SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 156

Urpo Kangas

LESKEN OIKEUDELLINEN ASEMA

Oikeusdogmaattinen tutkimus lesken sosiaaliturvan laajuudesta

With an English Summary

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN
JULKAISUJA

A-sarja N:o 156

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 156

URPO KANGAS

LESKEN OIKEUDELLINEN ASEMA

Oikeusdogmaattinen tutkimus
lesken sosiaaliturvan laajuudesta

LEGAL STATUS OF WIDOWED PERSONS

A Legal Dogmatic Study on the
Extention of the Social Security
for Widowed Persons

WITH AN ENGLISH SUMMARY

AKATEEMINEN KIRJAKAUPPA
JAKAJA

LESKEN OIKEUDELLINEN ASEMA

Oikeusdogmaattinen tutkimus
lesken sosiaaliturvan laajuudesta

KIRJOITTANUT

URPO KANGAS

oikeustieteen lisensiaatti

Yliopistollinen väitöskirja, joka Helsingin
yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan
suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi
Porthanian luentosalissa III
lauantaina syyskuun 11 päivänä 1982 kello 10

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Vammala 1982, Vammalan Kirjapaino Oy

ISBN 951-855-050-6 (nidottu)
ISBN 951-855-051-4 (sidottu)
ISSN 0356-7206 (painettu)

ISBN 978-951-855-623-0
ISSN 2814-8053 (verkkojulkaisu)

Opettajilleni ja
työtovereilleni

SAATESANAT

Lesket ovat aina kiinnostaneet suomalaisia, mikäli sananlaskuihin vain on luottamista. Kiinnostus on ollut luonteeltaan voittopuolisesti ns. eroottista. Kilteimmänkin sananparren mukaan mon'on leskenä lepakko, harmaapäänä haureellinen. Leski eroottisena objektina ei kuitenkaan ole ollut tämän tutkimuksen aihe. Sen vuoksi kansanperinteen yhdistäminen lainoppiin ei tällä kertaa osoittautunut mahdolliseksi. Yhtä hyödyttömäksi lainopin näkökulmasta käsin paljastui sosiaaliantropologisilla kurkkauksilla herkuttelu. Leskien hirttäminen, kuristaminen ja roviolla polttaminen ovat jossakin määrin menettäneet ajankohtaisuuttaan sosiaaliturvan ohjailukeinoina. Lesken naiminen aviomiehen sukuun ei myöskään näytä tyydyttävällä tavalla ratkaisevan kysymystä lesken turvasta. Lainopillisen tutkimuksen kohteeksi jäävät mittaamattoman paljon tylsemmät ja tärkeämmät sosiaaliturvaratkaisut.

En olisi milloinkaan selvinnyt tämän työn kirjoittamisesta ilman opettajieni ja ystävieni apua. Mitä kaikkea ovatkaan saaneet kärsiä nuo nimeltä mainitsemattomat ja kaikkien tuntemat hengen jättiläiset. Palkitkoon itse elämä ruhtinaallisesti heidän vaivannäkönsä. Yhtä vilpitön on kiitokseni isänmaalle, sen tieteellisille instituutioille ja niille säätiöille, joiden uhrilahja tieteelle on ollut työni kannalta olennaisen tärkeää. Viimeiseksi, vaikka ei suinkaan vähimpänä, kohotkoon ylistykseni Kuoleman Majesteetille, jota ilman tämä opinnäyte ei olisi ollut lainkaan mahdollinen.

Porthaniassa, eräänä iltapäivänä vuonna 1982

Urpo Kangas

SISÄLLYSLUETTELO

SAATESANAT VII

KIRJALLISUUSLUETTELO XXVIII

LYHENTEET XLVII

I TUTKIMUKSEN PERUSLÄHTÖKOHDAT 1

1. SOSIAALITURVA OIKEUSTIETEEN TUTKIMUSKOHTEENA .. 1
(1) Perinteinen sosiaaliturvanäkemys, s. 2. (2) Kokonaisvaltainen sosiaaliturvakäsitys, s. 3.

2. SOSIAALITURVA LAINSÄÄTÄJÄN TAVOITTEENA 4
(1) Ihmisoikeuksien julistus, s. 4. (2) Kansainvälisen työjärjestön laatimat ehdotukset, s. 5 ss. (3) Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus, s. 7. (4) Sosiaaliturva perusoikeutena, s. 8. (5) Oikeuspolitiikan harjoittamisen kognitivistis-institutionaaliset edellytykset, s. 8. ss.

3. SOSIAALITURVAN RAKENTAMISEN TALOUDELLISET MAHDOLLISUUDET 9
(1) Sosiaaliturvan taso on sopeutettava yhteiskunnan voimavaroihin, s. 9 ss. (2) Sosiaaliturva ja investointipolitiikka, s. 10. (3) Sosiaalimenojen osuus markkinahintaisesta bruttokansantuotteesta, s. 10 ss. (4) Väestön ikärakenteen muuttumisen merkitys, s. 11. (5) Onko olemassa käyttämättömiä resursseja?, s. 11 ss.

4. LESKEN SOSIAALITURVAN TASON MÄÄRÄYTYMINEN 12
(1) Yhteensovitustilanteet, s. 13 ss.

Sosiaalietuusjärjestelmän valikoituminen 14
(1) Sosiaalietuuskategoriat, s. 14 ss. (2) Vertikaalinen, horisontaalinen ja järjestelmän sisäinen yhteensovitustaso, s. 15 ss. (3) Yhteensovitusvariaatiot, s. 17. (4) Ensisijaiset ja kokonaan tahi osittain väistyvät etuudet, s. 17 ss.

5. TÄSMENNETTY TUTKIMUSSTRATEGIA 18

6. LESKET SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA 20
(1) Kysymys vanhojen naisten sosiaaliturvasta, s. 20. (2) Keski-

määräinen leskeytymisikä ja leskien keskimääräinen ikä, s. 20 ss. (3) Leskien ammatissa toimivuus, s. 21 ss. (4) Leskien käytettävissä olevat tulot, s. 22 ss.

II PERHE- JA PERINTÖOIKEUDELLISET ETUUDET LESKEN SUOJANA 25

(1) Jäämistöomaisuuksien suuruus tilastotietojen valossa, s. 25 ss.

1. PERHE- JA PERINTÖOIKEUDELLISEN SOSIAALITURVAN SYSTEMAATTISET VAIHTOEHDOT 27

(1) Aviovarallisuussäännöstön ja perintölainsäädännön varaan rakentuva sosiaaliturva riippuu edunjättäjän varallisuudesta, s. 28. (2) Aviovarallisuusjärjestelmän uudistaminen 1800-luvun loppupuolella, s. 28 ss.

A. LESKEN JA PERILLISTEN VÄLISEN SUHTEEN UUDELLEEN ARVIOINTI VUOSINA 1908—1965 29

Naimaosa vai perintöosa, vaiko molemmat 30

(1) Ehdotus puolison perintöoikeudeksi vuodelta 1908, s. 30. (2) Liliuksen ehdotus, s. 31 ss. (3) Lainvalmistelukunnan kanta vuonna 1913, s. 32. (4) Lainvalmistelukunnan ehdotus vuonna 1920, s. 33. (5) Leskenosa, s. 33. (6) Erillislakiehdotus puolison perintöoikeudesta 1923, s. 33 ss.

Vuoden 1965 perintökaaren valmistelu 35

(1) Lainsäädäntösystemaattisten vaihtoehtojen kartoittaminen, s. 35 ss.

Tavoitteena perintökaaren kokonaisuudistus 36

(1) Vuoden 1935 ehdotus, s. 36 ss. (2) Lausuntomietintö, s. 37 ss. (3) Hakulisen kritiikki, s. 38 ss. (4) Omaisuuden erillisyysjärjestelmän aiheuttamat epäkohdat, s. 39 ss. (5) Yksipuolinen avio-oikeus ja osituspakko, s. 40 ss. (6) Korkeimman oikeuden lausunto 1941, s. 41 ss. (7) Hakulisen promemoria 1942, s. 42 ss.

Osittaisuudistuksien kautta lopulliseen ratkaisuun 44

(1) Rintaperillisten korostunut suojantarve, s. 44. (2) Ehdotus perintö- ja testamenttilaiksi vuodelta 1955, s. 44 ss. (3) Siviilioikeuden kodifioimiskomitea, s. 45. (4) Eloonjäänyt puoliso ja nauravat perilliset, s. 45 ss. (5) Lainvalmistelukunnan ehdotus vuodelta 1959, perintölakitoimikunnan mietintö vuodelta 1962 ja perintökaaren voimaan tulo, s. 47 ss.

B. LESKEN PUUTTEELLINEN JÄÄMISTÖOIKEUDELLINEN SUOJA JA EHDOTUKSET LESKEN ASEMAN PARANTAMISEKSI VUOSINA 1972—1981 49

(1) Vuoden 1965 perintökaaren perimysjärjestelmä, s. 49 ss. (2) Jakamattomuussuojan puoltajat, s. 50. (3) Hakulisen, Mäen ja Högströmin esittämä kritiikki, s. 51. (4) Lahtisen esittämä kritiikki, s. 51. (5) Kaavamaisen lakiosajärjestelmän aiheut-

tamat ongelmat, s. 51 ss. (6) PK 8 luvun 2 §:n toimimattomuus, s. 52 ss.

Vuosikymmenen lainvalmistelu 53
(1) Tutkimuksen merkitys lainvalmistelun käynnistäjänä, s. 53 ss.

Perintöoikeuskomitean ehdotukset puolison perintöoikeudellisen aseman uudistamiseksi vuosina 1974—1975 55
(1) Mikä on mahdollista lainsäätäjälle?, s. 55 ss. (2) Luonnosmietintö, s. 56 ss. (3) Lopullinen mietintö, s. 57 ss.

Ensimmäisen, toisen ja kolmannen työryhmän ehdotukset vuosina 1979—1981 58
(1) Ensimmäisen työryhmän ehdotus, s. 58 ss. (2) Toisen työryhmän ehdotus, s. 59. (3) Kolmannen työryhmän ehdotus, s. 52 ss.

2. AVIOVARALLISUUSSÄÄNNÖSTÖ LESKEN TURVANA 60
(1) Avioliiton purkautumistilanteiden erottaminen toisistaan, s. 60 ss. (2) Aviovarallisuussäännöstön erityinen suojatehtävä, s. 63 ss.

Eloonjääneen puolison ja ensiksi kuolleen puolison perillisten kesken toimitettava omaisuuden erottelu ja omaisuuden ositus 64
(1) Omaisuuden erottelu ja kohtuullistamiskielto, s. 64 ss. (2) Kolme ositusvaihtoehtoa, s. 66 ss. (3) Ositusperusteet, s. 67.

Tasinko-ositus lesken eduksi 67
(1) Erottamisoikeus, s. 68 ss. (2) Otto-oikeus, s. 69 ss.

Lesken oikeus pidättäytyä tasingon suorittamisesta 70
(1) Aktiivisuusvaatimus leskellä, s. 71. (2) Mikä merkityssisältö on annettava ilmaisulle »ositus on toimittamatta»?, s. 71 ss.

3. PERINTÖOIKEUS LESKEN SUOJANA 75
(1) Perintöoikeudellisen sosiaaliturvan tasapainoittaminen eri etutahojen kesken, s. 75 ss. (2) Puolison perintöoikeuden perusta, s. 76 ss. (3) Sosiaalinen läheisyys perimyksen perustana on problemaattinen, s. 77 ss.

Puolison jäämistöoikeudellisen suojan esteet 78
(1) Yleiset ja erityiset esteet, s. 78. (2) PK 3 luvun 7 §:n kritiikki, s. 78 ss. (3) Jos puolison kuollessa on vireillä kanne avioliiton purkamisesta tai asumuserosta, s. 79 ss. (4) Avioliiton peruutumistilanteet, s. 80 ss. (5) Hakemusperusteiset toimet avioliiton purkamiseksi, s. 81 ss. (6) Jos puolisot on tuomittu asumuseroon, s. 82 ss. (7) Välien pysyvän rikkoutumisen merkitys, s. 83. (8) PK 3 luvun 7 §:n mukaiset erityiset asianhaarat, s. 83 ss.

Puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityiseen esteeseen vetoaminen 84
(1) Erityiset esteperusteet on luotu suojaamaan suvun oikeutta jäämistöön, s. 84. (2) Ipso iure-tulkinta, s. 84 ss.

Toimeentuloavustus 85

(1) Voiko leski vedota PK 8 luvun 2 §:n mukaiseen oikeuteensa saada avustusta, jos on olemassa perintöoikeuden erityinen este?, s. 85 ss. (2) PK 8 luvun 2 §:n mukainen avustus on väistyvä etuus, s. 87. (3) Voitaisiinko kihlaleskelle ja avopuolisolle antaa oikeus avustukseen?, s. 87 ss. (4) Toimeentuloavustuksen ylä- ja alaraja, s. 88 ss. (5) Kuka ratkaisee avustuksen suuruuden yksittäistapauksessa?, s. 89 ss. (6) Pesänselvittäjän ja pesänjakajan toimivallasta, s. 90.

A. LESKI JA RINTAPERILLISET 91

(1) Kuka on rintaperillinen?, s. 91. (2) Isyyslain merkitys rintaperillispresumption kannalta, s. 91. (3) Onko erillinen kihlalapsikanne mahdollinen?, s. 92. (4) Elatukseen oikeutetun lapsen asema, s. 93 ss. (5) Ottolapsen asema, s. 93. (6) Tilastotietoja lapsi- ja leskiperheiden lukumäärästä, s. 94. (7) Vaihtoehtoiset perimyksen perusteet, s. 94 ss.

Jäämistöoikeudellisen suojan rakenteellisista vaihtoehdoista 97

(1) Lesken ja rintaperillisen asettaminen yhdenvertaiseen asemaan, s. 97 ss. (2) Rintaperillisen syrjäyttäminen jäämistöstä eloonjääneen puolison eduksi, s. 98 ss. (3) Jakamattomuussuoja, s. 99 ss. (4) Jakamattomuussuojan rakennevaihtoehdot, s. 102 ss.

Passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja 104

(1) Lesken ensisijainen suoja rintaperillistahoa vastaan, s. 104. (2) Käyttöoikeuden kohteen määrittäminen, s. 104 ss. (3) Rintaperillisten mahdollisuus määrittää käyttöoikeuden kohde, s. 105 ss. (4) Lesken hallintaoikeuden sisältö, s. 106.

Hallintaoikeuden alaisen omaisuuden säilyttämisperiaate 107

(1) Oikeuden kohteena jäämistön säästö, s. 107. (2) PK 12 luvun 2—9 §:n säännösten ensisijaisuus, s. 107 ss. (3) Omaisuuden säilyttämisperiaate, s. 108 ss. (4) Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden sekoittamiskielto, s. 109 ss. (5) Sekoittamiskieltoa koskeva varauma, s. 111. (6) Käteisvarojen sijoittamisvelvoite, s. 111 ss. (7) Käyttöoikeuden siirtokelpoisuus, s. 112 ss. (8) Käyttöoikeuden osittaisluovutus, s. 113 ss. (9) Voiko käyttöoikeuden alaista omaisuutta luovuttaa?, s. 115 ss. (10) Käyttöoikeuden haltijan vahingonkorvausvelvollisuus, s. 118 ss.

Hallintaoikeuden alaisen omaisuuden nettoperiaate 119

(1) Mitä omaisuuden tuotolla on PK 12 luvun tarkoittamassa mielessä ymmärrettävä?, s. 119 ss. (2) Jos käyttöoikeuden kohteena on rahaa, osakkeita, obligaatioita, vuokrahuoneistoja käsittävä asuntotalo tai liikeyritys, s. 120 ss. (3) Käyttöoikeuden haltijan on vastattava tarpeellisista kustannuksista, s. 121 ss.

Eloonjääneen puolison asumisturva 123

(1) Määräaikaan sidottu ja sitomaton jakovaade, s. 123 ss. (2) Jakovaade on itsenäinen ja muotovapaa, s. 124. (3) Rintaperillisen ja lesken välinen sopimus omaisuuden jättämisestä lesken hallittavaksi, s. 125. (4) Voidaanko jäämistöoikeudel-

lisin keinoin turvata lesken oikeus asuntoon ja miten se tulisi tehdä?, s. 125 ss. (5) Osittaisjaon välttämättömyys, s. 126. (6) Eloonjääneen puolison asumisoikeuden ja rintaperillisen lakiosaoikeuden välinen suhde, s. 126 ss. (7) Mitä asunnolla on ymmärrettävä?, s. 128 ss. (8) Mitä tarkoitetaan puolisoiden yhteiseen kotiin verrattavalla asunnolla?, s. 130 ss. (9) Jos leskellä on itsellään asunto, s. 132 ss. (10) Siirtymävaiheen jakamattomuussuoja, s. 133 ss.

Lesken solmima uusi avioliitto 134

(1) Estääkö uusi avioliitto vetoamasta ehdotuksen mukaisiin etuuksiin?, s. 134. (2) Ulottuisiko uuden aviopuolison avio-oikeus lesken oikeuteen hallita jäämistöä jakamattomana?, s. 134 ss.

Jäämistön selvittämisestä eloonjääneen puolison kuoltua 135

(1) Omistaja voi hakea pesänselvittäjän määräämistä ensiksi kuolleen puolison kuolinpesään, s. 135. (2) Voiko käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajataho hakea pesänselvittäjän määräämistä lesken kuolinpesään?, s. 136 ss.

Vähimmäisosuussäännöstö 136

(1) Kolme sääntelyvaihtoehtoa, s. 136 ss. (2) Vähimmäisosuussuoja ei ole vaihtoehtoinen asumissuojan kanssa, s. 137 ss. (3) Vähimmäisosuuden suuruus on sidottu KEL:n perusosaan, s. 138. (4) Vähimmäisosuuden yhteensovittaminen lesken saamiin muihin etuuksiin ja lesken omaan varallisuuteen, s. 138 ss. (5) Vähimmäisosuuden täyttämisjärjestys, s. 140 ss. (6) Rintaperillisen erottamisoikeus, s. 141.

Lainsäädäntövaihtoehtojen merkitys sosiaaliturvan kannalta 141

B. LESKI JA TOISSIJAISET PERILLISET 143

(1) Perittävän isovanhemmat ja näiden sellaiset jälkeläiset, jotka eivät kuulu perittävän sukuhaaraan, on syrjäytetty lesken eduksi kokonaan jäämistöstä, s. 143 ss. (2) Toissijaiset perilliset, s. 144 ss. (3) Toissijaiset perilliset ovat lesken kuolinpesän osakkaita, s. 145.

Aviovarallisuusjärjestelmän ja puolison perintöoikeuden suhde 145

(1) Ensiksi kuolleen puolison jäämistö PK 3 luvun mukaan, s. 146. (2) Ehdotus osituspakoksi, s. 146. (3) Aarnion, Savolaisen ja Walinin käsitys jäämistöstä PK 3 luvun mukaan, s. 146 ss. (4) Sen kritiikki, s. 148 ss. (5) Voidaanko ositus toimittaa aina ensiksi kuolleen puolison kuoltua siitä huolimatta, että leski haluaa vedota PK 3 luvun mukaisiin etuuksiin?, s. 149 ss. (6) Ehdotus lesken valintaoikeudeksi, s. 152.

Lesken oikeuden sisältö vuoden 1965 PK 3 luvun mukaan .. 153

(1) Lesken määräämisvalta inter vivos perinnöksi saamastaan omaisuudesta, s. 153 ss. (2) Avio-oikeuden merkitys, s. 154. (3) Lesken oikeus määrätä testamentilla perinnöksi saamastaan omaisuudesta, s. 156 ss.

Lesken eläessä toimitettavasta jaosta 158

(1) Lopullisen perinnönjaon toimittaminen lesken ja toissijaisten perillisten kesken ei ole PK 3 luvun mukaan mahdollista, s. 158. (2) Ehdotukset jaon sallimiseksi, s. 159 ss. (3) Lesken eläessä toimitettavalta jaolta puuttuu sosiaaliturvatehtävä, s. 159 ss. (4) Omistussuhteiden mukaisesta jakoperusteesta, s. 161 ss.

Puolison perintöoikeuden sosiaaliturvatehtävä 162

C. LESKEN SUOJA TESTAMENTINSAAJAA VASTAAN 163

(1) Leski testamentinsaajana, s. 163 ss. (2) Onko yhteiskunnan kannalta pidettävä rationaalisena sitä, että eloonjäänyt puoliso voidaan täysin syrjäyttää testamentilla jäämistöstä?, s. 164 ss.

Passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja 166

(1) Ehdotus lesken suojaksi perittävän tekemää testamenttia vastaan, s. 166 ss. (2) Testamentinsaajan valvontavelvollisuudesta, s. 167. (3) Passiviteettiin perustuvan jakamattomuussuojan sisällöstä, s. 167 ss.

Eloonjääneen puolison asumisturva 168

(1) Jos perittävältä ei jäänyt rintaperillistä, s. 168. (2) Jos perittävältä jäi rintaperillinen, s. 168 ss. (3) Testamentinsaajan asemasta ehdotuksen mukaisissa tilanteissa, s. 169 ss.

Vähimmäisosuussäännöstö 170

Testamenttauskompetenssin rajoittamisen sosiaaliturvatehtävä 171

III PERHE-ELÄKEJÄRJESTELMÄ 173

(1) Tilastotietoja perhe-eläkkeistä, s. 173 ss.

1. ANSIOPERUSTEISET PERHE-ELÄKKEET 174

(1) Ansioperusteiset ja eläkeperusteiset perhe-eläkkeet, s. 174 ss. (2) Ammattialakohtainen ja työnantajasidonnainen ansioeläkejärjestelmä, s. 175.

Ansioeläkelainsäädäntö 175

(1) Merkittävimmät työnantajasidonnaiset ansioeläkelait, s. 175 ss. (2) Jako ammattialakohtaisiin ja työnantajasidonnaisiin eläkejärjestelmiin ei ole johdonmukaisesti loppuun vietävissä, s. 176 ss. (3) Ansioeläkejärjestelmän tarkoitus, s. 177.

Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän normatiivinen perusta 177

(1) Perhe-eläkejärjestelmän juuret, s. 177 ss. (2) Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän edelläkävijä, s. 178 ss. (3) Suomalaisen eläkelainsäädännön kulminaatiopiste, s. 179. (4) Päänavaaja yksityisellä sektorilla, s. 179 ss. (5) Julkisen sektorin perhe-eläkejärjestelmä, s. 180 ss. (6) Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän systemaattinen perusta, s. 182 ss.

A. PERHE-ELÄKKEEN MYÖNTÄMISEN EDELLYTYKSET .. 185

(1) Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän välttämätön lii-

tyntä ansioeläkejärjestelmään, s. 185. (2) Edunjättäjän ikä avioliiton solmimishetkellä ja eläkeoikeuden menettäminen puolison surmaamisen johdosta, s. 185. (3) Ansioperusteinen perhe-eläkelainsäädäntö ei ole vaikutuksiltaan taannehtivaa, s. 185 ss. (4) Optio-oikeudesta eri perhe-eläkejärjestelmien välillä, s. 186.

Perhe-eläkkeeseen oikeutetut lesket 186

(1) Ansioperusteinen perhe-eläkejärjestelmä on luotu naispuolisen lesken suojaksi, s. 186 ss. (2) Milloin perhe-eläkettä voidaan suorittaa miespuoliselle leskelle?, s. 188 ss. (3) Milloin miehellä ei ole lainkaan oikeutta perhe-eläkkeeseen, s. 189 ss.

Lasta huoltavan lesken eläke 190

(1) Kytkentä lapsen eläkkeen ja lesken eläkkeen välillä, s. 190. (2) Jos on olemassa eläkkeeseen oikeutettu lapsi, ei lesken omalla iällä, eikä avioliiton kestolla ole merkitystä lesken oikeuteen saada eläkettä s. 191.

Yksinäisen lesken oikeus perhe-eläkkeeseen 191

(1) Lapsettoman lesken oikeus on sidottu hänen ikäänsä ja avioliiton kestoon, s. 191. (2) Poikkeukset yleisestä säännöstä, s. 191 ss. (3) Ehtojen laajennus TEL:n mukaan, s. 192.

Lesken eläke entiselle aviopuolisolle 192

(1) Olisiko mahdollista osittaa perhe-eläke avioeron yhteydessä?, s. 192. (2) Entisen aviopuolison oikeus perhe-eläkkeeseen KVTEL:n mukaan, s. 193.

B. PERHE-ELÄKKEEN SUURUUTEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT 193

Eläkkeen perustana oleva palkka 194

(1) Miten palkka määrätään?, s. 194. (2) Yrittäjän ansioiden määrääminen, s. 194. (3) Palkkaan luettavat etuudet ja palkan harkinnanvarainen korjaus, s. 195.

Palveluajan pituuden vaikutus perhe-eläkkeisiin 195

(1) Ansaintaperiaate, s. 195. (2) Ennen työeläkelakien voimaantuloa tehdyn työn mukaanlukeminen, s. 195 ss. (3) Nuorena henkilönä tehty työ, s. 196 ss. (4) Työ- tai virkasuhteen tilapäinen keskeytyminen, s. 197. (5) Aika eläkeiän täyttämisen jälkeen, s. 197 ss. (6) Tulevan ajan huomioon ottaminen, s. 198. (7) Jälkikarenssisäännöstö, s. 198.

Vapaakirjaeläke ja täysitehoinen eläketurva 199

(1) Eläkeoikeuden jatkuvuusperiaate, s. 199. (2) Vapaakirjaeläkkeen merkitys VPEL:n mukaan, s. 199. (3) Täysitehoisella perhe-eläketurvalla tarkoitetaan tulevan ajan huomioon ottamista, s. 199 ss.

Eläkkeen suuruuden laskeminen 200

(1) Miten palvelusajan pituus ja palkka heijastuvat maksettavaan eläkkeeseen?, s. 200 ss. (2) Eläkeprosentti, s. 201.

Edunsaajien lukumäärä ja perhe-eläkkeen suuruus 202
(1) TEL:n mukaan, s. 202. (2) Kunnallisen peruseläketurvan ja lisäeläketurvan mukaan, s. 202 ss. (3) Valtion peruseläketurvan ja lisäeläketurvan mukaan, s. 203. (4) Eläkkeen jakaminen lesken ja lasten kesken, s. 203.

Lesken varallisuuden vaikutus hänen oikeuteensa saada perhe-eläkettä 204
(1) Ansioperusteista perhe-eläkettä maksetaan miltei poikkeuksetta leskelle riippumatta hänen elinolosuhteistaan, s. 204. (2) Edunsaajan toimeentuloon kytketyt eläkkeet, s. 204 ss.

Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden suuruus 205
(1) Ansioperusteinen perhe-eläkelainsäädäntö siirtää tuloerot suoraan perhe-eläkkeisiin, s. 205. (2) Perhe-eläke ja huoltoapu, s. 206 ss.

Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden indeksiturva 207
(1) Eläketurva on sidottu maan yleiseen palkka- ja hintatasoon, s. 207. (2) Ylieläkkeet ja indeksiturva, s. 207 ss.

C. PERHE-ELÄKKEEN SUORITTAMISVELVOLLISUUDEN KESTO 208
(1) Edunjättäjän kuolemaa seuraavan kuukauden alusta, s. 208. (2) Perhe-eläkkeen maksaminen takautuvasti, s. 208.

Eläkkeen suorittamisen keskeyttäminen 209
(1) Keskeyttäminen mahdollista vain harvoin, s. 209.

Uusi avioliitto ja lesken kuolema 209
(1) Eläkeoikeus päättyy kuolinpäivää seuraavan kalenterikuukauden alusta, s. 209. (2) Myötäjäisraha, s. 209 ss. (3) Erityiset lakkaamisperusteet, s. 210 s.

Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän arviointia 210
(1) Nykyisen järjestelmän kritiikki, s. 210 ss. (2) Eläkelainsäädännön kodifioimisen tarve, s. 211 ss.

2. YLEINEN PERHE-ELÄKE 212
(1) Yleisen perhe-eläkejärjestelmän synty, s. 212 ss. (2) Tilastotietoja perhe-eläkkeistä, s. 213.

A. PERHE-ELÄKKEEN MYÖNTÄMISEN EDELLYTYKSET .. 213
(1) Asuinmaaperiaate, s. 213 ss. (2) Sosiaaliturvasopimukset, s. 214. (3) Perhe-eläkelaki on naispuolisten leskien ja orpolasten suojajärjestely, s. 215.

Lasta huoltavan lesken eläke ja yksinäisen lesken oikeus eläkkeeseen 215
(1) Alkueläke ja jatkoeläke, s. 215. (2) Eläkkeen myöntäminen lapsettomalle leskelle, s. 216 ss.

Lesken koulutustuki 217
(1) Passiivinen ja aktiivinen leskenturva, s. 217. (2) Julkisen

valvonnan alaisena tapahtuvan koulutuksen tukeminen, s. 218. (3) Koulutuksesta maksettavat kustannukset, s. 218 ss. (4) Opintolaina leskelle, s. 219.

B. PERHE-ELÄKKEEN SUURUUTEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT 219

(1) Yleinen perhe-eläke kanavoi toimeentulosidonnaista sosiaaliturvaa, s. 219 ss.

Lesken alkueläke ja lasta huoltavan lesken jatkoeläke 220

(1) Perhe-eläkkeen pohjaosa, s. 220. (2) Alkueläke on ensisijainen etuus, s. 220.

Leskeneläkkeen tulosidonnaiset osat 220

(1) Kaksi tulosidonnaista osaa, s. 220 ss. (2) Etuoikeutettu tulo ja lisäosa, s. 221. (3) Lesken varallisuus ja lisäosa, s. 221 ss. (4) Asumistuki, s. 222.

Elinkustannusten nousu ja leskeneläkkeet 223

(1) Poikkeava indeksijärjestelmä, s. 223. (2) Epäyhtenäisen indeksijärjestelmän kritiikki, s. 223.

C. PERHE-ELÄKKEEN SUORITTAMISVELVOLLISUUDEN KESTO 223

(1) Eläkettä maksetaan eläkeoikeuden syntymistä seuraavan kuukauden alusta lukien, s. 223 ss.

Eläkkeen suorittamisen keskeyttäminen ja päättyminen 224

(1) Tilapäinen keskeyttäminen, s. 224. (2) Eläkeoikeuden päättyminen lesken iän ja uuden avioliiton johdosta, s. 224 ss.

Yleisen perhe-eläkejärjestelmän sosiaaliturvatehtävä 225

IV KORVAUSVELVOLLISUUS LESKEN SUOJANA 226

(1) Mikä merkitys korvausoikeudellisilla järjestelyillä on lesken sosiaalisen turvallisuuden kannalta?, s. 226 ss. (2) Perinteinen systematiikka estää kokonaisanalyysin suorittamisen, s. 227. (3) Kenen kannalta korvausvelvollisuuden varaan rakentuvalla sosiaaliturvalla voi olla merkitystä?, s. 227.

1. VAHINGONKORVAUSLAIN JA LIIKENNEVAKUUTUSLAIN NOJALLA KOKONAAN TAI OSAKSI MÄÄRITETTÄVÄT PERHE-ELÄKKEET 227

(1) Korvausvelvollisuuden normatiiviset ja tosiasialliset edellytykset, s. 228 ss. (2) Vahinkojen korvaamista koskevat mittaamissäännökset, s. 229.

A. PERHE-ELÄKKEESEEN OIKEUTETUT HENKILÖT 230

(1) VahKorvL:n mukaista jatkuvaa korvausta nimitetään tutkimuksessa perhe-eläkkeeksi, s. 230.

Perhe-eläkkeeseen oikeutetut vahingonkorvauslain mukaan .. 230

(1) Perhe-eläkkeeseen oikeutettujen piirin määräytyminen ennen VahKorvL:a ja lain säätämisen tavoite, s. 230 ss. (2) VahKorvL:n mukaan on olemassa kaksi erikseen arvioitavaa tilannetta, s. 231.

Elatukseen oikeutetut henkilöt 231

(1) Mitä tarkoitetaan käsitteillä »elatukseen oikeutettu» ja »elatusapuun oikeutettu»?, s. 231. (2) Lapsen oikeus elatukseen, s. 231 ss. (3) Puolison oikeus elatukseen, s. 232.

Tuomioistuimen vahvistama velvollisuus suorittaa elatusapua 232

(1) Eronneen puolison oikeus elatukseen AL 79 §:n nojalla, s. 232 ss. (2) Muulla perusteella, s. 233.

Sopimukseen perustuva velvollisuus suorittaa elatusapua .. 233

(1) Vanhempien lapsen elatuksesta tekemän sopimuksen merkitys, s. 233 ss. (2) Sopimus avioeron varalta, s. 234 ss. (3) Avopuolison oikeus perhe-eläkkeeseen silloin kun avopuolisot ovat nimenomaisesti sopineet elatusvelvollisuudesta, s. 235 ss. (4) Tilanteet, joissa ei ole nimenomaista sopimusta elatusvelvollisuudesta, s. 237.

Perhe-eläkkeeseen oikeutetut liikennevahinkolautakunnan tulkinnan mukaan 237

(1) LiikVakL 6 §:n 1 momentin erityissäännös ja sen kumoaminen, s. 238. (2) Liikennevahinkolautakunnan ensimmäinen normipäätös ja sen muutokset, s. 238 ss. (3) Liikennevahinkolautakunnan ratkaisu avopuolison oikeudesta perhe-eläkkeeseen, s. 240. (4) Liikennevahinkolautakunnan ratkaisu kihlakumppanin oikeudesta perhe-eläkkeeseen, s. 240 ss.

B. PERHE-ELÄKKEEN SUURUUTEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT 242

Tarpeellista elatusta vaille 242

(1) Mitä tarkoitetaan tarpeellisella elatuksella?, s. 242 ss. (2) Aktualiteettivaatimus, s. 243.

Korvausvelvollisen varallisuus ja elinolosuhteet 244

(1) Vastuuvakuutuksen merkityksestä korvausvelvollisuuden laajuutta arvioitaessa, s. 244 ss. (2) Korvausvelvollisen taloudellisen aseman muu vaikutus, s. 245. (3) Liikennevahinkolautakunnan ratkaisujen ohjailufunktio, s. 245 ss.

Perhe-eläkkeen suuruuden määrittäminen liikennevakuutuslain mukaan 246

(1) LiikVakL:n ja VahKorvL:n välinen suhde, s. 246. (2) LiikVakL 6 §:n 2 momentin kaksidimensionaalisuus, s. 246 ss. (3) Elatuksen vähentyminen, s. 247.

Tulon arvioiminen erityistilanteessa 247

(1) Tulon arvioimista koskevat päätökset, s. 247 ss. (2) Kotityön arvon huomioon ottaminen, s. 248.

Perhe-eläkkeen suuruuden laskeminen 248

(1) Jos ainoastaan surmansa saaneella oli eläessään tuloja, s. 249. (2) Puolisoiden kokonaistulojen perusteella, s. 249 ss.

Entisen aviopuolison oikeus perhe-eläkkeeseen 250
(1) Miten sen suuruus määräytyy ja miten se vaikuttaa muuhun korvausvelvollisuuteen?, s. 250.

Ennalta arvattava olosuhteiden muuttuminen 251
(1) Edunjättäjän hypoteettisen eläkeiän huomioiminen, s. 251 ss. (2) Edunsaajan täysi-ikäisyyden saavuttamisen vaikutus, s. 252 ss.

Yllättävä olosuhteiden muuttuminen 253
(1) Jos leski joutuu luopumaan ansiotyöstä, s. 253.

Kohonneet kodinhoitokustannukset 253
(1) Liikennevahinkolautakunnan suositus, s. 253 ss. (2) Säännöstön kohtuullistamistehtävä, s. 254.

Perhe-eläkkeiden indeksisidonnaisuus 255
(1) VahKorvL:n mukaisten eläkkeiden sidonnaisuus, s. 255. (2) LiikVakL:n mukaisten eläkkeiden suoja, s. 255.

C. KORVAUSVELVOLLISUUDEN KESTO 255
(1) Korvausvelvollisuuden alkaminen, s. 255. (2) Korvausvelvollisuuden päättyminen, s. 255 ss.

Perhe-eläkkeen suorittamisen keskeyttäminen liikennevahinkolautakunnan tulkinnan mukaan 257
(1) Vuoden 1970 normipäätös, s. 257 ss. (2) Eläkkeen suorittamisen keskeyttäminen uuden avioliiton johdosta, s. 258.

Vakuutusyhtiön harkintavalta 258
(1) LiikVahL 6 §:n 2 momentin edellyttämä käyttäytymismalli, s. 258 ss. (2) Liikennevahinkolautakunnan suositus ja sen kritiikki, s. 259 ss. (3) Epähistoriallisesta prejudikaattiargumentaatiosta, s. 260.

2. RIKOSVAHINKOJEN KORVAAMINEN 261

A. PERHE-ELÄKKEEN MYÖNTÄMISEN EDELLYTYKSET .. 261
(1) Korvauksen saamisen yleiset edellytykset, s. 261 ss.

Perhe-eläkkeeseen oikeutetut 262
(1) Mitä laissa tarkoitetaan elatusvelvollisella ja elatukseen oikeutetulla?, s. 262. (2) Soveltamiskäytännössä annettu merkityssisältö, s. 262 ss.

B. PERHE-ELÄKKEEN SUURUUTEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT 263
(1) Mitä tarkoittaa »elatusta vaille»?, s. 263. (2) Rikosvahinkolain mukainen perhe-eläke on väistyvä sosiaalietuus, s. 264. (3) Tilastotietoja rikosvahinkolain nojalla suoritettavista perhe-eläkkeistä, s. 264 ss.

Vahingonkorvauslakiin perustuvan perhe-eläkeratkaisun sitovuudesta määrättäessä rikosvahinkolain nojalla perhe-eläkettä 265
(1) Voidaanko rikosvahinkolain nojalla suorittaa suurempaa perhe-eläkettä kuin tuomioistuimen asettama elatusvelvollisuus olisi edellyttänyt?, s. 265 ss. (2) Voidaanko rikosvahinkolain nojalla suorittaa alempaa korvausta kuin tuomioistuimen päätöksellä on vahvistettu?, s. 267 ss.

C. KORVAUSVELVOLLISUUDEN KESTO 268
(1) Korvausvelvollisuuden alkamisajankohta, s. 268. (2) Korvausvelvollisuuden päättymisajankohta, s. 268.

3. TAPATURMAVAKUUTUSLAINSÄÄDÄNTÖ ELOONJÄÄNEEN PUOLISON SUOJANA 269
(1) TaVL:n taustaa, s. 269 ss. (2) Tilastotietoja huoltoeläkkeiden määrästä ja suuruudesta, s. 270.

A. PERHE-ELÄKKEEN MYÖNTÄMISEN EDELLYTYKSET .. 270

Työtapaturmat 270
(1) Ensisijainen soveltamisala, s. 270 ss. (2) Julkisen sektorin työntekijöiden oikeus korvaukseen, s. 272.

Laitos- ja opiskelutapaturmat sekä auttamisvahingot 272
(1) Opiskelumuodolle ominaisten tapaturmien korvaaminen, s. 272. (2) Yleishyödyllisen tavoitteen toteuttamisen yhteydessä sattunut tapaturma, s. 275 ss.

Sammutus- ja nuohousvahingot 273

Eläkkeeseen oikeutetut lesket 273
(1) Edellyttämä voimassa olevasta avioliitosta, s. 273. (2) Jos avioliitto on solmittu tapaturman sattumisen jälkeen, s. 274. (3) Leskimiehen oikeus huoltoeläkkeeseen, s. 274.

Tapaturman aiheuttama myöhempi kuolema 274
(1) Haittaluokka 18, s. 274 ss. (2) Eläkkeen myöntämisen ainoa edellytys muissa tapauksissa, s. 275 ss.

B. PERHE-ELÄKKEEN SUURUUTEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT 276
(1) Ansiosidonnainen sosiaaliturva, s. 276 ss. (2) Onko TaVL:n mukainen eläkejärjestelmä epäsolidaarinen vai ei?, s. 277.

Perhe-eläkkeen suuruuden laskeminen 277
(1) Vuosityöansioiden vahvistaminen, s. 277. (2) Minimivuosityöansio, s. 277 ss. (3) Vuosityöansion vahvistaminen erityistilanteessa, s. 278. (4) Eläkkeen laskemista koskeva esimerkki, s. 278.

C. KORVAUSVELVOLLISUUDEN KESTO 279
(1) Korvausvelvollisuuden alkaminen, s. 279. (2) Korvausvelvollisuuden alkaminen katoamistapauksessa, s. 279 ss. (3) Korvausvelvollisuuden päättyminen, s. 280. (4) Myötäjäisraha, s. 281.

4. SOTILASVAMMALAINSÄÄDÄNTÖ 281
(1) SoVL:n taustaa, s. 281 ss. (2) Tilastotietoja SoVL:n merkityksestä lesken turvana, s. 282.

A. HUOLTOELÄKKEEN MYÖNTÄMISEN EDELLYTYKSET .. 283
(1) Eläkekategoriat, s. 283. (2) Eläkkeeseen oikeutetut asevelvolliset, työvelvolliset ja siviilit, s. 283. (3) Kantahenkilökunnan ja värvätyn henkilöstön oikeus eläkkeeseen määräytyy TaVL:n nojalla, s. 283. (4) YK-joukoissa sattuneen tapaturman korvaaminen, s. 284. (5) Korvaukseen oikeutetut ns. pohjanormiston perusteella, s. 284 ss.

Sotilasvamman aiheuttama myöhempi kuolema 285
(1) Palveluksessa saadun vamman korvaaminen, s. 285 ss. (2) 80 %:n elinkorko, s. 286.

Huoltoeläkkeeseen oikeutetut lesket, kihlalesket ja ns. entiset lesket 286
(1) Leskivaimon ja leskimiehen oikeus eläkkeeseen, s. 286. (2) Kihlatun naisen tai aviolupauksin maatun ja raskaaksi tulleen naisen oikeus huoltoeläkkeeseen, s. 286 ss. (3) Mitä ns. entisellä leskellä tarkoitetaan?, s. 287.

B. HUOLTOELÄKKEEN SUURUUTEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT 287
(1) Sotilasarvolla ei ole vaikutusta maksettavan eläkkeen suuruuteen, s. 287 ss. (2) SoVL:n tasaeläkejärjestelmä, s. 288.

Huoltoeläke 288
(1) Eläkkeen vuotuismäärä, s. 288. (2) Kalleusluokituksen vaikutus eläkkeeseen, s. 289. (3) Lesken saamien huoltoeläkkeiden suuruus 1. 7. 1982 kuukaudessa, s. 289. (4) Toimeentulosidonnainen huoltoeläke, s. 290.

Osahuoltoeläke 290
(1) Osahuoltoeläkkeen suuruus riippuu työkyvyttömyysasteesta, s. 290. (2) Kolme eri osahuoltoeläkettä, s. 290 ss. (3) Milloin leski jää ilman osahuoltoeläkettä?, s. 291. (4) Kertakaikkinen korvaus SoVL:n mukaan, s. 291.

Lisähuoltoeläke 291
(1) Toimeentulosidonnainen eläkekategoria, s. 291 ss. (2) Lisähuoltoeläkkeen saamisen yleiset edellytykset SovL:n mukaan, s. 292. (3) Tapaturmaviraston sisäiset soveltamisohjeet, s. 292 ss. (4) Lisähuoltoeläkkeiden suuruus kuukaudessa 1. 7. 1982, s. 293. (5) Lisähuoltoeläkkeet oikeuskäytännössä, s. 294.

C. KORVAUSVELVOLLISUUDEN KESTO 294
(1) Korvausvelvollisuuden alkaminen, s. 294. (2) Lesken uusi avioliitto ja myötäjäisraha, s. 294. (3) Lisähuoltoeläke on määräaikainen, s. 295.

Korvausoikeudellisen sosiaaliturvan merkitys 295
(1) Korvausoikeudellisen sosiaaliturvan positiivisesta kehittymisestä, s. 295. (2) Eläkejärjestelmien epäyhtenäisyyden kritiikkiä, s. 295 ss.

V HENKIVAKUUTUS LESKEN SUOJANA 297

(1) Henkivakuutusjärjestelmän taustaa, s. 297. (2) Henkivakuutus ja lakisääteinen sosiaaliturva, s. 297 ss. (3) Yksilöllinen henkivakuutus, vapaaehtoinen ryhmähenkivakuutus ja pakollinen ryhmähenkivakuutus, s. 298 ss.

1. YKSILÖLLINEN HENKIVAKUUTUS JA VAPAAEHTOINEN RYHMÄHENKIVAKUUTUS 299

(1) Tilastotietoja yksilöllisistä henkivakuutuksista, s. 299. (2) Tilastotietoja vapaaehtoisesta ryhmähenkivakuutuksesta, s. 299 ss.

Vakuutuksenantaja, vakuutuksenottaja ja vakuutettu 300

(1) Henkivakuutusyhtiöt ja niiden toimintaa koskevat määräykset, s. 300. (2) Ketä on pidettävä vakuutuksenottajana?, s. 300 ss.

A. VAKUUTUSSOPIMUKSEN SISÄLTÖ 302

Vakuutetun terveydentilaa, ikää ja vakuutusmäärää koskevat sopimusehdot 302

(1) Henkivakuutus on terveiden ihmisten vakuutus, s. 302. (2) Maksuvapautussäännöstö ja sen funktio, s. 302 ss. (3) Henkivakuutus on nuorten ihmisten vakuutus, s. 303. (4) Vakuutusmaksujen suuruus, s. 303 ss. (5) Säästöhenkivakuutus, s. 304.

Edunsaajamääräys 304

(1) Henkivakuutus on perheen sisäisen sosiaaliturvan erityismuoto, s. 304 ss. (2) Edunsaajamääräyksen voi tehdä vain vakuutuksenottaja, s. 305. (3) Vakuutusmäärä ei kuulu kuolinpesään, jos edunsaaja määrätty, s. 305.

Edunsaajana omaiset 305

(1) Edunsaajamääräyksen tulkinnasta, s. 305 ss. (2) Edunsaajana omaiset, s. 306 ss. (3) Ellei omaisia ole elossa vakuutetun kuollessa, s. 308.

Edunsaajana muu nimeltä mainitsematon henkilö 308

(1) Määräys puolisolle tämän nimeä mainitsematta, s. 308. (2) Muuttuneet olosuhteet, s. 308 ss.

Edunsaajana nimeltä mainittu henkilö 309

(1) Vakuutetun kihlakumppani, avopuoliso tai aviopuoliso edunsaajana, s. 309. (2) Muuttuneet olosuhteet, s. 309. (3) Edunsaajan oikeus on kytketty muodollisesti voimassa olevaan avioliittoon, s. 309 ss. (4) Jos avioliitto purkautuu ja edunsaajamääräystä ei ole muutettu, s. 310. (5) Jos vakuutettu solmii uuden avioliiton ja edunsaajamääräystä ei ole muutettu, s. 310.

B. VAKUUTUSSOPIMUKSEN VOIMASSA OLO 311

Vakuutuksenantajan vastuun alkaminen ja raukeaminen 311

(1) Yksilöllisen henkivakuutussopimuksen ja ryhmähenkiva-

kuutussopimuksen voimaan tulo, s. 311. (2) Vakuutuksenantajan vastuun alkaminen, s. 311 ss. (3) Vapaaehtoisen ryhmähenkivakuutussopimuksen raukeaminen, s. 312.

Vakuutussopimuksen irtisanominen 312

(1) Voiko vakuutuksenottaja irtisanoa yksilöllisen henkivakuutussopimuksen, s. 312 ss. (2) Vakuutuksenottajan oikeus irtisanoa vapaaehtoinen ryhmähenkivakuutus, s. 313. (3) Voiko vakuutuksenantaja irtisanoa vapaaehtoisen ryhmähenkivakuutuksen?, s. 313.

Vastuusta vapautuminen vakuutetun kuolinsyyn perusteella 313

(1) Vakuutetun kuolema erityistilanteessa, s. 313 ss. (2) Vakuutetun kuolema ydinreaktioon perustuvassa onnettomuudessa, s. 314. (3) Vakuutetun itsemurha, s. 314.

2. PAKOLLINEN RYHMÄHENKIVAKUUTUS JA SIIHEN RINNASTUVA TALOUDELLINEN TUKI 315

(1) Ns. Liinamaa-vakuutus, s. 315. (2) Pakollisen ryhmähenkivakuutuksen juuret, s. 315 ss. (3) Tilastotietoja pakollisen ryhmähenkivakuutuksen merkityksestä lesken suojana, s. 316 ss.

A. VAKUUTUSSOPIMUKSEN SOLMIMINEN JA SOPIMUKSEN MUKAISET ETUUDET 317

(1) Vakuutuksesta huolehtivat organisaatiot ja vakuutuksen oikeudellinen sääntely, s. 317 ss.

Vakuuttamisvelvollisuus 318

(1) Kenellä on vakuutuksenottamisvelvollisuus?, s. 318 ss. (2) Kenet on vakuutettava ja mistä vakuutus on otettava?, s. 319.

Vakuutuksen laiminlyönti 319

(1) Järjestäytyneen työnantajan laiminlyönti, s. 319. (2) Järjestäytymättömän työnantajan laiminlyönti, s. 320.

Vakuutuksen ja sitä vastaavan taloudellisen tuen henkilöllinen ulottuvuus 320

(1) Miten vakuutettavien piiri määräytyy?, s. 320. (2) LEL-aloilla työskentelevien vakuuttaminen, s. 320 ss.

Edunsaajamääräys 321

(1) Ensisijaiset edunsaajat, s. 321. (2) Toissijaiset edunsaajat, s. 321 ss. (3) Edunsaajana omaiset, s. 322.

Vakuutusmäärän ja taloudellisen tuen suuruus 322

(1) Perussumma, lapsikorotus ja tapaturmakorotus, s. 322 ss. (2) Pakollisen ryhmähenkivakuutussumman ja taloudellisen tuen suuruus 1. 1. 1982, s. 323 ss.

B. KORVAUSVELVOLLISUUDEN AJALLINEN ULOTTUVUUS 324

Vastuun alkaminen 324

(1) Vakuutuksenantajan ja työnantajan vastuun alkaminen, s. 324 ss. (2) Työntekijöiden työsuhteen alkamisajankohdan merkitys, s. 325.

Vastuun päättyminen 325

(1) Pakollista ryhmähenkivakuutusta koskevan sopimuksen voimassa olo, s. 325. (2) Jälkikarenssisäännöstö, s. 325 ss.

Henkivakuutuksen merkitys lesken taloudellisen turvallisuuden kannalta **326**

(1) Henkivakuutus on tärkeä miespuolisen lesken taloudellisen aseman kannalta, s. 326 ss. (2) Henkivakuutuksen merkitys niissä tapauksissa, joissa edunjättäjä on saavuttanut keski-iän, s. 327.

VI HAUTAUSAVUSTUS 328

(1) Hautausavustus on vain välillistä turvaa tuottava etuus, s. 328. (2) Hautausavustussäännöstön taustaa, s. 328 ss.

1. AVUSTUSKASSOJEN MAKSAMA HAUTAUSAPU 329

(1) AvustuskassaL:n määräykset, s. 329 ss. (2) Sairauskassat, eläkekassat ja hautaus- ja eroavustuskassat, s. 330. (3) Kassojen maksamien avustusten suuruudet, s. 331.

2. ELÄKESÄÄTIÖIDEN MAKSAMAT HAUTAUSAVUT 331

(1) EläkesäätiöL:n määräykset ja eläkesäätiöiden mallisäännöt, s. 331 ss. (2) Yleisin avustuksen määrittämistapa, s. 332.

3. PERHE- JA HUOLTOELÄKKEISIIN KYTKETTY HAUTAUSAPU 333

(1) VahKorvL:n ja rikosvahinkolain mukainen korvaus, s. 333. (2) VahKorvL:n tulkinnallinen väljyys ja Routamon kritiikki, s. 333. (3) TaVL:n ja SoVL:n mukainen hautausapu, s. 333 ss. (4) MEL:n mukainen hautausapu, s. 334 ss. (5) Valtion vanhan perhe-eläkelain mukainen hautausapu, s. 335. (6) Hautausapua koskevien ehtojen laajennus, s. 335 ss.

4. KANSANELÄKELAIN MUKAINEN HAUTAUSAVUSTUS 336

(1) Täysimääräinen hautausavustus, s. 336. (2) Alennettu hautausavustus, s. 336 ss.

Hautausavustussäännöstön sosiaaliturvatehtävästä 337

(1) Hautausavustusten yhteismäärä, s. 337. (2) Hautausavustus on ensisijainen etuus, s. 337.

VII LESKEN SAAMIEN ETUUKSIEN VEROTUS 338

(1) Verotuksen kaksinaisfunktiosta, s. 338. (2) Vero-oikeudellisen suojan taustaa, s. 338 ss.

1. PERHE-ELÄKKEIDEN VERONALAISUUS 339

(1) Perhe-eläkkeet tuloverotuksessa, s. 339 ss. (2) LiikVakL:n nojalla suoritettavien perhe-eläkkeiden veronalaisuus tuloverotuksessa, s. 340 ss. (3) SoVL:n ja TaVL:n mukaisten eläkkeiden eroa-

va verotuskohtelu, s. 341 ss. (4) PEL:n, rikosvahinkolain ja ylimääräiseen taiteilijaeläkkeeseen liittyvän perhe-eläkkeen verovapaus, s. 342. (5) Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden veronalaisuus, s. 343 ss.

2. HENKIVAKUUTUSSUMMAN JA HAUTAUSAVUN VEROVAPAUS 343

(1) Yksilöllisen henkivakuutussopimuksen nojalla suoritettavan etuuden verovapaus, s. 343 ss. (2) Pakollisen ryhmähenkivakuutuksen ja siihen rinnastuvan taloudellisen etuuden verovapaus, s. 344 ss. (3) Hautausavustuksen verotuksellinen kohtelu, s. 345.

3. PERINTÖVEROTUS LESKEN SUOJANA 345

(1) Avio-oikeudellisten saantojen verotuksellinen kohtelu, s. 345 ss. (2) Veroluokka-asteikko, s. 347. (3) Puolisovähennys, s. 347 ss. (4) Koti-irtaimistovähennys, s. 348. (5) Perintöveroasteikko, s. 348 ss.

Lesken saaman käyttöoikeuden verottaminen 350

(1) Milloin leski on perintöverovelvollinen?, s. 350. (2) Milloin lesken ei tarvitse maksaa lainkaan perintöveroa?, s. 350 ss. (3) Ehdotus lesken saaman käyttöoikeuden saattamiseksi perintöveronalaiseksi, s. 351 ss.

Lesken saaman avustuksen verottaminen 352

Verotuksen merkityksestä sosiaaliturvapolitiikan välineenä 352

(1) Yksinhuoltajavähennyksen merkitys, s. 352 ss. (2) Veronmaksukyvyn alentumisvähennys, s. 353. (3) Epäyhtenäisen verotuskohtelun kritiikkiä, s. 353 ss.

VIII SOSIAALIETUUKSIEN YHTEENSOVITTAMINEN 355

(1) Oikeusjärjestyksen toimintalohkojen vuorovaikutuksen sääntely, s. 355. (2) Yhteensovitustasot ja -tilanteet, s. 356.

1. JÄRJESTELMÄN SISÄINEN JA HORISONTAALINEN YHTEENSOVITTAMINEN 358

Ensimmäinen yhteensovitustaso 359

(1) Leskelle puolison kuolinsyystä ja työhistoriasta riippumatta suoritettavien etuuksien yhteensovittaminen, s. 359. (2) Perhe- ja perintöoikeudellisten etuuksien yhteensovittaminen järjestelmän sisäisellä yhteensovitustasolla, s. 359 ss. (3) Perhe- ja perintöoikeudellisten etuuksien yhteensovittaminen PEL:n mukaisiin etuuksiin, s. 360. (4) KEL:n mukaisen hautausavustuksen ja verotuksellisten etuuksien ensisijaisuus, s. 360 ss.

Toinen yhteensovitustaso 361

(1) Leskelle puolison kuolinsyystä riippuen suoritettavien ja niihin liittyvien etuuksien yhteensovittaminen, s. 361. (2) Korvausjärjestelmien kollisiotilanne, s. 361 ss. (3) LiikVakL:n ja TaVL:n kollision ratkaisemisesta, s. 362 ss. (4) LiikVakL:n ja SoVL:n kollision ratkaisemisesta, s. 363. (5) VahKorvL:n ja TaVL:n väli-

sestä suhteesta, s. 363 ss. (6) Rikosvahinkolain ja VahKorvL:n yhteensovittamisesta, s. 364 ss. (7) Yhteensovituksen ulkopuolelle jäävät etuudet, s. 365 ss.

Kolmas yhteensovitustaso 366

(1) Leskelle puolison työhistoriasta riippuen maksettavien ja niihin liittyvien etuuksien yhteensovittaminen, s. 366. (2) Perheeläkkeen osien yhteenkokoaminen, s. 366 ss. (3) Yhteensovitusperuste ja yhteensovitusraja, s. 367 ss. (4) Ensisijaiset eläkkeet ja peruseläkkeet, s. 368 ss. (5) Perhe-eläkkeiden yhteensovittaminen käytännössä ja nykyisen järjestelmän kritiikki, s. 369 ss. (6) Vapaaehtoiseen vakuutukseen perustuvan etuuden yhteensovittaminen, s. 370. (7) Pakollisen ryhmähenkivakuutuksen nojalla maksettavan ja siihen rinnastuvan etuuden yhteensovittaminen, s. 370 ss. (8) Hautausavun yhteensovittaminen, s. 371 ss.

Neljäs yhteensovitustaso 372

(1) Leskelle puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavien ja niihin liittyvien etuuksien yhteensovittaminen, s. 372. (2) Yhteensovitusneutraliteetti ja sopimusvapaus, s. 372.

2. VERTIKAALINEN YHTEENSOVITTAMINEN 373

Ensimmäisen yhteensovitustason sisältämien etuuksien yhteensovittaminen muiden tasojen sisältämiin etuuksiin 373

(1) Puolison kuolinsyystä, työhistoriasta ja puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavien etuuksien vaikutus lesken saamiin muihin etuuksiin, s. 373. (2) Pääsääntönä perhe- ja perintöoikeudellisten etuuksien ensisijaisuus, s. 373 ss. (3) PEL:n mukaisten etuuksien yhteensovittaminen muiden etuuskategorioiden nojalla maksettaviin etuuksiin, s. 374. (4) KEL:n mukaisen hautausavustuksen yhteensovitusneutraliteetti, s. 376.

Toisen yhteensovitustason sisältämien etuuksien yhteensovittaminen kolmannen ja neljännen tason sisältämiin etuuksiin 377

(1) Puolison työhistoriasta ja puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavien etuuksien vaikutus leskelle puolison kuolinsyystä riippuen suoritettavien etuuksien suuruuteen, s. 377. (2) Ensisijaiset ja väistyvät eläkkeet, s. 377 ss. (3) Kertasummaisten sosiaalietuuksien yhteensovittaminen, s. 378.

3. SOSIAALIETUUSTAPAHTUMAN JOHDOSTA MAKSETTAVIEN ETUUKSIEN YHTEENSOVITTAMINEN SAAJAN ANSIOTULOON JA OMAISUUTEEN 378

(1) Tarveharkintaisen sosiaaliturvan malli, s. 378 ss. (2) Kasaantuvien etuuksien yhteiskunta, s. 379. (3) Suomalainen leskenturvajärjestelmä sisältää piirteitä molemmista sosiaaliturvamalleista, s. 379 ss. (4) Esimerkkejä epäjohdonmukaisista lainsäädäntöratkaisuista, s. 380 ss.

IX YHTEENVETO 382

(1) Mikä on tutkimuksen tulos?, s. 382 ss.

Mitä on ongelmakeskeinen lainoppi? 383

SUMMARY 388

ASIAHAKEMISTO 399

KIRJALLISUUSLUETTELO

1. *Kirjallisuus*

Aarnio, Aulis

Aviovarallisuusjärjestelmät. Helsinki 1978.
Denkweisen der Rechtswissenschaft. Forschungen aus Staat und Recht 48. Wien — New York 1979.
Jälkisäädökset. Toinen painos. Helsinki 1975.
Jäämistöön kuuluvan maatilan jakamisesta. Alustus Lakimiesliiton koulutuskeskuksen koulutustilaisuudessa 5. 11. 1981. Moniste.
Kysymyksiä testamenttioikeuden alalta. Helsinki 1969.
Mitä lainoppi on? Forum oikeustiede. Tammi. Helsinki 1978.
On Legal Reasoning. Turku 1976.
Perillisen oikeusasemasta. Helsinki 1967.
Perimyssäännöstön taustaa erityisesti maa- ja väestöpolitiikan kannalta. Lakimies 1976, s. 305 ss.
Perintöoikeus. Helsinki 1974.
Tilastollisten todennäköisyyksien käytön vaaroista. Defensor Legis 1976, s. 126 ss.

Aarnio, Aulis — Kangas, Urpo

Le ricerche nel campo del diritto di famiglia e le riforme legislative in Finlandia negli anni settanta. Teoksessa *Pocar, Valerio — Ronfani, Paola:* Famiglia, diritto, mutamento sociale in Europa. Milano 1979.

Aarnio, Aulis — Saarenpää, Ahti

Testamenttiasiain käytäntöä. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja. Helsinki 1970.

Aarnio, Aulis — Savolainen, Matti

Erään selitysteoksen herättämiä perintökaaren tulkintaongelmia. JFT 1968, s. 214 ss.

Aarnio, Margaretha — Janhunen, Jouko

Eläketurva eri maissa vuonna 1977. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1977: 1. Helsinki 1977.

Aho, Matti L

Varallisuusoikeudellisen oikeustoimen tulkinnasta. Helsinki 1968.

Alestalo, Matti — Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa *Valkonen, Tapani — Alapuro, Risto — Alestalo, Matti — Jallinoja, Riitta — Sandlund, Tom:* Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Juva 1980.

Andersen, Ernst — Arveret. København 1967.

Andersson, Edward — Arveskatteskyldighetens inträde och avstående från arv. JFT 1971, s. 175 ss.
Johdatus vero-oikeuteen. Helsinki 1978.
Pensionsreformen och beskattningen. Hufvudstadsbladet 5. 7. 1981.
Tulo- ja omaisuusverolaki. Helsinki 1975.

Ant-Wuorinen, Paavo — Avio-oikeus ja puolison perintöoikeus uudessa perintölakiehdotuksessa. Lakimies 1939, s. 205 ss.

Arnholm, Carl Jakob — Arveretten. 4. opplag. Oslo 1980.

Aromaa, Kauko — Cantell, Ilkka — Jaakkola, Risto — Avoliiton aloittama parisuhde kestää avioliittoalkuisen tapaan. Sosiaalinen Aikakauskirja 5/1979, s. 53 ss.

Arti, Armas — Liikennevahinkojen korvaaminen liikennevakuutuslain mukaan. Porvoo 1965.
Vahingonkorvauslaki. Hämeenlinna 1981.
Vahingonkorvauslaki selityksineen. Helsinki 1974.

Arvela, Lasse — Perintö- ja lahjaverolain uusista säännöksistä. Verotus 1/1980, s. 24 ss.

Aurejärvi, Erkki — Lesken vapauttaminen tasingon luovuttamisesta. Avioliittolain 103 §:n 2 momentin uudistuksesta. Lakimies 1978, s. 619 ss.

Autti, Aune — Einola, Kaarina — Valtion komiteanmietinnöt. Statens kommittébetänkanden 1930—1960. Helsinki 1966.

Beveridge, Sir William: — Social Insurance and Allied Services. London 1942.

Boehmer, Gustav — Schadenersatzansprüche wegen Verletzung oder Tötung des im Haushalt oder Geschäft mitarbeitenden Ehegatten. Ehe und Familie im Privaten und Öffentlichen Recht. 7 (1970), s. 173 ss.

Borum, O. A. — Arveretten. Den legale Arveadkomst og Testamente. København 1950.

Brusiin, Otto — Tuomarin harkinta normin puuttuessa. Vammala 1938.

Carlsson, Bror Clas Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi. Defensor Legis 1935, s. 369 ss.

Chydenius, Jacob Wilhelm Lärobok i Finsk arfs- och testamentsrätt. Helsingfors 1920.

Danielsen, Svend — Gaarden, Paul — á Rogvi, Finn Arveloven. København 1967.

Eekelaar, John Family Law and Social Policy. London 1978.

Ellala, Esa Raportti sosiaalimenojen laskentamallista. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tutkimusosasto 8/1978.

Ellilä, Tauno Ulosotto-oikeuden yleiset opit. Porvoo 1970.

Erichsen, Olav Oversikt over pensjonsretten. Universitetsforlaget. Bergen 1980.

Eriksson, Lars D. Marxistisk teori och rättsvetenskap. Helsingfors 1980.

Gripenberg, Aleksandra Aviopuolisoiden omistussuhteista eri maissa. Hämeenlinna 1909.

Güllermann, Dirk Verkehrsunfallschäden von Sozial- und Privatrecht. Recht im sozialen Rechtsstaat. Opladen 1973, s. 227 ss.

Hakulinen, Y. J. Avio-oikeus ja puolison perintöoikeus. Eräistä epäkohdista perheoikeudellisessa lainsäädännössä perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistusehdotusta silmälläpitäen. Defensor Legis 1935, s. 277 ss.
Nya arvslagen strider emot urgammal sed. Hufvudstadsbladet 25. 2. 1964.
Näkökohtia perintölainsäädännön uudistamisesta. Defensor Legis 1963, s. 403 ss.

Halava, Risto — Jaakkola, Eero Henkivakuutusturvan levinneisyys Suomessa. Vakuutussanomat 1968, s. 6 ss.

Halila, Jouko Ulosmittaus. Helsinki 1979.

Halme-Kauranen, Ritva Lapsen elatusta koskeva lainsäädäntö. Defensor Legis 1976, s. 65 ss.

Halonen, Ilpo — Jokelainen, Matti Eläkepolitiikka Suomessa. Pori 1979.

Halttunen, Rauno Perimysoikeuden laajuudesta. Oikeustiede — Jurisprudentia 1971, s. 197 ss.
Perintölainsäädännön uudistamistarve. Lainsäädäntö 1/72. Oikeusministeriön julkaisusarja 1972.

	Sotuperhetutkimus. Ennakkotieto väitöskirjan tilastoaineistosta.
Heikkilä, Marjatta	Valtion komiteanmietinnöt. Statens kommittébetänkanden 1961—1975. Helsinki 1978.
Heikkilä, Martti — Karjalainen, Timo — Lihr, Silja — Niinivaara, Reino	Perhekustannusten tasausjärjestelmä Suomessa. Latumaprojektin loppuraportti. Sosiaalihallituksen julkaisuja 4/1980. Helsinki 1980.
Heiskanen, Heikki Auvinen, Riitta	Hyvinvoinninjako. Hämeenlinna 1979.
Helin, Markku	Kihlalapsen asemasta. Lakimies 1981, s. 700 ss. Lapsen elatus. Teoksessa *Mattila, Heikki* (toim.): Lapsioikeuden pääpiirteet. Jyväskylä 1981. Suomalainen avioeroprosessi. Forum oikeustiede. Helsinki 1974.
Helle, Soini	Sotilasvammalainsäädännön muutokset. Sosiaalinen Aikakauskirja 1962, s. 97 ss.
Hellner, Jan	Skadeståndsrätt. Tredje upplagan. Uppsala 1976. Skadeståndsrättens reformering. SJT 1967, s. 698 ss.
Hemmer, Ragnar	Suomen oikeushistorian oppikirja III. Vammala 1961.
Hentula, Juhani	Eläkkeet, vakuutus- ja vahingonkorvaukset. Vero-oikeudellisia esitelmiä. Helsinki 1977, s. 87 ss.
Hesser, Torwald	Svensk historik, gällande rätt i övriga nordiska och vissa andra länder, statistiska uppgifter mm., s. 16 ss. Teoksessa Förhandlingarna å det tjugoförsta nordiska juristmötet i Helsingfors den 22—24 augusti 1957. Vammala 1959.
Hiidensalo, Tuula	Kihlalapsen asema Korkeimman oikeuden viimeaikaisessa käytännössä. Lakimies 1981, s. 549 ss.
Hiitonen, Ensio	Työtapaturmien korvaamisesta Suomen oikeutta silmälläpitäen. Helsinki 1930.
Hjelt, Aug.	Sjuk-, begrafnings- och pensionskassor för arbetare och handtverkare i Finland. Arbetsförsäkringskomitens betänkande I. Helsingfors 1891.
Holopainen, Toivo	Onko virkamiehen palkka palkkaa vai elatusta. Lakimies 1963, s. 391 ss. Valtion virkamiesten perhe-eläkkeen alkamisajankohta kuolleeksijulistamistapauksessa. Lakimies 1966, s. 326 ss.

Huttunen, Oiva — Avioliittolaki ynnä siihen liityvät lait ja asetukset. Porvoo 1945.

Hyvönen, Veikko — Kaavoitus- ja rakentamisoikeus. Helsinki 1974.

af Hällström, Erik — Arvsrättsreformen. JFT 1936, s. 301 ss.

Härkönen, Raija — Lesken koulutustuki yleisenä perhe-eläke-etuutena. Yleisen vakuutustutkinnon sosiaalivakuutuslinjan tutkielma 1978. Tampereen yliopisto. Julkaisematon opinnäyte.

Ignatius, Kaarlo — Kivivuori, Antti — Vakuutussopimuslaki 12 päivältä toukokuuta 1933 selityksineen. Kolmas, tarkistettu painos. Vammala 1970.

Ilmanen, Matti — Kontuniemi, Ritva — Säätiöhakemisto. Karkkila 1977.

Jallinoja, Riitta — Miehet ja naiset. Teoksessa *Valkonen, Tapani — Alapuro, Risto — Alestalo, Matti — Jallinoja, Riitta — Sandlund, Tom:* Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Juva 1980.

Janhunen, Jouko — Pohjoismaiden eläkejärjestelmät. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1981: 1. Mänttä 1981.

Joutselainen, Liisa — Yleinen perhe-eläke leskiperheiden perustoimeentulon turvaajana. Tutkimus tamperelaisista lasta huoltavista leskistä ja heidän perheistään. Sosiaalipolitiikan yleisen linjan pro-gradu tutkielma. Tampere 1974.

Junnila, Arvo — Henkivakuutuskannan kasvu talouselämän yleistä kasvuo voimakkaampi v. 1966. Vakuutussanomat 1967, s. 6 ss.
Perhe-eläke henkivakuutustoiminnan näkökulmasta. Vakuutussanomat 1966, s. 326 ss.

Jutikkala, Eino — Suomen talonpojan historia. Porvoo 1942.

Jylhä, Tauno — Perhe-eläkejärjestelyn keskeiset kysymykset. Työeläke 2/1966.

Jyränki, Antero — Luonnos perusoikeusuudistukseksi. Oikeus 1980: 2, s. 93—99 sekä s. 115—121.
Portugalin vuoden 1976 perustuslaki. Taustaa, syntyvaiheita, erityispiirteitä. Juhlajulkaisu Paavo Kastari 1907 — 13. 11. — 1977. Helsinki 1978.

Jääskeläinen, Jyrki — Miettinen, Armas — Pentikäinen, Toivo — Työeläke. Työeläkelakien yleisselostus. 7. painos. Forssa 1977.

Jørgensen, Stig Erstatning for personskade og tab af forsørger. 3 udg. København 1972.

Kairinen, Martti Sosiaaliturvaoikeus. Osa I. Sosiaaliturvaoikeuden käsite, historia ja normijärjestelmä. Turku 1977.

Kangas, Urpo Piirteitä Otto Brusiinin ajatusmaailmasta. Helsinki 1976. Rintaperillisen jäämistöoikeudellisesta asemasta. Alustus Lakimiesliiton Koulutuskeskuksen koulutustilaisuudessa 5. 11. 1981. Moniste.

Kankkunen, Aimo Kunnallisten eläkejärjestelmien valinta 31. 12. 1966 jälkeen. Huoltaja 1967.

Karapuu, Heikki Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet. Helsinki 1971. Moniste.

Karapuu, Heikki — Pellonpää, Matti Ihmisoikeuksien kansainvälinen suojelu, s. 278—301. Teoksessa *Joutsamo, Kari — Rosas, Allan — Rotkirch, Holger* (toim): Kansat ja oikeus. Forum oikeustiede. Helsinki 1980.

Karlgren, Hjalmar Skadeståndsrätt. Femte upplagan. Stockholm 1972.

Kastari, Paavo Kansalaisvapauksien perustuslainturva. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja. N:o 164. Vammala 1972.

Kivivuori, Antti Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I. Rikoslainsäädäntö 1809—1875. Joensuu 1969.

Kjønstad, Asbjørn Trygd og erstatning ved personskade. Utviklingslinjer, utbredelse og ulikheter. Oslo 1977.

Klami, Hannu Tapani Johdatus oikeustieteen metodologiaan. Turku 1980.
Oikeustapausanalyysin perusteita. Lakimies 1979, s. 430 ss.
Vuoden 1734 lain perimysjärjestelmä. Lakimies 1981, s. 120 ss.

Knudsen, Rita Økonomisk stilling ved enkestand. Socialforskningsinstituttets publikationer. København 1966.

Koivusalo, Lauri Eläkkeiden yhteensovittaminen. Työeläke 3/1974, s. 18 ss.

Kojonen Kaapro Sotainvalidien veljesliiton lakiopas. Helsinki 1976.

Koskelo, Pauliine Avioerot ja niihin vaikuttaneet tekijät vuosina 1930—1977. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 8/1979.

Koskinen, Pekka — Rikosvahinkojen korvaaminen valtion varoista. Uuden lain tarkastelua. Defensor Legis 1974, s. 242 ss.

Koukonen, Risto — Kerppola, Kaj — Ketola, Hannu — Koskinen, Seppo — Saari, Pertti — Henkivakuutus. 3 painos. Vakuutusalan koulutuskeskus. Helsinki 1978.

Kruse, A. Vinding — Samordning af privatretlige og offentligretlige erstatningsydelser i anledning af personskader. Juristen 1968, s. 365 ss.

Kultalahti, Jukka — Laki ja hyvinvointi. Tampere 1979.

Kuusi, Eino — Sosialipolitiikka I—II. Porvoo 1931.

Kuusi, Pekka — 60-luvun sosiaalipolitiikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja N:o 6. Helsinki 1961.

Laaksonen, M — Takanen, J — Sosiaalisten tulonsiirtojen yhteiskuntapoliittisista vaikutuksista. Sosiaalinen Aikakauskirja 1979/3, s. 71 ss.

Lahtinen, Osvi — Oikeustapauskommentaari. Lakimies 1966, s. 725 ss. Uuden perintökaaren kritiikkiä. Lakimies 1965, s. 754 ss.

Lech, Halvar — Skadeersättning för personskada. Stockholm 1973.

Lehtola, Pentti — Liikennevahinkolautakunta ja sen toiminta. Defensor Legis 1966, s. 207 ss.
Liikennevahinkolautakunta Korkeimmassa oikeudessa. Lakimies 1980, s. 8 ss.

Lilius, Frans Oskar — Ns. nauravista perillisistä. Lakimies 1909, s. 51 ss.

Louhelainen, Pekka — Eduskunta ja eläketurva. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1972: 1. Helsinki 1972.

Mahkonen, Sami — Avioero. Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta. Vammala 1980.

Malin, H — Seitovirta, E — Ryhmähenkivakuutus — uusi tapa markkinoida henkivakuutusta. Vakuutussanomat 1973, s. 145 ss.

Mannio, Niilo A — Sota-ajan vaikutuksia maamme sosiaaliseen lainsäädäntöön. Sosiaalinen Aikakauskirja 1939, s. 649 ss.

Mattila, Heikki — Isyys, s. 17 ss. Teoksessa *Mattila, Heikki* (toim): Lapsioikeuden pääpiirteet. Jyväskylä 1981.

Mattila, Heikki — Perinnönsaajien määräytyminen, s. 340 ss. Teoksessa

Saarenpää, Ahti — *Aarnio, Aulis — Heinonen, Olavi — Tuori, Kaarlo:* Suomen oikeus 2. Helsinki 1975.

Menger, Anton — Das Bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen. Eine Kritik des Entwurfs eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich. Tübingen 1890.

Mervaala, T — Uudet henkivakuutusehdot. Vakuutussanomat 1973, s. 134 ss.

Miettinen, Martti — Oikeustapauskommentaari. Lakimies 1968, s. 136 ss.
Perintöoikeus ja sosiaaliturva. Lakimies ja yhteiskunta 1965: 2, s. 2—4.
Uuden perintölainsäädännön pääperiaatteet. Suomen lakimiesliiton XVI lakimiespäivien pöytäkirja 1965, s. 11 ss.

Modeen, Tore — Kunnallinen eläketurvajärjestelmä sekä virka- ja työehtosopimukset. Lakimies 1976, s. 679 ss.

Myllymäki, Arvo — Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet. Julkisoikeudellinen tutkimus etujärjestöjen solmimien vakauttamis- ja tulopoliittisten sopimusten vaikutuksesta eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston toimintaan ja asemaan vuosina 1968—1975. Tampere 1979.

Mänttäri, Erkki — Työtapaturma. Yleisselostus lakisääteisestä tapaturmavakuutus- ja ammattitautien korvaamisjärjestelmästä. Porvoo 1972.

Mäntylä, E. J. — Korvaus sotatapaturmista. Sosiaalinen Aikakauskirja 1941, s. 3 ss.

Nyman, Marja-Liisa — Lesken koulutustuesta. Huoltaja 1971: 4, s. 107 ss.

Oksanen, Jaana — Avioliiton purkamisen varalta osituksessa tehtävistä sopimuksista. Oikeustiede—Jurisprudentia IX 1977, s. 193 ss.

Olsson, Olof — Inbördes nyttjanderättstestamente. JFT 1979, s. 371 ss.

Papantoniou, Nikos — Die soziale Funktion des Erbrechts. Archiv für die civilistische Praxis 1973, s. 385 ss.

Peczenik, Aleksander — Causes and Damages. Stockholm 1978.

Pentikäinen, Teivo — Vakuutusoppi. Helsinki 1979.

Peräläinen, Antero — Miespuoliset lesket ja perhe-eläke. Sosiaalivakuutus 1/1970.

	Orpojen ja leskien eläketurvan aikaansaaminen Suomessa. Lakimies ja yhteiskunta 1964, s. 12 ss. Perhe-eläkkeen merkitys lesken solmiessa uuden avioliiton. Sosiaalivakuutus 6/1969, s. 10 ss. Selvitys Suomen perhe-eläkejärjestelmästä. Sosiaaliturvan tutkimuslaitos. Kansaneläkelaitoksen julkaisusarja N:o 18/1971. Sosiaaliavustuksista perhe-eläkkeisiin. Työeläke 3/1966.
Pesonen, Leo A	Kun henkivakuutus suomalaistui. Vakuutussanomat 1974, s. 296 ss.
Petersson, Hans	Morgongåvoinstitutet i Sverige under tiden fram till omkring 1734 års lag. Lund 1973.
Pietilä, Jorma	Kiinteistönmuodostamisoikeus. Helsinki 1971.
Pitkänen, Paavo	Tulevaisuus ei näytä synkältä. Vakuutussanomat 1978, N:o 5, s. 6 ss.
Pulkkinen, Terho	Eläketurva ja toimeentulo. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 8. Porvoo 1969.
Puronen, Pertti	Perintö- ja lahjaverotus. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy. Mänttä 1981.
Ramsay, August	Työntekijäin apukassoista. Helsinki 1898.
Ranta-Knuuttila, Jaakko J	Sotavammaisten huolto Suomessa. Porvoo 1967.
Rautiala, Martti	Avioliitto-oikeus. Neljäs, lisätty painos. Helsinki 1968. Efterlevande makes rättställning, s. 117 ss. Teoksessa Förhandlingarna å det tjugoförsta nordiska juristmötet i Helsingfors den 22—24 augusti 1957. Vammala 1959. Lapsioikeus. 2. painos. Helsinki 1981. Ositus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 43. Helsinki 1950. Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan. Helsinki 1967. Puolisoiden velkasuhteet avioliittolain mukaan I. Vammala 1945.
Reinikainen, Paavo	Taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä perusoikeuksista. Oikeus 1978: 3, s. .
Rekola, Aarne	Tulo- ja omaisuusverolaki. Porvoo 1947.
Renner, Karl	The Institutions of Private Law and their Social Functions. London 1976.

Roos, Carl Martin — Grupplivskyddet. Studier kring en modern försäkringsform. Stockholm 1974.

Routamo, Eero — Liikennevahinko. Oikeustieteellinen tutkimus korvausvastuun syntymisestä liikennevakuutuslain perusteella. Helsinki 1967.
Liikennevakuutuksen pääasiat. Toinen, täydennetty painos. Porvoo 1973.
Standardisering av ersättningar enligt trafikförsäkringslagen. JFT 1968, s. 86—92 (Lectio precursoria).
Vastuu työtapaturmasta. Porvoo 1972.

Routamo, Eero — Hoppu, Esko — Suomen vahingonkorvausoikeus. Vaasa 1977.

Ruotsalainen, Seppo — Piirteitä työväenluokan asemasta kapitalismissa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen valossa ja nykyisen taloudellis-sosiaalisen kehityksen taustaa vasten tarkasteltuna. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 27. Helsinki 1977 (sit. Piirteitä työväenluokan asemasta kapitalismissa).
Sosiaaliturvapolitiikan vaikuttimet, perustelut ja kehitysuunnat marxilaisen yhteiskuntateorian valossa. Helsingin yliopiston sosiaalipoliittisen laitoksen tutkimuksia N:o 7. Helsinki 1971 (sit. Sosiaaliturvapolitiikan vaikuttimet).

Ruuttu, Harri — Tutkimusselostus. Perintö- ja lahjaverotutkimus vuodelta 1977 sekä eri vaihtoehtojen vaikutus veron tuottoon. Verohallitus 31. 10. 1978.

Rytkölä, Olavi — Valtion vakinaisten virkamiesten palkkaus- ja eläkeoikeus. Vammala 1948.
Virkamiesoikeus. 4 painos. Helsinki 1978.

Räikkälä, Olavi — Rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista. Vahingonkorvausoikeus. Helsinki 1975, s. 107 ss.

Saarenpää, Ahti E — Pesänselvittäjä ja pesänjakaja. Ensimmäinen osa. Helsinki 1980.
Syytinkisopimukset. Alustus Lakimiesliiton koulutuskeskuksen koulutustilaisuudessa 5.—6. 11. 1981. Moniste.
Tasa-arvosta tasajakoon. Oikeustiede-Jurisprudentia 1980, s. 189 ss.
Tasajaon periaate. Tutkimus jäämistöoikeudellisen tasajaon periaatteen toteuttamisesta tuomioistuinkäytännössä. Vammala 1980.

Salminen, Heikki — Maamme puolueiden eläkepoliittiset tavoitteet. Julkaisematon opinnäyte. Jyväskylä 1974.

Sarkko, Kaarlo — Työehtosopimusten määräysten oikeusvaikutukset. Helsinki 1973.

Savolainen, Matti — Kihlalapsen asema ennen, nyt — ja korkeimman oikeuden mukaan. Defensor Legis 1980, s. 435 ss.
Lapsen asemaa koskevan lainsäädännön siirtymäsäännökset I. Defensor Legis 1976, s. 93 ss.
Lapsen asemaa koskevan lainsäädännön siirtymäsäännökset III. Defensor Legis 1976, s. 293 ss.
Osituksen erilliskysymyksiä. Tasingon antamista koskevat avioliittolain uudet säännökset. Teoksessa Avioliittooikeutta. Lakimiesliiton Koulutuskeskuksen julkaisusarja N:o 25. Helsinki 1979.
Pesäosuuksien määräämisestä perintökaaren 3 luvun mukaan. Lakimies 1967, s. 456 ss.
Puolison perintöoikeudesta. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja C 2. Hämeenlinna 1969.
Tidpunkten för giftorättsgemenskapens upphörande då avvittringsgrunder konkurrerar — med särskild hänsyn till hemskillnads- och äktenskappskillnadsdomens verkningar. JFT 1981, s. 455—473.

Saxén, Hans — Skadeståndsrätt. Åbo 1977.

Schuhmacher, Wolfgang — Schadenersatz und soziale Sicherheit. ÖJZ 31 (1976), s. 477—487.

Simoinen, Olli — Avustuskassojen yhdistys 1943—1973. Helsinki 1973.

Sipilä, Arvo — Pakollisten vakuutusten komulatsionista ja siihen liittyvistä kysymyksistä. Työväenvakuutus, 1930 s. 19 ss.

Sipilä, Jorma — Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Helsinki 1979.

Skarpnes, Oluf — Erstatning for personskade for tap av forsørger. LoR 1974, s. 3 ss.

Skurnik, Hillel — Eräitä lisänäkökohtia lesken etuosasta perintöverotuksessa. Verotus 1967. N:o 2, s. 55 ss.

Suominen, Risto — Arajärvi, Esa — Sosiaalimenot vuonna 1977 sekä ennakkotiedot vuodelle 1978. Helsinki 1980.

Sundberg, Jacob W. F. — Familjerätt i omvandling. Studier kring äktenskap och socialförmån. Stockholm 1969.

Suviranta, Antti Valtion eläkejärjestelmän uudistamisesta. Lakimies 1965, s. 273 ss.

Takki, Tapio Hautajaiskulujen korvausvelvollisuudesta. Defensor Legis 1967, n:o 3, s. 10 ss.
Piirteitä huoltajan menetyksen korvaamista tarkoittavien vahingonvastuusääntöjen historiallisesta kehityksestä. Defensor Legis 1966, s. 423 ss.

Tirkkonen, Tauno Suomen siviiliprosessioikeus I. Toinen painos. Helsinki 1974.

Trost, Jan Efterlevande makes ställning enligt boupptecknings registrerade vid tingsrätterna februari och mars 1973. Bilaga 3. SOU 1981: 85.

Tulokas, Mikko Rikosvahinkolain soveltamisalasta. Defensor Legis 1977, s. 520 ss.

Urponen, Kyösti Sosiaalipolitiikka soveltavana yhteiskuntatieteenä. Teoreettis-historiallinen analyysi sosiaalipolitiikkatieteen problematiikasta. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 30. Turku 1979.

Walin, Gösta Efterlevande makes rättsställning. Teoksessa Förhandlingarna å det tjugoförsta nordiska juristmötet i Helsingfors den 22—24 augusti 1957. Vammala 1959.
Kommentar till Ärvdabalken. Del I. Arv och testamente. Andra upplagan. Stockholm 1973.

Waris, Heikki Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Viides painos. Porvoo 1973.

Vekara, Maija Valtion virkamiesten oikeus eläkkeeseen erityisesti eläkejärjestelmän valintaa silmälläpitäen. Julkaisematon opinnäyte. Tampere 1976.

Vihma, Väinö Vakuutuksenottajan tiedonantovelvollisuus vakuutussopimusta tehtäessä vakuutussopimuslain mukaan. Helsinki 1945.

Wikström, Kauko Verotus taloustieteen historian valossa. Oikeustiede-Jurisprudentia 1982, s. 1 ss.

Wilhelmsson, Thomas Inflaation vaikutus vahingonkorvauksen määrään. Defensor Legis 1981, s. 443 ss.
Om försäkringsgivarens regressrätt. Defensor Legis 1977, s. 385 ss.

Om stryning av försäkringsvillkor. En rättsvetenskaplig studie angående avtalsfriheten vid frivillig skadeförsäkring. Vammala 1977.
Om tro och heder i finsk avtalsrätt. Avtalslagen § 33 i rättstillämpningen. Oikeustiede-Jurisprudentia XI 1978, s. 34 ss.
Skall inflationen beaktas vid skadeståndsberäkningen. JFT 1975, s. 150 ss.
Uppgifter för en kritisk civilrättslära. Oikeus 1982: 2, s. 119 ss.

Wirilander, Juhani Käyttöoikeudesta kiinteistöön silmällä pitäen lailla säänтelemättömiä käyttöoikeuksia. Vammala 1980.
Maanvuokraoikeus vuoden 1966 maanvuokralain ja siihen liittyvän lainsäädännön mukaan. Helsinki 1981.
Osituksen toimittamisesta. Teoksessa Avioliitto-oikeutta. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja N:o 25. Helsinki 1979.

Virtanen, Pentti Suomen ja Saksan liittotasavallan välinen sosiaaliturvasopimus valmiina. Tapaturmavakuutus 3/1981, s. 14 ss.

Wrede, Rabbe Axel Muistiinpanoja professori, vapaaherra R. A. Wreden esittämästä naimiskaarta selittävästä luentosarjasta. Lars Wasastjernan lainopillisen ylioppilastiedekunnan toimesta v. 1903 julkaisemasta ruotsinkielisestä teoksesta luennoitsijan antamalla luvalla suomentanut *A. K. Ahflors*. Helsinki 1916.

Väänänen-Tomppo, Irma Työmarkkinajärjestöjen rooli sosiaalipolitiikan kehittämisessä Suomessa vuosina 1956—1979. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos 6/1981.

Ylikangas, Heikki Huomenlahja Ruotsin keskiaikaisten lakien valossa. Historiallinen aikakauskirja 1967, s. 21 ss.

Ylöstalo, Matti Om inbördes testamente enligt finsk rätt. Festskrift till O. A. Borum. København 1964.
Pari sanaa perintölainsäädännön uudistamisesta. Defensor Legis 1963, s. 410 ss.
Testamentin tulkinnasta. Helsinki 1954.
Täyden korvauksen periaate ja vahingonkorvauslaki. Juhlajulkaisu Urho Kaleva Kekkonen. Vammala 1975.

Zitting, Simo Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia. Vammala 1951.

2. *Muu lähdeaineisto*

Aarnio, Aulis (toim.) — Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta perintölaiksi 1941. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy. Helsinki 1965 (sit. *Korkeimman oikeuden lausunto 1941).*

Aarnio, Aulis — Cantell, Ilkka — Hirsikangas, Päivi — Saarenpää, Ahti — Kangas, Urpo — Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu n:o 2/1981. Helsinki 1981 (sit. *Kolmannen työryhmän mietintö).*

Cantell, Ilkka — Lausunnot perintöoikeuskomitean mietinnöstä. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu n:o 9/1976. Helsinki 1976.
Lausunnot perintöoikeustyöryhmän mietinnöstä. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu n:o 2/1980. Helsinki 1980.

Marttila, Tuomo — Lausunnot perintöoikeuskomitean mietintöluonnoksesta. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 26/1975.

Valkonen, Lauri — Cantell, Ilkka — Savolainen, Matti — Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle eloonjääneen puolison asemaa ja perintöoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Helsinki 15. 12. 1979. Moniste. (sit. *Toisen työryhmän mietintö).*

Valkonen, Lauri — Savolainen, Matti — Cantell, Ilkka — Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta. Helsinki 15. 5. 1979. Moniste. (sit. *Ensimmäisen työryhmän mietintö).*

Asunto- ja elinkeinotutkimus 1975. Suomen Virallinen Tilasto VI C: 105, osat I—VII. Helsinki 1978.

Avioliittolakikomitean mietintö I. KM 1972: A 21.

Avioliittolakikomitean mietintö II. KM 1976: 29.

Avustuskassalainsäädännön uudistamista tutkineet komiteat. KM 1933: 3, KM 1934: 4, KM 1935: 5, KM 1936: 2 sekä KM 1939: 2.

Conventions and Recommendations 1919—1937. ILO, Geneva 1937.

Ehdotus asetukseksi työväen eläkekassoista, ynnä perussyyt ja liitteet. KM 1892: 12.

Ehdotus avioliittolainsäädännön uudistamiseksi 1910.5. Aviopuolisoiden oikeussuhde. Helsinki 1910.

Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölaiksi sekä siihen liittyvä lainvalmistelukunnan mietintö. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1938: 5 (sit. *Esitysehdotus 1938).*

Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle laeiksi perintökaaren 17 luvun, oikeuskäymiskaaren 10 luvun 2 §:n ja konkurssisäännön 46 §:n muuttamisesta sekä maakaaren 2 ja 3 luvun sekä 8 luvun 3 §:n kumoamisesta. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1948: 3.

Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintö- ja testamenttilaiksi. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1955: 1.

Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1959: 4.

Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1970: 3. Helsinki 1970.

Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1935: 2 (sit. *Ehdotus 1935*).

Ehdotus uudeksi aviokaareksi ynnä perustelut. Helsinki 1924.

Eläkeindeksitoimikunnan mietintö 1972: B 87.

Eläke- ja muu sosiaalivakuutus 1981. Työeläkelaitosten liitto.

Eläkejärjestelmäkomitean osamietintö 1. Ehdotus sotilasvammalain muuttamisesta 1968: B 71. Osamietinnöt 1969: B 22, B 33, 1970: B 31, B 70, 1971: B 3, B 40, 1972: B 47.

Eläkekomitean mietintö 1960: 11.

Eläkesääntökomitean osamietintö N:o 1. Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelaiksi ja laiksi työntekijäin eläkelain muuttamisesta. Mon. 1963: 86.

Eläkesääntökomitean mietintö 1964 A 13.

Eläkkeiden suoritusta harkitsemaan asetetulta komitealta. Mon. 1942: 12.

Eläkesäätiöiden mallisäännöt. Sosiaali- ja terveysministeriö 27. 6. 1975. Kirje n:o 20390/958/75.

Eläketurvakeskuksen muistio työeläkkeen jakamisesta avioeron yhteydessä 27. 9. 1977. Helsinki 1977.

Eläketurvakomitean mietintö 1. Yrittäjien eläketurva. KM 1967: B 2.

Familjepension. SOU 1981: 61.

Familjepensionsfrågor m.m. SOU 1971: 19.

Forhandlingerne paa det første nordiske Jurismøde i København, den 33de—24de August 1872.

Förhandlingar vid andra nordiske juristmötet i Stockholm den 26—28 augusti 1875.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi työntekijän eläkelain ja lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkleain muuttamisesta, s. 1—12. 1966 valtiopäivät N:o 50. VPA 1966 A I.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi valtion viran tai toimen haltijain perhe-eläkevakuutuksesta. 1949 vuoden valtiopäivät n:o 146 A III, 1.

Hallituksen esitys Eduskunnalle perhe-eläkelaiksi sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. VPA 1967 A III.

Hallituksen esitys n:o 6 A Eduskunnalle vanhuus- ja työkyvyttömyyslaiksi. VPA 1928 A III.

Henkivakuutuksen uudet ehdot ja maksuperusteet voimaan 1. 4. 1973. Vakuutussanomat 1973, s. 62 ss.
International Labour Office: The Cost of Social Security 1949—1954. Geneva 1958.
Introduction to Social Security. Geneva 1970.
Invaliditeettivakuutuskomitean julkaisu I. Invaliditeetti- ja vanhuusvakuutuksen tila eri maissa. Esittänyt *Matti Helenius*. Helsinki 1905.
Kansainliiton kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin seitsemästoista istuntokausi Genevessä vuonna 1933. Tiedonantoja Suomen sosialiministeriön julkaisemia XXXV. Helsinki 1934.
Kansaneläkelain tarkastuskomitean mietintö N:o 1. Mon. 1942: 3.
Kansaneläkelain tarkastuskomitean mietintö N:o 2. Mon. 1943: 2.
Kansaneläkelain ulkopuolelle jääneiden henkilöiden eläketurvakomitealta. Mietintö n:o 1. Mon. 1954: 4 ja mietintö n:o 2, mon. 1954: 70.
Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 1978. Vammala 1979.
Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 1979. Helsinki 1980.
Komiteanmietintö eläkeasiain keskittämisestä. Mietintö n:o 1. 1956: 54 ja mietintö n:o 2, 1957: 7.
Korvaukseen oikeutettuja haetaan kirjeitse. Vakuutussanomat 1978, n:o 7, s. 15 ss.
Koti- ja huvilavakuutuksen yleiset vakuutusehdot 1. 6. 1981.
Kuolleisuus 1971—1975. Suomen Virallinen Tilasto VI A 141. Helsinki 1980.
Lainvalmistelukunnan ehdotus laiksi aviopuolisoiden oikeussuhteista ynnä perustelut. Helsinki 1920.
Lainvalmistelukunnan mietintö niiden huomautusten johdosta, joita hovioikeudet ja eräät yhdistykset ovat esittäneet lainvalmistelukunnan ehdotuksesta perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1936: 2 (sit. *Lausuntomietintö 1936: 2*).
Leski- ja orpokassakomitean mietintö n:o 1. Km 1943: 1.
Leski- ja orpokassakomitean mietintö n:o 2. Mon. 1948: 8.
Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja 1960—1982.
Luonnos perintöoikeuskomitean mietinnöksi. Moniste. Helsinki 1974 (sit. *Luonnosmietintö 1974*).
Maatalousyrittäjien tapaturmavakuutustyöryhmän mietintö KM 1976: 80. Espoo 1976.
Merimieseläkekassan hallituksen toimintakertomus vuodelta 1979. Helsinki 1980.
Mietintö koskeva lainsäädäntöä työnantajan vastuunalaisuudesta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta. KM 1907: 17 G II.
Mietintö niistä periaatteista, joiden mukaan aviopuolisoiden oikeussuhteet olisi järjestettävä. Lainvalmistelukunnan julkaisuja. Helsinki 1913.
Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö. KM 1970: A 8.
Perheenemäntien eläketurvaa selvitelleen työryhmän raportti. Eläketurvakeskus 8. 11. 1977.
Perhe-eläkevakuutuskomitean mietintö. Mon. 1957: 83.
Perhetilasto 31. 12. 1977. VÄ 1979: 6.
Perintölakitoimikunnan mietintö. KM 1962: 7.
Perintöoikeuskomitean mietintö. KM 1975: 84. Helsinki 1975.

Perintöverotoimikunnan mietintö. KM 1973: 107.
Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö. KM 1980: 16.
Rikosvahinkokomitean mietintö. KM 1972: A 10.
SAK:n ohjelmat. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK r.y. Jyväskylä 1976, Sosiaalipoliittinen ohjelma. Hyväksytty SAK:n XI edustajakokouksessa 17—20. 6. 1976.
SAK:n vuosikirja 1966. Helsinki 1967.
Siviilioikeuden kodifioimiskomitean kirjelmä 31. 10. 1958 oikeusministeriölle perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamisehdotuksen johdosta. (sit. *Siviilioikeuden kodifioimiskomitean kirjelmä 1958).*
Skadestånd V. Skadestånd vid personskada. SOU 1973: 51.
Sosiaalietuuksien verotuskysymystä selvittelevän työryhmän muistio. Helsinki 1980.
Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö I. Yleiset periaatteet. Helsinki 1971: A 25.
Sosiaalipoliittisen ohjelmatoimikunnan mietintö I. Ehdotus yleiseksi perhe-eläkelaiksi. KM 1967: B 23. Helsinki 1967.
Sosiaaliturvan kehitys Suomessa 1950—1977. SVT. Sosiaalisia erikoistutkimuksia. XXXII: 56. Helsinki 1978.
Sosiaaliturvan menokehitystä ja tavoitteiden toteutumismahdollisuuksia arvioivan työryhmän raportti. Sosiaalinen Aikakauskirja 3/1980.
Sosiaalivakuutuskomitean mietintö n:o 1 sosiaalivakuutuksen kehittämisestä ja laajentamisesta. KM 1947: 1.
Sosiaalivakuutuskomitean mietintö n:o 5. Ehdotus kansaneläkejärjestelmän uudistamiseksi. KM 1954: 8.
Sosiaalivakuutuksesta. KM 1919: 16.
Sosiaalivakuutuskomitea. Sairaus-, vanhuus- ja työkyvyttömyysvakuutus ulkomailla. Kirj. *Yngvar Heikel.* 183 s. Suomentanut *Eino Kuusi.* KM 1920: 26a.
Sosiaalivakuutuskomitea. Komitean mietinnön liitteet n:o I, II, III ja IV. Painettu 1921. 40 + 11 + 69 + 25 s. KM 1920: 26 B.
Sosiaalivakuutuskomitean mietintö ja ehdotus laiksi sairaus- ja eläkevakuutuksesta. KM 1921: 22.
Sosiaalivakuutuskomitean mietintö. KM 1931: 3.
Sosiaalivakuutuskomitean mietintö. KM 1935: 11.
Sotatapaturmakomitealta. 50 s. + 3. Sos.min. Mon. 1940: 18.
Sotatapaturmalainsäädännön kodifioimiskomitean mietintö. KM 1947: 4.
Sotatapaturmalainsäädännön kodifioimiskomitealta. Mietintö n:o 2. Mon. 1947: 30.
Sotavammaisten ja heidän sekä kadonneiden ja kaatuneiden omaisten väliaikaista huoltoa suunnittelemaan asetetun komitean mietintö n:o 1. Mon. 1947: 26.
Sotavammaisten ja heidän sekä kadonneiden ja kaatuneiden omaisten väliaikaista huoltoa suunnittelemaan asetetun komitean mietinnöt 2—3. Mon. 1947: 38, 39.
Sotavammalain tarkistuskomitealta. Mietintö n:o 1. Mon. 1952: 24.
Sotilastapaturmalain uudistamisehdotusta laatimaan asetetulta komitealta. Mon. 1937: 9.
Sotilasvammakomitean mietintö n:o 2. Mon. 1961: 24.

Sotilasvammalainsäädännön tarkistamiskomitealta. Mietintö n:o 1 sotilasvammalain muuttamisesta. Mon. 1956: 14.
Sotilasvammalainsäädännön tarkistamiskomitealta. Mietintö n:o 1 lisäkorvauksen suorittamisesta eräille sotatapaturmalain mukaisen elinkorkonsa pääomana saaneille. Mon. 1955: 10.
Sotilasvammalain tarkistuskomitealta. Mietintö n:o 2. Mon. 1953: 53.
Sotilasvammakomitean mietintö. Mon. 1960: 29.
Sotilasvammalainsäädännön tarkistamiskomitealta. Mietintö n:o 2 sotilasvammalain soveltamisalan laajentamisesta. Mon. 1956: 11.
Suomalaisten naisyhdistysten komitean lausunto niistä periaatteista, joiden mukaan aviopuolisoiden oikeusuhteet olisi järjestettävä. Helsinki 1916.
Suomen hallituksen ohjelma sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi YK:n naisten vuosikymmenen jälkipuoliskolla 1980—1985. Virallinen lehti. Valtioneuvoston viikko X N:o 51. Helsinki 1980.
Suomen Nais-Yhdistyksen kutsumus 1885.
Suomen Nais-Yhdistyksen vuosikertomus 1887.
Suomen perusoikeusjärjestelmän uudistaminen. Sipposen työryhmän raportti. Helsinki 1977.
SVT XXVI apukassat. Työtilastoa B: 1—25 1899—1928.
Tapaturma- ja liikennevakuutuskomitean mietintö. 72 s. KM 1971: A 28.
Tapaturmavakuutuskomitealta. Mietintö n:o 1 työntekijäin tapaturmavakuutuslain uudistamisesta. KM 1945: 7.
Tapaturmavakuutuskomitealta. Mietintö n:o 2 vankien tapaturmavakuutuksesta. KH 1945: 8.
Tapaturmavirasto. Sotilashuoltoeläkeosasto. Muistio lisähuoltoeläkkeestä leskelle ja häneen verrattavalle. Helsinki 1979.
Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan kirje 46/51/78.
The International Labour Code 1951, Vol. 1: code. Geneva 1952.
Tilastotietoja 148 lisäetuja myöntävän eläkesäätiön säännöistä 14. 4. 1975. Eläkesäätiöiden yhdistys. Helsinki 1975.
Tilastotietoja naisen asemasta. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 1975: 5.
Tilastotietoja valtion eläkkeistä ja valtiokonttorin toiminnasta vuodelta 1980. Valtiokonttorin julkaisuja 1980.
Toisen valtiosääntökomitean mietintö 1975. Helsinki 1975: 88.
Työläiseläkekomitean mietintö n:o 1. Mon. 1950: 50 ja mietintö n:o 2. Mon. 1951: 14.
Työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen korvaustoiminta v. 1977—1979.
Työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen käsikirja 1. 6. 1977. Työntekijäin ryhmähenkivakuutuspooli.
Työntekijöiden sosiaaliturva paranee. Viimeinen sopimus on nimeltään ryhmähenkivakuutus. Vakuutussanomat 1976, s. 4 ss.
Työväenlainsäädäntöä tarkastamaan asetettu komitea. III. Mietintö apukassoja koskevasta lainsäädännöstä. Helsinki 1911.
Työväen tapaturmavakuutuslakikomitean mietinnöt n:ot 4—6. KM 1933: 4—6.
Udkast till arvelov 1941. Fotografisk optryk. København 1960.

Utkast til lov om arv. Oslo 1962.
Vahingonkorvauskomitean mietintö. KM 1965 A 4. Helsinki 1965.
Vakuutussopimuslakikomitean mietintö I. KM 1977: 70.
Vakuutusyhtiöt. SVT XXII: 84. Helsinki 1980.
Valtiokonttori. Ryhmähenkivakuutusta vastaavaa taloudellista tukea koskevat hakemukset 1977—1979.
Valtion tulo- ja menoarvioesitys 1981. Helsinki 1980.
Valtion perhe-eläkejärjestelmän kehittämiskomitean periaatemietintö. Mon. 1958: 22.
Valtion perhe-eläketoimikunnan mietintö. KM 1968: B 4.
Valtion työntekijäin perhe-eläkekomitean mietintö. KM 1964: B 15.
Valtiosääntökomitean välimietintö 1974. Helsinki 1974: 27.
Valtiotalouskomitean mietintö. Valtiotalouskomitean sosiaalijaoston mietintö N:o 1. Periaate-ehdotus sosiaalivakuutuksen kehittämiseksi. Mon. 1935: 1.
Verohallinnon käsikirja. Henkilö- ja varallisuusverotus sekä verotusmenettely. Verovuosi 1980. Helsinki 1981.
Vuoden 1966 vahingonkorvauskomitean mietintö. KM 1974: 135. Helsinki 1974.
Väestö 1977. Suomen Virallinen Tilasto VI A: 141, Osa I. Helsinki 1979.
Y. J. Hakulisen antama lausunto korkeimman oikeuden lausuntoon sisältyvistä muutosehdotuksista. Perintöoikeuden uudistamisen esityöt III. Helsinkin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen toimeksiannosta julkaissut *Aulis Aarnio*. Helsinki 1967. (sit. *Hakulisen promemoria* 1942).
Äktenskapsbalk. Förslag av familjelagssakkunniga. SOU 1981: 85.
Äktenskapsrätt: Förslag av familjerättskommittén. SOU 1964: 34, SOU 1964: 35. 1964: 35.

LYHENTEET

A	asetus
AL	avioliittolaki (234/29)
AOL	laki aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteista 15. 4. 1889
AuLapsiL	laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/22)
BGB	Bürgerliches Gestzbuch 1968
DL	Defensor Legis
EK	eduskunta
GB	giftermålsbalken (Ruotsi)
HE	hallituksen esitys
HVL	huoneenvuokralaki (82/64)
ILO	International Labour Organisation, Kansainvälinen työjärjestö
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
KEL	kansaneläkelaki (448/69)
KES	kunnallinen eläkesääntö
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KiEL	evankelis-luterilaisen kirkon eläkelaki (298/66)
KiPEL	evankelis-luterilaisen kirkon perhe-eläkelaki (258/70)
KKO	Korkein oikeus
KM	komitean mietintö
KVTEL	kunnan viranhaltijain ja työntekijäin eläkelaki (202/64)
LEL	lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki (134/62)
LiikVakL	liikennevakuutuslaki (279/59)
LM	Lakimies
LVK	lainvalmistelukunta
Lvk	lakivaliokunta
Lvltk	liikennevahinkolautakunta
MEL	merimieseläkelaki (72/56)
MVL	maanvuokralaki (258/66)
MYEL	maatalousyrittäjien eläkelaki (467/69)
NK	naimiskaari
OikTL	laki varallisuusoikeudellisista oikeustoimista (228/29)
OK	oikeudenkäymiskaari
PEL	perhe-eläkelaki (38/69)
PerVerL	perintö- ja lahjaverolaki (378/40)
PK	perintökaari (40/65)
Plptk	plenum pöytäkirja

ptk	pöytäkirjat (eduskunta-asioissa)
RL	rikoslaki (39/89)
SAK	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö ry
SJT	Svensk juristtidning
Sop.sarj.	Suomen säädöskokoelman sopimussarja Ulkovaltain kanssa tehdyt sopimukset
SosAK	Sosiaalinen Aikakauskirja
SOU	Statens offentliga utredningar (Ruotsi)
SoVL	sotilasvammalaki (404/48)
STK	Suomen Työnantajain Keskusliitto
SVT	Suomen Virallinen Tilasto
TaVL	tapaturmavakuutuslaki (608/48)
TEA	työntekijäin eläkeasetus (183/62)
TEL	työntekijäin eläkelaki (395/61)
TSS-sopimus	taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (sop.sarj. 1976 n:o 6)
TVL	tulo- ja varallisuusverolaki (1043/74)
VahKorvL	vahingonkorvauslaki (412/74)
Valtion vanha perhe-eläkelaki	laki valtion virkamiesten perhe-eläkkeistä ja hautausavuista (696/56)
VEL	valtion eläkelaki (280/66)
VPA	valtiopäiväasiakirja
VN	valtioneuvosto
VNp	valtioneuvoston päätös
vp.	valtiopäivät
VPEL	valtion perhe-eläkelaki (774/68)
VSL	vakuutussopimuslaki (132/33)
VvM	valtiovarainministeriö
YEL	yrittäjien eläkelaki (468/69)
YK	Yhdistyneet Kansakunnat
ÄB	ärvdabalken (Ruotsi)
ÖJZ	Österreichische Juristen-Zeitung

I TUTKIMUKSEN PERUSLÄHTÖKOHDAT

1. SOSIAALITURVA OIKEUSTIETEEN TUTKIMUSKOHTEENA

Oikeus on yhteiskunnallisen vallan käytön, yhteiskuntapolitiikan väline. Yhteiskuntapolitiikan ala on laaja ja se ulottaa vaikutuksensa kaikille elämänalueille, käsittäen muun muassa julkisen hallinnon, tuotanto- ja työvoimapolitiikan, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden, terveydenhuoltopolitiikan, asunto- ja yhdyskuntapolitiikan ja sosiaaliturvapolitiikan erityissektorit. Merkittävimmät yhteiskuntapolitiikkaa koskevat ratkaisut puetaan oikeudelliseen muotoon. Oikeustieteen tehtävänä, ei sen yksinomaisena, mutta sen eräänä tehtävänä, on tutkia tämän normiston sisältöä ja sen tehokkuutta asetetun säätämistavoitteen kannalta.[1]

Seuraavassa opinnäytteessä pyritään analysoimaan erilaisten yksityis- ja julkisoikeudellisten mekanismien sisältöä ja merkitystä sosiaaliturvaetuuksien kanavoimisessa. Tavoitteena on tietyn esimerkkitapauksen, lesken aseman avulla hahmottaa oikeudellisen sääntelyn eri dimensioita. Tällaista lähestymistapaa on totuttu nimittämään 1970-luvun suomalaisen oikeustieteen parissa käydyssä metodikeskustelussa *ongelmakeskeiseksi tutkimusotteeksi*. Sanottu epiteetti soveltuu hyvin myös tässä työssä käytetyn tarkastelutavan kuvaamiseen.

Koko työn kannalta on olennaisessa asemassa kysymys siitä, *millä kriteereillä* tarkasteltavat normistot on valikoitu tutkimuksen kohteeksi. Jos tähän kysymykseen ei ole perusteltavissa olevaa vastausta, puuttuu tutkimukselta tarvittava rationaalisuusperusta. Sen selvittämiseksi on seuraavassa asetettu kysymys: »Mitä oikeustutkimuksen näkökulmasta tarkoittaa se, että yhteiskunnan jäsenillä on oikeus sosiaaliturvaan»? Vastaus on seuraava:

---

[1] Oikeustutkimuksen monialaisuutta korostaa *Aarnio, A:* Mitä lainoppi on?, s. 52—59.

(1) Sosiaaliturva on määritelty ja se voidaan definioida monella eri tavalla. Käytännössä sitä pidetään osana sosiaalipolitiikkaa, jonka »ekstensionaalinen määrittely pohjaa varsin pitkälle niihin juridisiin säädöksiin, joiden katsotaan ajavan yhteiskunnassa sosiaalipoliittisia tarkoitusperiä».[2] Esitetyille määritelmille on ollut lisäksi yhteistä se, että niiden mukaan *sosiaaliturvalla tarkoitetaan suojaa taloudellista turvattomuutta vastaan.*[3] Sosiaaliturvapolitiikkaan onkin aina liittynyt reformistinen piirre, jonka mukaan sillä pyritään yhteiskunnan taloudellisen eriarvoisuuden aiheuttamien haittojen eliminoimiseen ja luokkavastakohtien tasoittamiseen.

Sosiaaliturvan alan rajojen vetäminen lainsäädäntösystemaattisten kriteerien avulla ei kuitenkaan ratkaise tyydyttävällä tavalla kysymystä sosiaaliturvan laajuudesta. Jäljelle jää aina kysymys siitä, mitkä säännökset edistävät sosiaaliturvapoliittisia tarkoitusperiä. Sosiaaliturvan määritteleminen ahtaasti »sellaisiksi sosiaalipoliittisiksi pyrkimyksiksi ja toimenpiteiksi, joitten tarkoituksena on taata sosiaalisten riskien uhkaamille yksilöille toimeentulon jatkuvuus sosiaalivakuutuksen, sosiaaliavustuksen tai sosiaalihuollon menetelmin» ei tästä johtuen ole kohdallaan.[4] Perinteinen sosiaaliturvakäsitys tulee korvata uudella, laaja-alaisella so-

---

2 *Urponen, K:* Sosiaalipolitiikka soveltavana yhteiskuntatieteenä, s. 114. Urposen laaja tutkimus sisältää kattavan analyysin sosiaalipolitiikan käsitteellisteoreettisesta kehyksestä, s. 57—220. Olen käyttänyt tätä analyysiä hyväkseni luonnehtiessani perinteistä sosiaaliturvamallia. Toinen vaihtoehto olisi ollut koota sosiaalipolitiikkaa ja sosiaaliturvapolitiikkaa koskeva keskustelu tämän työn alkuun ja yrittää löytää tästä keskustelusta »yhteinen nimittäjä». Se olisi kuitenkin merkinnyt saman työn tekemistä toistamiseen, minkä Urponen on jo suorittanut aikaisemmin.

3 *Ruotsalainen, S:* Piirteitä työväenluokan asemasta kapitalismissa, s. 10. »Sosiaalisella turvattomuudella tarkoitetaan erityisesti ja nimenomaisesti sosiaalista turvattomuutta. Sosiaalinen turvattomuus on paitsi sosiaalipolitiikkaan myös kansantaloustieteeseen läheisesti liittyvä kysymys, sillä sosiaalisen turvattomuuden olemusta ei voida saada selville selvittämättä sen taloudellisen perustan ominaisuuksia, johon tuo turvattomuus liittyy».

4 *Waris, H:* Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka, s. 168. Wariksen käsitys on laajalle levinnyt suomalaisessa sosiaaliturvaa käsittelevässä kirjallisuudessa ja se on vaikuttanut mm. lainvalmistelutyöhön. Ks. viimeksi mainitun osalta *Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö I. Yleiset periaatteet,* s. 40—46. Sen on omaksunut myös *Martti Kairinen* hahmottelemansa sosiaaliturvaoikeuden perustaksi. Ks. *em. tekijä:* Sosiaaliturvaoikeus. Osa I. Sosiaaliturvaoikeuden käsite, historia ja normijärjestelmä.

siaaliturvanäkemyksellä, jota voidaan nimittää *kokonaisvaltaiseksi sosiaaliturvakäsitykseksi.*

(2) Kokonaisvaltainen sosiaaliturvakäsitys ottaa huomioon kaikki ne taloudelliset etuudet, jotka voimassa oleva lainsäädäntö tai siihen rinnastuvat sopimusjärjestelyt ohjaavat edunsaajille taloudellisen turvattomuuden poistamiseksi täysin riippumatta siitä, minkälaatuiseen oikeudelliseen muotoon etuus on kulloinkin verhottu. Tutkimushypoteesin mukaan sosiaaliturvaa ei ole mielekästä määritellä vain joidenkin yksittäisten säädösten kanavoimien etuuksien summaksi, vaan *sosiaaliturvan normatiivinen laajuus on koko oikeusjärjestyksen sisäinen asia.*[5] Oikeusjärjestys saa puolestaan reaalisisältönsä yhteiskunnan taloudellisten voimavarojen kautta.

Perinteisen sosiaaliturvakäsityksen mukaan sosiaaliturvan historian katsotaan ulottuvan vain lyhyen matkaa ajassa taaksepäin. Sosiaaliturvan ensimmäisinä merkkeinä pidetään tämän käsityksen mukaan erilaisten erityishuoltomuotojen ilmaantumista 1800-luvun loppupuolella.[6] Kokonaisvaltaisen sosiaaliturvakäsityksen omaksuminen avaa uudenlaisen näkökulman sosiaaliturvan historiaan. Mikäli sosiaaliturva ymmärretään kaikkien taloudellisen turvattomuuden poistamiseksi kanavoitavien etuuksien muodostamana kokonaisuutena, on sitä samalla pidettävä paljon vanhempana ilmiönä kuin aikaisemmin on haluttu myöntää. Sosiaaliturva juontaa juurensa yhtä kauas kuin ensimmäinen sellainen oikeusjärjestys, jossa jollakin tietoisella tavalla pyrittiin huomioimaan taloudellisessa ahdingossa elävien henkilöiden oikeutetut sosiaaliset intressit.[7]

Ensimmäiset sosiaaliturvajärjestelyt ovat saaneet ilmauksensa erilaisissa yksityisoikeudellisissa säännöksissä, joilla yhteiskunta on pyrkinyt ohjaamaan yksityisvarallisuutta yhteiskunnallisesti järkevällä tavalla.

---

[5] *Ruotsalainen, S:* Sosiaaliturvapolitiikan vaikuttimet, s. 46 sekä s. 150 »mitään täsmällistä ja joka hetki yleispätevää luokitusta ei ole mahdollista tehdä». Ks. myös *Urponen, K:* em. teos s. 457 sekä *Schuhmacher, W:* Schadenersatz und die soziale Sicherheit s. 477 »Der Begriff der sozialen Sicherheit dienenden Leistungssysteme wird hier sehr weit verstanden: Ihm werden neben der Sozialversicherung sowohl die verschiedenen Regime der Versorgung und Fürsorge (Sozialhilfe) zugerechnet als auch die Entgeltfortzahlungspflicht des Arbeitgebers und die Unterhaltspflicht im Familienverband».

[6] *Urponen, K:* em. teos, s. 161 »sosiaalipolitiikan historia rakennetaan pitkälle (julkisoikeudellisen) lainsäädännön kehityskulkujen varaan».

[7] Sosiaalipolitiikan ja sen osana sosiaaliturvapolitiikan ankkuroitumista pitkään historialliseen perinteeseen korostaa *Urponen, K:* em. teos, s. 298 ss.

Esimerkkeinä yksityisoikeudellisista sosiaaliturvaa tuottavista järjestelyistä voidaan mainita perhe- ja perintöoikeudellisten järjestelyjen ohella eräät vahingonkorvausoikeudelliset järjestelyt. Näiden säännösten ohjaamilla pääomavirroilla on ollut ja on joissain tapauksissa yhä edelleen merkittävä, *sosiaalista turvallisuutta tuottava funktio.* Vasta paljon myöhemmin yksityisoikeudellisten järjestelyjen rinnalle on syntynyt julkisoikeudellinen normisto, jolla ohjataan yhteiskunnan varoja taloudellisesti turvattomassa asemassa oleville henkilöille. Tässä tutkimuksessa oletetaan, että *sosiaaliturva muodostuu yhä edelleen yksityisoikeudellisten ja julkisoikeudellisten säännösten muodostamassa kokonaisuudessa. Anton Menger* ilmaisee saman asian hieman eri tavalla. Hän kirjoittaa seuraavasti: »Man möge auch nicht allzusehr auf den mildernden Einfluss der Sozialgesetzgebung vertrauen, deren wohlthätige Wirkungen sich nach der Natur der Sache nur auf vergleichsweise enge Lebenskreise erstrecken können, während durch das bürgerliche Recht der soziale Zustande *aller* Staatsbürger bestimmt wird».[8] Väitteen oikeellisuutta pyritään arvioimaan analysoimalla lähemmin erilaisia yksityis- ja julkisoikeudellisia suojamekanismeja, joilla kaikilla pyritään lesken taloudellisen aseman parantamiseen.

2. SOSIAALITURVA LAINSÄÄTÄJÄN TAVOITTEENA

(1) Sosiaaliturva on asetettu lainsäätäjän tavoitteeksi hierarkisesti ylimmällä mahdollisella tasolla. Yhdistyneiden Kansakuntien 10 päivänä joulukuuta 1948 hyväksymän ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 22 artiklan mukaan »jokaisella on yhteiskunnan jäsenenä oikeus sosiaaliturvaan». Kyseistä säännöstä on täsmennetty mainitun julistuksen 25 artiklan ensimmäisessä momentissa. Sen mukaan »jokaisella on oikeus turvaan työttömyyden, sairauden, tapaturman, leskeyden tai vanhuuden sekä muun hänen tahdostaan riippumatta tapahtuneen toimeentulon menetyksen varalta». Sosiaaliturvan katsotaan kuuluvan jokaisen ihmisen perusoikeuksiin.[9]

---

[8] *Menger, A:* Das Bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen. Eine Kritik des Entwurfs eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich, s. 226.

[9] Oikeus sosiaaliturvaan luetaan taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistykselli-

(2) Lesken sosiaaliturvan parantaminen on asetettu lainsäätäjän tavoitteeksi useissa kansainvälisissä sopimuksissa. Tunnusomaista näille sopimuksille on se, että ne poikkeuksetta koskevat julkisoikeudellisten mekanismien varaan rakentuvaa sosiaaliturvaa. Tämä käy ilmi tarkasteltaessa lyhyesti niitä tavoitesopimuksia ja suosituksia, joilla on pyritty ohjailemaan sosiaaliturvaa koskevan kansallisen lainsäädännön kehittymistä.

Kansainvälinen työjärjestö ILO on näytellyt aktiivista roolia sosiaaliturvan sisällön ja tavoitteiden määrittelemiseksi. Järjestön seitsemännessätoista istunnossa vuonna 1933 hyväksyttiin kaksi sopimusta ja yksi suositus leskien ja huoltajaa vaille jääneiden lasten minimitoimeentulon turvaamiseksi. Sopimukset koskivat teollisten ja kaupallisten yritysten, vapaiden ammattien, kotityöntekijäin ja palvelusväen sekä maatalousyritysten työntekijäin pakollista jälkeenjääneiden vakuutusta. Suosituksessa puolestaan hahmotettiin työkyvyttömyys-, vanhuus- ja jälkeenjääneiden vakuutuksen yleisiä periaatteita.[10] Suomi ei kuitenkaan ollut vielä valmis 1930-luvulla ratifioimaan näitä sopimuksia, vaikka niitä pidettiinkin suuntaa antavina suunniteltaessa omaa lainsäädäntöämme.[11]

Samanlaisen kohtalon kokivat myös 1940- ja 1950-luvulla laaditut sopimukset.[12] ILO hyväksyi vuonna 1944 Philadelphiassa yleisen sosiaali-

---

siin ihmisoikeuksiin eli TSS-oikeuksiin. Ks. lähemmin *Karapuu, H. — Pellonpää, M:* Ihmisoikeuksien kansainvälinen suojelu, s. 278 ss. Kirjoittajien mukaan »ihmisoikeuksien julistus ei kuitenkaan ole valtiosopimus, vaan YK:n yleiskokouksen suositusluonteinen päätöslauselma, joka ei luo valtiolle ainakaan välittömästi oikeudellisia velvollisuuksia» ja edelleen hieman myöhemmin »julistus on perusluonteeltaan tavoitteiden eikä oikeusnormien luettelo». Ihmisoikeuksien julistuksen sisällöllä voi näistä rajoituksista huolimatta olla merkitystä valtion sisäisen oikeuden tavoitteiden argumentaatiomateriaalina ja tätä kautta julistus saattaa saada tietyssä mittakaavassa myös oikeudellista velvoittavuutta.

10 Ks. lähemmin *Kansainliiton kansainvälisen työjärjestön yleisen konferenssin seitsemästoista istuntokausi Genevessä vuonna 1933.* Ks. myös Conventions and Recommendations 1919—1937, s. 274—302.

11 Hallituksen esityksen mukaan »Suomella ei näytä olevan mahdollisuuksia tätä nykyä ratifioida puheenaolevia sopimuksia, joskin niistä useassa kohdissa voidaan saada ohjetta ryhdyttäessä täällä järjestämään vanhuus-, työkyvyttömyys- ja jälkeenjääneiden vakuutusta». Ks. *Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden kansainvälisen työkonferenssin vuosina 1930—1933 hyväksymien sopimusten ratifioimisesta. 1934 vuoden valtiopäivät N:o 63,* s. 12.

12 *Hallituksen esitys Eduskunnalle sisältävä tiedonannon niistä sopimuksista ja suosituksista, mitkä Kansainvälinen työkonferenssi hyväksyi 35. istuntokaudellaan vuonna 1952. 1953 valtiopäivät n:o 130.*

turvaa koskevan suosituksen ja laati alustavan sosiaaliturvan vähimmäistasoa koskevan sopimusluonnoksen. Philadelphian kokous johti *vuoden 1952 sosiaaliturvan vähimmäistasoa koskevan sopimuksen n:o 102* syntymiseen. Sen mukaan *sosiaaliturvan tavoitteena on yksilön toimeentulosta huolehtiminen.*[13] Tässä tärkeässä sopimuksessa sosiaaliturva laajentui koskemaan useita eri elämänalueita. Siinä käsiteltiin lähemmin lääkintähuoltoa, sairasetuja, työttömyysetuuksia, vanhuuden johdosta maksettavia eläkkeitä, työtapaturma- ja ammattitautietuja, perhe-etuja, äitiysetuja, työttömyysetuja sekä leskille ja orpolapsille suoritettavia eläke-etuuksia.

Kysymys jälkeenjääneiden sosiaaliturvasta otettiin uudelleen esille kansainvälisen työjärjestön istunnossa vuonna 1967. Istunnossa hyväksyttiin *työkyvyttömyys-, vanhuus- ja jälkeenjääneiden etuuksia koskeva yleissopimus n:o 128* ja *työkyvyttömyys-, vanhuus- ja jälkeenjääneiden etuuksia koskeva suositus n:o 131.*[14] Suomessa ei kuitenkaan suhtauduttu varauksettoman myönteisesti yleissopimuksen ratifioimiseen kokonaisuudessaan. Hallitus esitti eduskunnalle, että Suomi jättäisi vahvistamatta sopimuksen siltä osin kuin siinä käsitellään eloonjääneen puolison turvaa.[15] Eduskunnan sosiaalivaliokunta ei ollut yhtä mieltä hallituksen kanssa, sillä antamassaan lausunnossa se esitti sopimuksen hyväksymistä sellaisenaan.[16] Tämän kannan mukaisesti eduskunta päätti 11 päivänä kesäkuuta 1975 hyväksyä yleissopimuksen n:o 128 ilman varauksia.[17]

Yleissopimuksen n:o 128 IV osa koskee jälkeenjääneiden etuuksia. Sopimuksen 20 artiklan mukaan kunkin jäsenvaltion on taattava jälkeenjääneiden etuuden saanti. Vakuutustapahtuman tulee tarkoittaa *toimeentulomahdollisuuksien menettämistä,* joka on aiheutunut *leskivaimolle tai lapsille* perheenhuoltajan kuolemasta. Yleissopimus ei siten ensinnäkään velvoita kanavoimaan sosiaaliturvaa miespuoliselle leskelle. Toisaalta se

---

13 Ks. Philadelphian istunnosta Introduction to Social Security, s. 17 sekä sopimustekstien osalta The International Labour Code 1951, s. 498 ss: Proposed Convention concerning Income Security.

14 *Hallituksen esitys Eduskunnalle Kansainvälisen työkonferenssin 51. istuntokaudellaan vuonna 1967 hyväksymistä yleissopimuksista ja suosituksista. 1973 vuoden valtiopäivät n:o 74. VPA 1973 A I: 2.*

15 em. lähde, s. 4.

16 *Eduskunnan sosiaalivaliokunnan lausunto ulkoasiainvaliokunnalle. 1975 vp. Esitys n:o 74 (1973 vp) VPA 1975 A III.*

17 *A työkyvyttömyys-, vanhuus- ja jälkeenjääneiden etuuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta, Askok n:o 1056/76* sekä *Sop.sarj N:o 83/1976,* missä sopimusteksti on julkaistu kokonaisuudessaan.

ei aseta kansallisen lainsäädännön sisällölliselle kehittämiselle esteitä sellaiseen suuntaan, että lesken turva kytkettäisiin koskemaan ainoastaan niitä tilanteita, joissa leski on menettänyt toimeentulomahdollisuutensa. Kuten jäljempänä käy lähemmin ilmi, johtaa eri sosiaalietuuksien kumuloituminen nykyään monesti siihen, että leski saa eräissä tapauksissa ylimitoitettua suojaa puolisonsa kuoleman johdosta.

Jälkeenjääneiden etuuden tulee sopimuksen mukaan olla *toistuvaissuoritus*. Tästä rajoituksesta johtuen yleissopimus ei koske sen laatuista sosiaaliturvaa, johon leski on oikeutettu perintölainsäädännön, verolainsäädännön tai esimerkiksi henkivakuutussopimuksen nojalla. Jäljempänä ko. rajoitusta ei kuitenkaan ole pidetty luonteeltaan sellaisena, joka estäisi sisällöllisesti erittelemästä *kertasuoritustyyppisiä etuuksia* leskeytymistilanteessa ja samalla tutkimasta sitä, miten ne yhdessä toistuvaisetuuksien kanssa muodostavat sosiaaliturvan lopullisen laajuuden.

(3) Samaan aikaan kun kansainvälisessä työjärjestössä täsmennettiin sosiaaliturvan tavoitteita ja sen toteuttamisessa käytettäviä oikeudellisia keinoja, työskenteli YK:n ihmisoikeuksien toimikunta omalla tahollaan laatiakseen jäsenvaltioita sitovan ihmisoikeussopimuksen.[18] Pitkällisen valmistelutyön jälkeen YK:n yleiskokous hyväksyi 16 päivänä joulukuuta 1966 *taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia eli TSS- oikeuksia koskevan sopimuksen.* Suomi ratifioi tämän sopimuksen vuonna 1976.[19]

TSS- sopimus on sisällöltään yleisluontoinen, eikä se aseta yhtä poikkeusta lukuunottamatta tarkkoja kriteereitä sosiaaliturvalainsäädännölle. Sopimuksen 9 artiklan mukaan sopimusvaltiot tunnustavat jokaiselle oikeuden sosiaaliturvaan sosiaalivakuutus mukaan luettuna. Tätä artiklaa täydentää 3 artikla, jonka mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan *miehille ja naisille yhtäläisen oikeuden* kaikkien taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien nauttimiseen. Sukupuolten yhdenvertaisuusvaatimus, jonka Suomikin on periaatteena hyväksynyt, ei kuitenkaan toteudu sosiaaliturvalainsäädännössämme. Jäljempänä osoitetaan yksityiskohtaisesti, miten syrjityssä asemassa miespuoliset lesket ovat muodollisin kriteerein arvioituna naispuolisiin leskiin verrattuna.

---

[18] TSS-sopimuksen valmistelusta ks. *Karapuu, H — Pellonpää, M:* em.teos, s. 283—285.

[19] *A taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta. Askok 106/76 sekä Sop.sarj 1976 n:o 6. Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus.*

(4) Vaikka valtiosääntömme mukaan kansalaisilla ei ole perusoikeutena voimassa oikeutta sosiaaliturvaan, ei ajatus sosiaaliturvasta ihmisoikeutena ole kuitenkaan suomalaiselle yhteiskunnalle kokonaan vieras. Viime vuosikymmenen aikana käydyn vilkkaan valtiosäännön uudistamista koskeneen keskustelun kuluessa ehdotettiin, että uudessa perustuslaissa tulisi nimenomaisesti säätää kansalaisten oikeudesta sosiaaliseen turvallisuuteen.[20] Perustuslakiin otetulla määräyksellä olisi laajaa yhteiskunnallista merkitystä, sillä perusoikeustaso yhteiskunnan poliittisena toimintaohjelmana velvoittaa lainsäätäjää sopeuttamaan hierarkisesti alemmanasteiset säännökset valtiosäännössä vahvistettuihin tavoitteisiin.[21] Perusoikeussäännös sosiaaliturvasta pakottaisi jo lainvalmistelussa tarkastelemaan oikeusjärjestystä toiminnallisena kokonaisuutena.

(5) Tässä tutkimuksessa on tarkoitus etsiä vastausta siihen, miten yleisluontoisesti määritetyn sosiaaliturvatavoitteen toteuttaminen yhteiskunnassa on mahdollista ja minkälaisia normatiivisia keinoja Suomessa on käytetty sosiaalisen turvallisuuden lisäämiseksi leskeytymistilanteessa?

Asetettu tutkimustehtävä sivuaa välittömästi *oikeuspolitiikan harjoittamisen kognitivistisinstitutionaalisia edellytyksiä.* Määrätietoisen oikeuspolitiikan harjoittaminen on mahdollista ainoastaan sillä edellytyksellä, että uudistusehdotusten motiivit eivät pohjaudu erehdyksille ja tietämät-

---

[20] Ks. esim. *Sipposen työryhmän raportti:* Suomen perusoikeusjärjestelmän uudistaminen. Raportissa sosiaaliturva oli korvattu käsitteellä sosiaalinen turvallisuus, mikä katsottiin paremmin ilmentävän tavoitteen sisältöä. Oikeus sosiaaliturvaan on säädetty perusoikeudeksi mm. Portugalin uudessa perustuslaissa. Ks. *Jyränki, A:* Portugalin vuoden 1976 perustuslaki. Taustaa, syntyvaiheita, erityispiirteitä, s. 111—126.

[21] Valtiosääntökomitean mukaan kansalaisten tulisi voida pääsääntöisesti vedota suoraan perusoikeussäännöksiin tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa. *Valtiosääntökomitean välimietintö 1974: 27*, s. 108 sekä *Toisen valtiosääntökomitean mietintö 1975: 88*, s. 97 ss ja TSS-oikeuksien osalta erityisesti s. 121—125. Myös valtioneuvoston vuonna 1977 asettama perusoikeuskomitea keskusteli perusoikeuksien sitovuudesta saamatta kuitenkaan yhtenäistä mietintöä aikaan. Kansandemokraattien perusoikeuslakiluonnoksen 5 §:n mukaan »jokaisella on oikeus tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa vedota hänelle laissa taattuihin perusoikeuksiin». Ks. luonnoksesta lähemmin *Jyränki, A:* Luonnos perusoikeusuudistukseksi, s. 93—99 sekä s. 115—121. Reinikainen suhtautuu kriittisesti mahdollisuuteen vedota suoraan perusoikeuksiin tuomioistuimessa, ks. lähemmin *Reinikainen, P:* Taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä perusoikeuksista, s. 166 sekä myös *Kastari, P:* Kansalaisvapauksien perustuslainturva, s. 306 ja erityisesti TSS-oikeuksien osalta *KM 1975: 88*, s. 125.

tömyydelle. Tämä on oikeuspolitiikan harjoittamisen kognitiivinen edellytys. Oikeuspolitiikan harjoittamisen institutionaalisella edellytyksellä voidaan puolestaan tarkoittaa perusteltua kuvaa siitä, mikä merkitys valitulla oikeudellisella mekanismilla on oikeusjärjestyksen kokonaisuudessa. Vasta kun lainsäätäjällä on itsellään ennalta riittävän tarkka kuva eri oikeudellisten sääntelyjen kokonaisuudesta ja niiden yhteisvaikutuksesta, on järkevää nimittää lainsäätäjän valintaa tietoiseksi. Toiminnan tietoisuuden lisääntyminen on välttämätön askel kohti parempaa oikeuspolitiikkaa.

3. SOSIAALITURVAN RAKENTAMISEN TALOUDELLISET MAHDOLLISUUDET

(1) Ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen mukaan jokaisella on *»kunkin maan järjestelmän ja voimavarat huomioonottaen»* oikeus sosiaaliturvaan. Vastaava säännös sisältyy taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan yleissopimuksen toiseen artiklaan.[22] Lainsäätäjä ei milloinkaan voi jättää ottamatta huomioon yhteiskunnan taloudellista kehitysastetta ja voimavaroja suunnitellessaan sosiaaliturvan alaan kuuluvien kysymysten oikeudellista ratkaisemista. Maapallon jakautuminen köyhiin ja rikkaisiin valtioihin näkyy muun muassa kunkin yhteiskunnan sosiaaliturvan tasossa. Mikään yhteiskunta ei kestä ylimitoitettuja sosiaalisia turvajärjestelyjä.

Taloudellisten resurssien niukkuus pakottaa lainlaatijaa pidättyvyy-

[22] TSS-oikeuksien ja yhteiskunnan kehitysasteen välisestä suhteesta lähemmin *Karapuu, H:* Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset perusoikeudet, s. 3 sekä *Karapuu, H — Pellonpää, M:* em. lähde, s. 280, jossa kirjoittajat korostavat, että TSS-oikeudet »tyypillisesti ovat vähävaraisille tärkeitä ja uhanalaisia mutta rikkaille »automaattisesti» toteutuvia oikeuksia» sekä myöhemmin s. 284—285 seuraavasti: TSS-sopimuksen 2 (1) artiklassa sanotaan: »Sopimusvaltio sitoutuu ... täysimääräisesti käytettävissä olevien voimavarojen mukaan ryhtymään toimenpiteisiin *kaikin käytettävissä olevin keinoin ja varsinkin lainsäädäntötoimenpitein tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi asteittain kokonaisuudessaan* (kurs. tässä) ... Sopimusvaltioilla on velvollisuus toteuttaa sopimuksessa tunnustetut oikeudet »to the maximum of the available resources» eli täysimääräisesti käytettävissä olevien voimavarojen mukaan. Sopimus siis edellyttää voimavarojen keskittämistä TSS-oikeuksien toteuttamiseen.

teen sosiaaliturvan rakentamisessa myös Suomessa. Verovarojen ja niitä vastaavien julkisten maksujen sitominen yhä kasvavassa määrin erilaisten sosiaaliturvajärjestelmien ylläpitämiseen saattaa vaikeuttaa yhteiskunnan muiden toimintasektorien rahoitusta. Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman työryhmän tekemän selvityksen mukaan sosiaaliturvan kustannusrasitus kansantaloudelle kasvaa voimakkaasti ensi vuosituhannelle tultaessa, vaikka kustannusennuste onkin tehty yksinomaan voimassa olevan sosiaalilainsäädännön perusteella.[23]

(2) Mittavan sosiaaliturvajärjestelmän ylläpitäminen liittyy läheisesti yhteiskunnassa harjoitettavaan investointipolitiikkaan. Vaikka sosiaalisten turvajärjestelmien resurssointiin ohjatut varat palaavatkin kansantalouden kiertokulkuun takaisin, niin siitä huolimatta investointien vaikutukset muilla yhteiskunnan sektoreilla saattaisivat olla kansantaloudellisesti edullisemmat. Tämä puolestaan mahdollistaisi korkeamman sosiaaliturvan tason säilyttämisen kansantaloutta vähemmän rasittamalla.[24]

(3) Sosiaalisten tulonsiirtojen osuutta kansantalouden kokonaisuudesta voidaan kuvata sosiaalimenojen prosenttiosuudella markkinahintaisesta bruttokansantuotteesta. Sosiaaliturvan kehitystä Suomessa vuosina 1950—1977 koskevan selvityksen mukaan tämä prosenttiosuus on mainittuna ajanjaksona lähes kolminkertaistunut ja kasvanut noin 8 prosentista 22

---

[23] Sosiaaliturvan menokehitystä ja tavoitteiden toteutumismahdollisuuksia arvioivan työryhmän raportti. Sos AK 1980/3. Ks. sosiaalimenon käsitteestä *Ellala, E:* Raportti sosiaalimenojen laskentamallista, s. 7 sekä esim. *Sosiaaliturvan kehitys Suomessa 1950—1977. Sosiaalisia erikoistutkimuksia. XXXII: 56.* Sosiaaliturvan laajuutta mitataan pääosin sellaisten muuttujien avulla, joille kaikille on ominaista julkisoikeudellisen ohjailuvaikutuksen keskeisyys. Tämän vuoksi käytössä oleva sosiaalimenokäsite ei kaikissa tapauksissa voi antaa täysin luotettavaa kuvaa sosiaaliturvan tasosta. Ks. myös *Pulkkinen, T:* Eläketurva ja toimeentulo, s. 212—229 sekä *Sipilä, J:* Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Sipilän mukaan sosiaalimenojen »näyttävä kasvu riittää vakuuttamaan monet sosiaaliturvan mahtavasta kehityksestä. Perustelu ei ole kuitenkaan riittävä, sillä olihan vanhuksilla, lapsilla, sairailla ja vammaisilla sosiaalinen turva myös satoja vuosia sitten, kun sosiaaliturvan nykyisellä tavalla laskettu kansantuoteosuus olisi ollut mitätön. Sosiaalimenojen kasvu kuvastaakin ennen kaikkea sosiaaliturvan valtavaa yhteiskunnallistumista. *Lähiyhteisön järjestämä sosiaaliturva ei näy kansantuotetilastoissa — julkisen vallan järjestämä näkyy»* kurs. tässä. Ks. *em. teos,* s. 66—67.

[24] Sosiaalisten tulonsiirtojen kansantaloudellisesta merkityksestä *Kuusi, P:* 60-luvun sosiaalipolitiikka, s. 46 ss sekä *Laaksonen, M — Takanen, J:* Sosiaalisten tulonsiirtojen yhteiskuntapoliittisista vaikutuksista. Sos AK 1979/3, s. 71—74.

prosenttiin.[25] Sosiaalimenojen kasvu ei ole saavuttanut äärirajaansa, vaan ennusteiden mukaan »sosiaalimenot tulevat kasvamaan lähivuosina mikäli epäaktiivin väestön elintaso pidetään sillä tasolla mikä se nykyään on».[26] Julkisin verovaroin ja niihin rinnastuvin maksuin katettavat sosiaaliturvamenot ovat kuitenkin rahoitettavissa tehtyjen ennusteiden mukaan bruttoveroastetta nostamatta.[27]

(4) Väestön ikärakenteen muuttuminen heijastuu yhteiskunnan mahdollisuuksissa toteuttaa kansalaistensa sosiaaliturvaa. Tehtyjen ennusteiden mukaan väestön kasvu heikkenee 1980-luvulla ja väestö alkaa vähentyä maassamme 1990-luvun jälkeen. Tähän kehitykseen liittyy olennaisena osana väestön ikärakenteen vanheneminen. Kun suuret ikäluokat siirtyvät aktiiviväestön ulkopuolelle 2020—2030 luvuilla ja »maksajien» määrä suhteellisesti ottaenkin alentuu, joutuu julkisin varoin rahoitettu sosiaaliturvamekanismi ankaraan tulikokeeseen.[28] Sitä vastoin yksityisoikeudelliset suojajärjestelyt eivät ole tässä suhteessa niin alttiita reagoimaan väestön rakennemuutoksille kuin perinteiset julkisoikeudelliset järjestelyt. Tilanne on pikemminkin päinvastainen. Esimerkiksi perintöoikeudellisten ja avioliitto-oikeudellisten leskensuojajärjestelyjen teho vain lisääntyy vuosi vuodelta elintason noustessa ja yksityisvarallisuuden karttuessa sukupolvi toisensa jälkeen.

(5) Sosiaalimenojen osuutta bruttokansantuotteesta on mahdollista kasvattaa joko kansantalouden kasvuosuudesta tai siirtämällä varoja joltakin muulta yhteiskunnan toimintalohkolta sosiaalimenojen kattamiseen. Kumpaakin keinoa voidaan käyttää ainoastaan rajallisessa määrin. Kansantalouden kasvuosuudesta kilpailevat kaikki yhteiskunnan toimintasektorit. Suurten taloudellisten leikkausten tekeminen sosiaaliturvasektorin eduksi yhteiskunnan muiden toimintalohkojen kustannuksella näyttää epätodennäköiseltä.

---

25 *Sosiaaliturvan kehitys Suomessa 1950—1977.* Sosiaaliturvaan on kustannuksia laskettaessa luettu kuuluviksi sosiaalivakuutus, sosiaaliavustukset ja sosiaalipalvelut, sosiaalihuolto, sairauden- ja terveydenhuolto sekä julkisen sektorin toimenpiteet työttömyysongelmien torjumiseksi.

26 *Sosiaaliturvan kehitys Suomessa 1950—1977,* s. 39 sekä *Ellala, E:* Raportti sosiaalimenojen laskentamallista, s. 55: Kokeilumallin antama kokonaiskuva sosiaalimenojen kehityksestä vuosille 1975—1990.

27 Sosiaaliturvan menokehitystä ja tavoitteiden toteutumismahdollisuuksia arvioivan työryhmän raportti. SosAK 1980/3, s. 6.

28 Sosiaaliturvan menokehitystä ja tavoitteiden toteutumismahdollisuuksia arvioivan työryhmän raportti. SosAK 1980/3, s. 6.

Sen vuoksi *yhteiskunnan on tutkittava käyttämättömien resurssien valjastamista palvelemaan sosiaaliturvan rakentamista ja oikeustieteen tehtäväksi jää sen selvittäminen, mitä juridisia keinoja on olemassa tähän tavoitteeseen pääsemiseksi.* Juuri tästä johtuen on syytä kysyä, *mitä merkitystä voi olla yksityisoikeudellisten mekanismien varaan rakentuvalla sosiaaliturvalla*? Sama kysymys voidaan muotoilla toisinkin. Voidaan kysyä, onko mahdollista siirtää vastuuta kansalaisten sosiaalisesta turvallisuudesta edes jossakin määrin takaisin perheen ja yksityisten kansalaisten kannettavaksi?

4. LESKEN SOSIAALITURVAN TASON MÄÄRÄYTYMINEN

Tutkimuksen lähtökohtana olevan olettaman mukaan eloonjääneen puolison taloudellinen turvallisuus riippuu useiden eri tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Lesken normatiivisen suojan laajuudesta ei voida saada luotettavaa kuvaa rajaamalla tutkimus vain kapeaan lohkoon oikeusjärjestystä. Tutkimuskohteeksi onkin valittava kaikki sellaiset oikeudelliset instituutiot, joilla on välitöntä merkitystä lesken sosiaalisen turvallisuuden kannalta. Niiden muodostamaa kokonaisuutta voidaan luonnehtia seuraavan kuvion avulla.

Julkisoikeudellisia sosiaaliturvajärjestelyjä valotetaan jäljempänä perhe-eläkejärjestelmien ja verolainsäädännön avulla. Yksityisoikeudel-

Kuvio n:o 1. Lesken taloudellisen turvallisuuden lähteet

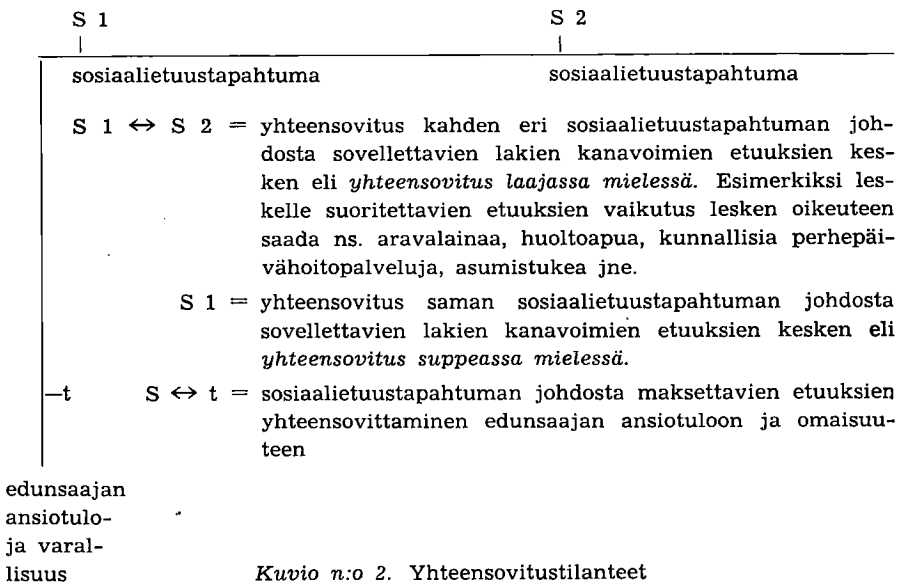
lisen sosiaaliturvan ulottuvuuksia tarkastellaan puolestaan vahingonkorvausoikeuden, vakuutusoikeuden ja perhe- ja perintöoikeuden näkökulmasta. Kaikkia analyysin kohteeksi valittuja juridisia mekanismeja yhdistää tässä tutkimuksessa niillä tavoiteltu asiantila, lesken sosiaalisen stabiliteetin turvaaminen. Kysymys lesken toimeentulon ehdoista ei ole ainoa mahdollinen ongelma, jota voidaan tarkastella edellä luonnehditulla tavalla. Vastaavia esimerkkejä on mahdollista osoittaa muualtakin erilaisten juridisten järjestelyjen kokonaisuudesta. Samanlaisen analyysin tekeminen on mahdollista esimerkiksi lapsiperheen sosiaaliturvan tasosta.[29]

(1) Lesken sosiaalisen stabiliteetin kannalta on avainasemassa kysymys siitä, miten erilaiset etuudet vaikuttavat toisiinsa? Sosiaaliturvan taso määräytyy yhteiskunnan aineellisten voimavarojen rajoissa *yhteensovitussääntöjen* soveltamisen kautta. Oikeusjärjestyksen kanavoimien sosiaalietuuksien yhteensovitusta voidaan tarkastella laajassa ja suppeassa mielessä. *Suppeassa mielessä yhteensovituksella tarkoitetaan yhteensovitusta saman sosiaalietuustapahtuman johdosta sovellettavien lakien kanavoimien etuuksien kesken.* Edunsaajan näkökulmasta yhteensovituksella suppeassa mielessä pyritään ennen muuta kontrolloimaan saman sosiaalietuustapahtuman johdosta maksettavien korvausten kokonaistasoa. Toisaalta yhteensovitussäännöillä jaetaan vastuu korvauksen suorittajien kesken kussakin yksittäistapauksessa. *Yhteensovitussäännöt määräävät ensisijaisen ja toissijaisen korvausjärjestelmän.*

Yhteensovituksella laajassa mielessä tarkoitetaan yhteensovitusta kahden tai useamman eri sosiaalietuustapahtuman johdosta sovellettavien lakien kanavoimien etuuksien kesken. Yhteensovitus laajassa mielessä on oikeusjärjestyksen sisäinen punos, joka liittää yhteen toisistaan irrallisia etuuksia ja jonka avulla pyritään estämään perättäisten sosiaalietuustapahtumien johdosta suoritettavien korvausten kumuloituminen. Oman erityisryhmänsä yhteensovittamistilanteita muodostavat ne tapaukset, joissa *tietyn sosiaalietuustapahtuman johdosta maksettavat etuudet ovat riippuvaisia edunsaajan ansiotuloista ja varallisuudesta.* Jäljempänä näitä tilanteita koskevia normeja nimitetään *etuuksien ja ansiotulon sekä omaisuuden yhteensovittamista koskeviksi säännöiksi.* Yhteensovitustilanteita voidaan havainnollistaa seuraavalla kuviolla.

---

[29] Tästä hyvänä esimerkkinä on sosiaalihallituksen teettämä tutkimus lapsiperheiden elintasosta. Ks. lähemmin *Heikkilä, M — Karjalainen, T — Lihr, S — Niinivaara, R:* Perhekustannusten tasausjärjestelmä Suomessa.

Kuvio n:o 2. Yhteensovitustilanteet

Jos yhteensovitussääntöjen soveltamisen johdosta lesken käytettävissä olevat tulot alittavat ne tulot, jotka hänellä olivat käytettävissään puolisonsa eläessä, puhutaan *etuuksien alikompensaatiosta.* Vastaavasti etuuksien suorittaminen johtaa *ylikompensaatioon* niissä tapauksissa, joissa lesken käytettävissä olevat tulot ylittävät hänellä aikaisemmin käytettävänään olleen määrän. Ylikompensaatioon voidaan tietoisesti pyrkiä lesken minimitoimeentulon turvaamiseksi, mutta se voi myös johtua suunnittelemattomasta sosiaalietuuksien kumuloitumisesta.[30]

Sosiaalietuusjärjestelmän valikoituminen

(1) Lesken saamaan lopulliseen korvaukseen puolisonsa kuoleman johdosta vaikuttaa olennaisesti se, mikä tai mitkä sosiaalietuusjärjestelmät valikoituvat sovellettaviksi hänen puolisonsa kuoleman johdosta. Sosiaali-

30 Perhe-oikeudellisten etuuksien tietoisesta kumuloimisesta muihin sosiaalietuuksiin, ks. *Sundberg, J. W. F.:* Familjerätt i omvandling, s. 148 ss. Sosiaalietuuksien ylikompensaatiosta ks. *Sipilä, J.:* Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen, s. 104.

etuuden suorittamisen syntyperusteet voidaan systematisoida leskeytymistilanteessa neljään pääkategoriaan. Etuuksia voidaan suorittaa leskelle *puolison kuolinsyystä ja tämän työhistoriasta riippumatta.* Tähän ryhmään kuuluvat esimerkiksi perhe- ja perintöoikeudelliset etuudet, puoliso- ja koti-irtaimistovähennys perintöverotuksessa, yksinhuoltajavähennys ja veronmaksukyvyn alentumisvähennys tuloverotuksessa, yleinen perheeläke ja kansaneläkelain mukainen hautausavustus. Toisen pääryhmän muodostavat ne etuudet, jotka suoritetaan leskelle *puolison kuolinsyystä riippuen.* Näitä ovat muun muassa korvausperusteiset perhe-eläkkeet ja huoltoeläkkeet sekä hautausavut, yksityinen tapaturmavakuutus ja em. etuuksien verovapautta koskevat edut.

Kolmas erityisryhmä koskee *puolison työhistoriasta riippuvia ja niihin liittyviä etuuksia,* jollaisia ovat esimerkiksi ansioperusteiset perhe-eläkkeet, pakollinen ryhmähenkivakuutus ja siihen rinnastuva taloudellinen tuki, eläkesäätiöiden maksama hautausapu ja perhe-eläkkeisiin kytketty hautausapu. Viimeisen eli neljännen erityisryhmän muodostavat *leskelle puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet.* Näistä voidaan esimerkkinä mainita vapaaehtoinen henkivakuutus, avustuskassalain mukainen hautausapu ja yksityinen tapaturmavakuutus. Seuraavalla sivulla olevassa taulukossa on koottuna yhteen eri tasojen sisältämät etuudet.

(2) Yhteensovitusta suppeassa mielessä koskevat säännöt voidaan tämän jälkeen jakaa kolmeen pääryhmään sillä perusteella, koskevatko ne lesken saamien etuuksien yhteensovittamista neljän eri yhteensovitustason välillä, jolloin kyseessä on *vertikaalinen yhteensovitus.* Yhteensovitus voi tapahtua kunkin yhteensovitustason sisältämien eri etuuksien kesken, jolloin voidaan puhua *horisontaalisesta yhteensovituksesta.* Kolmas muoto yhteensovittamista tapahtuu yksittäisen etuusjärjestelmän sisällä. Tätä voidaan luontevasti nimittää *järjestelmän sisäiseksi yhteensovitukseksi.* Eri yhteensovitustilanteet eivät ole toisiaan poissulkevia. Rakenteellisesti sosiaalietuuksien yhteensovittaminen etenee järjestelmän sisäiseltä yhteensovitustasolta horisontaalitasolle ja edelleen vertikaaliakselille.[31]. Tämä on kuitenkin vain karkea yleistys.

---

31 Edellä esitetty erottelu eri yhteensovitustyyppien välillä poikkeaa jossain määrin *Olav Erichsenin* omaksumasta käsitteistöstä, johon hän turvautuu analysoidessaan Norjan eläkelainsäädäntöä. Erichsenin mukaan *sisäisestä yhteensovituksesta* on kyse silloin, kun samalla henkilöllä on useita eläkeperusteita sa-

Taulukko n:o 1. Sosiaalietuuksien valikoituminen leskeytymistilanteessa

Sosiaalietuuden systematisointiperuste ja yhteensovitustaso		Sosiaalietuus
I	Leskelle puolison kuolinsyystä ja työhistoriasta riippumatta suoraan lain nojalla suoritettavat etuudet	Perhe- ja perintöoikeudelliset etuudet, puoliso- ja koti-irtaimistovähennys perintöverotuksessa, yksinhuoltajavähennys ja veronmaksukyvyn alentumisvähennys tuloverotuksessa, yleinen perheeläke ja sen verovapaus, KEL:n mukainen hautausavustus
II	Puolison kuolinsyystä riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet	Korvausperusteiset perhe-eläkkeet ja huoltoeläkkeet sekä hautausavut, yksityinen tapaturmavakuutus ja em. etuuksien verovapautta koskevat edut
III	Puolison työhistoriasta riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet	Ansioperusteiset perhe-eläkkeet, pakollinen rh-vakuutus ja siihen rinnastuva taloudellinen tuki, eläkesäätiöiden maksama hautausapu, perhe-eläkkeisiin kytketty hautausapu ja em. etuuksien verotusedut
IV	Puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet	Vapaaehtoinen henkivakuutus, avustuskassalain mukainen hautausapu, yksityinen tapaturmavakuutus ja em. etuuksien verotukselliset etuudet

Oikeudellinen ratkaisutoiminta — josta yhteensovittamisessakin on kysymys — usein edellyttää kaikkien yhteensovitusdimensioiden yhtäaikaista huomioimista. Sitä selventää parhaiten perintöoikeudellinen esi-

man eläkelain sisällä, esim. eloonjääneellä puolisolla on saman lain nojalla oikeus saada sekä vanhuuseläkettä että lesken eläkettä. *Horisontaalisella yhteensovituksella* Erichsen puolestaan tarkoittaa tilannetta, jossa samalla henkilöllä on saman eläkeperusteen johdosta oikeus saada eläkettä useampien eläkelakien perusteella ja *vertikaalisella yhteensovituksella* tilannetta, jossa joudutaan ottamaan kantaa kaikkien samalle henkilölle suoritettavien eläkkeiden yhteensovittamiseen. Käsitteistö on epäilemättä käyttökelpoinen tarkasteltaessa yksinomaan eläkkeiden yhteensovittamista, mutta tämän tutkimuksen tarpeita ajatellen liian suppea. Ks. lähemmin *Erichsen, O:* Oversikt over pensjonsretten, s. 72—75.

merkki. Vuoden 1965 perintökaaren 8 luvun 2 §:n mukaan avustusta voidaan suorittaa eloonjääneen puolison kohtuullista toimeentuloa varten. Harkittaessa avustuksen maksamista miesleskelle voidaan ottaa huomioon se, ettei hän ole lainkaan oikeutettu horisontaalitasolta yleiseen perheeläkkeeseen eikä myöskään vertikaaliakselilta ansioperusteiseen perheeläkkeeseen. Avustuksen suorittamiseen vaikuttaa myös lesken omien tulojen ja varojen määrä. Mitään täsmällisiä sääntöjä yhteensovittamisen suorittamiseksi ei tässä tapauksessa ole olemassa. Kysymyksessä onkin eri etuuksien *harkinnanvarainen yhteensovittaminen.*

(3) Yhteensovitusnormit eivät ole yleensä näin avoimesti harkinnanvaraisia, vaan niiden avulla on pyritty sääntelemään mahdollisimman tarkoin yhteensovitustilanne. Yhteensovitustilanteet voidaan jakaa kolmeen päätyyppiin sen mukaan, miten eri etuudet vaikuttavat toisiinsa. Ensinnäkin kyseeseen voi tulla yhteensovitustilanne, jossa etuus A vaikuttaa B:hen ja etuus B vaikuttaa A:han. Tällöin voidaan puhua *polaarisesta eli vastakkaisesta yhteensovittamisesta* eri etuuksien kesken. Toinen pääryhmä muodostuu tilanteista, joissa maksettava etuus A vaikuttaa toisen etuuden, B:n suorittamiseen, mutta B ei vaikuta mitään lesken oikeuteen saada etuutta A tai päinvastoin. Tätä nimitetään jäljempänä *yksisuuntaiseksi yhteensovittamiseksi.* Kolmannen yhteensovitustilanteen muodostavat ne tilanteet, joissa maksettavat etuudet eivät vaikuta toisiinsa, eli A ei vaikuta B:hen eikä B vaikuta A:han. Viimeksi mainitussa tapauksessa on kyse *yhteensovituksesta riippumattomasta eli yhteensovitusneutraalista etuudesta.* Eri yhteensovitusvariaatiot voidaan niiden keskeisen merkityksen vuoksi vielä esittää luettelonomaisesti:

1. A vaikuttaa B:hen ja B vaikuttaa A:han. *Polaarinen eli vastakkainen yhteensovitus.*
2. A vaikuttaa B:hen, mutta B ei vaikuta A:han tai B vaikuttaa A:han, mutta A ei vaikuta B:hen. *Yksisuuntainen yhteensovitus.*
3. A ei vaikuta B:hen, eikä B vaikuta A:han. *Yhteensovituksesta riippumaton eli yhteensovitusneutraali etuus.*

(4) Yhteensovitettavat etuudet ovat toisiinsa nähden joko *ensisijaisia etuuksia,* jotka suoritetaan muista etuuksista riippumatta tai *kokonaan tahi osittain väistyviä etuuksia,* jotka vähennetään tai jätetään tyystin suorittamatta yhteensovitussääntöjen soveltamisen johdosta. Samakin etuus voi jossakin yhteensovitustilanteessa jäädä kokonaan yhteensovituk-

sen ulkopuolelle. Jossakin toisessa tapauksessa suoritetaan sen suhteen yksisuuntainen yhteensovitus. Kolmannessa tilanteessa lainsäädäntö saattaa edellyttää etuuksien kesken polaarista yhteensovitusta. Yhteensovitussäännöstön on kyettävä sopeutumaan kaikkiin mahdollisiin esiintuleviin tilanteisiin.

5. TÄSMENNETTY TUTKIMUSSTRATEGIA

Läpileikkauksen tekeminen oikeusjärjestyksestä edellyttää normatiivisen todellisuuden ajatuksellista yksinkertaistamista radikaalilla tavalla. Se on kuitenkin ainoa tie synteesin suorittamiseksi kaikista niistä tilanteista, joissa eloonjääneelle puolisolle suoritetaan oikeusjärjestyksen perusteella taloudellisia etuuksia puolisonsa kuoleman johdosta. Tämä peruslähtökohta on määrännyt myös tutkimuksen rakenteen. Tutkimukseen liittyvä deskriptiivinen aines on siten välttämätön kokonaisuuden arvioimiseksi. Ellei työssä kuvattaisi voimassa olevien järjestelmien pääpiirteitä, ei olisi mitään mahdollisuuksia pyrkiä konstruktiiviseen kokonaisanalyysiin.

Erilaisten oikeudellisten elementtien yhteisellä kuvaamisella ja analysoimisella pyritään selvittämään ensinnäkin sitä, millaiseksi lesken asema muodostuu tässä kokonaisuudessa eli sitä, *mikä on lesken sosiaaliturvan sisältö voimassa olevan oikeuden mukaan?* Toisaalta tutkimuksessa yritetään perhe- ja perintöoikeudellisen lainvalmisteluaineiston avulla valottaa sitä, *missä määrin lainsäätäjä voi valita oikeudellisen mekanismin pyrkiessään tietyn yhteiskunnallisen ongelman ratkaisuun?* Näistä ensinmainittua voisi nimittää *henkilön oikeusasemaa koskevaksi* ja toista *lainsäädäntöteoreettiseksi ongelmaksi.* Tutkimuksen lainsäädäntöteoreettinen painopiste on sosiaaliturvan normatiivisten mahdollisuuksien erittelyssä, mihin liittyen selvitetään erilaisten oikeudellisten muotojen tehokkuutta taloudellisen turvallisuuden kanavoimisen välineenä.

Tutkimukseen sisältyvä deskriptiivinen aines on pyritty systematisoimaan sisäisesti yhdenmukaisella tavalla siten, että jokaisen etuusjärjestelmän kohdalla yritetään vastata rakenteellisesti samantyyppisiin kysymyksiin. Kulloinkin tarkastelun kohteeksi otettava etuusjärjestelmä voi kuitenkin pakottaa modifioimaan kysymyksenasettelua ja etsimään vas-

tauksia myös sellaisiin ongelmiin, jotka eivät sisälly seuraavaan luetteloon. Kysymyksiä ei ole ryhmitetty tärkeysjärjestykseen.

1. Millä edellytyksillä leskelle voidaan suorittaa etuutta?
2. Miten etuuden suuruus määräytyy?
3. Riippuuko etuuden suuruus lesken tai hänen puolisonsa taloudellisesta aktiviteetista?
4. Otetaanko lesken saamat muut etuudet tai hänen oma varallisuutensa huomioon etuuden suuruutta määrättäessä?
5. Onko kysymyksessä toistuvaissuoritus vai kertasummainen etuus?
6. Jos kysymyksessä on toistuvaisetuus, miten kauan leskellä on oikeus etuuteen?
7. Voiko leski turvata etuuden avulla asumistarpeensa?
8. Suoritetaanko etuutta leskelle hänen sukupuolestaan riippumatta?
9. Miten huoltovelvoite vaikuttaa etuuden suorittamiseen?
10. Miten suurta väestönosaa järjestelmä koskee?
11. Miten etuusjärjestelmää tulisi kehittää?

Työn kannalta keskeisessä asemassa on kysymys mahdollisuudesta käyttää perhe- ja perintöoikeutta sosiaaliturvan ohjailun välineenä. Tähän jaksoon sisältyy sen vuoksi analyysi paitsi voimassa olevasta oikeudesta, jota käytetään esimerkkinä eräästä ratkaisumallista, myös vaihtoehtoisesta lainsäädäntömallista. Muissa jaksoissa ei vastaavaa vertailua potentiaalisen lainsäädännöllisen järjestelyn ja voimassa olevan oikeuden välillä systemaattisesti suoriteta. Rajausta voidaan perustella sillä, että muu tutkimuksen deskriptiivinen aines voidaan täten alistaa paremmin palvelemaan yhden erityiskysymyksen tarkempaa analyysiä. Ei olisi mitään mieltä yrittää yhden tutkimuksen puitteissa tyhjentävästi vertailla erilaisten vaihtoehtojen soveltuvuutta kaikissa mahdollisissa lainsäädäntötilanteissa. Jos joku kuitenkin haluaisi tehdä sellaisen analyysin, uskon vakaasti, että hänen on helpompi jatkaa siitä, mihin tässä työssä on päädytty kuin aloittaa täysin tyhjästä uudelleen.

Sen jälkeen kun työssä on esitettyjen kysymysten avulla pyritty kuvaamaan eri etuusjärjestelmiä, tarkastellaan kysymystä sosiaalietuuksien yhteensovittamisesta käyttäen hyväksi edellä luonnosteltua käsitteistöä. Yhteensovittamisjaksossa keskitytään vain sen seikan analysoimiseen, miten erilaiset etuudet vaikuttavat rakenteellisesti toisiinsa.

6. LESKET SUOMALAISESSA YHTEISKUNNASSA

(1) Vuonna 1977 oli maamme väkiluku 4 747 000 henkeä. Leskien osuus väestöstä oli kyseisenä tilastovuonna 312 350 henkeä. Miesten ja naisten keskimääräistä elinikää koskevien eroavuuksien johdosta *naisleskeys on huomattavasti yleisempää kuin miesleskeys.* Kun miesleskiä oli mainittuna vuonna elossa 48 372, oli naisleskien kohdalla vastaava lukumäärä lähes kuusi kertaa enemmän eli 264 078. Mies- ja naisleskien elinajan ero on hätkähdyttävä. Naiselsket elävät keskimäärin 14 vuotta kauemmin kuin mieslesket. Miesleskien keskimääräinen elinaika oli vuosina 1971—1975 vain 59.6 vuotta, kun naislesket samaan aikaan elivät keskimäärin 73.7 vuotta vanhoiksi.[32]

Leskien ikärakenne poikkeaa aikuisväestön yleisestä ikärakenteesta. Alle viisikymmentä vuotiaita leskiä on hieman yli 20 000. Viidenkymmenen ikävuoden saavuttamisen jälkeen elossa olevien leskien lukumäärä kohoaa jyrkästi. Vuonna 1977 oli 50—54 vuotta täyttäneitä leskiä 18 000, 55—59 vuotiaita lähes 30 000, 60—64 vuotta täyttäneitä jo yli 40 000, 65—69 vuotiaita oli miltei 55 000 ja 70—74-vuotiaita leskiä peräti 60 000. Yli 75 vuotiaita leskiäkin on vielä yhteensä 93.000. *Kysymys leskien sosiaaliturvasta on hyvin pitkälle yhtenevä vanhojen naisten sosiaaliturvaa koskevan kysymyksen kanssa.*

(2) Leskien ikärakennetta koskevat tiedot selittävät osaltaan myös sen, että leskeys kestää useimmissa tapauksissa aina lesken kuolemaan saakka. Leskeyden päättyminen uuteen avioliittoon on harvinaista. Tähän on osasyynsä sillä, että monet leskelle suoritettavista etuuksista on kytketty hänen naimattomuuteensa.[33] Vuonna 1977 solmi avioliiton 523 mies-

---

[32] Edellä olevat tilastotiedot ja myöhemmin tässä jaksossa esitettävät tilastotiedot on koottu seuraavista lähteistä: *Asunto- ja elinkeinotutkimus 1975. SVT VI C: 105, osat I—VII.* Helsinki 1978, *Väestö 1977. SVT VI A: 141, Osa I.* Helsinki 1979, *Perhetilasto 31. 12. 1977, VÄ 1979:* 6 sekä *Kuolleisuus 1971—1975. SVT VI A 141.* Helsinki 1980. Vaikka tilastomateriaali on osaksi eri vuosilta kerättyä sen vuoksi, ettei samaan vuoteen kohdistuvaa yhtenäistä tilastomateriaalia ole käytettävissä, ei se muuttane kysymyksen mittasuhteita sillä tavoin, että kokonaiskuva vääristyisi.

[33] *Aromaa, K — Cantell, I — Jaakkola, R:* Avoliiton aloittama parisuhde kestää avioliittoalkuisen tapaan. Sos AK 1979/5, s. 53 nimittävät tätä ilmiötä 70-luvun avioesteeksi. Kirjoittajien mukaan »sosiaaliturva-ajattelumme, jossa avioliittoperhe ja yhteiskunnan tuki usein asetetaan toistensa vaihtoehdoiksi taloudellisen turvallisuuden antajana, ei salli näiden »etujen» yhtäaikaista nauttimista».

leskeä ja 502 naisleskeä. Vaikka miesleskiä oli kuusi kertaa naisleskiä vähemmän, he olivat absoluuttisestikin hanakampia avioitumaan uudelleen kuin naislesket. Noin 40 % uuden avioliiton solmineista leskistä oli iältään alle viisikymmenvuotiaita.

Lainsäätäjän kannalta eräs keskeisimmistä kysymyksistä liittyy siihen, miten kauan leski todennäköisesti nauttii sosiaaliturvaetuudesta? Kysymykseen voi antaa jonkinlaisen vastauksen vertaamalla toisiinsa *keskimääräistä leskeytymisikää* ja *lesken keskimääräistä ikää*. Vastaus on epätarkka muun muassa sen vuoksi, että vertailussa ei voida ottaa huomioon leskien uudelleen avioitumisen vaikutusta. Vuonna 1977 jäi leskeksi 4 821 miestä ja 14 472 naista. Vajaasta 20 000 mainittuna tilastovuonna leskeytyneestä henkilöstä 2 770 jäi leskeksi alle viisikymmenvuotiaana. Useimmiten henkilö jäi leskeksi 60—65-vuotiaana. Kun naisleskien keskimääräinen ikä oli samaan aikaan noin 74 vuotta, *on naisten keskimääräinen leskeytymisikä hieman yli kymmenen vuotta leskien keskimääräistä ikää alhaisempi.*

(3) Vuoden 1734 lain vahvistussanojen mukaan tuomarin tulee auttaa oikeuteensa niitä, joita väkivallalla ja röyhkeydellä sorretaan, erittäinkin köyhiä leskiä.[34] On tuskin uskallettua väittää, että yleisesti ottaen leskien kuvitellaan yhä edelleen elävän suuressa ahdingossa. Käsitys ei kuitenkaan enää pidä paikkaansa. Tämä käy ilmi tarkasteltaessa leskien sosiaalista asemaa ja ammatissa toimivuutta vuonna 1976 suoritetun asunto- ja elinkeinotutkimuksen antamien tietojen valossa.

Mainitun tutkimuksen perusaineistona on käytetty vuoden 1975 väestötietoja, joiden mukaan leskiä oli elossa noin 302 000. Näistä leskistä oli edelleen ammatissa toimivia henkilöitä 58 481. Siten noin joka kuudes leski sai säännöllistä palkka- tai työtuloa leskeysaikanaan. Eläkkeen varassa toimeentulevia leskiä oli noin 190 000. Laitoshoidossa naisleskiä oli lähes 14 000 ja heistä yli 75-vuotiaita 10 314.

Leskien sosiaaliasema ei olennaisesti poikkea maan yleisestä sosiaalirakenteesta. Tilaston pohjana käytetty sosiaaliasemaluokittelu on nelijakoinen.[35] Ylimpään sosiaaliasemaan kuuluvat a) liikeyritysten johtajat ja maanviljelijät, joilla peltopinta-ala on vähintään 50 hehtaaria. Toiseen sosiaaliasemaan kuuluvat b) alemmat toimihenkilöt ja heihin verrat-

[34] *Suomen Laki I* 1979, s. 6.

[35] Sosiaaliasemaluokittelun problematiikasta ks. *Alestalo, M:* Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen, s. 102—180.

tavat yrittäjät, opiskelijat ja maanviljelijät, joiden peltopinta-ala on 15—49.9 hehtaaria. Kolmanteen sosiaaliryhmään kuuluvat c) erikoistuneet työntekijät, maanviljelijät, joiden peltopinta-ala on 5—14.9 hehtaaria. Neljänteen sosiaaliryhmään luetaan kuuluvaksi m.m. d) erikoistumattomat työntekijät. Sosiaaliasemaltaan tuntemattomien suuri määrä johtuu siitä, että tähän kategoriaan kuuluvat kaikki sellaiset eläkeläiset ja laitoshoidokit, joiden entinen ammatti on tuntematon.

Taulukko n:o 2. Lesket sosiaaliaseman mukaan vuonna 1975

Sosiaaliryhmä	Määrä
I	6073
II	31722
III	70773
IV	25944
Sosiaaliasema tuntematon	167097

(4) Kenties kaikkein informatiivisimmat tiedot leskien sosiaalisesta asemasta koskevat heidän käytettävissään olevia tuloja muihin väestöryhmiin verrattuna. Vuoden 1975 tasoa koskevan selvityksen mukaan *naisten käytettävissä oleva tulo nousi heidän jäädessään leskeksi ja miesten elintasossa tapahtui vastaavassa tilanteessa jonkin verran laskua.* Miesten ja naisten välillä oleva taloudellinen eriarvoisuus ei kuitenkaan kokonaan kuroutunut tämän kehityksen vuoksi umpeen, vaan *miesleskillä oli yli 1 000 markkaa kuukaudessa enemmän keskimäärin käytettävänään tuloja kuin naisleskillä.*[36]

Mies- ja naisleskien käytettävissä olevien tulojen suuri eroavuus johtuu kahdesta eri seikasta. Ensinnäkin naisten osallistuminen työelämään on vähäisempää kuin miesten. Ja vaikka nainen kävisikin työssä kodin ulkopuolella, ovat hänen ansionsa keskimäärin alhaisemmat kuin vastaavaa työtä tekevien miespuolisten henkilöiden ansiot.[37] Tulevaisuudessa

36 *Halttunen, R:* Sotuperhetutkimus. Ennakkotieto.

37 Naisten asemasta työelämässä ks. *Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö* KM 1970: A 8, s. 34 ss. sekä Tilastotietoja naisen asemasta. Tasa-arvoasiain

on kuitenkin odotettavissa tilanteen muuttuvan ratkaisevasti nykyisestään sen vuoksi, että naisten osuus ammatissa toimivasta väestöstä on jatkuvassa kasvussa ja myös heidän ansionsa jossakin määrin lähenemässä miespuolisten työntekijöiden ansioita.[38] Jo tällä hetkellä leskeksi jääneen naisen käytettävissä olevat tulot lisääntyvät verrattuna naimattomien ja naimisissa olevien naisten tuloihin, mikä käy ilmi havainnollisesti seuraavasta taulukosta.[39]

Taulukko n:o 3. Käytettävissä oleva tulo siviilisäädyn ja sukupuolen mukaan vuonna 1976

Siviilisääty	Sukupuoli	
	Mies	Nainen
Naimaton	39 719	26 233
Naimisissa	39 923	24 493
Eronnut	41 288	26 395
Leski	38 839	26 528

Lainsäätäjän kannalta edellä esitetyillä tilastotiedoilla on erityistä merkitystä siksi, että *ne ovat omiaan torjumaan kuvan yhtenäisestä lainsäädäntöongelmasta.* Leskien kesken on olemassa suuria elintaso- ja elintapaeroja, jotka riippuvat lesken omasta luokka-asemasta, lesken varallisuudesta ja ennen muuta entisen aviopuolison yhteiskunnallisesta asemasta, perinnöksi jättämästä omaisuudesta ja perhe-eläkkeen määräyty-

neuvottelukunta 1975: 5, taulu 11, s. 22 ss, mistä käy ilmi, että ammatissa toimivien naisten osuus kasvoi vuosien 1950 ja 1970 välisenä aikana nopeammin kuin ammatissa toimivien miesten osuus. Tehtyjen ennusteiden mukaan kasvu tulee edelleen jatkumaan. Ks. esim. KM 1970: A 8, s. 37.

[38] Tähän eloonjääneen puolison toimeentulon kannalta keskeiseen seikkaan kiinnitettiin huomiota Ruotsissa jo kymmenkunta vuotta sitten. Ks. *Familjepensionsfrågor m.m.* SOU 1971: 19, s. 43 sekä erityisesti *Familjepension,* SOU 1981: 61, s. 202 ss.

[39] *Halttunen, R:* Sotuperhetutkimus, Ennakkotieto. Leskien käytettävissä olevasta tulosta muuhun väestöön verrattuna ks. esim. *Eläketurvakeskuksen muistio työeläkkeen jakamisesta avioeron yhteydessä. Liite 2.* 27. 9. 1977, s. 9.

misperusteesta. Elintasossa olevat eroavuudet kärjistyvät sellaisten leskien kohdalla, jotka saavat palkan lisäksi perhe-eläkettä verrattuna tukijärjestelmien ulkopuolelle kokonaan jääviin leskiin. Lainsäätäjä ei joudukaan antamaan vastausta lesken oikeudelliseen asemaan vain keskimääräistapauksessa, vaan vastausta edellytetään yhtä hyvin elämänsä kynnyksellä olevan 17-vuotiaan lapsilesken kuin laitoshoidossa elävän kroonikkovanhuksen ongelmiin.[40]

---

40 Tästä huomauttaa myös *Peräläinen, A:* Selvitys Suomen perhe-eläkejärjestelmästä, s. 77.

II PERHE- JA PERINTÖOIKEUDELLISET ETUUDET LESKEN SUOJANA

Edellä tutkimustehtävää asetettaessa on hyväksytty työhypoteesi, jonka mukaan sosiaaliturvan normatiivinen laajuus riippuu koko oikeusjärjestyksen sisällöstä. Seuraavassa jaksossa on tarkoitus tutkia tämän väitteen oikeellisuutta perhe- ja perintöoikeuden osalta. Pyrkimys on osoittaa paikkansa pitäväksi olettama, jonka mukaan *perhe- ja perintöoikeudella voidaan sanoa olevan tietty sosiaaliturvapoliittinen funktio, jonka analysoimisella on merkitystä myös säädettävän lain sisällön kannalta.*[1] *Anton Menger* näyttää hyväksyneen asetetun hypoteesin kirjoittaessaan seuraavasti: »Während der Staat den bereits vorhandenen gesellschaftlichen Gruppen und Interessen fast machtlos gegenübersteht, *hat er es in seiner Hand, durch das Erbrecht die sozialen Zustände der Zukunft innerhalb gewisser Grenzen frei zu bestimmen*».[2]

(1) Perhe- ja perintöoikeuden yhteiskunnallista merkitystä voidaan arvioida jäämistöomaisuuksien suuruutta koskevien tilastotietojen valossa. Verotettujen kuolinpesien lukumäärä oli vuonna 1977 28 925 ja näiden kuolinpesien bruttovarallisuus kohosi noin 2,45 miljardiin markkaan.

---

[1] *Papantoniou, N:* Die soziale Funktion des Erbrechts s. 385—401 ja sen johdosta *Saarenpää, A:* Tasajaon periaate, s. 71—73. *Renner* puolestaan on hyvin pessimistinen arvioidessaan perintöoikeuden sosiaalista merkitystä. Hänen mukaansa »if the law of inheritance is antisocial in the lower strata, because it interferes with the continuity of the undertaking, it is antisocial in the higher strata because the property itself has here become antisocial. Here the tail follows the dog, for it is evident that, once property has become antisocial, the inheritance of property must be antisocial as well». *Renner, K:* The Institutions of Private Law and their Social Functions, s. 244.

[2] *Menger, A:* em. teos, s. 206. Ks. myös *Miettinen, M:* Perintöoikeus ja sosiaaliturva. »Perinnönjättäjän läheisten omaisten toimeentulon turvaamisen lainsäätäjä on vanhastaan katsonut sellaiseksi tärkeäksi intressiksi, jolle on ollut syytä antaa suojaa perintöoikeudellisin säännöksin». em. lähde, s. 2.

Yli 75 % verotetuista kuolinpesistä oli sellaisia, joiden veronalainen bruttovarallisuus jäi alle 100 000 markan. Seuraavasta taulukosta käy ilmi kuolinpesien varallisuusrakenne vuonna 1977.[3]

Taulukko n:o 4. Kuolinpesien lukumäärä ja varallisuus vuonna 1977

Kuolinpesien suuruus	Pesien kokonaisarvo milj. mk	Kuolinpesien lukumäärä
—100 000	874	21 764
100 000—199 999	715	5 245
200 000—399 999	381	1 402
400 000—	473	514
Yhteensä	2 443	28 925

Sen jälkeen kun kuolinpesien veronalaisesta kokonaisarvosta oli vähennetty kaikki perintöverotuksessa sallitut erillisvähennykset ja otettu huomioon myös eloonjääneen puolison avio-oikeuden nojalla saaman etuuden arvo, muodostui jäämistöosuuksien veronalaiseksi arvoksi lähes 1,5 miljardia markkaa.[4] Tämä on likimain kaksi kertaa niin paljon kuin eloonjääneille puolisoille kanavoidaan muun sosiaalilainsäädännön kautta vuosittain. Vertailu on kuitenkin siinä mielessä harhaanjohtava, että *vain osa* kuolinpesien kokonaisvarallisuudesta siirtyy leskille.

Mikäli perhe- ja perintöoikeudella pyritään taloudellisen turvallisuuden kanavoimiseen edunsaajille, joudutaan väistämättä vastaamaan kysymykseen: *Miten jäämistöomaisuuksien säästö on jaettava jälkeenjääneiden kesken sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla?* Kysymystä voidaan täsmentää monella eri tavalla. Miten leskeä tulisi suojella ensiksi kuolleen puolison perillisiä vastaan? Onko rintaperillisiä suojattava lesken perintöoikeutta vastaan? Missä muodossa perintöoikeus tulisi antaa leskelle? Mikä on aviovarallisuusjärjestelmän ja perintöoikeusjärjestelmän

[3] *Ruuttu, H:* Perintö- ja lahjaverotutkimus vuodelta 1977 sekä eri vaihtoehtojen vaikutus veron tuottoon, s. 6.

[4] *Ruuttu, H:* em. tutkimus, s. 6.

keskinäissuhde sosiaaliturvaa ohjaavina normistoina, ja niin edelleen. Seuraavassa jaksossa kuvataan lyhyesti se, millä eri tavoin lainsäätäjä on vastannut näihin kysymyksiin ja mitä lainsäädäntövaihtoehtoja näiden kysymysten ratkaisemiseksi on esitetty.

1. PERHE- JA PERINTÖOIKEUDELLISEN SOSIAALITURVAN SYSTEMAATTISET VAIHTOEHDOT

Lesken sosiaaliturvaa voidaan rakentaa perhevarallisuuden varaan joko aviovarallisuusnormiston tai perintökaaren avulla tai näitä molempia sääntelykeinoja yhtäaikaa hyväksi käyttämällä. Tämän vuoksi, kuten *Saarenpää* on sanonut, »lesken aseman järjestämisessä törmätään väistämättä aviovarallisuusjärjestelmän ja jäämistölainsäädännön hetteiselle raja-alueelle».[5] Alunperin systemaattista kitkaa ei perintöoikeudellisten ja aviovarallisuusoikeudellisten järjestelyjen välillä ollut siitä yksinkertaisesta syystä, että leskellä ei ollut lainkaan perintöoikeutta ensiksi kuolleen puolison jälkeen. Lesken toimeentulo pyrittiin turvaamaan aviovarallisuusoikeudellisilla säännöksillä, huomenlahjaa, naimaosaa ja etuosaa koskevilla instituutioilla.[6]

Aviovarallisuussäännöstö kuitenkin riitti antamaan perusturvallisuuden eloonjääneelle puolisolle. Tämä johtui ennen muuta siitä, että elämisen muodot 1700- ja 1800-luvun yhteiskunnassa olivat olennaisesti toisenlaiset kuin tänä päivänä. Perheenjäsenten sosiaaliset suhteet olivat ensinnäkin huomattavasti tiukemmat. Suvun merkitys oli vielä vahva, ihmiset elivät monesti kolmen sukupolven perheissä ja vastuu tällaisen perheen hyvinvoinnista jaettiin työkykyisten perheenjäsenten kesken. Toisaalta perintöoikeudellisilla säännöksillä oli välillistä merkitystä les-

---

5 *Saarenpää, A:* em. teos, s. 76.

6 Huomenlahjasäännöstön merkityksestä ks. *Petersson, H:* Morgongåvainstitutet i Sverige under tiden fram till omkring 1734 års lag, s. 33 ss. *Wrede* korostaa huomenlahjasäännöstön merkitystä lesken taloudellisen turvallisuuden kannalta. Hänen mukaansa »varmaa on joka tapauksessa, että huomenlahja on annettu vaimolle sitä varten, että hän miehensä kuoltua leskenä voisi sen varassa elää, sekä että tämä näkökohta jo aikaisin on käynyt painavimmaksi. Ks. *Wrede, R. A:* Muistiinpanoja professori, vapaaherra R. A. Wreden esittämästä naimiskaarta selittävästä luentosarjasta, s. 159.

ken kannalta, vaikkei hän itse suoraan lain nojalla ollutkaan jäämistöön oikeutettu. Omaisuus periytyi sukuperimysideologian varaan rakentuneen 1734 lain mukaan suvulle, jolla oli vastuu suvun jäsenten hyvinvoinnista.[7] Tätä kautta leskikin pääsi osalliseksi jäämistövarallisuuden tuottamasta taloudellisesta turvallisuudesta.

(1) *Aviovarallisuussäännöstön ja perintölainsäädännön varaan rakentuvan sosiaaliturvan suurin heikkous on kuitenkin sääntelyn tehokkuuden riippuvuus edunjättäjän varallisuudesta.* Jos edunjättäjällä ei ole perittävää omaisuutta, jäävät perhe- ja perintöoikeudellisia etuuksia koskevat määräykset sisällöltään tyhjiksi. Näitä tapauksia ajatellen *Renner* on oikeassa kirjoittaessaan, että perintöoikeus on työväenluokan kannalta puhtaasti illusorinen oikeudellinen instituutio.[8] Se on jopa kenen tahansa kannalta näissä tilanteissa merkityksetön instituutio; ex nihilo nihil fit.

Yksityisomaisuuden varaan rakentuvan sosiaaliturvan problemaattisuutta voidaan havainnollistaa 1734 lain naimiskaaren *etuosaa* koskevalla esimerkillä. NK 17 luvun 1 §:n mukaan eloonjääneellä puolisolla oli oikeus ottaa jakamattomasta irtaimesta tavarasta mitä tahtoo, mutta ei kuitenkaan enempää kuin kahdennenkymmenennen osan pesän omaisuudesta. Kuitenkin jos pesä oli köyhä ja vähäinen, sai leski pitää kihlasormuksensa, jokapäiväisen vuoteensa ja tarpeelliset pitovaatteensa, vaikka niiden arvo olisikin noussut säädetyn rajan yläpuolelle.[9]

1700-luvun ja 1800-luvun perunkirjoituksia koskevista asiakirjoista käy ilmi, ettei tilattoman, mäkitupalaisen tai loisen jäämistöön muuta omaisuutta usein kuulunutkaan. Sellaisissa tapauksissa ei etuosaa, eikä myöskään naimaosaa tai huomenlahjaa koskevilla säännöksillä voinut olla mitään reaalisisältöä. Toisessa ääripäässä aviovarallisuussäännöstön sosiaaliturvafunktio hämärtyi omaisuudella pröystäilyn alle. Niissä yhteiskuntaluokissa, joissa varallisuutta oli runsaasti käytettävissä, huomenlahja muuttui antajansa statussymboliksi.[10]

(2) Vuoden 1734 lain naimiskaaren säännökset osoittautuivat muuttuneissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa riittämättömiksi suojaamaan eloon-

---

7 Vuoden 1734 lain perimysjärjestyksestä ks. *Chydenius, J W:* Lärobok i Finsk arfs- och testamentsrätt, s. 3—36 sekä *Wrede, R.A.:* em. teos, s. 17 ss.

8 *Renner, K:* em. teos, s. 246.

9 Ks. etuosasta 1734 lain mukaan *Rautiala, M:* Avioliitto-oikeus, s. 204 ss.

10 *Ylikangas, H:* Huomenlahja Ruotsin keskiaikaisten lakien valossa, s. 21, missä nimenomaan korostetaan huomenlahjainstituutioon liittyvää statuselementtiä.

jäänyttä puolisoa. Tilanne kärjistyi 1800-luvulla suvun ja perheen välisen yhteyden alkaessa rakoilla. Sen vuoksi lesken aseman parantaminen oli yksi tärkeimmistä asioista vuonna 1862 säätyvaltiopäivien aloitellessa uudelleen toimintaansa.[11] Tuolloin virisi myös vilkas keskustelu säädettävän normiston sisällöstä. Esitetyissä puheenvuoroissa vaadittiin, että uusi aviovarallisuussäännöstö tuli laatia sukupuolten välisen tasa-arvoisuuden pohjalle. Vähimmäisuudistuksena pidettiin sitä, että leski saisi puolisonsa kuollessa puolet naimaoikeuden alaisesta omaisuudesta.[12]

Aloitteiden johdosta eloonjääneen puolison asemaa parannettiin aviovarallisuussäännöstöä uudistamalla pariinkin eri otteeseen. Merkittävin uudistus koski puolisoiden yhtäläistä naimaosaa, jota koskeva *keisarillinen asetus koskeva muutosta erinäisten kohtain suhteen säännöksissä huomenlahjasta, naima-oikeudesta ja perintöoikeudesta* annettiin vuonna 1878. Sen lisäksi omaisuuden vallintaa ja velkasuhteita koskeneita säännöksiä uudistettiin *aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteista annetulla lailla* vuonna 1889.[13]

A. Lesken ja perillisten välisen suhteen uudelleen arviointi vuosina 1908—1965

Aviovarallisuussäännöstön modernisoimista koskeneet vaatimukset eivät hiljentyneet AOL:n säätämisen jälkeen. Vuosisadan vaihteen kiihkeä yhteiskunnallinen keskustelu ulottui koskemaan myös perhe- ja perintöoikeuden perimmäisiä kysymyksiä. Parnassolta kuultiin toistuvasti vaatimus, jonka mukaan miehen edusmiehisyys tuli avioliitossa kumota ja

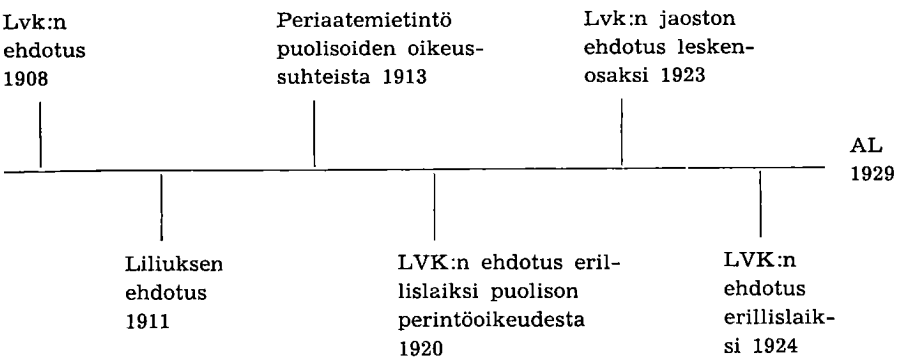
---

11 Perheoikeudellisista uudistusehdotuksista tammikuun valiokunnassa *Saarenpää, A:* Tasa-arvosta tasajakoon, s. 189—218.

12 Ks. esim. *Suomen Nais-Yhdistyksen kutsumus 1885,* s. 10—12 sekä *Suomen Nais-Yhdistyksen vuosikertomus 1887,* passim sekä lakimiesten keskusteluista *Forhandlingerne paa det første nordiske Jurismøde i København, den 22de—24de August 1872,* s. 145 ss sekä *Förhandlingar vid andra nordiske juristmötet i Stockholm den 26—28 augusti 1875,* s. 83—143.

13 Näillä uudistuksilla pyrittiin nimenomaan rajoittamaan miehen mahdollisuuksia vaarantaa puolisonsa taloudellista asemaa. AOL:n osalta *Rautiala* toteaakin osuvasti, että »koko lain muodostaa sarja säännöksiä, joiden tarkoituksena oli antaa vaimolle turvaa ja suojaa». Ks. *Rautiala, M:* Puolisoiden velkasuhteet avioliittolain mukaan I, s. 38.

lainsäätäjän tuli tunnustaa puolisoiden oikeudellinen yhdenvertaisuus. Avioliittolainsäädännön uudistamiseksi tehtiin eduskunnassa kymmeniä aloitteita. Ensimmäisessä vaiheessa keskustelu johtikin uuden *avioliittolain* (234/29) säätämiseen vuonna 1929. Sen säätämisprosessin aikana, jota seuraava kuvio auttaa hahmottamaan, nousi esille myös kysymys lesken perintöoikeudesta.[14]

Kuvio n:o 3. Puolison perintöoikeudellisen aseman sääntelyvaihtoehdot vuosina 1908—1924

Naimaosa vai perintöosa, vaiko molemmat?

(1) Elettiin vuotta 1908, kun lakivaliokunta ehdotti eloonjääneelle puolisolle perintöoikeutta perittävän sukulaisten rinnalla. *Valiokunta perusteli ehdotustaan lesken sosiaaliturvan tarpeella.* Lakivaliokunnan mietinnön mukaan leski »saattaisi joutua puutteenalaiseen tilaan puolison kuoltua» niissä tapauksissa, joissa hänellä ei ollut omaa omaisuutta, minkä vuoksi »olisi välttämätöntä määrätä että puolisolla on perimysoikeus puoleen toisen puolison omaisuudesta huolimatta siitä onko lapsia elossa tahi ei».[15] Ehdotusta ei ehditty käsitellä valtiopäivillä. Tämä seikka ei kuitenkaan vähennä sen periaatteellista merkitystä. Mietinnössä nimit-

14 Ks. AL:n säätämishistoriasta myös *Huttunen, O:* Avioliittolaki ynnä siihen liittyvät lait ja asetukset, s. 9—22.

15 *Anomusmietintö 29, Lakivaliokunnan mietintö N:o 5 VPA 1908 II,* s. 5—6.

täin perintölainsäädäntö valjastettiin tietoisesti yhteiskunnallisen uudistuksen välineeksi.

(2) Samansuuntaisesti perintölainsäädännön tehtävät ymmärsi *Frans O Lilius*, joka vuonna 1911 ehdotti leskelle perintöoikeutta ensiksi kuolleen puolison jälkeen.[16] Lilius nosti esille kysymyksen aviovarallisuussäännöstön ja puolison perintöoikeuden välisestä suhteesta. Hänen mukaansa *puolison perintöoikeuden olisi tullut korvata kuolemantapauksessa aviovarallisuusnormiston mukaiset etuudet.* Naimaoikeutta koskeneita säännöksiä olisi tullut soveltaa yksinomaan silloin, kun avioliitto purkautui puolisoiden eläessä tai puoliso sai pesäeron. Aviopuolison kuolemantapauksessa leskeä tuli puolestaan suojata perintöoikeudellisin etuuksin itsenäisesti ilman kytkentää aviovarallisuussäännöstöön. Lilius kannatti myöhemminkin vastaavanlaista lainsäädäntömallia osallistuessaan lainvalmistelukunnan jäsenenä puolisoiden varallisuusoikeudellisia suhteita selvitelleen työryhmän työskentelyyn vuonna 1913.[17]

Liliuksen mukaan leskelle oli myönnettävä perintöoikeus ensiksi kuolleen puolison jälkeen ennen muuta sen vuoksi, koska *perimyksen peruste* oli vuosisatojen kuluessa muuttunut. »Samalla kun sukuyhteisyys on kadottanut entisen merkityksensä, kirjoittaa hän ehdotuksensa perusteluissa, samalla on perintöoikeus myös yleensä muuttanut luonnettaan ja katsotaan sen nyt etupäässä riippuvan perinnönjättäjän tahdosta. Perittävä haluaa luonnollisestikin mieluummin jäämistön joutumista häntä lähelle seisoneille henkilöille kuin kaukaisille ja kenties ventovieraille sukulaisille. Enemmän kuin kehenkään muuhun on yhteenkuuluvaisuuden tunne yhdistänyt häntä puolisoonsa ja sen tähden täydellä syyllä voidaan olettaa hänen tahtoneen jättää tälle, lasten ohella, omaisuutensa».[18]

---

16 *VPA* 1911. *III Anomusehdotus N:o 27*, s. 36—37.

17 Senaatti oli asettanut sanotun työryhmän jo vuonna 1907 saatuaan sitä ennen Nuorsuomalaisen puolueen puoluekokoukselta kirjelmän, missä kiirehdittiin perheen jäsenten keskinäisen tasa-arvon toteuttamista aviovarallisuussäännöstössä. *Senaatin plptk* 12. 06. 1907, *lehdet* 443—445. Lainvalmistelukunnan toinen osasto laati toimeksiannon johdosta oikeusvertailevan katsauksen 16 eri maan aviovarallisuusjärjestelmistä. Ks. *Ehdotus avioliittolainsäädännön uudistamiseksi* 1910: 5. Aviopuolisoiden oikeussuhde. Helsinki 1910. Vastaavanlaisen selvityksen oli julkaissut vuotta aikaisemmin tunnettu naisasianainen *Aleksandra Gripenberg:* Aviopuolisoiden omistussuhteista eri maissa. Hämeenlinna 1909.

18 *Mietintö niistä periaatteista, joiden mukaan aviopuolisoiden oikeussuhteet olisi järjestettävä. Lainvalmistelukunnan julkaisuja,* Helsinki 1913, s. 74—75. Periaatekomitean enemmistön suosittama aviovarallisuusmalli poikkeaa kiintoi-

Perimyksen perusteen muuttumista koskeva analyysi osoittaa Liliuksen ymmärtäneen perintölainsäädännön riippuvuuden yhteiskunnallisesta kehitysvaiheesta. Siitä hän teki vain välttämättömät johtopäätökset.

(3) Lainvalmistelukunnan enemmistö ei kuitenkaan halunnut puuttua puolison perintöoikeutta koskeneeseen kysymykseen aviovarallisuusnormiston uudistamisen yhteydessä. Mutta periaatteellisessa katsannossa *lainvalmistelukunnan mukaan puolison perintöoikeus tuli myöhemmin ottaa yleisesti käytäntöön aivan riippumatta siitä, miten puolisoiden omaisuussuhteet heidän elinaikanaan oli tarkoitus järjestää.* Puolison perintöoikeuden nähtiin lähinnä vain täydentävän aviovarallisuussäännöstön antamaa suojaa.[19] Periaatemietinnön valmistumisen jälkeen lainvalmistelutyö keskeytyi kuuden vuoden ajaksi. Vanhentunut avioliittolainsäädäntö koettiin lähinnä porvarillisissa yhteiskuntapiireissä ja erityisesti feministien keskuudessa suureksi ongelmaksi, jopa yhteiskunnalliseksi epäoikeudenmukaisuudeksi naista kohtaan. Erityisesti miehen edusmiehisyyttä pidettiin naista halventavana järjestelynä. Nämä kysymykset jäivät kuitenkin valtiollisen ja poliittisen kehityksen varjoon.

Kun lainvalmistelutyö käynnistyi uudelleen tammikuussa 1919 eduskunnassa tehdyn välikysymyksen johdosta, olisi tuolloin ollut luonnollista valita perhe- ja perintöoikeuden uudistamistyön perustaksi BGB:n perusjärjestelmä. Suomi oli saksalaismielinen, se oli valinnut itselleen saksalaisen kuninkaan ja kouluttanut jääkärinsä Preussin armeijassa. Sen lisäksi vuoden 1913 periaatemietinnön avio-oikeutta koskevat systemaattiset periaateratkaisut oli poimittu suoraan Saksan siviililakikirjasta. Toisin kuitenkin kävi. Lainvalmistelukunta hylkäsi BGB:n lainsäädäntömallin ja etsi suuntaa uudistukselle yhteispohjoismaisesta lainvalmistelutyöstä.

---

salla tavalla pitkästä skandinaavisesta perinteestä, sillä mietintö pohjautuu BGB:n aviovarallisuusjärjestelmän varaan.

19 Em. *periaatemietintö* 1913, s. 73—74. Senaatti pyysi periaatemietinnöstä useilta eri yhteenliittymiltä lausuntoja. Suomalaisten naisyhdistysten yhteisen komitean mukaan puolison perintöoikeus oli välttämätön seuraus aviopuolisoiden omaisuussuhteita koskevista lainuudistuksista. Komitean mukaan puolisolle olisi tullut myöntää *oikeus periä toisensa lastensa rinnalla.* Puolison perintöoikeuden olisi komitean käsityksen mukaan tullut *syrjäyttää* muut, etäisemmät perilliset. Perintöosan suuruus olisi naisyhdistysten mukaan pitänyt määrätä naimaosan suuruiseksi ja perintöosuuden olisi tullut siirtyä puolisolle täydellä omistusoikeudella. Ks. *Suomalaisten naisyhdistysten komitean lausunto niistä periaatteista, joiden mukaan aviopuolisoiden oikeussuhteet olisi järjestettävä,* s. 1—22.

(4) Aviopuolisoiden oikeussuhteita koskeneen lainvalmistelukunnan vuonna 1920 tekemän ehdotuksen mukaan *puolisoilla oli perintöoikeus toistensa jälkeen, milloin puoliso kuolee jättämättä rintaperillistä.*[20] Lesken perintöosan suuruus olisi ehdotuksen mukaan ollut *puolet* perittävän jäämistöstä. Eloonjäänyt puoliso olisi saanut *koko* jäämistön ainoastaan milloin vainajan jälkeen ei olisi ollut elossa tämän vanhempia, sisaruksia tai näiden jälkeläisiä. Perusteena puolison perintöoikeudelle esitettiin ennen muuta se, että suunniteltu omaisuuden erillisyysjärjestelmä voisi johtaa yksittäistapauksissa kohtuuttomuuksiin. Esimerkkinä käytettiin avioliittoa, jossa puolisoilla ei ollut avio-oikeutta omaisuuteen ja jossa varakkaampi puoliso kuolee. Näissä tapauksissa eloonjäänyt puoliso joutuisi lähtemään tyhjätaskuna varakkaastakin kodista.[21]

(5) Hallitus antoi lainvalmistelukunnan ehdotuksen johdosta esityksen laiksi aviopuolisoiden oikeussuhteista jo vuoden 1920 valtiopäiville.[22] Lakivaliokunnan käsittelyssä esitys muokkaantui kokonaan uuteen uskoon. Puolison perintöoikeus ehdotettiin korvattavaksi eloonjääneelle puolisolle myönnettävällä *leskenosalla.* Ehdotuksen 2 luvun 6 §:n mukaan eloonjäänyt puoliso olisi saanut *avio-osansa lisäksi leskenosana* vainajan avio-osasta sekä kaikesta muusta jäämistöstä puolet, jos vainajan jälkeen oli elossa tämän vanhemmat, sisarukset tai näiden jälkeläiset. Muutoin eloonjäänyt puoliso olisi ehdotuksen mukaan saanut *koko jäämistön.* Vaihtoehtoisesti lakivaliokunta ehdotti, *ettei* puolisoilla olisi ollut *leskenosaa kiinteään omaisuuteen.*[23]

(6) Aviovarallisuussäännöstön ja puolison perintöoikeudellisen aseman kannalta erityisen kiintoisa oli jaoston ehdotus siitä, että puolisot olisivat voineet sopia pätevästi avioehtosopimuksella paitsi avio-oikeudesta, myös leskenosasta. Sekä *Wilhelm Chydenius* että *Filip Grönvall* kritisoivat ehdotusta antamissaan asiantuntijalausunnoissaan.[24] Myöskään lainvalmistelukunta ei ollut leskenosakonstruktioon tyytyväinen. Se puolestaan ehdotti säädettäväksi oman *erillislain puolison perintöoikeudesta,* jonka

---

[20] *Lainvalmistelukunnan ehdotus laiksi aviopuolisoiden oikeussuhteista ynnä perustelut.* Helsinki 1920, s. 6 sekä s. 33.

[21] *Lainvalmistelukunnan ehdotus laiksi aviopuolisoiden oikeussuhteista ynnä perustelut.* Helsinki 1920, s. 63.

[22] *VPA 1921 n:o* 2, s. 33—35.

[23] *Lakivaliokunnan jaoston laatima ehdotus laiksi aviopuolisoiden oikeussuhteista. VPA 1923 A III. Esitys n:o 10. Liite I,* s. 9—19.

[24] *VPA 1923 A III,* s. 20—53.

OMISTUSPOHJAISET RATKAISUT
I *Aviovarallisuusjärjestelmän suhde puolison perintöoikeuteen* 1908/1911 Puolisoille ei tulisi antaa naimaoikeutta toistensa omaisuuteen toisen puolison kuollessa, vaan sen asemasta heidän tulisi periä toisensa. Perintöoikeus nähtiin naimaoikeuden korvaavana, surrogatiivisena järjestelynä 1913 Puolison perintöoikeus tulisi järjestää siten, että puolisot perisivät toisensa aviovarallisuusjärjestelmästä riippumatta
II *Murto-osakonstruktio* 1916 Puolisot tulisi asettaa rintaperillisten kanssa samaan asemaan. Puolison perintöoikeuden tulisi syrjäyttää kokonaan muut perilliset 1923 Puolisolle tulisi antaa perintöoikeuden asemasta leskenosa perittävän jäämistöön 1920/1924 Jos puolisoilla ei olisi rintaperillisiä, tulisi puolison periä puolet ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä ja toissijaisten perillisten toinen puoli. Ellei toissijaisia perillisiä olisi, tulisi puolison periä yksin koko jäämistö

Kuvio n:o 4. Puolison perintöoikeuden sisällölliset vaihtoehdot vuosina 1908—1924

sisältö olisi vastannut jo vuonna 1920 tehtyä esitystä.[25] Valtioneuvosto päätti pyytää aviokaariehdotuksesta ja ehdotuksesta puolison perintöoikeudeksi lausunnon korkeimmalta oikeudelta. Korkeimman oikeuden

25 *Ehdotus uudeksi aviokaareksi ynnä perustelut.* Helsinki 1924, s. 25 sekä s. 128—129.

mielestä lesken oikeudellista asemaa koskevat kysymykset tuli valmistelia vireillä olleen perintölainsäädännön uudistamisen yhteydessä. Kannanotto oli lesken jäämistöoikeudellisen suojan kannalta kohtalokas, sillä sen vuoksi lesket jäivät vuosikymmenien ajaksi vaille perintöoikeudellista turvaa.

Puolison perintöoikeudellisen suojan sääntelyvaihtoehtoja vuosina 1908—1924 voi havainnollistaa edellisellä sivulla olevalla kuviolla. Kaikille lainsäädäntömalleille, jotka olivat esillä mainittuna ajanjaksona, oli tunnusomaista se, että ne olivat *omistuspohjaisia.* Jäämistöoikeudellisen sosiaaliturvan kanavoimisen nähtiin olevan mahdollista vain sillä tavoin, että leskelle siirretään omistusoikeus tiettyyn osaan perittävän omaisuudesta.

Vuoden 1965 perintökaaren valmistelu

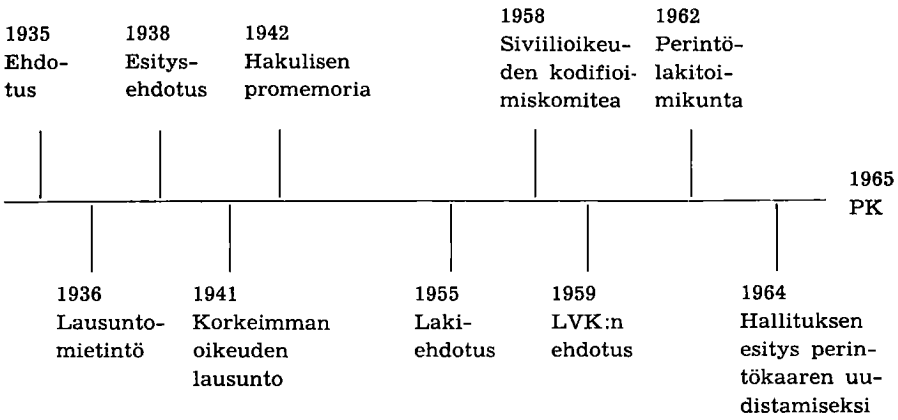
Vuoden 1965 perintökaaren valmistelu kesti tuskastuttavan kauan. Lainvalmistelutyön kestosta saa hyvän käsityksen, kun muistaa, että sen aikana maassamme nähtiin Lapuan liikkeen nousu ja tuho, Mäntsälän kapina, talvisota ja jatkosota, allekirjoitettiin Pariisin rauhansopimus, oltiin yleislakossa ja valittiin Kekkonen presidentiksi useampia kertoja Kallion, Rytin, Mannerheimin ja Paasikiven jälkeen. Näin pitkästä lainvalmisteluprosessista näyttäisi olevan mieletöntä lähteä jäljittämään punaista lankaa. Monet ensimmäisten ehdotusten tekijöistä ehtivät kuollakin, ennenkuin seuraavat astuivat kantamaan vastuuta nuoremmilla harteillaan.

(1) Lainvalmisteluprosessia ei kuitenkaan voida pitää täysin arationaalisena toimintana. Sen kuluessa valmistuneet ehdotukset voidaan helposti käsittää *puolison perintöoikeudellisen aseman järjestämistä koskevien lainsäädäntösystemaattisten vaihtoehtojen kartoittamiseksi.* Prosessin kuluessa valmistuneet ehdotukset saattavat poiketa hyvinkin radikaalisti toisistaan, minkä vuoksi niiden referoimisella ei ole kaikilta osin arvoa vuoden 1965 perintökaaren puolison perintöoikeutta koskevien säännösten tulkinnan kannalta.[26]

Jos lainvalmistelun kuluessa syntynyttä aineistoa pidetään edellä mainituin tavoin *eri mahdollisuuksien analyysinä,* ei se ole menettänyt ajan-

[26] *Saarenpää, A:* Tasajaon periaate, s. 144. Saarenpään tutkimukseen liittyy laaja selvitys vuoden 1965 perintökaaren syntyprosessista. Ks. s. 84—145.

kohtaisuuttaan. Lyhyt ekskursio puolison perintöoikeudellisen aseman järjestämistä koskeneisiin lainsäädäntömalleihin on siksi paikallaan. Näiden vaihtoehtojen syntyprosessia voidaan kuvata seuraavalla janalla.

Kuvio n:o 5. Puolison perintöoikeudellista asemaa koskevat valmisteluvaihtoehdot vuoden 1965 perintökaaren syntyprosessissa

Tavoitteena perintökaaren kokonaisuudistus

(1) Perintökaaren valmistelutyö alkoi 1920-luvun loppupuolella. Uudistustyön päälinjat naulittiin kiinni vuonna 1935. Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi, josta yksinkertaisuuden vuoksi yleensä käytetään nimitystä vuoden 1935 ehdotus, sisälsi myös puolison perintöoikeutta koskevat säännökset.[27] Puolison perintöoikeutta koskevaan kysymykseen otettiin kantaa kahdessa eri suhteessa. Ensinnäkin kysyttiin a) voidaanko eloonjääneelle puolisolle antaa perintöoikeus ensiksi kuolleen puolison jälkeen, jos ensiksi kuolleelta puolisolta jäi muita kuin rintaperillisiä? Tähän kysymykseen vastattiin myöntävästi. Toiseksi kysyttiin, b) tulisiko eloonjääneelle puolisolle antaa perintöoikeus myös niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen? Jälkim-

[27] *Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen. Lainvalmistelukunnan julkaisuja* 1935, s. 1 sekä s. 52 ss.

mäiseen kysymykseen vastattiin kieltävästi. Ratkaisua perusteltiin vetoamalla mm. yleiseen oikeuskäsitykseen ja aviovarallisuussäännösten tarjoamaan riittävään turvaan eloonjääneelle puolisolle. Eloonjääneen puolison uskottiin voivan lisäksi pitää *jäämistön tosiasiallisesti jakamattomana hallinnassaan,* jos perittävältä jäi rintaperillinen.

Lailla sääntelemätöntä jakamattomuussuojaa voidaan pitää eräänä puolison perintöoikeudellisen suojan vaihtoehdoista suhteessa rintaperillisiin. Ehdotuksen mukaan »eloonjäänyt puoliso perillisten holhoojana säännönmukaisesti hallitsee heidän omaisuuttaan oman omaisuutensa ohella heidän alaikäisyytensä aikana ja senkin jälkeen on heihin läheisessä suhteessa. Myöskin tässä tapauksessa on suotavaa, että jaon toimittaminen saadaan mahdollisimman kauan vältetyksi ja että pesää hallitaan yhtenäisenä varallisuuskokonaisuutena». Vuonna 1935 ei kuitenkaan rohjettu ehdottaa lesken oikeutta hallita jäämistöä jakamattomana lakisääteiseksi.[28]

Sitä vastoin eloonjääneen puolison asemaa ehdotettiin olennaisesti parannettavaksi niissä tilanteissa, joissa perittävältä ei jäänyt rintaperillisiä. Ehdotus rakentui *ensisijaisen perimyksen* ja *toissijaisen perimyksen* varaan. Ehdotuksen 1 luvun 3 §:n mukaan *jäämistö olisi tullut kokonaan* eloonjääneelle puolisolle, jollei perittävältä jäänyt suoraan alenevassa polvessa olevia perillisiä. Vainajan vanhempien, sisarusten tai niiden jälkeläisten oikeus *lykkääntyi* kokonaisuudessaan ehdotuksen mukaan vastaisuuteen. Toissijaisten perillisten oikeus olisi kuitenkin rajoittanut eloonjääneen puolison oikeutta. Eloonjäänyt puoliso olisi ehdotuksen mukaan tarvinnut toissijaisten perillisten kirjallisen suostumuksen mm. kiinteän omaisuuden luovuttamiseen. Lisäksi toissijaisilla perillisillä oli ehdotuksen mukaan jakovaade lesken eläessä, milloin tämä olisi vaarantanut toissijaisten perillisten oikeuden laiminlyömällä taloudellisten ansioittensa hoidon. Toissijaisten perillisten oikeus olisi näitä tilanteita lukuunottamatta alkanut vasta lesken kuoltua tai tämän solmittua uuden avioliiton.[29]

(2) Vuoden 1935 mietinnöstä annettujen lausuntojen johdosta lainvalmistelukunta laati oman ns. lausuntomietintönsä.[30] Lausunnonantajat

---

[28] *Ehdotus* 1935, s. 67.

[29] *Ehdotus* 1935, s. 67.

[30] *Lainvalmistelukunnan mietintö niiden huomautusten johdosta, joita hovioikeudet ja eräät yhdistykset ovat esittäneet lainvalmistelukunnan ehdotuksesta*

eivät kiinnittäneet lainkaan huomiota eloonjääneen puolison ja rintaperillisen välisen suhteen järjestämiseen. Sen sijaan heitä kiinnostivat eloonjääneen puolison ja toissijaisten perillisten aseman sääntelyvaihtoehdot.[31] Sekä Viipurin hovioikeuden että Kihlakunnantuomarien yhdistyksen mukaan toissijaisilla perillisillä oli ehdotetussa muodossa liikaa valtaa puuttua eloonjääneen puolison toimiin ensiksi kuolleen puolison perillisenä. Mutta toisenlaisia äänenpainojakin kuultiin. Eräät lausunnonantajat arvostelivat eloonjääneen puolison liian vahvaa asemaa perintöomaisuuden haltijana. Esimerkiksi Turun hovioikeuden mukaan eloonjääneelle puolisolle ei olisi ollut lainkaan välttämätöntä saada omistusoikeutta perintönä saamaansa omaisuuteen. Sen mukaan olisi ollut täysin riittävää, jos leskelle olisi taattu hallinta- ja käyttöoikeus ensiksi kuolleen puolison jäämistöön.[32]

(3) Lainvalmistelukunnan jäsenet *Filip Grönvall* ja *Paavo Ant-Wuorinen* jättivät kuitenkin lausunnonantajien kritiikin vaille suurempaa huomiota, sillä vuoden 1935 ehdotusta vastaan oli toisaalla esitetty sellaista arvostelua, joka vaati lainvalmistelukunnalta välitöntä kannanottoa. *Y. J. Hakulinen* oli hetimiten vuoden 1935 ehdotuksen julkaisemisen jälkeen kiinnittänyt perusteltua huomiota siihen, että aviovarallisuussäännöstö toimi vastoin sen alkuperäistä säätämisratiota muidenkin kuin aviopuolison hyväksi.[33] »Avio-oikeuden myöntämisen legislatiivisena perustana on ollut, kirjoittaa oikeusneuvos, hyvityksen antaminen vaimolle hänen uurastuksestaan perheen yhteisen talouden hyväksi. Aviovarallisuussäännöstö kuitenkin oikeuttaa puolisoiden ohella myös kuolleen puolison

---

perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1936: 2.

31 Kuriositeettina tulkoon mainituksi, että *Suomen Maistraattien ja Raastuvanoikeuksien yhdistys* ehdotti lausunnossaan, että »säännökset puolison perintöoikeudesta otettaisiin uudelleen harkinnan alaiseksi sen selvittämiseksi onko syytä poiketa voimassa olevasta oikeudesta niin radikaalisti kuin ehdotus sisältää ja eikö päinvastoin ole aihetta varata *perittävän vanhemmille* (kurs. tässä) oikeus *jo puolison eläessä* saada *ainakin* puolet vainajan jäämistöstä. Yhdistyksen lausuntoa luonnosteli *Bror Clas Carlsson* ja hän kirjoitti asiasta seuraavasti: »Muutenkin, etenkin ajatellessa etupäässä kaupungissa lukuisia avioeroja, jotka osoittavat, että avioliittoa tuskin enää kauankaan käsitetään koko elämänikää käsittäväksi elämänyhteydeksi, näyttää riittämättömästi perustellulta antaa puolison kokonaan sulkea pois perinnöstä vanhemmat». DL 1935, s. 375.

32 *Lausuntomietintö* 1936: 2, s. 3 ja 5.

33 *Hakulinen, Y. J:* Avio-oikeus ja puolison perintöoikeus, s. 277—298.

perilliset vaatimaan vastiketta ja avio-oikeuden toteuttamista eli tasinkoa». Hakulisen mukaan »kun avio-oikeuden toteuttamista tarkoittava vaade on myönnetty paitsi puolisolle, myös kuolleen puolison perillisille, tietää tämä sitä, että jos aviovaimo kuolee, hänen perillisensä saavat vainajalta ehkä lankeavan perinnön lisäksi, itselleen myös avio-oikeuden mukaisen osan *eloonjääneen* puolison, aviomiehen omaisuudesta. He tavallaan perivät sekä kuolleen että eloonjääneen puolison».[34]

Kritiikin johdosta lainvalmistelukunta ehdotti, että aviovarallisuussäännöstöä on perimystilanteessa muutettava. Lainvalmistelukunta perusteli kantansa samalla tavalla kuin Hakulinen. »Avioliittolain järjestelmän mukaan, niin mietintöön on kirjoitettu, kummallakin puolisolla on oma erillinen omaisuutensa. Sen vuoksi olisi asianmukaista, etteivät puolison jälkeläiset tai muut sukulaiset perisi muuta kuin sen, mitä puoliso kuollessaan todellakin omisti. Jos tällainen järjestelmä toteutettaisiin perintölainsäädännön uudistamisen yhteydessä, saisi naimisissa oleva henkilö puolisonsa kuollessa aina pitää omaisuutensa vähentymättömänä. Jaossa otettaisiin näet sukulaisten osuutta määrättäessä huomioon vain se omaisuus, jonka ensiksi kuollut puoliso kuollessaan tosiasiallisesti omisti».[35] Lausuntomietinnöstä ei käy selvästi ilmi se seikka, huomasivatko sen laatijat, miten pitkälle uudistus olisi ehdotetussa muodossa ulottunut. Lainmuutos olisi ensinnäkin koskenut eloonjääneen puolison ja toissijaisten perillisten välistä suhdetta, mutta *se olisi vaikuttanut myös eloonjääneen puolison eduksi toimitettaessa jakoa silloin, kun perittävältä jäi rintaperillinen.* Ehdotus olisi toiminut myös eloonjääneen puolison kuoltua hänen sukulaistensa eduksi, mitä sillä ei kuitenkaan ollut tarkoitettu. Viimeksi mainitusta syystä johtuen *Erik af Hällström* ehdottikin, että lakia säädettäessä puolison perintöoikeuden tulisi kokonaan, eikä vain osaksi, syrjäyttää perimystilanteessa aviovarallisuussäännökset.[36]

(4) On kiintoisaa havaita, miten kysymys eloonjääneen puolison perintöoikeudesta palasi uudelleen kysymykseen aviovarallisuussäännösten antamasta suojasta eloonjääneelle puolisolle. Vakavampi keskustelu puolison oikeudesta perintöön oli alkanut 1920-luvulla, jolloin oli jo ajatuksellisesti päädytty omaisuuden erillisyyden perustalle rakentuvaan aviova-

34 *Hakulinen, Y. J:* em. artikkeli, s. 279—280.

35 *Lausuntomietintö* 1936. s. 6.

36 *af Hällström, E:* Arvsrättsreformen, s. 321 ja sen johdosta *Ant-Wuorinen, P:* Avio-oikeus ja puolison perintöoikeuden uudessa perintölakiehdotuksessa, s. 217.

rallisuusjärjestelmään. Aviovarallisuusjärjestelmää uudistettaessa ei ollut ennakoitu sellaista tilannetta, jossa omaisuuden erillisyyden varaan rakentuva säännöstö olisi saatettu voimaan ilman, että samaan aikaan olisi säädetty puolison perintöoikeudesta. Kun näin kuitenkin tapahtui, pidettiin sosiaalisista syistä lainsäädännöllistä tilannetta kestämättömänä 1930-luvulla ja kiirehdittiin puolison perintöoikeuden säätämistä.

Vuoden 1935 ehdotuksessa omaisuuden erillisyysjärjestelmästä aiheutuneita haittoja kuvailtiin seuraavasti: »Perintöoikeuden myöntäminen puolisolle olisi myös omiaan olennaisesti vähentämään nykyisestä avio-oikeudellisesta varallisuusjärjestelmästä johtuvia melkoisia käytännöllisiä haittoja. Kuten tiedetään, aiheuttaa puolison kuolema tämän järjestyksen mukaan yleensä pesän jaon (omaisuuden osituksen), jolloin kuolleen puolison sukulaiset avio-oikeuden nojalla, mikä nykyisin käsittää myöskin perimysmaan, saavat puolet pesän omaisuudesta. Tällainen jako saattaa, milloin vainajan perillisinä ei ole puolisoiden yhteisiä lapsia vaan muita henkilöitä, vakavasti järkyttää eloonjääneen puolison taloutta. Jos eloonjäänyt puoliso perii toisen puolison, ei sitä vastoin jakoa tapahdu, milloin eloonjäänyt puoliso perintöoikeuden nojalla saa koko senkin osan pesän omaisuudesta, mikä nykyisin menee vainajan sukulaisille».

Vähän myöhemmin vuoden 1935 ehdotuksen perusteluissa valaistaan aviovarallisuussäännöstön aiheuttamaa epäkohtaa seuraavasti. »Jos esimerkiksi maanviljelijän vaimo kuolee, tietävät uudet avio-oikeusmääräykset sitä, että säännönmukaisesti puolet pesän omaisuudesta ja ehkäpä puolet siitä kiinteistöstä, joka on ollut perheen talouden perustana, menee vaimon perillisille. Milloin vaimolta ei ole jäänyt jälkeläisiä ja hänen perillisinään niin muodoin on eloonjääneelle puolisolle verraten vieraita henkilöitä, esiintyvät tästä aiheutuvat epäkohdat varsin räikeinä. Mies, joka useimmiten on pesään tuonut tahi avioliiton aikana hankkinut enimmän osan sen omaisuudesta tai ehkäpä kaikenkin, joutuu luovuttamaan puolet siitä vaimon perillisille. Vaimon kuoleman johdosta tulee miehen kannettavaksi toinenkin raskas onnettomuus eli hänen puolen omaisuutensa menettäminen, mikä voi monesti merkitä hänen taloudellista perikatoaan».[37]

(5) Tässä yhteydessä ei ole syytä kiinnittää huomiota siihen, kuvasivatko lainvalmisteluesimerkit tyypillisimpiä jäämistötilanteita. *Y. J. Hakulisen* ja *P. Ant-Wuorisen* laatimassa vuoden 1938 esitysehdotuksessa

37 *Ehdotus* 1935, s. 57 sekä s. 64.

kuitenkin ehdotettiin AL 35 §:n 1 momenttia siten muutettavaksi, että avio-oikeus olisi ollut ainoastaan puolisolla, mutta ei kuolleen puolison perillisellä.[38] Esitysehdotuksessa esitettiin myös *osituspakkoa* sen seikan selvittämiseksi, mitä omaisuutta eloonjääneen puolison on katsottava saaneen avio-oikeuden nojalla ja mitä omaisuutta perintönä.[39] Muilta osin vuoden 1935 ehdotusta pidettiin optimaalisena vaihtoehtona puolison perintöoikeudellisen aseman järjestämiseksi. Ainoastaan liian vahvoina pidettyjä toissijaisten perillisten etua turvaavia säännösehdotuksia oli lievennetty.[40]

(6) Vuonna 1941 valmistuneessa lausunnossaan korkein oikeus hylkäsi sekä vuoden 1935 ehdotuksen että vuoden 1938 esitysehdotuksen mukaisen lainsäädäntömallin puolison perintöoikeudellisen aseman järjestämisen vaihtoehtona. Vain yhden periaatteellisen kysymyksen kohdalla se katsoi voivansa olla samalla kannalla aikaisempien ehdotusten kanssa. Puolisolle ei olisi tullut ensinkään myöntää perintöoikeutta niissä tapauksissa, joissa vainajalta jäi rintaperillinen. Korkeimman oikeuden oma ehdotus puolison perintöoikeudellisen aseman järjestämiseksi rakentui *kiinteäsummaiselle perintöosuudelle ensiksi kuolleen puolison jälkeen.* Ratkaisuaan se perusteli seuraavasti: »Puolison taloudellisen aseman turvaamiseksi sukulaisten perintöoikeutta tulisi rajoittaa siten, että puoliso perisi jäämistöstä aina, mikäli omaisuutta riittää, niin paljon että sen sekä hänelle avio-oikeuden nojalla tulevan ja hänen muun omaisuutensa arvo tulisi yhteensä olemaan esim. 30 000 markkaa».[41]

Ehdotuksen esikuvana oli Ruotsissa vuonna 1928 voimaan tullut ns. 3 000 kruunun sääntö. GB 13 luvun 2 §:n mukaan leskeksi jäänyt puoliso sai aina pesänjaossa toisen kuoltua avio-oikeusomaisuutta niin paljon, että sen arvo yhdessä hänen yksityisen omaisuutensa kanssa kohosi 3 000 kruunuun. Merkittävänä erona Ruotsin voimassa olleeseen suojajärjestelmään oli korkeimman oikeuden ehdotuksessa se, että leskellä ei olisi kiinteäsummaisen perintöosuuden ohella ollut perintöoikeutta kuolleen puolison jälkeen.

---

38 *Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölaiksi sekä siihen liittyvä lainvalmistelukunnan mietintö. LVK 1938*: 5.

39 *Esitysehdotus* 1938, s. 22, 85 § ja sen perustelut.

40 *Esitysehdotus* 1938, s. 57.

41 *Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta perintölaiksi 1941*, s. 7. Tukkuhintaindeksin mukaan laskettuna kyseinen summa vuoden 1979 rahassa olisi ollut 13230 markkaa.

Korkein oikeus arvosteli myös ehdotettuja aviovarallisuussäännösten muutoksia. Se nimitti ehdotettua järjestelmää kuvaavasti *yksipuoliseksi avio-oikeudeksi.* Yksipuoliseen avio-oikeuteen voitiin sen mielestä kohdistaa kahden eri tyyppistä kritiikkiä. Se ensinnäkin olisi toteutuessaan heikentänyt rintaperillisen asemaa. KKO:n mukaan »voitaneen tuskin katsoa yleisen oikeuskäsityksen, joka ei salline perintöoikeuden myöntämistä puolisolle rintaperillisen ohella, toisaalta vaativan avio-oikeuden osalta puolison taloudellisen aseman tehostamista esitetyin tavoin rintaperillisen vahingoksi».[42] Sen lisäksi ylimmän tuomioistuimen mukaan yksipuolisesta avio-oikeudesta »voisi koitua eloonjääneen puolison perillisille, ensiksi kuolleen puolison perillisten vahingoksi, huomattavaakin taloudellista etua, mihin kysymyksessä olevalla, eloonjääneen puolison turvaamista tarkoittavalla järjestelyllä ei kuitenkaan ole pyritty».[43]

(7) Vuonna 1942 Y. J. Hakulinen laati oikeusministeriölle lainvalmistelukunnan toimeksiannosta muistion perintölainsäädännön uudistamisesta.[44] Promemoriassaan Hakulinen luopui kokonaan aikaisemmista ehdotuksista, joita hän itsekin oli ollut laatimassa, ja ehdotti uudentyyppistä ratkaisua puolison perintöoikeudellisen aseman järjestämiseksi. Ratkaiseva eroavuus aikaisempaan lainvalmisteluun oli *ruotsalaisen lainsäädäntömallin vaihtuminen tanskalaiseen esikuvaan.* Tanskassa oli vuonna 1941 ilmestynyt perintölakikomitean mietintö, jonka mukaan puolisoilla oli perintöoikeus riippumatta siitä, jäikö heiltä rintaperillisiä.[45]

Tanskalaisen ehdotuksen 2 luvun 7 §:n mukaan aviopuoliso olisi perinyt neljänneksen ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta milloin tältä jäi rintaperillinen. Eloonjääneen puolison oikeus ensiksi kuolleen puolison jäämistöön olisi ollut puolet niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi vain vanhemmat, sisarukset tai niiden jälkeläinen eli lähiperillinen. Perintöoikeutensa lisäksi puoliso olisi voinut saada hallittavakseen ensiksi kuolleen puolison koko jäämistön, jos perintöasiain tuomioistuin niin olisi määrännyt.[46] Jakamattomuussuoja olisi ehdotuksen mukaan ollut tarpeeton

---

42 *Korkeimman oikeuden lausunto* 1941, s. 18.

43 *Korkeimman oikeuden lausunto* 1941, s. 18.

44 *Hakulisen promemoria 1942.*

45 *Udkast til arvelov* 1941.

46 Leskellä oli oikeus jo tuolloin voimassa olleen lain mukaan, *lov nr. 120 af 20. april 1926 om aegtefaellers arveret og uskiftet bo,* hallita jäämistöä määrätilanteissa jakamattomana. Ks. em. lain osalta lähemmin *Borum, O. A.:* Arveretten, s. 23—25.

niissä tilanteissa, joissa kukaan perittävän rinta- tai lähiperillisistä ei olisi ollut elossa perittävän kuollessa. Tällöin puolison perintöoikeus olisi ehdotuksen mukaan ulottunut koko perittävän omaisuuteen.

Hakulinen muodosteli oman ehdotuksensa puolison perintöoikeudeksi käyttäen aineksia tanskalaisesta ehdotuksesta, mutta samalla hän pyrki sopeuttamaan valitsemansa lainsäädäntömallin paremmin suomalaiseen yhteiskuntaan sopivaksi. Selventääkseen ehdotustaan Hakulinen erotti toisistaan a) *puolison perintöoikeuden* ja toisaalta b) *lesken oikeuden elää jakamattomassa pesässä.* Jälkimmäinen ei ollut hänen mukaansa perintöoikeutta tälle käsitteelle vakioituneessa merkityksessä. Eloonjääneelle puolisolle ei olisi tullut lainkaan myöntää perintöoikeutta ensiksi kuolleen puolison jäämistöön, jos puolisolta olisi jäänyt rintaperillinen. Tässä suhteessa Hakulisen ehdotus ei poikennut vuoden 1935 ehdotuksesta eikä vuoden 1938 esitysehdotuksesta, mutta erosi sitä vastoin esikuvastaan. Jos puoliso puolestaan olisi kuollut jättämättä muita kuin toissijaisia perillisiä, olisi eloonjäänyt puoliso saanut ehdotuksen mukaan *puolet kuolleen puolison omaisuudesta* hänelle ehkä muutoin tulevan *tasingon lisäksi.* Puolison perintöoikeutta ei kuitenkaan olisi tarvinnut Tanskan ehdotuksen tavoin Hakulisen mukaan suojata lakiosasäännöksin. Hakulinen katsoi aviovarallisuussäännösten antaman suojan tässä suhteessa riittäväksi. Puolison perintöoikeutta *täydensi* promemorian mukaan lesken oikeus elää jakamattomassa pesässä. Lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana olisi Hakulisen mukaan suojannut häntä sekä *rintaperillisiä* että *toissijaisia perillisiä* vastaan.

Hakulinen laati vaihtoehtoiset säännökset vuoden 1938 esitysehdotukseen ja niiden mukaan puolison oikeus elää jakamattomassa pesässä olisi väistynyt testamentin tieltä. Kuitenkin tuomioistuin olisi voinut sallia testamentista huolimatta leskelle oikeuden pitää jäämistön jakamattomana hallinnassaan, jos perittävältä olisi jäänyt lesken huollettavana olevia vajaavaltaisia rintaperillisiä.

Promemoriassa kaavailtua jakamattomuussuojaa voidaan luonnehtia *tarveharkintaiseksi hallintaoikeudeksi.* Lesken oikeus elää jakamattomassa pesässä olisi ollut luvanvarainen ja luvanantokompetenssi olisi kuulunut tuomioistuimelle. Täysivaltaisen rintaperillisen antama suostumus olisi ollut välttämätön edellytys tuomioistuimen myönteiselle ratkaisulle ja rintaperillisellä olisi myös ollut oikeus saada lakiosansa lesken oikeuden estämättä. Lesken uusi avioliitto ja huolimaton hallinto olisivat aina aiheuttaneet jaon.

Osittaisuudistuksien kautta lopulliseen ratkaisuun

(1) Perintölainsäädännön valmistelua jatkettiin Hakulisen promemorian valmistumisen jälkeen osittaisuudistusten ja osittaisuudistusehdotusten tietä. Aiheemme kannalta on kiinostavaa se, että 1940-luvun loppupuolella nähtiin rintaperillisten olevan erityisen suojan tarpeessa. Rintaperillisiä haluttiin suojata lakiosasäännöksin ja lesken oikeudellista asemaa koskeva uudistus haluttiin siirtää myöhemmin tapahtuvaksi. Lainvalmistelutyössä keskityttiin toisaalta rintaperillisten aseman parantamiseen ja toisaalta perinnönjaon menettelyllisten seikkojen uudistamiseen.[47] Aivan tyystin leskiä ei kuitenkaan unohdettu, sillä kuolinpesän selvitystä ja perinnönjakoa koskeneen vuoden 1953 ehdotuksen mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi ollut oikeus saada tarvitsemansa elatus pesästä, niin kauan kuin se olisi ollut selvitettävänä.

(2) Vuonna 1955 aika oli kypsä harkita uudelleen eloonjääneen puolison perintöoikeudellisen aseman järjestämistä. Mainittuna vuonna lainvalmistelukunta sai valmiiksi hallituksen esityksen eduskunnalle perintö- ja testamenttilaiksi, joka sisälsi myös ehdotuksen puolison perintöoikeudellisen aseman järjestämiseksi. Mikäli perittävältä ei olisi jäänyt rintaperillistä ja hänen jälkeensä olisi ollut elossa puoliso sekä toissijaisia perillisiä, olisivat *nämä lakiehdotuksen mukaan jakaneet keskenään puoliksi perittävän jäämistön.* Eloonjäänyt puoliso olisi saanut *koko* jäämistön ainoastaan silloin, kun ensiksi kuolleelta puolisolta ei olisi jäänyt lainkaan toissijaisia perillisiä.[48]

Puolison perintöoikeutta koskevaa ehdotusta oli täydennetty avustussäännöksellä, jonka mukaan eloonjääneellä puolisolla oli oikeus saada avustusta jäämistön säästöstä. Avustussäännöstä perusteltiin nimenomaisesti lesken taloudellisen turvallisuuden tarpeella. Ehdotuksen perusteluissa se ilmaistiin seuraavasti: »Puolison taloudellisen aseman turvaamiseksi on sukulaisten perintöoikeutta rajoitettu siten, että puolisolle on, mikäli hänen *kohtuullista toimeentuloaan varten on tarpeellista* (kurs.

---

47 *Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle laeiksi perintökaaren 17 luvun, oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 2 §:n ja konkurssisäännön 46 §:n muuttamisesta sekä maakaaren 2 ja 3 luvun sekä 8 luvun 3 §:n muuttamisesta. LVK 1948: 3* ja sen johdosta *Saarenpää, A:* em. teos, s. 116—126.

48 *Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintö- ja testamenttilaiksi. LVK 1955: 1. Ks.* 2 luvun 13 § ja sen niukat perustelut, s. 1—2.

tässä), annettava jäämistön säästöstä päältä siihen tarvittava määrä avustusta».[49]

(3) Vuoden 1955 ehdotus perintö- ja testamenttilaiksi koki saman kohtalon kuin niin monet lakiehdotukset ovat kokeneet ja tullevat kokemaan. Se lähetettiin lausunnolle ja sen jälkeen valmisteltiin uusi ehdotus. Siviilioikeuden kodifioimiskomitea sai oikeusministeriöltä tehtäväkseen arvioida perintölainsäädännön uudistamisen vaihtoehtoja. Komitean kirjeestä ministeriölle käy ilmi, että se oli *»puolison perintöoikeuden osalta omaksunut vuoden 1935 Ehdotuksen ja 1938 Esitysehdotuksen kannan».*[50]

Lainvalmistelutyö alkoi kulkea kehässä. Kodifioimiskomitean käsityksen mukaan eloonjääneen puolison ja rintaperillisen välinen suhde olisi tullut jättää laissa täsmällisemmin sääntelemättä ja toisaalta puolison olisi tullut voida kokonaan syrjäyttää muut kuin rintaperilliset perimysjärjestyksessä. Komitean käsityksen mukaan tämä olisi ollut lesken oikeuden minimisisältö. Ehdotuksellaan se ei kuitenkaan halunnut ennakoida »sen kysymyksen ratkaisua, olisiko eloonjääneen puolison asema vieläkin pitemmälle menevin säännöksin turvattava».[51] Lainsäädäntöperiaatteiltaan siviilioikeuden kodifioimiskomitean laatima ehdotus ei ollut uusi, vaikka lainsäätämistilanne oli muuttunut 1920-luvun jälkeen monissa kohdin olennaisesti.

(4) Puolison puuttuvan perintöoikeuden aiheuttamat sosiaaliset epäkohdat olivat silmäänpistäviä ja niitä kärjisti vielä *sukulaisten rajoittamaton perintöoikeus.* Vuoden 1734 lain perintökaaressa sukulaisten perintöoikeutta ei ollut rajattu millään tavalla puolison eduksi. Omaisuus saattoi mainitusta seikasta johtuen mennä puolison kuollessa ns. nauraville perillisille, jotka *Liliuksen* mukaan »olivat niin kaukaisia perittävän sukulaisia, ettei perittävän kuolema voinut synkistyttää niitä ilontunteita, joita hänen omaisuutensa saaminen oli omiaan synnyttämään».[52] Puolison puuttuvasta perintöoikeudesta ja sukulaisten rajoittamattomasta perintöoikeudesta oli *yhdessä* seurauksena tilanne, jota lainvalmistelun kuluessa käytettiin toistuvasti esimerkkinä. Sen mukaan puolisoilla ei ollut rintaperillisiä toisen puolison kuollessa ja ensiksi kuolleen puolison

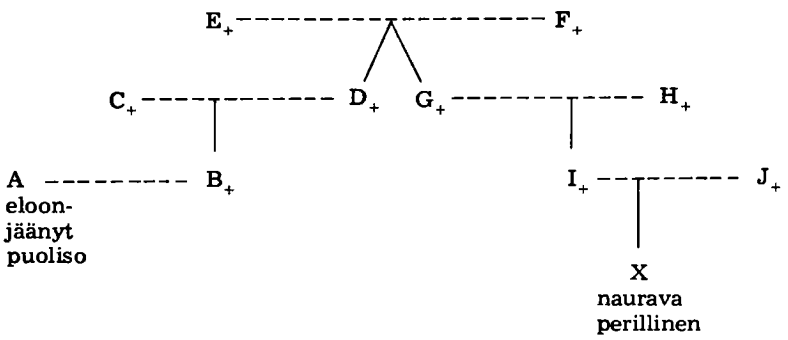
---

49 *Lainvalmistelukunnan julkaisuja* 1955: 1, s. 2 sekä 81 §.

50 *Siviilioikeuden kodifioimiskomitean kirjelmä 1958.*

51 Em. lähde.

52 *Lilius, F. O:* Ns. nauravista perillisistä, s. 51—62.

Kuvio n:o 6. Eloonjäänyt puoliso ja naurava perillinen

lähimpänä perillisenä tuli kysymykseen etäinen sukulainen. Lainvalmisteluesimerkin mukaan puolisoilla oli avio-oikeus toistensa omaisuuteen.

Leski A:n asema muodostuu tyyppitapauksessa vaikeaksi ensinnäkin silloin, kun hän omistaa yksin tai ainakin valtaosan puolisoiden avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta. Perimystilannetta mutkistaa lisäksi se, että omaisuus voi olla hankalasti jaettavaa. Sellaista omaisuutta ovat lainvalmistelun kuluessa käytetyn esimerkin mukaan maatila ja puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto. Juuri näitä tilanteita silmällä pitäen kritisoitiin vuoden 1935 ehdotuksessa aviovarallisuussäännösten vaikutusta perittävän kuoltua tapahtuvassa jaossa. Jos aviopuolisoiden omaisuus koostui yksinomaan eloonjääneen puolison omistamasta maatilasta, sai naurava perillinen tästä omaisuudesta avio-oikeuden ja perintöoikeuden nojalla puolet: »*Vaimon kuoleman johdosta tulee miehen kannettavaksi toinenkin raskas onnettomuus eli hänen puolen omaisuutensa menettäminen, mikä voi monesti merkitä hänen taloudellista perikatoaan*».[53]

Puolisoiden tekemä *avioehto* saattoi tietyissä tapauksissa vain pahentaa lesken asemaa. Avioehtosopimus laaditaan yleensä silmällä pitäen erotilanteista, mutta sen vaikutukset voivat kohtalokkain seurauksin ulottua myös kuolemantapaukseen. Jos esimerkkitapauksessa ensiksi kuollut puoliso omisti valtaosan perheen käytössä olleesta omaisuudesta, joutui eloonjäänyt puoliso A, »lähtemään tyhjänä varakkaastakin kodista». Eri-

53 *Ehdotus* 1935, s. 64.

tyisen kohtuuttomalta tilanne tuntui silloin, kun omaisuuden sai sosiaaliturvaa tarvitsevan eloonjääneen puolison asemasta naurava perillinen.

(5) Vihdoin viimein uudistustyön umpisolmu alkoi avautua, kun lainvalmistelukunta sai vuonna 1959 valmiiksi ehdotuksensa perintölainsäädännön uudistamisesta. Ehdotuksessa seurattiin siviilioikeuden kodifioimiskomitean omaksumaa linjaa ja malli uudistukselle haettiin Ruotsista. Perintökaaren nopea kokonaisuudistus oli vuosikymmenien ajan kariutunut osaksi perintöoikeusteoreettisiin mielipideriitoihin. Nyt niistä oli tarkoitus päästä eroon kertaheitolla. Lainvalmistelijat olivat hankkineet tietoonsa, ettei »puolison perintöoikeuden toteuttaminen kuluneiden kolmenkymmenen vuoden aikana hankittujen kokemusten valossa ollut johtanut Ruotsissa vaikeuksiin».[54] Tämä tieto riitti vihdoin hidasliikkeiselle suomalaiselle todistukseksi siitä, että suunniteltu uudistus voitiin ilman yhteiskunnallista mullistusta viedä kunniakkaaseen päätökseen.

Lainvalmistelukunnan ehdotuksen mukaan a) rintaperillisten perintöoikeus olisi syrjäyttänyt puolison oikeuden jäämistöön lukuunottamatta lesken oikeutta avustukseen. Sitä vastoin b) eloonjääneen puolison ja muiden kuin rintaperillisten välinen suhde olisi tullut rakentaa ensisijaisperimyksen ja toissijaisperimyksen varaan. Ehdotuksen 3 luvun 1 §:n mukaan jos perittävä oli naimisissa, eikä häneltä jäänyt rintaperillistä, meni jäämistö kokonaisuudessaan eloonjääneelle puolisolle. Toissijaisten perillisten asema oli ehdotuksessa turvattu eräänlaisin jälleenperimyssäännöksin. Eloonjääneen puolison kuollessa siirtyi ehdotuksen mukaan ensiksi kuolleen puolison suhteellinen osuus puolisoiden omaisuudesta perintönä tämän toissijaisille perillisille. Saamansa perinnön lisäksi leskellä oli ehdotuksen mukaan oikeus toimeentuloavustukseen pesän säästöstä.[55]

Kuvatuista aineksista syntyivät vuoden 1965 perintökaaren lesken suojaa koskevat järjestelyt. Erilaisten systemaattisten vaihtoehtojen joukosta oli lainsäädäntömalliksi lopulta valikoitunut *hyvin vahva rintaperillisten suoja suhteessa eloonjääneeseen puolisoon.* Eloonjääneen puolison oikeutta hallita jäämistöä jakamattomana ei ollut millään tavalla suojattu rintaperillisen jakovaadetta vastaan. Päinvastoin järjestelmän läh-

---

[54] *Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta. LVK 1959: 4,* s. 5.

[55] *Lainvalmistelukunnan julkaisuja* 1959: 4, s. 4—5 sekä 3 luvun 1—7 §:n tekstit.

OMISTUSPOHJAISET RATKAISUT	JAKAMATTOMUUSSUOJA-RATKAISUT
I *Kiinteäsummainen perintöosuus* 1941 Puolison perintöoikeus tulisi säätää riippuvaiseksi siitä, miten paljon leski saa avio-oikeutensa nojalla ja mikä on hänen muun omaisuutensa arvo. Mikäli nämä yhdessä eivät ylittäisi määrättyä summaa, tulisi leskelle antaa erotuksen osalta perintöoikeus.	I *Lakimääräisenä holhoojana olevan lesken suoja* 1935/1938/1959/1962/1964—65 Eloonjääneellä puolisolla on yhteisten perillisten lakimääräisenä holhoojana oikeus hallita perillisten omaisuutta heidän alaikäisyytensä aikana.
II *Murto-osakonstruktio* 1955 Jos puolisoilla ei olisi rintaperillistä, perisi leski puolet ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä ja toissijaiset perilliset toisen puolen. Ellei toissijaisia perillisiä olisi, perisi puoliso yksin koko jäämistön.	II *Sopimukseen perustuva jakamattomuussuoja* 1935/1938/1959/1962/1964—65 Kuolinpesän osakkailla mahdollisuus sopia kuolinpesän yhteishallinnosta.
III *Suhteellisuusperiaate* 1935/1938/1959/1962/1964—65 Jos perittävältä ei jää rintaperillistä, saa eloonjäänyt puoliso perinnön suoraan lain nojalla. Eloonjääneen puolison oikeuden lakattua toissijaiset perilliset saavat ensiksi kuolleen puolison suhteellisen osuuden puolisoiden omaisuudesta.	III *Tarveharkintainen hallintaoikeus* 1942 Jos puolisoilla ei olisi rintaperillisiä, perisi leski puolet ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä ja toissijaiset perilliset toisen puolen. Vrt. murto-osakonstruktiot. Perillisten oikeuden estämättä eloonjäänyt puoliso voisi saada tuomioistuimelta luvan hallita koko jäämistöä jakamattomana.

Kuvio n:o 7. Puolison perintöoikeuden sisällölliset vaihtoehdot vuosina 1935—1965

tökohtana oli puolison kuoltua toimitettava ositus ja perinnönjako, jonka jälkeen leski saattoi rintaperillisten lakimääräisenä holhoojana hallita näiden osuutta siksi kunnes rintaperilliset saavuttavat täysivaltaisuuden. Leskeä suojattiin ensisijaisesti aviovarallisuussäännöstön avulla. *Eloon-*

jäänyt puoliso sai ehdotuksen mukaan tehokasta jäämistöoikeudellista suojaa vain toissijaisia perillisiä vastaan, sillä ehdotus rakentui tältä osin lesken ensisijaisperimyksen varaan.

Nämä periaatteelliset ratkaisut säilyivät muuttumattomana vuonna 1962 julkaistussa perintölakitoimikunnan mietinnössä.[56] Perintölakitoimikunnan mietinnön pohjalta annettiin hallituksen esitys eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamiseksi vuoden 1964 valtiopäiville.[57] Uusi *perintökaari* (40/65) tuli voimaan 1. 1. 1966.

Perintökaaren valmistelun kuluessa vuosina 1935—1964 esitettyjä lainsäädäntömalleja voi vertailla toisiinsa parhaiten kokoamalla ne samaan kuvioon. Poikkeuksena aikaisempaan lainvalmisteluun verrattuna voidaan pitää sitä, että omistuspohjaisten jäämistöratkaisujen rinnalle nousivat *jakamattomuussuojan varaan rakentuvat vaihtoehdot.* Ne eivät kuitenkaan lainvalmistelun aikana kyenneet ratkaisevasti syrjäyttämään omistusoikeuden siirtymismallin mukaista lainsäädäntövaihtoehtoa.

B. Lesken puutteellinen jäämistöoikeudellinen suoja ja ehdotukset lesken aseman parantamiseksi vuosina 1972—1981

(1) Vuoden 1965 perintökaaren mukaan eloonjääneellä puolisolla on lakimääräinen perintöoikeus ensiksi kuolleen puolison jälkeen ainoastaan niissä tapauksissa, joissa ensiksi kuolleelta puolisolta ei jäänyt rintaperillistä ja joissa perittävä ei ollut tehnyt testamenttia muun henkilön hyväksi. Jos perittävältä on jäänyt rintaperillinen, saa eloonjäänyt puoliso vain aviovarallisuussäännöstön kanavoimaan suojaa ja harvalukuisissa tapauksissa PK 8 luvun 2 §:n mukaista avustusta. Leskellä ei ole mainitun toimeentuloavustuksen ohella minkäänlaista muuta suojaa perittävän tekemää testamenttia kohtaan. Heti perintökaaren voimaan tultua *Martti Miettinen* huomauttikin, ettei perintöoikeuden myöntäminen PK 3 luvun mukaisissa tilanteissa ollut mikään suuren luokan uudistus, koska

---

[56] *Perintölakitoimikunnan mietintö.* Ks. 3 luku ja sen (olemattomat) perustelut, s. 6.

[57] *Hallituksen esitys Eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta. 1964 valtiopäivät n:o 6.*

lapsettomia avioliittoja on suhteellisen vähän ja puolison asema on näissä tapauksissa useimmiten turvattu keskinäisellä testamentilla.[58]

(2) Kysymys lesken suojasta rintaperillisiin nähden on perintökaaressa osoittautunut epäonnistuneesti säännellyksi. Voimassa olevalle perintökaarelle on tunnusomaista erittäin vahva rintaperillisen suojajärjestely. Rintaperillisen lakiosavaade saattaa johtaa omaisuuden jakoon ja pesän omaisuuden epäedulliseen realisoimiseen. Rintaperillisen ylimitoitettu jäämistöoikeudellinen suoja jäytää lesken sosiaalisen turvallisuuden perusteita. Tämä seuraus oli nähtävissä jo lainvalmistelun aikana. Se tuotiin myös selvästi esille uudistusta koskeneessa keskustelussa ja perintökaaren eduskuntakäsittelyn kuluessa.

Keskustelun rintamalinja on vaivatta paikannettavissa. Vedenjakajana oli suhtautuminen jakamattomuusperiaatteeseen. Jakamattomuussuojaa eloonjääneen puolison turvana rintaperillisiä vastaan oli ehdotettu jo jatkosodan aikana, mutta tuolloin tämä lainsäädäntövaihtoehto oli hylätty enemmittä perusteluitta. Se on saanut vasta myöhemmin osakseen vakavampaa kiinnostusta.

Ensimmäisten joukossa vuonna 1957 *Martti Rautiala* asettui kannattamaan eloonjääneen puolison oikeutta asua jakamattomassa pesässä. Yksinkertaisin tapa hänen mukaansa suojata eloonjäänyttä puolisoa olisi turvata lesken oikeus pitää jäämistö jakamattomana. Esikuvaksi Rautiala kaavaili Tanskan ja Norjan perintöoikeudellista lesken suojaa.[59] *Hakulinen* ei enää muuttanut puolison perintöoikeutta koskeneita käsityksiään oman promemoriansa valmistumisen jälkeen. »Perintölainsäädännön uudistusehdotuksia valmisteltaessa on, hän kirjoittaa parikymmentä vuotta myöhemmin, kiinnitetty liian vähän huomiota lesken ja lasten jakamattomassa pesässä elämiseen. Kuitenkin kysymys on mitä merkityksellisin. . . . Perinnönjakoa ei voida oloissamme saada tyydyttävälle pohjalle, ellei lakiin oteta säännöksiä perillisen jakovaateen käyttämisen rajoittamisesta».[60]

---

58 *Miettinen, M:* Uuden perintölainsäädännön pääperiaatteet, s. 12—13.

59 *Rautiala, M:* Efterlevande makes rättställning, s. 117. ja sen johdosta SOU 1964: 35, s. 26.

60 *Hakulinen, Y. J:* Näkökohtia perintölainsäädännön uudistamisesta, s. 405—406. Vuotta myöhemmin Lainopillisen yhdistyksen Vaasan osaston vuosikokouksessa helmikuussa pitämässään esitelmässä Hakulinen arvosteli ankarasti Ruotsin vanhentuneen lain ottamista säädettävän lain esikuvaksi. Hän valitteli sitä, että lainvalmistelussa oli sivuutettu totaalisesti uusin pohjoismaisista perintölaeista, Tanskan perintölaki ja erityisesti sen puolison perintöoikeutta koskeneet säännök-

(3) Perintölainsäädännön eduskuntakäsittelyä seurattiin aikanaan tavallista suuremmalla mielenkiinnolla sen jälkeen, kun eduskunta oli pelrustanut erityisvaliokunnan tarkastamaan hallituksen esitystä. Perintölakivaliokunta kuuli lukuisia eri asiantuntijoita, joista ainoastaan *Hakulinen* jyrkästi vastusti ehdotuksen säätämistä laiksi esitetyssä ja hänen mielestään vanhentuneessa muodossa.[61] Varsinaista eduskuntakäsittelyä leimasi kuitenkin käsitys, jonka mukaan kyseessä ei ollut lopullinen uudistus lyhyelläkään tähtäimellä arvioituna.

Perintölakivaliokunta oli todennut mietinnössään, ettei puolison perintöoikeudellisen aseman turvaamisessa ollut syytä *tässä vaiheessa* (kurs. tässä) mennä ehdotusta pidemmälle. Kaikki kansanedustajat eivät olleet valiokunnan kanssa asiasta samaa mieltä. Lakiesityksen ensimmäisen käsittelyn aikana edustajat *Mäki* ja *Högström* esittivät tiukkaa arvostelua perintölakivaliokunnan mietintöä kohtaan. Mäen mukaan esitys piti laatia kokonaan uudelleen ennen muuta puolison perintöoikeutta koskevilta osiltaan ja Högström puolestaan ehdotti jakamattomuuskonstruktion asettamista säädettävän lain pohjaksi.[62] Esitys kuitenkin hyväksyttiin eduskunnassa lähes sellaisenaan.

(4) Perintökaaren voimaan tulon jälkeen *Osvi Lahtinen* liittyi lain arvostelijoiden joukkoon. Hänen mukaansa lakiehdotus oli laadittu ottamatta lainkaan huomioon yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia erityisesti suhtautumisessa puolison perintöoikeuteen. Arvostelunsa tueksi Lahtinen viitasi Ruotsin perheoikeuskomitean suorittamaan tutkimukseen, jonka mukaan Ruotsissa muuttunut oikeuskäsitys vaati perintöoikeuden myöntämistä puolisoille myös silloin, kun perittävältä jäi rintaperillinen.[63]

(5) Perintökaaren kansalliseksi ongelmaksi on alusta lähtien osoittautunut rintaperillisiä suojaavan *kaavamaisen lakiosajärjestelmän ja lesken*

---

set. Ks. *Hakulinen, Y. J:* Nya arvslagen strider emot urgammal sed. Tanskan uusi perintölaki, *arveloven, lov nr 215 af 31. maj 1963* oli tuolloin tullut juuri voimaan.

61 *Perintölakivaliokunnan ptk 19. 3. 1964* ja sitä koskeva sihteerimuistio. Kuriositeettina mainittakoon, että valiokunta sai työskentelynsä aikana kaksi kirjettä, joissa vaadittiin pidemmälle menevää suojaa eloonjääneelle puolisolle kuin hallituksen esityksessä oli ehdotettu. Ks. *Miettinen, M:* Perintöoikeus ja sosiaaliturva, s. 3.

62 *VPA 1964 ptk I,* s. 1273 sekä 1279—1280. Edustajat jatkoivat arvosteluaan toisen käsittelyn aikana, *ks. mainittu lähde,* s. 1297—1298 sekä s. 1421—1422.

63 *Lahtinen, O:* Uuden perintökaaren kritiikkiä, s. 756, 776.

aseman toisiinsa sovittavan säännöstön, PK 8 luvun 2 §:n toimimattomuus. Ongelma on kansallinen juuri sen vuoksi, että muissa pohjoismaissa ei ole vastaavaa tarveharkintaista leskenavustussäännöstä. Jo alun alkaen avustussäännöksen tulevasta merkityksestä esiintyi ristiriitaisia käsityksiä. Perintölakivaliokunnan kuullessa asiantuntijoita sekä *Berndt Godenhielm* että *Matti Ylöstalo* korostivat lesken avustussäännöksen kohtuullistavaa merkitystä.[64] Ylöstalo oli jo aikaisemmin painottanut näiden ehdotusten merkitsevän huomattavaa etua voimassa olleeseen, 1734 lain suojajärjestelyyn verrattuna.[65] Hän nimittikin perintölakivaliokunnassa koko avustussäännöstä »uusimuotoiseksi perintöoikeudeksi».

Ylöstalon ja Godenhielmin käsityksistä poiketen arvioi kansanedustaja *Mäki* avustussäännöstön merkitystä. Mäen mukaan hallituksen esityksessä ei puolison perintöoikeuden kieltämisestä rintaperillistapauksissa ole päästy esityksen antajaa tyydyttävään tulokseen, vaan on ollut pakko PK 8 luvun 2 §:ssä säädetyin tavoin eräissä tapauksissa myöntää puolisolle oikeus kertakaikkiseen avustukseen sen mukaan kuin harkitaan kohtuulliseksi. »Jättäessään vaille kaikkia kiinteitä perusteita asian ratkaisun vain kohtuuden mukaan, hän jatkoi, lainsäätäjä ei menettele velvoitustensa mukaisesti, joten laista tulisi ilmetä ohjeet, joiden nojalla kohtuus määrätään. ... Onko kohtuus määriteltävä sen mukaan, mitä pesässä on markkamääräisesti varoja, jolloin kohtuus on hyvin erilainen, vai onko määräävä vain eloonjääneen puolison tarve sillä hetkellä? Otetaanko huomioon hänen mahdollisuutensa ansiotyöhön kodin ulkopuolella jne...?» [66]

(6) Lesken avustus on jäänyt koko perintökaaren voimassaoloajan vähäkäyttöiseksi.[67] Pääsyy tähän lienee säännöstön tunnusmerkistön avoimuudessa. Lesken avustussäännöksen soveltamista rajoittaa *kahdenkertaisen kohtuullisuuden* vaatimus. Oikeusohje edellyttää harkinnan mukaan *kohtuullisen suurta* avustusta *kohtuullisen toimeentulon* turvaamiseksi.[68] PK 8 luvun 2 §:n mukaan miltei mikä tahansa ratkaisu lesken

---

64 *Perintölakivaliokunnan ptk 17. 3. 1964* sekä *9. 4. 1964.*

65 *Ylöstalo, M:* Pari sanaa perintölainsäädännön uudistamisesta, s. 412.

66 *VPA 1964 ptk I,* s. 1274.

67 *Saarenpää, A:* Tasajaon periaate, s. 429—430 sekä *Perintöoikeuskomitean mietintö 1975: 84,* s. 23.

68 Ruotsin perheoikeuskomitea arvostelikin perintökaaren 8 luvun 2 §:n avustussäännöstä lesken suojanormina. *SOU 1964: 35,* s. 366. Myös *Martti Miettinen* epäili avustussäännöksen efektiivisyyttä. Hänen mukaansa on »varsin vähän

avustuksen suuruudesta on lain tunnusmerkistön mukainen. Siitä huolimatta — tai pikemmin siitä johtuen — ratkaisu jää aina alttiiksi perustellulle riitauttamiselle. Mutta tunnusmerkistön avoimuudella on ollut haittansa myös toisessa suhteessa.

PK 8 luvun 2 § ei anna selvää, yksilöityä toimiohjetta jakotilanteesta vastaavalle pesänjakajalle. Siksi pesänjakaja ei monestikaan rohkene tehdä ratkaisuaan avustusnormiin vedoten. Pesänjakajien epäröintiin vaikuttanee osaltaan myös epäselvyys heidän toimivaltansa laajuudesta. Laki ei anna yksiselitteistä vastausta siihen, mitä jakaja saa, mitä hän ei saa tai mitä hänen tässä ominaisuudessaan pitää tehdä. Toisaalta taas rintaperillisen suojajärjestelyt ovat toimineet vähintääkin niin tehokkaasti kuin lakia säädettäessä voitiin ennakoida. Käytäntö on siten vain vahvistanut epäilyksiä eloonjääneen puolison puutteellisesta suojasta. Rintaperillisen ja eloonjääneen puolison välinen suhde on tämän vuoksi muodostunut perintökaaren rakenteelliseksi ongelmaksi, josta ei selvitä ulos voimassa olevaa perintökaarta koskevien tulkintojen muuttamisella.

Vuosikymmenen lainvalmistelu

(1) Mikä lopulta sysäsi lainvalmistelun uudelleen liikkeelle, ei ole jälkeenpäin havaittavissa. Eräs tärkeä syy siihen on varmasti ollut perheen roolin muuttuminen yhteiskunnassa ja siihen liittynyt perhe- ja perintöoikeudellisen tutkimuksen aktivoituminen 1960-luvun loppupuolella. Perhe- ja perintöoikeudellisessa tutkimuksessa alettiin kiinnostua sosiologisista tutkimusmenetelmistä, yhteiskunnallisten ongelmien mittaamisesta. *Mikkolan, Helinin, Halttusen, Aarnion* ja *Saarenpään* tutkimuksissa kvantifioitiin perinteisiä oikeudellisia kysymyksiä. Kerättiin oikeustapauksia alioikeuksista, suoritettiin asianajajakyselyjä, selvitettiin elinkeinorakenteen muuttumisen vaikutusta perintölainsäädäntöön, tutkittiin elatuksen määrän riittävyyttä kotitaloustiedustelun antaman tilastoinformaation valossa.[69]

---

todennäköistä, että uuden perintökaaremme avustussäännös olisi se viisasten kivi, johon turvautumalla lesken ja perillisten riidat aina voitaisiin oikeudenmukaisesti ratkaista». Ks. *Miettinen, M:* Perintöoikeus ja sosiaaliturva, s. 3. PK 8 luvun 2 §:n soveltamisedellytyksistä tarkemmin *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 376.

[69] Ks. lähemmin *Aarnio, A — Kangas, U:* Le ricerche nel campo del diritto di famiglia e le riforme legislative in Finlandia negli anni settanta, s. 85—107.

Eräs tuolloin tehdyistä selvityksistä koski perimysoikeuden merkitystä eri perillispolville. *Rauno Halttusen* laatiman tutkimuksen esikuvana oli norjalainen perintöoikeudellinen tutkimus. Norjassa käynnistettiin vuonna 1954 *C J Arnholmin* johdolla perintölainsäädännön uudistamistyö, jonka yhteydessä suoritettiin laaja tutkimus puolisoiden ja perillisten välisistä ikäsuhteista.[70] Kyseisessä tutkimuksessa pyrittiin hahmottamaan mahdollisimman tarkkaan se todellisuus, jota säädettävällä lailla haluttiin ohjata.

Suomalainen perintölainsäädännön valmistelu oli edennyt aivan toisella tavalla. Niinpä perintökaaren esitöistä ei ole helposti muodostettavissa kuvaa siitä todellisuudesta, jota lainvalmistelijat *uskoivat* säännöstelevänsä. Käytetyn esimerkkiaineiston valossa voi kuitenkin väittää, että *perintökaarta säädettiin ensisijaisesti silmällä pitäen maaseudulla sijaitsevan maatalousomaisuuden periytymistä.* Lainvalmistelijat eivät suorittaneet tai turvautuneet mihinkään tutkimuksiin yhteiskunnan rakenteen ja perintöoikeuden välisestä suhteesta. Koska tutkimustietoa ei ollut saatavilla, lainvalmistelutyötä oli tehtävä »hyvän judiciumin» turvin. Eloonjääneen puolison perintöoikeudellisen aseman hahmottamisen kannalta *Halttusen* työ olikin ensimmäinen laatuaan. Tutkimus toi suomalaiseen keskusteluun lesken perillisasemasta uskomustiedon sijaan joukon empiirisiä faktoja, joiden varassa oli helppo arvostella perintökaaren perusratkaisuja.[71] Ei lienekään virheellistä väittää, että perintölainsäädäntöä koskevaa periaatekeskustelua on vuoden 1965 PK:n säätämisen jälkeen käyty olennaisesti eri lähtökohdista käsin kuin aikaisemmin. Lainvalmistelutyössä on kiinnitetty huomiota tutkimustiedon antamaan kuvaan sääntneltävästä kohteesta.[72] Tutkimuksen ja lainvalmistelun välillä ei ole nähty olevan syvää, ylittämätöntä kuilua.

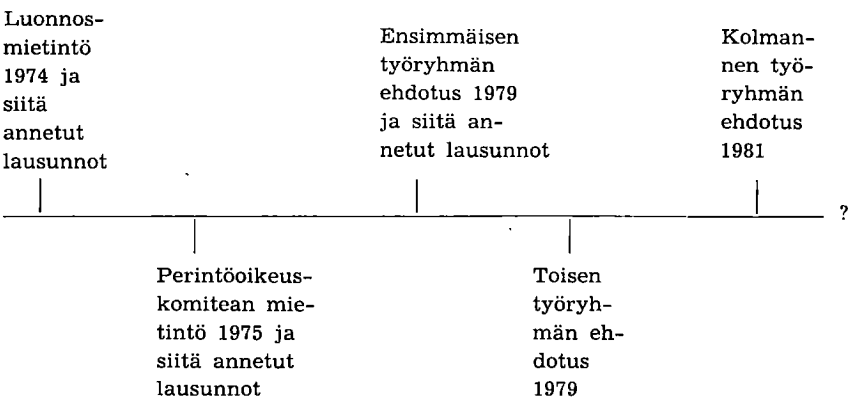
---

70 *Utkast til lov om arv.* Oslo 1962. s. 74 ss.

71 *Halttunen, R:* Perimysoikeuden laajuudesta, s. 197—245.

72 Tässä yhteydessä kannattaa toistaa se, mitä *Osvi Lahtinen* kirjoitti arvostellessaan vuoden 1965 perintökaaren valmistelua. Lahtisen mukaan »toisen maailmansodan jälkeen on kaikkialla tavattomasti voimistunut pyrkimys hankkia ensin mahdollisimman paljon tietoja yhteiskunnallisista realiteeteista ennen kuin ryhdytään toteuttamaan yhteiskunnan kanssa tekemisissä olevia suunnitelmia. Näin on laita sekä yksityisellä että julkisella sektorilla. Nykyajalle ominainen piirre on siis kiinteä yhteys elävään elämään, ajan hermoon. Lainsäädäntötyö jos mikään koskee yhteiskuntaa. Ja siten lainsäädäntötyöhön ehdottomasti kuuluu kiinteän yhteyden pito yhteiskuntaan ja niin ollen myös turvautuminen siihen apuun, jonka yhteiskunnallisiin reaaliteetteihin tutustuminen voi antaa. Erin-

Virallisen uudistustahdon ilmauksena ilmestyi oikeusministeriön julkaisusarjassa vuonna 1972 *Halttusen* artikkeli »Perintölainsäädännön uudistamistarve».[73] Maaperä oli tuolloin otollinen arvostelulle ja aika oli kypsynyt samana vuonna tapahtuneelle perintöoikeuskomitean toimeksiannolle. Mainitusta vuodesta aina näihin päiviin saakka ulottunutta lainvalmisteluprosessia voidaan alustavasti havainnollistaa seuraavalla kuviolla.

Kuvio n:o 8. Puolison perintöoikeudellisen aseman uudistamistyö vuosina 1972—1981

Perintöoikeuskomitean ehdotukset puolison perintöoikeudellisen aseman uudistamiseksi vuosina 1974—1975

(1) Lainsäätäjä on tiettyjen asiallisten välttämättömyyksien sitoma. Vaikka lainsäätäjän liikkuma-alaa ei olekaan mahdollista täsmällisesti

omaisina esimerkkeinä ovat tässä suhteessa Ruotsin ja Norjan perintölainsäädännön uudistamista koskevat työt. Toisin on laita sen valmistelun kanssa, jota meillä on toisen maailmansodan jälkeen suoritettu perintöoikeuden alalla». Tällä tavoin on Lahtisen mukaan tehty karhunpalvelus perintöoikeutemme uusimiselle. *Lahtinen, O:* em. artikkeli, s. 782—783. Lahtisen tunnettu kritiikki vaikutti epäilemättä siihen, että perintöoikeuskomitea suoritutti useita perillisselvityksiä, joihin vedottiin lainsäädäntöargumentteina ehdotuksen perusteluissa. Ks. lähemmin *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84.

[73] *Halttunen, R:* Perintölainsäädännön uudistamistarve.

rajata, on säädettävän lain kuitenkin jollakin järjellisellä tavalla sopeuduttava yhteiskunnassa vallitseviin olosuhteisiin. Perintöoikeuden osalta tämä merkitsee sitä, että kysymys perintöoikeuden lakkauttamisesta ei voi olla ajankohtainen sellaisessa yhteiskunnassa, joka rakentuu joltakin osalta yksityisen omistusoikeuden varaan. Mutta koska lainsäätäjän mahdollisuuksien rajat eivät ole täsmällisesti osoitettavissa, sallii juuri tämä seikka useita eri vaihtoehtoja voimassa olevan oikeusjärjestyksen uudistamiseksi. Muuttuvalla perintölainsäädännöllä ei sen vuoksi olekaan vain yhtä ainoaa suuntaa. Useat eri lainsäädäntömallit ovat yhteiskunnan kannalta yhtä mahdollisia. Jos näistä sitten valitaan jokin, vaikuttaa se osaltaan niihin reunaehtoihin, jotka määrittävät vastaisen kehityksen suuntaa. »Og en ny arverettsordning kan vaere et bevisst inngrep for å skape nye sosiale forhold innenfor sitt område», kirjoittaa *Arnholm.*[74]

Jäämistöoikeuden yhteiskunnallisen tehtävän uudelleen arvioiminen on mahdollista suomalaisessa yhteiskunnassa asettamatta samalla kyseenalaiseksi perintöoikeuden merkitystä yksityisen omistusoikeuden siirtomekanismina. Tämä perusarvostus on kuitenkin vaikuttanut erilaisten ehdotusten sisältöön, sillä perintöoikeuden sosiaaliturvatehtävällä ei ole haluttu syrjäyttää jäämistöoikeuden tehtävää yksityisen omistusoikeuden siirtomekanismina. Kysymys on pikemminkin ollut näiden kahden eri suuntaan vaikuttavan funktion yhteensovittamisesta. Ko. seikka näkyy selvästi tarkasteltaessa viime vuosikymmenen lainvalmistelutyössä esitettyjä ratkaisuja.

(2) Puolison perintöoikeudellisen aseman uudistamisen suuntaviivat hahmoteltiin vuonna 1974 julkistetussa luonnoksessa perintöoikeuskomitean mietinnöksi.[75] Valtioneuvoston antaman toimeksiannon mukaan perintöoikeuskomitean tuli tähdätä *lesken kohtuullisen toimeentulon turvaamiseen* avioliiton purkautuessa puolison kuoleman johdosta. Toimeksiannossa perintölainsäädännölle annettiin selvä sosiaaliturvatehtävä, normisto oli muotoiltava sillä tavoin, että perintöoikeus voisi toimia sosiaalisen turvallisuuden ohjailuvälineenä. Valinta lesken suojaratkaisun sisällöksi tapahtui *Aulis Aarnion* johdolla työskennelleen komitean työn alkuvaiheessa.

Komitea ehdotti luonnosmietinnössään säädettäväksi puolison oikeudesta jäämistöön PK 3 luvussa. Mainittu luku olisi kattanut sekä a) ne

74 *Arnholm, C J:* Arveretten, s. 32.

75 *Luonnos perintöoikeuskomitean mietinnöksi.* Helsinki 1974.

tilanteet, joissa perittävältä jäi rintaperillinen, että b) toissijaisten perillisten asemaa koskeneet säännökset. *Eloonjäänyt puoliso olisi ollut oikeutettu hallitsemaan jäämistöä jakamattomana saatuaan siihen oikeuden luvan niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen.* Lupaa olisi luonnoksen 3 luvun 3 §:n mukaan tullut hakea kuuden kuukauden kuluessa perittävän kuolemasta alioikeudelta. Rintaperilliset olisivat kuitenkin voineet vastustaa luvan myöntämistä sillä perusteella, että jäämistön pitäminen jakamattomana ei olisi ollut lesken toimeentulon kannalta tarpeen tai jos sitä ei olisi voinut pitää elinkeinon jatkamisen tai muun sellaisen syyn vuoksi tarkoituksenmukaisena.

Eloonjääneen puolison ja toissijaisten perillisten välisen oikeussuhteen sääntely ehdotettiin perusteiltaan pysytettäväksi ennallaan. Siten eloonjäänyt puoliso olisi ollut ensisijainen perillinen perittävän jälkeen, kuten vuoden 1965 PK:n 3 luvun mukaankin, ja toissijaisten perillisten oikeus jäämistöön olisi toteutettu vasta eloonjääneen puolison kuoltua toimitettavassa jaossa. Luonnosmietinnössä oli kuitenkin luovuttu aviovarallisuusjärjestelmään sidoksissa olevasta jakosuhteen määräytymisperusteesta ja sen asemasta oli ehdotettu omaisuussuhteiden varaan rakentuvan jakosuhteen säätämistä. Niin ikään eloonjääneellä puolisolla olisi jo ensimmäisen luonnoksen mukaan ollut mahdollisuus toimituttaa jako toissijaisten perillisten kanssa näitä sitovalla tavalla.[76]

Luonnosmietinnöstä annetuissa lausunnoissa pidettiin komitean työn lähtökohtia yleensä onnistuneina, mutta lukuisiin ehdotuksen yksityiskohtiin kohdistettiin arvostelua.[77] Esitetty arvostelu vaikutti lopullisen mietinnön sisältöön monessakin eri kohdin. Perusperiaatteiltaan luonnosmietintö ja lopullinen mietintö eivät kuitenkaan ole etäällä toisistaan.

(3) Lopullisessa mietinnössään perintöoikeuskomitea ehdotti, että puolison jäämistöoikeudellisesta asemasta säänneltäisiin erikseen kahdessa eri luvussa. Voimassa olleen PK:n tapaan ehdotettiin PK 3 luvussa säänneltäväksi eloonjääneen puolison asema niissä tapauksissa, joissa perittävältä ei jäänyt rintaperillistä. Eloonjääneen puolison ja rintaperillisten välinen suhde ehdotettiin säänneltäväksi PK 4 luvussa, jonka tiedettiin tulevan kumottavaksi ottolapsilainsäädännön uudistamisen yhteydessä.

Ehdotuksen mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi ollut oikeus hallita

---

76 *Luonnosmietintö 1974*, lakitekstit s. 1—14 sekä niiden perustelut, s. 111 ss.

77 *Marttila, T:* Lausunnot perintöoikeuskomitean mietintöluonnoksesta, s. 11—39.

jäämistöä jakamattomana niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen. Lesken oikeus olisi ollut mietinnön 4 luvun 1 §:n mukaan varsin vahva, sillä perittävän tekemä testamentti olisi ollut suoraan lain nojalla tehoton siltä osin kuin se olisi estänyt eloonjäänyttä puolisoa käyttämästä sanottua oikeuttaan. Luonnosmietinnössä esitettyä jakamattomuussuojan luvanvaraisuutta oli annetuissa lausunnoissa arvosteltu ja lopullisen mietinnön mukaan eloonjäänyt puoliso olisikin saanut jäämistön jakamattomana haltuunsa *suoraan lain nojalla.* Rintaperillisiä pyrittiin lopullisessa mietinnössä puolestaan suojaamaan siten, että heillä olisi aina ollut oikeus vaatia tuomioistuimelta jäämistön osittamista tai täydellistä jakamista.[78] Perintöoikeuskomitean mietintöä pidettiin näiltä osin useimmissa lausunnoissa onnistuneesti tasapainoitettuna ja toteuttamiskelpoisena.[79]

Ensimmäisen, toisen ja kolmannen työryhmän ehdotukset vuosina 1979—1981

Perintöoikeuskomitea oli saanut tehtäväkseen miltei koko perintölainsäädännön uudistamisen. Kokonaisuudistuksen tie ajautui kuitenkin umpikujaan ja muutoksia on pyritty sen jälkeen saamaan osittaisuudistusten tietä. Uudistusprosessin ulkonainen kulku muistuttaa kiintoisalla tavalla vuoden 1965 perintökaaren valmistelua, joka sekin hajautui yksittäisiksi uudistusehdotuksiksi yhtenäisen alkuvalmistelun jälkeen.

(1) Oikeusministeriö asetti vuonna 1978 työryhmän laatimaan ehdotusta perintökaaren muuttamiseksi. *Lauri Valkosen* johdolla työskennellyt ensimmäinen työryhmä sai työnsä valmiiksi keväällä 1979.[80] Toimeksiantonsa mukaan työryhmän tuli rakentaa ehdotuksensa perintöoikeuskomitean mietinnön ja siitä annettujen lausuntojen pohjalle. Ensimmäisen työryhmän ehdotus puolison perintöoikeudellisen aseman uudistamiseksi onkin perusteiltaan samanlainen kuin komiteatyöskentelyn aikana oli kaavailtu. Siten eloonjäänyt puoliso olisi syrjäyttänyt perimysjärjestyksessä ensiksi kuolleen puolison muut kuin rintaperilliset. Samoin eloonjääneellä puolisolla olisi ollut oikeus pitää jäämistö määräedellytyksin

78 *Perintöoikeuskomitean mietintö 1975: 84,* s. 54—66.

79 *Cantell, I:* Lausunnot perintöoikeuskomitean mietinnöstä, s. 12—28.

80 *Valkonen, L — Savolainen, M — Cantell, I:* Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta. Helsinki 15. 5. 1979.

jakamattomana hallinnassaan siinä tapauksessa, että perittävältä jäi rintaperillinen. Eloonjääneen puolison jakamattomuussuojan tekninen järjestely poikkeaa kuitenkin ensimmäisen työryhmän mietinnössä huomattavasti siitä, mitä luonnosmietinnössä ja perintöoikeuskomitean mietinnössä oli ehdotettu.

Työryhmän luonnosteleman 4 luvun 1 §:n mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi ollut oikeus hallita jäämistöä jakamattomana *suoraan lain nojalla.* Rintaperillisillä olisi kuitenkin ollut oikeus ehdotetun 4 luvun 2 §:n perusteella vaatia jakoa. Jakovaatimus oli ehdotuksessa *määräaikaan sidottu,* se olisi tullut tehdä viimeistään perunkirjoituksessa. Ellei vaatimusta olisi määräajassa ollut esitetty, olisi eloonjäänyt puoliso voinut pitää jäämistön koko lopun elämänsä jakamattomana. Eloonjäänyttä puolisoa olisi tullut ehdotuksen mukaan suojata rintaperillisen jakovaadetta vastaan *vähimmäisosuusjärjestelmällä,* joka käytännössä olisi tarkoittanut osituksessa annettavaa markkamääräistä etuutta.[81]

(2) Ensimmäinen työryhmä sai marraskuussa 1979 jatkotoimeksiannon, jonka mukaan sen tuli runsaassa kuukaudessa viimeistellä hallituksen esityksen muotoon ehdotus perintölainsäädännön uudistamisesta. Niukka valmisteluaika näkyy myös sen laatimassa ehdotuksessa. Työryhmä karsi suuren osan aikaisemmin esitetyistä ehdotuksista työnsä ulkopuolelle ja jätti jäljelle ainoastaan ensimmäisen työryhmän ehdottaman ositussäännöksen eloonjääneen puolison suojaksi.[82] Vähimmäisosuussäännöksen lisäksi toisen työryhmän ehdotukseen sisältyi yhteisten rintaperillisten lakiosaa koskevien säännösten muuttamista tarkoittanut oikeusohje, jonka mukaan yhteisten rintaperillisten lakiosaa laskettaessa jäämistön arvosta olisi tullut vähentää eloonjääneen puolison hyväksi tehdyn testamentin arvo.

(3) Lainvalmistelu ei päättynyt tähänkään ehdotukseen. Oikeusministeriö asetti syyskuussa vuonna 1980 jälleen uuden työryhmän laatimaan ehdotusta perintölainsäädännön osittaiseksi uudistamiseksi. Kolmannen työryhmän asettamista vauhditti eduskunnassa tehty kysely lesken perin-

---

81 Ensimmäisen työryhmän mietinnöstä annetuissa lausunnoissa pidettiin erityisesti vähimmäisosuusjärjestelmää tarpeellisena suojamuotona rintaperillisten esittämää jakovaatimusta vastaan. Ks. lähemmin *Cantell, I:* Lausunnot perintöoikeustyöryhmän mietinnöstä, s. 101 ss.

82 *Valkonen, L — Cantell, I — Savolainen, M:* Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle eloonjääneen puolison asemaa ja perintöoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Helsinki 15. 12. 1979, s. 5—12.

töoikeudellisen aseman parantamisesta.[83] Työryhmän saaman toimeksiannon mukaan sen tekemän ehdotuksen tuli sisältää mm. puolison perintöoikeudellista asemaa koskevat muutosehdotukset. *Aulis Aarnion* johdolla työskennellyt kolmas työryhmä luovutti mietintönsä oikeusministeriölle huhtikuussa 1981.[84]

Jäljempänä suoritettavassa analyysissä edellä mainittuja uudistusvaihtoehtoja tarkastellaan *ainoastaan tiettyinä periaatteellisina malleina siitä, millä tavoin perintöoikeudellinen sosiaaliturva on lainsäädäntöteknisesti mahdollista järjestää.* Painopiste on kuitenkin luontevinta asettaa viimeaikaisten ehdotusten sosiaaliturvavaikutusten arvioinnille ja vertailumallina pidetään tällöin vuoden 1965 perintökaaressa omaksuttua järjestelmää. Viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana tehdyille ehdotuksille on yhteistä se, että kaikilla niillä on pyritty lesken aseman parantamiseen *suhteessa rintaperillisiin.* Valitut keinot ovat vaihdelleet jossakin määrin, jos kohta jakamattomuussuoja näyttää saaneen osakseen lainvalmistelijoiden jakamattoman suosion. Se käy ilmi parhaiten viereisestä kuviosta, jossa eri ehdotukset on ryhmitelty rinnakkain sisällöllisin perustein.

2. AVIOVARALLISUUSSÄÄNNÖSTÖ LESKEN TURVANA

(1) Eräs tunnusomainen piirre 1970 -luvun perhe- ja perintöoikeudelliselle lainvalmistelulle on ollut pyrkimys pitää toisistaan erillään ne tilanteet, (a) joissa avioliitto purkautuu puolisoiden elinaikana ja, (b) joissa avioliitto purkautuu toisen puolison kuoleman johdosta. Viitattu erottelu on ohjannut myös sääntelykeinojen valintaa.

Ehdotuksia laadittaessa on lähdetty ensisijaisesti siitä, että aviovarallisuusoikeudelliset suojakeinot kohdennettaisiin koskemaan vain niitä tilanteita, joissa puolisot eroavat. Eloonjääneen puolison suoja tulisi puolestaan rakentaa vastaisuudessa ennen muuta perintöoikeudellisten säännösten varaan. Tämä lähtökohta käy ilmi esimerkiksi avioliittolakikomitean

---

[83] *VPA 1980, Kirjallinen kysymys n:o 107 Tenhiälä* ym: Lesken aseman parantamisesta ja oikeusministeri *Taxellin* vastaus 26. 3. 1980.

[84] *Aarnio, A — Cantell, I — Hirsikangas, P — Saarenpää, A — Kangas, U:* Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta. Helsinki 1981.

OMISTUSPOHJAISET RATKAISUT	JAKAMATTOMUUSSUOJA-RATKAISUT
I Suhteellisuusperiaate 1974/1975/1979/1981 Ehdotukset eivät ratkaisevasti muuttaisi vuoden 1965 PK:n perimysjärjestelmää niissä tapauksissa, joissa perittävältä ei jäänyt rintaperillisiä. Toissijaisten perillisten oikeus toteutettaisiin ehdotusten mukaan vasta lesken kuoltua toimitettavassa jaossa.	I Tarveharkintainen hallintaoikeus 1974 Eloonjäänyt puoliso olisi oikeutettu hallitsemaan jäämistöä jakamattomana saatuaan siihen oikeuden luvan niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen
II Kiinteäsummainen suoja 15. 12. 1979 Leskeä tulisi suojata vähimmäisosuussäännöstöllä niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen. Lisäksi lesken tulisi saada tehostettua suojaa yhteisten rintaperillisten lakiosavaadetta vastaan.	II Jakamattomuussuoja suoraan lain nojalla 1975 Eloonjäänyt puoliso olisi oikeutettu hallitsemaan jäämistöä suoraan lain nojalla niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen. Rintaperillisellä olisi mahdollisuus vaatia jakoa tuomioistuimessa. 1979 Eloonjäänyt puoliso olisi oikeutettu hallitsemaan jäämistöä suoraan lain nojalla. Rintaperillisen jakovaade oli määräaikaan sidottu. Jakamattomuussuojan asemasta leski olisi saanut aviovarallisuussäännöksiin sidoksissa olevaa suojaa. 1981 Eloonjäänyt puoliso olisi oikeutettu hallitsemaan jäämistöä jakamattomana suoraan lain nojalla niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen. Rintaperillisen jakovaade ei olisi määräaikaan sidottu. Jaon toimittamisen jälkeen leskeä suojattaisiin jäämistöoikeudellisella vähimmäisosuudella. Leski saisi samansisältöistä suojaa myös perittävän tekemää testamenttia vastaan.

Kuvio n:o 9. Puolison perintöoikeuden sisällölliset vaihtoehdot vuosina 1972—1981

toisesta osamietinnöstä, jossa ehdotettiin säädettäväksi *erillislaki omaisuuden jaon perusteista niissä tapauksissa, joissa avioliitto purkautuu puolisoiden elinaikana.* Puolisoiden varallisuussuhteita koskevan lakiehdotuksen 4 §:n mukaan puolisoiden omaisuus tuli jakaa ehdotuksessa omaksuttujen periaatteiden mukaisesti »milloin puolisot on tuomittu asumuseroon tai avioeroon», kun taas niissä tapauksissa, joissa avioliitto on purkautunut puolison kuoleman johdosta, olisi »jaosta voimassa mitä perintökaaressa säädetään».[85] Myös perintöoikeuskomitea ja kolmas työryhmä esittivät samansuuntaista lainsäädäntöratkaisua. Niiden ehdotus rakentuu ajatukselle, jonka mukaan aviovarallisuussäännöstöä ei pääsääntöisesti sovellettaisi puolisoiden kuoltua toimitettavassa jaossa.[86]

Ehdotettua rajanvetoa jäämistöoikeudellisen ja aviovarallisuusoikeudellisen suojan välillä on perusteltu niukasti, mutta taustalla oleva sääntelyajatus on selkeä. Muutosehdotusten *tavoitteena on ollut kaventaa avio-oikeuden tuottama suoja koskemaan yksinomaan aviopuolisoita.* Päättelyketju on seuraavanlainen. Aviovarallisuussäännöstöllä tulee suojata vähemmän omistavaa puolisoa erotilanteessa antamalla hänelle oikeus saada osituksessa tasinkona omaisuutta toisen puolison omaisuudesta. Tätä etua ei ole syytä antaa ensiksi kuolleen puolison perillisille. Jos avioliitto purkautuu puolison kuoleman johdosta, on eloonjäänyttä puolisoa suojattava perintöoikeudellisin järjestelyin täysin riippumatta siitä, millä tavoin puolisoiden aviovarallisuussuhteet heidän eläessään oli muotoiltu. Ainoastaan siinä tapauksessa, että puoliso ei voisi tai haluaisi vedota jäämistöoikeudellisiin etuuksiin, tulisi häntä suojata aviovarallisuusoikeudellisin keinoin puolison kuolemantapauksessa.

Eloonjääneen puolison kuoltua toimitettavassa jaossa on jälleen kysymys kokonaan uudentyyppisestä tilanteesta, jossa ei enää ole mitään merkitystä puolisoiden keskinäisillä intresseillä. Jakotilannetta on tällöin arvioitava eri sukutahojen aseman kannalta. Kaiken taustalla on ajatus siitä, että *ositus- ja jakotilanteet ovat ratkaisevasti erilaisia aina riippuen siitä, keiden intressien turvaamisesta on kysymys ja ketkä kulloinkin ovat ositustoimituksen tai jaon osallisia.* Ja kun kerran kaikki lainsäädäntö-

85 *Avioliittolakikomitean mietintö II* 1976: 29, s. 33—63.

86 *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, s. 24—25 sekä *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 39 ss. Ensimmäisen ja toisen työryhmän ehdotuksissa lähdettiin kuitenkin liikkeelle siitä, että aviovarallisuussäännöksiä edelleen kehittämällä niitä voidaan käyttää tehokkaana suojakeinona myös leskeytymistilanteessa.

tilanteet ovat toisistaan olennaisilta osin poikkeavia, on myös niitä koskevien oikeusperiaatteiden samassa suhteessa erottava toisistaan.[87]

(2) Tämä ajattelu näkyy myös aviovarallisuussäännöstön osittaisuudistuksessa, jolla pyrittiin nimenomaan kaventamaan avio-oikeuden tuottama hyöty koskemaan vain eloonjäänyttä puolisoa. Aviovarallisuussäännöstön puolison perillisille antamaa suojaa rajoitettiin muuttamalla 5 päivänä syyskuuta 1975 annetulla lailla (705/75) avioliittolain 103 §:ää siten, ettei eloonjäänyt puoliso ole velvollinen antamaan omaisuuttaan osituksessa tasinkona ensiksi kuolleen puolison perillisille. AL 103 §:n 2 momentin muutos ei kuitenkaan aseta estettä sille, että aviovarallisuussäännöstö voisi toimia myös ensiksi kuolleen puolison perillisten suojasäännöstönä. Ratkaisuvalta on jätetty kysymyksessä viime kädessä leskelle. Siten AL 103 §:n 2 momentin mukainen lesken oikeus pidättäytyä tasingon suorittamisesta selvästi eroaa *Hakulisen* ehdottamasta yksipuolisesta avio-oikeudesta, joka olisi toteutuessaan merkinnyt aina sitä, että ensiksi kuolleen puolison perilliset eivät olisi saaneet missään olosuhteissa aviovarallisuussäännöstön kanavoimaa turvaa.[88]

Jos eloonjäänyt puoliso ei voi vedota perintöoikeudellisiin sosiaaliturvasäännöksiin, voi hän siitä huolimatta saada aviovarallisuussäännöstön mukaista suojaa. Aviovarallisuussäännöstön sosiaaliturvafunktion kannalta onkin kaikkein kiinnostavin sellainen tilanne, jossa ositus on välttämättä toimitettava ensiksi kuolleen puolison kuoltua ja joissa lesken on tyydyttävä yksinomaan aviovarallisuussäännösten antamaan turvaan.[89] Syy tähän saattaa olla varsin moninainen. Avioliitto on voinut purkautua ennen puolison kuolemaa, eikä eronneella puolisolla ole oikeutta entisen aviopuolisonsa jäämistöön, ellei testamentista muuta johdu. Avioliiton

---

87 Samansisältöiselle argumentaatiolle rakentuu myös Ruotsissa tehty viimeisin ehdotus eloonjääneen puolison aviovarallisuusoikeudellisen ja perintöoikeudellisen aseman järjestämiseksi. Ks. *Äktenskapsbalk. Förslag av familjelagssakkunniga.* SOU 1981:85, s. 197 ss.

88 Ks. edellä yksipuolisesta avio-oikeudesta s. 42 sekä AL 103 §:n 2 momentin soveltamisesta jäljempänä s. 70 ss.

89 *John Eekelaar* pitää perheoikeuden keskeisimpänä funktiona sen suojaavaa tehtävää avioliiton aikana. Jos avioliitto kuitenkin purkautuu, muuttuu perheoikeuden funktio suojaavasta sovittelevaksi. Erotilanteessa on perheoikeudellisin keinoin pyrittävä sovittelemaan avioliiton purkautumisen aiheuttamia taloudellisia ongelmia. Ks. *em. tekijä:* Family Law and Social Policy, s. 44 ss. Ositussäännöstö on tyypillinen esimerkki sellaisesta perheoikeudellisesta normistosta, jolla pyritään taloudellisten ristiriitojen sovitteluun erotilanteessa.

purkamista koskevat toimet muodostavat jäljempänä osoitettavalla tavalla puolison perintöoikeuden erityisen esteen. Ensiksi kuollut puoliso on voinut syrjäyttää testamentilla eloonjääneen puolison perinnöstä tai leski ei yksinkertaisesti halua ottaa jäämistöä vastaan. Kaikissa näissä tilanteissa on olemassa *osituspakko:* on toimitettava omaisuuden ositus tai erottelu eloonjääneen puolison omaisuuden ja jäämistön erottamiseksi toisistaan. *Lesken perheoikeudellisen suojan laajuus riippuu näissä tapauksissa aviovarallisuussäännösten sisällöstä.*[90] Aviovarallisuussäännöstön antama suoja on riippumaton eloonjääneen puolison sukupuolesta.

Eloonjääneen puolison ja ensiksi kuolleen puolison perillisten kesken toimitettava omaisuuden erottelu ja omaisuuden ositus

(1) Voimassa olevan AL:n omaisuusjärjestelmä rakentuu omaisuuden erillisyysperiaatteelle, jonka mukaan kumpikin puoliso omistaa yksin sen omaisuuden, joka hänellä on ollut avioliittoon mennessään tai jonka hän sinä aikana saa. Omaisuuden erillisyysperiaatteen ehdottomuutta on kuitenkin tuntuvasti lievennetty instituutiolla, jonka mukaan puolisoilla on, ellei toisin ole määrämuodossa sovittu, avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Mikäli puolisot ovat avioehtosopimuksella sopineet, ettei kummallakaan heistä ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, toimitetaan eloonjääneen puolison ja ensiksi kuolleen puolison perillisten kesken *omaisuuden erottelu.*

AL ei tunne mahdollisuutta kohtuullistaa omaisuuden erottelua siinä tapauksessa, että erottelutoimitus perustuu avioehtosopimuksen määräyksiin. Tätä on perusteltu sillä, että puolisoiden keskinäisessä suhteessa avio-oikeudesta ei voi yksipuolisesti määrätä, vaan avioehtosopimus on

---

90 *Matti Savolainen* on kiinnittänyt aiheellista huomiota ositustilanteiden yleisyyteen. Hänen mukaansa »yleensä on tapana korostaa, ettei ensiksi kuolleen puolison jälkeen toimiteta ositusta tai sitä vastaavaa pesänjakoa, mikäli tältä puolisolta ei ole jäänyt PK 3:1.1:ssä tarkoitettua rintaperillistä». Tämä pitääkin pääsääntönä paikkansa siinä mielessä, ettei ositus tule *useimmissa tapauksissa* oletettavasti kysymykseen. Kuitenkin eri tyyppiset perintöoikeudelliset normit edellyttävät niin lukuisia tilanteita, joissa ositus tulee toimitettavaksi myös rintaperillisettä kuolleen puolison jälkeen, että *on kyseenalaista voidaanko lausuttua ajatusta pitää normatiivisessa mielessä edes pääsääntönä* (kurs. tässä). *Savolainen, M:* Puolison perintöoikeudesta, s. 25—26.

joko kihlakumppanien tai aviopuolisoiden yhdessä tehtävä. Molempien sopimusosapuolten edellytetään kykenevän ennakoimaan avioehtosopimuksen solmimisen oikeusvaikutukset, myös omaisuuden erottelun todennäköisen lopputuloksen. Vaikka tämä olettama on ilmeisen epärealistinen, ei avioehtosopimusta voida tällä hetkellä kohtuullistaa edes siinä tapauksessa, että leski erottelutoimituksen vuoksi joutuisi taloudelliseen ahdinkoon.[91]

Avioehtosopimus on kuitenkin saattanut syntyä sellaisissa olosuhteissa, että se voidaan julistaa kokonaisuudessaan pätemättömäksi *varallisuusoikeudellisista oikeustoimista annetun lain* (228/29) 33 §:n nojalla.[92] Avioehtosopimuksen pätemättömäksi julistaminen OikTL:n nojalla on kuitenkin mahdollista vain niissä tapauksissa, joissa oikeustoimen syntyolosuhteet antavat siihen aihetta. Sen vuoksi avioliittolakikomitea ehdottikin, että tuomioistuin voisi puolison vaatimuksesta muuttaa avioehtosopimusta, joka on tehty vähemmän kuin vuotta ennen asumus- tai avioeroa koskevan oikeudenkäynnin vireille tuloa, jos sopimus havaitaan ilmeisesti kohtuuttomaksi.[93] Ehdotus olisi rajoittunut koskemaan vain niitä tilanteita, joissa avioliitto purkautuu puolisoiden eläessä. Ratkaisevasti suurempi merkitys tullee olemaan oikeustoimen kohtuullistamista koskevalla yleisellä normilla, jota koskeva hallituksen esitys eduskunnalle annettiin vuoden 1981 lopulla.[94] Esityksen mukaan OikTL 36 §:ää muutettaisiin siten, että siitä muodostettaisiin yleinen sovittelusäännös, jota voitaisiin soveltaa kaikissa niissä tapauksissa, joissa oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Säännösehdotuksen perustelujen mukaan sovittelusäännöstä voitaisiin soveltaa myös perheoikeudellisiin ja jäämistöoikeudellisiin sopimuksiin, »jos sopimus on luonteeltaan selvästi varallisuusoikeudellinen».[95]

Sovittelusäännös mahdollistaisi avioehtosopimuksen kohtuullistamisen kaikissa niissä tapauksissa, joissa erottelutoimituksen lopputulos olisi jommankumman aviopuolison kannalta kohtuuton. Sovittelusäännöstä voi-

---

91 *Aarnio, A:* Aviovarallisuusjärjestelmät, s. 101.

92 Oikeustoimilain soveltumisesta perheoikeudellisiin sopimuksiin ks. lähemmin *Wilhelmsson, T:* Om tro och heder i finsk avtalsrätt. Avtalslagen § 33 i rättstillämpningen, s. 62 ss sekä s. 76 ss.

93 *Avioliittolakikomitean mietintö* II 1976: 29, s. 67.

94 *Hallituksen esitys eduskunnalle oikeustoimen kohtuullistamista koskevaksi lainsäädännöksi. 1981 vp. n:o 247.*

95 em. lähde, s. 9.

taisiin soveltaa myös silloin, kun omaisuuden erottelu toimitettaisiin toisen puolison kuoltua. Lähtökohtana olisi kuitenkin edelleen pidettävä avioehtosopimuksen sitovuutta, eikä kohtuullistamismahdollisuuden avaaminen saa johtaa avioehtosopimusinstituution vesittymiseen. Avioehtosopimus on jo lähtökohdiltaan sellainen sopimus, jolla pyritään puolisoiden välillä mahdollisesti vallitsevan taloudellisen epätasa-arvoisuuden säilyttämiseen avioliiton purkautumistilanteessa. Tässä suhteessa se muodostaa poikkeuksen monista muista sopimusoikeudellisista järjestelyistä, joilla nimenomaan pyritään suoritusten vastaavuuteen. Näistä syistä johtuen yleinen kohtuullistamissäännös ei voine toimia tehokkaana sosiaaliturvan ohjailuvälineenä eloonjääneelle puolisolle.

(2) Valtaosassa kaikkia avioliittoja puolisoilla on avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Avio-oikeudesta johtuen puolisoilla on oikeus tietyissä rajoissa kontrolloida toistensa oikeustoimia avioliiton kestäessä, mutta sen ehkä keskeisin vaikutus ulottuu avioliiton purkauduttua toimitettavaan varallisuusselvitykseen, jota AL:ssa kutsutaan *omaisuuden ositukseksi*. Aviopuolisoiden omaisuuden ositusta koskevat säännökset sijaitsevat AL 85—107 a §:ssä. Avioliiton purkauduttua puolison kuoleman johdosta on avio-oikeuden toteuttamiseksi toimitettava omaisuuden ositus aina silloin, kun leski ei voi vedota oikeuteensa periä ensiksi kuollutta puolisoa. Puolison kuoltua toimitettavassa osituksessa on karkeasti ottaen aina kolme mahdollista lopputulosta.

Ensimmäisen ositusvaihtoehdon mukaan a) *eloonjäänyt puoliso on oikeutettu saamaan tasinkona omaisuutta ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta,* jos hänen omaisuutensa säästö on vähäisempi kuin ensiksi kuolleen puolison omaisuuden säästö. Vain siinä tapauksessa, että eloonjäänyt puoliso on rikollisella teolla aiheuttanut puolisonsa kuoleman, ei hänellä AL 59 §:n mukaan ole oikeutta saada osituksessa avio-oikeuden nojalla omaisuutta itselleen. Tuomioistuin voi kuitenkin tässäkin tapauksessa harkita, menettääkö leski sanotun oikeutensa, jos teon »rikollisuus on ollut vähäinen», lain epäonnistunutta sanontaa lainatakseni.[96]

---

96 AL 59 §:n ja PK 15 luvun 1 §:n välillä vallitsee ristiriita. Viime mainitun säännöksen mukaan sillä, joka on *tahallisesti* aiheuttanut rikollisella teolla toisen kuoleman, ei ole oikeutta tämän jäämistöön, kun avioliittolaissa *ei teolta edellytetä tahallisuutta*. Ks. säännösten sisällöstä lähemmin *Savolainen, M:* Pesäosuuksien määräämisestä perintökaaren 3 luvun mukaan, s. 456—459 sekä *Aarnio, A:* Perillisen oikeusasemasta, s. 51 ja de lege ferenda *KM 1976: 29*, s. 54—55.

Toisen ositusvaihtoehdon mukaan b) *leski voi pidättäytyä luovuttamasta tasinkoa ensiksi kuolleen puolison perillisille.* AL 103 §:n 2 momentin mukaan eloonjäänyt puoliso, jonka omaisuuden säästö on suurempi kuin ensiksi kuolleen puolison omaisuuden säästö, voi pitää oman omaisuuden koskemattomana itsellään niin halutessaan. Kolmas ositusvaihtoehto on lähinnä teoreettinen. *Leski c) voi luovuttaa tasinkona omaisuuttaan ensiksi kuolleen puolison perillisille,* vaikka hänellä olikin mahdollisuus vedota AL 103 §:n 2 momentin mukaiseen etuuteensa. Todellisuudessa sellaisia leskiä, jotka haluavat mieluummin antaa kuin ottaa, lienee kuitenkin harvassa.

(3) Niissä tapauksissa, joissa ensiksi kuolleen puolison jälkeen on toimitettava ositus eloonjääneen puolison omaisuuden erottamiseksi jäämistöstä, on ositusperusteen syntymishetki pääsääntöisesti *puolison kuolema.* Ositusperuste määrää sen, mikä omaisuus otetaan osituksessa huomioon. Mikäli eloonjäänyt puoliso on ositusperusteen syntymishetken jälkeen saanut itselleen muuta omaisuutta, ei sitä oteta osituksessa lukuun, vaan sellaista omaisuutta pidetään osituksessa avio-oikeudesta vapaana omaisuutena. Poikkeuksen muodostavat ainoastaan avio-oikeuden alaisen omaisuuden tuotto ja avio-oikeuden alaisen omaisuuden sijaan tullut omaisuus.[97] Puolison kuolema muodostaa ositusperusteen myös niissä tapauksissa, joissa puolison kuollessa oli vireillä avioliiton purkamista tai asumuseroa koskeva oikeudenkäynti. Jos avio- tai asumuserotuomio on tullut lainvoimaiseksi ennen puolison kuolemaa ja ositus on toimittamatta puolison kuollessa, on ositusperuste näissä tapauksissa joko asumus- tai avioeropäätöksen lainvoimaiseksi tulohetki.[98] Ositus on toimitettava ensimmäisen ositusperusteen mukaisten varallisuussuhteiden nojalla ositusvaateen esittämisajankohdasta riippumatta.[99]

Tasinko-ositus lesken eduksi

Ositusta voidaan luonnehtia tiettyjen netto-omaisuuksien vertailutoimitukseksi. Avio-oikeuden alaisen netto-omaisuuden määräämiseksi on

---

97 *Aarnio, A:* Aviovarallisuusjärjestelmät, s. 48—49.

98 *Rautiala, M:* Avioliitto-oikeus, s. 284.

99 *Savolainen, M:* Tidpunkten för giftorättsgemenskapens upphörande då avvittringsgrunder konkurrerar — med särskild hänsyn till hemskillnads- och äktenskapsskillnadsdomens verkningar, s. 455—473.

välttämätöntä arvioida laskennallisten vastikkeiden merkitys ja joko maksaa tahi kattaa puolisoiden velat.[100] Jos velkojen kattamisen jälkeen osoittautuu, että ensiksi kuolleen puolison omaisuuden säästö on suurempi kuin eloonjääneen puolison omaisuuden säästö, on leskellä oikeus saada osituksessa tasinkona ensiksi kuolleen puolison omaisuutta. Tasinko-oikeus merkitsee siten lesken kannalta tiettyä varallisuuden siirtoa hänen edukseen.

(1) Eloonjääneellä puolisolla on kuitenkin ennen tasingon suuruuden määräämistä oikeus erottaa *omasta omaisuudestaan* AL 91 §:n nojalla »itselleen hänelle kuuluvia vaatteita ja muita esineitä, jotka on tarkoitettu yksinomaan hänen henkilökohtaista käyttöään varten, ei kuitenkaan enempää kuin puolisoiden oloihin katsoen voidaan pitää kohtuullisena». Erottamisoikeus vastaa tavoitteiltaan vuoden 1734 lain naimiskaaren 17 luvun 1 §:n mukaista *etuosaa* ja sitä voidaankin pitää vastineena naimiskaaren etuosasäännöstölle.

AL:n mukainen etuosa on, kuten asia oli jo naimiskaarenkin mukaan, säädetty *eloonjääneen puolison henkilökohtaiseksi eduksi,* minkä vuoksi eloonjääneen puolison perilliset eivät voi vedota kyseiseen etuuteen.[101] Etuosasäännöstön tarkoituksena on turvata leskelle tietty »perusvarustus», kuten vaatteet ja muut päivittäin tarpeelliset kulutusesineet sekä lesken saamat henkilökohtaiset lahjat. Etuosan suuruus on jätetty AL:ssa täsmällisemmin sääntelemättä. Vuoden 1734 lain naimiskaaren mukaan etuosan suuruus oli 1/20 osa pesän omaisuudesta. Tätä murto-osaa voidaan *Rautialan* mukaan pitää edelleenkin jonkinlaisena ohjeena etuosan suuruudesta.[102]

Aviovarallisuussäännöstön mukainen etuosa on tyypillinen *ensisijainen etuus,* jonka leski saa puolisonsa kuolinsyystä riippumatta. Minkään muun etuuden suorittaminen leskelle ei vaikuta etuosan saamiseen, mutta etuosa voi kylläkin puolestaan vaikuttaa leskelle horisontaalitasolla perintölainsäädännön perusteella mahdollisesti maksettavan avustuksen

---

100 *Aarnio, A:* em. teos, s. 46 ss.

101 *Savolainen, M:* Pesäosuuksien määräämisestä perintökaaren 3 luvun mukaan, s. 459—461 ja siinä mainittu kirjallisuus.

102 *Rautiala, M:* Avioliitto-oikeus, s. 363. Rautialan esittämän laskutavan mukaan etuosan suuruus olisi 100 000 markan arvoisesta omaisuudesta 5000 markkaa. Se vaikuttaa varsin vähäiseltä, mutta on syytä muistaa, että etuosana otettavan omaisuuden todellinen arvo voi nousta huomattavaksikin siitä huolimatta, mikä laskennallinen arvo ko. omaisuudelle annetaan.

suuruuteen. Etuosa ei siten ole kokonaan yhteensovitusneutraali etuus, vaan tarpeen vaatiessa on toimitettava *yhdensuuntainen yhteensovitus* horisontaalitasolla maksettavien etuuksien kesken.

Tasingon suuruuden määrääminen tapahtuu vasta sen jälkeen kun eloonjäänyt puoliso on erottanut itselleen edellä tarkoitetun omaisuuden. Erottamisen jälkeen eloonjääneen puolison oman omaisuuden säästö pienenee, mikä vaikuttaa välittömästi tasingon suuruuteen. Lesken saama tasinko kasvaa. Siten ottamalla mahdollisimman suuren etuosan, leski voi kasvattaa osuuttaan puolisoiden omaisuudesta yhteensä etuosan ja tasingon lisäyksen verran. Erottamissäännöstön taloudellinen merkitys on tästä huolimatta *Aarnion* mukaan eloonjääneen puolison kannalta jokseenkin vähäinen.[103]

Jos tasinko-ositus toimitetaan lesken eduksi, on eloonjääneen puolison omaisuuden säästö pienempi kuin ensiksi kuolleen puolison omaisuuden säästö. Tämän ei tarvitse lainkaan merkitä samalla sitä, että leski olisi varaton. Osituksessa ei ensinnäkään oteta huomioon avio-oikeudesta vapaata omaisuutta, jollaista leskellä saattaa olla miten paljon tahansa. Toiseksi ositussäännöstö koskee erotuksetta yhtä hyvin niitä tilanteita, joissa lesken omaisuus on huomattava kuin niitäkin tilanteita, joissa leskellä ei ole lainkaan varallisuutta. Tasinkosuojan tehokkuus riippuu siten pelkästään puolisoiden nettovarallisuuksien suhteesta. Tasinkosäännöstö on hyvä esimerkki oikeudellisesta instituutiosta, joka periaatteessa kohtelee kaikkia samalla tavoin, mutta joka käytännössä toimii sattumanvaraisena varallisuudensiirtomekanismina. Epätarkoituksenmukaisuutta on omiaan korostamaan se, että leski saa tasinkoetuuden itselleen täydellä omistusoikeudella.

(2) AL:ssa on kuitenkin pyritty nimenomaisesti varautumaan niitä tilanteita varten, joissa ositettavan omaisuuden arvo on vähäinen *säätämällä avio-oikeuden alaisen omaisuuden puolittamisperiaatteesta poikkeus lesken eduksi.* AL 103 a §:n mukaan, kun ositus toimitetaan toisen puolison kuoltua ja perhevarallisuus ei ole ollut merkittävä, saa eloonjäänyt puoliso ottaa avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta tarpeellista asuntoirtaimistoa sekä työvälineitä ja muuta elinkeinonsa jatkamiseksi tarvitsemaansa irtainta tavaraa. Lesken *otto-oikeudella* voidaan rajoittaa myös ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeutta saada osalleen osituksessa perittävälle kuulunutta omaisuutta, koska sillä voidaan laajentaa »lesken

103 *Aarnio, A:* em. teos, s. 53.

oikeutta siitä, mitä se olisi tasinkosäännösten nojalla».[104] Toimitettavassa osituksessa leski voi käyttää otto-oikeuttaan tasinko-oikeuttaan *täydentävänä* etuna.[105]

Lesken oikeus omaisuuden erottamiseen AL 103 a §:n nojalla on riippumaton siitä, suoritetaanko leskelle puolison kuoleman johdosta muita etuuksia. Se on tässä mielessä siten *aina ensisijainen etuus.* Otto-oikeus voi kuitenkin vaikuttaa eloonjääneen puolison oikeuteen vedota PK 8 luvun 2 §:n mukaiseen etuuteen. Tästä syystä se ei ole horisontaalitasolla täysin yhteensovitusneutraali etuus. Vertikaaliakselilta maksettavien etuuksien suorittamiseen otto-oikeudella ei kuitenkaan ole mitään merkitystä.

AL 103 a §:n kohdalla paljastuvat selvästi ne vaikeudet, joihin yritys kanavoida taloudellisia etuuksia siviililainsäädännön avulla törmää. Säännös on muotoiltu lieventämään kaavamaiseen tasinko-ositukseen liittyvää kohtuuttomuutta. Sitä kuitenkin voidaan soveltaa vain niissä tapauksissa, joissa ositettavan omaisuuden arvo on vähäinen. Vähäisestä omaisuudesta on objektiivisesti mahdotonta lohkaista merkittävää turvaa eloonjääneen puolison suojaksi.

Lesken oikeus pidättäytyä tasingon suorittamisesta

Jos avio-oikeuden alaisen omaisuuden vertailutoimitus osoittaa, että eloonjääneen puolison netto-omaisuus on suurempi kuin ensiksi kuolleen puolison jäämistön nettovarallisuus, voi leski AL 103 §:n 2 momentin mukaan kieltäytyä luovuttamasta omaisuuttaan tasinkona ensiksi kuolleen puolison perillisille. Säännös rakentuu ajatukselle, jonka mukaan avio-oikeusinstituution tulee toimia nimenomaan aviopuolisoiden suojana, eikä sen tavoitteena ole ohjailla perhevarallisuutta puolisoiden oikeudenomistajille.

Periaateratkaisun sisältö on konkretisoitu AL:ssa siten, että ensiksi kuolleen puolison perillisille ei anneta samanlaista oikeutta, mikä olisi

---

104 *Aarnio, A:* emt.teos s.60.

105 Vastaavantyyppinen tasinko-oikeutta täydentävä etuus olisi lesken oikeus osituksessa sisällyttää osuuteensa jäämistöön kuuluva maatila, jos hänellä olisi riittävät edellytykset menestyä maatalouselinkeinon harjoittajana. Ks. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi perintökaaren muuttamisesta, erityisesti ehdotuksen 25 luvun 8 §. HE 149/80.

kuulunut puolisolle tämän eläessä toimitettavassa osituksessa. AL 103 §:n 2 momentin mukaan yksipuolista avio-oikeutta koskevaan etuuteen voi vedota *vain eloonjäänyt puoliso hänen eläessään toimitettavassa osituksessa.* Lesken perilliset eivät voi vaatia säännöstä sovellettavaksi omaksi edukseen. Tästä huolimatta myös he voivat välillisesti hyötyä lesken suojaksi säädetystä etuudesta, sillä lesken eläessään saama etuus siirtyy heille perintönä lesken kuoltua.[106]

(1) AL 103 §:n 2 momentin mukaan *eloonjäänyt puoliso ei ole velvollinen* luovuttamaan omaisuuttaan ensiksi kuolleen puolison perillisille. *Savolainen* käyttää tästä ilmaisua AL 103.2 §:n takaama kieltäytymisoikeus.[107] *Säännöksen soveltaminen edellyttää eloonjääneeltä puolisolta aktiivisuutta,* hänen on otettava kantaa siihen, vetoaako hän kieltäytymisoikeuteensa vai ei. Ensiksi kuolleen puolison perillisillä ei ole valtaa puuttua lesken määräämistoimeen, osituksen lopputulos riippuu yksin lesken harkinnasta. Kysymys on loppujen lopuksi vain siitä, haluaako leski pitää hänelle itselleen kuuluvan omaisuuden koskemattomana vai ei ositustoimituksessa. *Savolaisen* mukaan leski voi jopa määrätä siitä, että »hän antaa vain toiselle kahdesta perillisestä tämän perintöosuutta vastaavan osuuden tasingosta (1/2)».[108] Eloonjääneen puolison oikeus kieltäytyä suorittamasta tasinkoa on kuitenkin periaatteellisella tasolla pidettävä erillään lesken disponointitoimista, joilla hän vaikuttaa perillisten keskinäisiin suhteisiin. Kieltäytymisoikeuteensa vedoten leski voi pidättää itsellään osan laskennallisesta tasingosta ja luovuttaa vain osan tasingosta perillistaholle. Jos leski liittää tasingonsuorittamiseensa jotakin ehtoja, esimerkiksi määrää juuri sen jakautumisesta perillisten kesken, on kyseenalaista, voidaanko perillisen näin saamaa etuutta lainkaan pitää perittävän jäämistöön kuuluvana.

(2) Leski voi vedota oikeuteensa pidättäytyä tasingon suorittamisesta aina silloin, kun *ositus on toimittamatta* ensiksi kuolleen puolison kuol-

---

106 Lainvalmisteluasiakirjoissa ei kiinnitetä huomiota tähän liitännäisseuraamukseen, vaan niissä korostetaan yksinomaan suojan henkilökohtaisuutta. Ks. *HE 1974,* s. 62 ja sen johdosta *Aurejärvi, E:* Lesken vapauttaminen tasingon luovuttamisesta. Avioliittolain 103 §:n 2 momentin uudistuksesta, s. 633 sekä *Savolainen, M:* Osituksen erilliskysymyksiä, s. 66 ss.

107 *Savolainen, M:* em. artikkeli, s. 78. *Aurejärvi* puolestaan nimittää oikeusohjetta *eloonjääneen puolison tasinkoprivilegiksi.* Ks. *Aurejärvi, E:* em. artikkeli, s. 619.

108 *Savolainen, M:* em. artikkeli, s. 78.

lessa. Säännös kattaa kolme ositusperustetta, sillä toimitettavan osituksen perusteena voi olla joko a) lainvoimainen asumuserotuomio tai b) avioerotuomio tai sen asemasta c) puolison kuolema. Oikeus pidättäytyä tasingonsuorittamisesta suojaa siten paitsi leskeksi jäänyttä puolisoa, *myös* eronnutta aviopuolisoa.[109] Jos ositus on ehditty toimittaa ennen puolison kuolemaa, ei eloonjäänyt entinen aviopuoliso kuitenkaan enää voi vedota oikeusohjeen sisältämään etuuteen.[110]

Ositus on miltei poikkeuksetta toimittamatta kaikissa niissä tapauksissa, joissa avioliitto purkautuu puolison kuoleman johdosta. Näissä tapauksissa ei vallitse tulkinnallista epäselvyyttä lesken mahdollisuudesta vedota AL 103 §:n 2 momentin mukaiseen etuuteen. Niissä tilanteissa, joissa avioliitto on purkautunut puolisoiden eläessä, mutta ositus on toisen heistä kuollessa toimittamatta, ei ole sitä vastoin yhdentekevää, mikä merkityssisältö ilmauksella »ositus on toimittamatta» annetaan. Kysymys osituksen toimittamisen merkityssisällöstä saa oikeudellista relevanssia myös siinä tapauksessa, että eloonjäänyt puoliso on pannut vireille ositustoimituksen, mutta kuolee itse ennen sen loppuun saattamista.

AL 103 §:n 2 momentin esitöissä on selvästi ilmaistu kanta siihen kysymykseen, miten säännöstä on sovellettava silloin, kun puolison kuollessa oli vireillä ositustoimitus. Esityösidonnaisen tulkinnan mukaan eloonjäänyt puoliso voi aina vedota oikeuteensa niissä tapauksissa, joissa *ositusta ei ollut ennen kuolemantapausta saatettu päätökseen.*[111] Tämä tulkintasuositus vastaa myös koko säännöksen taustalla olevaa ajatusta siitä, että avio-oikeudellisin säännöksin ei tule suojata kuolleen puolison oikeudenomistajaa.[112]

Aurejärvi on kuitenkin riitauttanut esityösidonnaisen tulkinnan ainoana mahdollisena tulkintavaihtoehtona. Hänen esittämänsä tulkintasuosituksen mukaan »jo ositusmenettelyn *vireille paneminen* estää puolisoa vetoamasta AL 103.2 §:ään». Tulkintansa tueksi Aurejärvi vetoaa sään-

---

109 *Aulis Aarnio* on arvostellut tasinkoprivilegioetuuden ulottamista koskemaan myös niitä tilanteita, joissa puolisot olivat ennen toisen kuolemaa saaneet lainvoimaisen asumus- tai avioerotuomion. Ks. *Aarnio, A:* em. teos, s. 59. Myös *Aurejärvi* kohdistaa oikeusohjeeseen samansisältöistä arvostelua. Ks. *Aurejärvi, E:* em. artikkeli, s. 629—631 ja sen johdosta *Savolainen, M:* em. artikkeli, s. 71.

110 Ks. seikkaperäisesti *Aurejärvi, E:* em. artikkeli, s. 628—630.

111 HE 1974 N:o 90. VPA 1974 A I, s. 62.

112 Lainsäätäjän tahdon autenttisena tulkkina tästä lähemmin *Savolainen, M:* em. artikkeli, s. 69—71.

nöksen sanamuotoon, jonka mukaan ilmaisulla »osituksessa, joka toimitetaan» on hänen mukaansa tarkoitettava sitä, että ositusmenettely *kokonaisuudessaan* (kurs. tässä) on tapahduttava vasta ensiksi kuolleen puolison kuoltua.[113] Aurejärven esittämä tulkinta on kylläkin kielellisesti mahdollinen, mutta se on edellä esitetyn säätämisajatuksen vastainen. Tämän vuoksi ja kun lain esityöt ovat ajallisesti hyvin nuoria, ei ole mitään syytä poiketa esityösidonnaisesta tulkintavaihtoehdosta.

Jos ositus on pantu vireille puolison kuoleman johdosta, mutta eloonjäänyt puoliso kuolee ennen osituksen loppuunsaattamista, on tässäkin tapauksessa otettava kantaa siihen, voidaanko AL 103 §:n 2 momentin säännöstä soveltaa lesken kuolemantapauksesta riippumatta. Ositus voidaan jakaa kahteen eri vaiheeseen, a) *laskennalliseen osituksseen,* missä määrätään avio-oikeuden alaisen omaisuuden arvo ja toisaalta b) *reaaliseen osituksseen,* jossa eloonjääneen puolison varallisuus ja kuolleen puolison jäämistö erotellaan toisistaan. Täsmennettynä kysymys oikeusohjeen soveltamisalasta kuuluu seuraavasti. Onko edellytettävä sitä, että sekä laskennallinen että reaalinen ositus on toimitettu loppuun ennen lesken kuolemaa, jotta tasinkoprivilegioetuus välittyisi perintönä lesken oikeudenomistajille vai riittääkö se, että leski on pannut vireille ositustoimituksen ja heti sen alussa ilmoittanut vetoavansa AL 103 §:n 2 momentin mukaiseen etuuteen, jotta säännöstä voitaisiin soveltaa?

Esitettyyn tulkintaongelmaan on etsittävä jälleen vastausta oikeusohjeen säätämisen tavoitteista käsin. Esitöiden mukaan »säännöstä sovelletaan vain silloin, kun *eloonjäänyt puoliso* (kurs. tässä) tulee olemaan osituksessa tasinkoa antavana tahona. Säännös suojaa siten *vain leskeä henkilökohtaisesti*» (kurs. tässä). Esityösidonnaisen tulkinnan mukaan osituksen on oltava myös reaalisesti loppuun saatettu, jotta lesken perilliset voisivat pätevästi vedota siihen, että AL 103 §:n 2 momentin mukainen etuus välittyy heille leskeltä jäävänä perintönä.[114]

Esityösidonnaisen tulkintavaihtoehdon mukaan ei lesken kirjallisella ilmoituksellakaan, jossa hän ilmoittaa vetoavansa AL 103 §:n 2 momentin mukaiseen etuuteen ja pelkällä osituksen vireillepanemisella, olisi lesken perillisten kannalta merkitystä, jos leski kuolee ennen osituksen loppuun saattamista. Päinvastainen tulkinta johtaisi siihen, että »yksipuolisen avio-

113 *Aurejärvi, E:* em. artikkeli, s. 632.

114 *HE 1974 N:o 90. VPA 1974 A I,* s. 62.

oikeuden» tuottama hyöty kanavoituisi suoraan lesken perillisille, eikä eloonjääneelle puolisolle, kuten lakia säädettäessä edellytettiin.

Esityösidonnaisen tulkintavaihtoehdon omaksuminen johtaa normiston tavoitetta ajatellen eräänlaiseen noidankehään. Jos lesken ilmoitukselle siitä, että hän haluaa vedota AL 103 §:n 2 momentin mukaiseen etuuteen, ei anneta mitään merkitystä ja ositus toimitetaan lesken kultua normaalina tasinko-osituksena sukujen kesken, suositaan tosiasiassa aviooikeussäännöstön avulla ensiksi kuolleen puolison perillisiä. Tämä puolestaan on ristiriidassa sen lainsäätämisajatuksen kanssa, että omaisuuden jako tulisi puolisoiden kuoltua toimittaa omistussuhteiden mukaan määräytyvän suhdeluvun perusteella. Kyseistä epäkohtaa ei kuitenkaan voi tulkinnallisesti poistaa, se edellyttää perintökaaren jakosäännösten uudistamista.

Jos tasinkoprivilegio-oikeutta koskevaa säännöstöä pyrkii arvioimaan siviilioikeudellisena sosiaaliturvanormina, ei ole mahdollista välttää samaa kritiikkiä, mikä on edellä kohdistettu tasinkosäännöstöön. Ensinnäkin tasinkoprivilegio-oikeutta koskeva säännös on *aina ensisijainen etuus,* johon leski on oikeutettu riippumatta siitä, mitä muita etuuksia hänelle suoritetaan puolisonsa kuoleman johdosta.

Toisaalta tasinkoprivilegio-oikeus voi tulla sovellettavaksi täysin riippumatta siitä, miten suurista omaisuuksista on kysymys. Lisäksi puolison kuoltua voi vallita epäselvyyttä siitä, kumpi puolisoista todellisuudessa omisti yhteiseen kotiin kuulunutta omaisuutta ja lesken on näissä tapauksissa helppo väittää omaisuuden kuuluneen hänelle itselleen.[115] *Koko oikeudellinen instituutio voi toimia vain varakkaamman puolison suojana.*[116] Eräs merkittävä ero on kuitenkin tasinko-oikeusnormiston

---

115 Periaatteessa osituksessa tulee kuitenkin selvittää se, miten omaisuuden hankinta on rahoitettu. *Wirilanderin* mukaan »pääsääntöisesti voitaneenkin siis lähteä siitä, että jos esine on hankittu puolison nimiin käyttäen toisen puolison varoja, viimeksi mainitulle puolisolle on syntynyt rahoituspanosta vastaava saaminen puolisoltaan. Osituksessa tätä saatavaa käsitellään normaaliin tapaan toisen puolison saatavana ja toisen velkana». *Wirilander, J:* Osituksen toimittamisesta, s. 36. Rahoittajapuolisolla on siten aina rahoituspanosta vastaava saatava puolisoltaan. Tätä seikkaa ei muuksi muuta se, että puolisoille on esimerkiksi myönnetty kiinteistöön yhteinen lainhuuto, jos toinen puoliso on yksin rahoittanut kiinteistön hankinnan. Ks. myös *Rautiala, M:* Avioliitto-oikeus, s. 354 sekä *Aarnio, A:* Aviovarallisuusjärjestelmät, s. 36 ss.

116 *Aarnio, A:* em. teos, s. 59 sekä *Aurejärvi, E:* em. artikkeli, s. 631. Niissä tapauksissa, joissa ositettava omaisuus on vähäinen, leski voi AL 103 §:n 2 mo-

ja tasinkoprivilegio-oikeutta koskevan instituutin välillä. Tasinko-oikeussäännöstöllä puututaan *toisen puolison omistamaan omaisuuteen* ja tätä perustellaan sillä, että se on kohtuullista. Tasinkoprivilegio-oikeudella puolestaan turvataan *lesken oikeus omaan omaisuuteensa* ja tätä perustellaan sillä, että se on kohtuullista. Kohtuullisuutta arvioidaan sangen yksipuolisesti lesken näkökulmasta käsin.

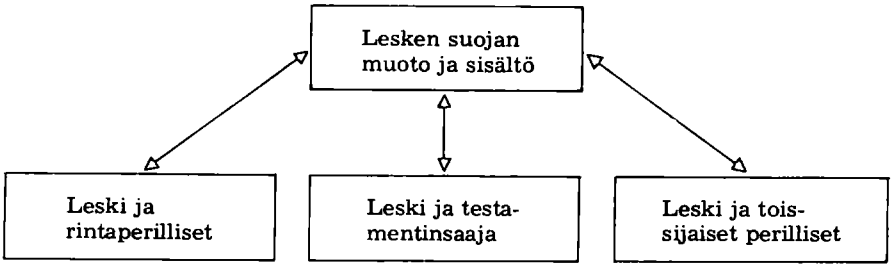
3. PERINTÖOIKEUS LESKEN SUOJANA

(1) Puolison perintöoikeudellisen aseman säätämishistoria osoittaa, että lesken suojaa on koko ajan ollut välttämätöntä suhteuttaa kahden intressitahon, a) *ensiksi kuolleen puolison rintaperillisten* ja b) *ensiksi kuolleen puolison muiden perillisten* suojan tarpeeseen. Näiden kysymysten rinnalle on myöhemmin noussut kysymys c) *eloonjääneen puolison ja testamentinsaajan* välisestä suhteesta. Kutakin kysymystä onkin tarkasteltava erikseen omana kokonaisuutenaan. Perintöoikeudellisen sosiaaliturvan analyysi edellyttää yksittäisten lainsäädäntökysymysten tarkastelua ja arviointia. Pelkästään yleisellä tasolla pysytteleminen saattaa antaa virheellisen kuvan yksityisoikeudellisen sosiaaliturvan rakentamisen mahdollisuuksista. Lesken suoja on tilannesidonnaista, sen laajuutta ja sisältöä on aina arvioitava suhteessa muiden jäämistöintresenttien suojantarpeeseen. Tässä mielessä lainsäätäjän työtä voidaankin luonnehtia määrättyjen sosiaalisia seuraamuksia omaavien vaihtoehtojen optimointitehtäväksi.

Perintöoikeudellisen sosiaaliturvan tasapainottaminen eri jäämistöintresenttien kesken voi olla monestakin eri syystä vaikeaa. Lesken sosiaaliturvan tarve voi pysyä objektiivisesti muuttumattomana, mutta mahdollisuudet perintöoikeudellisen sosiaaliturvan kanavoimiseen vaihtelevat olennaisesti siitä riippuen, missä asemassa muut jäämistöön oikeutetut ovat. Perittävän rintaperillinen saattaa esimerkiksi olla eloonjäänyttä puolisoa ratkaisevasti huonommassa asemassa ja sen vuoksi hänet tulisi asettaa prioriteettiasemaan leskeen verrattuna. Aivan sama tilanne voi olla silloin, kun harkitaan testamentinsaajan tai toissijaisten perillisten

---

mentin mukaisen etuutensa lisäksi vedota AL 103 a §:n mukaiseen otto-oikeuteensa.

Kuvio n:o 10. Perintöoikeudellisen sosiaaliturvan tasapainottaminen eri etutahojen kesken

oikeutta jäämistöön. Kun tähän ongelmavyyhteen lisäksi kietoutuu se tosiseikka, että jäämistölainsäädännön käyttäminen sosiaaliturvapolitiikan välineenä saattaa joutua avoimeen ristiriitaan perintölainsäädännön klassisen tehtävän kanssa, jonka mukaan perintölainsäädäntö on väline, jolla turvataan yksityisessä omistuksessa olevan omaisuuden siirtyminen aiemmalta sukupolvelta sitä seuraavan sukupolven yksityisomistukseen, käy ilmeiseksi, ettei kysymykseen ole yhtä ainoata oikeata vastausta.

(2) On kuitenkin muuan seikka, joka yhdistää kolmea edellä mainittua lesken suojan säätelytilannetta. Se on *kysymys puolison perintöoikeuden perustasta.* Kun rintaperillisten ja toissijaisten perillisten perimyksen perusta on vanha *sukuperimysideologia,* on puolison perintöoikeuden perustana puolestaan *sosiaalinen läheisyys.* Alun alkaen suvun oikeus perintöön perustui pelkästään suvun asemaan yhteiskunnallisena vallankäyttöorgaanina. 1900-luvun alkupuolella ajattelutavassa tapahtui muutos, jonka seurauksena *sukuperimyksenkin katsottiin osaksi perustuvan sosiaaliselle läheisyydelle.* Vuonna 1935 valmistuneessa ehdotuksessa suvun oikeudesta perintöön kirjoitettiin mm. seuraavasti: »Sukulaisten perintöoikeuden perusteena ei ole niinkään paljon pidettävä veriheimolaisuutta sellaisenaan vaan pikemminkin sitä sosialista ja taloudellista yhteisyyttä, joka liittää saman perheen ja suvun jäsenet toisiinsa».[117] Niissä tapauksissa, joissa suvun sisällä ei vallinnut sosiaalista läheisyyttä suvun siteiden höltymisen vuoksi, ei perimykselle ollut mahdollista osoittaa »järjellistä perustetta». *Sukuintressien suojaaminen onkin saanut osaksi väistyä*

117 *Ehdotus 1935,* s. 56.

sosiaaliselle läheisyydelle rakentuvan perintölainsäädännön tieltä. Samaan aikaan kun serkkujen oikeus perintöön kumottiin sen vuoksi, ettei niiden ja perittävän välillä enää vallinnut »sosialista ja taloudellista yhteisyyttä», samaan aikaan eloonjääneelle puolisolle annettiin oikeus perintöön, koska »mainitunlaisen yhteisyyden vaikutus on huomattavampi puolisoiden kesken kuin useimpien sukulaisryhmien välillä.» [118]

(3) Sosiaalinen läheisyys on perimyksen perusteena kuitenkin paljon ongelmallisempi kuin selkeä sukuperimysideologia. Havainnollistan väitettä vertaamalla sosiaalisen läheisyyden varaan rakentuvaa perimystilannetta ja sosiaalietuuden suorittamistilannetta keskenään sellaisessa tapauksessa, jossa joudutaan ottamaan kantaa eloonjääneelle puolisolle suoritettaviin etuuksiin.

Valtaosa kaikista puolison kuoleman johdosta eloonjääneelle puolisolle suoritettavista sosiaalietuuksista on kytketty *muodollisesti voimassa olevaan* avioliittoon. Leskelle suoritetaan monia etuuksia puolisonsa kuoleman johdosta, vaikka mitään sosiaalista läheisyyttä puolisoiden kesken ei enää vuosikausiin olisikaan ollut olemassa. Kärjistetyimmillään tämä ilmenee siinä, että puolisolla on oikeus perhe-eläke-etuuksiin, vaikka puolisot olisivat asuneetkin vuosikausia tosiasiassa erossa toisistaan. Sanotunlainen suurpiirteisyys on mahdollista sen vuoksi, että suurin osa sosiaalietuusjärjestelmistä perustuu vakuutuksiin ja rahastoihin. Vaikka leskelle maksetaankin näistä rahastoista etuuksia niissäkin tapauksissa, joissa ei ole osoitettavissa asiallisesti vähäisintäkään yhteyttä puolisoiden välillä, se ei mainittavasti nosta sosiaalietuuden aiheuttamia kokonaiskustannuksia. *Sosiaalietuuden suorittamisperuste onkin näissä tapauksissa puolison kuolema,* eikä sosiaalinen läheisyys.

Jäämistöoikeudellisten seuraamusten kytkeminen puolisoiden välillä vallitsevaan suhteeseen on tehtävä huomattavasti hienovaraisemmin kuin muiden sosiaalietuuksien kytkemisen kohdalla on menetelty. Tähän on olemassa kolme painavaa syytä. Jäämistöoikeudellisilla järjestelyillä ohjaillaan ensinnäkin vakuutusrahastoihin verrattuna pieniä etuuksia, ja mikä tärkeämpää, jäämistöintresenttien piiri on paljon pienempi kuin sosiaalietuusjärjestelmään kuuluvien edunsaajien piiri. Jäämistöintresentit voivat lisäksi omalla kohdallaan osoittaa *vaihtoehtoisen perimyksen perusteen,* ellei puoliso voi vedota sosiaaliseen läheisyyteen oman perintöoikeutensa perustana. *Sosiaalisen läheisyyden puuttuminen muodostaa*

[118] *Ehdotus* 1935, s. 57.

tällöin puolison jäämistöoikeudellisen suojan esteen, minkä vuoksi sukuperimystä koskevat säännöt tulevat puolison perintöoikeudellisten suojasäännösten asemasta sovellettaviksi. Vastaavaa vaihtoehtoista edunsaajaa ei ole edes ajateltavissa muissa sosiaalietuusjärjestelmissä.

Puolison jäämistöoikeudellisen suojan esteet

(1) Jäämistöoikeudellisen suojan esteitä koskeva säännöstö on koko jäämistöoikeudellisen sosiaaliturvan kannalta keskeisessä asemassa. Lähempi analyysi osoittaa, miten teknisenä pidetty jäämistöoikeudellinen järjestely onkin itse asiassa mitä suurimmassa määrin perimyksen perustetta koskeva sisällöllinen kannanotto, sillä puolisoiden välillä vallitsevaa sosiaalista läheisyyttä mitataan juuri jäämistöoikeudellisen suojan esteitä koskevalla säännöstöllä.

Puolison jäämistöoikeudellisen suojan esteet voidaan jakaa *yleisiin* ja *erityisiin esteisiin.* Jäämistöoikeudellisen suojan yleisillä esteillä tarkoitetaan niitä seikkoja, joiden vallitessa jokainen menettää perintöön tai testamenttiin perustuvan oikeutensa. PK 15 luvun 1 §:n mukaan kenelläkään ei ole oikeutta perintöön tai testamenttiin sen jälkeen, jonka kuoleman hän on tahallisesti aiheuttanut rikollisella teolla. Vastaavasti oikeus voi julistaa henkilön menettäneeksi kokonaan tai osaksi oikeutensa jäämistöön, jos tämä on tahallansa hävittänyt tai salannut perittävän testamentin. Nämä säännökset koskevat myös eloonjäänyttä puolisoa, joka jo niiden soveltamisen vuoksi voi menettää oikeutensa perintöön puolisonsa jälkeen.[119]

(2) Jäämistöoikeudellisen suojan yleisiä esteitä koskevaa säännöstöä täydentää puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityisiä esteitä koskeva normisto, joka sijaitsee vuoden 1965 PK 3 luvun 7 §:ssä. Mainittu oikeusohje on sisäisesti epäjohdonmukainen. Alun alkaen sillä on tarkoitettu liittää estevaikutus kaikkiin niihin tilanteisiin, joissa puolisoiden välillä ei voida osoittaa järkevää perimyksen perustetta, s.o. sosiaalista läheisyyttä. Kuitenkin PK 3 luvun 7 § kohtelee täysin eri tavoin erilaisia avioeromuotoja.[120] Säännöksen mukaan on esimerkiksi sellainen tilanne täy-

119 *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 36—42.

120 Ks. *Savolainen, M:* Puolison perintöoikeudesta, s. 13—17 sekä *Aarnio, A:* em. teos, s. 43—44.

sin mahdollinen, että eloonjäänyt puoliso perii ensiksi kuolleen puolison, vaikka tämän kuollessa olisikin ollut vireillä yhteinen hakemus asumuseron tai avioeron saamiseksi, mutta menettää perintöoikeutensa siinä tapauksessa, että eroprosessi oli pantu vireille kanteella. Samantyyppinen on tilanne, jossa puolisolla ei ole PK 3 luvun 7 §:n mukaan kanneperusteisen asumuseroprosessin vireillä ollessa oikeutta ensiksi kuolleen puolison jäämistöön, mutta on sanottu oikeus siinä tapauksessa, että kanteen johdosta on annettu lainvoiman saanut tuomio, missä puolisot on tuomittu asumuseroon, mutta jotka eivät olleet ehtineet muuttaa erilleen ennen toisen puolison kuolemaa. Tällaiselle epäjohdonmukaisuudelle on vaikeaa, ellei mahdotonta, osoittaa kestävää perustetta. *Normiston tulee kohdella samanlaisessa asemassa olevia ihmisiä samalla tavoin. Se on eräs oikeudenmukaisen oikeusjärjestyksen minimiedellytyksistä.*

(3) Tämän vuoksi puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityisiä esteitä koskevaa PK 3 luvun 7 §:n säännöstä onkin ehdotettu muutettavaksi. Kolmannen työryhmän tekemän ehdotuksen 3 luvun 12 §:n 1 ja 2 momentin ja sanotun ehdotuksen 4 luvun 5 §:n mukaan puolisoiden välillä vallinneen sosiaalisen läheisyyden katsotaan päättyvän silloin, kun he ryhtyvät tiettyihin, laissa lähemmin säänneltyihin toimiin avioliiton purkamiseksi.[121] Ensimmäinen puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityinen estekategoria koskee *kanneperusteisia toimia avioliiton purkamiseksi.* Kanneperusteiset toimet voidaan jakaa kahteen eri ryhmään sillä perusteella a) edellyttääkö niiden soveltaminen avioliiton purkamista koskevan prosessin vireillä oloa vai b) eivätkö ne sitä edellytä.

Puolisolla ei ehdotuksen mukaan olisi oikeutta perittävän jäämistöön PK 3 eikä 4 luvun nojalla, jos perittävän kuollessa *olisi vireillä kanne avioliiton purkamisesta tai asumuserosta.* Ehdotus vastaa tältä osin vuoden 1965 PK 3 luvun 7 §:ää. OK 11 luvun 19 §:n mukaan asia tulee vireille haasteen tiedoksiantamisella. Pelkkä haastehakemuksen tekeminen ja tiedoksiantotoimiin ryhtyminen eivät siten vielä muodosta puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityistä estettä, olipa sitten haasteperuste mikä tahansa. Myöskään sillä seikalla ei ole mitään merkitystä, kumpi puolisoista oli haastehakemuksen asiassa laatinut. Vasta haasteen tiedoksi antamisen jälkeen avioeroa koskeva kanne ja asemuseroa koskeva AL 69 a 2 ja 3 momentin mukainen kanne muodostavat puolison perintöoikeuden erityisen esteen. Ehdotus, kuten vuoden 1965 PK:kin edellyttävät sitä,

121 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 47 ss sekä s. 54.

että kanne oli vireillä *perittävän kuollessa.* Sen vuoksi sellainen haaste, jota ei ehditä antaa tiedoksi ennen perittävän kuolemaa, ei muodosta perimyksen erityistä estettä. Tähän järjestelyyn sisältyy perimyksen perusteen kannalta tietty epäjohdonmukaisuus, jota on kuitenkin lakiteknisesti vaikea eliminoida normiston selvyyden siitä kärsimättä. Puolisoiden välit saattavat olla peruuttamattomasti rikkoutuneet, mistä kielii haastehakemuksen tekeminen, mutta ko. seikka ei yksin riitä konstitutioimaan puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityistä estettä.

Sekä vuoden 1965 PK 3 luvun 7 §:ssä että ehdotuksen sitä vastaavassa oikeusohjeessa käytetään ilmaisua kanteen vireillä olo. Tällä käsitevalinnalla on haluttu nimenomaan korostaa sitä, että *perimyksen estevaikutus alkaa haasteen tiedoksiantamisesta ja ulottuu sen johdosta annetun päätöksen lainvoimaiseksi tulemiseen saakka.*[122]

(4) Toinen perimyksen esteperuste, joka kuuluu kanneperusteisia toimia koskevaan kategoriaan, liittyy avioliiton peruutumistilanteisiin. Kolmannen työryhmän ehdottaman PK 3 luvun 12 §:n 2 momentin ja vastaavasti 4 luvun 5 §:n mukaan eloonjääneellä puolisolle ei olisi oikeutta jäämistöön sanottujen lukujen nojalla silloin, kun *ensiksi kuolleella puolisolla olisi kuollessaan oikeus vaatia avioliittoa peruutuvaksi.* Oikeusohje on samansisältöinen PK 3 luvun 7 §:n 2 momentin kanssa. *Säännöksen soveltaminen ei edellytä jutun vireille panoa, mutta se edellyttää kanteen nostamisen mahdollisuutta.* Analysoidessaan ehdotusta vastaavaa vuoden 1965 PK:n säännöstä, *Aarnio* erottaa toisistaan kaksi erilaista peruutumistilannetta. Hänen mukaansa »ns. absoluuttinen peruutumisperuste sulkee aina pois puolison perintöoikeuden».[123] AL 67 §:n mukaan *absoluuttisilla peruutumisperusteilla* tarkoitetaan kaksinnaimistilanteita ja lähisukulaisten keskinäisiä avioliittoja. Ns. *relatiivisilla peruutumisperusteilla* puolestaan useimmissa tapauksissa viitataan henkilön sieluntilaan avioliiton solmimishetkellä. AL 68 §:ssä puhutaan tätä tarkoittaen mielisairaudesta, tilapäisestä mielenhäiriöstä, avioliittoon pakottamisesta ja niin edelleen.

Avioliiton peruutumissäännöstöllä ei ole suurta käytännöllistä merkitystä ja sen periaatteellisesta arvostakin voidaan olla montaa mieltä.[124] Perimyksen erityisenä esteperusteena se on kuitenkin voimassa oleva

---

122 *Tirkkonen, T:* Suomen siviiliprosessioikeus I, s. 546.

123 *Aarnio, A:* em. teos, s. 43.

124 Avioliittolakikomitea ehdotti ensimmäisessä osamietinnössään kumottavaksi koko peruutumissäännöstön. Ks. *KM 1972: A 21,* s. 185.

säännöstö ja sellaisena juridisesti kiinnostava. Siihen nimittäin kytkeytyy *kysymys aviovarallisuussäännösten antamasta suojasta eloonjääneelle puolisolle.*

Puolison perintöoikeudellinen suoja sulkeutuu pois jo siinä tapauksessa, että ensiksi kuolleella puolisolla *oli mahdollisuus* vaatia avioliiton peruutumista. Sellainen mahdollisuus puolisolla on aina silloin kun on kyse absoluuttisesta peruutumisperusteesta. AL 83 §:n mukaan peruutumiskannetta ei kuitenkaan saa nostaa kaksinnaimisen perusteella sen jälkeen kun aikaisempi avioliitto on purkautunut. Relatiiviseen peruutumisperusteeseen nojaava kanne on puolestaan aina nostettava määräajassa, mikä aika on saattanut kulua umpeen jo ennen perittävän kuolemaa. Näissä tapauksissa relatiivinen peruutumisperuste on perimyksen erityisenä esteenä rauennut, koska puolison kuollessa ei määräajan umpeen kulumisen vuoksi ole mahdollisuutta vaatia avioliittoa peruutuvaksi.

Jos peruutumissäännöstöä voidaan soveltaa perimyksen erityisenä esteenä, on leskellä siitä huolimatta pääsääntöisesti oikeus aviovarallisuussäännöstön mukaisiin etuuksiin.[125] Omaisuuden ositus on näin ollen toimitettava AL:n yleisten ositusnormien mukaan, eikä siihen ole sovellettava AL 90 §:n erityissäännöstä, jonka mukaan peruutumisositus on toimitettava merkittävimmiltä osiltaan erottelutoimituksena. Leskellä on siten peruutumisperusteen olemassa olosta huolimatta oikeus saada osituksessa tasinkona omaisuutta ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta, jos jäämistön säästö on suurempi kuin eloonjääneen puolison avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö. Siinä tapauksessa, että avioliiton peruutumista koskeva kanne oli vireillä puolison kuollessa, on korkein oikeus kuitenkin katsonut ratkaisussaan 1951 II 122, että ositus on toimitettava peruutumisositusta koskevien oikeusohjeiden mukaisesti.

(5) Kokonaan oman ryhmänsä puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityisistä esteistä muodostavat *hakemusperusteiset toimet avioliiton purkamiseksi.* Huomattava osa kaikista avioeroprosesseista alkaa puolisoiden yhteisellä hakemuksella eron saamiseksi ja monessa tapauksessa puolisot asuvat erillään välien rikkouduttua vuosien ajan, jonka jälkeen eroa haetaan suoraan yhteisellä hakemuksella.[126] Erotahto on näissä tilan-

125 *Rautiala, M:* Avioliitto-oikeus, s. 84 sekä *sama:* Ositus, s. 313.

126 Ks. lähemmin eroperusteiden valikoitumisesta *Koskelo, Pauliine:* Avioerot ja niihin vaikuttaneet tekijät vuosina 1930—1977. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 8/1979, s. 78 ss sekä *Helin, M:* Suomalainen avioeroprosessi, s. 96 ss, ja *Mahkonen, S:* Avioero, s. 217.

teissa epäilemättä yhtä vakaa kuin kanneperusteisissakin avioerotilanteissa, mutta valittu eroamismuoto suojaa paremmin puolisoiden intimiteettiä. Asumusero myönnetään, jos puolisoiden välillä on suoritettu sovittelu ja he ovat yksimieliset siitä, että he eivät voi välien rikkoutumisen vuoksi jatkaa yhteiselämää. Vastaavasti puolisoilla on oikeus saada AL 76 §:n 2 momentin mukaan suoraan avioero, jos he ovat asumuserotuomiotta asuneet välien rikkoutumisen vuoksi erillään viimeiset kaksi vuotta. Koska puolisoiden välit ovat heidän molempien käsitysten mukaan pahoin rikkoutuneet, ei tällaiseen avioliittoon ole myöskään syytä liittää jäämistöoikeudellisia seuraamuksia. Vuoden 1965 PK 3 luvun 7 §:n mukaan hakemusperusteiset toimet avioliiton purkamiseksi eivät kuitenkaan muodosta puolison perintöoikeuden estettä.[127]

Kolmannen työryhmän ehdotuksen 3 luvun 12 §:n ja 4 luvun 5 §:n mukaan eloonjääneellä puolisolla ei olisi sanottujen lukujen nojalla oikeutta jäämistöön, jos puolisot ovat tehneet ennen perittävän kuolemaa hakemuksen avioliiton purkamisesta tai asumuserosta. Yhteinen hakemus asumuseron tai avioeron saamiseksi muodostaisi ehdotuksen mukaan puolison jäämistöoikeudellisen suojan esteen siitä lähtien, kun asumuseroa tai avioeroa koskeva hakemus jätetään tuomioistuimelle. Sen sijaan valmistelevat toimet hakemuksen tekemiseksi, esimerkiksi sovittelun aloittaminen ja pelkkä hakemusasiakirjan laatiminen eivät vielä yksinään muodostaisi perintöoikeudellisen suojan estettä.

(6) Puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityisistä esteistä oman ryhmänsä muodostavat ne tapaukset, joissa puolisot *on tuomittu asumuseroon.* Ehdotuksen 3 luvun 12 §:n ja vastaavasti 4 luvun 5 §:n mukaan puolisolla ei olisi kyseisten lukujen perusteella oikeutta ensiksi kuolleen puolison jäämistöön, »jos puolisot on tuomittu asumuseroon, mikäli asumuserotuomio ei ole perittävän kuollessa rauennut». Ehdotus poikkeaa olennaisesti vuoden 1965 PK 3 luvun 7 §:stä, jonka mukaan puolisoilla ei ole perintöoikeutta, mikäli erityisistä asianhaaroista ei muuta johdu, jos puolisot perittävän kuollessa asumuseron saatuaan asuivat erillään.[128]

Ehdotetussa muodossa jo *pelkkä asumuserotuomio* riittäisi perimyksen erityiseksi esteeksi, sillä mitään lisäedellytyksiä estevaikutuksen syn-

---

127 Tätäkin pidemmälle meni ensimmäinen työryhmä, joka ehdotti eräiden jäämistöoikeudellisten etuuksien saamisen perusteeksi yksinomaan muodollisesti voimassa olevaa avioliittoa. Ks. lähemmin *Ensimmäisen työryhmän mietintö,* s. 36.

128 Kolmannen työryhmän ehdotus pohjautuu osin perintöoikeuskomitean ehdotukselle. Ks. *Perintöoikeuskomitean mietintö, s. 59.*

tymiselle ole asetettu. Estevaikutus alkaisi jo asumuserotuomion julistamisesta lukien, koska vireillä oleva avioliiton purkamista koskeva prosessi muodostaisi perimyksen erityisen esteen.

(7) Viimeinen puolison perintöoikeudellisen suojan erityinen estekategoria liittyy estevaikutuksen kytkemiseen *välien pysyvään rikkoutumiseen.* Tätä esteperustetta ei vuoden 1965 PK tunne. Ehdotuksen 3 luvun 12 §:n 1 momentin ja vastaavasti 4 luvun 5 §:n mukaan puolisolla ei olisi oikeutta ko. lukujen perusteella jäämistöön, jos perittävän kuollessa puolisot olisivat asumuserotuomiotta muuttaneet välien pysyvän rikkoutumisen vuoksi erilleen. Ehdotusta on perusteltu nimenomaisesti vetoamalla *perimyksen perusteen puuttumiseen* välien rikkoutumistilanteissa.[129] Aviopuolisot muuttavat monessa tapauksessa sovittelutien välttämiseksi erilleen asumuseroa ottamatta. Erilleen muuttamisen tarkoitus on kuitenkin periaatteessa aivan sama kuin esimerkiksi avioerokanteen eli viime kädessä avioliiton purkaminen. *Tästä syystä ei puolisoiden välillä ole sellaista sosiaalista läheisyyttä, joka voisi olla perimyksen perusteena.* Jos ensiksi kuolleen puolison perilliset tulisivat vetoamaan tähän esteperusteeseen torjuakseen lesken perinnöstä, olisivat he velvollisia näyttämään sen, että erilleen muuttaminen johtui välien pysyvästä rikkoutumisesta.[130] Syynä erilleen muuttamiseen voisi kuitenkin olla myös perintöoikeudellisesti irrelevantti seikka, kuten esimerkiksi toisella paikkakunnalla sijaitseva puolison työpaikka tai opiskelu muualla kuin puolisoiden yhteisen kodin sijaintipaikkakunnalla.

(8) Vuoden 1965 PK 3 luvun 7 §:n mukaan puolisolla ei ole perintöoikeutta niissä tapauksissa, joissa esteperuste on olemassa, mikäli *erityisistä asianhaaroista* ei muuta johdu. Erityisten asianhaarojen käsitettä ei lainvalmisteluasiakirjoissa ole kuitenkaan lähemmin täsmennetty. Se antaa mahdollisuuden moniin tulkintoihin lesken eduksi, mutta lienee käytännössä jäänyt vähäkäyttöiseksi.[131] Tästä syystä ehdotuksessa on luovuttu mahdollisuudesta ottaa erityiset asianhaarat huomioon arvioitaessa puolison oikeutta jäämistöön PK 3 ja 4 luvun nojalla.[132] Jos ehdotuksen 3 luvun 12 §:ssä tai siihen viittaavassa 4 luvun 5 §:ssä oleva este-

129 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 49.

130 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 49.

131 *Savolainen, M:* em. teos, s. 15—16.

132 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 47.

peruste olisi olemassa, ei eloonjääneellä puolisolla olisi *lainkaan* oikeutta *sanottujen lukujen perusteella* ensiksi kuolleen jäämistöön.

Kolmannen työryhmän tekemää ehdotusta voisi pitää jossakin määrin kohtuuttomana lesken kannalta, ellei siihen samaan aikaan olisi liitetty ehdotusta leskelle myönnettävästä toimeentuloavustuksesta niissä tapauksissa, joissa leskellä ei ole oikeutta *muutoin* perintöön. Ennen avustussäännöstön lähempää tarkastelua on kuitenkin syytä viivähtää hetkinen sen kysymyksen parissa, miten puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityinen este todetaan.

Puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityiseen esteeseen vetoaminen

(1) Vuoden 1965 PK:ssa, sen kummemmin kuin sitä koskeneissa muutosehdotuksissakaan, ei ole nimenomaisia säännöksiä siitä, millä tavoin ja missä jäämistön selvityksen vaiheessa puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityinen esteperuste todetaan, kuka sen toteaa ja tarvitseeko siihen erityisesti vedota. Nämä ongelmat on jätetty ratkaistaviksi yleisten säännösten perusteella. Jotta niihin voisi lähemmin pureutua, on aivan aluksi asetettava kysymys, kenen intressissä puolison jäämistöoikeudellisen suojan esteperusteet on luotu? Vastaus tähän kysymykseen on helppo antaa. *Puolison jäämistöoikeudellisen suojan erityiset esteperusteet on luotu suojaamaan suvun oikeutta jäämistöön.* Esimerkiksi vuoden 1965 PK 3 luvun 7 §:n mukaiset esteperusteet toimivat toissijaisten perillisten suojasäännöksinä ja ehdotuksen 4 luvun 5 §:n säännökset puolestaan toimisivat rintaperillisten suojasäännöksinä. Esteperusteen tullessa sovellettavaksi, suvun edustajat voivat esittää soliidin perimyksen perusteen itsensä hyväksi. Luonnollisesti heillä täytyy olla myös silloin oikeus vedota esteperusteen olemassa oloon.

(2) Sekä *Savolainen* että *Aarnio* antavat vuoden 1965 PK 3 luvun 7 §:n säännökselle tulkinnon, jonka mukaan puolison perintöoikeuden menetys on tarkoitettu välittömästi lain nojalla syntyväksi oikeusseuraamukseksi.[133] Tämän ipso iure-tulkinnon mukaan ensiksi kuolleen puolison sukulaiset voivat välittömästi vaatia ositusta tai omaisuuden erottelua toimitettavaksi, jos laissa tarkoitettu esteperuste on olemassa. Näin on myös asianlaita kolmannen työryhmän ehdotuksen mukaan. Ehdotuksen 3 lu-

133 *Savolainen, M:* em. teos, s. 16 sekä *Aarnio, A:* em. teos, s. 44.

vun mukaisissa tilanteissa toissijaiset perilliset voisivat välittömästi puolison kuoltua vaatia omaisuuden ositusta tai erottelua ja rintaperillisillä olisi vastaava oikeus PK 4 luvun mukaisissa tilanteissa. Näissä tapauksissa eloonjääneen puolison perheoikeudellinen suoja rakentuisi *yksin* aviovarallisuussäännösten varaan. Leski saisi siten joko tasinkoa tai voisi pidättäytyä sen luovuttamisesta.

Aina ei ole riidatonta se, onko esteperuste ollut olemassa vai ei. Epäselvyystilanteessa onkin suositeltu vahvistuskanteen nostamista ja siinä annetun ratkaisun asettamista toimituksen lähtökohdaksi. Vahvistuskanteen nostaminen olisi erityisesti paikallaan niissä tilanteissa, joissa puolisoiden välien väitettäisiin olleen pysyvästi rikkoutuneet ja sanotusta seikasta ei oltaisi yksimielisiä.[134] Tämän erityisen esteperusteen soveltaminen edellyttäisi aina riitaisassa tapauksessa jakajan ohjauksesta tapahtuvaa vahvistuskanteen nostamista sen seikan selvittämiseksi, oliko erilleen muutto tapahtunut välien pysyvän rikkoutumisen vuoksi vai olisiko erilleen muuttoon ollut jokin muu, jäämistöoikeudellisesti merkityksetön syy. Vahvistuskanteen voisivat nostaa sekä eloonjäänyt puoliso että perintöä hänen sijastaan havittelevat muut jäämistöintresentit. Annettu tuomio olisi asetettava jäämistöä koskevien toimien lähtökohdaksi.

Puolison perintöoikeuden esteitä koskevan säännöksen soveltaminen ei kuitenkaan edellytä vahvistuskanteen nostamista. *Aarnion* mukaan pesänjakajan on ensiksi kuolleen puolison sukulaisten vaatimuksesta otettava perintöoikeuden menetys huomioon ilman, että siitä on olemassa tuomioistuimen lainvoimaista ratkaisua.[135] Kyseinen menettely olisi mahdollista myös ehdotuksen mukaan, mutta jakajan tulisi tällöin informoida eloonjäänyttä puolisoa hänen mahdollisuudestaan avustukseen PK 8 luvun 2 §:n nojalla.

Toimeentuloavustus

(1) Jos eloonjääneellä puolisolla ei perimyksen esteen vuoksi ole oikeutta ensiksi kuolleen puolison jäämistöön, saattaa leski menettää merkittävänkin varallisuusarvoisen etuuden. Menettämisseuraamus on ehdoton kaikissa niissä tapauksissa, joissa vallitsee jäämistöoikeudellisen suo-

134 Ks. todistustaakasta kyseisessä prosessissa edellä, s. 83.

135 *Aarnio, A:* em. teos, s. 44.

jan yleinen este. Sen sijaan vuoden 1965 PK:n mukaan on jossakin määrin tulkinnanvaraista se, mitä merkitystä jäämistöoikeudellisen suojan erityisillä esteillä on arvioitaessa lesken oikeutta toimeentuloavustukseen. PK 8 luvun 2 §:n mukaan eloonjääneelle puolisolle on annettava pesän säästöstä kertakaikkisena avustuksena rahaa tai muuta omaisuutta sen mukaan kuin harkitaan kohtuulliseksi, jos se on tarpeen eloonjääneen puolisn kohtuullista toimeentuloa varten.

Aarnio on asettunut puoltamaan tulkintaa, jonka mukaan jäämistöoikeudellisen suojan erityinen este ei estäisi lesken oikeutta vaatia PK 8 luvun 2 §:n nojalla pesästä itselleen omaisuutta.[136] Hän on perustellut kantaansa avustussäännöstön tavoitteilla ja sen vuoksi rinnastaa PK 8 luvun 2 §:n AL 79 §:n säännökseen, jonka nojalla avioerotilanteessa toinen puolisoista voidaan velvoittaa suorittamaan toiselle elatusapua. Tämän tulkinnon mukaan perimyksen erityiset esteet koskisivat vain nimenomaisesti laissa mainittuja tilanteita, eli puolison perintöoikeutta PK 3 luvun nojalla ja hänen hyväkseen tehdyn testamentin tehokkuutta.

Aarnion esittämälle tulkinnolle saa varovaista tukea perintökaaren esitöistä. Vuoden 1935 ehdotuksen mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi ollut oikeus saada avustusta *testamentinsaajalta.* Avustussäännöstöä pidettiin eräänlaisena puolison hyväksi tehtynä testamenttaamisrajoituksena, jota puollettiin vertaamalla säännöstöä AL:n elatussäännöksiin.[137] Korkein oikeus kuitenkin katsoi lausunnossaan, että eloonjääneelle puolisolle »oli varattava mahdollisuus elatusavun saamiseen silloinkin, kun jäämistö menee rintaperillisille eikä testamentilla ole muille annettu omaisuutta, semminkin kun puoliso avioerotapauksessa voidaan melko laajalti velvoittaa ja käytännössä velvoitetaankin antamaan toiselle puolisolle elatusapua».[138] Kannanotollaan korkein oikeus halusi laajentaa avustussäännöksen soveltamismahdollisuuksia mahdollisimman moneen tapaukseen. Juuri tämän vuoksi on mahdollista ajatella, että avustussäännöstöä voidaan soveltaa lesken eduksi niissäkin tilanteissa, joissa vallitsee jäämistöoikeudellisen suojan erityinen este.

Myös PK 8 luvun 2 §:n sanamuoto näyttää lisäksi puoltavan Aarnion esittämää tulkintoa. Säännöksen mukaan avustusta voidaan suorittaa vain, mikäli se on *eloonjääneen puolison* kohtuullista toimeentuloa varten

136 *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 379.

137 *Ehdotus 1935,* s. 119.

138 *Korkeimman oikeuden lausunto* 1941, s. 86.

tarpeen. Henkilöä voidaan nimittää puolisoksi niin kauan kunnes avioeroa koskeva ratkaisu on saanut lainvoiman. Valmistelevat toimet avioliiton purkamiseksi eivät siten estä PK 8 luvun 2 §:n mukaisen avustussäännöksen soveltamista lesken eduksi.

(2) Vuoden 1965 PK:n mukainen avustusoikeus leskelle korvaa lesken puuttuvan perintöoikeuden niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen, mutta tekee sen käytännössä heikosti. Säännöstön soveltaminen edellyttää sekä horisontaalista että vertikaalista yhteensovittamista. Horisontaalitasolla on ensinnäkin arvioitava eloonjääneen puolison saaman aviovarallisuusoikeudellisen etuuden riittävyyttä. Jos puoliso saa merkittävän taloudellisen etuuden esimerkiksi tasinkona tai vetoamalla yksipuoliseen avio-oikeuteensa, ei hänellä ole oikeutta PK 8 luvun 2 §:n mukaiseen toimeentuloavustukseen. Vastaavasti jos leski saa vertikaaliakselilta muita etuuksia puolisonsa kuoleman johdosta, esimerkiksi suuren ansioperusteisen perhe-eläkkeen, ei hänelle voida suorittaa perintökaaren nojalla toimeentuloavustusta. *PK 8 luvun 2 §:n mukainen avustus onkin yhteensovituksessa väistyvä etuus.*

PK 8 luvun 2 §:n mukaan avustuksen antamisella voidaan jopa loukata rintaperillisten oikeutta lakiosaan, jos tähän on olemassa painavia syitä. Rintaperillisen lakiosaoikeuden ja lesken avustusoikeuden toisiinsa sopeuttamisessa ei kuitenkaan ole kyse yhteensovittamisesta siinä mielessä kuin tätä käsitettä edellä on käytetty. Edunsaajan näkökulmasta tilanteessa ei ole edes kyse samasta sosiaalietuustapahtumasta, sillä puolison kannalta tilannetta arvioitaessa sosiaalietuustapahtumana on puolison kuolema ja rintaperillisten näkökulmasta kysymys on vanhemman kuolemasta.

(3) Vuoden 1965 PK 8 luvun 2 §:n mukainen avustus ei ole kyennyt toimimaan odotetulla tavalla taloudellisen turvallisuuden kanavointisäännöksenä leskelle. Sen vuoksi on etsitty soveliaampaa lainsäädäntömallia lesken ja rintaperillisen välisen oikeussuhteen järjestämiseksi ja tässä etsinnässä on päädytty puoltamaan tietyntyyppistä jakamattomuussuojaa leskelle. Tästä syystä eloonjääneellä puolisolla ei ole katsottu enää olevan sosiaalista tarvetta erilliseen avustukseen niissä tapauksissa, joissa perittävältä on jäänyt rintaperillinen, minkä vuoksi lesken oikeus avustukseen on ehdotettu nykyisessä muodossaan lakkautettavaksi.[139] Toi-

139 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 76.

meentuloavustusta koskevaa säännöstä ei kuitenkaan ole haluttu viimeisimmässä ehdotuksessa kokonaan kumota, vaan on kartoitettu mahdollisuuksia käyttää sitä edelleenkin jossain määrin sosiaaliturvan ohjailun välineenä. Pyrkimys on ollut ohjailla jäämistöoikeudellisin keinoin sosiaaliturvaa sinne, missä sitä ei ole tyydyttävästi muilla keinoin aikaansaatu.[140]

Vuoden 1965 PK 8 luvun 2 §:n mukainen avustussäännös on ehdotettu muutettavaksi siten, että sen perusteella voisivat avustusta vaatia kihlakumppani, avopuoliso sekä sellainen leski, jolla ei perimyksen erityisen esteen vuoksi ole oikeutta perittävän jäämistöön. Avustuksen antamisella ei kuitenkaan voisi enää missään olosuhteissa loukata rintaperillisen oikeutta lakiosaan.

Ehdotuksen mukaan avustukseen oikeutetuista henkilöistä *kihlaleski ja avoleski ovat sellaisia, jotka voivat osoittaa avustusoikeutensa perusteeksi avustuksen tarpeen ohella myös sosiaalisen läheisyyden.* Käytännössä he ovat usein olleet erittäin läheisessä suhteessa perittävään ja on täysin mahdollista ajatella, että heille annettaisiin samansisältöinen oikeus perintöön kuin eloonjääneelle puolisolle. Sitä vastoin jos eloonjäänyt puoliso ei ole oikeutettu jäämistöön ehdotetun PK 3 tai 4 luvun nojalla, ei hänen perimyksensä perusteeksi ole enää mahdollista osoittaa sosiaalista läheisyyttä, joka olisi ollut olemassa perittävän kuolinhetkellä. *Eloonjääneen puolison oikeus avustukseen näissä tilanteissa nojaisikin ennen muuta sosiaaliseen tarpeeseen ja siihen seikkaan, että hän on jossain vaiheessa ollut läheisessä sosiaalisessa suhteessa perittävään.* Lesken oikeus avustukseen vain *täydentäisi* aviovarallisuusjärjestelmän antamaa suojaa.

(4) Mutta onko perusteltua aihetta olettaa, että harkinnanvarainen toimeentuloavustus voisi tehokkaasti suojata avopuolisoa ja kihlaleskeä sekä sellaista leskeä, joka ei saa jäämistöä perimyksen erityisen esteen vuoksi, kun sama säännöstö ei ole kyennyt suojaamaan eloonjäänyttä

---

140 Tältä osin pitää edelleen paikkansa se, mitä *Miettinen* kirjoitti avustussäännöstön merkityksestä sosiaaliturvan kannalta. »Sosiaaliturvajärjestelmämme on parin viimeisen vuosikymmenen aikana kehitetty verrattain tehokkaaksi. Niin merkittäviä etuja kuin sosiaalivakuutuksen eri muodot, erilaiset sosiaaliset avustukset ja sosiaalihuolto antavatkin vähävaraisille kansalaisille, on epäilemättä oikeuspoliittisesti tarkoituksenmukaista täydentää sosiaaliturvaa perintölainsäädäntöön otetuin avustussäännöksin». Ks. *Miettinen, M:* Perintöoikeus ja sosiaaliturva, s. 3.

puolisoa niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen? Tämä on vaikea kysymys. On kuitenkin oletettu, että painava syy avustussäännöstön huonoon toimivuuteen olisi siinä, että *avustuksen suuruutta* ei ole millään tavoin täsmällisesti ilmaistu itse avustussäännöksessä.

Kolmannen työryhmän ehdotuksessa pyrittiin tehostamaan avustussäännöstön toimivuutta asettamalla avustuksen suuruudelle ala- ja yläraja. Alaraja olisi suhteellisesti määräytyvä ja se olisi sen hyvä ja huono puoli. Avustusta voitaisiin suorittaa ehdotuksen mukaan vasta silloin kun se olisi avustukseen oikeutetun henkilön *toimeentulon kannalta tarpeen.* Kyseessä on nimenomaan toimeentuloavustus. Toimeentulolla tarkoitetaan tiettyä perustarpeiden tyydyttämistasoa. Tästä johtuu myös se, että toimeentuloavustus olisi ehdotetussakin muodossaan *väistyvä etuus.* Jos leski saisi puolisonsa kuoleman johdosta muita etuuksia, olisi yksisuuntaisen yhteensovituksen johdosta jätettävä hänelle maksamatta PK 8 luvun 2 §:ssä tarkoitettua avustusta.[141]

Ehdotuksessa omaksuttua tapaa määritellä avustuksen alarajan suuruus voidaan arvostella aivan samalla tavoin kuin vuoden 1965 PK:ssa omaksuttua järjestelyä. Se on epämääräinen. Sitä vastoin ehdotuksessa on asetettu avustuksen enimmäissuuruudelle täsmällinen yläraja. Ehdotuksen 8 luvun 2 §:n mukaan avustus ei saisi milloinkaan ylittää *kansaneläkelain* 26 §:ssä (448/69) säännellyn perusosan vuotuista määrää kerrottuna luvulla 30. Vuoden 1982 huhtikuusta alkaen perusosan suuruus oli 248 markkaa kuukaudessa ja suurimman mahdollisen avustuksen kokonaismäärä olisi siten ollut 89 280 markkaa. Avustus tulisi maksaa jäämistön säästöstä kertakaikkisena eränä, eikä sitä voitaisi muutoin kuin saajan suostumuksin suorittaa hänelle toistuvaisuorituksina.

(5) Kuka ratkaisee avustuksen suuruuden yksittäistapauksessa? Kuolinpesän osakkaat ja avustukseen PK 8 luvun 2 §:n nojalla oikeutettu voivat ensinnäkin *sopia* avustuksen maksamisesta ja sen suorittamistavasta. Eloonjäänyt puoliso, jos hän on kuolinpesän osakas, voi toisaalta hakea pesänselvittäjän tai pesänjakajan määräämistä vuoden 1965 PK 8 luvun 2 §:n mukaisen avustuksen maksamiseksi. Ehdotuksen 8 luvun 2 §:n mukaan avustukseen oikeutetut henkilöt eivät kuitenkaan olisi kuolinpesän osakkaita, joten he eivät voisi kuolinpesän osakkuutta koskevien yleisten sääntöjen mukaan vaatia esimerkiksi pesänjakajan määräämistä

141 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 77.

avustuksen suorittamiseksi.[142] Pesänselvitystä ja perinnönjakoa koskevia yleisiä säännöksiä onkin tämän vuoksi ehdotettu täydennettäväksi oikeusohjeilla, jotka oikeuttaisivat ehdotuksen 8 luvun 2 §:n mukaan avustusta vaativan turvautumaan pesänselvittäjän ja pesänjakajan apuun oikeutensa toteuttamiseksi.

Ehdotuksen 19 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan hakemuksen *pesänselvittäjän* määräämiseksi voisi tehdä sellainen avustukseen oikeutettu henkilö, joka ei ole kuolinpesän osakas, mutta vain silloin, kun pesänselvittäjän määräämisen harkittaisiin olevan tarpeen avustusvaateen toteuttamiseksi. Pesänselvittäjää ei siten voitaisi määrätä automaattisesti ehdotuksen 8 luvun 2 §:n nojalla toimeentuloavustukseen oikeutetun henkilön hakemuksesta. Hakemus tulisi perustella ja hakija olisi velvollinen näyttämään selvittäjän määräämisen tarpeellisuuden.[143] Tässä mielessä avustukseen oikeutetun henkilön mahdollisuus hakea pesänselvittäjän määräämistä rinnastuisi legaatin saajan oikeuteen hakea selvittäjän määräämistä.[144] Ehdotuksen 23 luvun 12 §:n 2 momentin mukaan *pesänjakajan* määräämistä voisi hakea avustusvaateen toteuttamiseksi myös sellainen avustukseen oikeutettu henkilö, joka ei olisi pesän osakas. Säännäksessä viitataan nimenomaan ehdotuksen 8 luvun 2 §:n nojalla avustukseen oikeutettuun henkilöön. Päinvastoin kuin pesänselvittäjähakemusta, hakemusta pesänjakajan määräämiseksi ei avustukseen oikeutetun henkilön tarvitsisi perustella.[145]

(6) Avustukseen oikeutetun henkilön hakemuksesta määrätyn pesänselvittäjän ja pesäjakajan toimivalta ei rajoitu koskemaan yksinomaan avustuksen suorittamisen kannalta välttämättömiä toimia, vaan heidän toimivaltansa määräytyy perintökaaren 19 ja 23 luvun mukaan. Mikäli kuolinpesän osakkaat eivät halua jatkaa perinnönjakoa pidemmälle kuin avustuksen suorittamiseksi on välttämätöntä, he voivat PK 23 luvun 5 §:n nojalla pyytää tuomioistuimelta pesänjakajan vapauttamista tehtävästään, jos osakkaat ovat tästä yksimieliset.[146] PK 23 luvun 6 §:n mukaan jakajalle on varattava hakemuksen johdosta tilaisuus tulla kuulluksi.

---

142 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 86.

143 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 85.

144 *Saarenpää, A:* Pesänselvittäjä ja pesänjakaja, s. 86 ss.

145 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 86.

146 *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 289.

A. Leski ja rintaperilliset

(1) Perittävän rintaperillisellä tarkoitetaan paitsi *perittävän omia lapsia,* myös *näiden jälkeläisiä.* Rintaperillisten perillisryhmässä eli ensimmäisessä parenteelissa vallitsee vuoden 1965 PK 2 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan rajaton sijaantulo-oikeus, minkä vuoksi jokaisen perintöön oikeutetun, mutta sittemmin kuolleen sijaan tulevat hänen jälkeläisensä. Käsitteellisen selvyyden vuoksi voidaankin puhua perittävän omista lapsista eli *lähemmistä rintaperillisistä* ja näiden jälkeläisistä eli *sijaantulorintaperillisistä.* Rintaperillisen perillisasemaan ei vaikuta se, onko hän perittävän ja eloonjääneen puolison *yhteinen jälkeläinen* vai perittävän *aikaisemmasta avioliitosta* syntynyt lapsi.

(2) Perittävän lapsi on voinut syntyä myös avioliiton ulkopuolella. Milloin kyseessä on *äidin ja hänen rintaperillisensä* välinen oikeussuhde, ei lapsen syntymäajankohdalla ole merkitystä rintaperillispresumption kannalta. Sen sijaan tarkasteltaessa *lapsen ja hänen isänsä välistä suhdetta* jäämistöoikeudelliselta kannalta, on syytä kiinnittää huomiota sovellettavan säännöstön valikoitumiseen. Taitekohdan tässä suhteessa muodostavat toisaalta *isyyslaki* (700/75) ja *sen voimaanpanosta annettu laki* (701/75) ja toisaalta *laki perintökaaren muuttamisesta* (710/75). Jos ennen näiden lakien voimaan tuloa eli ennen ajankohtaa 1. 10. 1976 lapsen isyys oli tunnustettu AuLapsiL (173/22) 20 §:n mukaisesti tai lapsella oli vahvistettu kihlalapsen asema, sovelletaan näiden henkilöiden perintöoikeuteen PK 2 luvun 1 §:n säännöksiä ja heidät toisin sanoen *rinnastetaan rintaperilliseen,* mikäli perittävä kuolee lain voimaan tulon jälkeen eli 1. 10. 1976 tai myöhemmin.

Jos taas perittävä on kuollut ennen 1. 10. 1976, on perintökaaren muuttamisesta annetun lain (710/75) voimaanpanosäännöksen mukaan perinnönjättäjän jäämistöön sovellettava vuoden 1965 PK:n säännöksiä sellaisina kuin ne olivat ennen mainitun lain voimaantuloa. Avioliiton ulkopuolella syntyneellä lapsella voikin olla PK 2 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan perintöoikeus ennen 1. 10. 1976 kuolleen isänsä tai isänpuoleisen sukulaisensa jälkeen vain sillä edellytyksellä, että lapsi on tunnustettu, väkisinmaaten siitetty tai lapsella on kihlalapsen asema.[147]

---

147 *Savolainen, M:* Lapsen asemaa koskevan lainsäädännön siirtymäsäännökset I, s. 121.

(3) Isyyslain voimaan tuloon on liittynyt välillisesti eräitä perintöoikeudellisia kysymyksiä, joista osa on jo aktualisoitunut ratkaisukäytännössä. Tulkintaproblematiikka koskee ennen muuta niitä tapauksia, joissa lapsen statusta ei ole ratkaistu ja perittävä on kuollut ennen 1. 10. 1976. KKO on ratkaisussaan 1979 II 89 katsonut, että perittävän kuoltua ennen 1. 10. 1976 voitiin senkin jälkeen nostetulla kanteella erikseen vahvistaa, että lapsi, joka on syntynyt ennen mainittua ajankohtaa, oli *avioliittolain voimaanpanosta annetun lain* (235/29) 6 §:n 1 momentissa ja PK 2 luvun 4 §:n 1 momentissa tarkoitettu kihlalapsi.[148]

KKO on ratkaisussaan pyrkinyt kohtuullistamaan isyyslain voimaanpanolakia, jonka mukaan 1. 10. 1976 jälkeen ei ole mahdollista nostaa erillistä kannetta kihlalapsen aseman vahvistamiseksi.[149] Ratkaisussaan KKO lähestyy tuomioistuimen tulkintavallan rajoja, koska isyyslain voimaanpanolain 4 §:ssä on nimenomainen säännös siitä, että isyyslain säännöksiä on sovellettava myös ennen lain voimaantuloa syntyneisiin lapsiin nähden. Isyyslain nojalla taas on mahdollista ajaa vain isyyden vahvistamista koskevaa kannetta ja sitäkin ainoastaan tietyin edellytyksin. Esimerkiksi isyyslain voimaanpanolain 7 §:n 2 momentin mukaan kannetta ei voida panna vireille sen jälkeen, kun isäksi oletettu mies on kuollut. Lain selvästä sanonnasta huolimatta KKO kuitenkin näyttää asettavan vastaisen ratkaisutoimintansa ohjenuoraksi edellä viitatun päätöksensä. *Erillinen kihlalapsikanne olisi oikeuskäytännön valossa siten edelleenkin mahdollinen.*[150] Kanteen hyväksymisen välittömänä jäämistöoikeudellisena seurauksena on se, että kihlalapsen perintöoikeuteen sovelletaan vuoden 1965 PK 2 luvun 4 §:n säännöstä, jos lapsi on syntynyt ennen 1. 10. 1976.

(4) Lesken jäämistöoikeudellisen aseman kannalta kiinnostava ja läheisesti rintaperillisen asemaa koskeva kysymys liittyy AuLapsiL:n nojalla elatukseen oikeutetun ja elatusvelvollisen välisen suhteen oikeudelliseen

---

148 *Hiidensalo, T:* Kihlalapsen asema Korkeimman oikeuden viimeaikaisessa käytännössä, s. 549—558.

149 *Savolainen, M:* Lapsen asemaa koskevan lainsäädännön siirtymäsäännökset I, s. 123 ss sekä *sama:* Kihlalapsen asema ennen, nyt — ja korkeimman oikeuden mukaan, s. 435 ss. Kanteen nostamisen edellytyksistä ks. myös *Mattila, H:* Isyys, s. 52—54.

150 *Helinin* mukaan KKO:n ratkaisua 1979 II 89 ei kuitenkaan voi tulkita siten, että sitä olisi pidettävä »yleisenä ohjeena, joka avaa tien kaikenlaisten kihlalapsikanteiden tutkimiselle ja hyväksymiselle». *Helin, M:* Kihlalapsen asemasta, s. 705.

sääntelyyn. Jos elatusvelvollinen mies kuolee sinä aikana, jolloin lapsella on oikeus saada elatusapua sopimuksen tai päätöksen perusteella ei lapsella ole tästä johtuen perintöoikeutta miehen jäämistöön.[151] Aikaisemmin voimassa olleen ja nyttemmin kumotun AuLapsiL 12 §:n mukaan elatukseen oikeutetulla lapsella oli oikeus saada elatusvelvollisen kuoltua miehen jäämistöstä päältäpäin se määrä, mikä tarvittiin elatusvelvollisuuden täyttämiseksi lasta kohtaan vastaisuudessa. Perintökaaren muuttamisesta annetun lain (710/75) voimaantulosäännöksen mukaan elatukseen oikeutetun lapsen oikeutta saada elatusavustusta elatusvelvollisen miehen jäämistöstä on arvosteltava PK 8 luvun avustussäännösten mukaisesti. Säännöstä sovelletaan vain niissä tapauksissa, joissa elatusvelvollinen on kuollut 1. 10. 1976 jälkeen.[152]

(5) Samassa asemassa kuin biologinen rintaperillinen, on myös sellainen ottolapsi, jonka lapseksi ottaminen on vahvistettu 1. 1. 1980 jälkeen *lapseksi ottamisesta annetun lain* (32/79) nojalla. Sijaantuloperimystä koskevat säännökset soveltuvat sellaisinaan myös uuden lapseksiottamisesta annetun lain nojalla adoptoidun henkilön rintaperilliseen. Perittävän rintaperillisenä pidetään myös sellaista ottolasta, joka on adoptoitu nyttemmin osittain kumotun *ottolapsilain* (208/25) mukaan.

Käytännössä ns. vanha ottolapsilaki on vielä vuosikymmeniä tärkeä nimenomaan lesken näkökulmasta arvioituna, sillä lapseksi ottamisesta annetun lain 33 §:n mukaan vanhan lain nojalla adoptoidun lapsen perintöoikeudesta ja oikeudesta periä ottolapsi on voimassa mitä vuoden 1965 PK 4 luvun alkuperäisissä säännöksissä oli säädetty. Vanha ottolapsilaki rakentui ns. *heikolle adoptiolle,* jolloin ottolapseksi otetun henkilön suhteita omiin biologisiin vanhempiin ja näiden sukulaisiin ei täysin katkaistu.[153] Niinpä ottolapseksi annettu lapsi säilyy yhä edelleen luonnollisten vanhempiensa rintaperillisenä, jos adoptio on vahvistettu ennen 1. 1. 1980. Ko. seikalla voi olla hyvinkin ratkaiseva merkitys paitsi ottolapsen itsensä kannalta, myös biologisen vanhemman puolison perintöoikeuden kannalta. Biologisten vanhempien ottolapseksi antamaa lasta on näet tässä tapauksessa pidettävä sellaisena rintaperillisenä, joka syrjäyttää biologisen vanhemman puolison perintöoikeutta koskevien vuoden 1965 PK 3 luvun säännösten soveltamisen.

---

151 *Savolainen, M:* Lapsen asemaa koskevan lainsäädännön siirtymäsäännökset III, s. 293.

152 Ks. lähemmin *Savolainen, M:* em. artikkeli, s. 293.

(6) Eloonjääneen puolison ja rintaperillisten välisen intressikonfliktin mittasuhteista saa jonkinlaisen kuvan tarkastelemalla *lapsi- ja leskiperheiden lukumäärää*. Suomessa oli vuoden 1977 lopulla perheitä noin 1,2 miljoonaa. Lapsiperheiden lukumäärä oli mainittuna tilastoajankohtana yli 900 000. Lapsia näissä perheissä oli noin 1 670 000. Avioerojen yleisyyttä koskevien tilastotietojen perusteella voidaan päätellä, että valtaosa näistä avioliitoista tulee aikanaan purkautumaan toisen puolison kuoleman johdosta. Tyypillisimmässä perimystilanteessa ensiksi kuolleelta puolisolta jää noin 60—65 vuotias naisleski ja täysi-ikäiset rintaperilliset, jotka ovat ehtineet jo muodostaa oman perheensä.[154]

Kuitenkin yllättävän monessa tapauksessa eloonjäänyt puoliso asuu yhteisessä kodissa lastensa kanssa. Vuoden 1978 alussa oli noin 80 000 leskiperhettä ja lapsia näissä perheissä oli yli 90 000.[155] Käytettävissä olevasta tilastomateriaalista ei käy ilmi, kuinka monessa tapauksessa nämä lesken kanssa asuvat lapset olivat myös ensiksi kuolleen puolison perillisiä. Tilastojen mukaan leskiperheissä asuvista lapsista oli lähes 50 000 vajaavaltaista. On tuskin virheellistä olettaa heistä pääosan olleen ensiksi kuolleen puolison ja lesken yhteisiä perillisiä.

(7) Perintöoikeudellisten säännösten uudistamiselle on olemassa aina psykologisia esteitä silloin, kun puututaan ydinperheen jäsenten keskinäiseen asemaan, heidän oikeuksiinsa ja velvollisuuksiinsa perheen jäseninä. Eri jäämistöintresenttitahot pitävät voimakkaasti kiinni saavuttamistaan oikeuksista, eivätkä ole halukkaita luopumaan niistä muiden eduksi. Erityisen selvästi tämä käy ilmi tarkasteltaessa juuri rintaperillisen ja eloonjääneen puolison välistä suhdetta. Rintaperillisen asema on turvattu lakiosasäännöksin ja sijaantuloperimysjärjestelyin.[156] Siitä huolimatta, että lakiosasäännöstö on nykyisessä muodossaan suhteellisen nuori oikeudellinen instituutio, muodostaa se käytännössä vakavimman esteen eloonjääneen puolison aseman uudelleen arvioinnille.

Eloonjääneen puolison ja rintaperillisen välisen suhteen lainsäädännöllistä järjestämistä ei ole omiaan helpottamaan se, että kummankin osapuolen perintöoikeudelle voidaan osoittaa useampia rationaalisia perusteita. Edellä on jo käsitelty kysymystä eloonjääneen puolison perin-

---

153 Ks. *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 30.

154 *Halttunen, R:* Perimysoikeuden laajuudesta, s. 197—245.

155 *Perhetilasto* 31.12.1977. VÄ 1979.

156 Ks. lähemmin *Kangas, U:* Rintaperillisen jäämistöoikeudellisesta asemasta, s. 1—33.

töoikeuden perustasta. Rintaperillisten perintöoikeuden viimekätinen perusta on *sukulaisperimys*, he ovat suoraa alenevaa polvea perittävän jälkeen. *Sosiaaliselle läheisyydelle perustuva perimys* on kuitenkin valtaamassa sijaa sukuperimykseltä myös vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa. Tämä näkyy muun muassa testamenttauskäytännössä, jonka mukaan useimmiten testamentinsaajana on eloonjääneen puolison ohella rintaperillinen. Testamentin tekemisen motiivina on testaattorille henkilökohtaisesti läheisen ihmisen muistaminen, ei niinkään sukulaisuuden suosiminen. Tapahtuneen kehityksen johdosta rintaperillistenkin perintöoikeuden perusta on lähestynyt puolison perintöoikeuden perustaa, joka avioestesäännöksistä johtuen rakentuu sosiaaliselle läheisyydelle ja vain sille.

Nämä eivät kuitenkaan ole ainoita ajateltavissa olevia perusteita jäämistösaannolle. *Heikki Mattila* ja *Ahti Saarenpää* ovat erotelleet kahdeksan eri vaihtoehtoista tapaa perinnönsaajien määräytymiselle.[157] Näistä ensimmäinen koskee a) *vapaaharkintaista perimystä*, jolla kirjoittajat tarkoittavat sellaista jäämistölainsäädäntöä, joka sallii perittävälle täysin rajoittamattoman vallan määrätä jäämistöstään. Ajatus vapaaharkintaisesta perintöoikeudesta on kuitenkin suomalaiselle yhteiskunnalle vieras. Suomalaisen jäämistölainsäädännön juuret löytyvät yhteiskunnasta, jonka perimysideologia on rakentunut b) *sukulaisperimyksen* varaan. Jäämistölainsäädännön taustalla oleva arvokompleksi on edellyttänyt aina jossakin määrin primääriomistajan määräämisvallan rajoittamista jonkin eturyhmän, lähinnä perheen eduksi. Tämän vuoksi sukulaisperimyksen asemasta voidaan puhua myös c) *perheperimyksestä.* Täysin vapaaharkintainen ja tiukasti sukukeskeinen perimys johtavat kummatkin jäämistölainsäädännön sosiaaliturvatehtävän vesittymiseen, sillä ne estävät jäämistövarallisuuden tietoisen ohjailun taloudellisessa turvattomuudessa elävien henkilöiden hyväksi.

Perillisten piiri olisi mahdollista määrittää myös siirtämällä omistajan määräämisvalta jäämistöstä jollekin muulle henkilölle tai orgaanille. Tähän liittyen kirjoittajat erottavat d) *delegointiperusteisen perimyksen* ja e) *tarveperimyksen* toisistaan. Delegointiperusteisella perimyksellä voi-

157 *Mattila, H — Saarenpää, A:* Perinnönsaajien määräytyminen, s. 340—341. *Klami* puolestaan erottaa jäämistösaantojen määräytymistapoina toisistaan *roolikriteerit* ja *tahtokriteerit.* Klamin terminologian mukaan vaihtoehtoiset perusteet jäämistösaannolle koskisivat ennen muuta roolikriteerejä. Ks. *Klami, H. T:* Vuoden 1734 lain perimysjärjestelmä, s. 120 ss.

daan tällöin ymmärtää omistajan määräämisvallan kaventamista koskemaan vain sitä, kuka saa määrätä jäämistöstä. Vaihtoehto ei ole aivan niin absurdi kuin miltä se ensiksi vaikuttaa. Vuoden 1965 PK:ssa on testamenttiperimyksen osalta hyväksytty delegointiperusteinen perimys sallimalla testamentin tekeminen PK 9 luvun 2 §:n mukaan perittävän eläessä siitetyn lapsen vastaisuudessa syntyvän lapsen eduksi.

Paljon kiintoisampi vaihtoehto perimyksen perusteena on kokonaan tarveharkintainen perimys. Tarveharkintainen perimys voisi oikeuttaa kenet tahansa taloudellisen etuuden tarpeessa olevan henkilön vaatimaan osuuttaan jäämistöstä. Kirjoittajat rajaavat kuitenkin tarveperimyksen koskemaan vain niitä tapauksia, joissa perintöön olisivat oikeutettuja vainajasta taloudellisesti riippuvaiset henkilöt. Tämä vaihtoehto näyttäisi ensi katsannossa tyydyttävän parhaiten jäämistölainsäädännön sosiaaliturvafunktion toteuttamisen yhteiskunnassa. Ankaraa sukuperimysideologiaa on jo vuoden 1965 PK:ssa lievennetty jossakin määrin avustussäännöstöllä, mutta senkään mukaan avustusta ei nykyisin voida myöntää kuin perittävän vanhemmille, lapsille ja puolisolle.

Tästä askel eteenpäin merkitsisi luopumista lakimääräistä perimystä koskevista säännöksistä ja siirtymistä kokonaan kansalaisten tarpeista riippuvan perintöosan määräytymisjärjestelmään. Samalla kuitenkin törmättäisiin hyvin suuriin käytännöllisiin vaikeuksiin, kuten kysymykseen siitä, miten perillisten joukko identifioitaisiin, kuka päättäisi perinnön jakautumisperusteista ja mikä merkitys tulisi antaa perittävän tahdonilmaisulle. Sen vuoksi tarveharkintainen perimyskään ei voi käytännössä tulla vakavasti harkittavaksi lainsäädäntövaihtoehdoksi.

Muutkaan kirjoittajien esille nostamat vaihtoehdot perinnönsaajien määräytymiseksi eivät näytä sellaisinaan soveltuvan ainakaan yksinomaisiksi perimyksen perustetta koskeviksi ratkaisuiksi. Jos perintölainsäädäntö rakentuisi yksinomaan f) *valtioperimyksen* varaan, merkitsisi se väistämättä perittävään läheisessä yhteydessä olleiden henkilöiden syrjäyttämistä perinnöstä ja samalla perintölainsäädännön sosiaaliturvatehtävä ei lainkaan toteutuisi. Samasta syystä g) *yhteisöperimys*, jonka mukaan jäämistöomaisuus siirtyisi sille yhteisölle, johon omaisuus toiminnallisesti kuuluu, on torjuttava vaihtoehto. Ainoastaan h) *ryhmäperimys*, jonka mukaan perintö lankeaisi sille ryhmälle, jossa henkilö on viimeksi asunut, voisi tarjota jonkinlaisen pohjan tiettyjen jäämistöratkaisujen uudelleen arvioinnille.

Jäämistöoikeudellisen sosiaaliturvan tarve ei voine milloinkaan tulla kysymykseen *yksinomaisena ratkaisuperustana* arvioitaessa jonkun henkilötahon oikeutta perittävän jäämistöön. Mutta se voi ja sen tulee myös vaikuttaa säädettävän normiston sisältöön. Millä tavoin tuo kysymys on ratkaistavissa eloonjääneen puolison ja rintaperillisten välillä, siitä seuraavassa.

Jäämistöoikeudellisen suojan rakenteellisista vaihtoehdoista

Eloonjääneellä puolisolla on vuoden 1965 PK 8 luvun mukaan oikeus saada toimeentuloavustusta jäämistön säästöstä. Avustuksen antamisella on vähäisessä määrin lievennetty sukulaisperimyksen ehdottomuutta, jopa niinkin, että avustus voidaan antaa rintaperillisen lakiosaa loukkaavana, jos siihen on olemassa painavia syitä. Tästä syystä avustussäännöstöllä on laajempaa merkitystä. Se osaltaan murentaa sukusuhteiden vahvaa asemaa perimyksen perustana ja asettaa sosiaaliselle läheisyydelle perustuvan oikeuden sukuperimyksen *edelle*. Samalla se avaa ovet sosiaalisten tarpeiden tyydyttämiselle perintölainsäädännön avulla. Avustussäännöstöstä ei ole periaatteellisella tasolla kuin lyhyt askel lakimääräisen perintöoikeuden säätämiseen eloonjääneelle puolisolle rintaperillisten rinnalla. (1) Eräs mahdollisuus olisi *turvata leskelle samanlainen asema kuin rintaperilliselle*. Lesken asema suojattaisiin tällöin perintöosasäännöksin, jolloin laskennallisen perintöosan suuruus riippuisi lesken ja rintaperillisten lukumäärästä. Sanotunlaista murto-osaista oikeutta jäämistöön ehdotti muun muassa *Suomalaisten naisyhdistysten komitea* vuonna 1915 periaatemietinnöstä antamassaan lausunnossa. Ehdotuksen mukaan osuuden piti tulla leskelle täysin omistusoikeuksin, jolloin eloonjäänyt puoliso olisi voinut myös määrätä saamastaan perinnöstä kaikissa suhteissa kenestäkään riippumatta.[158] Esimerkiksi Tanskan voimassa oleva perintölaki, 31. 5. 1963 annettu *arvelov*, rakentuu osittain tällaiselle periaatteelle ja turvaa puolisolle lisäksi loukkaamattoman lakiosan perittävän jäämistöstä.[159]

Mikäli perintölainsäädännön tavoitteeksi asetettaisiin formaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttaminen siten, että jokaiselle jäämistöintresen-

158 Ks. edellä alaviite 19, s. 32.

159 Tanskan oikeuden osalta ks. *Andersen, E:* Arveret, s. 22 ss.

tille tulisi antaa yhtä paljon jäämistöomaisuudesta, olisi edellä oleva ehdotus tämän tavoitteen turvaamisen kannalta perusteltu. Jos sitä vastoin perintölainsäädännöllä halutaan toteuttaa tarvesidonnaista eli distributiivista oikeudenmukaisuutta, niin silloin kemiallisesti puhdas murto-osakonstruktio ei ole siihen tarkoitukseen soveltuva instrumentti. Pidättyväistä suhtautumista murto-osamalliin voidaan puoltaa lähemmin seuraavilla argumenteilla.

Jos leskelle tuleva murto-osa ensiksi kuolleen puolison jäämistöön olisi hyvin suuri ja leski saisi osuutensa täydellä omistusoikeudella, merkitsisi se samalla rintaperillisten syrjäyttämistä vastaavassa määrin perinnöstä. Rintaperillisten suojantarve voi kuitenkin olla vieläkin suurempi kuin lesken suojantarve. Myös tämä ulottuvuus on otettava huomioon säännöstöä laadittaessa. Rintaperillisten tarpeiden huomioon ottaminen voisi johtaa siihen, että leskelle tuleva murto-osa jäisikin kovin pieneksi. Se ei taas riittäisi turvaamaan leskelle elinolosuhteiden laadullista muuttumattomuutta. Lainlaatija on ikään kuin puun ja kuoren välissä. Murto-osaisen oikeuden toteuttaminen saattaisi myös edellyttää jäämistöomaisuuden realisoimista, jolloin menetettäisiin lopullisesti se etu, jota säädettävällä lailla tavoiteltiin.[160] Kaikissa tapauksissa murto-osaiseen järjestelmään liittyisi kuitenkin se kiistaton etu, että järjestelmä olisi kaavamaisuudessaan yksinkertainen ja perillisten keskinäissuhteet lopullisesti muotoava.

(2) Toinen lainsäädäntövaihtoehto olisi *syrjäyttää rintaperilliset jäämistöstä eloonjääneen puolison eduksi.* Tämän vaihtoehdon mukaan leski saisi aina puolisonsa jäämistön suoraan lain nojalla vastaavalla tavalla kuin PK 3 luvun mukaan on järjestetty eloonjääneen puolison ja toissijaisten perillisten välinen suhde. Järjestelmää voisi täydentää lesken lakiosasuojasäännöstö, jonka mukaan leski olisi suojattu myös perittävän tekemää testamenttia vastaan. Rintaperillisten asema voitaisiin turvata toissijaista perimystä koskevin säännöksin, heille voitaisiin kanavoida se osa perittävän omaisuudesta, joka lesken kuoltua mahdollisesti olisi jäljellä. On kuitenkin kaksi painavaa syytä olla puoltamatta tällä hetkellä sanotunlaista lainsäädäntövaihtoa.

Ensimmäinen niistä koskee eloonjääneen puolison tarvitseman suojan laajuutta. Perintölainsäädännön sosiaaliturvatehtävän kannalta on tyystin yhdentekevää, saako leski jäämistöön täyden määräämisvallan vai ei.

160 *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, s. 20 ss.

Jos jäämistöön sisältyy asunto ja perintölainsäädännön tavoitteena on eloonjääneen puolison asumisoikeuden turvaaminen, ei tämän tavoitteen kannalta ole tärkeää se, voiko leski esimerkiksi myydä omistamansa asunnon. Paljon tärkeämpää on se, *miten suojattu* oikeus vedota asumisoikeuteen on. Toinen seikka, joka puhuu lesken ensisijaisperimysoikeutta vastaan, liittyy edellä käytyyn keskusteluun perimyksen perusteesta. Huolimatta sukuperimyksen merkityksen asteittaisesta murentumisesta on syytä epäillä sellaisen johtopäätöksen oikeutusta, jonka mukaan lähimpien perillisten kesken sillä ei olisi enää *mitään* merkitystä. Sitä vastoin on luultavaa, että sukuperimys on menettänyt merkitystään sijaantuloperimystä koskevien säännösten kohdalla. Tämän vuoksi olisi mahdollista laatia perimysjärjestystä koskevat säännökset uudelleen siten, että eloonjäänyt puoliso syrjäyttäisi jäämistöstä sijaantulorintaperillisen.

(3) Vuoden 1965 PK:n säätämisen jälkeen käynnistyneessä lainvalmistelussa murto-osaratkaisu ja lesken ensisijaisperimys eivät ole olleet vakavasti esillä. Lainvalmistelussa on etsitty ratkaisua, jonka avulla olisi mahdollista parhaiten sovittaa yhteen rintaperillisen ja eloonjääneen puolison intressit. *Tavoitteena on ollut eloonjääneen puolison perintöoikeudellisen suojan maksimointi samaan aikaan, kun vanhaa sukuperimysideologiaa on haluttu suojata säädettävässä laissa.*[161] Sama ajatus käy oikeastaan ilmi jo vuonna 1942 valmistuneesta *Hakulisen* promemoriasta. Sen mukaan rintaperillisten oikeus olisi tullut turvata säilyttämällä jäämistövarallisuus mahdollisimman koskemattomana heidän varalleen. Tähän lainsäädäntötavoitteeseen pyrittiin liittämään tavoite, jonka mukaan leskelle oli taattava elinolosuhteiden laadullinen muuttumattomuus. Näiden lainsäädäntökriteerien valossa on perustelluimpana vaihtoehtona pidetty *leskelle myönnettävää oikeutta pitää jäämistö osaksi tai kokonaan jakamattomana hallinnassaan.*

Jakamattomuusjärjestely ei ole sen paremmin kansainvälisesti kuin omaa oikeuttammekaan ajatellen ainutkertainen. Sitä voidaan puoltaa myös pitkäaikaisella käytännön kokemuksella. Perinnön pitämistä jakamattomana suositeltiin jo vanhassa ruotsalaisessa oikeudessa. Muun muassa Upplannin lain mukaan kansalaisia kehotettiin pidättäytymään perin-

161 Tässä suhteessa Ruotsin perhelainsäädännön valmistelu on kulkemassa omaa tietään. Valmisteilla olevan perintökaaren uudistuksen mukaan eloonjäänyt puoliso saisi ensisijaisesti oikeuden hallita jäämistöä jakamattomana ja toissijaisesti hänellä olisi oikeus saada 1/3 jäämistöstä perintönä. *Äktenskapsbalk. Förslag av familjelagssakkuniga. SOU 1981: 85.*

nönjaon suorittamisesta, lain mukaan »oli parasta pitää veljespesä jakamattomana».[162] Tavoite oli tuon ajan sosiaalisia oloja ajatellen luonnollinen: jäämistön oli oltava riittävän suuri kokonaisuus, jotta omistajat saattoivat saada siitä välttämättömän toimeentulonsa. Samaa tarkoitusta palvelivat myös veronalaisen maan vähentämiskielto sekä pyrkimys säilyttää perintötilat elinkelpoisina kokonaisuuksina suvun hallussa.[163] Oikeus hallita jäämistöä jakamattomana oli alun alkaen suvun oikeus, eikä sillä ollut muodollisesti mitään tekemistä eloonjääneen puolison oikeuden kanssa. Useamman sukupolven muodostaman perheen sisäisestä hallintomallista kuitenkin oli seurauksena se, että »vanha emäntä» sai kuolemaansa saakka ruuan ja asunnon suvun hallinnoimalla tilalla. Maata omistamattoman väestön osan keskuudessa jäämistölainsäädännöllä ei ollut edes välillistä turvafunktiota lesken kannalta.

Aikaa myöten maaomaisuuden jakamattomuutta koskevista säännöksistä on kehittynyt spesifiikisti eloonjääneen puolison suojasäännöstö. Historiallisia perinteitä seuraten on omaisuuden jakamattomana pitämiseen lakisääteisenä lesken suojamuotona päädytty mm. Tanskassa, Islannissa ja Norjassa ja näistä maista saadut kokemukset ovat olleet yksinomaan myönteisiä.[164] Jakamattomuusmallia on kuitenkin pidetty myös riitaisuuksia aiheuttavana ja mikä ehkä tärkeämpää, kansantaloudellisesti epäedullisena. Vuonna 1935 valmistuneessa ehdotuksessa kritisoitiin jakamattomuusmallia näistä heikkouksista seuraavasti: »Tällaista järjestelyä vastaan voidaan kuitenkin esittää painavia syitä, erittäinkin se seikka, että sen edellytyksenä on joka tapauksessa jako, jossa sanottu omaisuus määrätään, sekä että eloonjääneen puolison omaisuuteen saaman käyttöoikeuden määrittelemiseksi monimutkaiset lainsäännökset olisivat tarpeen, jotapaitsi olisi pelättävissä alituisia selkkauksia ja riitaisuuksia omaisuuden omistajien, ensiksi kuolleen puolison sukulaisten kesken. Kansantalouden kannaltakaan ei voitaisi pitää tyydyttävänä, että huomattava määrä omaisuutta siten lain nojalla joutuisi kaksinaisen hallinnon alaiseksi».[165]

---

162 *Hemmer, R:* Suomen oikeushistorian oppikirja III, s. 73.

163 *Aarnio, A:* Perimyssäännöstön taustaa erityisesti maa- ja väestöpolitiikan kannalta, s. 305 ss.

164 SOU 1964:35, s. 30, *Hesser, T:* Svensk historik, gällande rätt i övriga nordiska och vissa andra länder, statiska uppgifter mm., s. 16—20, *Andersen, E:* Arveret, s. 232 ss sekä *Arnholm, C J:* Arveretten, s. 123 ss.

165 *Ehdotus 1935,* s. 64. Kriittinen argumentaatio vastaa sisällöllisesti Ruot-

Vaikka arvostelun kohteena ei ollutkaan täsmällinen säännöstö, kohdistui kritiikki ehdotuksen kuviteltuun monimutkaisuuteen. Jakamattomuusmallin yksityiskohtia ei lainvalmistelun kuluessa täsmällisemmin hahmotettu ja sen vuoksi sellaiselta kritiikiltä puuttuu objekti. Yleisemmällä tasolla jakamattomuusmallia arvosteltiin siitä, että se olisi omiaan aiheuttamaan »selkkauksia ja riitaisuuksia» sekä siitä, että sitä ei voi pitää kansantalouden kannalta »tyydyttävänä».[166] Tämän arvostelun oikeutusta voidaan arvioida testamenttauskäytännöstä saatujen tietojen valossa.

Suomalaista testamenttauskäytäntöä koskevat selvitykset ovat osoittaneet oikeaksi sen ennakko-olettaman, että *keskinäisillä testamenteilla pyritään turvaamaan eloonjääneen puolison asema nimenomaan suhteessa rintaperillisiin.* Vuoden 1965 PK 3 luvun säätäminen eloonjääneen puolison suojaksi niissä tapauksissa, joissa perittävältä ei jäänyt rintaperillistä, ei siten mitenkään vähentänyt tällaisten testamenttien tekotarvetta.[167] Keskinäisellä testamentilla useimmissa tapauksissa halutaan lykätä rintaperillisen perintöoikeuden toteuttaminen siksi kunnes eloonjäänyt puoliso kuolee. Milloinkaan ei ole esitetty vakavasti otettavaa väitettä, että tämä jakamattomuussuojan kanssa täysin verrannainen leskensuoja olisi johtanut jäämistöomaisuuden epätarkoituksenmukaiseen käyttöön.

Myöskään testamenttiriitojen lukumäärä ei tue sellaista väitettä, että jakamattomuussuoja voisi olla omiaan aiheuttamaan »riitaisuuksia ja selkkauksia». Esimerkiksi maaseudulla kuolinpesien tosiasiallinen jakamattomana pitäminen on tavallista, mikä ei olisi mahdollista, jos tyypillinen

---

sissa vuonna 1918 esitettyä arvostelua jakamattomuussuojaa vastaan. Ks. *Lagberedningens förslag till giftermålsbalk m.m.* 1918, s. 461—462. Muutamaa vuotta myöhemmin jakamattomuusmalli torjuttiin vetoamalla testamenttauskäytännöstä tehtyyn selvitykseen, jonka mukaan testamentti tehtiin vain harvoin puolison eduksi niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen. Ks. *Lagberedningens förslag till lag om arv m.m.* 1925, s. 154—155. Ks. myös SOU 1981: 85, s. 183 ss.

166 *Ehdotus 1935,* s. 64.

167 *Ylöstalo, M:* Om inbördes testamente enligt finsk rätt, s. 543 ss, *Aarnio, A — Saarenpää, A:* Testamenttiasiain käytäntöä, s. 432—464. Testamenttauskäytännöstä säädettävän lain kannalta *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, s. 20. Ks. myös *Ylöstalo, M:* Testamentin tulkinnasta, s. 107 »kausaalisessa suhteessa keskinäisen testamentin tekemiseen johtaa säännöllisesti aviopuolisoiden kesken esiintyvä tarve täydentää legaalisia perintöoikeudellisia ja aviovarallisuusoikeudellisia säännöksiä puolison eduksi».

rintaperillinen olisi luonteeltaan riidanhaastaja. Käytäntö siten ilmentää järjestelyn vastaavan vallitsevaa käsitystä lesken aseman turvaamisesta.[168] Tätä taustaa vasten jakamattomuuskonstruktio oikeastaan vain *täydentää* vallitsevaa jakamattomuus- ja testamenttauskäytäntöä, tuo siihen lisää sellaista, mikä tulkinnallista tietä lain kirjainta muuttamatta ei tällä hetkellä ole mahdollista.

(4) Jakamattomuusmalli voidaan toteuttaa monessa eri muodossa. Siitä on mahdollista tehdä joko mekaaninen leskensuoja-automaatti tai harkinnanvarainen suojajärjestelmä. Jakamattomuussuojan rakenneosia voidaan havainnollistaa seuraavalla kuviolla. Kuvio ei pyri olemaan tyhjentävä kuvaus lainsäätäjän mahdollisuuksista, mutta ryhmittelyn avulla on ehkä helpompi ymmärtää, minkälainen liikkuma-ala lainsäätäjällä on vielä sen jälkeen, jos se päätyy rakentamaan lainsäädäntöä jakamattomuussuojan varaan.

Kuvioon otetuista periaatteellisista vaihtoehdoista *ehdoton hallintaoikeus* olisi kaikkein yksinkertaisin ja selväpiirteisin hallintasuojamalli. Sitä voidaan kuitenkin perustellusti arvostella siitä, että ehdoton hallin-

EHDOTON HALLINTAOIKEUS	TARVEHARKINTAINEN HALLINTAOIKEUS	PASSIVITEETTIIN PERUSTUVA OIKEUS
Leski saa hallinnan suoraan lain nojalla. Rintaperillisillä ei ole jakovaadetta hallintaoikeuden kestäessä	Hallinnan saaminen riippuu tuomioistuimen tai jonkin muun orgaanin harkinnasta	Leski saa hallinnan suoraan lain nojalla. Rintaperillisillä on jakovaade hallinnan aikana
Hallintaoikeuden kohteena voi olla koko jäämistö, sen murto-osa tai tietty etuus jäämistöstä		

Kuvio 11. Jakamattomuussuojan rakennevaihtoehdot

168 *Rautiala* kirjoittaakin, että »vaatimattomissa oloissa elävän lesken on helpompi huolehtia itsensä ja vajavaltaisten lastensa elatuksesta silloin, kun hän voi pitää kuolinpesän omaisuuden yhtenä kokonaisuutena. Jaon lykkääntyminen aikaansaadaan usein keskinäisellä testamentilla, jossa leski saa joko omistus- tai vallintaoikeuden ensiksikuolleen puolison omaisuuteen». Ks. *em. tekijä:* Ositus, s. 127.

taoikeus antaa sosiaaliturvatavoitteen kannalta asiaa tarkasteltuna ylimitoitettua suojaa.[169] Mainitusta epäkohdasta johtuen ehdotonta hallintaoikeutta ei olekaan missään lainvalmistelun vaiheessa ehdotettu sellaisenaan säädettävän lain perusratkaisuksi. Sitä vastoin perintöoikeuskomitea ehdotti ehdottoman hallintaoikeuden ja tarveharkintaisen hallintaoikeuden rakenneosista koottua sekajärjestelmää, jonka mukaan eloonjäänyt puoliso olisi saanut oikeuden hallita jäämistöä jakamattomana suoraan lain nojalla, mutta rintaperillisellä olisi ollut oikeus vaatia jäämistö kokonaan tai osaksi jaettavaksi määrätilanteissa. Ratkaisuvalta mietinnön mukaan kuului tuomioistuimelle.[170]

Jakamattomuussuojan periaatteellisista vaihtoehdoista on eniten ollut esillä *stereotyyppinen tarveharkintainen hallintaoikeus*. Sitä oli ehdottanut *Hakulinen* vuonna 1942 ja samalle kannalle päätyi myös perintöoikeuskomitea luonnosmietinnössään. Luonnosmietinnön 3 luvun 1 §:n mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi ollut oikeus hallita jäämistöä jakamattomana saatuaan siihen oikeuden luvan. Tuomioistuimen harkinta oli luonnosmietinnössä sidottu väljiin harkintakriteereihin, sillä eloonjääneen puolison hakemukseen ei sen mukaan olisi voinut suostua, jos perilliset olisivat näyttäneet, että jäämistön pitäminen jakamattomana ei olisi ollut lesken toimeentulon kannalta tarpeen tai elinkeinon jatkamisen tai muun sellaisen syyn vuoksi tarkoituksenmukaista.[171]

Myös kolmatta periaatteellista vaihtoehtoa on puollettu lainvalmistelun kuluessa. Ensimmäisen työryhmän mukaan eloonjääneen puolison suoja olisi tullut laatia ehdottoman hallintaoikeuden ja passiviteettiin perustuvan oikeuden muodostaman sekajärjestelmän varaan. Ehdotuksen mukaan leski olisi saanut oikeuden hallita jäämistöä jakamattomana suoraan lain nojalla, mutta perillisillä olisi ollut mahdollisuus vaatia jakoa viimeistään perunkirjoituksessa. Jos jakovaateen tekemiselle asetettu määräaika olisi umpeutunut, olisi leski saanut pitää ehdotuksen mukaan jäämistön jakamattomana hallinnassaan koko jäljellä olevan elinaikansa.[172] Hyvin pitkälle samansuuntainen on kolmannen työryhmän ehdotus, jota jäljempänä tarkastellaan hieman yksityiskohtaisemmin. Sekin

---

169 *Toisen työryhmän mietintö*, s. 6.

170 *Perintöoikeuskomitean mietintö*, 1975: 84, s. 60 ss.

171 *Luonnosmietintö 1974*, s. 111.

172 *Ensimmäisen työryhmän mietintö*, s. 85.

on *vain yksi mahdollinen lainsäädäntövaihtoehto,* jolla kysymys eloonjääneen puolison perintöoikeudellisesta suojasta suhteessa rintaperillisiin voidaan ratkaista.

Passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja

Kolmannen työryhmän laatiman ehdotuksen mukaan eloonjääneen puolison ja rintaperillisten välisestä suhteesta säädettäisiin PK 4 luvussa. Lainsäädäntösystemaattisesti ehdotusta voidaan arvostella siitä, että sitä ennen säänneltäisiin PK 3 luvussa eloonjääneen puolison ja toissijaisten perillisten välinen oikeussuhde. Vuoden 1965 PK 2 luvun mukainen perimysjärjestys edellyttäisi päinvastaista menettelyä.[173] Käytännössä sanotulla epäkohdalla ei kuitenkaan olisi oleellista merkitystä. Tehtyä ehdotusta on sitä paitsi helppo puoltaa käytännöllisiin argumentteihin vedoten. Samalla kun adoptiolainsäädännön uudistamistyö saatettiin päätökseen säätämällä *laki lapseksiottamisesta* (32/79), kumottiin myös vuoden 1965 PK 4 luku, jossa oli erityismääräyksiä ottolapsen perintöoikeudesta. Kumotun PK 4 luvun tilalle olisi lakiteknisesti yksinkertaista säätää uusi laki.

(1) Ehdotuksen 4 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan eloonjäänyt puoliso saisi hallita kuolleen puolison jäämistöä jakamattomana suoraan lain nojalla, jollei perittävän tekemästä testamentista tai rintaperillisen jakovaateesta muuta johtuisi. Nimitän tätä *passiviteettiin perustuvaksi jakamattomuussuojaksi.* Se muodostaisi lesken *ensisijaisen suojan* rintaperillistahoa vastaan. Passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja koskisi perittävän *koko jäämistöä* sen laadusta riippumatta. Leski saisi siten pitää jakamattomana hallinnassaan jäämistöön kuuluvan kiinteistön ja irtaimiston mukaan luettuna jäämistöön kuuluvat talletukset ja arvopaperit. Eloonjäänyt puoliso voisi saada passiviteettiin perustuvaa jakamattomuussuojaa *täysin siitä riippumatta, oliko puolisoilla avio-oikeus toistensa omaisuuteen vai ei.*

(2) Jos puolisoilla ei olisi avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, tulisi käyttöoikeuden kohteen täsmällisempi määrittäminen yleensä olemaan yksinkertaista. Epäselvissä tapauksissa voitaisiin toimittaa *omaisuuden erottelu* hallintaoikeuden kohteen täsmentämiseksi. Mikäli puolisoilla

173 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 31.

sitä vastoin olisi ollut avio-oikeus toistensa omaisuuteen, voisi eloonjäänyt puoliso toimituttaa AL:n mukaisen *omaisuuden osituksen*, missä hänen omaisuutensa ja ensiksi kuolleen puolison jäämistö määrettäisiin. Vastaavanlainen tilanne voi aktualisoitua vuoden 1965 PK:n mukaan silloin, kun eloonjäänyt puoliso saa *testamentilla* käyttöoikeuden perittävän omaisuuteen.

Eloonjäänyt puoliso voi käyttöoikeuden kohteen täsmentämiseksi toimitettavassa osituksessa vedota aviovarallisuussäännösten antamaan suojaan, jolloin ositus voidaan toimittaa tasinko-osituksena lesken eduksi tai sitten leski voi kieltäytyä luovuttamasta tasinkoa ensiksi kuolleen puolison perillisille. Osituksen toimittamisen johdosta lesken ei tarvitse luopua testamenttiin perustuvasta oikeudestaan hallita jäämistöä jakamattomana. Vastaavasti lesken lakimääräinen oikeus hallita jäämistöä jakamattomana ei lakkaisi, jos ositus toimitettaisiin. *Lesken suoja rintaperillisiä vastaan suoraan lain nojalla perustuisi siten toisaalta a) aviovarallisuussäännösten antamaan suojaan ja toisaalta b) perintökaaren säännöksiin.*[174] Passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja olisi luonteeltaan eloonjääneen puolison *ensisijainen etuus*. Se olisi myös suhteessa horisontaalitasolta maksettaviin avio-oikeudellisiin etuuksiin *yhteensovitusneutraali etuus*, sillä jakamattomuussuojan saaminen ei vähentäisi lesken oikeutta vedota aviovarallisuussäännösten kanavoimiin etuuksiin eikä päinvastoin.

(3) Ehdotuksessa ei kuitenkaan ole asetettu leskelle velvollisuutta toimituttaa ositusta. Osituksen toimittamatta jättäminen ei estäisi eloonjäänyttä puolisoa hallitsemasta jäämistöä jakamattomana kokonaisuudessaan, mutta hallinnan kohteen spesifioiminen saattaisi tällöin olla vaikeaa.

---

174 *Aarnion* mukaan jälkimmäisessä tapauksessa ei syytä käyttää nimitystä omaisuuden ositus, hän itse sen asemasta käyttää ilmaisua »sellainen ositukseen *rinnastettava* jakotoimitus, jossa todetaan, mitä omaisuutta kuuluu kuolinpesään mitä taas leskelle itselleen». ... »Jakotoimitukseen» ei kuitenkaan voida hänen mukaansa soveltaa kaikkia ositusta koskevia säännöksiä. Minkäänlainen konkreettinen tasingon *maksaminen* ei Aarnion mukaan ole tarpeellista eikä mielekästä. Aarnio korostaa kuitenkin sitä, että on riittävän selvästi osoitettava, mikä omaisuus on *päätetty* antaa tasingon suorittamiseksi. Tätä vaatimusta ei pelkästään *laskelmallisen* osituksen toimittaminen täytä, sillä käyttöoikeuden kohde on reaalisesti täsmennettävä. Ks. *Aarnio, A:* Jälkisäädökset, s. 240—241. Myös reaalisen osituksen loppuunvieminen on mielestäni täysin mahdollista ja joissain tapauksissa jopa suotavaakin. En näe myöskään erityistä tarvetta varata tällaiselle ositukselle aviovarallisuussäännöstön terminologiasta poikkeavaa nimitystä.

Tällä olisi erityistä merkitystä *rintaperillisten suojakeinojen kannalta* niissä tapauksissa, joissa eloonjäänyt puoliso pyrkisi ylittämään hallintavaltansa rajat. Näissä tilanteissa rintaperillisillä olisi käytettävänään kaksi eri vaihtoehtoista toimintamallia. Ensinnäkin he voisivat a) aina *vahvistuskanneteitse* selvittää sen, mitä omaisuutta lesken hallintaoikeus koskee.[175] Toisaalta he voisivat aina ehdotuksen 4 luvun 2 §:n mukaan b) *vaatia jäämistön jakamista,* joka vaatimus johtaisi väistämättä omaisuuden ositukseen ja lesken oikeuden kohteen täsmälliseen määrittämiseen.

(4) *Lesken hallintaoikeuden sisältö* määräytyisi ehdotuksen 4 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan vuoden 1965 PK 12 luvun 2—9 §:n mukaisesti.[176] Perintöoikeuskomitean lakiluonnoksen 4 luvun 5 §:ssä oli lisäksi nimenomainen säännös siitä, että vuoden 1965 *PK 12 luvun omistajaa koskevia säännöksiä olisi tullut soveltaa rintaperilliseen.* Kolmannen työryhmän ehdotuksessa ei ole vastaavaa mainintaa siitä, miten rintaperillisten ja testamentinsaajan asemaa tulisi oikeudellisesti arvioida. Tästä huolimatta vuoden 1965 PK 12 luvun omistajaa koskevat säännökset tulisivat jäljempänä esitettävällä tavalla sovellettaviksi arvioitaessa rintaperillisen asemaa suhteessa leskeen.

Järjestely, jossa käytetään hyväksi jo voimassa olevia säännöksiä perillisten aseman määrittämiseksi, on käytännöllinen monessa eri suhteessa. Se on ensinnäkin teknisesti yksinkertainen, sillä vaikka laadittaisiin erilliset lesken oikeuden sisältöä koskevat oikeusohjeet, muodostuisivat ne joka tapauksessa pääkohdin analogisiksi vuoden 1965 PK 12 luvun säännösten kanssa. Toisaalta jo voimassa olevat säännökset ovat tulleet kansalaisten tietoon ja alkaneet muodostua osaksi oikeustietoisuutta. Lainsäädäntöpoliittisesti on perusteltua käyttää mahdollisimman pitkälle hyväksi voimassa olevia säännöksiä, mutta vain silloin, kun niiden avulla on mahdollista saavuttaa asetetut lainsäädännölliset tavoitteet.[177]

---

175 *Aarnio, A:* Jälkisäädökset, s. 240.

176 Lesken suojan sisältömalli esitettiin tässä muodossa ensimmäisen kerran Ruotsin perheoikeuskomitean mietinnössä. Ks. I SOU 1964: 34 sekä II 1964: 35, s. 363—387. Ratkaisumallia on pidetty niin hyvänä, että esimerkiksi kaikki Suomessa vuoden 1965 jälkeen tehdyt konkreettiset ehdotukset jakamattomuussuojaksi ovat perustuneet samalle lainsäädäntöidealle.

177 SOU 1964: 34, s. 52—63 sekä *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, s. 65.

Hallintaoikeuden alaisen omaisuuden säilyttämisperiaate

(1) Lesken oikeuden *kohteena* olisi ehdotuksen mukaan perittävän jäämistö. Hallintaoikeuden kohteen täsmällisempi määrittely edellyttäisi paitsi omaisuuden erottelua tai ositusta, ennen muuta vainajan velkojien tyydyttämistä. Passiviteettiin perustuva hallintaoikeuskin voisi kohdistua vain jäämistön *säästöön*. Jäämistön suuruuden selvittämisprosessin aikana voisi käydä ilmi, että vainajan velkojen määrä on suurempi kuin hänen jättämänsä brutto-omaisuus. *Eloonjääneen puolison vastuu* perittävän ja pesän veloista riippuisi näissä tapauksissa siitä, tulisiko häntä pitää pesän osakkaana vai ei.

Mikäli puolisoilla ei olisi ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen ja lesken oikeus perittävän jäämistöön perustuisi yksinomaan lakisääteiseen jakamattomuussuojaan, ei leski PK 18 luvun 1 §:n mukaan olisi kuolinpesän osakas. PK 21 luvun 1 §:n mukaan *pesän osakas* vastaa perunkirjoitusta toimitettaessa tietämistään vainajan veloista, ellei hän määräajassa perunkirjoituksesta lukien luovuta jäämistöä pesänselvittäjän hallintoon tai konkurssiin. Tämän mukaisesti eloonjäänyt puoliso ei siten myöskään olisi perinnönluovutusvelvollinen. Hänen osaltaan vastuu perittävän ja pesän veloista rajoittuisi jäämistöomaisuuteen.

Sitä vastoin *rintaperillistaho* olisi PK 21 luvun 1 §:n nojalla luovutusvelvollinen, sillä omistusoikeus jäämistöomaisuuteen siirtyisi heille perittävän kuoltua. Jos perinnönluovutusvelvolliset eivät jätä omaisuutta pesänselvittäjän hallintoon tai konkurssiin, joutuvat he vastaamaan myös omalla omaisuudellaan vainajan veloista. Mikäli puolisoilla tai jommalla kummalla heistä olisi ollut avio-oikeus toistensa omaisuuteen, olisi eloonjäänyt puoliso PK 18 luvun 1 §:n mukaan pesän osakas siksi kunnes ositus tultaisiin toimittamaan. Leski voisi näissä tapauksissa joutua siten myös vastaamaan omalla omaisuudellaan perittävän veloista.[178]

(2) Mikäli jäämistöselvitys osoittaisi, että perittävän varat ovat velkoja suuremmat, kohdistuisi eloonjääneen puolison oikeus hallita jäämistöä jakamattomana *jäämistön nettovarallisuuteen*. Passiviteettiin perustuvan hallintaoikeuden suojatehtävän erittelemiseksi on erityisen keskeistä tietää se, minkälaatuisen oikeuden leski saisi sen nojalla hallintaoikeuden alaiseen omaisuuteen.

---

178 Ks. velkavastuusta lähemmin *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 231 ss.

Suoritettava analyysi koskee *vain ehdotetun tyyppistä lakisääteistä oikeutta hallita jäämistöä jakamattomana.* Lain soveltamistilanne poikkeaisi aivan olennaisesti testamenttiin perustuvan hallintaoikeuden laajuuden analysoimisesta, jossa oikeuden sisältöä arvioitaessa keskeisessä asemassa ovat testamentin sisältö ja testamentintekijän tarkoitus. Jälkimmäisessä tapauksessa vuoden 1965 PK 12 luvun 2—9 §:n säännöksiä on nimittäin pidettävä vain, kuten *Aarnio* kirjoittaa, toissijaisina tulkintaohjeina.[179] *Silloin kun on kysymys lakiin perustuvasta oikeudesta hallita jäämistöä jakamattomana, vuoden 1965 PK 12 luvun 2—9 §:n säännökset tulisivat olemaan ensisijaisia ohjenuoria arvioitaessa eloonjääneen puolison oikeuden sisältöä.* Tämä ero on syytä pitää mielessä.

(3) Vuoden 1965 PK 12 luvun 3 §:n mukaan on sillä, joka on saanut käyttöoikeuden omaisuuteen, *oikeus hallita sitä, mutta omaisuutta hallittaessa on otettava varteen myös omistajan oikeus ja etu.* Jos joku oikeudettomasti estäisi leskeä käyttämästä ehdotettua hallintavaltaansa, voisi leski kanneteitse turvata oikeutensa.[180] Omistajan oikeuden ja edun huomioon ottaminen tarkoittaa ennen muuta sitä, että leski ei saisi käyttää hallinnoimisvaltaansa huolimattomasti. Käyttöoikeuden haltijan mahdollisuuksia disponoida käyttöoikeuden alaisesta omaisuudesta on tuntuvasti rajoitettu omistajan eduksi. Vuoden 1935 ehdotuksen mukaan omistajan intressissä tapahtuvaa omaisuuden hallintoa perusteltiin seuraavasti: »Omaisuuden hallinnon tulee yleensä olla omiaan säilyttämään se, niin että se arvoltaan vähentymättömänä voi siirtyä omistajalle käyttöoikeuden lakattua. Tästä johtuu, että käyttöoikeuden haltijan on järjestettävä hallintonsa sellaisten taloudellisten periaatteiden mukaisesti, joita sen laatuisen omaisuuden suhteen, mistä on kysymys, yleensä noudatetaan. Nämä yleiset näkökohdat on lakitekstissä ilmaistu siten, että käyt-

---

179 *Aarnio, A:* Jälkisäädökset, s. 236.

180 *Aarnio, A:* em. teos, s. 246. Eloonjääneen puolison saama käyttöoikeus ensiksi kuolleen puolison omaisuuteen voi perustua myös inter vivos solmittuun sopimukseen, jolloin käyttöoikeuden sisältöä on näissä tapauksissa arvosteltava sopimuksen sisältöä koskevana kysymyksenä. Rajanveto-ongelmaa testamenttiin perustuvan käyttöoikeuden ja sopimukseen perustuvan käyttöoikeuden välillä on tarkastellut *Wirilander, J:* Käyttöoikeudesta kiinteistöön silmällä pitäen lailla sääntelemättömiä käyttöoikeuksia, *erityisesti 3 ja 4 luku* sekä s. 108—113. Lailla sääntelemättömällä käyttöoikeudella saattaa eloonjääneen puolison taloudellisen turvallisuuden kannalta olla aivan olennainen merkitys, joista hyvänä esimerkkinä olkoot kiinteistöeläkkeet.

töoikeuden haltijan tulee omaisuutta hallitessaan ottaa varteen myöskin omistajan oikeus ja etu».[181]

Esitöihin vedoten vuoden 1965 PK 12 luvun 3 §:n säännöksen onkin sanottu ilmaisevan *omaisuuden säilyttämisperiaatteen.*[182] Omaisuuden säilyttämisperiaate voi kuitenkin tarkoittaa joko sitä, että a) käyttöoikeuden haltijan on huolehdittava omaisuuden vastaanottohetken mukaisen nimellisarvon säilymisestä tai sitä, että b) omaisuuden arvo ei suhteessa vastaavanlaiseen muuhun omaisuuteen käyttöoikeuden haltijasta johtuvista syistä alene. Kuten jäljempänä käy ilmi, on lainsäätäjä *omaisuuslajista riippuen* antanut erilaisen merkityssisällön säilyttämisperiaatteelle.

Omaisuuden säilyttämisperiaate ei ensinnäkään edellytä sitä, että käyttöoikeuden alaisen jäämistön tulee laadullisesti muuttumattomana siirtyä lesken hallinnoimisvallan päättymisen jälkeen omistajataholle. *Aarnio* huomauttaakin siitä, että »jäämistöön saattaa kuulua esineitä, joiden normaalikin hyväksikäyttö aiheuttaa kulumista ja arvon alentumista. ... Säilyttämisperiaatteesta ei sen vuoksi läheskään aina voida kirjaimellisesti pitää kiinni».[183] Säilyttämisperiaatteen sisältöä on luonnehdittu edellä viitatuissa säännösperusteluissa positiivisesti siten, että on korostettu *omaisuuden laadusta* johtuvien seikkojen huomioon ottamisen tarpeellisuutta. Omaisuuden hallinnon tulee *yleensä* olla omiaan *säilyttämään* omaisuus ja omaisuutta on hallittava *ottaen huomioon sen erityisluonne.*

(4) Säilyttämisperiaatetta on pyritty täsmentämään myös erityissäännöksin. Ensimmäinen täsmennys koskee *käyttöoikeuden alaisen omaisuuden sekoittamiskieltoa.* Vuoden 1965 PK 12 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan käyttöoikeuden alaista omaisuutta ei tule sekoittaa muuhun omaisuuteen, ellei sen tarkoituksenmukainen käyttö anna siihen aihetta. Nyt tarkasteltavana olevaa PK 12 lukua säädettäessä edellytettiin sitä, että käyttöoikeuden alainen omaisuus olisi käyttöoikeuden lakattua vaivattomasti yksilöitävissä. Vuoden 1935 ehdotuksen perusteluissa sekoittamiskieltoa perusteltiin juuri tähän näkökohtaan vedoten seuraavaan tapaan: »Käyttöoikeuden käsittämä omaisuus on periaatteellisesti säilytettävä erillisenä varallisuuskokonaisuutena. Jos puoliso on toiselle puolisolle luovuttanut käyttöoikeuden jäämistöönsä, onkin sen vuoksi yleensä ensik-

181 *Ehdotus 1935,* s. 94.

182 *Aarnio, A:* em. teos, s. 252.

183 *Aarnio, A:* em. teos, s. 252.

simainitun puolison kuollessa toimitettava omaisuuden ositus sen toteamiseksi, mitä hänen jäämistöönsä kuuluu».[184]

Vaikka mitään suoranaista omaisuuden osituspakkoa ei olekaan säädetty turvaamaan käyttöoikeuden alaisen omaisuuden säilymistä yhtenä kokonaisuutena, on koko *säännöstön lähtökohtana ajatus omistajan intressissä tapahtuvasta omaisuuden erillishallinnosta.* Eloonjääneen puolison oma omaisuus on jollain tavalla kyettävä erottamaan käyttöoikeuden alaisesta omaisuudesta jo »siitäkin syystä, että käyttöoikeuden käsittämä omaisuus ei vastaa haltijan veloista».[185]

Aarnio on arvostellut lainsäätäjää omaisuuden sekoittamiskiellon säätämisen vuoksi *esineellisestä ajattelutavasta.* Hänen mukaansa monessa eri tapauksessa sekoittamiskiellolla ei ole mitään reaalisisältöä jo siitä yksinkertaisesta syystä, ettei ole mieltä puhua kiinteän omaisuuden sekaantumisesta käyttöoikeuden haltijan omaisuuteen. Toisaalta identifioitavuusvaatimus on mahdollista ymmärtää väärin siten, että ajatellaan olevan välttämätöntä säilyttää käyttöoikeuden alainen omaisuus fyysisesti erillään käyttöoikeuden haltijan omaisuudesta. Aarnio kärjistäen sanookin, ettei säännöstön tarkoituksena ole se, että »vainajalle kuuluneet huonekalut on säilytettävä eri huoneessa kuin käyttöoikeuden haltijan omat huonekalut».[186] Säännöstön toimivuuden kannalta on täysin riittävää se, että voidaan todeta, mikä omaisuus *juridisesti* kuuluu käyttöoikeuden haltijalle, mikä taas on käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajan omaisuutta.[187] Näin epäilemättä onkin asianlaita, tältä osin hänen analyysinsä on pitävä.

Mutta kun Aarnio jatkaa, että »pohjana omaisuuden indentifioinnille käytännössä on perukirja tai muu sen kaltainen omaisuusluettelo» ja kun hän tarkoittaa samalla sitä, että sellainen asiakirja on aina riittävä omistussuhteiden selvittämiseksi, en pidä tätä käsitystä varauksetta oikeana. On kylläkin täysin mahdollista, että omistusoikeus johonkin esineeseen osoitetaan erilaisin aihetodistein ja perukirjamateriaalin avulla, mutta tosiasiassa kaikkein luotettavin lähtökohta omistussuhteen arvioimiselle on kuitenkin osituksesta laadittu asiakirja tai omaisuuden erotteluasiakirja. Vasta sellaisesta asiakirjasta voidaan saada riittävästi informaa-

184 *Ehdotus 1935*, s. 94.
185 *Ehdotus 1935*, s. 94.
186 *Aarnio, A:* em. teos, s. 256.
187 *Aarnio, A:* em. teos, s. 256.

tiota siitä, mitä omaisuutta eloonjäänyt puoliso on saanut tasinkona ja miten reaalinen ositus toimitettaisiin, *jos* esineiden fyysinen erottaminen toisistaan tulisi ajankohtaiseksi. Kuten edellä olen jo maininnut, pidän tästäkin syystä järkevänä monessa tapauksessa aviovarallisuussäännösten mukaisen osituksen toimittamista käyttöoikeuden kohteen täsmentämiseksi.

(5) Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden sekoittamiskielto ei ole ehdoton. Vuoden 1965 PK 12 luvun 3 §:ssä on säädetty *varauma sekoittamiskieltoon* niissä tapauksissa, joissa käyttöoikeuden alaisen omaisuuden periaatteellinenkin yksilöiminen johtaisi omaisuuden epätarkoituksenmukaiseen käyttöön. Oikeusohjeen mukaan käyttöoikeuden alainen omaisuus voidaan sekoittaa muuhun omaisuuteen aina silloin, kun sen *tarkoituksenmukainen käyttö* antaa siihen aihetta.

Lainvalmisteluesimerkit osoittavat, että poikkeussäännöksen ajateltiin tulevan sovellettavaksi lähinnä maatilatalouden parissa työskentelevien henkilöiden keskuudessa.[188] Sekoittamiskieltoon tehdyllä varaumalla on kuitenkin huomattavasti suurempi merkitys. Juuri sen turvin on mahdollista »omaisuuden hallinnon järjestäminen sellaisten taloudellisten periaatteiden mukaisesti, joita sen laatuisen omaisuuden suhteen, mistä on kysymys, yleensä noudatetaan».[189] Varaumaan vedoten voidaan torjua perusteettomat vaatimukset siitä, että lesken on pidettävä vainajalle kuulunut omaisuus selvästi fyysisesti erillään omasta omaisuudestaan.

(6) Omaisuuden säilyttämisperiaatetta on täsmennetty laissa paitsi asettamalla käyttöoikeuden alaisen omaisuuden sekoittamiskielto, myös asettamalla käyttöoikeuden haltijalle *käteisvarojen sijoittamisvelvoite.* Jos jäämistöön kuuluu rahavaroja ja leski nauttisi ehdotettua passiviteettiin perustuvaa jakamattomuussuojaa, olisi hän vuoden 1965 PK 12 luvun 5 §:n mukaan velvollinen sijoittamaan rahavarat *omistajan nimiin.* Leski ei niin muodoin voisi sijoittaa jäämistöön kuuluvia käyttöoikeuden alaisia varoja *omalle* nimelleen, vaan varat olisi »sijoitettava omistajan (ts. rinta-

188 Vuoden 1935 ehdotuksen esimerkkiaineisto on lähes poikkeuksetta maatalouden piiristä. Sekoittamiskieltoon lisättyä varaumaa perusteltiin seuraavasti: »Mitä vallitsemisoikeuteen tulee ei esim. vilja- ja rehuvarastoja, jotka jo käyttöoikeutta vastaan otettaessa ovat maanviljelystilalla, voida erottaa sittemmin kootuista varastoista, jotka omaisuuden tuottona kuuluvat käyttöoikeuden haltijalle». *Ehdotus* 1935, s. 94.

189 *Ehdotus 1935,* s. 94.

perillisten) nimelle, vaikkakin sellaisin ehdoin, että käyttöoikeuden haltija saa itse kantaa korot hallinta-aikanaan.[190]

Käyttöoikeuden alaisten rahavarojen *sijoituskohteelle* ei ole asetettu mitään muita rajoituksia kuin se, että sijoitus tulee tehdä *»varmalla tavalla ja tuottavasti»*. Leski voisi siten ostaa käyttöoikeuden alaisilla rahavaroilla osakkeita, lainata ne varmaa vakuutta vastaan tai sijoittaa ne esimerkiksi maaomaisuuteen, jonka arvo jatkuvasti näyttää nousevan. Käytännössä rahavarat tultaisiin useimmissa tapauksissa sijoittamaan pankin talletustilille, jolla tavoin korkein oikeuskin on määrännyt käyttöoikeuden alaisten osakkeiden myyntitulon säilytettäväksi omistajan varalle (KKO 1974 II 51).[191] Vuoden 1965 PK 12 luvun 5 §:n mukaan leski voisi kuitenkin sijoittaa epävarmaankin kohteeseen käteisvaroja, jos se olisi elinkeinotoiminnan harjoittamisen kannalta tarpeen tai irtaimen omaisuuden uudistamisen vuoksi välttämätöntä.

(7) Omaisuuden säilyttämisperiaatteen kääntöpuoli koskee jäämistölainsäädäntöön perustuvan *käyttöoikeuden siirtokelpoisuutta* ja *mahdollisuutta luovuttaa käyttöoikeuden alaista omaisuutta*. Lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana testamentin perusteella tai suoraan lain nojalla on ja olisi luonteeltaan henkilökohtainen oikeus, sen tehtävänä on hänen taloudellisen turvallisuutensa takaaminen. Ehdotuksen tarkoituksena ei olisi antaa leskelle mahdollisuutta keinotella käyttöoikeudella. Tästä syystä onkin luonnollista, että *itse käyttöoikeuden luovuttaminen on kielletty*. Vuoden 1965 PK 12 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan eloonjäänyt puoliso ei voisi perillisiä sitovalla tavalla luovuttaa passiviteettiin perustuvaa hallintaoikeutta.[192] Jos leski kuitenkin ryhtyisi sellaiseen oikeustoimeen, jota voitaisiin luonnehtia käyttöoikeuden kokonaisluovutukseksi, olisi hän *itse sidottu* kyseiseen sopimukseen. Ainoastaan peril-

190 *Ehdotus 1935*, s. 96.

191 *Aarnio, A:* em. teos, s. 252 sekä *Rautiala, M:* Perintö ja testamentti, s. 318.

192 *Aarnio, A:* em. teos, s. 260—261. Samalla tavoin esimerkiksi inter vivos solmittuun sopimukseen perustuva eläkeoikeus on luonteeltaan henkilökohtainen oikeus, minkä vuoksi sitä ei ole pidetty »siirtokelpoisena oikeutena eikä eläkkeensaajalla myöskään ole katsottu olevan oikeutta asettaa saamiaan eläke-etuja muulla tavoin kolmannen käytettäväksi». *Wirilander, J:* em. teos, s. 295. Seuraavassa analyysissä sivuutan kokonaan kysymykset ulosmittausvelkojan asemasta ja omistajatahon luovutuskompetenssista, jos kohta näillä kysymyksillä onkin reaalista merkitystä lesken oikeuden kannalta. Ks. niiden osalta *Aarnio, A:* em. teos, s. 273—287.

listaho voisi vedota kiellonvastaisen käyttöoikeuden luovutuksen pätemättömyyteen.[193]

(8) Testamenttiin perustuvaa *käyttöoikeuden osittaisluovutusta* on kuitenkin pidetty mahdollisena. Tätä edellytettiin jo oikeusohjeen perusteluissa. Vuoden 1935 ehdotuksen mukaan käyttöoikeuden kokonaisluovutusta koskeva kielto »ei kuitenkaan estä käyttöoikeuden haltijaa myöntämästä toiselle oikeutta *jonkin* (kurs. tässä), hänen oman käyttöoikeutensa käsittämän omaisuuden käyttämiseen».[194] Osittaisluovutus olisi myös mahdollinen niissä tapauksissa, joissa leski hallinnoisi jäämistöä suoraan lain nojalla.

Lesken on katsottu voivan käyttää käyttöoikeuttaan omistajatahoa sitovalla tavalla siten, että hän *vuokraa* osan käyttöoikeuden alaisesta omaisuudesta kolmannelle henkilölle.[195] Käyttöoikeuden kohde jo itsessään voi edellyttää omaisuuden vuokraamista esimerkiksi silloin, kun käyttöoikeuden kohteena on talo, jossa on vuokrahuoneistoja. Käyttöoikeuden haltija on samanlaisen asiallisen välttämättömyyden edessä silloin, kun käyttöoikeuden kohteena olevaan jäämistöön kuuluu useammassa eri pitäjässä olevia maatalouskiinteistöjä. Jälkimmäisessä tapauksessa omaisuuden säilyttämisperiaate saattaa suorastaan pakottaa antamaan omaisuuden vuokralle, koska leski ei muulla keinoin kykenisi huolehtimaan omaisuuden arvon säilymisestä.[196]

Siitä huolimatta, että leski luovuttaa käyttöoikeuden alaista omaisuutta vuokralle, vastaa hän itse omistajataholle siitä, että omaisuutta hallittaessa otetaan huomioon omistajan oikeus ja etu. Juuri tämä seikka, *käyttöoikeuden »ensisaajan» vahingonkorvausvelvollisuus*, erottaa käyttöoikeuden kokonaisluovutuksen ja sen vuokralle antamisen toisistaan.

Määrätyissä tilanteissa voi olla jopa välttämätöntä, että leski luovuttaa vuokralle kaiken sen omaisuuden, johon hänen käyttöoikeutensa kohdis-

---

193 *Aarnion* mukaan omistajataho voi kuitenkin joko nimenomaisesti tai konkludenttisesti hyväksyä lesken tekemän kokonaisluovutuksen, jolloin luovutus sitoo myös omistajatahoa. Ks. lähemmin *Aarnio, A:* em. teos, s. 260.

194 *Ehdotus 1935,* s. 96.

195 Vuokralle antamisesta ei laissa ole kuitenkaan erityissäännöstä, minkä vuoksi perintöoikeuskomitea ehdotti PK 12 luvun 4 §:ään lisättäväksi oikeusohjeen, jonka mukaan käyttöoikeuden alaista omaisuutta olisi saanut antaa vuokralle ilman omistajan lupaa vain niissä tapauksissa, joissa oikeustoimi kokonaisuutta arvostellen ei olisi ollut testamentin tarkoituksen vastainen. Ks. lähemmin *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, s, 98.

196 *Walin, G:* Ärvdabalken, Del I s. 294.

tuu. Jos esimerkiksi eloonjäänyt puoliso hallitsee testamenttiin perustuvan käyttöoikeuden nojalla asuntoa ja hän tulee kykenemättömäksi asumaan yksin, voi leski antaa asunnon vuokralle. Sellainen vuokralle anto, olkoonkin että se kohdistuu koko käyttöoikeuden alaiseen omaisuuteen, on käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajatahoa sitova. Sama koskee tapausta, jossa leski haluaa muuttaa paikkakunnalta toiselle. Tässäkin tapauksessa vuokraamistointa on pidettävä käyttöoikeuden osittaisluovutuksena juuri siitä edellä mainitusta syystä, että käyttöoikeuden saaja vastaa rintaperillisille siitä, että omaisuus säilyy vähentymättömänä heidän varalleen.

Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden vuokralle antaminen ei kuitenkaan saa johtaa siihen, että vuokraamissäännöstön turvin eloonjäänyt puoliso pyrkii kiertämään laissa asetettua kieltoa, jonka mukaan käyttöoikeuden kokonaisluovutus on kielletty. *Aarnio* asettaakin tämän vuoksi kolme erityiskriteeriä, joiden nojalla vuokralle annon sallittuisuutta tulisi arvioida. Hänen mukaansa vuokralle anto on omistajatahoon nähden tehoton silloin, a) jos sen kohteena on koko omaisuus, b) vuokra-aika käsittää käyttöoikeuden haltijan elinajan ja c) jos vuokravastike on suhteettoman alhainen.[197] Kyse on aina vuokrasopimuksen ehtojen kokonaisuudesta ja sen tulkinnasta. Käytännössä on täysin mahdotonta asettaa mitään täsmällisiä ja yleispäteviä kriteereitä siitä, milloin vuokralle anto on tehoton rintaperillistahoon nähden.

Arvioitaessa käyttöoikeuden osittaisluovutuksen sitovuutta on koko ajan pyrittävä pitämään silmällä sitä, missä määrin oikeustoimi on tarpeellinen normiston säätämistavoitteiden kannalta. Jos leski ryhtyy käyttöoikeuden osittaisluovutukseen samasta syystä kuin mistä hän on saanut hallintaoikeuden, so. turvatakseen asemansa, niin sellaista oikeustointa on syytä pitää omistajatahoakin sitovana. Epäselvissä tapauksissa kysymys luovutuskompetenssin laajuudesta on ratkaistava lesken eduksi.[197a] Siten aivan vähäpätöisillä syillä ei tulisi puuttua sellaiseen oikeustoimeen, jonka eloonjäänyt puoliso on tehnyt sosiaalisen turvallisuutensa varmistamiseksi. Tämän puolesta puhuu jo sekin, että eloonjäänyt puoliso voi omistajatahoa sitovalla tavalla lyhyeksi ajanjaksoksi luovuttaa *vastikkeettomastikin* käyttöoikeuden alaista omaisuutta kolmannen hallintaan, hän voi antaa lainaksi kirjahyllystä kirjan, autotallista auton ja järven

197 *Aarnio, A:* em. teos, s. 261.

197a *Ylöstalo, M:* Testamentin tulkinnasta, s. 153.

rannalta kesämökin, ilman että hän olisi siitä tilintekovelvollinen omistajataholle.

(9) Lesken mahdollisuudesta disponoida itse käyttöoikeudesta on pidettävä erillään *kysymys lesken oikeudesta luovuttaa eläessään ja testamentata käyttöoikeuden alaista omaisuutta.* Jos leski luovuttaisi käyttöoikeuden alaista omaisuutta ja oikeustoimi myöhemmin esitettävillä perusteilla sitoisi omistajaa, merkitsisi se paitsi omaisuuteen kohdistuvan käyttöoikeuden lakkaamista, myös omistusoikeuden siirtymistä kolmannelle henkilölle. Pätevän luovutustoimen johdosta lesken velvollisuus huolehtia käyttöoikeuden alaisesta omaisuudesta lakkaisi, mutta vuoden 1965 PK *12 luvun 8 §:n mukaan sijaantullut omaisuus olisi samojen käyttö- ja luovutusrajoitusten alaista omaisuutta kuin luovutettu omaisuuskin oli ollut.*

Sijaantulleeseen omaisuuteen nähden omistajataholla on jälleen käytettävissään ne samat suojakeinot, joihin hän voi vedota aina silloin, kun on kyse käyttöoikeuden haltijan ja käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajan välisestä henkilösuhteesta. Surrogaattiomaisuutta koskeva oikeusohje täydentää tärkeältä osaltaan omaisuuden säilyttämisperiaatetta. Omaisuuden säilyttämisperiaatteesta johtuen eloonjääneellä puolisolla ei olisikaan oikeutta *vastikkeettomasti lopullisesti luovuttaa* käyttöoikeuden alaista omaisuutta, vaan sellainen luovutus olisi aina omistajatahoon nähden tehoton. Käyttöoikeuden haltija ei voisi myöskään samasta syystä *testamentata* edelleen itse käyttöoikeutta tai käyttöoikeuden alaista omaisuutta.[198]

Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden säilyttämisperiaate ja omistajan intressissä tapahtuva omaisuuden hallinnointi saattaisivat pakottaa lesken *uudistamaan* käyttöoikeuden alaista omaisuutta. Eräissä tapauksissa jo käyttöoikeuden kohde suorastaan edellyttää sitä, että leski kävisi kauppaa käyttöoikeuden alaisella omaisuudella. Eloonjääneen puolison luovutuskompetenssista on säännelty vuoden 1965 PK 12 luvun 4 §:n 2 momentissa. Oikeusohjeen mukaan käyttöoikeuden haltijalla on oikeus luovuttaa ilman omistajan lupaa *irtainta tavaraa,* jos luovutus johtuu käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tarpeellisesta uudistamisesta tai jos luovutus liittyy elinkeinotoiminnan harjoittamiseen tai se on järkiperäisen taloudenhoidon vaatimusten mukainen.

Säännöksen suomenkielisen sanamuodon perusteella näyttäisi olevan kiistatonta, että oikeusohje on tarkoitettu koskemaan *vain* lajiesineiden

198 *Aarnio, A:* em. teos, s. 271—273.

luovuttamista.[199] Jos sanamuodon mukainen tulkinta olisi oikea, ei yksittäisiä käyttöoikeuden alaisia omaisuusesineitä olisi mahdollista luovuttaa ilman omistajan lupaa. Tämä ei kuitenkaan ole ollut lainsäätäjän tarkoitus.

Luovutuskompentenssia koskevan normilauseen esikuvana olleessa Ruotsin ÄB 12 luvun 4 §:ssä käytetään irtaimen tavaran asemasta ilmaisua »lösöre», jolla on nimenomaan haluttu viitata yksittäisiin irtaimiin esineihin, kuten tauluihin, huonekaluihin, kodinkoneisiin, etc. *Walinin* mukaan »med lösören menas sålunda vanliga lösa saker. Under annan lös egendom inbegrips till en början fasta saker som ej är att räkna till fast egendom, t.ex. byggnader på ofri grund. I vidsträckt bemärkelse ingår emellertid under lös egendom alla slags rättigheter».[200]

Myös vuoden 1965 PK:n esitöissä irtaimelle tavaralle on annettu sellainen merkityssisältö, jonka mukaan sillä tarkoitetaan nimenomaan yksittäisiä jäämistöön kuuluvia omaisuusesineitä. Vuoden 1935 ehdotuksen perustelujen mukaan eloonjääneen puolison käyttöoikeus käsittää »säännönmukaisesti melkoiselta osalta myös *irtaimia tavaroita, kuten huoneja talouskaluja, kirjoja, taide-teoksia ym.*» (kurs. tässä).[201] Oikeuskirjallisuudessa onkin oltu yksimielisiä siitä, että käyttöoikeuden haltijalla on oikeus ilman omistajan lupaa luovuttaa myös yksittäisiä omaisuusesineitä.[202] Käyttöoikeuden haltijalla on vuoden 1965 PK 12 luvun 4 §:n mukaan suhteellisen laaja oikeus luovuttaa käypää vastiketta vastaan käyttöoikeuden alaiseen omaisuuteen kuuluvia esineitä ilman omistajan lupaa. Oikeusohjeen perusteluissa puhutaankin käyttöoikeuden haltijan »verrattain vapaasta oikeudesta irtaimen tavaran myymiseen».[203]

Käyttöoikeuden haltijan disponointivaltaa on kuitenkin tuntuvasti rajoitettu muunlaisen omaisuuden suhteen. PK 12 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan käyttöoikeuden alaista *omaisuutta* sen haltija saa luovuttaa vain omistajan luvalla. Säännös koskee sekä kiinteää että irtainta omai-

---

199 *Aarnion* mukaan »lain sanamuoto 'tavara' on valittu tarkoituksellisesti. Se viittaa *ensisijaisesti* (kurs. tässä) geneerisesti eli laadun ja määrän (paljouden) mukaan määräytyviin esineisiin». *Aarnio, A:* em. teos, s. 264.

200 *Walin, G:* em. teos, s. 289. Myös suomalaisen perintökaaren ruotsinkielisessä käännöksessä käytetään ilmaisua lösöre, jolloin sen mukaan vastaavaa sekaantumismahdollisuutta lajiesineihin ei voi syntyä.

201 *Ehdotus 1935*, s. 95.

202 *Aarnio, A:* em. teos, s. 264 sekä *Rautiala, M:* em. teos, s. 317.

203 *Ehdotus 1935*, s. 95.

suutta. Edellä on jo tarkasteltu käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajan ja käyttöoikeuden haltijan välistä suhdetta niissä tapauksissa, joissa käyttöoikeuden haltija haluaa luovuttaa irtainta tavaraa. Sellaisen irtaimen omaisuuden luovuttamiseen käyttöoikeuden haltija ei tarvitse omistajan lupaa. Entä mitä on se irtain omaisuus, jonka luovuttamiseen käyttöoikeuden haltija sitten tarvitsee omistajatahon suostumuksen? Oikeusohje jättää kysymyksen lähemmin sääntelemättä.

Suomen perintökaaren esikuvana olleesta Ruotsin perintökaaren vastaavasta säännöksestä käy ilmi epätarkasti, mutta riittävän täsmällisesti, minkälaatuisen irtaimen omaisuuden luovuttamiseen käyttöoikeuden haltija tarvitsee omistajan suostumuksen. ÄB 12 luvun 4 §:n mukaan *omistajan lupaa* ei luovutukseen tarvita silloin, kun kyseessä on »lösöre», kotiirtaimisto, mutta se välttämätön silloin, kun luovutuksen kohteena on »annan lös egendom», muu irtain omaisuus. Muulla irtaimella omaisuudella on oikeuskirjallisuudessa tarkoitettu erilaisia osakkeita ja obligaatioita. Näitä ei voidakaan pitää sellaisena irtaimena omaisuutena, jonka myymistä voisi puoltaa järkevään taloudenpitoon vedoten. Jos kysymystä lähestyy omaisuuden säilyttämisperiaatteen kannalta, on selvää, että juuri tämän tyyppisessä omaisuudessa käyttöoikeuden alaisen omaisuuden arvo säilyy kaikkein parhaiten.[204] Mikäli eloonjäänyt puoliso kuitenkin tarvitsee erityisistä syistä käteisvaroja voidakseen esimerkiksi huolehtia muusta käyttöoikeuden alaisesta omaisuudesta huolenpitovelvollisuutensa edellyttämällä tavalla, voi *oikeus* omistajan kieltäytyessä *antaa luvan* sanotunlaisenkin irtaimen omaisuuden luovuttamiseen tai panttaamiseen. Tuomioistuimen luvanantovalta on rajattu koskemaan vain sellaista irtainta omaisuutta, jolla ei ole omistajalle erityistä arvoa.

Jos lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana perustuisi ehdotetun tyyppiseen *lakisääteiseen oikeuteen* hallita jäämistöä osittain tai kokonaan jakamattomana, ei leskellä olisi oikeutta luovuttaa käyttöoikeuden alaista *kiinteää* omaisuutta ilman omistajan suostumusta. Leski ei voisi saada edes tuomioistuimelta lupaa kiinteän omaisuuden luovuttamiseen, olisivatpa olosuhteet sitten miten säälittävät tahansa. Tässä suhteessa lakisääteinen jakamattomuussuoja antaisi leskelle olennaisesti vähäisemmän liikkuma-alan kuin testamenttiin perustuva oikeus hallita jäämistöä jakamattomana. Väitettä voidaan valaista esimerkin avulla. Mikäli testamentin tulkinta osoittaa, että testamentin tarkoituksena on

[204] Arvopapereiden luovuttamisesta ks. *Aarnio, A:* em. teos, s. 265—267.

ollut eloonjääneen puolison toimeentulon turvaaminen, on leskellä kompetenssi myös kiinteän omaisuuden luovuttamiseen toimeentulonsa turvaamiseksi, vaikka testamentti olisikin ollut hallintaoikeustestamentti, missä on toissijaismääräys (KKO 1978 II 49). Kuten mainittu, luovutuskompetenssia ei olisi silloin, kun lesken oikeus perustuisi lakisääteiseen oikeuteen hallita jäämistöä jakamattomana.

(10) Omaisuuden säilyttämisperiaatteen reaalisisällön kannalta keskeisessä asemassa on *käyttöoikeuden haltijalle asetettu velvollisuus korvata omistajalle aiheutettu vahinko. Aarnion* mukaan »säilyttämisperiaate saa varsinaisen sisältönsä PK 12 luvun 9 §:ssä säännellyn korvausvelvollisuuden kautta».[205] Jos käyttöoikeuden haltija tahallaan tai huolimattomuudellaan aiheuttaa vahinkoa omistajalle, on hänen suoritettava siitä korvaus. Korvausvelvollisuutta ei ole säännöksen mukaan niissä tapauksissa, joissa käyttöoikeuden haltijan syyksi ei ole luettava muuta kuin lievä tuottamus.

Vahingonkorvausvelvollisuuden säätämisen perusta on selkeä. Jos omaisuutta vähentyy käyttöoikeuden kestäessä ilman hyväksyttävää syytä, on omistajaa suojeltava *oikeuttamalla hänen kompensatoriseen suoritukseen.* Korvausvelvollisuuden avulla voidaan pyrkiä kompensoimaan omistajalle esimerkiksi sellaisesta omaisuuden luovutuksesta aiheutunutta vahinkoa, joka ei ole ollut tarpeen sanelema laissa erikseen säädetyillä tunnusmerkeillä arvioiden, mutta jonka käyttöoikeuden haltija on suorittanut esiintyen esineen omistajana. Näissä tilanteissa esineen ostaja ei ole palautusvelvollinen oikealle omistajalle, sillä ostajan vilpitöntä mieltä suojataan KK 11: 4 §:n ja 12: 4 §:n nojalla omistajan palautusvaadetta vastaan.[206]

Mutta korvausvelvollisuuden asettamisella käyttöoikeuden haltijalle on toinenkin puoli. Se on myös *preventiivinen keino,* sillä jo pelkän korvausvelvollisuuden mahdollisuus pakottaa käyttöoikeuden haltijan harkitsemaan tarkoin sitä, miten hän käyttää hallinnoimisvaltaansa. Vahingonkorvausta ei kuitenkaan voida asettaa käyttöoikeuden haltijan suoritettavaksi muulloin kuin käyttöoikeuden lakatessa tai silloin, kun omaisuus annetaan uskotun miehen hallittavaksi. Jos leski käyttäisi väärin passiviteettiin perustuvaa jakamattomuussuojaansa, on ennustettavissa melkoisella varmuudella, että perillistaho tulisi esittämään vaateen jää-

205 *Aarnio, A:* em. teos, s. 253.
206 *Aarnio, A:* em. teos, s. 263.

mistön jakamiseksi. Kun leski välittömästi jakoon liittyen voisi lisäksi joutua vahingonkorvausvelvolliseksi, saattaisivat nämä seuraukset yhdessä olla omiaan vähentämään lesken halukkuutta tietoisesti vaarantaa omistajatahon etua.

Hallintaoikeuden alaisen omaisuuden nettoperiaate

(1) Suoraan lain nojalla leskelle tuleva hallintaoikeus asettaisi saajalle tuntuvia velvoitteita hoitaa jäämistöomaisuutta huolellisesti omistajan varalle. Leski ei pelkän hallintaoikeutensa turvin useinkaan kykenisi saamaan käyttöoikeuden alaisesta omaisuudesta sellaista hyötyä, että sillä olisi olennaista merkitystä hänen sosiaalisen turvallisuutensa kannalta. Ratkaisevaa lisäetuutta leskelle merkitsisikin hänen oikeutensa saada itselleen *käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tuotto.* Vuoden 1965 PK 12 luvun 3 §:ssä ei ole annettu minkäänlaisia suuntaviivoja sen arvioimiselle, mitä jäämistöoikeudellisessa mielessä tarkoitetaan *omaisuuden tuotolla.* Perintökaaren esityöt sivuuttavat kysymyksen miltei kokonaan lyhyellä maininnalla siitä, että »tuotolla tarkoitetaan kaikenlaisia etuja, siis esim. vapaata asuntoa».[207] Käyttöoikeuden haltijan kannalta ei ole yhdentekevää se, mitä *omaisuudella* tässä yhteydessä tarkoitetaan ja mitä siihen liittyen *kaikenlaisilla etuuksilla* jäämistöoikeudellisessa suhteessa on ymmärrettävä.[208]

Lainsäätäjän tarkoituksena on alunperin ollut se, että käyttöoikeuden alainen *omaisuus* säilyy omistajatahlle. Lakia säädettäessä ei lähdetty liikkeelle siitä, että käyttöoikeuden alaiseen omaisuuteen *sijoitetun pääoman* tulisi säilyä muuttumattomana omistajalle. Käyttöoikeuden alaiseen omaisuuteen sijoitetun pääoman arvonmuutoksilla ei ole merkitystä arvioitaessa käyttöoikeuden haltijan tuotto-oikeuden sisältöä. Tässä, jos

[207] *Ehdotus 1935,* s. 95.

[208] Näihin kysymyksiin ei ole olemassa mitään yleispätevää ratkaisua, johon voitaisiin päätyä ottamalla analyysin pohjaksi esimerkiksi joku kansantaloustieteessä kehitetyistä tulokäsitteistä tai sen asemasta turvautumalla finanssioikeudelliseen tulokäsitteeseen. Virheellisistä yleistyksistä käsin on mahdollista päätyä hullunkurisiin lopputuloksiin. Niinpä jos esimerkiksi *sijoitusteoriaa* sovellettaisiin PK 12 luvun 4 §:n tulkintaan, olisi leskellä aina oikeus saada laskennallinen korko käyttöoikeuden alaiseen omaisuuteen sijoitetusta pääomasta siitä riippumatta, minkälaatuisesta omaisuudesta on kysymys.

missään, lainsäätäjä on ajatellut esineellisesti. Jos käyttöoikeus kohdistuu maatilaan, se kohdistuu nimenomaan maatilaan eikä siihen pääomaan, joka on sijoitettu maatilaan. Sen vuoksi käyttöoikeuden haltijan oikeus tuottoon koskeekin *vain maatilan tuottoa.* Käyttöoikeuden haltija ei voi esittää juridisesti perusteltua vaatimusta siitä, että hänelle kuuluu maatilan tuoton lisäksi (tai sen asemasta) maaomaisuuden arvonnousu.

Jäämistöoikeudellinen tuotto-käsite onkin alaltaan pikemminkin suppea kuin laaja. Perintökaaren esitöissä on esimerkki, joka tulee esitettyä väitettä. Kysymys on käyttöoikeuden haltijan oikeudesta luovuttaa metsää. Periaatteessa tuotto-oikeuden ala olisi mahdollista rajata koskemaan vain ns. kotitarvehakkuuta. Näin suppeaa tulkintaa tuotto-oikeuden sisällölle lainsäätäjä ei kuitenkaan ole halunnut antaa, vaan päinvastoin pyrkinyt torjumaan sellaisen tulkinnan säännösperusteluihin ottamallaan lausumalla. Esitöiden mukaan »yleisenä sääntönä lienee noudatettava, että käyttöoikeuden haltijalla on oikeus tilan metsäpääomasta käyttää niin suuri osa, kuin järkevän metsätalouden periaatteita soveltamalla voidaan hakkauttaa hänen hallinta-aikanaan».[209] Lainvalmistelun kuluessa ei edes suurin varauksin esitetty ajatusta, jonka mukaan tuotto-oikeus ulottuisi *tätä laajemmalle.* Tuotto-oikeus laajimmillaankin ulottuu metsän kasvutuottoon todennäköisenä hallinta-aikana. *Aarnio* kirjoittaakin, että »omaisuudesta koituva pääomahyöty kuuluu omistajalle».[210]

(2) Periaatteessa ei ole mitään eroa sillä, *minkälaatuisia esineitä* on käyttöoikeuden kohteena. Jos käyttöoikeuden kohteena on a) *rahaa,* on käyttöoikeuden haltijan sijoitettava varat varmalla tavalla ja tuottavasti omistajan nimiin, mutta käyttöoikeuden haltija on oikeutettu korkotuottoon. Käyttöoikeuden lakattua omistaja saa vapaaseen määräämisvaltaansa *yhtä monta markkaa* kuin aikaisemmin oli ollut käyttöoikeuden alaisena, täysin riippumatta siitä, mikä tuolloin on rahan ostovoima verrattuna

---

209 *Ehdotus* 1935, s. 95 ja sen johdosta *Ylöstalo, M:* Testamentin tulkinnasta, s. 153—157. Tulkinnallista lisäinformaatiota hakkuuoikeuden laajuudelle saa tuottoa koskevista hakkuusopimuksista. Ks. lähemmin *Wirilander, J:* em. teos, s. 316 ss.

210 *Aarnio, A:* em. teos, s. 247. *Rautialan* mukaan se, »mistä alkaen tuotto (ja tulo) kuuluu käyttöoikeuden haltijalle, riippuu siitä, milloin se erääntyy tai kootaan (kuten sato). Niinpä ns. siviilituottoon (eli tuloon) nähden ratkaisee erääntymisaika (esim. vuokranmaksu), lukuunottamatta korkoa, joka kuuluu sille, joka oli oikeudenomistaja sinä aikana, jolloin korko juoksi». *Rautiala, M:* Perintö ja testamentti, s. 314.

siihen, kun käyttöoikeuden haltijan oikeus alkoi. Omaisuuden säilyttämisperiaate tässä erityistilanteessa merkitsee sitä, että omaisuus on säilytettävä *nimellisarvoltaan muuttumattomana* omistajatahoille.

Mikäli käyttöoikeuden haltijan oikeuden kohteena ovat b) *osakkeet* ja c) *obligaatiot,* on omistajataho oikeutettu saamaan ne vapaaseen määräämisvaltaansa käyttöoikeuden lakattua, mutta käyttöoikeuden haltijalla on oikeus saada hallinnan aikana kertyvä osinkotulo. Mahdollisesti jaettavat ilmaisosakkeet kuuluvat pääomaan sen vuoksi, että ne eivät muuta osakkeenomistajien keskinäisiä suhteita, eivätkä periaatteessa lainkaan lisää heidän osuuttaan yhtiön pääomasta. Sen vuoksi ilmaisosakkeet eivät ole vuoden 1965 PK 12 luvun 3 §:ssä tarkoitettua tuottoa, joka kuuluisi käyttöoikeuden haltijalle.[211]

Useimmiten käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tuotto on edellä esitetyin tavoin ymmärrettynä helposti määritettävissä. Jos käyttöoikeuden kohteena on d) *vuokrahuoneistoja käsittävä asuintalo,* on käyttöoikeuden haltijalle kuuluva tuotto siitä saatava vuokratulo. Tuoton määrittäminen voi olla myös puhdas laskennallinen toimitus, josta hyvänä esimerkkinä on e) *liikeyrityksen voiton laskeminen.* Voiton katsotaan yleisesti olevan sellaista tuottoa, joka kuuluu käyttöoikeuden haltijalle.[212] Mikäli käyttöoikeuden alaisena kohteena on suuri yritys, voi käyttöoikeuden haltija kirjanpidollisin keinoin, tekemällä mahdollisimman pienet varaukset ja poistot, laskennallisesti kasvattaa yrityksen voittoa. Samakin yritys voidaan kirjanpidollisin toimenpitein saada samana tilivuonna näyttämään joko tappiota tai voittoa. Käyttöoikeuden haltijan on kuitenkin tilinpäätöstä tehdessään otettava huomioon omistajan oikeus ja etu.

(3) Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tuotto siirtyy eloonjääneen puolison omistukseen ja sen vuoksi käyttöoikeuden alaisen omaisuuden luovuttamista koskevat rajoitukset eivät sitä koske. Käyttöoikeuden haltija voi kuluttaa tuoton, säästää sen, keinotella sillä. Periaatteessa hänellä on vapaa määräämisvalta tuottoon nähden lukuunottamatta yhtä tärkeää rajoitusta. Vuoden 1965 PK 12 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan käyttöoikeuden haltijan on vastattava omaisuudesta johtuvista *tarpeellisista kustannuksista,* jotka ovat sen laatuisia, että ne on suoritettava hänen hallinta-aikanaan saatavalla tuotolla. Hallintaoikeuden alaisen omaisuu-

211 *Aarnio, A:* em. teos, s. 250. Näin myös *Rautiala, M:* em. teos, s. 313.

212 *Aarnio, A:* em. teos, s. 247.

den *nettoperiaatteen mukaan käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tuotosta on vähennettävä siihen kohdistuvat tarpeelliset kustannukset.* Tuoton ja kustannusten välinen erotus on käyttöoikeuden haltijalle kuuluva nettohyöty.

Perintökaaren esitöissä käsitellään lyhyesti sitä, mitä tarpeellisilla kustannuksilla on tarkoitettu. Ensinnäkin käyttöoikeuden haltijan on vastattava omaisuuden *tavanmukaisesta kunnossapidosta.*[213] Jos käyttöoikeuden kohteena on esimerkiksi asuinhuoneisto, vastaa käyttöoikeuden haltija lisäksi kaikesta huoneistolle tuottamuksellisesti aiheuttamastaan vahingosta (ex anal. HVL 20 §). Mikäli käyttöoikeuden kohteena on puolestaan maatila, on käyttöoikeuden haltijan huolehdittava siitä, että maatila ja sen viljelykset sekä tilan rakennukset ja muu omaisuus pysyvät kunnossa (ex anal. MVL 10 §). Tavanmukaisella kunnossapidolla tarkoitetaan lähinnä sitä, että käyttöoikeuden alainen omaisuus ei käyttöoikeuden haltijasta johtuvista syistä alene arvossaan suhteessa vastaavanlaiseen muuhun omaisuuteen.

Käyttöoikeuden haltijan vastattavaksi asetettuihin tarpeellisiin kustannuksiin luetaan esitöiden mukaan myös mm. *palovakuutusmaksut.* Vakuutusmaksujen suorittamisvelvollisuus ulottuu koskemaan kaikenlaatuisia vakuutuksia, kuten liikennevakuutusmaksuja, satovakuutus- ja metsävakuutusmaksuja j.n.e.[214] Vakuutusmaksujen suorittamisvelvollisuuden asettamista käyttöoikeuden haltijalle voidaan perustella omaisuuden säilyttämisperiaatteella. Käyttöoikeuden haltija vastaa omistajalle siitä, ettei käyttöoikeuden alaista omaisuutta kohdannut vahinko koidu omistajan kärsittäväksi.

Mikäli käyttöoikeuden kohteena on asunto, on käyttöoikeuden haltijan suoritettava siitä aiheutuvat sellaiset maksut, joiden maksaminen on oikeuden käyttämisen edellytyksenä. Sanottuja maksuja voivat olla esimerkiksi hoitovastike, katurasitusmaksut ja jätevesimaksut. Sen sijaan asuntoon kohdistuvasta rahoitusvastikkeesta ei käyttöoikeuden haltija vastaa.

Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden aiheuttamat tarpeelliset kustannukset voivat kohota hyvin suuriksi omaisuuden laadusta riippuen. Käyt-

---

213 *Ehdotus* 1935, s. 95. Kunnossapitovelvollisuuden laajuudesta ja sisällöstä saa maanvuokraa koskevissa tapauksissa valaistusta *Juhani Wirilanderin* tutkimuksesta Maanvuokraoikeus vuoden 1966 maanvuokralain ja siihen liittyvän lainsäädännön mukaan. Ks. em. teos, s. 72—73.

214 *Ehdotus* 1935, s. 95 sekä *Walin, G:* em. teos, s. 286.

töoikeuden haltijan vastuu kustannuksien kattamisesta on kuitenkin rajattu koskemaan sitä tuottoa, jonka hän saa *koko hallinta-ajaltaan.* Jos omaisuuden hoidon kannalta on välttämätöntä vastata kustannusten suorittamisesta enemmälti, voi käyttöoikeuden haltija esittää omistajalle perustellun vaatimuksen siitä, että vastuu tuoton ylittävistä kustannuksista jää omistajan kannettavaksi. Mikäli esimerkiksi käyttöoikeuden kohteena on asuinhuoneisto ja vuosikorjauksen yhteydessä havaitaan välttämättömäksi ikkunoiden uusiminen ja putkiremontti, kantaa näistä aiheutuvat erityiskustannukset edellä mainituissa rajoissa käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistaja.

Eloonjääneen puolison asumisturva

Passiviteettiin perustuva oikeus hallita jäämistöä jakamattomana voisi muodostaa edellä kuvatuin tavoin erään mahdollisuuden suojata eloonjäänyttä puolisoa rintaperillisiä vastaan. Ja mikäli lainsäätäjä asettaisi tavoitteekseen mahdollisimman yksinkertaisen suojajärjestelmän, se saattaisi tyytyä passiviteettiin perustuvaan suojajärjestelmään yksinomaisena suojavaihtoehtona. Jos taas lainsäätäjän tavoitteena on jäämistöoikeudellisen sosiaaliturvan kanavoiminen, on syytä miettiä toisen tason suojakeinoja. Lakisääteinen oikeus hallita jäämistöä kokonaisuudessaan jakamattomana saattaa olla lesken sosiaalisen turvallisuuden kannalta tarpeeton sen vuoksi, että hän on hyvin varakas. Näissä tapauksissa ei olekaan syytä estää jäämistön jakoa. Mutta missä laajuudessa jakoon tulisi ryhtyä, on kokonaan toinen kysymys.[215] Ennen siihen vastaamista on kuitenkin syytä viivähtää hetkinen sen kysymyksen parissa, millä tavoin lainsäädäntöteknisesti jakomahdollisuus on toteutettavissa.

(1) Eräs mahdollisuus olisi sallia rintaperillisille jäämistön jakovaade vain tiettynä lyhyenä ajanjaksona perittävän kuolemasta. *Määräaikaan*

---

[215] *Walinin* mukaan eloonjääneen puolison oikeudellisen aseman järjestäminen asianmukaisella tavalla edellyttää sitä, että kaikkia säänneltäviä kysymyksiä tarkastellaan samasta näkökulmasta käsin. Tällaiseksi peruslähtökohdaksi hän asettaa *tarveprinsiipin.* Tästä näkökulmasta lesken kannalta tärkeimmiksi kysymyksiksi kohoavat *lesken asunnon tarve* ja *hänen huollon tarpeensa.* Tarvetta tulisi arvioida perheen elintason mukaan, niin että eloonjääneen puolison elinolosuhteet eivät heikentyisi puolison kuollessa kohtalokkaalla tavalla. Ks. *Walin G:* Efterlevande makes rättsställning s. 21.

sidotun jakovaateen hyvänä puolena olisi se, että eloonjäänyt puoliso saisi varmuuden siitä, ettei kukaan tule vetoamaan jakomahdollisuuteen, jo lyhyen ajan kuluttua. Se olisi myös perintöverotuksellisesti yksinkertainen.[216] Järjestely on kuitenkin kahdessa eri suhteessa altis arvostelulle. Jakovaateen määräaikaisuus ensinnäkin pakottaisi perilliset nopeuttamaan vaateen esittämistä. Toisaalta ehdoton määräaika estäisi jakovaateen käyttämisen, vaikka eloonjääneen puolison taloudellisessa asemassa tapahtuisikin olennainen muutos. Pääasiassa näihin syihin vedoten kolmas työryhmä ehdotti, että rintaperillinen voisi *määräajasta riippumatta* tehdä vaatimuksen ensiksi kuolleen puolison jäämistön jakamisesta.

(2) Jakovaateen voisivat tehdä ehdotuksen mukaan ensiksi kuolleen puolison avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi, aikaisemmasta avioliitosta oleva lapsi, puolisoiden yhteinen lapsi sekä perittävän adoptoima lapsi. Vaatimuksen esittäminen ei edellyttäisi perillisten liittoutumista keskenään, vaan kukin rintaperillisistä olisi oikeutettu *toisistaan riippumatta* esittämään vaatimuksen jäämistön jaosta.[217] *Jakovaadetta ei myöskään tarvitsisi perustella* ja *sen muoto olisi vapaa.* Leskelle tehty suullinenkin ilmoitus jakohalukkuudesta riittäisi käynnistämään ositus-, selvitys- ja jakoprosessin. Rintaperillisen esittämän jakovaateen johdosta puolisoiden omaisuus olisi ensin ositettava tai eroteltava AL:n säännöksiä noudattaen, ellei ko. toimitusta olisi sitä ennen jo suoritettu käyttöoikeuden kohteen selvittämiseksi. Jos leski kieltäytyisi luovuttamasta jäämistöä jakoon, voisi rintaperillinen hakea tuomioistuimelta pesänselvittäjän määräystä jäämistön siirtämiseksi pesäselvittäjän hallintoon.[218]

---

216 Ruotsissa tehdyn ehdotuksen mukaan rintaperillisen tulisi vaatia jakoa viimeistään ennen perunkirjoitusasiakirjan allekirjoittamista. Ellei vaatimusta määräajassa esitettäisi, saisi leski kuolemaansa saakka hallita ensiksi kuolleen puolison jäämistöä. Ks. SOU 1981: 85, s. 442 ss. Ks. myös *Ensimmäisen työryhmän mietintö,* s. 85.

217 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 51.

218 Pesänselvittäjää ei voida vallitsevan käsityksen mukaan määrätä jakoa edeltävän *osituksen* toimittamista varten. *Saarenpää* kuitenkin aiheellisesti huomauttaa siitä, että »nykyinen ositusjärjestelmämme ei kattavasti turvaa osapuolia omaisuuden tahallisen hävittämisen tai vähentämisen varalta. Siksi pesänselvittäjän hallinto olisi ehkä eräissä tapauksissa onnistunut ratkaisu myös ositusta silmälläpitäen». *Saarenpää, A:* Pesänselvittäjä ja pesänjakaja, s. 111—112. Jos leski siten systemaattisesti kieltäytyy ryhtymästä ositusta koskevaan toimitukseen, on *ensin* haettava pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamista varten.

(3) Ehdotuksen mukaan ensiksi kuolleen puolison jäämistöä ei olisi mahdollista jakaa vastoin lesken tai jonkun osakkaan mielipidettä sillä tavoin osittain, että vain yhden rintaperillisen osuus erotettaisiin jäämistöstä muun osan jäädessä lesken hallittavaksi. Mikäli joku rintaperillisistä ei haluaisi osallistua jakotoimitukseen tai ottaa vastaan hänelle siinä tulevaa omaisuutta, hän voisi jättää osuutensa edelleen lesken hallittavaksi. Eloonjääneen puolison oikeus näin saatuun omaisuuteen ei kuitenkaan enää perustuisi PK 12 luvun 2—9 §:n säännöksiin, vaan *rintaperillisen ja hänen keskinäiseen sopimukseen.* Omaisuuden hallintaa ja sen tuottoa koskevat riidatkin olisi näin muodoin ratkaistava heidän kesken solmitun sopimuksen perusteella.[219]

(4) Passiviteettiin perustuva oikeus hallita jäämistöä jakamattomana lakkaisi rintaperillisten esittämän jakovaateen johdosta. Jakamattomuussuojaa korvaamaan on näissä tilanteissa ehdotettu kahta erilaista suojamuotoa, *eloonjääneen puolison oikeutta* a) *asuntoon* ja b) *vähimmäisosuuteen.* Seuraavassa tarkastellaan ensin lähemmin mahdollisuutta käyttää jäämistölainsäädäntöä asumiseen liittyvien kysymysten ratkaisuvälineenä.

Mikäli jäämistölainsäädännön avulla pyritään turvaamaan eloonjääneelle puolisolle asunto, joutuu lainsäätäjä ottamaan väistämättä kantaa eri etuuksien ja lesken oman ansiotulon ja varallisuuden yhteensovittamiseen jäämistöoikeudellisiin etuuksiin. Peruskysymys voidaan muotoilla normiston tavoitteista käsin. Minkälaista jäämistöoikeudellista suojaa leskelle tulisi kanavoida niissä tapauksissa, joissa hänen asumisensa on jo muutoin turvattu? Toisin sanoen, tulisiko jäämistöoikeudellisen asumisturvaa koskevan säännöksen olla luonteeltaan *ensisijainen* vai *väistyvä etuus?* Tähän kysymykseen kytkeytyy erottamattomasti toinen ongelma, kysymys siitä, *minkätasoista asumisturvaa* leskelle tulisi taata? Kaikissa tilanteissa on aina mietittävä myös sitä, *miten rintaperillisiä tulisi suojata* eloonjääneen puolison oikeutta vastaan? Näihin kysymyksiin on vaikeata vastata, ellei niitä voi tarkastella jonkin esimerkin valossa. Esimerkiksi on valikoitunut kolmannen työryhmän ehdotus, joka on kaikkine puutteineenkin kuitenkin yritys alistaa jäämistölainsäädäntö palvelemaan asumisturvan parantamista leskeytymistilanteessa.

Rintaperillisen esittämästä jakovaateesta huolimatta eloonjääneellä puolisolla olisi oikeus ehdotuksen 4 luvun 2 §:n mukaan pitää jäämistö

---

219 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 51—52.

jakamattomana hallinnassaan siltä osin kuin siihen kuuluu puolisoiden yhteisenä kotina käytetty tai siihen verrattava asunto, jos tällaista asuntoa ei kuulu lesken omaan varallisuuteen. Oikeusohjeen tarkoituksena on taata eloonjääneelle puolisolle minimisuojana *saavutetun asumistason säilyminen puolison kuolemantapauksesta riippumatta.* Asumisturvaa koskeva ehdotus sisältää näennäisestä yksinkertaisuudestaan huolimatta monia laajakantoisia periaatteellisia ratkaisuja. Ensimmäinen niistä koskee asumisoikeuden kohdetta.

(5) Ehdotuksen 4 luvun 2 §:n mukaan eloonjääneen puolison hallintaoikeuden kohteena olisi *jäämistö siltä osin kuin siihen sisältyy säädetyt edellytykset täyttävä asunto.* Ehdotuksessa ei ole lähemmin määritelty sitä, mitä on pidettävä asuntona. Säännösperustelujen mukaan on kuitenkin selvää, että asunnolla on nimenomaisesti tarkoitettu sitä kotia, missä puolisot ovat asuneet tai siihen verrattavaa muuta asuntoa.[220] Siten koti-irtaimisto ei sisälly ehdotuksessa käytetyn asunnon käsitteeseen. Sen vuoksi jäämistö olisi jaettava rintaperillisen esittämän jakovaateen johdosta siltä osin kuin siihen sisältyy koti-irtaimistoa ja muuta jäämistöön kuuluvaa omaisuutta kokonaisuudessaan rintaperillisten kesken.

Tämän osittaisjaon ulkopuolelle jäävä jäämistön osa, asunto, voitaisiin jakaa täydennysjaossa vasta sen jälkeen, kun siihen kohdistuva lesken oikeus olisi lakannut. Jäämistöä ei olisi mahdollista jakaa kokonaisuudessaan jakovaateen johdosta siten, että lesken hallintaoikeus kohdistuisi jollekin rintaperillisistä lankeavaan osuuteen sisältyvään asuntoon, ellei leski tällaiseen jakoon nimenomaisesti antaisi suostumustaan.

(6) Osittaisjaon kohteena voisivat olla jäämistöön kuuluva koti-irtaimisto, jäämistön rahavarat ja virkistyskäyttöön tarkoitettu vapaa-ajan asunto. Silloin kun jaettavan jäämistön arvo olisi huomattava suhteessa siihen jäämistön osaan, johon sisältyisi asunto, ei syntyisi kysymystä *eloonjääneen puolison asumisoikeuden ja rintaperillisen lakiosaoikeuden* välisestä suhteesta. Rintaperillisen oikeus lakiosaan voitaisiin toteuttaa osittaisjaossa heti perittävän kuoltua. Esimerkki selventänee tilannetta:

---

220 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 35. Vrt. SOU 1981: 85, missä asunto on nimenomaisesti määritelty aviokaariehdotuksen 7 luvun 1 §:ssä seuraavasti »Med bostad avses i denna balk äganderätt till fast egendom, tomträtt och rätt till byggnad på annans mark, om egendomen eller byggnaden huvudsakligen tjänar som makarnas gemensamma hem, samt hyresrätt, bostadsrätt och annan rätt till hus eller del av hus för sådant ändamål».

Koko jäämistön arvo on 400 000 markkaa ja jäämistöön kuuluvan asunnon arvo on 150 000 markkaa. Perittävältä jäivät puoliso ja kaksi rintaperillistä, joista toinen tekee jakovaateen. Jäämistön arvosta laskettuna rintaperillisen lakiosa on 100 000 markkaa. Kummallekin rintaperilliselle tulisi osittaisjaossa 125 000 markkaa, mikä kattaisi myös heidän lakiosansa. Sen lisäksi jakamatta jäävän jäämistön osan arvo olisi 150 000 markkaa.

Jos sitä vastoin jäämistöön sisältyisi vain vähän tai ei ollenkaan muuta omaisuutta kuin puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto, tulisi väistämättä vastata kysymykseen, *voisiko rintaperillinen toteuttaa vuoden 1965 PK 7 luvun mukaisen oikeutensa lakiosaan lesken eläessä vai ei?*

Koko jäämistön arvo on 150 000 markkaa ja jäämistöön kuuluvan asunnon arvo on 120 000 markkaa. Perittävällä jäivät puoliso ja kaksi rintaperillistä, joista toinen tekee jakovaateen. Koko jäämistön arvosta laskettuna rintaperillisen lakiosa olisi 37 500 markkaa. Eloonjäänyt puoliso vetoaisi oikeuteensa hallita jäämistöä jakamattomana siltä osin kuin siihen sisältyy 120 000 markan arvoinen asunto. Väistyisikö lesken oikeus rintaperillisen lakiosavaateen vuoksi vai ei?

Esimerkkitapauksessa olisi vastakkain kaksi suojajärjestelmää, kollisio vallitsee lesken asumisoikeuden ja rintaperillisen lakiosaoikeuden välillä. Ehdotuksen 4 luvun 2 §:ssä kollisio on ratkaistu lesken eduksi siten, että lesken ei tarvitsisi milloinkaan rintaperillisten esittämästä jakovaateesta huolimatta luovuttaa jäämistöä jakoon siltä osin kuin siihen sisältyisi puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto.

Lesken asumisturva onkin ehdotuksessa tehokkaasti suojattu. Sen vuoksi eloonjääneen puolison oikeutta asumissuojaan voitaisiin luonnehtia leskelle kuuluvaksi, sosiaalisin perustein säännellyksi *lakiosan kaltaiseksi suojajärjestelmäksi.* Rintaperillisten suojaksi säädetystä lakiosajärjestelmästä se eroaisi ratkaisevasti vain siinä, että se ei olisi kaavamaisen laskennallinen, eikä siihen liittyisi erityistä täydennysjärjestelyä.[221] Mikäli eloonjääneen puolison asumisoikeuden ja rintaperillisen lakiosaoikeuden samanaikainen toteuttaminen ei olisi mahdollista, lykkääntyisi rintaperillisen lakiosaoikeuden toteuttaminen siihen saakka kunnes eloonjääneen puolison oikeus vastaisuudessa päättyisi.

221 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 10—11.

(7) Eloonjääneen puolison asumisoikeuden kohteena voisi olla vain yksi asunto. Mikäli jäämistöön kuuluisi useampia asuntoja, voitaisiin nämä jakovaateen johdosta toimitettavassa osittaisjaossa jakaa rintaperillisten kesken. Asunto voi tarkoittaa ensinnäkin a) *osakehuoneistoa.* Jos jäämistöön kuuluisi puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn osakehuoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet, olisi jäämistö tältä osin jätettävä jakamatta. Puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto voisi olla myös b) *asunto-osuuskunnan omistama huoneisto,* jonka osuuskunnan jäsen ensiksi kuollut puoliso olisi ollut. Näissä tapauksissa jäämistöön kuuluvaa osuustodistusta ei voitaisi myydä jaon toimittamista varten, koska eloonjääneen puolison oikeus riippuisi asunto-osuuskunnan osuustodistuksesta. Molemmat edellä mainitut tilanteet olisivat osittaisjaon kannalta selkeitä, eikä asumisturvaa koskevan oikeusohjeen soveltaminen näissä tilanteissa tulisikaan olemaan vaikeaa.

Jäämistön laadusta riippuen osittaisjaon toimittaminen voisi kuitenkin olla hankalahko suorittaa. Asunto voi nimittäin olla myös c) *sellainen kiinteistö, jota käytetään asumistarkoituksiin.* Jos asumistarkoituksiin käytetty kiinteistö sijaitsisi rakennus- tai asemakaava-alueella, olisi sen osittain jakaminen mahdollista vain sillä edellytyksellä, että kaavan toteuttaminen sen sallisi. Mikäli jäämistöön kuuluisi esimerkiksi omakotitalo, joka sijaitsee asemakaava-alueella olevalla tontilla, mikä on merkitty tonttirekisteriin, ei ko. tonttia olisi mahdollista jakaa osittain. Eloonjääneen puolison oikeus hallita jäämistöä jakamattomana siltä osin kuin siihen sisältyy puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto koskisi tällöin koko omakotikiinteistöä ja jäämistö olisi tältä osin jätettävä siten jakamatta.

Jos sitä vastoin puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto sijaitsisi suurehkolla maa-alueella muualla kuin rakennus- tai asemakaava-alueella, saattaisi sen osittain jakaminen olla helpommin toteutettavissa. Kiinteistötoimitus olisi mahdollista suorittaa vain sellaisin edellytyksin, että jäämistöön kuuluvasta kiinteistöstä voitaisiin muodostaa toisaalta asuinkiinteistö, johon lesken oikeus kohdistuisi ja toisaalta sellainen kiinteistö, joka lesken oikeuden estämättä voitaisiin realisoida osittaisjaon toteuttamista varten. Vasta säännöstön soveltaminen käytännössä osoittaisi sen, miten usein katsottaisiin tarpeelliseksi ryhtyä osittaisjakoon niissä tapauksissa, joissa jäämistöön kuuluu asuintarkoituksiin kuuluva kiinteistö ja joissa osittaisjaon toimittamisen edellytyksenä olisi kiinteistötoimituksen suorittaminen. On kuitenkin pelkästään luonnollista, ettei kiinteistö-

toimitukseen ryhdyttäisi hevin niissä tapauksissa, joissa eloonjäänyt puoliso olisi iäkäs ja jaettava maa-alue vähäinen.[222]

Puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto voisi sijaita myös d) *kiinteistöllä, jota on käytetty maanviljelystarkoituksiin.* Tyypillisimmässä tapauksessa puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto olisi tällöin ollut maatilan päärakennus. Maatilojen periytymistä tulevat vastaisuudessa koskemaan omat erityissäännöksensä, jotka eduskunta hyväksyi kuluvan vuoden kesäkuun alussa.[223] PK 25 koskee jäämistöön kuuluvan maatilan jakamista niissä tapauksissa, joissa perittävä ei ole tehnyt testamenttia jäämistöön kuuluvasta tilasta. PK 25 luvun 9 §:n mukaan kuolinpesän osakkaana olevalla eloonjääneellä puolisolla on osituksessa, joka toimitetaan hänen ja ensiksi kuolleen puolison perillisten kesken, oikeus vaatia osuuteensa jäämistöön kuuluva maatila, jos hänellä on riittävät edellytykset menestyä maatalouselinkeinon harjoittajana.

Puolison oikeus vedota tilanpidonjatkamista koskevaan etuuteen edellyttää PK 25 luvun mukaan nimenomaan sitä, että *leski on kuolinpesän osakas.*[224] Jos puolisoilla tai jommalla kummalla heistä on avio-oikeus toistensa omaisuuteen, on eloonjäänyt puoliso kuolinpesän osakas vuoden 1965 PK 18 luvun 1 §:n mukaan siihen saakka kunnes ositus on toimitettu. Leski ei sitä vastoin olisi kuolinpesän osakas *pelkästään* sillä perusteella, että hänellä olisi ehdotuksen 4 luvun mukainen oikeus hallita jäämistöä jakamattomana.[225] Maatilaperimystä koskevien säännösten soveltaminen lesken eduksi ei siten ole mahdollista niissä tilanteissa, joissa puolisoilla ei ollut kummallakaan avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, jos puoliso ei muulla perusteella ole kuolinpesän osakas.

---

222 On jokseenkin mahdotonta lausua mitään yleispätevää siitä, milloin kiinteistötoimituksen suorittaminen olisi mahdollista osittaisjaon toimittamista varten. Kysymys tulisi yksittäistapauksessa ratkaista erikseen ja vastaus siihen riippuu olennaisesti siitä, miten suuri jäämistöön kuuluva kiinteistö on ja minkälaisella alueella se sijaitsee. Ks. kiinteistötoimituksen edellytyksistä lähemmin *Hyvönen, V:* Kaavoitus- ja rakentamisoikeus. Helsinki 1974 sekä *Pietilä, J:* Kiinteistönmuodostamisoikeus. Helsinki 1971.

223 Ks. *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi perintökaaren muuttamisesta* (149/80).

224 Ks. lähemmin *Aarnio, A:* Jäämistöön kuuluvan maatilan jakamisesta.

225 Ensimmäisen työryhmän ehdotuksen mukaan leski olisi ollut kuolinpesän osakas jo sillä perusteella, että hänellä olisi ollut oikeus hallita ensiksi kuolleen puolison jäämistöä jakamattomana. Ks. *Ensimmäisen työryhmän mietintö* s. 88.

Jos leski tekee PK 25 luvun 9 §:n mukaisen vaatimuksen tilan sisällyttämisestä osuuteensa, sovelletaan maatilan arvostukseen PK 25 luvun 2 §:n säännöstä, jonka mukaan tilan laskennallinen arvo on TVL 45 §:n mukainen verotusarvo kerrottuna luvulla 1,2 kun maatalousmaan verotusarvo on laskettu mukaan kolminkertaisena. Jos leskelle annettavan maatilan arvo ylittää perillisille kuuluvan osuuden arvon, on hänen saman säännöksen mukaan maksettava korvauksena muille perillisille ja testamentinsaajille tulevaa osuutta vastaava arvo tai siitä puuttuva määrä rahana. Mikäli eloonjäänyt puoliso saisi tällä tavoin osituksessa osaansa maatilan, saisi hän samalla luonnollisesti itselleen maatilan rakennukset, puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn asunnon, ja vast'edes *hallitsisi niitä omistajana.* Lesken oikeus ehdotuksen 4 luvun mukaan hallita jäämistöä jakamattomana ei siten edes tässä tapauksessa aktualisoituisi.

Jos sitä vastoin joku muu edellytykset täyttävä kuolinpesän osakas vaatisi, että maatila tulisi sisällyttää hänen osuuteensa ja tila myös hänelle annettaisiin, saisi tilanpidonjatkaja osuutensa myös maatilaan kuuluvat rakennukset. Tältä osin *lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana väistyisi tilanpidonjatkajan eduksi,* eikä eloonjäänyt puoliso voisi siten vaatia ehdotuksen 4 luvun 2 §:ään vedoten oikeutta asua maatilan päärakennuksessa, vaikka se olisikin ennen perittävän kuolemaa tosiasiassa ollut puolisoiden yhteinen koti.[226] Eloonjääneen puolison oikeudella ei tässä tapauksessa olisi kohdetta. Leskeä suojattaisiinkin tässä erityistapauksessa poikkeuksellisesti *vähimmäisosuussäännöstöllä,* vaikka jäämistöön sisältyisikin puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto.

(8) Ehdotuksen ensisijaisena tarkoituksena on turvata leskelle oikeus asua perittävän kuolemankin jälkeen puolisoiden yhteisenä kotina käy-

---

226 Vrt. kuitenkin *Hallituksen esitys eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta 22. 9. 1981,* s. 23, missä kysymykseen otetaan päinvastainen kanta. Perustelujen mukaan »säännös turvaa lesken oikeuden asuntoon myös niissä tapauksissa, joissa joku on tehnyt vaatimuksen perintökaaren 25 luvun 1 §:n nojalla maatilan sisällyttämisestä osuuteensa ja tämä tila on myös hänelle kyseisen luvun 2 §:n nojalla annettu». Perusteluteksti on epäjohdonmukainen. Jos jollekin on jo annettu maatila PK 25 luvun nojalla, ei jäämistössä ole enää maatilaan kuuluvaa asuntoa. Lesken oikeudelta puuttuu tässä tilanteessa kokonaan objekti. Kokonaan eri asia on se, riittääkö vähimmäisosuusjärjestelmä suojaamaan leskeä tilanpidonjatkajaa vastaan. Eräs mahdollisuus ratkaista kollisiotilanne olisi velvoittaa tilanpidonjatkaja osoittamaan leskelle kohtuullinen asunto.

tetyssä asunnossa. Edellä on jo viitattu siihen, ettei tämän tavoitteen toteuttaminen olisi mahdollista niissä tapauksissa, joissa jäämistöön kuuluu maanviljelystarkoituksiin käytetty kiinteistö ja joku perillisistä vaatii ja saa sen sisällytettyä perintöosaansa. Puolisoiden yhteinen koti on saattanut olla myös vuokra-asunto, esimerkiksi ensiksi kuolleen puolison työsuhdeasunto, jolloin asumisturvaa koskevan perussäännöksen mukaisella oikeudella ei myöskään olisi kohdetta.

Jäämistöön voi kuitenkin kuulua maanviljelyskiinteistön lisäksi osakkeita, jotka oikeuttavat jonkin huoneiston hallintaan. Puolisot ovat saattaneet myös sijoitusmielessä ostaa »vanhan päivän varalle» asunnon, vaikka he olisivatkin eläneet yhdessä edullisessa työsuhdeasunnossa. Vanhuuden turvaksi hankittu asunto on ehkä vain ollut vuokrattuna lisätulon hankkimiseksi. Juuri tämäntyyppisiä tapauksia silmällä pitäen on ehdotettu, että eloonjääneellä puolisolla olisi oikeus hallita jäämistöä jakamattomana siltä osin kuin siihen sisältyy puolisoiden yhteisenä kotina käytetty *tai siihen verrattava* asunto.

Ehdotuksen 4 luvun 2 §:ssä ei täsmällisemmin määritellä sitä, *mitä tarkoitetaan puolisoiden yhteiseen kotiin verrattavalla asunnolla?* Asuntojen vertailu edellyttää *kokonaisharkintaa,* jossa otetaan huomioon asuntojen koko, asuntojen varustelutaso, niiden kunto ja sijaintipaikkakunta sekä myös asumismuoto; osakehuoneisto/asuinkiinteistö. Asuntojen verrattavuudella tarkoitetaan sitä, että asunnot eivät *olennaisessa* suhteessa poikkeaisi toisistaan. Mikäli jäämistöön kuuluvat asunnot olisivat olennaisesti esimerkiksi pienempiä tai suurempia kuin puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto, voitaisiin sellainen osoittaa osittaisjaossa lesken hallittavaksi vain joko hänen tai vastaavasti rintaperillisten suostumuksin. Lesken ei tarvitsisi tyytyä olennaisesti pienempään asuntoon, mutta hän ei voisi myöskään vaatia hallintaoikeuden kohteekseen olennaisesti puolisoiden yhteistä kotia suurempaakaan asuntoa.

Mikäli rintaperilliset ja eloonjäänyt puoliso eivät pääsisi yksimielisyyteen siitä, voidaanko jäämistöön sisältyvää muuta asuntoa verrata puolisoiden yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon, jäisi ratkaisuvalta kysymyksessä viime kädessä oikeuden määräämälle pesänjakajalle. Pesänjakajan ratkaisuun tyytymätön voisi kanneteitse perätä vielä oikeuksiaan jaon moiteprosessissa. Kyseessä olisi *materiaalisilla perusteilla nostettu moitekanne,* jonka nostamisen edellytyksiä tulee arvioida PK 23 luvun valossa. Kysymystä pesänjakajan osoittaman asunnon verrattavuudesta

puolisoiden yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon ei voisi erikseen riitauttaa jakoprosessin ulkopuolella.[227]

(9) Eloonjääneen puolison asumisturvaa koskevan jakson alussa viitattiin siihen, että rintaperillisellä olisi aina määräajasta riippumatta oikeus vaatia jäämistön jakoa ja että jakovaateen johdosta puolisoiden omaisuus olisi joko ositettava tai eroteltava, ellei sanottua tointa olisi sitä ennen suoritettu. Mikäli omaisuuden erottelun tai osituksen toimittamisen jälkeen osoittautuisi, että *eloonjääneen puolison omaan varallisuuteen sisältyisi sellainen asunto, joka vastaisi puolisoiden yhteisenä kotina käytettyä asuntoa, ei eloonjääneellä puolisolla olisi lainkaan mahdollista vedota asumissuojaa koskevaan hallintasäännökseen.*

Eloonjääneen puolison oikeudelta hallita jäämistöä osittain jakamattomana puuttuisi näissä tilanteissa kokonaan se suojatehtävä, mikä sillä voisi otollisemmassa tapauksessa olla. Sen vuoksi lesken suojaa ei ole haluttu ulottaa sellaisiin tilanteisiin, joissa sillä ei ole enää reaalista merkitystä. Kyseessä olisi tyypillinen esimerkki *sosiaalietuuden yhteensovittamisesta edunsaajan varallisuuteen.* Yhteensovituksen seurauksena sosiaalietuuden suorittaminen väistyisi edunsaajan varallisuuden johdosta.

Yhteensovittamista koskeva säännöstö ei kuitenkaan ole aukoton, sillä sen mukaan *lesken muulla varallisuudella* ei olisi merkitystä asuntoetuuden saamisen kannalta. Tehtyä rajoitusta on helppo arvostella siitä, että se ei ota kyllin huomioon lesken omaisuuden laatua. Eloonjäänyt puoliso voi olla varakas siitä huolimatta, että hän ei omistakaan puolisoiden yhteiseen kotiin verrattavaa asuntoa. Tällaisessa tapauksessa leskellä ei ole jäämistöoikeudellisen sosiaaliturvan tarvetta. Eloonjääneen puolison muusta varallisuudesta riippuvan yhteensovitussäännöstön laatiminen on lainsäädännöllisesti mahdollista. Se kuitenkin monimutkaistaisi säännöstön soveltamista käytännössä ja saattaisi antaa aihetta monenlaatuisiin riitaisuuksiin, kuten esimerkiksi kysymykseen lesken varallisuuden arvostamisesta jne. Tämän vuoksi yhteensovitussäännöstö on ehdotettu rajattavaksi koskemaan vain lesken omistamaa asuntoa.

Jäämistöoikeuden käyttäminen asumista koskevan jatkuvuuden sääntelyinstrumenttina kohtaa myös toisen vaikeuden. Jos eloonjäänyt puoliso saa oikeuden hallita jäämistöä jakamattomana siltä osin kuin siihen sisältyy puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto, *kaksinkertaistuu* hänen henkilökohtaisesti käytettävissään oleva asuinpinta-ala puolison

227 Ks. lähemmin *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 307.

kuoltua. Tämä on primääritavoitteen kannalta liitännäinen seuraamus, jota ei kuitenkaan ole mahdollista välttää. Sen haitallisuutta lieventää vain se, ettei leski saisi omaan omistukseensa sitä jäämistön osaa, johon asunto kuuluu, vaan hän saisi siihen ainoastaan hallintaoikeuden vuoden 1965 PK 12 luvun tarkoittamassa mielessä.

(10) Siitä huolimatta, että rintaperillisen esittämän jakovaateen johdosta toimitetussa osituksessa kävisi ilmi, että eloonjääneen puolison omaan varallisuuteen sisältyisi ehdotuksen 4 luvun 2 §:ssä tarkoitettu asunto, olisi leskellä ehdotuksen 4 luvun 3 §:n mukaan oikeus hallita *koko jäämistöä jakamattomana kolmen kuukauden ajan luettuna siitä, kun perinnönjako sai lainvoiman.* Tämä oikeus eloonjääneellä puolisolla olisi siinäkin tapauksessa, että jäämistöön sisältyisi puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto, joka voitaisiin jättää osittaisjaon ulkopuolelle. Säännöksen tarkoituksena on varata »leskelle riittävästi aikaa järjestää asiansa siten, että jako ei vaaranna hänen asumisturvallisuuttaan».[228] Sen vuoksi ko. etuutta voidaankin nimittää *siirtymävaiheen jakamattomuussuojaksi.*

Siirtymävaiheen jakamattomuussuojaa koskeva ehdotuksen 4 luvun 3 §:n säännös pidentäisi passiviteettiin perustuvan jakamattomuussuojan tosiasiallista kestoa näennäisesti vain kolmella kuukaudella. Tosiasiassa koko jäämistöön kohdistuva jakamattomuussuoja lesken eduksi ulottuisi ajallisesti tätä pidemmäksi. Vaikka perillinen heti perittävän kuoltua esittäisikin jakovaateen, saattaisi pesänjakajan määrääminen ja itse jakotoimituskin kestää pari kolme kuukautta pesän laadusta ja laajuudesta riippuen. Kun kolmen kuukauden määräaika on lisäksi kytketty perinnönjaon lainvoimaiseksi tuloon, ulottuisi koko jäämistöön kohdistuva jakamattomuussuoja vuoden 1965 PK 23 luvun 10 §:n mukaan vielä puolen vuoden pituiseen ajanjaksoon jaon toimittamisesta. Kaiken kaikkiaan siirtymävaiheen jakamattomuussuojan kesto voisi siten yksinkertaisessakin tapauksessa lähennellä yhtä vuotta.

Näin pitkälle ulottuvaa »ylimääräistä» lesken suojaa voidaan pitää huonosti harkittuna. Erityisen kohtuuttomalta säännös tuntuu niissä tilanteissa, joissa leskelle voitaisiin osittaisjaossa turvata jäämistöön kuuluva asunto. Jakamattomuussuojan ulottamisella koko jäämistöön vielä perinnönjaon lainvoimaiseksi tulemisen jälkeen voisi olla myös huomattavaa taloudellista haittaa rintaperillisten kannalta. Leski olisi oikeutettu hal-

228 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 53.

linta-ajaltaan saamaan koko jäämistöomaisuuden tuoton. Sen vuoksi lesken intressissä saattaisi olla pyrkimys viivyttää perinnönjaon lainvoimaiseksi tulemista esimerkiksi moittimalla perinnönjakoa tekaistulla perusteella.

Lesken solmima uusi avioliitto

(1) Lesken solmima uusi avioliitto ei estäisi häntä hallitsemasta jäämistöä jakamattomana, eikä se myöskään estäisi häntä vetoamasta eloonjääneen puolison asumisturvaa koskevaan etuuteen. Problemaattisempi on sitä vastoin kysymys, sovellettaisiinko AL:n avio-oikeutta koskevia määräyksiä myös lakimääräiseen käyttöoikeuteen. Ongelma aktualisoituisi esimerkiksi silloin, kun leski luovuttaisi käyttöoikeuden alaista omaisuutta määräämisvaltansa nojalla ja uusi aviopuoliso vetoaisi valtinnanrajoitusta koskeviin säännöksiin.

(2) AL 35 §:n 1 momentin mukaan kumpaisellakin puolisolla on avio-oikeus toisen omaisuuteen. Oikeusohjeessa omaisuudella tarkoitetaan paitsi kiinteää ja irtainta omaisuutta, myös taloudellista arvoa omaavia oikeuksia, kuten tuotto-oikeus, nautintaoikeus, vuokraoikeus jne. Pääsäännön nojalla lakimääräinen käyttöoikeuskin näyttäisi kuuluvan avio-oikeuden alaiseen omaisuuteen.

Yleissäännöksen soveltamisalaa on kuitenkin rajattu AL 35 §:n 3 momentissa, jonka mukaan oikeuteen, jota ei voida luovuttaa tai joka muuten on luonteeltaan henkilökohtainen, on avio-oikeutta koskevia määräyksiä sovellettava ainoastaan sikäli kuin ne eivät ole vastoin sitä, mitä sellaisesta oikeudesta on erityisesti voimassa. *Aarnion* mukaan tämän erityissäännöksen nojalla esimerkiksi tekijänoikeus ja sopimukseen perustuva käyttöoikeus, kuten syytinki, ovat avio-oikeudesta vapaata omaisuutta.[229]

Lakiin perustuva oikeus hallita jäämistöä jakamattomana rinnastuisi monessa eri suhteessa hyvin pitkälle sopimukseen perustuvaan käyttöoikeuteen. Sanotusta syystä näyttäisi olevan syytä puoltaa tulkintasuositusta, jonka mukaan *uusi aviopuoliso ei voisi vedota avio-oikeutta koskeviin määräyksiin silloin, kun olisi kyse lesken ehdotetun tyyppisestä hallintaoikeudesta jäämistöön.* Sitä vastoin uuden aviopuolison avio-oikeus

229 *Aarnio, A:* Aviovarallisuusjärjestelmät, s. 39 sekä *Rautiala, M:* Avioliittooikeus, s. 272 ss.

ulottuu aina käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tuottoon, minkä vuoksi kyseinen tuotto tulisi ottaa huomioon toimitettavassa osituksessa lesken avio-oikeuden alaisena omaisuutena.[230]

Jäämistön selvittämisestä eloonjääneen puolison kuoltua

Mikäli lesken eläessä ei toimitettaisi jakoa hänen ja ensiksi kuolleen puolison rintaperillisten tai testamentinsaajan kesken, lankeaisi käyttöoikeuden alainen omaisuus lesken kuoltua omistajalle. *Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistaja on ensiksi kuolleen puolison kuolinpesän osakas,* eikä lesken kuolinpesän osakas. Sen vuoksi omistajataho ei vastaa lesken kuolinpesän veloista, vaan saa käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tai sen sijaan tulleen omaisuuden itselleen vähentämättömänä.

(1) Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajataholla on valittavanaan erilaisia toimintamahdollisuuksia oikeutensa toteuttamiseksi. Ensinnäkin omistaja voi *hakea pesänselvittäjän määräämistä ensiksi kuolleen puolison kuolinpesään* jaettavan jäämistön suuruuden selville saamiseksi. Pesänselvittäjällä on oikeus ottaa pesän omaisuus, so. käyttöoikeuden alainen omaisuus, hallintoonsa, vaikka se fyysisesti sijaitseekin lesken jäämistössä.

Jos lesken perilliset kieltäytyvät luovuttamasta omaisuutta ensiksi kuolleen puolison kuolinpesään määrätyn pesänselvittäjän hallintoon, vedoten esimerkiksi siihen, että ko. omaisuus kuuluu käyttöoikeuden alaisen omaisuuden tuottona lesken kuolinpesään, jää pesänselvittäjän ainoaksi mahdollisuudeksi nostaa *vahvistuskanne,* jossa hän vaatii todettavaksi, että tietty omaisuus on käyttöoikeuden alaista omaisuutta tai sen sijaan tullutta omaisuutta. Myös ensiksi kuolleen puolison perilliset voivat nostaa vahvistuskanteen saadakseen todetuksi, mitä omaisuutta lesken jäämistöstä kuuluu ensiksi kuolleen puolison kuolinpesään.

(2) Kiinnostavin toimintavaihtoehto on kuitenkin *käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajatahon mahdollisuus hakea pesänselvittäjän määräämistä lesken kuolinpesään.* Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistaja ei voi luonnollisestikaan perustaa tällöin hakemustaan pesän osakkuutta koskeviin säännöksiin, vaan hänen on vedottava vuoden 1965 PK 19 luvun 2 §:n yleisklausuuliin, jonka mukaan pesän omaisuus on määrät-

230 Ks. myös *Ylöstalo, M:* Testamentin tulkinnasta. s. 140 ss.

tävä pesänselvittäjän hallintoon, milloin hakijan oikeus joutuu vaaranalaiseksi. Yleisklausuuli liittyy ensisijaisesti perittävän ja pesän velkojan aseman turvaamiseen, mutta sitä voitaneen soveltaa myös käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajatahon suojaamiseen niissä tapauksissa, joissa omistajataho väittää lesken käyttäneen oikeutta hallita jäämistöä jakamattomana huolimattomasti. Käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajatahon hakemuksesta lesken pesään määrätty pesänselvittäjä ratkaisee itsenäisesti, mikä omaisuus lesken jäämistössä kuuluu käyttöoikeuden alaisen omaisuuden omistajataholle ja mikä omaisuus taas kuuluu lesken kuolinpesään.[231]

Vähimmäisosuussäännöstö

Perittävän jäämistöön ei aina sisälly asuntoa ja monesti sellaista ei ole leskenkään omistuksessa. Syyt tähän saattavat olla moninaisia. Avioliitto on ensinnäkin voinut kestää vasta lyhyen aikaa, eikä varsinkaan nuorilla aviopareilla useinkaan ole mahdollisuutta heti avioliiton alkuvaiheessa hankkia itselleen omistusasuntoa. Ja vaikka puolisot olisivatkin asuneet perittävän nimiin hankitussa asunnossa, saattaa kyseisen asunnon realisoiminen olla tarpeen perittävän velkojien tyydyttämiseksi. Juuri näissä tapauksissa eloonjäänyt puoliso on jäämistöoikeudellisen lisäsuojan tarpeessa voidakseen myöhemmin turvata oman asunnon hankkimisen.

(1) Käytettävissä olevia lainsäädäntömalleja on jälleen useampia. Suomalaisen jäämistölainsäädännön koeteltu ratkaisu olisi turvautua a) *harkinnanvaraiseen avustussäännökseen.* Sitä vastaan puhuvat kuitenkin monet seikat, joihin on jo edellä puututtu. Harkinnanvarainen järjestelmä ei ole toiminut tehokkaalla tavalla eloonjääneen puolison sosiaaliturvan takeena. Siitä syystä se on hylättävä. Toinen tapa ratkaista kysymys olisi turvautua b) *aviovarallisuussäännöksiin liitettävään ositusnormiin* samalla tavoin kuin Ruotsin aviokaaressa on menetelty. Ruotsin GB 13 luvun 12 §:n 2 momentissa säädetään *perusmäärästä,* jonka mukaan leskellä on oikeus saada ensiksi kuolleen puolison avio-oikeuden alaisesta omaisuudesta omaisuutta niin paljon puolison kuoltua toimitettavassa pesänjaossa, että se *yhdessä lesken oman omaisuuden kanssa* vastaa tiettyä

231 Pesänselvittäjän määräämisestä lähemmin *Saarenpää, A:* Pesänselvittäjä ja pesänjakaja, s. 78 ss.

indeksiin sidottua perusosaa kerrottuna luvulla neljä.[232] Lähes samantyyppistä lesken suojanormia ehdottivat ensimmäinen ja toinen työryhmä mietinnöissään.[233]

Kolmas sääntelyvaihtoehto on puhtaasti jäämistöoikeudellinen. Sen mukaan eloonjääneen puolison oikeudesta taloudellisiin etuuksiin ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta tulisi keskitetysti säätää perintökaaressa. (2) Kolmannen työryhmän ehdotuksen 4 luvun 2 §:ssä on hahmotettu lainsäädäntövaihtoehto, jonka mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi oikeus saada rintaperillisen lakiosaoikeuden estämättä tietty c) *vähimmäisosuus,* jos lesken asumisturvaa ei jäämistöoikeudellisin keinoin ole mahdollista muutoin toteuttaa.[234] Edellä käsitelty lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana olisi siten *ensisijainen etuus* verrattuna ehdotettuun vähimmäisosuusjärjestelmään. Jos *järjestelmän sisällä toimitettava yhteensovitus* osoittaisi, että leski saisi ehdotuksessa tarkoitetun asunnon, väistyisi hänen mahdollisuutensa vedota lisäsuojaa koskevaan etuuteen.

Eloonjäänyt puoliso ei voisi ehdotuksen mukaan suorittaa valintaa asumista koskevan hallintaedun ja vähimmäisedun välillä. Silloin kun jäämistöön tai lesken omaan varallisuuteen sisältyisi säädetyt edellytykset täyttävä asunto, sulkeutuisi pois lesken mahdollisuus vedota vähimmäisosuutta koskevaan etuuteen. Niinpä mikäli eloonjäänyt puoliso kieltäytyisi hyväksymästä hänelle osoitettua asuntoa ja vaatisi sen asemasta vähimmäisosuutta, olisi hänen näytettävä, että hänelle osoitettu asunto ei ole verrattavissa puolisoiden yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon. Niinikään leskellä olisi todistustaakka siitä, että hänen omistamansa asunto ei ole verrattavissa puolisoiden yhteisenä kotina näytettyyn asuntoon.[235]

---

232 Ks. perusmääräsäännöksen merkityksestä puolison suojana SOU 1981: 85, s. 199 ss sekä erit. *Trost, J:* Efterlevande makes ställning enligt bouppteckningar registrerade vid tingsrätterna februari och mars 1974, s. 534—597.

233 *Ensimmäisen työryhmän mietintö,* s. 75—80. Perusmääräsäännön historia on lyhyesti seuraava. Vuonna 1928 aviokaareen otettiin ns. 3000 kruunun sääntö, jonka mukaan leskeksi jäänyt puoliso sai pesänjaossa toisen kuoltua avio-oikeusomaisuutta niin paljon, että sen arvo yhdessä hänen yksityisen omaisuutensa kanssa kohosi 3000 kruunuun. Vuonna 1952 avustussumman määrä kaksinkertaistettiin ja nykyisen muotonsa perusmääräsääntö sai 1. 1. 1970, jolloin perusosa sidottiin indeksiin. Säännöksen perusajatus on kuitenkin pysynyt koko ajan muuttumattomana.

234 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 36 sekä s. 52.

235 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 36.

Jos leski vapaaehtoisesti suostuisi hallinnoimaan sellaista jäämistöön kuuluvaa huoneistoa, joka ei ole verrattavissa puolisoiden yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon, ei hänellä tällöinkään enää olisi oikeutta vedota vähimmäisosuussäännöstön sisältämään etuuteen.

(3) Vähimmäisosuudella tarkoitetaan ehdotuksen 3 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan *kansaneläkelain* 26 §:ssä (448/69) säädetyn perusosan vuotuista määrää kerrottuna luvulla 30.[236] Vuoden 1982 huhtikuun alusta lukien perusosan suuruus oli 248 markkaa kuukaudessa ja vähimmäisosuuden arvo sen mukaan määritettynä 89 280 markkaa. Eloonjäänyt puoliso saisi vähimmäisosuuden itselleen *täydellä omistusoikeudella*. Vähimmäisosuus syrjäyttäisi myös rintaperillisen oikeuden lakiosaan. Se olisikin rintaperillisten kannalta tilannetta arvioiden ehdottomampi säännöstö kuin lesken suojaaminen pelkästään hallintaoikeuden varaan rakentuvan lainsäädäntömallin avulla. Jäämistöstä suoritettava avustus tai hyvitys eivät nekään voisi loukata ehdotuksen mukaan lesken oikeutta jäämistöoikeudelliseen vähimmäissuojaan. Tässä mielessä vähimmäisosuutta voidaankin luonnehtia samalla tavoin kuin lesken oikeutta hallita jäämistöä osittain jakamattomana, se olisi eräänlainen *lakiosatyyppinen lesken suojajärjestely*.[237]

(4) Jäämistöoikeudellisen vähimmäisosuusjärjestelmän ehdottomuutta lieventäisi kuitenkin sen riippuvuus yhtäältä lesken omasta varallisuudesta ja toisaalta tietyistä leskelle puolisonsa kuoleman johdosta maksettavista etuuksista.

Yhteensovittaminen on ehdotettu suoritettavaksi ensinnäkin a) *eloonjääneen puolison oman varallisuuden kanssa*.[238] Ehdotuksen 3 luvun 2 §:n 3 momentin mukaan vähimmäisosuuteen luettaisiin kuuluvaksi lesken omaisuus. Eloonjääneen puolison omaisuuden määrän selvittämiseksi olisi toimitettava tilanteesta riippuen joko omaisuuden ositus tai erottelu. Toimitettavassa osituksessa leski voisi vedota AL 103 §:n 2 momentin mukaiseen etuuteensa ja hänellä olisi vastaavasti oikeus saada tasinkoa ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta, jos osituslaskelma osoittaisi, että lasken varallisuuden arvo on vähäisempi kuin ensiksi kuolleen puolison

---

236 Vuoden 1983 alusta lukien kansaneläkkeen perusosan nimi muuttuu *pohjaosaksi*. Nimenmuutos ei vaikuta etuuden suuruuteen. Ks. lähemmin *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kansaneläkelain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laiksi*. 1981 vp n:o 98, s. 4 sekä s. 23 ss.

237 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 10.

238 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 36—37.

omaisuuden arvo. Yhteensovittamisen johdosta vähimmäisosuuden laskennallisesta arvosta *vähennettäisiin* lesken omistaman omaisuuden arvo. Leskellä olisi mahdollisuus saada itselleen ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä laskennallinen erotus, ellei sosiaalietuuksien yhteensovittamista koskevista säännöksistä muuta johdu. Jos taas lesken oman omaisuuden arvo olisi suurempi kuin vähimmäisosuuden laskennallinen arvo, ei leskellä olisi oikeutta saada omaisuutta ensiksi kuolleen puolison jäämistöstä.

Eloonjääneen puolison oman varallisuuden lisäksi luettaisiin ehdotuksen mukaan vähimmäisosuuteen kuuluvaksi b) *leskelle kuolemantapauksen johdosta suoritettava hautausapu.*[239] Leskellä voi olla oikeus saada hautausapua tai siihen rinnastuvaa hautausavustusta monellakin eri perusteella. Jos puoliso kuolee ennen kansaneläkelain mukaista eläkeikää, on leskellä oikeus saada kansaneläkelain mukaista hautausavustusta, ellei edunjättäjä kuollessaan saanut työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkettä. Ensiksi kuollut puoliso on voinut olla myös joko avustuskassan tai eläkesäätiön jäsen, jolloin leskellä on myös oikeus saada hautausavustusta. Tietyissä tapauksissa perhe- ja huoltoeläkkeisiin liittyy huomattavan suuria hautausapuetuuksia, jotka ehdotuksen mukaan on otettava huomioon vähimmäisosuuden arvoa määrättäessä.[240] Vähimmäisosuuden suuruuden määrittämiseksi leski olisikin jaossa velvollinen ilmoittamaan, onko hän saanut tai tuleeko hän saamaan puolison kuoleman johdosta hautausavustusta.

Yhteensovittaminen tulisi toimittaa paitsi mainittujen lesken varallisuuden ja leskelle maksetun hautausavustuksen kanssa, myös eloonjääneelle puolisolle c) *vakuutussopimuksen perusteella suoritettavan vakuutussumman kanssa.*[241] Ehdotettu säännös viittaa sekä vapaaehtoisen tapaturmavakuutuksen nojalla suoritettaviin vakuutussummiin, että erimuotoisten henkivakuutusten nojalla leskelle suoritettaviin vakuutussummiin.[242] Leski olisikin velvollinen vähimmäisosuuslaskelmaa varten ilmoittamaan, onko hänelle suoritettu puolison kuoleman johdosta tietty vakuutussumma.

Vasta sen jälkeen, kun olisi toimitettu yhteensovitus eloonjääneen puolison avio-oikeudesta vapaan ja sen alaisen omaisuuden, hautausavustuk-

---

239 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 36.

240 Ks. lähemmin jäljempänä jaksoa V Hautausavustus, s. 328.

241 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 36.

242 Ks. jäljempänä jaksoa IV Henkivakuutus lesken suojana, s. 297.

sen ja puolison kuoleman johdosta suoritetun vakuutussumman kesken, olisi mahdollista arvioida sitä, tulisiko leski saamaan jotain ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta vähimmäisosuussäännöstön perusteella. Jos vähimmäisosuuteen sisällytettävien erien summa olisi suurempi kuin ehdotuksen 3 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan määräytyvän vähimmäisosuuden arvo, ei leski saisi mitään ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta. Lesken oikeus saada vähimmäisosuussäännöstön perusteella ensiksi kuolleen puolison omaisuutta olisi täysin riippumaton siitä, oliko puolisoilla tai jommalla kummalla heistä avio-oikeus toistensa omaisuuteen vai ei.[243] Juuri tämä seikka tekisi vähimmäisosuussäännöstöstä *korostetusti jäämistöoikeudellisen etuuden.*

Ensi silmäyksellä vähimmäisosuuden laskennallinen arvo vaikuttaa hyvin korkealta ja on omiaan herättämään epäilyksiä siitä, että sen turvin leski voisi »ulosmitata» perittävän jäämistön. Vaikutelma on kuitenkin pettävä, mikä johtuu kahdesta eri seikasta. Ensimmäinen on edellä käsitelty yhteensovitussäännöstö, jonka mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi oikeus saada vähimmäisosuutena ensiksi kuolleen puolison omaisuutta *vain siltä osin kuin sitä ei voida kattaa* edellä mainitulla omaisuudella. Leskellä on yleensä omaakin varallisuutta ja puolisoiden varallisuudesta riippumatta eloonjäänyt puoliso on oikeutettu tiettyihin hautausavustuksiin ja vakuutussummiin. Vähimmäisosuussäännöstö toimisikin lesken suojana sen vuoksi ainoastaan kaikkein säälittävimmissä tapauksissa. Sen soveltamismahdollisuuksia rajoittaisi toisaalta jossakin määrin lisäksi se, että ehdotuksen 3 luvun 2 §:n 3 momentin viimeisen virkkeen mukaan *vähimmäisosuuden arvo määrättäisiin jakohetken mukaan.* Omaisuuden arvonmääritys tapahtuisi *käyvän arvon* pohjalta.[244]

(5) Niitä tilanteita varten, joissa vähimmäisosuuden suorittamista koskeva laskelma osoittaisi, että leskellä olisi oikeus saada ensiksi kuolleen puolison omaisuutta vähimmäisosuussäännöstön perusteella, on säädetty *vähimmäisosuuden täyttämisjärjestyksestä.* Ehdotuksen 3 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan leskellä olisi valta päättää siitä, mitä hän haluaisi sisällyttää ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta vähimmäisosuuteensa. Kun vähimmäisosuussäännöstön tavoitteena on ensisijaisesti turvata eloonjääneelle puolisolle varat oman asunnon hankkimista varten, on ehdotuksen esitöissä ennakoitu, että leski sisällyttäisi omaan osuuteensa

243 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 37.
244 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 36.

ensisijaisesti jäämistöön kuuluvia rahavaroja.[245] Tähän leskellä ei kuitenkaan olisi nimenomaista velvollisuutta, vaan hän voisi sisällyttää osuutensa myös jäämistöön kuuluvia omaisuusesineitä.

(6) Ehdotuksen 4 luvun 2 §:n 3 momentin mukaan rintaperillisellä olisi oikeus eloonjääneen puolison oikeuden estämättä erottaa jäämistöstä sellaista *irtainta omaisuutta, jolla on hänelle erityistä tunnearvoa.* Erottamisoikeuden on katsottu olevan tarpeen rintaperillisen suojaamiseksi lesken vähimmäisosuusoikeutta vastaan. Rintaperillisen kannalta erottamisoikeudella olisi merkitystä ensinnäkin sen vuoksi, että se suuntaisi vähimmäisosuuden kohdistumaan muuhun jäämistöön kuuluvaan omaisuuteen kuin sellaiseen omaisuuteen, jolla on rintaperilliselle *tunnearvoa.* Erottamisoikeus koskisi lähinnä vain taloudelliselta arvoltaan vähäisiä esineitä, joista esitöissä on käytetty esimerkkeinä valokuva-albumeja, kirjoja ja koti-irtaimistoon kuuluneita tauluja.[246] Toisaalta erottamisoikeus voisi rajatapauksissa myös kaventaa eloonjääneen puolison oikeutta vähimmäisosuuteen. Leski ei voisi missään tapauksessa vähimmäisosuuteen vedoten »tyhjentää» jäämistöä. Tämä merkitsisi olennaista rajoitusta lesken oikeuteen ja lieventäisi osaltaan vähimmäisosuuden kaavamaista laskennallisuutta.

Vähimmäisosuus toteutettaisiin *jäämistön jaossa.* Sitä täydentäisi siirtymävaiheen jakamattomuussäännöstö, jonka mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi aina oikeus pitää jäämistö kokonaisuudessaan jakamattomana hallinnassaan kolmen kuukauden ajan luettuna siitä, kun perinnönjako sai lainvoiman.[247] Elleivät eloonjäänyt puoliso ja rintaperillinen kykenisi sovinnollisesti määrittämään sitä, mitä kummallekin osapuolelle olisi säännöstön perusteella tuleva, voisivat he toisistaan riippumatta hakea pesänjakajan määräämistä, jolloin ratkaisu asiassa jäisi jakajan harkintaan. Osapuolilla olisi mahdollisuus moittia jakajan tekemää ratkaisua tuomioistuimessa laissa säädetyssä järjestyksessä.

Lainsäädäntövaihtoehtojen merkitys sosiaaliturvan kannalta

Edellä on tarkasteltu perhe- ja perintöoikeudellisia vaihtoehtoja eloonjääneen puolison taloudellisen turvallisuuden takaamiseksi niissä ta-

[245] *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 37.
[246] *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 53.
[247] Ks. edellä lähemmin, s. 133 ss.

pauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen. Analyysi osoittaa, että ensiksi kuolleen puolison omistaman omaisuuden käyttäminen lesken taloudellisen turvallisuuden lisääjänä on mahdollinen, mutta vaikea lainsäädäntötehtävä. Toteuttamiskelpoisia lainsäädäntömalleja on useampia, mutta niistä vain yhtä on analysoitu lähemmin. Jokaiseen niistä kuitenkin liittyy sama vaikeus. Sekä aviovarallisuussäännöstön että perintöoikeuden suurin ongelma sosiaaliturvan ohjailuvälineinä on niiden *faktisen tehokkuuden huono ennustettavuus*. On kiistatta tapauksia, joissa lesken kannalta olisi täysin riittävää se, että hän saisi vain perhe- ja perintöoikeudellista sosiaaliturvaa, mutta toisaalta monessa tilanteessa muut keinot ovat tarpeen. Seuraavaan kuvioon on koottuna eloonjääneen puolison ja rintaperillisen välistä suhdetta sääntelevät tärkeimmät suojasäännökset ja niitä koskevat muutosehdotukset.

AVIOVARALLISUUSSÄÄNNÖSTÖ LESKEN TURVANA	JÄÄMISTÖLAINSÄÄDÄNTÖ LESKEN TURVANA
1929 AL — omaisuuden erottelu: OikTL 36 §:n vastainen merkitys? — omaisuuden ositus: tasinko-ositus ja siihen liittyen etuosa ja otto-oikeus lesken oikeus pidättäytyä tasingon suorittamisesta	1965 PK — harkinnanvarainen avustussäännös PK 8:2 § Kolmannen työryhmän ehdotus — Passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja suoraan lain nojalla; sisältö PK 12 — asumisen turvaaminen — vähimmäisosuussäännöstö

Kuvio n:o 12. Leski ja rintaperilliset

Mikäli eloonjääneen puolison jäämistöoikeudellista suojaa tehostetaan nykyisestään, saattaa tilanne johtaa siihen, että lesken taloudellinen asema tuntuvasti parantuu puolisonsa kuoleman johdosta. Vastaisuudessa lesken ei olisi tarpeen käyttää lainkaan muita saamiaan sosiaalietuuksia perustarpeittensa tyydyttämiseen. Sen vuoksi *perhe- ja perintöoikeudellinen sosiaaliturva tulisi ottaa huomioon muita sosiaalietuuksia suoritet-*

taessa. Se ei saisi olla, kuten nykyisin on useimmiten asianlaita, suhteessa vertikaalitasolta maksettaviin sosiaalietuuksiin yhteensovitusneutraali etuus. Yhteensovitussäännöstön uudelleen arviointi voisi johtaa vähitellen siihen, että muita etuusjärjestelmiä voitaisiin samaan aikaan radikaalisti supistaa, jos jäämistövarallisuuden yhteiskunnallisesti järkevää käyttöä pyrittäisiin tehostamaan. Säästyneet varat olisi mahdollista ohjata muun sosiaaliturvan kehittämiseen.

B. Leski ja toissijaiset perilliset

Eloonjääneen puolison suojantarpeen suhteuttaminen muihin kuin ensiksi kuolleen puolison rintaperillisiin on suhteellisen helposti järjestettävissä. Muut kuin perittävän rintaperilliset ovat usein sellaisia sukulaisia, joihin perittävä on vain satunnaisesti pitänyt yhteyttä, kun taas eloonjääneen puolison kanssa on yhdessä koettu elämän myötä- ja vastoinkäymiset. Lesken näkökulmasta tarkasteltuna kysymys on sosiaalisen yhteisyyden jäämistöoikeudellisen merkityksen arvioimisesta. Toisessa vaakakupissa on suvun omistajaintressien turvaaminen perimystilanteessa. Jos perittävän sukuintressien suojaamista pidettäisiin perintölainsäädännön tärkeimpänä tehtävänä, olisi johdonmukaista asettaa kokonaan kyseenalaiseksi eloonjääneen puolison suojaaminen perintöoikeudellisin keinoin. Vaaka on kuitenkin kallistunut lesken eduksi.

(1) Vuoden 1965 PK 3 luvun 1 §:n mukaan jos perittävä oli naimisissa, eikä häneltä ole jäänyt rintaperillistä, menee jäämistö eloonjääneelle puolisolle. PK:n mukaan sekä miesleski että naisleski ovat samassa asemassa toisiinsa verrattuna. Lakimääräisenä perillisenä leski perii puolisonsa ja syrjäyttää perimysjärjestyksessä muut kuin perittävän rintaperilliset. Eloonjääneen puolison kuoltua on hänen jäämistönsä jaettava lesken perillisten ja ensiksi kuolleen puolison ns. toissijaisten perillisten kesken. Lesken jäämistösaanto ei siten ole rajoittamaton eikä lopullinen. Vasta lesken kuoltua toimitettavassa jaossa ratkaistaan vuoden 1965 PK:n mukaan lopullisella tavalla ensiksi kuolleen puolison perillisten ja lesken perillisten välinen suhde.[248] Eräissä tapauksissa leski saa vuoden

[248] *Hakulinen* ei olisi sanotusta syystä johtuen ollut varauksetta halukas nimittämään PK 3 luvun mukaista oikeutta perintöoikeudeksi. Hänen mukaansa

1965 PK 3 luvun nojalla *kuitenkin heti perittävän kuoltua lopullisesti ensiksi kuolleen puolison jäämistön.* Jos nimittäin ensiksi kuolleen puolison kuollessa ei ole lainkaan elossa hänen vanhempiaan, sisaruksiaan tai näiden jälkeläisiä, saa leski vuoden 1965 PK 3 luvun mukaan itselleen rajoituksetta koko perittävän jäämistön. *Perittävän isovanhemmat ja näiden sellaiset jälkeläiset, jotka eivät kuulu perittävän sukuhaaraan, on syrjäytetty lesken eduksi kokonaan jäämistöstä.*

(2) Ensiksi kuolleen puolison perillisten piiri on määritelty PK 3 luvun 1 §:n 2 momentissa. Lakitekstissä ei käytetä ensiksi kuolleen puolison perillisistä ilmaisua toissijainen perillinen, vaikka kyseinen käsite onkin vakiintunut osaksi jäämistöoikeudellista kielenkäyttöä. Oikeusohjeen mukaan ensiksi kuolleen puolison perillisillä tarkoitetaan *perittävän vanhempia, sisaruksia* tai *näiden jälkeläisiä.* Toissijaisten perillisten henkilöllinen ulottuvuus on rajattu samalla tavoin kuin PK 2 luvun 2 §:ssä eli perittävän vanhempain parenteelissa on menetelty. PK 3 luvun 1 §:n 2 momentti jättää kuitenkin avoimeksi sen, voidaanko sitä soveltaa myös perittävän sisar- ja velipuoliin.[249] Lesken eläessä toissijaisilla perillisillä on ainoastaan potentiaalinen mahdollisuus periä ensiksi kuollut puoliso, sillä toissijaisten perillisten piiri täsmentyy lopulliseksi *vasta eloonjääneen puolison kuolinhetkellä.*

PK 3 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan ensiksi kuolleen puolison suhteellinen osuus on jaettava niiden toissijaisten perillisten kesken, joilla lesken kuollessa on oikeus periä ensiksi kuollut puoliso. Epäselvästä ilmaisusta huolimatta oikeusohjeella on haluttu ilmaista sääntö, jonka mukaan toissijaisten perillisten osuus on jaettava heidän kesken sillä tavoin kuin sijaantuloa koskevat määräykset lesken kuollessa PK 2 luvun 2 §:ssä edellyttävät. Toiseen parenteeliin kuuluvilla henkilöillä on raja-

---

»ruotsalaisessa järjestelmässä puolison 'perintöoikeus' joutuu saamaan totunnaisesta perintöoikeus-käsitteestä poikkeavan merkityksen sen kautta, että perintöoikeutena pidetään myös toissijaisten perillisten rajoittamaa puolison perintöoikeutta». Ks. em. *promemoria,* s. 25.

249 *Aarnion* mukaan toissijaisia perillisiä ovat »ne II parenteeliin kuuluvat *PK 3: 1:ssä mainitut perilliset* (kurs. tässä), jotka ovat elossa lesken kuollessa». Veli- ja sisarpuolia ei mainita PK 3 luvun 1 §:ssä, joten heitä ei Aarnion mukaan voida pitää myöskään toissijaisina perillisinä. *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 31. Kyseinen epäkohta on ehdotettu poistettavaksi siten, että toissijaisten perillisten piiri määritettäisiin koskemaan ensiksi kuolleen puolison isää tai äitiä ja heidän rintaperillisiään. Ks. *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, s. 54 ja *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 32.

ton sijaantulo-oikeus. Mikäli perittävän vanhemmat eli *lähimmät toissijaisperilliset* ovat elossa lesken kuollessa, on perittävän osuus jaettava heidän kesken. Milloin toinen heistä on kuollut, jakavat perittävän veljet ja sisaret hänen osansa ja heidän sijalleen tulevat heidän jälkeläisensä. Etäisempien toissijaisten perillisten eli *sijaantuloperillisten* asema jaossa lesken kuoltua riippuu siitä, ovatko lähimmät toissijaisperilliset tuolloin elossa.

(3) Vuoden 1965 PK:ssa omaksuttua perusratkaisua leski — toissijaiset perilliset on pidetty onnistuneena. Sen sijaan on arvosteltu jyrkinkin äänenpainoin sitä, että toissijaisten perillisten perintöoikeus on ehdottomasti lykätty toteutettavaksi vasta lesken kuoltua, vaikka leski itsekin saattaisi olla halukas toimittamaan jaon eläessään ja vaikka siihen olisikin objektiivinen tarve olemassa. Toissijaisten perillisten perillispiirin määräytymistä koskeva sääntö on niin ehdoton, että he kaikissa tapauksissa ovat PK 18 luvun 1 §:n mukaan lesken kuolinpesän osakkaita, vaikka lesken eläessä olisikin ryhdytty jaoksi nimitettyyn toimitukseen.[250]

Aviovarallisuusjärjestelmän ja puolison perintöoikeuden suhde

Edellä on jaksossa 2. tarkasteltu aviovarallisuussäännöstöä lesken suojana niissä tilanteissa, joissa leski joutuu tyytymään yksinomaan aviovarallisuussäännösten antamaan turvaan saamatta lainkaan perintöä ensiksi kuolleen puolison jälkeen. Tuossa yhteydessä ei sivuttu kysymystä siitä, *mitä merkitystä aviovarallisuussäännöksillä on niissä tapauksissa, joissa eloonjäänyt puoliso perii ensiksi kuolleen puolisonsa vuoden 1965 PK 3 luvun nojalla?* Oman ryytinsä tähän kysymykseen antaa se, että eloonjääneen puolison asema suhteessa rintaperillisiin on ehdotettu ratkaistavaksi eri tavoin kuin suhteessa toissijaisiin perillisiin. Eloonjäänyt puoliso voisi kolmannen työryhmän ehdotuksen mukaan hallita jäämistöä jakamattomana, jos perittävältä jäisi rintaperillinen. Leski saisi sanotun oikeuden riippumatta siitä, oliko puolisoilla avio-oikeus toistensa omaisuuteen vai ei. Lisäksi leski voisi ko. tilanteessa toimittaa omaisuuden osituksen tai erottelun aviovarallisuussäännösten edellyttämällä tavalla käyttöoikeuden alaisen omaisuuden kohteen selvittämiseksi.[251]

[250] Ks. lesken eläessä toimitettavan »jaon» oikeusvaikutuksista *Savolainen, M:* Puolison perintöoikeudesta, s. 39—50.

[251] Ks. edellä jaksoa passiviteettiin perustuvasta jakamattomuussuojasta, s. 104 ss.

(1) Jos ensiksi kuolleelta puolisolta ei jäänyt rintaperillistä, saa eloonjäänyt puoliso vuoden 1965 PK 3 luvun nojalla ensiksi kuolleen puolison *jäämistön*. PK 3 luvussa, sen kummemmin kuin lain esitöissäkään, ei ole tarkemmin luonnehdittu sitä, mitä perittävän jäämistöllä a) *lesken eläessä* tulisi ymmärtää. Kysymys on laissa jätetty avoimeksi, vaikka sillä saattaakin olla merkitystä esimerkiksi arvioitaessa toissijaisten perillisten erottamisoikeuden laajuutta. Sitä vastoin PK 3 luvussa on yksityiskohtaisia säännöksiä siitä, mitä b) *ensiksi kuolleen puolison jäämistöllä on lesken kuoltua* tarkoitettu. Tyydyn tarkastelemaan aluksi vain näistä ensiksi mainittua kysymystä.

(2) Vuonna 1938 valmistuneessa esitysehdotuksessa ehdotettiin *osituspakkoa* eloonjääneen puolison perintöoikeuden kohteen täsmälliseksi määrittämiseksi. Esitysehdotuksen 85 §:n mukaan kun puoliso perii toisen puolison, on sen seikan selvittämiseksi, mitä omaisuutta eloonjääneen puolison on katsottava saaneen avio-oikeuden nojalla ja mitä omaisuutta perintönä, toimitettava omaisuuden ositus ikäänkuin avioliitto olisi avioeron johdosta purkautunut. Säännösehdotuksessa oli nimenomainen maininta siitä, että avio-oikeuden nojalla puolisolle lankeavan osuuden oli katsottava tulevan hänelle toisen puolison kuollessa. Osituspakkoa perusteltiin vetoamalla muun muassa siihen, että muussa tapauksessa saattaisi syntyä epäilyksiä lesken mahdollisuudesta vedota aviovarallisuussäännösten antamaan etuuteen perintöoikeudestaan huolimatta.[252] Vastaavaa osituspakkoa koskevaa normia ei ollut vuoden 1935 ehdotuksessa.

Korkein oikeus arvosteli osituspakkojärjestelmää vuonna 1941 antamassaan lausunnossa. Se piti sitä kankeana ja epäili, ettei se lainkaan yksinkertaistaisi eloonjääneen puolison kuoleman jälkeen toimitettavaa pesänselvittelyä, päinvastoin.[253] Tästä syystä laadittava laki olisi tullut sen mukaan rakentaa vuoden 1935 ehdotuksen varaan, jolloin »ositus olisi toimitettava vasta silloin kun puolison oikeus, ensiksikuolleen jäämistöön on lakannut».[254] Näin myös myöhemmän lainvalmistelun kuluessa tapahtui. Sen vuoksi on yhä edelleen jossain määrin epäselvää se, mitä PK 3 luvussa tarkoitetaan ensiksi kuolleen puolison jäämistöllä lesken eläessä.

(3) Oikeuskirjallisuudessa on esitetty eriäviä tulkintoja sille, mitä jäämistöllä on vuoden 1965 PK 3 luvun 1 §:ssä tarkoitettu. Kaikille näille

---

252 *Esitysehdotus* 1938, s. 105.

253 *Korkeimman oikeuden lausunto*, s. 14—17.

254 *Korkeimman oikeuden lausunto*, s. 14.

määrittely-yrityksille on luonteenomaista se, että *lainsoveltamistilannetta tarkastellaan molempien aviopuolisoiden kuoleman jälkeen. Savolaisen* mukaan »jäämistöllä tarkoitetaan säännöksessä sen netto-omaisuuden arvoa, joka olisi joutunut ensiksi kuolleen puolison sukulaisten osalle, mikäli *ositus* olisi toimitettu ensiksi kuolleen puolison kuolinhetkellä».[255] Määritelmä korostaa jäämistön arvoluonnetta. Ensiksi kuolleen puolison jäämistöllä ei sen mukaan tarkoiteta puolisolle kuuluneita omaisuusesineitä, vaan *fiktiivisessä osituksessa* puolisolle kuuluneen netto-omaisuuden arvoa. Näin ollen leski on oikeutettu saamaan tasinkoa ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta, mutta myös velvollinen sitä luovuttamaan. Määritelmää laadittaessa ei luonnollisestikaan ole voitu ottaa huomioon AL 103 §:n 2 momentin säännöstä, jonka mukaan leski ei ole velvollinen luovuttamaan tasinkoa ensiksi kuolleen puolison perillisille, koska kyseinen säännös tuli voimaan monta vuotta määritelmän esittämisen jälkeen.

Myös *Aarnion* esittämä PK 3 luvun tulkinta rakentuu fiktiiviselle ositukselle, vaikkakin se eroaa jossakin määrin Savolaisen esittämästä käsityksestä. Aarnion mukaan jäämistö koostuu siitä omaisuudesta, jonka ensiksi kuollut *omisti* kuolinhetkellään mukaan luettuna se *omaisuusarvo*, mikä hänelle avioliittolain ositussäännösten mukaan kuului (tasinko). Tämä tapa lähestyä jäämistön käsitettä sisällyttää siihen myös tietyn esinekohtaisuuden.[256] Myös *Walin*, jonka käsitys on epäilyksittä vaikuttanut Aarnion ja Savolaisen mielipiteisiin, asettuu fiktiivisen osituksen kannalle. Hänen mukaansa »efterlevande maken blir omedelbart på grund av giftorätt och arv till sen avlidnes giftorättsgods och, om den avlidne haft enskild egendom, på grund av arv ägare till denna».[257]

Tukea fiktiivisen osituksen varaan rakentuvalle tulkinnalle on saatavissa myös perintökaaren esitöistä. Lesken kuoltua toimitettavaa jakoa koskevat lainvalmisteluesimerkit osoittavat selvästi, että jäämistöllä on tarkoitettu vain sitä omaisuutta, joka kuolleelle puolisolle aviovarallisuussäännösten mukaan olisi kuulunut. Vuoden 1935 ehdotuksen mukaan »jos puolisoista A ja B toiselta, A:lta, hänen kuollessaan jäi avio-oikeudesta vapaata omaisuutta 20 000 ja avio-oikeuden alaista omaisuutta 30 000 markan arvosta, kun taas B:n avio-oikeuden alaisen omaisuuden arvo silloin oli 10 000 markkaa, käsitti A:n jäämistö ensiksimainitut

255 *Savolainen, M:* em. teos, s. 52.

256 *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 393.

257 *Walin, G:* em. teos, s. 22 ja samalla tavoin *Ehdotus 1935*, s. 65.

20 000 markkaa ja oli siten 40 000 markkaa puolisoiden omaisuuden yhteismäärästä 60 000 markasta».[258] Esimerkin mukaan eloonjääneen puolison ajateltiin saaneen omaisuutta *osaksi* a) avio-oikeutensa nojalla ja *osaksi* b) perintöoikeutensa nojalla heti ensiksi kuolleen puolison kuoltua. Mainittu seikka oli otettava huomioon jaettaessa omaisuutta eloonjääneen puolison kuoltua hänen ja ensiksi kuolleen puolison perillisten kesken.

(4) Lainsäätäjän tarkoitus on periaatteessa selvä, mutta yksityiskohtiin mentäessä ongelmallinen. PK 3 luvun perustelut ovat tältä osin ristiriidassa sellaisten systemaattisten ratkaisujen kanssa, joita ei ole ollut aiettakaan muuttaa, lainsäätäjäkin on erehtyväinen. Fiktiivisen osituksen asettaminen jäämistön määrittelyn lähtökohdaksi on epäonnistunut sen vuoksi, että *se on AL:n aviovarallisuusjärjestelmän vastainen lähtökohta.* AL:n mukainen ositus merkitsee avio-oikeuden toteuttamista tietyssä toimituksessa ja sen vuoksi AL:n aviovarallisuussäännöstön kannalta on irrelevantti sellainen toimitus, johon ryhdytään vain sen selvittämiseksi, miten ositus toimitettaisiin, jos se toimitettaisiin.

Kokonaan eri asia on se, että on mahdollista säännellä erikseen niistä periaatteista, joita ensiksi kuolleen puolison perillisten ja lesken perillisten kesken toimitettavassa jaossa on noudatettava. Näin juuri onkin menetelty PK 3 luvussa. PK 3 luvun jakoa koskevat säännökset syrjäyttävät osaksi AL:n ositusta koskevat säännökset. Niitä kuitenkin sovelletaan vasta lesken kuoltua. Sen vuoksi *lesken eläessä jäämistön muodostaa se omaisuus, joka ensiksi kuolleelle puolisolle kuului tämän eläessä täysin riippumatta siitä oliko se avio-oikeuden alaista vai ei, jos ositusta ei ole toimitettu.*

Eloonjääneen puolison oikeus jäämistöön perustuu *yksinomaan* hänen oikeuteensa periä ensiksi kuollut puoliso, eikä AL:n aviovarallisussäännöksillä ole merkitystä lesken eläessä arvioitaessa lesken oikeuden kohdetta. Tätä tulkintaa on puoltanut myös *Rautiala* perintökaaren kommentaarissaan. Hänen mukaansa eloonjäänyt puoliso ei saa omistusoikeutta ensiksi kuolleen puolison omaisuuteen avio-oikeutensa nojalla, koska avio-oikeus AL 35 §:n 1 momentin ja 85 §:n 2 momentin mukaan toteutuu vasta osituksessa.[259]

---

[258] *Ehdotus 1935,* s. 120.

[259] *Rautiala, M:* em. teos, s. 33. *Savolainen* ja *Aarnio* pitävät Rautialan esittämää ajatusta mielenkiintoisena. Heidän mukaansa »yleensä on tähänastisessa kirjallisuudessa ollut tapana sanoa, että leskestä tulee kuolleen puolison omai-

(5) Edellä sanottu koskee *vain* niitä tilanteita, joissa ositusta ei ole toimitettu ensiksi kuolleen puolison kuoltua. Kuten aikaisemmin on todettu, osituksen toimittamiseen ei ole asetettu mitään yleistä velvollisuutta ensiksi kuolleen puolison kuoltua. Osituksen toimittamista ei ole kuitenkaan nimenomaisesti kielletty. Onko se, joka ei ole kiellettyä, sallittua ja jos se on sallittua, mikä merkitys sellaisella osituksella on? Osituksen toimittamista on pidetty mahdollisena ja jopa välttämättömänä monissakin eri tapauksissa silloin kun perittävä oli naimisissa, eikä häneltä jäänyt rintaperillistä. *Savolaisen* mukaan tavallisimmat ositustilanteet ovat seuraavanlaisia:

a) Eloonjäänyt puoliso on ensiksi kuolleen puolison eläessä luopunut sitovasti puolisonsa jälkeen tulevasta perinnöstä,
b) Eloonjäänyt puoliso on puolisonsa kuoleman jälkeen luopunut perinnöstä ennen perinnön vastaanottamista,
c) Ensiksi kuolleen puolison jäämistö on luovutettu konkurssiin ja konkurssivelkojat tai leski vaativat osituksen toimittamista,
d) Eloonjäänyt puoliso riitauttaa ensiksi kuolleen puolison tekemän testamentin puuttuvan testamenttauskompetenssin perusteella,
e) Ensiksi kuolleen puolison testamentin toteuttaminen edellyttää osituksen toimittamista lesken ja testamentinsaajan välillä, sekä
f) Puolisoon nähden on voimassa jokin perintöoikeuden este tai puoliso on menettänyt oikeutensa perintöön PK 15 luvun nojalla.[260]

Ositusta koskeva esimerkkiluettelo sisältää kahden erityyppisiä tilanteita, jotka on pidettävä toisistaan erillään arvioitaessa osituksen toimittamismahdollisuutta. Ensimmäisen ryhmän muodostavat ne ositustilanteet, joissa on olemassa *osituspakko* sen vuoksi, ettei eloonjääneellä puolisolla ole tai hän ei halua vedota oikeuteensa periä ensiksi kuollutta puo-

---

suuden omistaja *osaksi* avio-oikeuden ja *osaksi* perintöoikeuden nojalla. Sanontaa ei kuitenkaan voitane pitää hyväksyttävänä ainakaan silloin, kun pyritään siviilioikeuden kannalta kuvaamaan PK 3 lukuun perustuvaa omistusoikeuden siirtymistä ensiksi kuolleelta puolisolta eloonjääneelle. Ilmaisun »omistusoikeuden siirtyminen avio-oikeuden nojalla» — mikäli sitä halutaan yleensä viljellä — käyttö onkin kirjoittajan esittämän ajatuksen mukaisesti syytä rajoittaa vain niihin tilanteisiin, joissa omistajanvaihdoksen perusteena olevana seikastona on AL:n mukainen ositus». *Aarnio, A — Savolainen, M:* Erään selitysteoksen herättämiä perintökaaren tulkintaongelmia, s. 218—219.

260 *Savolainen, M:* em. teos, s. 26.

lisoa. Savolaisen luettelossa tähän kategoriaan kuuluvat tilanteet a), b), c) sekä f). Toisen ryhmän muodostavat ne tilanteet, joissa osituksen toimittaminen on välttämätöntä testamentin toteuttamiseksi, eli tilanteet d) sekä e). Kiinnostavin tapausten joukko on jäänyt esimerkkitapausten ulkopuolelle eli kysymys siitä, *voidaanko ositus toimittaa aina ensiksi kuolleen puolison kuoltua siitä huolimatta, että leski haluaa vedota PK 3 luvun mukaisiin etuuksiin?*

Vastaan esittämääni kysymykseen myöntävästi. Perustelen kantaani seuraavasti. AL 85 §:n 1 momentin mukaan kun puoliso on kuollut, on puolison tai kuolleen puolison perillisten vaatimuksesta toimitettava omaisuuden ositus, paitsi milloin kumpaisellakaan puolisolla ei ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen. Jos puolisoilla tai jommalla kummalla heistä ei ollut avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, on omaisuuden osituksen asemasta toimitettava omaisuuden erottelu tai yhdistetty omaisuuden ositus ja erottelu. Aviovarallisuussäännöstön soveltamisalaa ei ole voimassa olevassa laissa rajattu eksplisiittisesti koskemaan vain niitä tilanteita, joissa puoliso ei peri toista puolisoa, vaan ajatuksena on päinvastoin ollut se, että näitä säännöstöjä voidaan soveltaa toisiaan täydentävästi.

Ositusperusteena on puolison kuolema. Puolison kuoltua toimitettavassa osituksessa eloonjäänyt puoliso voi vedota oikeuteensa saada tasinkoa ensiksi kuolleelta puolisolta ja hänellä on myös oikeus vedota AL 103 §:n 2 momentin mukaiseen oikeuteensa. Osituksen toimittamisesta huolimatta omaisuuden reaalista jakoa ei suoriteta, sillä leski vallitsee ensiksi kuolleen puolison avio-oikeuden alaista ja siitä vapaata omaisuutta perintöoikeutensa nojalla. Jos leski on kuitenkin toimitetussa osituksessa ollut oikeutettu saamaan tasinkoa ensiksi kuolleen puolison omaisuudesta, vallitsee hän osituksen jälkeen ko. omaisuutta omistajana.

AL 85 §:n 1 momentin mukaan oikeus vaatia ositusta on *eloonjääneellä puolisolla, ensiksi kuolleen puolison perillisillä* ja *testamentinsaajalla.* Savolaisen mainitsemissa esimerkkitilanteissa tapauksessa d) ositusvaadetta käyttää eloonjäänyt puoliso ja tapauksessa e) joko eloonjäänyt puoliso tai testamentinsaaja. Jos leski haluaa toimituttaa osituksen esimerkiksi saadakseen tasinkona sellaista omaisuutta, josta hän haluaa tehdä legaatin tai vain kirjatakseen sen omaisuuden, jonka hän varakkaampana puolisona omistaa, on hänellä oikeus esittää ositusvaade. Jos ensiksi kuolleen puolison perilliset eivät halua ryhtyä sopimusositukseen, voi leski hakea pesänjakajan määräämistä osituksen toimittamista varten.

Entä onko ensiksi kuolleen puolison perillisillä oikeus vaatia ositusta? Olisi houkuttelevaa evätä ositusvaade AL 85 §:n 1 momentin nimenomaisesta sanonnasta huolimatta toissijaisilta perillisiltä sillä perusteella, että ei ole täysin varmaa, ovatko he vai heidän sijaantuloperillisensä osallisia lesken kuoltua toimitettavassa jaossa. Tämä argumentti ei kuitenkaan osituksen kohdalla ole niin painava kuin arvioitaessa lesken eläessä toimitettavan jaon mahdollisuutta. Osituksessa vain täsmennetään, se mitä on pidettävä ensiksi kuolleen puolison jäämistönä, lainkaan jakamatta ensiksi kuolleen puolison omaisuutta. Toissijaisilla perillisillä saattaa olla reaalista intressiä osituksen toimittamiseen lesken eläessä jo senkin vuoksi, että he haluavat jo lesken eläessä tietää sen, mihin omaisuuteen heidän PK 3 luvun 5 §:n mukainen otto-oikeutensa voi kohdistua, jos ko. omaisuutta on jäljellä lesken kuoltua. Sen vuoksi ja kun tulkinnalle saa lisäksi painavaa tukea AL 85 §:n 1 momentin sanonnasta, toissijaisilla perillisilläkin on katsottava olevan oikeus vaatia ositusta ensiksi kuolleen puolison kuoltua vuoden 1965 PK 3 luvun mukaisissa tilanteissa.

Omaisuuden ositus tarkoittaa AL 85 §:n 2 momentin mukaan kummankin puolison avio-oikeuden toteuttamista. Ensiksi kuolleen puolison kuoltua toimitettava ositus, jos leski haluaa vedota PK 3 luvun mukaiseen oikeuteensa, poikkeaa tavallisesta osituksesta, mutta vain siinä suhteessa, että osituksesta huolimatta puolisoiden omaisuutta ei jaeta osituksen osoittamassa suhteessa kahteen osaan. Lesken ei tarvitse erotella omasta omaisuudestaan sitä omaisuutta, jota hän hallitsee vuoden 1965 PK 3 luvun nojalla. Tässä mielessä *ensiksi kuolleen puolison kuoltua lesken eläessä toimitettavalla osituksella on ennen muuta deklaratiivinen luonne.* Muutoin puolison kuoltua toimitettava ositus vastaa täysin normaalia AL:n mukaista ositusta. En voikaan sen vuoksi pitää täysin oikeaan osuneena *Savolaisen* esittämää arvelua siitä, että ensiksi kuolleen puolison kuoltua testamenttauskompetenssin määrittämiseksi toimitettu ositus poikkeaa olennaisesti normaalityyppisestä AL:n tarkoittamasta osituksesta. Hän korostaa sitä, että toimituksen lopputuloksella on merkitystä vain eloonjääneen puolison ja testamentinsaajan kannalta, minkä vuoksi »ensiksi kuolleen puolison sukulaisilla ei ole tämän johdosta mitään oikeudellista tarvetta osallistua ositukseen».[261]

Tulkintaväite on kärjistetty ja jättää vaille riittävää huomiota ensiksi kuolleen puolison perillisten otto-oikeutta koskevan edun. PK 3 luvun

261 *Savolainen, M:* em. teos, s. 23.

jakonormit itseasiassa näyttäisivät edellyttävän sellaista faktamateriaalia, jota kertyy ositustoimituksessa, jotta ensiksi kuolleen puolison perilliset ja lesken perilliset voisivat reaalisesti arvioida sitä, mitä heille kuuluu lesken jäämistöstä.

(6) Kolmannen työryhmän ehdotus eloonjääneen puolison perintöoikeudellisen aseman järjestämiseksi niissä tilanteissa, joissa perittävältä ei jäänyt rintaperillisiä, rakentuu tässä suhteessa aivan erilaiselle perusmallille kuin vuoden 1965 PK:n 3 luku. Ehdotusta laadittaessa pidettiin lesken suojan ylikorostamisena sitä, että eloonjäänyt puoliso voi *samanaikaisesti* vedota toisaalta aviovarallisuussäännösten antamaan suojaan ja toisaalta PK 3 luvun antamaan suojaan. Niinpä ehdotuksen 3 luvun 9 §:n mukaan *leski voisi valita kumman suojajärjestelmän sisältämiin etuuksiin hän haluaa vedota.* Mainitun oikeusohjeen mukaan eloonjäänyt puoliso voisi vaatia omaisuuden ositusta kuuden kuukauden kuluessa perunkirjoituksesta lukien. Jos leski vaatisi omaisuuden ositusta ja ositus tulisi lainvoimaiseksi, ei hän enää voisi vedota PK 3 luvun mukaiseen oikeuteensa saada ensiksi kuolleen puolison omaisuutta.[262] Jäämistö kuuluisi näissä tapauksissa osituksen lainvoimaiseksi tulon jälkeen toissijaisille perillisille.

Uudistusehdotuksessa ei ole otettu kantaa siihen, voitaisiinko ositus toimittaa edelleen ensiksi kuolleen puolison perillisten ja testamentinsaajan vaatimuksesta ja mitä merkitystä lesken kannalta olisi ko. osituksella? Ehdotetulla 3 luvun 9 §:llä ei ole haluttu kumota AL 85 §:n 1 momenttia, vaan kyseessä olisi pikemminkin AL:n ositusnormin täsmennys. Edelleenkin *testamentinsaajalla* ja *ensiksi kuolleen puolison perillisillä* olisi katsottava olevan oikeus vaatia omaisuuden ositusta. Tällaiseen ositukseen ei kuitenkaan liittyisi ehdotuksen 3 luvun 9 §:n mukaista seuraamusta, jonka mukaan lesken tulisi osituksen lainvoimaiseksi tulemisen jälkeen tyytyä yksinomaan aviovarallisuussäännösten kanavoimiin etuuksiin. Testamentinsaajan tai toissijaisten perillisten esittämä ositusvaade saattaisi jopa parantaa lesken asemaa niissä tapauksissa, joissa perittävä oli varakkaampi kuin eloonjäänyt puoliso. Sellainen ositus nimittäin toimitettaisiin normaalilla tavalla AL:n säännösten nojalla ja leskellä olisi oikeus saada osituksessa tasinkona myös ensiksi kuolleen puolison omaisuutta, jos puolisoilla oli avio-oikeus toistensa omaisuuteen.

---

262 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 92.

Lesken oikeuden sisältö vuoden 1965 PK 3 luvun mukaan

(1) Vuoden 1965 PK 3 luvussa on ilmaistu eloonjääneen puolison määräämisvalta perinnöksi saamaansa omaisuuteen vain peitellysti. Lakitekstissä ei ole muuta mainintaa siitä, millä tavoin leski voi perintöoikeutensa nojalla *inter vivos* disponoida perinnöksi saamastaan omaisuudesta kuin PK 3 luvun 3 §:n 3 momentti, jonka mukaan jos lahjanlupauksena annettu sitoumus eloonjääneen puolison kuollessa oli täyttämättä, ei sitä ole saatettava voimaan sikäli kuin se loukkaisi ensiksi kuolleen perillisten oikeutta. Tätä oikeusohjetta täydentää PK 3 luvun 1 §:n 2 momentin viimeinen virke, jonka mukaan eloonjääneellä puolisolla ei ole oikeutta määrätä *testamentilla* siitä, mitä on tuleva ensiksi kuolleen puolison perillisille. Lainsäätäjän tarkoitus on kuitenkin selvä ja riidaton. Vastaus kysymykseen löytyy perintökaaren esitöistä.

Vuoden 1935 ehdotuksessa asetuttiin puoltamaan Ruotsissa omaksuttua tapaa järjestää eloonjääneen puolison ja toissijaisten perillisten välinen suhde. Ehdotuksen mukaan »näyttää olevan asianmukaista, että puolison perintöoikeus, milloin rintaperillisiä ei ole, järjestetään siten, että eloonjäänyt puoliso säännönmukaisesti avio- ja perintöoikeuden taikka, jos puolisolla ei ole avio-oikeutta toisen puolison omaisuuteen, yksinomaan perintöoikeuden nojalla saa omistajana vallita koko pesää elinaikanaan sekä että pesän omaisuus, sittenkuin hän on kuollut, jaetaan puolisoiden kummankin puoleisten sukulaisten kesken».[263] »Eloonjäänyt puoliso saisi siten, ellei toisin säädetä, *omistajalle yleensä kuuluvin oikeuksin vallita pesää* (kurs. tässä) tarvitsematta ottaa huomioon vainajan sukulaisille toissijaisesti pidätettyä perintöoikeutta».[264] Perintölakivaliokunnan mietinnössä lesken asemaa PK 3 luvun nojalla verrattiinkin testamentinsaajan asemaan, »eloonjääneen puolison ja ensiksi kuolleen puolison perillisten oikeudellinen asema tulisi siten lain perusteella samanlaiseksi, mikä se nykyisin on käytännössä tavallisten, eloonjääneen puolison elinajaksi rajoitetuiksi omistusoikeustestamenteiksi kutsuttujen jälkisäädösten mukaan».[265]

---

[263] *Ehdotus* 1935, s. 65.

[264] Ehdotus 1935, s. 66.

[265] *Perintölakivaliokunnan mietintö* n:o 1 hallituksen esityksen johdosta perintölainsäädännön uudistamiseksi. 1964 Vp. Esitys N:o 6, s. 2.

Aarnion mukaan rajoitetun omistusoikeustestamentin eli vallintatestamentin saajalla on käyttöoikeuden ohella valta oikeustoimen tekemiseen inter vivos. »Sitä vastoin, jatkaa *Aarnio*, mahdollisuus testamentin tai siihen rinnastuvan oikeustoimen tekemiseen puuttuu. Rajoitettu omistusoikeustestamentti sisältää jo käsitteensä mukaisesti (joko nimenomaisesti tai kätketysti) määräyksen siitä, miten omaisuuden on käypä ensimmäisen saajan kuoltua». Tämä rajoitettua omistusoikeustestamenttia koskeva luonnehdinta voisi olla aivan yhtä hyvin karkea kuvaus siitä, minkälaisen aseman eloonjäänyt puoliso saa PK 3 luvun nojalla.[266]

Leskellä on oikeus *rajoituksetta inter vivos määrätä perinnöksi PK 3 luvun nojalla saamastaan jäämistöstä.* Leski voi kiinnittää jäämistöön kuuluvaa omaisuutta, pantata sen, luovuttaa sen vastikkeetta tai vastiketta vastaan, riippumatta siitä, onko kysymys irtaimesta tai kiinteästä omaisuudesta. Lainvalmistelutyön varhaisvaiheessa tosin vakavasti harkittiin *toissijaisten perillisten aseman parempaa turvaamista.* Esimerkiksi vuoden 1935 ehdotuksen mukaan toissijaisilla perillisillä olisi ollut mahdollisuus vaatia leskeltä vakuuden asettamista, jos leski ilmeisesti laiminlyömällä taloudellisten asioittensa hoidon tai antamalla lahjan, ottamatta asianmukaisesti huomioon ensiksi kuolleen puolison sukulaisten etua, olisi aiheuttanut omaisuutensa olennaisen vähentymisen tai omaisuuden vähentymisen vaara olisi ollut olemassa. Leskellä ei myöskään olisi ollut oikeutta luovuttaa perimäänsä kiinteää omaisuutta ilman toissijaisten perillisten kirjallista suostumusta.[267] Vuoden 1965 PK:n mukaan toissijaisilla perillisillä ei kuitenkaan ole minkäänlaista mahdollisuutta puuttua lesken solmimiin oikeustoimiin lesken eläessä, olivatpa ne sitten minkälaatuisia luonteeltaan tahansa.

(2) Lesken oikeus määrätä perinnöksi saamastaan omaisuudesta on *riippumaton siitä, oliko puolisoilla ollut avio-oikeus toistensa omaisuuteen vai ei.*[268] Leski voi siten esimerkiksi lahjoittaa omalle lapselleen sellaisen

---

266 *Aarnio, A:* Kysymyksiä testamenttioikeuden alalta, s. 79.

267 *Ehdotus* 1935, PK 1 luvun 6 §:n 2 momentti ja sen perustelut, s. 66—67 sekä 90 § ja sen perustelut, s. 124. Ellei leski olisi kyennyt asettamaan vaadittua vakuutta, olisi toissijaisilla perillisillä ollut oikeus vaatia jakoa. KKO arvosteli lausunnossaan toissijaisten perillisten mahdollisuutta vaatia jakoa. Ks. lähemmin *KKO:n lausunto* 1941, s. 9. Ks. lisäksi *Esitysehdotus* 1938, s. 58 perusteluineen, missä puollettiin kiinteistön luovuttamisrajoitusta toissijaisten perillisten eduksi.

268 PK 3 luvussa ei ole nimenomaista mainintaa siitä, saako lesken *uusi aviopuoliso* avio-oikeuden lesken perimään omaisuuteen vai ei. Kysymys on kiistan-

ensiksi kuolleen puolison eläessään omistaman kiinteistön, johon hänellä ei ollut avio-oikeutta. Eloonjääneen puolison määräämisvalta saattaa kuitenkin olla jossakin määrin sidoksissa siihen, millä tavoin avio-oikeutta koskeva määräys oli annettu.[269]

Eloonjääneen puolison asema PK 3 luvun mukaan on hyvin suojattu. Hän voi elinaikaisilla toimillaan tosiasiallisesti useinkin vähentää toissijaisten perillisten oikeutta tuntuvasti. Toissijaisten perillisten ainoaksi tehokkaaksi suojakeinoksi jää heidän mahdollisuutensa vaatia lesken kuoltua toimitettavassa jaossa vastiketta PK 3 luvun 3 §:n nojalla.[270] Lesken oikeus määrätä perinnöksi saamastaan omaisuudesta oikeustoimin inter vivos on jopa niin rajoittamaton, että on syytä epäillä lainsäätäjän pyrkineen hienovaraisesti peittelemään leskelle uskottua määräämisvallan laajuutta. Muulla tavoin on vaikeaa selittää sitä, miksi kansalaisten oikeudelliseen asemaan vaikuttavasta säännöstöstä on haluttu muotoilla niin vaikeaselkoinen kuin vuoden 1965 PK 3 luku on. PK 3 luvun varsinaista lainsäädäntötavoitetta, lesken suojaamista, ei käy kuitenkaan kritisoiminen. Toissijaiset perilliset ovat niin etäisiä perillisiä, että heille on syytä varata vain tietty mahdollisuus ensiksi kuolleen puolison jäämistöön. Tästä syystä kolmannen työryhmän ehdotuksessa on katsottu aiheel-

---

alainen. *Rautialan* mukaan »uudella aviopuolisolla ei ole avio-oikeutta tai naimaosaa testamentattuun omaisuuteen, koska sanottu omaisuus testamenttaajan tarkoituksen mukaan oli menevä eloonjääneen puolison oikeuden lakattua toissijaiselle saajalle. Samoin on katsottava, että eloonjääneen puolison uudella aviopuolisolla ei ole avio-oikeutta eloonjääneen puolison perimään omaisuuteen, mikäli toissijaisten perillisten oikeutta sillä loukattaisiin». *Sama:* em. teos, s. 55. *Aarnio* ja *Savolainen* ovat puoltaneet kantaa, jonka mukaan PK 3 luvun 6 § välillisesti ilmaisee normin, jonka mukaan uudella aviopuolisolla on avio-oikeus myös lesken perimään omaisuuteen. Ks. *Aarnio, A — Savolainen, M:* em. artikkeli, s. 223—224. Kysymyksellä on käytännöllistä merkitystä ennen muuta AL:n vallinnanrajoitusten soveltamista ajatellen. Tulkinnallisen epäselvyyden poistamiseksi on kolmannen työryhmän ehdotuksen 3 luvun 4 §:n 2 momentissa ehdotettu, että lesken solmiessa uuden avioliiton hänen puolisollaan ei olisi avio-oikeutta siihen omaisuuteen, jonka eloonjäänyt puoliso on perinyt PK 3 luvun nojalla. Ks. *Kolmannen työryhmän ehdotus,* s. 90.

269 *Savolainen* huomauttaa siitä, että vastikkeettomiin luovutuksiin on mahdollista liittää paitsi avio-oikeutta, myös lahjoitetun omaisuuden perittävyyttä koskevia määräyksiä. Estettä ei liene myöskään sille, että vastikkeettomaan luovutukseen liitetään oikeudellisesti sitova määräys lahjansaajan lahjoittamiskompetenssista. Ks. *Savolainen, M:* em. teos, s. 19—20.

270 Vastikkeen suorittamisen edellytyksistä ks. *Savolainen, M:* em. teos, s. 31.

lisesti vain nykyistä avoimemmin ilmaista lesken määräämisvallan rajat, mitä leski saa tehdä ja mihin hänellä ei ole kompetenssia.[271]

(3) Vuoden 1965 PK 3 luvun 1 §:ssä on rajoitettu nimenomaisesti lesken oikeutta *määrätä testamentilla* perimästään omaisuudesta. Oikeusohjeen mukaan »eloonjääneellä puolisolla ei ole oikeutta määrätä siitä, mitä siten on tuleva ensiksi kuolleen puolison perillisille». Säännökselle on annettu kaksi eri vaihtoehtoista tulkintoa. *Rautialan* esittämän käsityksen mukaan »jos leski on testamentissaan määrännyt myös perimästään omaisuudesta, on testamentti (tältä osin) katsottava lainvastaisena tehottomaksi».[272] Tätä tulkintavaihtoehtoa voisi nimittää *esinekohtaiseksi tulkintamalliksi*. Sen hyväksyminen merkitsisi sitä, että leski voisi testamentilla määrätä *yksinomaan* omasta omaisuudestaan. Jos omaisuuden ositusta ei lesken eläessä olisi toimitettu, ei leski siten voisi antaa esimerkiksi legaattimääräystä jäämistöön kuuluvasta esineestä, vaikka ensiksi kuollut puoliso olisi ollut huomattavasti varakkaampi kuin leski. Mikäli sen sijaan ositus olisi toimitettu lesken eläessä, saisi leski esinekohtaisen tulkintamallinkin mukaan oikeuden määrätä testamentilla tasinkona saamastaan omaisuudesta. Niissä tapauksissa, joissa leski olisi erehtynyt disponoimaan testamentilla sellaisesta omaisuudesta, joka on kuulunut jäämistöön, voisivat toissijaiset perilliset määräajasta riippumatta vedota testamentin tehottomuuteen puuttuvan määräämisvallan vuoksi.

Aarnio ja *Savolainen* ovat riitauttaneet esinekohtaisen tulkintamallin lainvastaisena. Heidän mukaansa vuoden 1965 PK 3 luvun 1 § »sisältää kahden rinnakkaisen perusteen mukaan määräytyvän testamenttauskompetenssin rajoituksen».[273] Ensimmäinen kriteeri on a) *arvomääräinen*. Toissijaisilla perillisillä on PK 3 luvun 1 §:n mukaan oikeus saada lesken kuollessa puolet eloonjääneen puolison pesästä. PK 3 luvun 2 §:ssä asetetaan legaalipresumptio niitä tilanteita varten, joissa ensiksi kuolleen puolison jäämistöä on pidettävä suurempana tai pienempänä kuin pääsäännön mukaista osuutta. Leskeä on kielletty testamenttaamasta vain siitä,

---

271 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 89—90.

272 *Rautiala, M:* em. teos, s. 35. Vuoden 1938 esitysehdotuksessa perusteltiin testamenttaamisrajoitusta samansuuntaisesti kuin Rautiala omaa tulkintavaihtoehtoaan, esitysehdotuksen mukaan »perinnön palauttamisen turvaamiseksi täytyy laissa luonnollisesti kieltää *perityn omaisuuden* (kurs. tässä) testamenttaaminen toissijaisten perillisten vahingoksi. *Esitysehdotus* 1938, s. 106.

273 *Aarnio, A — Savolainen, M:* Erään selitysteoksen herättämiä perintökaaren tulkintaongelmia, s. 221.

mitä näiden säännösten mukaan on tuleva ensiksi kuolleen puolison perillisille. *Aarnion* ja *Savolaisen* mukaan lesken tekemä testamentti, jonka *arvo* ylittää lesken omien perillisten pesäosuuden arvon, ei lesken kuoltua ole tehokas suhteessa toissijaisiin perillisiin.[274] Jos testamentatun omaisuuden arvo ei ylitä lesken perillisten pesäosuuden arvoa, sitoo testamentti toissijaisia perillisiä, vaikka leski olisikin määrännyt testamentillaan sellaisesta omaisuudesta, joka kuului perittävän jäämistöön.

Toinen *Aarnion* ja *Savolaisen* asettama kriteeri on b) *esinekohtainen.* Leski ei tekemällään testamentilla saa myöskään loukata toissijaisille perillisille kuuluvaa *erottamisoikeutta*, PK 3 luvun 5 §:n mukaista otto- ja lunastusoikeutta ensiksi kuolleen puolison omaisuuteen. Ko. erottamissäännöstön mukaan toissijaiset perilliset voivat vaatia osalleen, mitä haluavat siitä omaisuudesta, joka avioliiton aikana on kuulunut ensiksi kuolleelle puolisolle. Ensiksi kuolleen puolison perillisillä on oikeus saada itselleen lisäksi ensiksi kuolleen puolison omistama kiinteistö, vaikka sen arvo ylittäisikin toissijaisille perillisille kuuluvan osuuden arvon, jos toissijaiset perilliset antavat rahaa toisen puolen osuuden täytteeksi.[275] Tähän liittyen *Aarnio* myöhemmin kirjoittaakin, että lesken tekemä testamentti on tehoton ensiksi kuolleen puolison perillisiin nähden, mikäli se estää heitä saamasta osalleen joitakin niistä omaisuusesineistä, jotka ovat kuuluneet ensiksi kuolleelle puolisolle.[276]

Edellä sanottu koskee vuoden 1965 PK 3 luvun mukaan leskelle kuuluvaa oikeutta määrätä testamentilla sellaisesta omaisuudesta, joka on kuulunut ensiksi kuolleelle puolisolle. Vuoden 1935 ehdotuksen mukaan toissijaisten perillisten lunastusoikeus olisi 89 §:n mukaan ulottunut muuhunkin ensiksi kuolleelle puolisolle kuuluneeseen omaisuuteen kuin perittävän jättämään kiinteistöön.[277] Myös perintöoikeuskomitea ja kolmas työryhmä ehdottivat, että lunastusoikeuden kohteena voisi olla muutakin kuin kiinteää omaisuutta.[278] Jos sanottu ehdotus toteutuisi kaavaillussa muodossa, merkitsisi se sitä, ettei leski voisi toissijaisiin perillisiin nähden *lainkaan* määrätä tehokkaasti ensiksi kuolleelle puolisolle kuuluneesta omaisuudesta. Toissijaiset perilliset voisivat *aina* vedota lesken testament-

274 *Aarnio, A — Savolainen, M:* em. artikkeli, s. 221.

275 *Aarnio, A — Savolainen, M:* em. artikkeli, s. 221.

276 *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 139.

277 *Ehdotus* 1935, s. 124.

278 *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, s. 58 sekä *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 91.

tauskompetenssin ylitykseen. Mahdollisen uudistuksen jälkeen ero esinekohtaisen tulkintamallin ja kahden muuttujan varaan rakentuvan tulkintamallin välillä liudentuisi vähäiseksi. Vuoden 1965 PK:n voimassa ollessa on kuitenkin syytä pitää kiinni *Savolaisen* ja *Aarnion* esittämästä tulkintamallista, koska se paremmin ottaa huomioon PK 3 luvun puolison perintöoikeutta koskevien säännösten erityisluonteen.

Lesken eläessä toimitettavasta jaosta

(1) Vuoden 1965 PK 3 luvun vakiintuneen tulkinnan mukaan *lopullisen perinnönjaon toimittaminen lesken ja toissijaisten perillisten kesken ei ole mahdollista.* Tätä on perusteltu toissijaisten perillisten piirin määräytymistä koskevalla oikeusohjeella. Päättelyketju on lyhyesti seuraavanlainen. Koska toissijaisten perillisten piiri määräytyy lopullisesti vasta lesken kuollessa, ei lesken eläessä ole mahdollista tietää, ovatko jaossa osalliset myös lesken kuoltua toissijaisia perillisiä vai eivät.[279] Laissa ei ole myöskään nimenomaista säännöstä, jolla jaon mahdollisuutta voisi perustella.

Voimassa olevaa järjestelyä on pidetty epäonnistuneena. Se ensinnäkin muutti aikaisemmin vallinnutta tulkintalinjaa, jonka mukaan leski saattoi luopua rajoitetun omistusoikeustestamentin nojalla hänelle tulevasta oikeudesta ja toimituttaa lopullisen jaon itsensä ja jaon hetkellä elävien toissijaisperillisten kesken. Toisaalta lain voimaan tulon jälkeenkin on toimitettu lukuisia »jaoksi» nimitettyjä oikeustoimia lesken ja toissijaisten perillisten kesken siinä vakaassa tarkoituksessa, että ko. »jako» olisi myös lopullinen lesken kuoltua. Sellainen oikeustoimi ei voi täysin lopullisesti ratkaista toissijaisten perillisten asemaa, vaan lopullinen jako voidaan vasta suorittaa lesken kuoltua. Lesken ja toissijaisten perillisten kesken suoritettu jako ei kuitenkaan ole, kuten *Savolainen* kirjoittaa, »vailla oikeudellista merkitystä, 'mitätön'».[280] Siihen liittyy lukuisia eri oikeusvaikutuksia, joiden lähempi selvittäminen ei kuulu tämän tutkimuksen aihepiiriin, koska ko. seikoilla ei ole vaikutusta lesken jäämistöoikeudellisen sosiaaliturvan kannalta.

---

279 Keskustelun jaon sallittavuudesta on koonnut yhteen *Savolainen, M:* em. teos, s. 39 ss.

280 *Savolainen, M:* em. teos, s. 43.

(2) Esitetty arvostelu on johtanut siihen, että yleisesti halutaan luopua nykyisessä perintökaaressa omaksutusta jakokielteisestä ratkaisumallista. Jakomahdollisuutta esitettiin jo vuonna 1935 valmistuneessa ehdotuksessa ja vuoden 1938 esitysehdotuksessa ja sen jälkeen se on ollut toistuvasti esillä kaikissa vuoden 1965 PK:n voimaan tulon jälkeen valmistuneissa uudistusehdotuksissa. Viimeisin niistä on kolmannen työryhmän ehdotuksen 3 luvun 9 §:n 2 momentti, jonka mukaan eloonjääneen puolison vaatimuksesta olisi jako toimitettava hänen ja ensiksi kuolleen puolison perillisten kesken.[281]

Ehdotuksen mukaan jakovaade olisi vain eloonjääneellä puolisolla. Jakovaateen esittämistä ei ole sidottu mihinkään määräaikaan. Leskellä olisi oikeus ryhtyä jakotoimiin myös vastoin toissijaisten perillisten tahtoa.[282] Toissijaisilla perillisillä ei sitä vastoin olisi oikeutta vaatia jakoa edes silloin, kun leski solmii uuden avioliiton tai kun hänen taloudellinen asemansa muutoin ratkaisevasti kohentuu.[283] Käytännössä juuri tällaiset tapaukset olisivat kuitenkin mitä todennäköisimmin tärkeimpiä perusteita sille, että leski itse haluaa ryhtyä jakoon. Näissä tilanteissa eloonjääneen puolison taloudellinen asema ei enää välttämättä edellytä vetoamista PK 3 luvun mukaiseen perintöoikeuteen, vaan jäämistöoikeudellisen etuuden asemasta leski arvostaa enemmän henkistä riippumattomuutta toissijaisista perillisistä.

(3) *Lesken eläessä toimitettavalta jaolta puuttuu sosiaaliturvatehtävä,* sillä ei ole tarkoitus parantaa lesken taloudellista asemaa. Sen vuoksi on pidetty asianmukaisena sitä, että leskellä ei olisi jakovaateen johdosta oikeutta saada tasinkona ensiksi kuolleelle puolisolle kuuluvaa omaisuutta siinäkään tapauksessa, että lesken avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö olisi pienempi kuin ensiksi kuolleen puolison avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö. Ehdotuksessa on nimenomaisesti haluttu luopua osit-

281 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 45.

282 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 45.

283 Sekä vuoden 1935 ehdotuksen että vuoden 1938 esitysehdotuksen mukaan toissijaisilla perillisillä oli oikeus vaatia jakoa lesken solmiessa uuden avioliiton. Kysymys oli esillä myös kolmannen työryhmän laatiessa omaa mietintöään. Jakomahdollisuuden antamisesta toissijaisille perillisille kuitenkin luovuttiin lähinnä siitä johtuen, että sen arveltiin vaikuttavan uuden avioliiton solmimista koskevaan harkintaan. Ratkaisu tehtiin täysin tietoisena siitä, että suksessiiviavioliittojen aiheuttamat jako-ongelmat ovat käytännössä erittäin vaikeita. Ks. *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 15.

tain aviovarallisuussäännöksiin sidoksissa olevasta jakoperusteesta ja siirtyä *yksinomaan* omistussuhteiden varaan rakentuvaan jakojärjestelmään.[284]

Vuoden 1965 PK:ssa jakoperuste lesken kuoltua toimitettavassa jaossa on ilmaistu *osaksi* a) suoraan PK 3 luvussa ja *osaksi* b) viittaamalla PK 3 luvussa AL:n ositusta koskeviin säännöksiin. *Jaon ensimmäisessä vaiheessa* määritetään toissijaisten perillisten suhteellinen osuus ja jakoosuuden arvo. Näiden seikkojen määrittämistä koskee PK 3 luku, jossa on säännökset omaisuuden jakamisesta kahden jakotahon, toissijaisten perillisten ja lesken perillisten kesken. PK 3 luvun jakoa koskevat erityissäännökset muodostavat jaon ensimmäisen vaiheen perustan. Näiden normien asianmukaisen soveltamisen ehtona on kuitenkin tieto siitä, millä tavalla puolisoiden aviovarallisuussuhteet oli järjestetty avioliiton aikana. Jos ositus on toimitettu lesken eläessä, antaa sen lopputulos ratkaisijalle informaatiota siitä, miten PK 3 luvun jakonormeja on sovellettava. Ellei ositusta ole toimitettu lesken eläessä, ei sitä ole AL:n tarkoittamassa mielessä myöskään toimitettava lesken kuoltua, sillä »eloonjääneen puolison pesän jakoa hänen ja ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten kesken tai molempien perillisten kesken *voidaan verrata lähinnä puolison kuoleman tai avioeron johdosta toimitettavaan ositukseen*» (kurs. tässä).[285] PK 3 luvun mukaisen jaon toimittaminen *korvaa* osituksen toimittamisen.

Jaon toisessa vaiheessa määritetään yksittäisten perillisten (joko ensiksi kuolleen puolison tai lesken perillisten) saamien jako-osuuksien arvo ja se mitä omaisuutta kukin heistä tulee jaossa saamaan. Jakoon osallisia

---

284 Omistussuhteiden varaan rakentuvaa jakojärjestelmää ehdotti jo vuonna 1936 *Erik af Hällström* arvioidessaan vuoden 1935 ehdotusta. Ks. lähemmin *sama:* Arvsrättsreformen, s. 321 ja edellä av. 32. Ensimmäinen virallisehdotus, joka pohjautui tälle ajatukselle, ilmestyi kuitenkin vasta vuoden 1965 PK:n voimaantulon jälkeen. Luonnosmietinnön 10 §:n mukaan toissijaisten perillisten ja lesken perillisten välinen jako olisi tullut suorittaa omistussuhteiden mukaisesti. Ks. *Luonnosmietintö* 1974, s. 5 ja s. 194—198. Ehdotus pysytettiin myös lopullisessa mietinnössä. Ks. *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, 3 luvun 1 ja 3 § sekä niiden perustelut, s. 54 ss. Kolmannen työryhmän ratkaisu perustuu viitatuille komiteanmietinnöille. Ks. *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 39 ss.

285 *Ehdotus* 1935, s. 123—124. *Savolaisen* mukaan »PK 3 luku rajoittuu itse asiassa vain osoittamaan, missä kohden normaalityyppisestä osituksesta voimassa olevista säännöistä on *poikettava,* kun perillisen asemassa olleen puolison jäämistö on jaettava perillistahojen kesken». Ks. *sama:* em. teos, s. 50—51. Vert. toisin *Rautiala, M:* em. teos, s. 52.

voi olla hyvinkin paljon ja he saattavat olla joko lähimpiä perillisiä tai lähimpiä toissijaisia perillisiä tai näiden sijaantuloperillisiä. Tätä jaon toista vaihetta ei ole tyhjentävästi säännelty PK 3 luvussa, vaan sitä koskevat ennen muuta PK:n 2 luvun sukulaisten perintöoikeutta koskevat säännökset ja PK 23 luvun perinnönjakoa koskevat oikeusohjeet.

Vuoden 1965 PK 3 luvun mukaisen jaon vaiheista ensimmäinen on sidoksissa aviovarallisuusjärjestelmään. Tätä on pidetty epäkohtana sen vuoksi, että avio-oikeusinstituution soveltamisala on ulotettu koskemaan sellaisia henkilötahoja, joiden eduksi avio-oikeussäännöstöä ei ole aikanaan lainkaan tarkoitettu.[286] Sanotusta syystä onkin ehdotettu, että PK 3 luvussa luovuttaisiin sidonnaisuudesta AL:n avio-oikeutta koskeviin säännöksiin. Jaon ensimmäinen vaihe on haluttu kytkeä pelkästään puolisoiden omaisuuden omistussuhteisiin.

(4) Ehdotuksen 3 luvun 9 §:n 3 momentin mukaan lesken eläessä toimitettavaan jakoon sovellettaisiin samoja periaatteita kuin lesken kuoltua toimitettavaan jakoonkin. Lesken eläessä toimitettava jako sitoisi myös niitä ensiksi kuolleen puolison perillisiä, joilla lesken kuoltua olisi ollut oikeus perintöön.[287] Mitään vallankumousta verrattuna vuoden 1965 PK 3 luvun mukaiseen jakoon uudistus ei kuitenkaan merkitsisi. Ensinnäkin jaon perusolettama olisi sama kuin vuoden 1965 PK:ssakin. Sen mukaan toissijaisilla perillisillä on oikeus saada lesken eläessä (kuten myös lesken kuoltua) toimitettavassa jaossa puolet lesken omaisuudesta. Jako-olettamaksi asetetaan *omaisuuden tasajako,* jota voidaan puoltaa käytännöllisillä syillä. Tyypillisimmissä tapauksissa aviopuolisot hankkivat pääosan perhevarallisuudestaan ansiotuloillaan avioliiton aikana ja osallistuvat yhteisesti perheen velkojen maksuun. Tästä syystä tasajako-olettama vastaa useimmissa tapauksissa hyvin myös elävän elämän vaatimuksia.[288]

Yksinomaisena jakoperiaatteena tasajako ei ole kuitenkaan onnistunut, sillä puolisoiden varallisuusasema voi erota toisistaan huomattavalla tavalla. Vuoden 1965 PK 3 luvun mukaan toimitettavassa jaossa ei tätä

[286] Ks. avio-oikeusinstituution säätämisratiosta *Hakulinen, Y. J:* Avio-oikeus ja puolison perintöoikeus, s. 279—280.

[287] *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 46.

[288] Kolmannen työryhmän ehdotuksessa korostetaan sitä, että tasajakoa koskeva pääsääntö ilmaisee samalla myös näyttövelvollisuutta koskevan yleisen periaatteen. Sen henkilötahon, joka väittää olevan syytä poiketa jaossa tasajaosta, on näytettävä vaateensa toteen. Ks. *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 41.

varallisuuseroa oteta huomioon, jos puolisoilla oli avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Ainoastaan avio-oikeudesta johtuvat rajoitukset käytännössä voivat johtaa poikkeamaan pääsäännön mukaisesta tasajaon periaatteesta. Ehdotuksen mukaan tasajako-olettamasta tulisi luopua kaikissa niissä tapauksissa, joissa ensiksi kuolleelle puolisolle hänen kuolinhetkellään kuulunut omaisuus oli suurempi tai pienempi kuin puolet puolisoiden omaisuudesta. Näissä tapauksissa jako olisi lesken eläessä suoritettava *samassa suhteessa kuin mikä oli ensiksi kuolleen puolison omaisuuden suhde hänen kuolinhetkellään puolisoiden koko omaisuuteen.*[289] Omaisuuden kuuluminen puolisolle tulisi ratkaista yleisten periaatteiden mukaan.[290]

Omistussuhteiden mukaisesta jakoperusteesta muodostaisivat poikkeuksen kuitenkin yhtäältä ne tilanteet, joissa a) leski vaatisi osituksen toimittamista ensiksi kuolleen puolison kuoltua kuuden kuukauden kuluessa perittävän kuolemasta. Varsinaista jakoa ei ehdotuksen mukaan tällöin lainkaan suoritettaisi, vaan leski saisi jäämistöoikeudellisten etuuksien asemasta itselleen aviovarallisuussäännöstön kanavoimaa turvaa.[291] Toisen poikkeusryhmän muodostaisivat puolestaan ne tilanteet, joissa b) ositus olisi lesken eläessä toimitettu testamentinsaajan tai toissijaisten perillisten vaatimuksesta. Toimitettavan jaon perustaksi olisi näissä tapauksissa asetettava osituksen lopputuloksen ilmaisema omistussuhde, vaikka se poikkeaisikin siitä suhteesta, jossa puolisot ennen avio-oikeuden toteuttamista omistavat omaisuutensa.[292]

Jakoperusteen muuttamista tarkoittava ehdotus ei vaikuttaisi lainkaan ensiksi kuolleen puolison kuoltua toimitettavaan jaon toiseen vaiheeseen. Jaon toista vaihetta koskevat säännökset säilyvät ennallaan.

Puolison perintöoikeuden sosiaaliturvatehtävä

Puolison lakimääräisen perintöoikeuden järjestäminen sillä tavoin kuin vuoden 1965 PK 3 luvussa on menetelty ja on ehdotettu meneteltäväksi, *alistaa koko perittävän omistaman omaisuuden palvelemaan lesken talou-*

289 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 41.
290 Ks. edellä alaviite 115.
291 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 44—45.
292 Ks. edellä s. 152.

dellista turvallisuutta. Tätä pidemmälle ei ole mahdollista jäämistöoikeudellisin keinoin mennä. Periaatteessa lesken asemaa ei paranna se, vaikka toissijaiset perilliset suljettaisiinkin kokonaisuudessaan pois jäämistöstä. Lesken jäämistöoikeudellista suojaa ei voi myöskään lisätä muiden jäämistöintresanttien kustannuksella. Vaihdannan intressien turvaamisesta johtuen esimerkiksi perittävän velkojia ei voi syrjäyttää lesken eduksi jäämistöstä.

Jäämistöoikeuden sosiaaliturvatehtävä voi rajoittua koskemaan vain osaa leskeytymistilanteista. Jos perittävän jäämistö on huomattavan suuri ja leski saa siihen täyden määräämisvallan, ei ole asianmukaista nimittää jäämistösaannon perustaa kaikilta osin sosiaaliseksi. Näissä tapauksissa perintöoikeudelliset mekanismit toimivat ennen muuta *taloudellisen vallankäytön jatkuvuuden turvaamisinstrumentteina.* Ja vastaavasti niissä tapauksissa, joissa perittävää omaisuutta ei ole, ei mikään jäämistölainsäädännön ajateltavissa olevista tehtävistä voi toteutua.

C. Lesken suoja testamentinsaajaa vastaan

Kahdessa aikaisemmassa jaksossa on tarkasteltu lesken aviovarallisuusoikeudellisen ja jäämistöoikeudellisen sosiaaliturvan laajuutta niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen ja sellaisissa tilanteissa, joissa perittävältä jäi vain etäisiä perillisiä. Kolmas perussuhde, jossa eloonjääneen puolison perintöoikeudellisella suojalla saattaa olla sosiaalista turvallisuutta kanavoivaa merkitystä, on *lesken ja testamentinsaajan välinen suhde.*

(1) Leski voi a) itsekin olla testamentinsaajana, mikä vain ilmentää sitä, että puolisoiden välillä on vallinnut sellainen sosiaalinen läheisyys, joka on subjektiivisesti velvoittanut perittävää laatimaan testamenttinsa puolisonsa hyväksi. Käytännössä suurin osa kaikista testamenteista onkin tehty eloonjääneelle aviopuolisolle.[293] Jos aviopuoliso on b) syrjäyttänyt puolisonsa testamentissaan, täytyy siihen olla olemassa jokin syy. Useimmiten tämä syy lienee ollut se, että lesken lakimääräisen perintöoikeuden perustana olevaa sosiaalista läheisyyttä ei puolisoiden avioliitossa ole ollut

293 *Aarnio, A:* Jälkisäädökset, s. 61.

lemassa. Mutta mikä oikeudellinen merkitys tulisi antaa tällaiselle perittävän arvostukselle?

On kaksi mahdollista tapaa lähestyä kysymystä. Toinen niistä tarkastelee tilannetta *sopimusvapauden kannalta,* perittävän tahdonvapautta koskevana ongelmana. Testamenttioikeus on, niin ajatellaan, yksityisautonomian manifestaatio. Jokainen voi tehdä testamentin ja vapaasti testamentillaan määrätä, kuka on oikeutettu perintöön hänen kuolemansa jälkeen. Vuoden 1965 PK:ssa ei ole millään tavalla rajoitettu puolison testamenttaamiskompetenssia suhteessa aviopuolisoon. Niinpä vastaus asetettuun kysymykseen sen mukaan onkin helppo antaa, perittävä voi syrjäyttää eloonjääneen puolison totaalisesti jäämistöstään.

Toisesta näkökulmasta käsin kysymys näyttäytyy *yhteisörationaalisen testamenttauskäyttäytymisen ongelmana.* Tarkoitan tällä lähinnä sitä, että jokainen yhteiskunta voi asettaa ennalta erilaisia ehtoja oikeudellisesti sitovan testamentin sisällölle, jos se pitää testamenttaamisvapauden rajoittamista yhteiskunnan kokonaisedun kannalta suotavana. Tämän tyyppinen sisällöllinen rajoitus vuoden 1965 PK:ssa on laadittu sukuperimyksen intressien turvaamiseksi. Lähimpien perillisten oikeutta jäämistöön on kyseistä lakia säädettäessä pidetty yhteiskunnan kokonaisedun kannalta niin tärkeänä, että se on haluttu suojata lakiosasäännöksin. Lakiosasäännöstö, jolla suojataan suvun (jäsenen) oikeutta jäämistöön, on tietyllä tavalla residuaali sukuyhteiskunnasta.[294]

(2) Edellä esitetty kysymys siitä, mikä oikeudellinen merkitys tulisi antaa perittävän tekemälle testamentille, jolla hän on syrjäyttänyt puolisonsa, voidaan kirjoittaa nyt uudelleen. Sen asemasta voidaan yhtä hyvin kysyä, *onko yhteiskunnan kannalta pidettävä rationaalisena sitä, että eloonjäänyt puoliso voidaan täysin syrjäyttää testamentilla jäämistöstä?*

Monissa eri maissa tähän kysymykseen on vastattu kieltävästi. Niinpä esimerkiksi Tanskan ja Islannin voimassa olevien perintölakien mukaan eloonjääneellä puolisolla on lakiosa perittävän jälkeen.[295] Lesken

---

294 Ruotsissa viimeksi tehdyn ehdotuksen mukaan tulisi vastaisuudessa kokonaan luopua lakiosajärjestelmästä. Perustelujen mukaan lakiosainstituutti on täyttänyt lähinnä kahta tehtävää, ensinnäkin se on taannut lähimmille sukulaisille tietyn osan perittävän jäämistöstä ja toisaalta luonut tiettyä oikeudenmukaisuutta perillisten kesken. Ks. SOU 1985: 85, s. 206 ss.

295 *Andersen, E:* Arveret, s. 240.

suojaamista lakiosasäännöstöllä on pidetty tärkeänä kahdestakin eri syystä. Ensinnäkin lakiosasäännöstö lesken suojana korostaa avioliiton merkitystä vapaaehtoisuuteen perustuvana sosiaalisena suhteena, johon liittyy oikeudellisia velvollisuuksia ja toisaalta lakiosaa on puollettu pragmaattisemmin lesken sosiaaliturvan tarpeella.

Kysymys eloonjääneen puolison suojasta ensiksi kuolleen puolison tekemää testamenttia vastaan ei noussut esiin kuin kerran vuoden 1965 PK:n valmistelun kuluessa. *Hakulisen* laatimassa muistiossa puollettiin lievää lakiosatyyppistä suojaa leskelle perittävän tekemää testamenttia vastaan niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi lesken huollettavana olevia rintaperillisiä. Vaikka perittävä olisikin syrjäyttänyt eloonjääneen puolison tekemässään testamentissa, olisi leski voinut saada oikeudelta luvan hallita jäämistöä jakamattomana.[296] Ellei perittävältä jäänyt lesken huollettavana olevia rintaperillisiä, olisi leski ehdotuksen mukaan voitu tehokkaasti syrjäyttää testamentilla.

Vuoden 1965 PK:n voimaan tulon jälkeen on kiinnitetty huomiota ennen muuta lesken asemaan suhteessa rintaperillisiin ja toissijaisiin perillisiin. Sitä vastoin kysymys lesken ja testamentinsaajan välisestä suhteesta on jäänyt näiden kysymysten varjoon. Tämä on heijastunut myös lainvalmisteluun, jossa ehdotusten painopisteenä on ollut eloonjääneen puolison aseman järjestäminen niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäi rintaperillinen.

Perintöoikeuskomitean luonnosmietinnössä katsottiin riittäväksi uudistustasoksi lesken aseman parantaminen lakimääräisenä perillisenä *ilman* tähän liittyvää lakiosasäännöstöä. Avustussäännöstön turvin kuitenkin uskottiin voitavan jossain määrin lieventää puutteellisen suojajärjestelmän aiheuttamia haittoja. Luonnosmietinnön mukaan »eloonjääneelle puolisolle annettava avustus korvaa tavallaan lesken puuttuvan lakiosaoikeuden».[297] Lopullisessa mietinnössään komitea päätti kuitenkin ehdottaa kumottavaksi kokonaan eloonjääneen puolison oikeuden avustukseen.[298] Komitean oma ehdotus oli huonosti tasapainoitettu. Sen mukaan leski ei olisi tarvinnut erityistä suojaa perittävän tekemää testamenttia vastaan niissä tapauksissa, joissa perittävältä ei jäänyt rintaperillistä. Jos taas perittävältä olisi jäänyt rintaperillinen, olisi mietinnön mukaan

296 *Hakulisen promemoria* 1942, s. 27.

297 *Luonnosmietintö* 1974, s. 94.

298 *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, s. 23 sekä s. 28.

leskeä tullut suojata myös perittävän tekemää testamenttia vastaan. Jälkimmäisessä tapauksessa eloonjääneellä puolisolla olisi ollut mahdollisuus vedota perittävän tekemän testamentin tehottomuuteen siltä osin kuin se olisi estänyt leskeä hallitsemasta jäämistöä jakamattomana.[299]

Työryhmävaiheessa palattiin osittain takaisin vanhoille jäljille ja osaksi etsittiin uusia ratkaisumalleja lesken suojaamiseksi perittävän tekemää testamenttia vastaan. Ensimmäisen työryhmän mietinnön mukaan PK 8 luvun 2 §:n mukainen avustus olisi riittänyt lesken suojaksi niissä tilanteissa, joissa perittävältä ei jäänyt rintaperillistä. Suojan fiktiivisyyteen ei ehdotuksessa puututtu. Perittävä olisi myös voinut syrjäyttää eloonjääneen puolison oikeuden hallita jäämistöä jakamattomana tekemällään testamentilla. Näissä tapauksissa leskellä olisi ollut oikeus saada AL:n ositussäännösten nojalla vähimmäisosuus perittävän jäämistöstä. Puolison suojaa perittävän tekemää testamenttia vastaan olisi heikentänyt ehdotuksessa omaksuttu periaate, jonka mukaan vähimmäisosuusvaadetta ei olisi voinut kohdistaa avio-oikeudesta vapaaseen omaisuuteen.[300]

Toisen työryhmän mietinnössä pyrittiin parantamaan eloonjääneen puolison asemaa niissä tilanteissa, joissa perittävä oli tehnyt lesken hyväksi testamentin, rajoittamalla rintaperillisten lakiosaoikeutta. Sen sijaan toisen työryhmän ehdotukseen ei sisältynyt erityisiä säännöksiä eloonjääneen puolison asemasta silloin, kun perittävä oli tehnyt testamentin muun kuin eloonjääneen puolison hyväksi. Ilmeisesti kuitenkin mietinnössä kaavailtua vähimmäisosuussäännöstöä olisi voitu soveltaa lesken eduksi myös niissä tapauksissa, joissa leski oli testamentissa syrjäytetty. Seuraavassa eritellään lyhyesti kolmannen työryhmän esittämää vaihtoehtoa lesken suojaksi testamentinsaajaa vastaan.

Passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja

(1) Eloonjääneellä puolisolla olisi kolmannen työryhmän ehdotuksen 4 luvun 1 §:n mukaan oikeus hallita *jäämistöä kokonaisuudessaan jakamattomana* aina silloin, kun perittävältä jäisi rintaperillinen. Vastaava oikeus eloonjääneellä puolisolla olisi myös niissä tapauksissa, joissa perit-

299 *Perintöoikeuskomitean mietintö* 1975: 84, s. 60 ss.

300 *Ensimmäisen työryhmän mietintö* 1979, s. 78.

301 *Toisen työryhmän mietintö* 1979, s. 9—10.

tävä olisi tehnyt testamentin, jonka mukaan eloonjäänyt puoliso on syrjäytetty perittävän jäämistöstä.[302] Passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja muodostaisi siten lesken *ensisijaisen suojan* perittävän tekemää testamenttia vastaan silloin, kun perittävältä jäisi samanaikaisesti rintaperillinen. Kokonaisjakamattomuussuojan saaminen edellyttäisi nimenomaan sitä, että perittävältä jäisi *myös* rintaperillinen. Muissa tilanteissa leski ei voisi saada passiviteettiin perustuvaa jakamattomuussuojaa perittävän tekemää testamenttia vastaan.

(2) Mikäli testamentinsaaja haluaisi vedota testamenttiin, tulisi hänen valvoa se säädetyssä ajassa ja antaa asianmukaisesti perillisille tiedoksi sillä tavoin kuin vuoden 1965 PK 14 luvussa on lähemmin säädetty. Testamentinsaajan valvontavelvollisuus alkaisi täysin riippumatta eloonjääneen puolison suojasäännöksistä testamenttia vastaan, ts. testamentti tulisi valvoa kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun testamentinsaaja saisi tiedon testamentin tekijän kuolemasta ja hänen hyväkseen tehdystä testamentista.[303] Jos testamentinsaaja laiminlöisi valvontavelvollisuutensa esimerkiksi siinä virheellisessä luulossa, että valvonta-aika alkaisi kulua vasta lesken oikeuden päätyttyä, menettäisi testamentinsaaja oikeutensa PK 14 luvun 3 §:n mukaan sitä perillistä vastaan, joka ei luopuisi testamenttia moittimasta. Toisaalta vaikka testamentinsaaja valvoisikin testamentin ja antaisi sen asianmukaisesti tiedoksi perillisille, ei testamentinsaajan tarvitsisi esittää vaatimusta jäämistön jaosta. Jakovaateen esittämistä ei ole sidottu mihinkään määräaikaan. Tässä suhteessa testamentinsaajan asema on ehdotuksessa rinnastettu täysin rintaperillisen asemaan.[304]

(3) Passiviteettiin perustuvan jakamattomuussuojan sisältö määräytyisi ehdotuksen mukaan vuoden 1965 PK 12 luvun 2—9 §:n mukaisesti. Sen mukaisesti, kuten edellä on lähemmin osoitettu, eloonjääneellä puolisolla olisi käyttöoikeuden haltijana velvollisuus säilyttää käyttöoikeuden alainen omaisuus omistajan varalle ja oikeus nauttia sen tuotto.[305] Testamentinsaajan asemasta ei ehdotuksessa ole erityisiä säännöksiä, minkä vuoksi testamentinsaajan asema riippuisi olennaisesti testamentin tulkin-

---

302 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 50 ss.

303 Testamentin valvonnasta ks. lähemmin *Rautiala, M:* Perintö ja testamentti, s. 356 ss sekä *Aarnio, A:* Jälkisäädökset, s. 305 ss.

304 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 50—51 ja siihen liittyen edellä, s. 123 ss.

305 Ks. lähemmin edellä s. 104 ss.

nasta. Jälkisäädöksen tulkinnasta ja kvalifioinnista puolestaan riippuisi se, sovellettaisiinko esimerkiksi kuolinpesän osakkuutta koskevia säännöksiä testamentinsaajaan vai ei, samoin kuin se, voitaisiinko PK 12 luvun omistajaa koskevia säännöksiä soveltaa testamentinsaajaan.

Eloonjääneen puolison asumisturva

(1) Eloonjäänyt puoliso saisi ehdotuksen 3 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan testamentinsaajan oikeuden estämättä pitää jäämistön jakamattomana hallinnassaan siltä osin kuin siihen kuuluu puolisoiden yhteisenä kotina käytetty tai siihen verrattava asunto, jos sellaista asuntoa ei kuuluisi lesken omaan varallisuuteen. Tämä muodostaisi lesken *ensisijaisen suojan* perittävän tekemää testamenttia vastaan niissä tapauksissa, joissa perittävältä ei jäänyt rintaperillistä.[306]

(2) Leski saisi ehdotuksen 4 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan samansisältöistä suojaa perittävän tekemää testamenttia vastaan niissä tapauksissa, joissa perittävältä jäisi rintaperillinen, jos testamentinsaaja esittäisi jakovaateen. Asumisturvaa koskeva säännöstö muodostaisi siten lesken *toissijaisen suojan* ehdotuksen 4 luvun mukaisissa tilanteissa.[307] Passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja väistyisi jakovaateen johdosta asumisturvaa koskevan suojan tieltä. On kuitenkin huomattava, että leski saisi *siirtymävaiheen jakamattomuussuojaa* myös testamentinsaajaa vastaan. Ehdotuksen 4 luvun 3 §:n mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi aina oikeus hallita jäämistöä kokonaisuudessaan jakamattomana kolmen kuukauden ajan luettuna siitä kun perinnönjako sai lainvoiman.[308] Siirtymävaiheen jakamattomuussuoja täydentäisi lesken toissijaista suojaa testamentinsaajaa vastaan PK 4 luvun mukaisissa tilanteissa.

Eloonjääneen puolison asumisturvaa koskevaa suojaa testamentinsaajaa vastaan voitaisiin verrata rintaperillisen suojaksi voimaan saatettuun *lakiosasäännöstöön*. Perittävän tekemä testamentti olisi siltä osin tehoton kuin se estäisi leskeä vetoamasta asumisturvaa koskevaan etuuteen. Lakiosasäännöstöstä lesken suojan erottaisi kuitenkin selvästi se, että siihen

306 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 34.

307 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 52.

308 Ks. lähemmin edellä s. 133.

ei liittyisi minkäänlaista *täydennysjärjestelmää*.[309] Perittävä voisi siten eläessään tehdä tyhjäksi lesken oikeuden jäämistöoikeudelliseen suojaan. Sisällöllisesti eloonjääneen puolison asumisturvaa koskeva »lakiosasäännöstö» vastaisi sitä suojasäännöstöä, jota on kaavailtu lesken suojaksi rintaperillisen esittämää jakovaadetta vastaan. Tästä syystä sen uudelleen analysoiminen ei olekaan tarpeen. Mitä edellä on sanottu eloonjääneen puolison oikeudesta asuntoon niissä tapauksissa, joissa rintaperillinen vaatisi jäämistön jakoa, vastaa mutatis mutandis ehdotuksen 3 luvun 2 §:n 1 momentin ja 4 luvun 2 §:n 1 momentin mukaista suojaa perittävän tekemää testamenttia vastaan.[310] Eräs erityiskysymys ansaitsee kuitenkin osakseen hieman lähempää huomiota.

(3) Jos eloonjääneen puolison asumisturvaa koskeva oikeusohje tulisi sovellettavaksi a) *lesken ensisijaisena suojana* perittävän tekemää testamenttia vastaan PK 3 luvun mukaisissa tilanteissa, olisi testamentinsaajan asema ehdotuksen mukaan yksinkertaisesti kuvattavissa. Koska toissijaisilla perillisillä ei ole lakiosaoikeutta, voi perittävä syrjäyttää heidät lopullisesti testamentillaan jäämistöstä. Testamentinsaaja joutuisi arvioimaan asemaansa ainoastaan suhteessa eloonjääneeseen puolisoon. Sen jälkeen kun testamentinsaaja olisi valvonut testamentin ja antanut sen asianmukaisesti tiedoksi, hänen tulisi ryhtyä *osittaisjakoa* koskeviin toimiin sen jäämistöosan jakamiseksi, joka voitaisiin jakaa lesken eläessä vaarantamatta lesken oikeutta asuntoon. Jäämistö olisi jätettävä osittaisjaossa siltä osin jakamatta kuin siihen sisältyisi ehdotuksessa tarkoitettu asunto. Vasta lesken kuoltua olisi mahdollista suorittaa *täydennysjako* testamentin lopulliseksi toimeenpanemiseksi.

Tilanne olisi olennaisesti toinen siinä tapauksessa, että lesken asumisturvaa koskeva säännös tulisi sovellettavaksi ehdotuksen 4 luvun mukaisissa tilanteissa b) *lesken toissijaisena suojana* perittävän tekemää testamenttia vastaan. Ensinnäkin eloonjääneen puolison oikeus hallita jäämistöä jakamattomana siltä osin kuin siihen sisältyisi ehdotuksessa tarkoitettu asunto syrjäyttäisi paitsi testamentinsaajan oikeuden, myös rintaperillisen oikeuden lakiosaan. Rintaperillisen ja testamentinsaajan olisi kumpaisenkin tyydyttävä siihen, että eloonjääneen puolison asema olisi heidän asemaansa turvatumpi.

---

309 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 10.

310 Ks. edellä jaksoa »Eloonjäänyt puoliso ja rintaperilliset».

Testamentinsaajan olisi kuitenkin *valvottava testamentti* vuoden 1965 PK 14 luvun 1 §:ssä säädetyssä ajassa voidakseen vedota ko. testamenttiin siihen perilliseen nähden, joka ei luopuisi testamenttia moittimasta. Vastaavasti rintaperillisen olisi tehtävä, kuten nykyisinkin, testamentinsaajalle säädetyssä ajassa *lakiosailmoitus*. Rintaperillisen tai testamentinsaajan vaatimuksesta toimitettavassa osittaisjaossa turvattaisiin ensinnäkin lesken oikeus asuntoon, sen jälkeen rintaperillisen oikeus lakiosaansa ja vasta kolmantena testamentinsaajan oikeus jäämistöön. Osittaisjaosta huolimatta leski voisi vedota ehdotuksen 4 luvun 3 §:n mukaiseen *siirtymävaiheen jakamattomuussuojaansa* ja siten pitää koko jäämistöä jakamattomana hallinnassaan kolmen kuukauden ajan luettuna siitä, kun perinnönjako sai lainvoiman. Vasta tämän ajanjakson umpeuduttua rintaperillisillä ja testamentinsaajalla olisi oikeus saada reaalisesti hallintaansa ne omaisuusesineet, jotka jaossa olisivat langenneet heidän osalleen.

Vähimmäisosuussäännöstö

Edellä jaksossa »Eloonjäänyt puoliso ja rintaperillinen» on tarkasteltu vähimmäisosuussäännöstöä lesken turvana niissä tilanteissa, joissa leski ei voisi vedota asumisturvaa koskevaan etuuteen, eikä myöskään itse omistaisi tietyt edellytykset täyttävää asuntoa. Ehdotuksen 3 luvun 2 §:n 2 momentin mukaan eloonjääneellä puolisolla olisi perittävän tekemästä testamentista huolimatta oikeus vähimmäisosuuteen silloin, kun hänelle ei voitaisi osoittaa ehdotuksen 3 luvun 2 §:ssä tarkoitettua asuntoa. Vastaava oikeus vähimmäisosuuteen leskellä olisi myös ehdotuksen 4 luvun mukaisissa tilanteissa. Se, mitä edellä on lausuttu ehdotetun säännöstön yksityiskohdista, pitää paikkansa myös silloin, kun vähimmäisosuussäännöstä sovellettaisiin lesken suojana testamentinsaajaa vastaan.[311]

Vähimmäisosuuteen luettaisiin kuuluvaksi ehdotuksen 3 luvun 2 §:n 3 momentin mukaan paitsi lesken oma varallisuus, hänelle kuolemantapauksen perusteella suoritettava hautausapu ja vakuutussopimuksen nojalla maksettava vakuutussumma. Ainoastaan siltä osin kuin vähimmäisosuutta ei voitaisi kattaa tällä omaisuudella, olisi se annettava jäämistön jaossa jäämistön säästöstä kertakaikkisena eränä. Tämän vuoksi

311 Ks. edellä s. 136 ss.

saattaisi olla mahdollista, että lesken oikeus vähimmäisosuuteen ei vähäisessäkään määrin estäisi testamentin täytäntöönpanoa. Vain siinä tapauksessa, että lesken oma varallisuus muodostaisi vähäisen osan vähimmäisosuuden arvosta, rajoittaisi vähimmäisosuussuoja testamentinsaajan oikeutta. Eloonjääneen puolison oikeus vähimmäisosuuteen syrjäyttäisi aina *yleistestamentinsaajan* oikeuden. Ehdotuksen 3 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan eloonjääneellä olisi oikeus määrätä, mitä hänelle tulisi antaa jäämistöstä vähimmäisosuuden katteeksi. *Legaatin saajaa* on ehdotuksessa kuitenkin pyritty suojaamaan lesken määräämisvallan shikaaninluontoiselta käytöltä. Eloonjäänyt puoliso ei ehdotetun PK 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan voisi käyttää optio-oikeuttaan legaatinsaajan oikeutta loukkaavasti, jos jäämistössä olisi sellaista omaisuutta, jolla vähimmäisosuus voitaisiin kattaa. Erityisjälkisäädöksen saajalla olisi myös mahdollisuus aina lunastaa testamentattu omaisuus käyvästä arvostaan, jollei testamentista muuta johtuisi, mikäli vähimmäisosuutta ei olisi mahdollista kattaa muutoin kuin sisällyttämällä siihen legaatissa nimetty omaisuus.[312]

Testamenttauskompetenssin rajoittamisen sosiaaliturvatehtävä

Eloonjääneen puolison suojaa perittävän tekemää testamenttia vastaan on mahdollista tuntuvasti parantaa siitä tasosta, johon vuoden 1965 PK:ssa on päädytty. Eräs keino, jota ei suomalaisessa lainvalmistelussa ole juurikaan pohdittu, olisi säätää eloonjääneen puolison suojaksi *lakiosaoikeus* perittävän tekemää testamenttia vastaan.[313] Murto-osaiseen oikeuteen jäämistöstä liittyy kuitenkin sosiaaliturvatehtävän kannalta eräitä ongelmia, joihin jo aikaisemmin on viitattu. Vähäinen murto-osa olisi merkityksetön lesken taloudellisen turvallisuuden kannalta ja jos taas murto-osa olisi kovin suuri, saattaisi se vaarantaa joidenkin muiden turvan tarpeessa olevien henkilöiden mahdollisuuden parantaa asemaansa jäämistöomaisuuden turvin.[314]

---

312 *Kolmannen työryhmän mietintö,* s. 38.

313 Pohjoismaista esim. Tanskassa ja Islannissa leskellä on lakiosaoikeus, ks. *Danielsen—Gaarden—Rogvi:* Arveloven, s. 54 ss.

314 *Walin* kritisoi juuri tältä kannalta lakiosasäännöstöä puolison suojana. Hänen mukaansa »mot en matematiskt verkande regel kan ur funktionssynpunkt

Järkevimmältä lainsäädäntövaihtoehdolta tulisi edellyttää, että se parhaalla mahdollisella tavalla toteuttaisi *mahdollisimman monta* ajateltavissa olevaa jäämistölainsäädännön tehtävää. Jos jäämistölainsäädännön sosiaaliturvatehtävä on toteutettavissa vaarantamatta esimerkiksi testamentinsaajan oikeutta jäämistöön, tulisi säädettävän normiston rakentua siten tasapainoitetulle järjestelmälle.

Jäämistölainsäädännön sosiaaliturvatehtävää toteutettaessa ei voida unohtaa sitä, että perintölainsäädäntöä ei sovelleta hermeettisessä tyhjiössä. Eloonjääneen puolison asemaan vaikuttavat olennaisesti muutkin etuusjärjestelmät, joiden sisältöä ja merkitystä lesken sosiaaliturvan kannalta arvioidaan seuraavissa jaksoissa.

---

framförallt invändas, att den kan ge för mycket eller för litet, allt efter omständigheterna». Ks. *Walin G:* Efterlevande makes rättställning, s. 28—29.

III PERHE-ELÄKEJÄRJESTELMÄ

Perinteisen sosiaaliturvakäsityksen mukaan sosiaaliturvalla tarkoitetaan nimenomaan julkisoikeudellisten mekanismien varaan rakentuvaa taloudellista turvaa. Vallitseva käsitys on tässä tutkimuksessa haluttu korvata kokonaisvaltaisella sosiaaliturvanäkemyksellä, jonka mukaan sosiaaliturvaa voidaan rakentaa sekä yksityisoikeudellisten että julkisoikeudellisten mekanismien varaan. Sosiaaliturvan alan uudelleen määrittämisellä ei ole haluttu kuitenkaan vähätellä sitä merkitystä, joka julkisoikeudella on sosiaaliturvan ohjailuinstrumenttina. Sen tehokkuus näkyy erityisen selvästi eriteltäessä perhe-eläkejärjestelmää.

(1) Perhe-eläkejärjestelmää on rakennettu toisaalta a) *ansioeläkejärjestelmän varaan* ja toisaalta b) *kansaneläkejärjestelmän pohjalle.* Ansioeläkejärjestelmän varaan rakentuvia perhe-eläkkeitä maksettiin vuonna 1978 yli 1,25 miljardin markan arvosta. Lesken- ja lapseneläkkeen saajia oli vastaavana aikana yli 218 000. Samana vuonna maksettiin kansaneläkelain pohjalle perustuvaa yleistä perhe-eläkettä yli 150 miljoonaa markkaa eri edunsaajille. Kyseessä on siten kansantalouden kannalta mittava tulonsiirto leskien ja orpojen hyväksi.

Vielä 1960-luvun alussa tilanne oli kokonaan toinen. Tuon ajan tunnelmia kuvaa *Pekka Kuusi* teoksessaan 60-luvun sosiaalipolitiikkaa seuraavasti: »Etäimmäs saavutetun kulutustason loukkaamattomuudesta olemme jääneet leskien ja orpojen kohdalla. Mietintö mietinnöltä me haikailemme, miten perhe-eläkkeisiin ei köyhässä maassamme riitä varoja. Puoli miljoonaa kansaneläkeläistä vetoaa täällä kansanedustajan sydämeen, parikymmentätuhatta leskeä ei. Vanhuksille ja työkyvyttömille siirtyy jälleen 14 lisämiljardia, leskien tarvitsemaa 2 miljardia löydy ei. Leskien ja orpojen puutteen äärellä kaavamainen sosiaalipolitiikkamme

---

[1] *Suominen, R — Arajärvi, E:* Sosiaalimenot vuonna 1977 sekä ennakkotiedot vuodelle 1978, s. 87.

henkii kollektiivista kylmyyttä».[2] Kuusen profeetallinen närkästys ei ollut aivan aiheetonta. Ainoastaan valtion virkamiesten ja eräiden eläkekassojen jäsenten perhe-eläketurva oli tuolloin jotakuinkin tyydyttävästi järjestetty. Sen jälkeen kehitys on ollut hämmästyttävän nopeaa. Perhe-eläketurvan piiriin saatettiin 1970-luvun alkuun mennessä kaikki leskeksi jääneet naiset ja orpolapset edunjättäjän ammatista riippumatta. 1960-lukua voikin hyvällä syyllä sen vuoksi kutsua *naisleskien vuosikymmeneksi.*

Perhe-eläkejärjestelmä on nykyään kaikkein mittavin suomalaisen yhteiskunnan leskenturvajärjestelmä. Silti perhe-eläkejärjestelmän oikeudellinen sääntely on jäänyt vaille lähempää tarkastelua oikeustieteellisessä kirjallisuudessa. Suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän oikeudellisesta sääntelystä saisi kuitenkin erheellisen kuvan, jos perhe-eläkejärjestelmä jätettäisiin tutkimuksen ulkopuolelle. Sen vuoksi seuraavassa jaksossa on tarkoitus pääpiirteittäin tarkastella niiden säädösten kokonaisuutta, jotka muodostavat perhe-eläkejärjestelmän perustan. Tarkastelu jakaantuu kahteen osaan, ansioperusteisia perhe-eläkkeitä käsittelevään ja yleistä perhe-eläkettä tarkastelevaan jaksoon.

1. ANSIOPERUSTEISET PERHE-ELÄKKEET

(1) Perhe-eläkkeen *ansioperusteisuudella* tarkoitetaan leskelle ja orvolle maksettavan eläkkeen suuruuden sitomista edunjättäjän ansioiden suuruuteen. Leskelle maksettava perhe-eläke voi teknisesti olla myös tarkoin määrätty osa siitä eläkkeestä, mitä edunjättäjä itse sai tai olisi ollut kuollessaan oikeutettu saamaan. Jälkimmäisessä tapauksessa olisi oikeastaan korrektimpaa puhua edunjättäjän eläkkeen suuruuteen sidotusta eli *eläkeperusteisesta* perhe-eläkkeestä kuin ansioperusteisesta perhe-eläkkeestä.

Eläkeperusteisen ja ansioperusteisen perhe-eläkkeen välillä ei ole ylikäymätöntä kuilua. Ansioeläkejärjestelmään kytketty lesken turva riippuu aina viime kädessä edunjättäjän tulojen suuruudesta. Vaikka perhe-eläke teknisesti määritettäisiinkin edunjättäjän eläkkeen perusteella, niin edunjättäjän eläke lasketaan kuitenkin hänen ansioidensa perusteella.

---

[2] *Kuusi, P:* 60-luvun sosiaalipolitiikka, s. 242.

Eläkeperusteisen perhe-eläkkeenkin suuruus riippuu siten edunjättäjän ansioiden suuruudesta. Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän oikeutus justifioidaan *sosiaaliturvan tavoitteiden kautta.*[3] Millään muulla sosiaaliturvajärjestelyllä ei ole niin helppoa turvata *edunsaajan kulutustason säilymistä ennallaan* sosiaalietuustapahtuman jälkeisenä aikana.

(2) Perhe-eläkejärjestelmän käytännön toteuttaminen on läheisesti kytketty yleiseen ansioeläkejärjestelmään, eikä perhe-eläkejärjestelmää voi tyydyttävästi käsitellä erittelemättä jossakin määrin myös ansioeläkejärjestelmää. Ansioeläkejärjestelmä on rakennettu joko a) *ammattialakohtaiseksi* tai b) *työnantajasidonnaiseksi.* Työntekijän eläketurvaan sovellettava laki valikoituu joko hänen tekemänsä työn laadun tai hänen työnantajansa mukaan. Leskille ja orvoille maksettavaan ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen sovellettava laki määräytyy saman mekanismin kautta. *Se eläkelaki, jota sovellettiin tai jota olisi tullut soveltaa edunjättäjän jälkeen, määrää myös sovellettavan perhe-eläkelain tai sovellettavat säännökset.* Ansioperusteinen perhe-eläkelainsäädäntö on siten toisen asteen lainsäädäntöä, jonka taustalta löytyy aina ansioeläkelainsäädäntö.

Ansioeläkelainsäädäntö

Ansioeläkelainsäädännön systematisointikriteerinä kahtiajako ammattialakohtaiseen ja työnantajasidonnaiseen eläkelainsäädäntöön auttaa hahmottamaan eläkenormistosta rakenneyhtäläiset ratkaisut. Siten muodostuva uusi kuva normistosta on helpommin myös sisällöllisesti ymmärrettävissä kuin systematisoimaton kokonaisuus. Systematisoinnilla on tässä sen vuoksi ensisijaisesti esitystekninen funktio.

(1) Valtaosa suomalaisesta aktiiviväestöstä kuuluu *työntekijäin eläkelain* (395/61) eli TEL:n soveltamisalan piiriin. TEL on luonteeltaan työn-

[3] Sosiaaliturvan virallistavoitteiksi on määritelty toisaalta a) tulojen uusjako yhteiskunnassa ja toisaalta b) saavutetun kulutustason säilyttäminen ennallaan. Nämä voivat olla keskenään ristiriitaisia tavoitteita. Jos sosiaaliturvan tavoitteeksi kaikilla tulotasoilla asetetaan saavutetun kulutustason säilyttäminen ennallaan, ei todellista tulojen tasaamista sosiaaliturvapolitiikan keinoin voida toteuttaa yhteiskunnassa siinä tapauksessa, että taloudellista kasvua ei tapahdu. Tulojen tasaaminen sosiaaliturvapolitiikan keinoin on suoritettava kansantalouden kasvuosuudesta, jos samaan aikaan pidetään kiinni saavutetun kulutustason säilyttämisestä. Ks. virallistavoitteista *Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö I. Yleiset periaatteet,* s. 22—25 sekä myös *Kuusi, P:* em. teos, s. 68—69.

antajasidonnainen ja se koskee yksityisissä työsuhteissa olevia työntekijöitä. TEL:n mukaisia vakuutuksia oli voimassa vuoden 1978 lopussa noin 835 000. Työntekijäin eläkelain »sisarlakina» voidaan pitää ammattialakohtaista *lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelakia* (134/62) eli LEL:a. LEL koskee vain määrätyillä ammattialoilla, kuten rakennus-, maatalous-, satama- ja metsäaloilla työskenteleviä henkilöitä. Näiden lukumääräksi arvioidaan noin 270 000. Selvästi ammattialakohtainen eläkelaki on *merimieseläkelaki* (72/56), joka koskee ulkomaanliikenteeseen käytettävässä aluksessa ja jäänsärkijässä työskenteleviä merimiehiä. Merimieseläkelain mukaisia vakuutusmaksuja suoritti vuonna 1978 noin 15 000 henkeä.[4]

Riidattomasti työnantajasidonnaisia työeläkelakeja ovat *valtion eläkelaki* (280/66) eli VEL, *kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelaki* (202/64) eli KVTEL sekä *evankelis-luterilaisen kirkon eläkelaki* (298/66) eli KiEL. Näitä lakeja sovelletaan aina silloin kun henkilö on virka- tai työsuhteessa tai siihen verrattavassa palvelussuhteessa valtioon, kuntaan tai evankelisluterilaiseen kirkkoon. Kyse on kaikkiaan hieman yli 600 000 ihmisen eläketurvasta. Työnantajasidonnaisiin eläkelakeihin rinnastuvat *Suomen Pankin, Postipankin* ja *Kansaneläkelaitoksen eläkesäännöt*, joiden mukaan näiden laitosten työntekijöiden ja niissä toimivien virkamiesten eläketurva on järjestetty. Näiden tärkeimpien ansioeläkelakien lisäksi on olemassa lukuisia yksittäistapauksia koskevia ammattialakohtaisia eläkelakeja, joiden luetteleminen ei tässä yhteydessä ole tarpeen.

(2) Eläkelainsäädännön systematisointiperusteena jako ammattialakohtaisiin ja työnantajasidonnaisiin eläkejärjestelmiin ei ole johdonmukaisesti loppuun saakka läpivietävissä. Esimerkiksi *kansanedustajain eläkelain* (329/67) mukainen eläketurva on vaikea paikantaa tähän dikotomiaan ja ratkaisu jää lopulta riippumaan siitä, pidetäänkö kansanedustajana olemista ammattina vai ei. Eräissä tapauksissa omaksuttu systematiikka ei tuo lainkaan lisäinformaatiota eläkejärjestelmän perusteista. Näkökulmasta riippuen *ortodoksisesta kirkkokunnasta annetun lain* (521/69) mukaista eläketurvaa voidaan pitää joko työnantajasidonnaisena — työnantajana ortodoksinen kirkko — tai ammattialakohtaisena — ammat-

---

4 Eläkelakien soveltamisalan piiriin kuuluvien työntekijöiden ja vakuutettujen lukumäärästä ks. *Vakuutusyhtiöt. SVT XXII: 84*, s. 94 ss, Merimieseläkekassa 1979, s. 14 sekä *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* Työeläke, s. 14.

tina pappi. Systematiikka ei myöskään auta havaitsemaan sitä, että ortodoksisen kirkon ylempien kirkkoisien ja viranhaltijoiden eläketurva määräytyy pääosin VEL:n mukaan, kun taas muiden työntekijöiden eläketurva määräytyy pääsääntöisesti TEL:n mukaan. Poikkeamakategoria on kuitenkin niin vähäinen, ettei sen vuoksi kannata kokonaan luopua edes jossakin määrin käyttökelpoisesta systematiikasta. Muussa tapauksessa eläkelainsäädännön hahmottaminen kokonaisuutena on hankalaa.

Omaksi erityisryhmäkseen ammattialakohtaisia eläkelakeja ryhmittyy yrittäjien eläketurva. Suomessa asuvan yrittäjän ja ammatinharjoittajan eläketurva määräytyy *yrittäjien eläkelain* (468/69) eli YEL:n mukaan. Maatalousyrittäjien eläketurva määräytyy oman erityislakinsa, *maatalousyrittäjien eläkelain* (467/69) eli MYEL:n mukaan. Yrittäjien eläketurva koskee yhteensä lähes 400 000 henkilöä.

(3) Ansioeläkejärjestelmän tarkoituksena on *työntekijän itsensä* saavuttaman kulutustason turvaaminen siinä tapauksessa, että hän saavuttaa eläkeiän, joutuu työttömäksi tai tulee työkyvyttömäksi. Ansioeläkejärjestelmä ei suinkaan automaattisesti edellytä leskien ja orpojen eläketurvan kehittämistä. Ne ovat kaksi tässä suhteessa kokonaan toisistaan erillään pidettävää asiaa. Käytännössä perhe-eläkejärjestelmä onkin liitetty usein *vasta jälkikäteen* ansioeläkejärjestelmään. Lesken aseman turvaamiseksi muutettiin miltei kaikkia edellä lueteltuja eläkelakeja 1960-luvulla tai niiden rinnalle säädettiin uusi, yksinomaan perhe-eläkkeitä koskeva laki. Uudistus ei tapahtunut samanaikaisesti koko eläkelainsäädännössä, vaan kehitys eteni perättäisten osittaisuudistusten kautta kohti kattavaa perhe-eläkelainsäädäntöä.

Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän normatiivinen perusta

(1) Perhe-eläkejärjestelmän juuret ulottuvat osittain samaan maaperään, mistä työväestön *vapaaehtoiset avustuskassat* ja *hautausapurenkaat* versoivat.[5] Ns. *julkisoikeudelliset eläkekassat* puolestaan muodostivat valtion peruspalkkaisten viran- ja toimenhaltijoiden omaisten turvajärjestelmän. Useimmat valtion peruspalkkaisista viran- ja toimenhaltijoista kuuluivat jäseninä johonkin leski- tai orpokassaan. Vanhin näistä kas-

[5] Ks. tästä lähemmin jäljempänä jaksoa V Hautausavustus.

soista oli perustettu jo vuonna 1819.[6] Leski- ja orpokassoihin osallistuminen oli pakollista. Huolimatta mittavasta valtionavusta kassoille, niiden maksamat eläkkeet menettivät inflaation vuoksi suurelta osalta merkityksensä. Rahan arvon heikkeneminen horjutti virkamiesten leskien sosiaaliturvan perusteita.[7]

(2) Julkisoikeudellisten eläkekassojen varaan rakentunut sosiaaliturva korvattiin vuonna 1951 voimaan tulleella *lailla valtion viran- tai toimen haltijain perhe-eläkevakuutuksesta* (305/51). Leski- ja orpokassojen sääntöjen mukainen perhe-eläketurva jäi kuitenkin lain säätämisestä huolimatta voimaan siltä osin, kun henkilö ei enää ollut valtion viran- tai toimenhaltija. Säädetyllä lailla ei myöskään puututtu muiden kuin valtion virkamiesten ja toimenhaltijoiden omaisten perhe-eläketurvaan. Rajoituksistaan huolimatta vuoden 1951 lakia perhe-eläkevakuutuksesta on pidettävä nykyisen ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän edelläkävijänä. Laki rakentui vakuutusperiaatteelle, jonka mukaan virkamiehen tai toimenhaltijan palkasta pidätettiin vakuutusmaksuna perhe-eläkerahastoon 2 % hänen palkastaan.

Perhe-eläkevakuutusta koskenut laki kumottiin vuonna 1956 *lailla valtion virkamiesten perhe-eläkkeistä ja hautausavuista* (696/56). Tämä laki on käytännössä yhä edelleen merkittävä virkamiesten leskien perhe-eläketurvan kannalta, sillä sen mukaan suoritettiin valtion varoista perhe-eläkettä leskille ja orpolapsille vuonna 1980 vielä yli 12 miljoonaa markkaa.[8] Vuoden 1956 perhe-eläkelakia on myöhemmin eläkeoikeudellisessa

---

6 KM 1943: 1. Julkisoikeudellisia eläkekassoja oli kaikkiaan kahdeksan. Vanhin niistä oli Sotaväen ja eräiden kulkulaitosvirastojen leski- ja orpokassa ja muut olivat perustettu seuraavasti: Helsingin yliopiston eläkekassa v. 1820, Siviilivirkakunnan leski- ja orpokassa v. 1840, Kouluvirkakunnan eläkekassa v. 1879, Kansakoulunopettajien leski- ja orpokassa v. 1880, Valtionrautateiden eläkelaitos v. 1882 ja vuonna 1931 perustettu Puolustuslaitoksen leski- ja orpokassa. Leski- ja orpokassojen asemasta lähemmin *Rytkölä, O:* Valtion vakinaisten virkamiesten palkkaus- ja eläkeoikeus, s. 194 ss.

7 *Leski- ja orpokassakomitean mietintö* 1948: 8, s. 8.

8 Tilastotietoja valtion eläkkeistä ja valtiokonttorin toiminnasta vuodelta 1980, s. 21. Valtion vanhan perhe-eläkelain merkitys tulee kuitenkin vastaisuudessa vähenemään sen jälkeen kun *lailla valtion perhe-eläkelain muuttamisesta* (959/79) rajoitettiin sen soveltamisalaa ja tehtiin mahdolliseksi siirtyminen vanhasta perhe-eläkejärjestelmästä uuteen. Ko. lain nojalla tehtiin valtiokonttorissa n. 600 päätöstä, joissa vanhan lain mukainen perhe-eläke muunnettiin uuden lain mukaiseksi perhe-eläkkeeksi. Ks. *em. lähde,* s. 1. *Valtion perhe-eläkelain voi-*

keskustelussa kutsuttu vanhaksi perhe-eläkelaiksi.[9] Valtion vanhaa perhe-eläkelakia täydennettiin vuonna 1959 annetulla *valtioneuvoston päätöksellä ylimääräisistä eläkkeistä* (30. 12. 1959/VvM:n kiertokirje 6660), jonka mukaan eräille n.s. »väliinputoajille» voidaan maksaa perhe-eläkettä.

(3) Vuosi 1956 muodostaa erään kulminaatiopisteen suomalaisen eläkelainsäädännön kehittämistyössä. Tätä aikaisemmin valtiovalta oli pyrkinyt kehittämään yksinomaan julkisen sektorin eläketurvaa. Vuoden 1956 yleislakon jälkeen valtioneuvosto asetti eläkekomitean, jonka tehtävänä oli tutkia työsuhteessa olevien henkilöiden eläketurvan kehittämistä. Eläkekomitean asettaminen perustui SAK:n, STK:n ja valtiovallan kesken käydyille sopimusneuvotteluille.[10] Näihin päiviin palautuu myös työmarkkinajärjestöjen aktiivinen osallistuminen sosiaalilainsäädännön uudistamistyöhön.[11] Vuoden 1956 eläkekomitea ei kuitenkaan katsonut voivansa ehdottaa perhe-eläkejärjestelmän toteuttamista.[12] Sen vuoksi ratkaisu leskien ja orpojen sosiaaliturvan osalta siirtyi kuusikymmenluvun jälkipuoliskolle.

(4) Yksityisen sektorin perhe-eläketurvan kehittämistyön kannalta ratkaiseva askel otettiin kuitenkin jo 1960-luvun alussa. Merimieseläkelaki tarjosi ensimmäisenä valmiin lainsäädännöllisen perustan perhe-eläkejärjestelmän liittämiselle työeläkkeiden yhteyteen. Perhe-eläkejärjestelmän voimaan saattamisesta sovittiin työmarkkinaosapuolten kesken ja sen vuoksi asia voitiin hoitaa hyvin vähäisellä virallisella lainvalmistelul-

---

maanpanolain 5 §:n muuttamisesta annetulla lailla (13/81) on säädetty, että edunsaajalla, joka 31 päivän joulukuuta 1968 jälkeen sattuneen kuolemantapauksen johdosta saa perhe-eläkettä aikaisempien säännösten nojalla, on oikeus siirtyä saamaan perhe-eläkettä valtion perhe-eläkelain nojalla ilmoittamalla tästä kirjallisesti valtiokonttorille ja luopumalla samalla aikaisempien säännösten mukaisesta oikeudestaan perhe-eläkkeeseen. Ko. muutos mahdollistaa siirtymisen vanhasta eläkejärjestelmästä uuteen harkinnan mukaan.

9 Ks. esim. *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 204—205.

10 *Louhelainen, P:* Eduskunta ja eläketurva, s. 42.

11 *Myllymäki, A:* Etujärjestöt, tulopolitiikka ja ylimmät valtioelimet, s. 33. Myllymäen haastattelemien työmarkkinajohtajien mukaan työeläkelakien aikaansaamista voidaan pitää etujärjestöjen merkittävimpänä lainsäädäntötuloksena 1957—1967. Ks. myös *Väänänen—Tomppo, Irma:* Työmarkkinajärjestöjen rooli sosiaalipolitiikan kehittämisessä Suomessa vuosina 1956—1979, s. 87, 91, 122 sekä s. 147 ss.

12 *Eläkekomitean mietintö 1960: 11,* s. 43.

la. *Laki merimieseläkelain muuttamisesta* (303/61) laajensi merimiesten eläketurvan koskemaan myös heidän perheenjäseniään.[13]

Lopullisen sysäyksen perhe-eläkelainsäädännön uudistustyölle antoi vuoden 1966 työehtosopimusratkaisu. Työehtosopimusratkaisun yhteydessä sovittiin siitä, että työntekijäin eläkelakeihin liitetään näitä tilanteita koskeva eläkesäännöstö.[14] Työmarkkinajärjestöjen keskinäisen sopimuksen käynnistämän lainsäädäntötyön seurauksena liitettiin TEL:iin *lailla työntekijäin eläkelain muuttamisesta* (639/66) ja LEL:iin *lailla lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelain muuttamisesta* (640/66) perhe-eläkettä koskevat säännökset. Näillä lainmuutoksilla saatettiin kerralla merkittävin osa maamme väestöstä perhe-eläketurvan piiriin. TEL toimi myöhemmin lainsäädännöllisenä esikuvana laadittaessa yrittäjien eläketurvaa koskevia säännöksiä. Yrittäjäeläkelakeihin sisältyikin heti niiden voimaan tulosta lukien TEL:n kanssa rakenneyhtäläiset perhe-eläkesäännökset.

(5) 1960-luvulla parannettiin myös julkisen sektorin viranhaltijoiden ja työntekijöiden eläketurvaa. *Kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelain* (202/64) mukaan oli mahdollista heti lain voimaan tultua suorittaa lisäeläketurvana työntekijän omaisille perhe-eläkettä. Lisäeläketurvan täsmällisempi sisältö määritettiin kunnallisen eläkelaitoksen valtuuskunnan vahvistamassa *kunnallisen eläkelaitoksen eläkesäännössä*. Perhe-eläketurvaa on myöhemmin olennaisesti parannettu siitä, millaiseksi se alunperin luotiin kunnallisessa eläkesäännössä.

Valtion uusi perhe-eläkelaki (774/68) tuli voimaan vuoden 1969 alussa. VPEL:n merkitys suomalaisen perhe-eläkejärjestelmän ymmärtämisen kannalta on keskeinen, sillä sen varaan rakentuu välittömästi merkittävä osa julkisen sektorin perhe-eläkelainsäädännöstä. Valtionapulaitosten elä-

---

13 Kansanedustaja *Hostilan* puheenvuoro kuvaa sattuvasti merimiesten leskien perhe-eläkkeitä koskevan säännöstön syntyä. Hostilan mukaan »on syytä todeta, etteivät kaikki ole tietoisia siitä, millä tavoin asianomaiset merenkulkijajärjestöt ovat sopimusteitse päässeet niin pitkälle, että merimieseläkelakia muuttamalla voidaan siirtyä perhe-eläkkeisiin, jotka muodostuvat kokonaista 60 %:ksi kulloinkin maksettavasta merimiespalkasta. Se on saavutus, joka antaa viitteitä siitä, millä tavoin eduskunnan tulisi aikanaan suhtautua myöskin yksityisoikeudellisessa työsuhteessa olevien eläkeoikeutta, ns. työläiseläkkeitä käsiteltäessä». *EK ptk* s. 283, 10. 3. 1961.

14 *Louhelainen, P:* Eduskunta ja eläketurva, s. 52. Ks. myös *SAK:n vuosikirja 1966*, s. 53.

keturva, josta on säädetty *lailla eräistä valtion varoista suoritettavista eläkkeistä* (392/69), vastaa valtion perhe-eläkelain mukaista turvaa. *Evankelisluterilaisen kirkon perhe-eläkelaki* (258/70) eli KiPEL ja *laki evankelis-luterilaisten hiippakuntain arkkipiispain ja piispain palkkauksesta ja eläkeoikeudesta* (143/28) nojaavat samalle lainsäädäntöperustalle.

Valtion uutta perhe-eläkelakia sovelletaan eläkkeen suuruuden määräämiseen myös *kansakoululaitoksen perhe-eläkkeistä annetun lain* (783/68), *peruskoulun viranhaltijain palkkauksesta, eläkkeestä ja perhe-eläkkeestä annetun lain* (9/72) sekä *eduskunnan oikeusasiamiehen eläkkeestä ja hänen kuoltuaan suoritettavasta perhe-eläkkeestä annetun lain* (284/66) mukaan. Vastaavasti *taiteilijaprofessorin viroista ja valtion taiteilija-apurahoista annetun lain muuttamista koskevan lain* (947/81) mukaan suoritetaan taiteenharjoittajan kuoltua hänen jälkeensä valtion varoista perhe-eläkettä samojen säännösten mukaan kuin virka- tai työsuhteessa valtioon olevan henkilön jälkeen.

VPEL:n soveltamisalaa on laajennettu myöhemmin koskemaan erityistapauksessa sellaisen henkilön perhe-eläketurvaa, joka siirtyy yksityiseltä sektorilta tiettyjen kansainvälisten järjestöjen palvelukseen. *Suomessa sijaitsevien pohjoismaisten instituuttien palveluksessa olevien oikeudesta eläkkeeseen annetun lain* (496/76) ja *Itämeren merellisen ympäristön suojelukomission palveluksessa olevien Suomen kansalaisten oikeudesta eläkkeeseen ja heidän jälkeensä suoritettavasta perhe-eläkkeestä annetun lain* (68/80) mukaan suoritetaan näissä laitoksissa palvelleen henkilön kuoltua perhe-eläkettä VPEL:n mukaan.

Valtion uuden perhe-eläkelain voimaan saattamisesta johtuen perhe-eläkettä koskevia määräyksiä muutettiin myös Suomen Pankin, Postipankin ja Kansaneläkelaitoksen eläkesäännöissä. Tämä oli suorastaan välttämätöntä, sillä *kansaneläkeasetuksen* (594/56) 12 a §:ssä on edellytetty, että eläkelaitoksen eläketurvan on vastattava valtion eläketurvaa. Samansisältöinen määräys on *postipankkiasetuksen* (793/69) 13 §:ssä. *Kansaneläkelaitoksen uusi perhe-eläkesääntö* (21. 3. 1969), *Postipankin uusi perhe-eläkesääntö* (26. 3. 1969) sekä *Suomen Pankin uusi perhe-eläkesääntö* (3. 6. 1969) vastaavatkin olennaisilta osiltaan valtion uutta perhe-eläkelakia.

Eläkkeiden suuruuden yhtenäistämiseksi maksetaan eräät valtion varoista suoritettavat vakinaiset perhe-eläkkeet, jotka on myönnetty ennen 1 päivää tammikuuta 1967 kuolleen henkilön jälkeen, uudelleen laskettuina vuodesta 1974 lukien. Vanhojen peruseläkkeiden uudelleen määrittä-

misestä on säädetty *eräiden valtion varoista suoritettavien perhe-eläkkeiden järjestelystä annetulla lailla* (329/74). Perhe-eläkkeiden järjestelylain mukaan vanha peruseläke korvataan tarkemmin määrätyissä tapauksissa uudella peruseläkkeellä.

Oman pohjalakinsa ansioperusteisessa perhe-eläkejärjestelmässä muodostaa vuonna 1967 säädetty *kansanedustajain perhe-eläkelaki* (330/67), mikä vuotta myöhemmin kumottiin samannimisellä lailla (791/68). Sen varaan rakentuu vuonna 1977 annettu *laki valtioneuvoston jäsenen oikeudesta eläkkeeseen ja hänen jälkeensä suoritettavasta perhe-eläkkeestä* (870/77). Näiden lakien perusteella maksetaan leskeneläkettä vuosittain muutamalle kymmenelle leskelle.

Jokseenkin yhtä harvalukuisissa tapauksissa leskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen *ylimääräisiä taiteilijaeläkkeitä koskevan valtioneuvoston perhe-eläkepäätöksen* (216/74) mukaan. Ylimääräistä perhe-eläkettä voidaan maksaa eräissä tapauksissa myös perhe-eläkettä saavien sotilaiden leskille. Eläkkeiden maksamista koskee näissä tapauksissa *valtioneuvoston päätös ylimääräisten lisäperhe-eläkkeiden myöntämisestä eräiden puolustusvoimain entisten viran- tai toimenhaltijoiden jälkeen* (566/71). Ylimääräistä perhe-eläkettä voidaan maksaa eräissä tapauksissa myös Suomen Pankin perhe-eläkesäännön, kansanedustajain perhe-eläkelain ja kunnallisen eläkesäännön perusteella. Harvoin sovellettavaksi tulee myös *opetusministeriön antama päätös ortodoksisen kirkon papiston perhe-eläkekassan ohjesäännön vahvistamisesta* (694/66).

(6) Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän normatiivinen perusta vaikuttaa hyvin kirjavalta. Vaikutelma ei ole pettävä. Epäyhtenäisestä lainvalmistelusta johtuen perhe-eläketurvassa voi olla huomattaviakin eroavuuksia sovellettavasta säännöstöstä riippuen. Tärkeimmät periaateratkaisut ovat kuitenkin kaikissa eri säännöksissä samansuuntaisia. Perhe-eläkelainsäädännön valmistelu on tapahtunut keskeisiltä osiltaan samojen kannatinpilareiden varassa. Tätä tosiasiallista sidonnaisuutta tiettyihin perusratkaisuihin voi käyttää ansioperusteisen perhe-eläkelainsäädännön uudelleen systematisoimisen kriteerinä. Seuraavaan taulukkoon on koottuna eri *pohjalakien* alle niiden varaan rakentuva perhe-eläkelainsäädäntö.

Perhe-eläkejärjestelmän lähempi analysoiminen osoittaa, että *valtaosa ansioperusteisesta perhe-eläkelainsäädännöstä rakentuu neljän pohjalain varaan.* Nämä pohjalait ovat a) työntekijäin eläkelaki, b) valtion perhe-

Taulukko n:o 5. Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän systemaattinen perusta

POHJALAKINA TEL (395/61)	POHJALAKINA VPEL (774/68)
LEL (134/62) YEL (468/69) MYEL (467/69) ..... MEL (72/56), joka on suhteellisen itsenäinen eläkelaki	KiPEL (258/70) sekä laki piispain eläkeoikeudesta (143/28) Kansakoululaitoksen perhe-eläkelaki (67/330) Peruskoulun viranhaltijain perhe-eläkelaki (9/72) Valtionapulaitosten eläkelaki (329/69) Perhe-eläkkeiden järjestelylaki (329/74) Perhe-eläkesäännöt Pohjoismaisia instituutteja ja Itämeren komissiota koskevat erityislait (496/76) sekä (68/80) L taiteilijaprofessorin viroista ja valtion taiteilija-apurahoista annetun lain muuttamisesta (947/81)
POHJALAKI KVTEL (202/64)	POHJALAKI Kansaned. perhe-eläkelaki (791/68)
I eläkevaihtoehto: Valtion vanha perhe-eläkelaki (696/56) II eläkevaihtoehto: suhteellisen itsenäinen eläketurva	L valtioneuvoston jäsenen jälkeen suoritettavasta perhe-eläkkeestä (870/77)

eläkelaki, c) kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelaki sekä d) kansanedustajain perhe-eläkelaki. Perhe-eläkejärjestelmän perustaksi valittu pohjalaki sisältää eläkkeen määräämisen kannalta tärkeimmät säännökset, joihin pohjalain varaan rakentuvassa muussa eläkelainsäädännössä usein tyydytään vain viittaamaan.

Edellä luonnostellusta pohjalakien nelikentästä puuttuvat *ylimääräistä perhe-eläketurvaa* koskevat viittaukset. Tälle on olemassa hyvin luonnollinen selitys. Ylimääräistä perhe-eläkettä koskevat valtioneuvoston

päätökset ja lain sekä kunnallisen eläkesäännön määräykset ovat luonteeltaan ad hoc-lainsäädäntöä, yksittäisen ongelman ratkaisemiseksi laadittua normistoa, jota säädettäessä ei ole mietitty niiden soveltumista eläkeoikeuden systematiikkaan. Seuraavassa taulukossa on koottuna yhteen tärkeimmät ylimääräistä ansioperusteista perhe-eläketurvaa koskevat säännökset.

Taulukko n:o 6. Ylimääräiset ansioperusteiset perhe-eläkkeet

YLIMÄÄRÄISET PERHE-ELÄKKEET
Vuoden 1959 VNp ylimääräisistä eläkkeistä (1959/VvM kk 6660)
Vuoden 1971 VNp ylimääräisistä lisäperhe-eläkkeistä eräille sotilaille (566/71)
Vuoden 1974 VNp ylimääräisiin taiteilija-eläkkeisiin liittyvistä ylimääräisistä perhe-eläkkeistä (216/74)
Suomen Pankin perhe-eläkesäännön (3. 6. 1969) mukaan maksettava ylimääräinen perhe-eläke
Kansanedustajain perhe-eläkelain (330/67) mukaan maksettava ylim. perhe-eläke
Kunnallisen eläkesäännön 45 §:n mukaan maksettava ylim. perhe-eläke (14. 11. 1979)

Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän sisällön analysoiminen on mahdollista suorittaa kootusti, sillä pohjalakien perusrakenne on eräänlaisesta luonnollisesta välttämättömyydestä johtuen samanlainen kaikissa eri tapauksissa. Jokaisessa pohjalaissa on ollut pakko ottaa kantaa a) perhe-eläkkeen myöntämisen yleisiin edellytyksiin, b) eläkkeen suuruuteen vaikuttaviin tekijöihin ja c) perhe-eläkkeen suorittamisvelvollisuuden kestoon. Seuraavassa jaksossa suoritettavassa erittelyssä pyritään ennen muuta yleiskatsaukselliseen ja eri järjestelmien yhtenäisten piirteiden esiinnostamiseen. Yksityiskohtainen eläkeperusteiden analysointi ja lainsoveltamisongelmien tarkastelu jäävät tämän työn tavoitteiden ulkopuolelle.

A. Perhe-eläkkeen myöntämisen edellytykset

(1) *Leskellä ei ole oikeutta ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen, ellei hänen puolisollaan ollut tai olisi ollut oikeutta jonkin ansioeläkelain mukaiseen vanhuus-, työttömyys- tai työkyvyttömyyseläkkeeseen.* Tämä on ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän välttämätön liityntä ansioeläkejärjestelmään. Ellei edunjättäjällä ollut itsellään oikeutta eläkkeeseen minkään ansioeläkelain perusteella, putoaa leski ansioperusteisen perhe-eläketurvan ulkopuolelle. Mutta ei sääntöä ilman poikkeusta. Valtioneuvoston ylimääräisiä eläkkeitä koskevan vuoden 1959 päätöksen mukaan ylimääräistä eläkettä maksetaan *nimenomaan* niissä tapauksissa, joissa edunjättäjä ei muodollisista tai muista syistä ole voinut saada palvelus- tai työvuosiaan vastaavaa vakinaista eläkettä.

(2) Edunjättäjän ikä avioliiton solmimishetkellä voi vaikuttaa myös lesken oikeuteen saada perhe-eläkettä. Jos avioliitto oli solmittu sen jälkeen, kun edunjättäjä oli täyttänyt 65 vuotta, ei leskellä ole oikeutta perhe-eläkkeeseen, vaikka edunjättäjällä itsellään olisikin ollut eläkeoikeus. Valtion vanhan perhe-eläkelain, valtioneuvoston ylimääräisiä eläkkeitä koskevan vuoden 1959 päätöksen sekä ylimääräisiin taiteilijaeläkkeisiin liittyvää ylimääräistä perhe-eläkettä koskevan päätöksen mukaan mainittu ikäraja on 63 vuotta. Kunnallisen eläkesäännön mukaan vastaava ikäraja on alhaisempi eli 60 vuotta.

Ansioperusteista perhe-eläkettä ei suoriteta leskelle lisäksi lainkaan niissä tapauksissa, joissa hän on *rikollisella teollaan tahallisesti aiheuttanut edunjättäjän kuoleman.* Tältä osin perhe-eläkejärjestelmä on sisäisesti johdonmukainen, eläkkeen menettämistä koskeva säännös on otettu kaikkiin perhe-eläkesäädöksiin.

(3) *Ansioperusteinen perhe-eläkelainsäädäntö ei ole vaikutuksiltaan taannehtivaa.* Oikeutta perhe-eläkkeeseen ei siten ole sellaisella leskellä, jonka edunjättäjä on kuollut ennen perhe-eläkettä koskevien säännösten voimaantuloa. Niinpä esimerkiksi TEL:n mukaan perhe-eläkettä voidaan maksaa vain, jos edunjättäjä on kuollut vuonna 1967 tai sitä myöhemmin. Perhe-eläketurvan säätämisen yhteydessä eduskunta tosin edellytti toivomusponnessaan, että »tutkittaisiin olisiko ja millä tavoin teknillisesti ja taloudellisesti mahdollista saattaa työeläkelakien piiriin kuuluneiden, mutta ennen 1 päivää tammikuuta 1967 kuolleiden työntekijäin omaiset

osalliseksi perhe-eläketurvasta».[15] Lausuma on jäänyt hurskaaksi toivomukseksi.

(4) Eräissä tapauksissa leskellä on *valintaoikeus* kahden eri perhe-eläkelain kanavoiman etuuden välillä. Optio-oikeus koskee lähinnä julkisen sektorin eläkkeitä niissä tapauksissa, joissa edunsaajalla on ollut oikeus aikaisemmin voimassa olleiden säännösten nojalla myös perhe-eläkkeeseen. Tällainen valintamahdollisuus on olemassa esimerkiksi valtion vanhan ja uuden perhe-eläkelain sekä kansanedustajain perhe-eläkelakien välillä. Valintaoikeus vanhan ja uuden perhe-eläkejärjestelmän kesken on toteutettu eläkeoikeuden säilyttämistä koskevalla ilmoituksella, jonka voi tehdä lain määräämässä ajassa.[16]

Perhe-eläkkeeseen oikeutetut lesket

(1) Suomalainen ansioperusteinen perhe-eläkejärjestelmä on laadittu ennen muuta *naispuolisen lesken suojaksi.* Miesleskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen huomattavasti harvalukuisemmissa tapauksissa kuin naisilla. Miehet eivät ole suinkaan epähuomiossa jääneet perhe-eläketurvan ulkopuolelle, vaan kysymys on tietoisesta lainsäätäjän valinnasta, joka ammentaa oikeutuksensa ikivanhasta rooliajattelusta. Naista pidetään taloudellisesti epäitsenäisenä ja kyvyttömänä henkilönä, jota mies huoltaa avioliitossa. Jos tämä huolto keskeytyy miehen kuoleman vuoksi, on yhteiskunnan otettava kantaakseen huoltovelvoite. Miehen sitä vastoin kuvitellaan aina tulevan toimeen omillaan. Hallituksen esityksen perusteluissa TEL:n muuttamiseksi vuonna 1966 sukupuolten välinen epätasa-arvoisuus on ilmaistu seuraavasti: »Sitä vastoin esiintyy vain harvoin tapauksia, joissa miespuolinen leski voisi olla perhe-eläketurvan tarpeessa. Yleensä hän joko pystyy elättämään itsensä työllään tai saa toimeentulonsa turvaamiseksi tarkoitettua työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkettä».

Itse asiassa hallituksen esityksen perustelu on käytettävissä olevien tulotietojen valossa aivan oikea. *Yleensä* mies pystyy elättämään itsensä ja *vain harvoin* miespuolinen leski voisi olla perhe-eläketurvan tarpeessa.

---

15 *1966 Vp. Edusk. vast. -Esitys n:o 50.*

16 Eläkejärjestelmän valintaoikeudesta kunnallisen eläkesäännön mukaan ks. *Kankkunen, A:* Kunnallisten eläkejärjestelmien valinta 31. 12. 1966 jälkeen, s. 182 ss ja VEL:n sekä VPEL:n mukaan *Vekara, M:* Valtion virkamiesten oikeus eläkkeeseen erityisesti eläkejärjestelmän valintaa silmälläpitäen. Ks. myös alaviite 8.

Myöskään naispuoliset lesket eivät aina ole perhe-eläketurvan tarpeessa. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kannalta olisi johdonmukaisempaa ohjata perhe-eläkkeeseen käytettävät varat ainoastaan sellaisiin tapauksiin, joissa todellinen taloudellinen tarve eläkkeeseen on olemassa. Missään tapauksessa sellainen johtopäätös ei voi olla oikea, jonka mukaan kaikkien henkilöiden oikeus eläkkeeseen evätään sen vuoksi, että joillakin on mahdollisuus tulla toimeen ilman eläkettä. Miespuolisten leskien syrjäyttäminen perhe-eläkkeestä loukkaa lisäksi *kansalaisten yhdenvertaisuusperiaatetta.*

Suomen Hallitusmuodon (94/15) 5 §:n mukaan Suomen kansalaiset ovat yhdenvertaiset lain edessä. Yhdenvertaisuussäännös on ilmaus muodollisen oikeudenmukaisuusperiaatteen velvoittavuudesta viranomaisille ja lainsäätäjälle. *Kastari* nimittääkin hallitusmuodon ko. säännöstä oikeudenmukaisuusstandardiksi.[17] *Muodollisen oikeudenmukaisuusstandardin mukaista on se, ettei lainsäätäjä aseta ketään toista huonompaan asemaan kansallisen tai etnisen alkuperän eikä sukupuolen perusteella.* Mieslesket ovat tämän päivän Suomessa toisen luokan kansalaisia, julkisoikeudellisten mekanismien varaan rakentuva sosiaaliturva syrjii kansalaisia sukupuolen perusteella.

Monissa arvovaltaisissa puheenvuoroissa on eri yhteyksissä vaadittu miesleskien saattamisesta perhe-eläketurvan piiriin. Sellainen vaatimus sisältyy useimpien puolueiden puolueohjelmaan tai sosiaalipoliittiseen erillisohjelmaan. *Tasa-arvoasiain neuvottelukunta* on edellyttänyt perhe-eläkkeiden maksamista leskille heidän sukupuolestaan riippumatta.[18] Niin-

---

[17] *Kastari, P:* Kansalaisvapauksien perustuslainturva, s. 273 ss.

[18] *Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan kirje* 46/51/78. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan käsityksen mukaan perhe-eläkejärjestelmää tulisi kehittää seuraavia pääperiaatteita noudattaen. 1. Perhe-eläke-etuuksien tulisi kohdentua ensisijaisesti alaikäisiin lapsiin, erityistapauksissa myös sitä vanhempiin työkyvyttömiin ja opiskeleviin lapsiin. 2. Leskellä tulisi sukupuolesta riippumatta olla oikeus eläkkeeseen mikäli hän on ollut puolisostaan taloudellisesti riippuvainen eikä hänen korkeahkon ikänsä, sairaalloisuutensa, paikkakunnan heikon työllisyystilanteen tms. vuoksi voida katsoa pystyvän hankkimaan työllään riittävää elatusta. 3. Leskellä tulisi olla oikeus saada koulutusta ammattiin ja tarvittaessa myös avustusta lasten hoidon järjestämiseen koulutukseen osallistumisen ajaksi ja 4. leskellä, mikäli hän puolison kuoleman tapahtuessa ei ollut työssä, tulisi olla oikeus saada ns. siirtymävaiheen eläkettä perheen taloudellisen tilanteen vaatimien järjestelyjen ajaksi. — Sukupuolen vaikutuksesta ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen ks. lisäksi *Peräläinen, A:* Miespuoliset lesket ja perhe-eläke, passim.

ikään Suomen hallituksen ohjelmassa sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseksi on kiinnitetty tähän kysymykseen huomiota.[19] Mieslesken rinnastamista naisleskeen edellytetään myös *SAK:n sosiaalipoliittisessa ohjelmassa.*[20] Lainuudistuksen edellyttämä yksimielisyys näyttäisi siten olevan riidattomasti olemassa. Sanoista on kuitenkin pitkä matka tekoihin.[21]

(2) Nykyisin voimassa olevien ansioperusteisten perhe-eläkelakien mukaan miesleskelle voidaan maksaa *hänen toimeentulostaan riippumatta* valtion perhe-eläkelakien sekä niihin välittömästi liittyvien muiden perhe-eläkelakien mukaan. Niinikään miesleskellä on oikeus saada perhe-eläkettä Suomen Pankin ja Postipankin perhe-eläkesääntöjen sekä Kansaneläkelaitoksen uuden perhe-eläkesäännön nojalla. Samassa asemassa ovat miesleskет kansanedustajain perhe-eläkelakien ja niihin liittyvän valtioneuvoston jäsenen eläkelain mukaan. Näissä tilanteissa perhe-eläke on yhteensovitusneutraali etuus muilla kuin järjestelmän sisäisen yhteensovituksen tasoilla. Muissa tapauksissa mieslesken oikeus eläkkeeseen, jos hänellä sellainen on, on yksittäistapauksessa ratkaisijan harkinnasta riippuvainen.

Merimieseläkelain ja evankelis-luterilaisen kirkon perhe-eläkelain mukaan miespuolisella leskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen, *jos mies on työkyvytön.* MEL:n mukaan edellytetään lisäksi näissä tapauksissa, että vaimo on ollut miehen pääasiallinen elättäjä ja KiPEL:n mukaan sitä, että miehellä ei ole ilman eläkettä varoja tarpeelliseen toimeentuloon. Työkyvyttömyysedellytys mieslesken eläkkeen ehtona oli myös Kansaneläkelaitoksen vanhassa perhe-eläkeohjesäännössä vuodelta 1964. Val-

---

19 *Suomen hallituksen ohjelma sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi YK:n naisten vuosikymmenen jälkipuoliskolla 1980—1985.* Hallitus pitää yhteiskunnassa vallitsevaa sukupuolten eriarvoisuutta vakavana epäkohtana, jonka poistamiseksi julkisen vallan, työmarkkinajärjestöjen samoin kuin muiden yhteisöjen ja yksityisten kansalaisten tulee ponnistella ja sen vuoksi hallitus edellyttää, että perhe-eläkejärjestelmän uudistamista selvitettäisiin siten, että *pääasiallisina edunsaajina olisivat huollettavat lapset ja puoliso, milloin tämä on ollut riippuvainen toisen puolison tuloista* (kurs. tässä). *Virallinen lehti. Valtioneuvoston viikko X N:o 51.* 1980.

20 *SAK:n sosiaalipoliittinen ohjelma,* s. 202.

21 Näin myös Ruotsissa, jossa jo vuosikymmen sitten hahmotettiin perhe-eläkeuudistuksen päälinjat sukupuolten välisen tasavertaisuuden pohjalle. Ks. *Familjepensionsfrågor m.m.* SOU 1971: 19 sekä yksityiskohtaisemmin *Familjepension* SOU 1981: 61, passim.

tioneuvoston ylimääräisiä eläkkeitä koskevan vuoden 1959 päätöksen mukaan leskelle maksettavan ylimääräisen eläkkeen edellytyksenä on, että aviopuoliso on ollut valtion palveluksessa tai työssä vähintään kymmenen vuotta ja että leski on täyttänyt viisikymmentä vuotta tai hän on sairautensa vuoksi ansiotyöhön kykenemätön. Ylimääräistä eläkettä maksetaan sukupuolesta riippumatta mies- ja naisleskelle.

Kunnallisen eläkesäännön 22 §:n mukaan peruseläketurvan ja lisäeläketurvan mukaista lesken eläkettä voidaan maksaa miespuoliselle leskelle ainoastaan siinä tapauksessa, että mies on ruumiinvian tai vähentyneiden ruumiin- tai sielunvoimien vuoksi tullut pysyvästi työhön kykenemättömäksi ja on edunjättäjän kuollessa saanut pääosan elatuksestaan edunjättäjältä. Miesleskelle maksettavan kunnallisen perhe-eläkkeen lisäedellytyksenä on se, että edunjättäjän jälkeen *avio-oikeuden tai jälkisäädöksen perusteella tai perintönä tuleva omaisuus yhdessä miehen yksityisen varallisuuden kanssa* on niin vähäinen, ettei miesleski voi siitä saada kohtuullista toimeentuloa. Mainittu lisäedellytys on ansioperusteista perhe-eläketurvaa koskevassa lainsäädännössä ainutlaatuinen. Eräänlaisella vähimmäisosuusjärjestelmään rinnastuvalla yhteensovitussäännöllä, jolla eläke on expressis verbis kytketty yksityisoikeudellisten säännösten kanavoiman etuuden suuruuteen, ratkaistaan mieslesken oikeus perhe-eläkkeeseen.[22]

(3) TEL:n, LEL:n, YEL:n ja MYEL:n mukaan miesleskellä ei ole oikeutta missään olosuhteissa perhe-eläkkeeseen. Mikään ei kuitenkaan estä työnantajaa tai yrittäjää vapaaehtoisesti saattamasta voimaan lakisääteistä eläketurvaa parempia etuuksia, jotka täydentävät em. lakien peruseläketurvaa. TEL:n, YEL:n ja MYEL:n delegointisäännöksen mukaan sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee lähemmin ne ehdot, joilla tällainen eläketurvan laajennus voidaan rekisteröidä. *Sosiaaliministeriön työntekijäin eläkelain 11 §:ssä tarkoitettujen vapaaehtoisten lisäetujen rekisteröimisehdoista antaman päätöksen* (745/66) sekä *sosiaali- ja terveysministeriön maatalousyrittäjien eläkelain 11 §:ssä ja yrittäjien eläkelain 11 §:ssä tarkoitetun eläketurvan rekisteröimisehdoista antaman päätöksen* (679/69) mukaan eläketurvakeskuksen asiana on lähemmin päättää, minkä sisältöisinä vapaaehtoiset lisäedut voidaan rekisteröidä. Ministeriön päätöksen valtuuttamana eläketurvakeskuksen hallitus on vah-

[22] Vähimmäisosuusjärjestelmästä lähemmin ks. jaksoa II, jossa käsitellään perhe- ja perintöoikeudellista lesken suojaa.

vistanut 19. 2. 1975 ja 20. 10. 1976 näiden lakien mukaiset rekisteröimiskelpoiset lisäetuudet. Eläketurvakeskuksen tekemän päätöksen mukaan TEL 11 §:n nojalla *ei* ole mahdollista rekisteröidä sellaista vakuutusehtojen vapaaehtoista laajennusta, jonka mukaan miespuolisella leskellä olisi oikeus perhe-eläkkeeseen puolisonsa kuoleman johdosta.

Lasta huoltavan lesken eläke

(1) Ansioperusteisessa perhe-eläkejärjestelmässä lesken oikeus perhe-eläkkeeseen on eräissä tapauksissa *kytketty* lapsen oikeuteen saada perhe-eläkettä. Kytkentä *lapsen eläkkeen* ja *lesken eläkkeen* välillä on toteutettu yksinkertaisella tavalla, mistä kunnallisen eläkesäännön 22 § olkoon oivallisena esimerkkinä. Mainitun säännöksen mukaan leskellä ei ole oikeutta perhe-eläkkeeseen, jos avioliitto oli solmittu edunjättäjän täytettyä 60 vuotta tai jos edunjättäjä oli ollut avioliiton solmimisesta lähtien työkyvyttömyyseläkkeeseen oikeuttavassa määrin työkyvytön taikka jos avioliitto oli edunjättäjän kanssa kestänyt vähemmän kuin kolme vuotta ja edunjättäjän kuolema oli johtunut sairaudesta, josta hänen avioliittoon mennessään on katsottava olleen tietoinen. Nämä rajoitukset *eivät* ole kuitenkaan esteenä perhe-eläkkeen myöntämiselle leskelle, mikäli edunjättäjällä ja leskellä on a) *yhteinen alaikäinen lapsi* tai b) *yhteinen ottolapsi.*

Kunnallisen eläkesäännön mukaan lasta huoltavan lesken eläke on poikkeuksellisesti rajoitettu huomattavasti vähälukuisempiin tapauksiin kuin muun perhe-eläkelainsäädännön mukaan on asianlaita. Esimerkiksi VPEL 3 §:n mukaan leskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen, jos edunjättäjän jälkeen on jäänyt a) *puolisoiden yhteinen lapsi,* b) *yhteinen ottolapsi,* c) *jommankumman puolison ottolapsi* tai d) *sellainen avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi, joka on tunnustettu* tai e) *jota koskeva elatusvelvollisuus on asianmukaisella sopimuksella tai tuomioistuimen päätöksellä vahvistettu.* Edellytyksenä lesken eläkkeen suorittamiselle näissä tapauksissa on se, että edunjättäjä ja leski ovat yhteisesti huolehtineet eläkkeeseen oikeutetun lapsen elatuksesta. Vastaavasti leskeä pidetään TEL 4 a §:n mukaan edunsaajana, jos edunjättäjän jälkeen on jäänyt perhe-eläkkeeseen oikeutettu joko a) *lesken oma lapsi* tai b) *sellainen muu lapsi, jonka elatuksesta edunjättäjä ja leski ovat yhteisesti huolehtineet.*

(2) Jos on olemassa eläkkeeseen oikeutettu lapsi, saa leskikin aina eläkettä, mikäli eläkkeen saamisen yleiset edellytykset vain täyttyvät. Eläkettä maksetaan siten leskelle, joka ei ole surmannut puolisoaan ja joka sattuu olemaan oikeaa sukupuolta. *Lesken omalla iällä eikä kuoleman johdosta purkautuneen avioliiton kestolla ole mitään vaikutusta eläkkeen suorittamiselle.* Hyvinkin nuoret lesket voivat lyhyen avioliiton jälkeen olla oikeutettuja ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen, vaikka puolison kuollessa olisikin ollut vireillä kanne avioliiton purkamisesta tai vaikka puolisot olisivatkin eläneet asumuserossa toisistaan, sillä eläkettä maksetaan *muodollisen avioliittokriteerin* perusteella.

Yksinäisen lesken oikeus perhe-eläkkeeseen

(1) Lesken eläkkeen maksamista nuorelle lapsettomalle puolisolle ei ole pidetty tarpeellisena. Lapsettoman lesken oikeus perhe-eläkkeeseen on yleensä asetettu riippumaan toisaalta a) *hänen iästään* ja toisaalta b) *avioliiton kestosta.* Ansioperusteisessa perhe-eläkelainsäädännössä vaaditaan yleensä yksinäiselle leskelle maksettavan perhe-eläkkeen välttämättöminä edellytyksinä, että leski on edunjättäjän kuollessa täyttänyt 40 vuotta ja avioliitto on jatkunut vähintään kolme vuotta. MEL:ssa lesken alaikärajaksi edunjättäjän kuolinhetkellä on asetettu 35 vuotta. Molempien mainittujen edellytysten on täytyttävä, jotta eläkettä voitaisiin maksaa lapsettomalle leskelle.

(2) Yksinäiselle leskelle voidaan kuitenkin eräissä tapauksissa maksaa perhe-eläkettä *hänen iästään riippumatta.* Valtion vanhan perhe-eläkelain mukaan lesken iällä ei ole eläkkeen maksamiselle mitään merkitystä. Myöskään kunnallisessa eläkesäännössä ei lesken eläkkeen maksamiselle ole asetettu alaikärajaa. Eläkesäännön 23 §:n mukaan leskelle voidaan maksaa perhe-eläkettä eräissä tapauksissa *avioliiton kestostakin riippumatta.* Yksinäisellä leskellä on oikeus kunnallisen eläkesäännön 23 §:n mukaan perhe-eläkkeeseen, vaikka avioliitto oli edunjättäjän kanssa kestänyt vähemmän kuin kolme vuotta, jos edunjättäjän kuolema johtui sairaudesta, mistä leski ei ollut avioliittoon mennessään tietoinen. Niinikään lapsettomalle leskelle voidaan maksaa perhe-eläkettä kunnallisen eläkesäännön mukaan hänen iästään ja avioliiton kestosta täysin riippumatta, jos edunjättäjä on avioliiton solmimisen jälkeen tullut työkyvyttömyyseläkkeeseen oikeuttavassa määrin työkyvyttömäksi ja sittemmin

kuollut. MEL:n mukaan yksinäiselle leskelle voidaan maksaa *avioliiton kestosta ja lesken iästä riippumatta* perhe-eläkettä, jos leski on sairauden, vian tai vamman takia pysyvästi kykenemätön huolehtimaan itsestään voimiaan tai kykyään vastaavalla työllä.

(3) TEL:n mukaisiin perhe-eläkkeen ehtoihin on mahdollista tehdä laajennus, jonka mukaan lapsettomalla leskellä on oikeus *avioliiton kestosta ja iästään riippumatta* leskeneläkkeeseen. Avioliiton kestoa koskevaa kolmen vuoden aikarajoitusta on kuitenkin noudatettava ns. työkyvyttömyystapauksessa, jossa työkyvyttömyys oli olemassa jo ennen avioliiton solmimista. Lisäeläketurvan mukaista perhe-eläkettä ei suoriteta myöskään sellaiselle leskelle, jonka puoliso on kuollut vuoden kuluessa työsuhteensa alkamisesta ja jonka kuoleman pääasiallisena syynä on sellainen sairaus, joka on selvästi ilmennyt ennen työsuhteen alkamista. Lisäeläketurvan mukaista perhe-eläkettä ei koskaan suoriteta TEL:n mukaan leskelle, jos työntekijä on ollut eläketurvan piiriin tulostaan lähtien täyteen työkyvyttömyyseläkkeeseen oikeuttavassa määrin työkyvytön. Avioliiton kestoa ja lesken ikää koskevia peruseläketurvan määräyksiä ei ole mahdollista muuttaa MYEL:n ja YEL:n mukaan.

Lesken eläke entiselle aviopuolisolle

(1) Ansioperusteista perhe-eläkettä koskevien säädösten mukaan leskellä on oikeus eläkkeeseen pääsääntöisesti vain silloin, kun avioliitto purkautuu puolison kuoleman johdosta. Työeläkejärjestelmää on kuitenkin ehdotettu muutettavaksi siten, että myös *eronneella puolisolla* olisi oikeus leskeneläkkeeseen.[23] Jo tällä hetkellä entisellä aviopuolisolla on eräissä tapauksissa oikeus leskeneläkkeeseen.

Valtion vanhan perhe-eläkelain mukaan ex-puolisolla on oikeus saada perhe-eläkettä edunjättäjän jälkeen, mikäli ensiksi kuollut puoliso on *oikeuden lainvoimaisen päätöksen* tai *kirjallisen sopimuksen perusteella ollut velvollinen suorittamaan entiselle aviopuolisolleen elatusapua.* Per-

---

[23] *Eläketurvakeskuksen muistio työeläkkeen jakamisesta avioeron yhteydessä,* 7. 1. 1980, missä ehdotetaan *työeläkkeen osittamista* avioeron yhteydessä. Muistion mukaan »jakamismallin käyttöön otto esim. työryhmän esittämässä muodossa ilmeisestikin edellyttäisi eronneen eläketurvaa vastaavan edun takaamista myös leskille», Ks. s. 9. myös *Perheenemäntien eläketurvaa selvitelleen työryhmän raportti. Eläketurvakeskus* 8. 11. 1977.

he-eläkettä suoritetaan entiselle puolisolle näissä tapauksissa kuitenkin *vain* sillä edellytyksellä, että sitä on edunjättäjän ja hänen aviopuolisonsa taloudelliset olosuhteet, avioliiton kestoaika ja avioeron syy huomioon ottaen pidettävä kohtuullisena. Edunjättäjän entisellä aviopuolisolla on oikeus samoilla perusteilla perhe-eläkkeeseen niin ikään Kansaneläkelaitoksen vanhan perhe-eläkeohjesäännön perusteella.

(2) Myös KVTEL:n mukaan perhe-eläkkeen edunsaajana voi poikkeuksellisesti olla entinen aviopuoliso. Eronneen puolison oikeus perhe-eläkkeeseen ei kuitenkaan ole ehdoton. Perusedellytyksenä perhe-eläkkeen maksamiselle eronneelle puolisolle on, että edunjättäjä oli oikeuden lainvoimaisen päätöksen tai kirjallisen sopimuksen perusteella velvollinen suorittamaan puolisolleen elatusapua. Tältä osin eläkkeen myöntämisen edellytykset ovat yhtenevät valtion vanhan perhe-eläkelain ja KVTEL:n mukaan. Jälkimmäisessä tapauksessa eläkkeen maksaminen jää kuitenkin aina riippumaan viime kädessä kunnallisen eläkelaitoksen harkinnasta. Eronneen puolison oikeus perhe-eläkkeeseen ei vähennä kuoleman johdosta leskeksi jääneen puolison oikeutta eläkkeeseen.

B. Perhe-eläkkeen suuruuteen vaikuttavat tekijät

Ansioperusteisen perhe-eläkkeen suuruus riippuu monista eri muuttujista. Näiden muuttujien sisällön yksityiskohtainen erittely ei ole välttämätöntä sellaisessa suppeassa tutkimuksessa, jonka tavoitteena on arvioida sosiaaliturvan rakentamisen juridisia mahdollisuuksia ja eri oikeudellisten sääntelymekanismien tehokkuutta taloudellisen turvattomuuden poistamisessa. Tämän työn tarpeisiin riittää tärkeimpien osatekijöiden yleisluonnehdinta.

Leskeneläke määräytyy *edunjättäjän ansioiden suuruuden,* hänen *palvelusaikansa pituuden, eläkeprosentin* ja *edunsaajien lukumäärän mukaan.* Työvoiman liikkuvuudesta johtuen ihmiset tekevät elämänsä aikana työtä useammille eri työnantajille ja toimivat lukuisissa eri ammateissa. Lainsäädännöllisestä perusratkaisusta johtuen perhe-eläke on tällöin määrättävä monen eri eläkelain nojalla. Lopullinen leskeneläke on näissä tapauksissa yksittäisten eläke-sirpaleiden summa. Perhe-eläkkeen suuruuteen vaikuttaa olennaisesti se, tuleeko eläke maksettavaksi ns. *va-*

paakirjan perusteella vai suoritetaanko eläkettä ns. *täysitehoisena eläkkeenä.* Perhe-eläkejärjestelmän koossapitävä voima on kuitenkin yhteensovitussäännöstö, joka lopulta myös määrää suoritusvelvollisten keskinäiset suhteet.[24]

Eläkkeen perustana oleva palkka

(1) Työntekijöiden nimellisansiot muuttuvat vuosittain tai jopa kuukausittain heidän työssäoloaikanaan. Eläketurvan kannalta ei ole yhdentekevää, millä tavoin eläkkeen perustaksi asetettava ansio vahvistetaan. Työntekijän saaman kuukausiansion määrä vaikuttaa jopa sovellettavan eläkelain valikoitumiseen. Merkittävimpien ansioeläkelakien mukaan henkilön on ansaittava kuukaudessa vähintään tietty minimisumma, jotta hän ylipäätään voi tulla eläketurvan piiriin.

TEL:n mukaan *eläkkeen perustana oleva palkka* lasketaan erikseen jokaisesta työsuhteesta. Työsuhteen päättymisvuotta edeltäneen kolmen vuoden ansio korjataan päättymisvuoden palkkaindeksiä vastaavaksi ja näiltä neljältä viimeiseltä vuodelta lasketaan erikseen työntekijän saama keskimääräinen kuukausiansio. Neljästä kalenterivuodesta jätetään paras ja huonoin pois ja *eläkkeen perustaksi otetaan kaksi keskimmäistä vuotta.* Näin saadun palkan perusteella lasketaan eläke kunkin työsuhteen osalta erikseen. Lopullinen eläke on eri työsuhteista ansaittujen eläkkeen osien summa. VEL:n, KiEL:n sekä KVTEL:n mukaan eläkkeen perustana oleva palkka lasketaan samalla tavoin kuin TEL:n mukaan. Viimeksi mainittujen eläkelakien nojalla palvelusta pidetään kuitenkin yhtenä kokonaisuutena, eikä osaeläkkeitä ole siten tarpeen laskea.

(2) *Yrittäjätulon* määrääminen on monesta eri syystä huomattavasti hankalampaa kuin palkkatulon toteaminen. Tämän vuoksi esimerkiksi MYEL:n yrittäjätuloa koskevat määräykset ovat erittäin yksityiskohtaisia. YEL:n mukaan vahvistettava vuosittainen ansio ei saa olla määrättyä ylintä rajatuloa korkeampi. MYEL:n ja YEL:n mukaan eläkkeen perustana käytetään koko yrittäjätoiminnan ajalta laskettua keskimääräistä yrittäjätuloa. Samalle *keskiarvoperiaatteelle* rakentuu myös LEL, jonka mukaan eläkkeen perustana oleva palkka lasketaan kaikkien sen lain piirissä ansaittujen palkkojen keskiarvona.

---

[24] Ks. jäljempänä lukua VIII »Sosiaalietuuksien yhteensovittaminen».

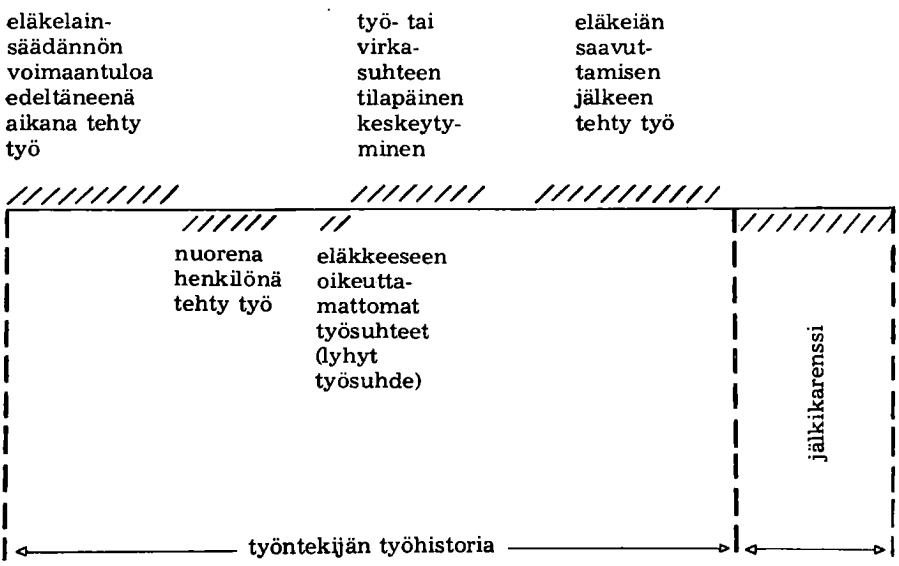
(3) Ansioeläkelakien mukaan eläkkeen perustana olevaan palkkaan luetaan tavallisesti kuuluviksi a) *veronalaisen rahapalkan* ohella rahaksi muutettu b) *luontaisetu* ja c) *lomaltapaluuraha.* Sitä vastoin palkkaan ei perhe-eläkettä laskettaessa lueta kuuluvaksi palveluksen päättyessä maksettavaa lomakorvausta. TEL:n, LEL:n, VEL:n, KiEL:n ja MEL:n mukaan eläkkeen perustana olevaan palkkaan saadaan tehdä *harkinnanvarainen korjaus,* jos poikkeuksellisesta syystä johtuneella ansiotason alentumisella on ollut olennainen vaikutus eläketurvaan. Eläkkeen perustana olevan palkan laskemista koskevat säännöt sisältävät monia erityisnormeja yksityistapauksia varten. Niitä ei edellä ole enempää sivuttu, koska normiston yksityiskohtien alle peittyisi koko palkan määrittämistä koskevan säännöstön ydin, *ansiosidonnaisen eläketurvan lähtötason vahvistaminen.*

Palveluajan pituuden vaikutus perhe-eläkkeisiin

(1) *Eläkkeeseen oikeuttava palvelusaika on yleensä sama kuin työ- tai virkasuhteen kestoaika tai se aika, jona yrittäjä on harjoittanut yrittäjäeläkelakien alaista toimintaa.* Työeläkejärjestelmä ja siihen liittyvä perhe-eläkejärjestelmä rakentuvat *ansaintaperiaatteelle.* Tästä yksinkertaisesta pääsäännöstä on olemassa lukuisia poikkeuksia, jotka osittain johtuvat eläkelakien voimaantuloa edeltäneen palvelusajan huomioon ottamista koskevista säännöksistä ja osittain pyrkimyksestä tiettyyn johdonmukaisuuteen eri eläkelakien kesken. Palvelusajan pituuden laskemista koskevat yleisperiaatteet koostuvat *rakenteellisesti* seuraavista osatekijöistä, joita voidaan havainnollistaa seuraavalla kuviolla.

(2) *Ennen ansioeläkelakien voimaantuloa tehtyä työaikaa* ei aina oteta samanarvoisena huomioon eläkkeen suuruutta laskettaessa kuin aikaa eläketurvan voimaan saattamisen jälkeen. Siten esimerkiksi TEL:n mukaan palvelus ennen lain voimaantuloa edeltäneinä vuosina oikeuttaa *vain eläkkeen kolmannekseen* verrattuna lain voimaan tulon jälkeiseen aikaan. LEL:n ja yrittäjäeläkelakien mukaan aikaa ennen näiden lakien voimaan tuloa ei oteta *lainkaan* huomioon eläkkeeseen oikeuttavana palvelusaikana.

KVTEL:n mukaiseen peruseläketurvaan oikeuttavaksi palvelusajaksi luetaan *puolet* siitä ajasta, minkä henkilö on ollut mainitun lain voimaan

Kuvio 13. Ansaintaperiaate

tuloa edeltäneenä aikana 23 vuotta täytettyään vähintään neljä kuukautta jatkuneessa päätoimisessa palvelussuhteessa. Voimaantuloa koskevaksi ylimenokaudeksi kunnallisessa eläkesäännössä on vahvistettu omat erityismääräyksensä. VEL:n ja KiEL:n mukaan ennen näiden lakien voimaantuloa tehty palvelus otetaan huomioon *aikaisemmin voimassa olleiden säännösten perusteella.* Kunnallisen eläkejärjestelmän, VEL:n ja siihen liittyvien lakien sekä KiEL:n mukaan otetaan eläkkeeseen oikeuttavana aikana huomioon myös *sotatilan aikainen palvelus* talvi- ja jatkosodan aikana joko puolustuslaitoksen määräämissä tehtävissä tai työvelvollisuuslain nojalla vastaavana aikana tehty työ.

(3) *Nuorena henkilönä tehty työ* jää pääsääntöisesti eläkkeeseen oikeuttavan palvelusaikalaskelman ulkopuolelle. VEL:n ja siihen liittyvien eläkesääntöjen ja eläkelakien, TEL:n sekä LEL:n mukaan palvelusaika lasketaan eläkkeeseen oikeuttavana aikana vasta työntekijän täytettyä *23 vuotta,* vaikka työ- tai virkasuhde olisi alkanut jo aikaisemminkin. YEL:n ja MYEL:n mukaan alaraja eläkkeeseen oikeuttavan ajan hyväksilukemiselle on *18 vuotta.* Poikkeuksellisesti aika ennen mainittua ikää voi

tulla otettavaksi huomioon, mikäli henkilö tulee työkyvyttömäksi tai kuolee ennen ko. iän täyttämistä.

(4) *Työ- tai virkasuhde saattaa tilapäisesti keskeytyä* sairauden, lakiin perustuvan velvollisuuden täyttämisen tms. syyn johdosta. Lyhyet keskeytykset luetaan yleensä eläkkeeseen oikeuttavaksi ajaksi, jos henkilö palaa työhönsä heti esteen päätyttyä. Pidempien keskeytysten lukeminen eläkkeeseen oikeuttavaksi palvelusajaksi riippuu sovellettavasta eläkelaista.

Asevelvollisuusaika luetaan eläkkeeseen oikeuttavaksi ajaksi ainoastaan VEL:n ja siihen liittyvien lakien mukaan ja silloinkin vain, jos asevelvollisuutta suorittamaan lähtenyt henkilö heti esteen päätyttyä palaa takaisin jatkamaan palvelussuhdettaan. Minkään muun ansioeläkelain mukaan henkilö ei kartuta eläketurvaansa asevelvollisuusaikanaan. Tämän velvollisuuden suorittamiseen rinnastuu VEL:n ja siihen liittyvien lakien mukaan *kansanedustajan tehtävä, valtioneuvoston jäsenyys* ja *toiminta Yhdistyneissä Kansakunnissa.* Sekä VEL:n että KVTEL:n mukaan *sairausvakuutuslain* (364/63) mukainen *äitiysloma* ja sellainen *julkinen tehtävä, josta ei ole lupa kieltäytyä,* ovat luettava eläkkeeseen oikeuttavaan aikaan.

(5) *Aika eläkeiän täyttämisen jälkeen* ei enää ole eläkkeeseen oikeuttavaa aikaa, vaikka työntekijän työsuhde jatkuisikin TEL:n alaisissa töissä. Henkilöllä ei kuitenkaan ole pääsääntöisesti oikeutta samanaikaisesti sekä palkkaan että eläkkeeseen saman työsuhteen perusteella. LEL:n mukaan eläke voidaan tästä säännöstä poiketen myöntää työntekijän hakemuksesta eläkeiän eli 65 vuoden iän täyttämisen jälkeen, vaikka eläkelain soveltamisalaan kuuluva ansiotyö jatkuisikin edelleen. Muussa tapauksessa eläkkeen maksaminen lykkäytyy siihen saakka, kunnes työntekijä de facto myös siirtyy eläkkeelle.

TEL:n ja LEL:n mukaan *eläkettä korotetaan* lykkäysajalta säästyneitä eläke-eriä vastaavalla määrällä. VEL:n ja siihen liittyvien lakien sekä KiEL:n mukaan eläkettä ei sitä vastoin koroteta, jos palvelu jatkuu eläkeiän saavuttamisen jälkeen. Yrittäjäeläketoiminnasta ei kerry enää eläkeoikeutta yrittäjän täytettyä 65 vuotta, eikä tämän ajankohdan jälkeen tehty työ myöskään vaikuta yrittäjäeläkettä korottavasti.

Kunnallisen eläkesäännön mukaan eläkeiän täyttämisen jälkeen tehty työ otetaan pääsääntöisesti huomioon eläkkeeseen oikeuttavana aikana.

Eläkeajaksi ei kuitenkaan lueta sellaista aikaa, jonka työntekijä on ollut muun syyn kuin vuosiloman vuoksi poissa palveluksesta tai virantoimituksesta, vaikka palvelussuhde olisikin jatkunut tällöin palkollisena. Kansanedustajien eläkelain ja siihen liittyvän valtioneuvoston jäsenen eläkelain mukaan palvelu eläkeiän täyttämisen jälkeen eli 60 vuoden iän saavuttamisen jälkeen otetaan huomioon eläkettä laskettaessa.

(6) Palvelusajan pituuden laskemista koskevien säännösten vaikutus liittyy välittömästi eläketurvan tehokkuuteen. Pääsäännön mukaan mitä kauemmin henkilö käy työssä, sitä pidemmältä ajalta hän myös kartuttaa eläketurvaansa. Tätä eläketurvan karttumisnormia on kuitenkin aivan olennaisessa kohdin modifioitu, sillä eräissä tapauksissa eläketurvaan luetaan *paitsi kaikki aikaisemmin tehty palvelus, myös aika työntekijän kuolemasta hänen teoreettiseen eläkeikäänsä.* Tähän ns. tulevan ajan huomioon ottamista koskevaan kysymykseen palataan lähemmin jäljempänä täystehoista eläketurvaa koskevassa jaksossa, sillä sitä ennen on vielä tarkasteltava ns. *jälkikarenssisäännöstöä.*

(7) Jälkikarenssisäännöstöllä tarkoitetaan *eläketurvan ulottamista työtai palvelussuhteen päättymisen jälkeiseen aikaan,* ts. sellaiseen aikaan, jona henkilö ei tee minkään ansioeläkelain soveltamisalaan kuuluvaa työtä tai harjoita yritystoimintaa. Jälkikarenssisäännöstöllä on pyritty turvaamaan *eläketurvan aukottomuus* »sellaisissakin tapauksissa, joissa työntekijä vaihtaa työpaikkaa tai siirtyy jonkin muun, pitempää odotusaikaa soveltavan eläkelain piiriin ja on ehkä välillä jonkin aikaa työttömänäkin».[25] Karenssiratkaisulla on jatkettu tosiasiallista palvelusaikaa eläkkeeseen oikeutetun hyväksi. *Täysitehoinen perhe-eläketurva jää voimaan karenssisäännöstön jatkamaksi ajaksi.*

TEL:n mukaan jälkikarenssiaika on säännönmukaisesti 360 päivää. Naispuolisen työntekijän työkyvyttömyyseläkettä koskevissa tapauksissa jälkikarenssiaika saattaa olla jopa 9 vuotta. LEL:n mukaan jälkikarenssiajan pituus on 540 päivää. Yrittäjäeläkelakien mukaan karenssiaika on sama kuin TEL:n mukaan eli 360 päivää. Vuoden jälkiturva-aikaa koskeva säännös on otettu myös VEL:n ja siihen liittyviin lakeihin ja eläkesääntöihin. Samansisältöinen määräys palvelusajan jälkeisestä eläketurvasta on kansanedustajien eläkelaissa ja valtioneuvoston jäsenten eläkelaissa sekä kunnallista eläketurvaa koskevassa normistossa.

---

25 *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 81.

Vapaakirjaeläke ja täysitehoinen eläketurva

(1) Jos työntekijä ei voi lukea hyväkseen jälkikarenssiaikaa, ei hän myöskään enää kuulu täysitehoisen eläketurvan piiriin. Näissä tapauksissa hänen omaistensa oikeus ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen riippuu työntekijän *vapaakirjaeläkkeen suuruudesta.* Vapaakirjaeläkkeellä tarkoitetaan TEA 8 §:n mukaan oikeutta vastaiseen eläkkeeseen sellaisen työsuhteen perusteella, jonka päättyessä kenelläkään ei ole välitöntä oikeutta eläkkeen saamiseen. Nimitys »vapaakirja» on henkivakuutuskäytännöstä kainattu terminus technicus, jolla tarkoitetaan maksettua vakuutusta, joka jatkuu maksuttomana edelleen.[26]

Ansioperusteisen eläkelainsäädännön kannalta vapaakirjaeläkkeillä on huomattava käytännön merkitys. Tämä johtuu ennen muuta siitä, että vapaakirjojen avulla voidaan koota yhteen eri työsuhteista koostuvat eläkesirpaleet. Näiden yhteissummasta lasketaan henkilön eläketurva ja hänen omaistensa perhe-eläketurva. Työ- tai virkasuhteen päättyessä henkilö säilyttää eläkeoikeutensa ja eläkkeen karttuminen jatkuu myöhemmissä työ- tai virkasuhteissa. Eläketurva säilyy koskemattomana. Tätä nimitetään *eläkeoikeuden jatkuvuusperiaatteeksi.*[27]

(2) Valtion eläkelain ja siihen liittyvien lakien ja eläkesääntöjen mukaan vapaakirjaeläkkeellä ei ole samaa merkityssisältöä kuin TEL:n ja siihen liittyvien eläkelakien mukaan. VEL:n mukaista eläketurvaa laskettaessa palvelusta pidetään yhtenä kokonaisuutena, joka oikeuttaa minimieläketurvaan eli VEL:n mukaiseen peruseläketurvaan. Vastaavasti VPEL:n mukaista perhe-eläkettä nimitetään *vapaakirja perhe-eläkkeeksi,* jos henkilön jälkeen omaisilla ei ole oikeutta lisäeläketurvan mukaiseen perhe-eläkkeeseen.[28]

(3) Vapaakirjojen perusteella laskettu eläketurva ei kuitenkaan ole kovin tehokas tapa kanavoida sosiaaliturvaa aktiiviväestön ulkopuolelle siirtyneelle henkilölle tai edunjättäjän omaisille. Todellinen palvelusaika on

---

[26] *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 81.

[27] *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 7 teoksessa korostetaan, ettei eläkeoikeuden jatkuvuusperiaate »ennen TEL:n voimaantuloa ollut yleinen enempää yksityisen kuin julkisen sektorinkaan eläkejärjestelmissä ja sen voimaan saattamista on pidettävä eräänä työeläkejärjestelmän mukanaan tuomista suurista uudistuksista». Jatkuvuusperiaatteen soveltamisesta julkisen sektorin eläkkeisiin, ks. em. teos, s. 217 sekä 261.

[28] *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 217.

saattanut jäädä vielä lyhyeksi ennen eläketapahtumaa tai se koostuu vain muutamista palvelusjaksoista. Sen vuoksi vapaakirjojen mukaista eläketurvaa on täydennetty ns. *täysitehoisella eläketurvalla.*

Täysitehoisella eläketurvalla ja täysitehoisella perhe-eläketurvalla tarkoitetaan ns. *tulevan ajan huomioon ottamista* eläketasoa määrättäessä. Sekä vapaakirjaeläkkeisiin että täystehoiseen eläketurvaan luetaan edellä palvelusaikaa koskevassa jaksossa esitetyin varauksin kaikki *aikaisemmin de facto tehty palvelus.* Sen sijaan *fiktiivinen palvelusaika työntekijän eläketapahtumasta hänen teoreettiseen eläkeikäänsä* otetaan huomioon vain täysitehoisessa eläketurvassa. Täysitehoista eläketurvaa koskevalla periaatteella on keskeinen merkitys nuorten työntekijöiden jälkeen maksettavien perhe-eläkkeiden suuruudelle. Ellei fiktiivistä palvelusaikaa otettaisi huomioon eläkkeen suuruuden määräämisessä, supistuisi nuoren työntekijän jälkeen maksettava perhe-eläke usein olemattomiin.

Täysitehoisen eläketurvan saamisen välttämättömänä edellytyksenä on *eläketapahtuman ajoittuminen joko työ- tai virkasuhteen kestoaikaan tai jälkikarenssiaikaan.* Näissä tapauksissa perhe-eläkkeen suuruus lasketaan ikäänkuin edunjättäjä olisi palvellut koko ikänsä eläkeikään saakka ja vasta sen jälkeen kuollut. KVTEL:n mukaan perhe-eläkkeen suuruus on kuitenkin erilainen riippuen siitä, ajoittuiko eläketapahtuma työ- tai virkasuhteen kestoaikaan vai jälkikarenssiaikaan. Jos eläketapahtuma sattuu edunjättäjän ollessa palvelussuhteessa kuntaan, saavat hänen omaisensa kunnallisen eläkesäännön lisäeläketurvan mukaisen perhe-eläkkeen sillä edellytyksellä, että lisäeläketurva oli saatettu yleensä voimaan. Mikäli eläketapahtuma sattuu vasta karenssiaikana, on edunjättäjän omaisilla oikeus ainoastaan peruseläketurvan mukaiseen perhe-eläkkeeseen.[29]

Eläkkeen suuruuden laskeminen

(1) Ansioperusteisen eläkkeen suuruus riippuu kahden eri tason muuttujista. Ensimmäisessä vaiheessa ratkaisevassa asemassa ovat palvelusajan pituutta ja eläkkeen perustaksi asetettavaa palkkaa koskevat mää-

29 *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 240.

räykset. Näitä elementtejä on tarkasteltu kahdessa aikaisemmassa jaksossa. Palvelusajan pituuden laskemisen ja eläkepalkan määrittämisen jälkeen on toisessa vaiheessa ratkaistava kysymys siitä, *miten palvelusajan pituus ja palkka heijastuvat maksettavaan eläkkeeseen?*

Perhe-eläkkeen suuruus voi olla kytketty a) edunjättäjän eläkkeen suuruuteen tai b) suoraan samoihin kriteereihin kuin edunjättäjän oma eläkekin. Ensiksi mainitussa tapauksessa on tapana puhua *eläkeperusteisesta perhe-eläkkeestä* ja jälkimmäisessä tapauksessa *välittömästi ansioperusteisesta perhe-eläkkeestä.* Kuten edellä on aikaisemmin jo todettu, on tämä erottelu vain näennäinen, sillä eläkeperusteisenkin perhe-eläkkeen suuruus riippuu viime kädessä edunjättäjän ansioiden suuruudesta.

(2) Kaikkien ansioeläkelakien mukaan toisen tason kysymys eli kysymys palvelusajan pituuden ja palkan heijastumisesta maksettavaan eläkkeeseen on ratkaistu rakenteellisesti samalla tavalla. Jokaiselle eläkkeeseen oikeuttavalle vuodelle on annettu eläkesäännöstössä tietty prosentuaalinen paino, jokainen eläkkeeseen oikeuttava vuosi kartuttaa lisää henkilön eläkettä. Esimerkiksi täysitehoisessa eläketurvassa tuleva aika kartuttaa vuosittain lisää henkilön eläkkeen suuruutta. *Eläkeprosentti* on näiden eri vuosien prosentuaalisten osuuksien summa. *Eläke on eläkeprosentin osoittama osa eläkepalkasta.*[30]

Eläkeprosentille on aina asetettu katto, eläke voi olla ainoastaan tietyn *enimmäisprosentin* suuruinen osa eläkepalkasta. TEL:n ja siihen liittyvien lakien mukaan enimmäisprosentti on 60 % ja julkisen sektorin eläkelaeissa vastaava prosentti on 66 %. Vaikka työntekijällä olisi eläkkeeseen oikeuttavia palvelusvuosia niin paljon, että ne oikeuttaisivat suurempaan eläkeprosenttiin, ei niitä oteta enimmäisprosenttisäännön soveltamisen vuoksi lainkaan huomioon. TEL:ssa ja siihen välittömästi kytkeytyvässä eläkelainsäädännössä eläkeprosentille on asetettu myös *tietty minimi,* jota alhaisemmaksi eläkeprosenttia ei saa vahvistaa. Eläke lasketaan *vähimmäisprosentin* osoittamalla tavalla niissä tapauksissa, joissa pääsäännön soveltaminen johtaisi alempaan eläkkeeseen.[31] VEL:ssa ja KVTEL:ssa vähimmäisprosenttisääntöä vastaavat *peruseläketurvaa* koskevat määräykset.

---

30 *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 39.

31 *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 39.

Edunsaajien lukumäärä ja perhe-eläkkeen suuruus

(1) Perhe-eläkkeen suuruus riippuu kaikkien ansioeläkelakien mukaan jossakin määrin edunsaajien lukumäärästä. Eläke lasketaan LEL:n ja yrittäjäeläkelakien mukaan soveltamalla analogisesti TEL:n määräyksiä perhe-eläkkeen suuruuden laskemisesta. Merimieseläkelaissa on eläkkeen laskemisesta samansisältöiset määräykset. Jos edunsaajia on *yksi,* suoritetaan hänelle *puolet täydestä perhe-eläkkeestä.* Mikäli edunsaajia on *kaksi,* saavat nämä *kolme neljäsosaa täydestä perhe-eläkkeestä.* Vasta jos edunsaajia on *kolme tai enemmän,* saavat he yhdessä *täyden perhe-eläkkeen.* Edellä mainittujen työeläkelakien mukaan maksettava eläke on eläkeperusteinen, se lasketaan edunjättäjän vanhuuseläkkeestä tai hänen työkyvyttömyyseläkkeestään. Täysi perhe-eläke on yhtä suuri kuin se eläke, mitä edunjättäjä sai tai mihin hän olisi ollut oikeutettu. Perhe-eläkkeen perustana olevaa edunjättäjän eläkettä laskettaessa ei kuitenkaan oteta huomioon edunjättäjän eläkkeen korottamista koskevia erityisperusteita, lapsi- tai ns. lykkäytymiskorotusta.

(2) KVTEL 3 §:n mukaan kunnallisen *peruseläketurvan* mukaisen perhe-eläkkeen tulee vastata määrältään TEL:n eläketurvaa. Perhe-eläketurvan yksityiskohdista on säännelty kunnallisessa eläkesäännössä. KES 2 b §:n määräykset edunsaajien lukumäärän vaikutuksesta maksettavan perhe-eläkkeen suuruuteen vastaavat edellä TEL:n osalta lausuttua. Käytännössä kunnallisen eläketurvan mukaista perhe-eläkettä suoritetaan *lisäeläketurvan* mukaisena ja tätä eläkekategoriaa koskevat KES 4 luvun määräykset.

Kunnallisen eläkesäännön mukaan lisäeläketurvan mukaista perhe-eläkettä voidaan maksaa kahden vaihtoehdon mukaan. *Ensimmäinen eläkevaihtoehto* vastaa valtion vanhan perhe-eläkelain mukaista ansioperusteista perhe-eläkettä. Lisäeläkkeen määrä lasketaan määräprosentteina eläkepalkasta. Jos edunsaajia on yksi, on prosentti 20. Mikäli edunsaajia on kaksi, on lisäeläkkeen prosentti 28 ja kolme, vastaavasti 32. Jokaisesta seuraavasta edunsaajasta lisäeläkeprosenttia korotetaan kahdella prosenttiyksiköllä. Kunnallista perhe-eläketurvaa koskevan *toisen eläkevaihtoehdon mukaan* lisäeläkkeen määrä lasketaan eläkkeestä. Jos edunsaajia on vain yksi, on lisäeläkkeen määrä 50 % siitä eläkkeestä, jota edunjättäjä sai tai mihin hän kuollessaan olisi ollut oikeutettu. Lisäeläkeprosenttia korotetaan kymmenellä prosentilla jokaisesta seuraavasta edunsaajasta. Perhe-eläkkeen määrä ei kuitenkaan saa olla suurempi kuin

se eläke, mihin edunjättäjä itse olisi ollut oikeutettu. Tämä rajoitus estää eläkkeen korottamisen sen jälkeen, kun edunsaajia on kuusi. Perhekoon jatkuvan pienentymisen vuoksi näillä rajoitusmääräyksillä ei kuitenkaan ole käytännössä huomattavampaa merkitystä.

(3) VPEL ja siihen liittyvät perhe-eläkelait ja perhe-eläkesäännöt kanavoivat ansioperusteista perhe-eläketurvaa. *Peruseläketurvan* mukainen perhe-eläke lasketaan määräprosenttina eläkepalkasta jokaiselta eläkkeeseen oikeuttavalta kuukaudelta. Edunsaajien lukumäärä vaikuttaa peruseläketurvan mukaisen perhe-eläkkeen suuruuteen samalla tavalla kuin TEL:n mukaan.

Lisäeläketurvan mukainen perhe-eläke lasketaan VPEL:n mukaan kahdella eri tavalla siitä riippuen, *minkä ammatin harjoittajan jälkeen tulevasta perhe-eläkkeestä on kulloinkin kysymys.* Yleisen säännön mukaan perhe-eläke karttuu korkeintaan 30 vuoden pituiselta ajalta. Eläkettä kertyy jokaiselta eläkkeeseen oikeuttavalta kuukaudelta eläkepalkasta 1/12 %. Jos edunsaajia on kaksi, on kertymäprosentti 4/36. Tämän jälkeen lisätään jokaisesta edunsaajasta kertymäprosenttia 1/72 %:lla. Lisäperhe-eläkettä koskee oma laskusääntönsä silloin, kun on kyse upseerin ja toimiupseerin jälkeen maksettavista perhe-eläkkeistä.[32]

Perhe-eläke ei saa milloinkaan ylittää 66 % edunjättäjän eläkkeen perustana olevasta palkasta. Kun jokainen uusi edunsaaja korottaa tähän prosenttirajaan saakka perhe-eläkkeen suuruutta, vaihtelee eläkkeen suuruus 30 ja 66 prosentin välillä. Täysi perhe-eläke eli 66 prosenttia eläkepalkasta maksetaan VPEL:n mukaan vasta, kun edunsaajia on kahdeksan tai sitä enemmän.[33]

(4) Jos leski on yksin perhe-eläkkeen saajana, saa hän pääsääntöisesti eläkkeen kokonaisuudessaan suoraan itselleen. Eräissä tapauksissa perhe-eläke voidaan kuitenkin maksaa asianomaisen kunnan sosiaalilautakunnalle. Mikäli edunsaajia on useampia, on perhe-eläkkeen jakamisesta näiden kesken otettu eri ansioeläkelakeihin yhdenmukainen säännös. Näissä tilanteissa perhe-eläke jakaantuu edunsaajien kesken siten, että *leski saa kaksi ja kukin lapsi yhden yhtä suuren osan eläkkeestä.* Lapsen oletetaan kuluttavan vain puolet lesken tarvitsemasta ravinnosta, siinä ositusnormin oikeuspoliittinen perusta.[34]

---

32 *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 208—213.

33 *Jääskeläinen—Miettinen—Pentikäinen:* em. teos, s. 212.

34 *Peräläinen, A:* Selvitys Suomen perhe-eläkejärjestelmästä, s. 15 ja siinä viitattu *Jylhä, T:* Perhe-eläkejärjestelyn keskeiset kysymykset. Työeläke 2/1966.

Lesken varallisuuden vaikutus hänen oikeuteensa saada perhe-eläkettä

(1) Ansioperusteista perhe-eläkettä maksetaan leskelle miltei poikkeuksetta täysin riippumatta hänen elinolosuhteistaan. Lesken varallisuus, hänen perintönä saamansa omaisuuden määrä ja hänen ansiotulonsa eivät yleensä vaikuta lainkaan maksettavan perhe-eläkkeen suuruuteen. Lesken saamaa omaa eläkettä ei myöskään yhteensoviteta ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen. Näissä suhteissa ansioperusteinen perhe-eläke on siten yhteensovitusneutraali etuus.[35] Eräissä tapauksissa lesken ehdotonta oikeutta on kuitenkin kohtuusperusteilla rajoitettu. Edellä on jo viitattu siihen KES:n määräykseen, jonka mukaan mieslesken oikeus perhe-eläkkeeseen riippuu mm. siitä, onko hänen »varansa edunjättäjän jälkeen avio-oikeuden tai jälkisäädöksen perusteella tai perintönä tuleva omaisuus mukaan luettuna niin vähäiset, ettei hän niiden avulla voi saada kohtuullista toimeentuloa».

(2) Valtioneuvoston ylimääräisiä eläkkeitä koskevan vuoden 1959 päätöksen mukaan ylimääräistä eläkettä ei anneta lainkaan sellaiselle leskelle, jonka *toimeentulo* ei ole eläkkeestä riippuvainen. Alun alkaen mainitun päätöksen mukaan ylimääräistä eläkettä ei suoritettu sellaiselle leskelle, joka ei ollut liittynyt leski- ja orpokassaan, vaikka hänellä olisi ollut siihen tilaisuus, elleivät olosuhteet olleet »erittäin säälittävät». Vuonna 1974 annetun valtioneuvoston päätöksen mukaan ylimääräisiin taiteilijaeläkkeisiin liittyvää ylimääräistä perhe-eläkettä voidaan maksaa leskelle ottaen huomioon *hänen varallisuusasemansa* ja *toimeentulomahdollisuutensa*.

Leskellä on periaatteessa oikeus ylimääräiseen eläkkeeseen myös kansanedustajien perhe-eläkelain, valtioneuvoston jäsenen perhe-eläkelain, kunnallisen eläkesäännön sekä Suomen Pankin perhe-eläkesäännön perusteella. Ylimääräinen eläke voidaan myöntää leskelle valtion tai pankin tai kunnallisen eläkelaitoksen varoista »erityisestä syystä». Tätä ilmaisua ei ole missään normistossa lähemmin täsmennetty. Erityisenä syynä ylimääräisen eläkkeen maksamiselle tullee kuitenkin ensisijaisesti kysymykseen juuri lesken huono taloudellinen asema.

Edunjättäjän entisellä aviopuolisolla on eräissä tapauksissa oikeus leskeneläkkeeseen. Valtion vanhan perhe-eläkelain ja kunnallisen eläke-

---

35 Ks. jäljempänä jaksoa: Lesken ansiotulon ja varallisuuden yhteensovittaminen sosiaalietuustapahtuman johdosta suoritettaviin etuuksiin, s. 378 ss.

säännön mukaan entiselle aviopuolisolle maksetaan perhe-eläkettä, mikäli sitä on pidettävä edunjättäjän ja hänen entisen aviopuolisonsa *taloudelliset olosuhteet huomioon ottaen kohtuullisena.* Entisen aviopuolison oikeus leskeneläkkeeseen riippuu siten nimenomaan myös hänen omista mahdollisuuksistaan selvitä elämässä eteenpäin. Leskeneläkkeen suorittaminen entiselle aviopuolisolle riippuu taloudellisten seikkojen ohella myös avioliiton kestosta ja eroperusteesta.

Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden suuruus

(1) Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden suuruuteen vaikuttavat juridiset elementit toistuvat samanlaisina eri perhe-eläkelaeissa. Normiston rakenteellisesta yhdenmukaisuudesta ei kuitenkaan seuraa ratkaisujen sisällöllistä yhdenmukaisuutta. Tämä johtuu ennen muuta siitä, että *ansioperusteinen perhe-eläkelainsäädäntö samalla kun se kanavoi sosiaaliturvaa edunjättäjän omaisille, se siirtää yhteiskunnassa vallitsevat tuloerot suoraan perhe-eläkkeisiin.*

Suomalaisessa yhteiskunnassa työtä tekevien ihmisten ansiotaso vaihtelee hyvin suurissa rajoissa ammattiryhmittäin ja alueittain. Näiden henkilöiden jälkeen suoritettavien ansioperusteisten perhe-eläkkeiden suuruus vaihtelee suhteellisesti ottaen yhtä mittavassa määrin. Ansioperusteisille perhe-eläkkeille, kuten ei muillekaan eläkkeille, ole maassamme asetettu mitään kattoa. Käytännössä ylisuuria perhe-eläkkeitä ei kuitenkaan makseta kovinkaan monessa tapauksessa. Valtaosa ansioperusteisista perhe-eläkkeistä jää alle 1000 markan kuukaudessa. Seuraavaan taulukkoon on koottuna vuonna 1978 maksettuja perhe-eläkkeitä koskevia tilastotietoja. Niistä käy ilmi parhaiten se tehokkuus, jolla eläkelainsäädäntö kanavoi ihmisten tuloerot heidän perhe-eläkkeisiinsä.

Julkisen sektorin maksamat ansioperusteiset perhe-eläkkeet erottuvat selvästi omaksi ryhmäkseen verrattuna yksityisen sektorin suorittamiin eläkkeisiin. Kun valtion perhe-eläkelain mukaan hyvätuloisen virkamiehen lesken eläke saattoi yksittäistapauksessa vuoden 1978 lopulla kohota yli 8000 markkaan kuukaudessa, sai samana aikana lähes 200 maatilan leskiemäntää ansioperusteista perhe-eläkettä alle 20 markkaa kuukaudessa! Keskimääräistä perhe-eläkettä koskevat tiedot ovat siten vain karkea yleistys leskien elintasoissa olevista eroista.[36]

[36] Käytännössä eloonjääneen puolison asema maatilataloudessa ei ole kui-

Taulukko n:o 7. Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden keskimääräinen suuruus vuonna 1978

sovellettava laki	eläkkeiden lukumäärä kpl	keskimääräinen eläke kuukaudessa
Valtion vanha perhe-eläke	9809	1187,90 mk
Leski- ja orpokassojen maksamat eläkkeet	665	114,00 mk
Sotilaiden ylimääräiset lisäperhe-eläkkeet	188	327,89 mk
Valtion uusi perhe-eläke		
— virkasuhteiset	10892	1303,18 mk
— työsuhteiset	10124	372,99 mk
Kunnan viranhaltijoiden ja työntekijöiden eläke		
— ei vapaakirja	4681	1114,00 mk
— vapaakirja	740	148,00 mk
Työntekijöiden eläkelaki	32298	632,00 mk
Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien eläkelaki	16563	271,00 mk
Yrittäjien eläkelaki	3617	510,00 mk
Maatalousyrittäjien eläkelaki	6623	132,00 mk
Merimieseläkelaki	717	903,00 mk
Evankelis-luterilaisen kirkon perhe-eläkelaki	935	1371,52 mk

(2) Ansioperusteisen perhe-eläketurvan tehokkuutta voidaan jossakin määrin mitata seuraamalla *eloonjääneen puolison tarvetta huoltoapuun välittömästi puolison kuolemaa seuranneena aikana.* Jos leskellä on oikeus ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen puolisonsa jälkeen, tulee hän yleensä sen ja muiden etuuksien kanssa yhdessä niin hyvin toimeen, ettei huoltoavun tarve aktualisoidu. Erityisen selvästi ansioperusteisen perhe-eläketurvan tehokkuus näkyy verrattaessa sitä yleisen perhe-eläkelain mukaiseen sosiaaliturvaan. Niissä tapauksissa, joissa leski saa vain PEL:n mu-

tenkaan niin heikko kuin ansioeläkkeitä koskevat vertailutiedot antavat ymmärtää. Suomessa on hyvin vanhat perinteet ns. syytinkijärjestelmällä, jolla vanhemmat pyrkivät turvaamaan oman elatuksensa hautaan saakka ja samalla järjestämään elämäntyönsä jatkumisen tilalla. Ks. syytinkijärjestelmästä *Jutikkala, E:* Suomen talonpojan historia, s. 529 ss, *Wirilander, J:* Käyttöoikeudesta kiinteistöön silmällä pitäen lailla sääntelemättömiä käyttöoikeuksia sekä *Saarenpää, A:* Syytinkisopimukset. Syytingistä sosiaaliturvan ohjailukeinona ks. myös *Urponen, K:* em. teos, s. 335 ss.

kaista leskeneläkettä, joudutaan käytännössä turvautumaan huomattavasti useammin sosiaaliviranomaisten puoleen.[37]

Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden indeksiturva

(1) Ansioperusteiset perhe-eläkkeet menettäisivät nopeasti ostoarvonsa inflaation ja yleisen kustannuskehityksen johdosta. Eläkkeiden reaaliarvon säilyttämiseksi on luotu mekanismi, joka yhdistää kaikki ansioeläkelait toisiinsa. *Eläketurva on sidottu maan yleiseen palkka- ja hintatasoon.* Sosiaali- ja terveysministeriö vahvistaa joka kalenterivuodeksi *palkkaindeksiluvun,* jonka muutoksen osoittamalla tavalla tarkistetaan eläkkeen perustana oleva eläkepalkka. Tarkastaminen tapahtuu vuosittain, mutta tarkastamisen ennakkona suoritetaan kaksi viidesosaa ennakoidusta korotuksesta kunkin vuoden heinäkuun alusta lukien.

Perhe-eläkkeiden indeksiturvan perusnormi on TEL 9 §, jonka varaan rakentuu myös SoVL:n, TaVL:n ja LiikVakL:n mukaisten huolto- ja perhe-eläkkeiden indeksisidonnaisuus. Yleensä kaikissa ansioeläkelaeissa on viitattu suoraan tähän säännökseen. Jos viittaussäännös puuttuu, eikä laissa ole itsenäistä indeksisuojasäännöstä, ei eläkettä voida korottaa indeksinousua vastaavasti. *Eräiden valtion eläkkeiden tarkistamisesta annetulla lailla* (555/72) on kuitenkin säädetty, että indeksisuoja ulottuu kaikkiin niihin perhe-eläkkeisiin, »jotka on myönnetty tai myönnetään eri lakien ja asetusten nojalla valtion palveluksessa olleen henkilön jälkeen». Indeksisuoja on samalla lailla ulotettu koskemaan myös kansanedustajan jälkeen maksettavaa perhe-eläkettä.

(2) Aikaisemmin eläkkeiden reaaliarvo oli sidottu *yksinomaan* palkkatasossa tapahtuneisiin muutoksiin. Palkkakehityksestä johtuen puhdas palkkaindeksi johti kuitenkin ns. *ylieläkkeisiin.* Palkkaindeksin käytön seurauksena »suuren julkisoikeudellisen eläkkeen saajat saivat eläkkeisiinsä huomattavasti suuremman suhteellisen korotuksen kuin vastaavassa virassa olleet henkilöt korotusta palkkoihinsa».[38] Tämän ei-toivotun seuraamuksen estämiseksi TEL 9 §:n palkkaindeksisäännöstä muutettiin vuoden 1977 alusta lukien siten, että indeksi lasketaan nyttemmin palkka- ja hintatasossa tapahtuneiden muutosten keskiarvona. Indeksin

[37] *Joutselainen, L:* Yleinen perhe-eläke leskiperheiden perustoimeentulon turvaajana, s. 49 ss.

[38] *Eläkeindeksitoimikunnan mietintö. Km 1972: B* 87, s. 15.

laskutavan muutoksen on väitetty johtaneen eläketurvan olennaiseen heikkenemiseen maassamme.[39] Väite ei kuitenkaan pidä paikkaansa niissä tapauksissa, joissa palkkakehitys hidastuu ja elinkustannukset kasvavat. Asiallisesti vakavampi ongelma on ansioperusteisten perhe-eläkkeiden hajoaminen kohtuuttoman suuriksi ja toimeentulon kannalta liian pieniksi perhe-eläkkeiksi.

C. Perhe-eläkkeen suorittamisvelvollisuuden kesto

(1) Lesken oikeus ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen alkaa ansioeläkelainsäädännön pohjanormiston mukaan yleensä *edunjättäjän kuolemaa seuraavan kuukauden alusta.*[40] Jos leski kuitenkin jostain syystä jättää hakematta puolisonsa kuoltua perhe-eläkettä, mutta myöhemmin saa tiedon oikeudestaan eläkkeeseen, voidaan eläkettä eräissä tapauksissa maksaa myös takautuvasti.[41]

(2) Takautuvaa perhe-eläkettä koskee pohjalaeissa oma erityinen vanhenemissäännöstönsä. Perhe-eläkettä ei ilman erityistä syytä voi maksaa takautuvasti pidemmältä ajalta kuin *vuoden* jaksolta ennen eläkehakemuksen tekemistä. Lesken oikeutta takautuvaan perhe-eläkkeeseen on tuntuvasti rajoitettu ylimääräistä perhe-eläkettä koskevissa valtioneuvoston päätöksissä. Valtioneuvoston päätösten mukaan ylimääräistä perhe-eläkettä voidaan lähes poikkeuksetta suorittaa aikaisintaan kunkin kalenterivuoden alusta lukien, ei takautuvasti.

---

39 *Halonen, I — Jokelainen, M:* Eläkepolitiikka Suomessa, s. 83 ss.

40 Lesken oikeudesta eläkkeeseen katoamistapauksessa ks. *Holopainen, T:* Valtion virkamiesten perhe-eläkkeen alkamisajankohta kuolleeksijulistamistapauksessa, s. 326—334.

41 Eläketurvakeskuksen selvitysten mukaan hakematta jäävien perhe-eläkkeiden määrä on yllättävän suuri. Vuosina 1974—1977 jätti arviolta noin 500 perhe-eläkkeeseen oikeutettua tekemättä eläkehakemuksensa. Eläketurvakeskus on nyttemmin aloittanut perhe-eläkkeiden hakemattomuuden säännöllisen valvonnan. Jos eläketurvakeskus havaitsee, ettei perhe-eläkettä ole haettu, kehottaa se eläkelaitosta ottamaan yhteyttä edunsaajiin. Ks. lähemmin *ETK:n yleiskirje* 4/80, s. 1. Eläketurvakeskuksen vastuulla on kuitenkin vain tietyn sektorin perhe-eläkkeiden hakemisen kontrollointi. Kokonaan selvittämättä on, miten suuri osa julkisen sektorin perhe-eläkkeistä ja ylimääräisistä eläkkeistä on jäänyt hakematta tietämättömyyden vuoksi.

Eläkkeen suorittamisen keskeyttäminen

(1) Perhe-eläkkeen suorittamista ei yleensä keskeytetä, vaan eläkettä maksetaan siksi kunnes oikeus eläkkeeseen lakkaa. Kuitenkin eläkelaitos voi TEL:n ja siihen liittyvien lakien mukaan vaatia edunsaajalta selvityksen hänen oikeudestaan perhe-eläkkeeseen ja ellei edunsaaja toimita asiaankuuluvaa selontekoa, eläkelaitos voi keskeyttää perhe-eläkkeen maksamisen. MEL:n mukaan perhe-eläkettä ei makseta vapausrangaistukseen tuomitulle taikka yleiseen työ- tai kasvatuslaitokseen määrätylle tai otetulle eläkkeen saajalle siltä ajalta, jonka vapausrangaistuksen kärsiminen tai laitoksessa olo kestää kolmea kuukautta kauemmin. Käytännössä perhe-eläkettä ja myös huoltoeläkkeitä maksetaan usein rangaistusta suorittavalle henkilölle määräajan umpeutumisen jälkeenkin, koska eläkelaitos ei saa systemaattisesti tietoa rangaistusta suorittavista eläkkeensaajista.

Valtion vanhan perhe-eläkelain ja KES:n mukaan perhe-eläkkeen suorittaminen voidaan keskeyttää edunsaajan olosuhteissa tapahtuneen muutoksen johdosta. Mikäli perhe-eläkettä on näiden lakien mukaan maksettu miespuoliselle leskelle, voidaan sen suorittaminen keskeyttää tai lakkauttaa tai perhe-eläkkeen määrää voidaan myös alentaa, jos miehen elinolosuhteissa tapahtuu sellainen muutos, että hänen on sen jälkeen katsottava kykenevän osaksi tai kokonaan huolehtimaan itsestään.

Uusi avioliitto ja lesken kuolema

(1) Oikeus perhe-eläkkeeseen on osaksi sidottu lesken persoonaan. *Lesken kuolema* lakkauttaa säännönmukaisesti lesken eläkkeen maksamisen kuolinpäivää seuraavan kalenterikuukauden alusta lukien. Mikäli lesken kuollessa oli olemassa perhe-eläkkeeseen oikeutettuja lapsia, perhe-eläkkeen määrä ja sen jakautuminen edunsaajien kesken tarkistetaan muutosta seuraavan maksukauden alussa.

(2) Lesken eläkkeen suorittaminen lakkaa myös *lesken solmiessa uuden avioliiton.* Perhe-eläke on tässäkin tapauksessa määritettävä jäljelle jääneiden edunsaajien kesken uudelleen. VPEL:n, perhe-eläkesääntöjen, kansanedustajan perhe-eläkelain ja TEL:n sekä niihin liittyvien eläkelakien mukaan leski saa määrätyn hyvityksen perhe-eläkkeestään sol-

miessaan uuden avioliiton. Näiden lakien mukaan leskelle maksetaan kertasuorituksena määrä, joka on *yhtä suuri kuin perhe-eläke kahden vuoden ajalta olisi ollut, jos leski olisi ollut yksin edunsaajana.* Tätä *ns. myötäjäisrahaa* ei makseta leskelle ylimääräistä eläkettä koskevien päätösten perusteella, kuten ei myöskään KES:n eikä kummankaan valtionkirkon työntekijöiden perhe-eläketurvaa koskevien säännösten perusteella.

Uusi avioliitto lakkauttaa pääsääntöisesti lopullisesti lesken mahdollisuuden saada perhe-eläkettä ensimmäisen puolisonsa jälkeen. Tästä on kuitenkin poikkeus, joka vahvistaa säännön. KES:n mukaan leskellä ei ole oikeutta myötäjäisrahaan uuden avioliiton solmimisen johdosta. Sen sijaan KES 27 § 4 momentin mukaan leskelle voidaan erityisistä syistä *hakemuksesta palauttaa* oikeus perhe-eläkkeeseen, jos sen suorittaminen on lakkautettu uuden avioliiton johdosta. Eläkesäännössä tarkoitettuna erityisenä syynä saattaa tulla kysymykseen esim. uudelleen leskeytymisen aiheuttama taloudellinen ahdinkotila.

(3) Ortodoksisen kirkon papiston perhe-eläkekassan ohjesäännössä on edellä mainittujen pääasiallisten lakkaamisperusteiden lisäksi erityissäännöksiä perhe-eläkkeen suorittamisvelvollisuuden kestolle. Ohjesäännön mukaan lesken oikeus perhe-eläkkeeseen lakkaa, jos edunsaaja ilman asianmukaista lupaa ryhtyy vieraan valtion palvelukseen tai kun edunsaaja menettää Suomen kansalaisuuden. Perhe-eläkettä ei myöskään suoriteta leskelle, jos hän on ilman kirkkohallituksen lupaa oleskellut ulkomailla kolme vuotta niin, ettei hän tuona aikana ole oleskellut Suomessa yhtäjaksoisesti kuutta kuukautta. Eläkeoikeuden lakkaamisperusteina nämä erityissäännökset heijastelevat jo syrjäytynyttä eläkeideologiaa, jonka mukaan virkamiesten ja papiston eläkkeiden katsottiin olevan elatuksen luontoinen korvaus siitä, että virkamies oli omistautunut valtion ja pappi kirkon palvelukseen.[42]

Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän arviointia

(1) Voimassa oleva ansioperusteinen perhe-eläkejärjestelmä kanavoi erittäin tehokasta taloudellista turvaa, useimmiten naispuoliselle leskelle.

---

[42] Elatusteorian ja ansaintateorian suhteesta ks. *Rytkölä, O:* Valtion vakinaisten virkamiesten palkkaus- ja eläkeoikeus, s. 54 ss. sekä *sama:* Virkamies-

Koska perhe-eläkkeen suuruus on kytketty edunjättäjän ansioihin, ei ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän keinoin voida toteuttaa sosiaaliturvan viralllistavoitetta, jonka mukaan sosiaaliturvan eräänä tehtävänä on *tuloerojen tasaaminen* yhteiskunnassa. Taloudellisten etuuksien kumuloitumista on omiaan lisäksi kiihdyttämään se, että ansioperusteinen perhe-eläke on vain aniharvoin kokonaan väistyvä etuus. Pääsääntöisesti se suoritetaan leskelle yhteensovittamatta sitä saman sosiaalietuustapahtuman johdosta maksettaviin muihin etuuksiin kuin perhe-eläkkeisiin.

Lesken kuolemaan saakka ulottuva oikeus ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen ei ota lainkaan leskeytymisen jälkeen tapahtunutta olosuhteiden muutosta. Täysin riippumatta siitä, miten hyvin leski tulee itse toimeen, saa hän puolisonsa jälkeen perhe-eläkettä. Sen sijaan muodollisilla kriteereillä osa sellaisista leskistä, jotka todella olisivat tuen tarpeessa, karsiutuu alun alkaen järjestelmän ulkopuolelle. *Nykyisessä muodossaan ansioperusteinen perhe-eläkejärjestelmä tulisikin lakkauttaa ja säätää sen tilalle uusi tukijärjestelmä, jossa perhe-eläkkeen suorittaminen riippuisi eloonjääneen puolison varallisuudesta ja omista toimeentulomahdollisuuksistaan. Eläkettä tulisi suorittaa yhtäläisin ehdoin sekä miesettä naispuolisille leskille.*

(2) Voimassa oleva ansioperusteinen perhe-eläkejärjestelmä ei kestä myöskään muodollista kritiikkiä. Kymmenien säädösten muodostama kokonaisuus muistuttaa kabbalistiikan oppikirjaa. *Lainsäädäntöteknisesti siviililainsäädäntö on ollut jo satoja vuosia korkeammalla tasolla kuin voimassa oleva eläkelainsäädäntö.* Organisatorinen hajanaisuus, lukuisten säännösten ristiriitaisuus ja sisäinen epäjohdonmukaisuus ovat kaikki leimallisia ansioperusteiselle perhe-eläkejärjestelmälle. Tätä ei voida puoltaa sillä, että kyseessä on sellainen erityisosa oikeusjärjestystä, jonka reaalisisältö on hyvin lähellä sidoksissa yhteiskunnassa harjoitettavaan tulopolitiikkaan. Vähimmäisvaatimuksena uudistustyölle tulisi ottaa keskitetty järjestelmä, *eläkelainsäädännön kodifiointi,* jossa kaikkia kansa-

---

oikeus, s. 188 ss. ja *Holopainen, T:* Onko virkamiehen palkka palkkaa vai elatusta. Vuonna 1981 annettiin *laki oikeudesta eläkkeeseen ja perhe-eläkkeeseen eräissä tapauksissa* (438/81), jonka mukaan valtion viran tai toimen haltijain perhe-eläkevakuutuksesta annetun lain (395/51) 8 §:n ja valtion virkamiesten perhe-eläkkeistä ja hautausavuista annetun lain (696/56) 14 §:n säännösten estämättä oikeus perhe-eläkkeen saamiseen säilyy, vaikka perhe-eläkkeen saaja menettää Suomen kansalaisuuden, oleskelee ulkomailla yhtäjaksoisesti kolme vuotta tai kauemmin taikka ryhtyy vieraan valtion palvelukseen.

laisia koskevat samat kysymykset ratkaistaisiin samalla tavalla. Nykyinen ansioeläkelainsäädäntö on tekniseltä tasoltaan häpeäksi oikeusvaltiolle.

2. YLEINEN PERHE-ELÄKE

(1) Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän voimakkaasta kehittymisestä huolimatta yleisen perhe-eläkkeen puuttumista pidettiin 1960-luvun loppupuolella suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän pahimpana aukkona. Ansioperusteinen perhe-eläkejärjestelmä oli tuolloin vielä keskeneräinen, eikä mm. yrittäjäväestö kuulunut perhe-eläketurvan piiriin. Työsuhteisiin perustuvaa perhe-eläketurvaa heikensi vielä olennaisesti sen ulottuminen ainoastaan niihin kuolintapauksiin, jotka olivat sattuneet eri eläkelakien voimaan tulon jälkeen. Valtaosa elossa olleista leskistä ei siten päässyt perhe-eläketurvasta osalliseksi. Tilanteen korjaamiseksi esitettiin koko kansaa koskevan yleisen perhe-eläkelain säätämistä, jonka nojalla leskellä olisi oikeus eläkkeeseen edesmenneen puolisonsa ansioista riippumatta.[43]

Ajatus yleisestä perhe-eläkkeestä ei ollut millään tavalla uusi. Lesken aseman turvaaminen eläkkeellä oli ollut esillä jo 1920-luvulla työskennelleessä sosiaalivakuutuskomiteassa, mutta tehokasta sosiaaliturvajärjestelyä pidettiin tuolloin kustannuksiltaan liian kalliina. Lähes puolen vuosisadan ajan lesken sosiaaliturva keskustelutti erilaisia komiteoita ja työryhmiä, kunnes aika oli kypsyttänyt mielipiteet suosiollisiksi yleiselle perhe-eläkelaille.[44] Vuoden 1966 työehtosopimusratkaisun seurauksena asetettu sosiaalipoliittinen ohjelmatoimikunta piti sosiaaliturvan tärkeimpänä tavoitteena lesken sosiaalisen aseman parantamista. Toimikunta laati ehdotuksen yleiseksi perhe-eläkelaiksi, jonka perusteella sittemmin saatettiin voimaan *vuoden 1969 perhe-eläkelaki* (38/69) eli PEL.[45]

---

43 Puolueiden perhe-eläkepoliittista käsityksistä saa kokonaiskuvan *Pekka Louhelaisen* edellä viitatusta tutkimuksesta sekä *Heikki Salmisen* valtio-opin laudatur-tutkielmasta: Maamme puolueiden eläkepoliittiset tavoitteet.

44 Yleisen perhe-eläkelainsäädännön historiallisesta taustasta, ks. *Peräläinen, A:* Orpojen ja leskien eläketurvan aikaansaaminen Suomessa, s. 12—13 sekä *sama:* Sosiaaliavustuksista perhe-eläkkeisiin, passim.

45 *Sosiaalipoliittisen ohjelmatoimikunnan mietintö I. Ehdotus yleiseksi perhe-*

Eduskunta piti itse yleistä perhe-eläkelakia tärkeimpänä sosiaalipoliittisena uudistuksena omalla vaalikaudellaan. PEL:n hyväksymisen katsottiin olleen viimeinen merkittävä askel suomalaisen sosiaaliturvan rakentamisessa. Kansanedustaja *Pekka Kuusen* sanoja lainatakseni »yleisen perhe-eläkkeen hyväksyminen merkitsee sosiaalipolitiikan sikäli juhlallista hetkeä, että sosiaalipolitiikan suuret ratkaisut alkavat olla sen jälkeen takana päin. Tästä lähtien me lähinnä vain täydentelemme sosiaalipoliittista järjestelmää».[46] Vaikka näiden sanojen takaa löytyykin PEL:n arkkitehti ja suomalaisen sosiaaliturvan pääideologi, ne ilmentävät hyvin myös eduskunnassa äärestä laitaan vallinnutta käsitystä PEL:n merkityksestä.

(2) Vuoden 1978 lopulla maksettiin perhe-eläkettä PEL:n mukaan noin 22 000 leskelle ja noin 45 000 lapselle. Perhe-eläkkeisiin käytettiin kokonaisuudessaan rahaa noin 130 miljoonaa markkaa. Tämä summa jakaantui leskien ja lasten kesken siten, että lesket saivat leskeneläkkeitä noin 97 miljoonan markan arvosta ja lapset puolestaan eläkettä noin 53 miljoonalla markalla. Lesken eläkkeen keskimääräinen suuruus oli vuoden 1978 lopussa 354 markkaa kuukaudessa ja lapsen eläkkeen suuruus jokseenkin täsmälleen 300 markkaa kuukaudessa.[47] Käytännössä järjestelmä on toiminut siten suhteellisen tehokkaasti leskiperheiden sosiaalisen turvan takeena, vaikka yhä edelleen tietyt marginaaliryhmät joutuvat tukeutumaan puolison kuoleman aiheuttaman taloudellisen turvattomuuden vuoksi huoltoapuun.[48]

A. Perhe-eläkkeen myöntämisen edellytykset

(1) PEL 1 §:n Suomessa asuvan henkilön kuoltua suoritetaan *leskeneläkettä* ja *lapseneläkettä* sekä *leskelle koulutustukea*. Oikeus eläkkeeseen ratkaistaan *asuinmaaperiaatteen* mukaan. Yleistä perhe-eläkettä voidaan maksaa sen vuoksi sekä ulkomaalaisen että suomalaisen henkilön

---

eläkelaiksi. Perhe-eläkelain jatkokäsittelystä ks. *Salminen, H:* em. opinnäyte, s. 43—45.

46 VPA 1968 A III, s. 2117.

47 *Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 1978*, s. 48, 54 sekä s. 99.

48 *Joutselainen, L:* em. opinnäyte, s. 62 ss.

omaisille. Asuinmaaperiaatetta on kuitenkin rajoitettu siten, että yleistä perhe-eläkettä voidaan maksaa ulkomaalaisen edunjättäjän jälkeen yksinomaan siinä tapauksessa, että edunjättäjä on asunut Suomessa viimeiset viisi vuotta ennen kuolemaansa. Tosiasiallinen asuinpaikka ratkaisee myös lesken oikeuden saada perhe-eläkettä niissä tapauksissa, joissa edunjättäjä on muuttanut Suomeen asumaan. Vaikka edunjättäjä olisikin asunut Suomessa kauemmin kuin viisi vuotta, mutta leski ei ole muuttanut ennen edunjättäjän kuolemaa Suomeen asumaan, ei leskellä ole oikeutta perhe-eläkkeeseen. Lesken oikeutta perhe-eläkkeeseen ulkomaalaisen edunjättäjän jälkeen on siten merkittävästi supistettu.

(2) Vuoden 1981 *pohjoismaisen sosiaaliturvasopimuksen* (Sop.sarj. 81/81) mukaan pohjoismaan kansalaisille, jotka työskentelevät tai oleskelevat toisessa pohjoismaassa kuin omassaan, on annettava sama sosiaaliturva kuin sen maan kansalaisille. Täsmällisempiä määräyksiä kuolemantapauksen perusteella annettavista etuuksista on sopimuksen 2 luvussa. Pohjoismaisen sosiaaliturvasopimuksen 2 luvun 18 artiklan mukaan pohjoismaan kansalaisella on toisessa sopimusmaassa asuessaan oikeus perhe-eläkkeeseen asuinmaastaan, jos jälkeenjäänyt on keskeytyksettä oleskellut maassa vähintään viimeksi kuluneet kolme vuotta. Mainittua rajoitusta, joka koskisi Suomen kansalaisia, ei ole yleisessä perhe-eläkelaissa. Tässä suhteessa leski, joka on Suomen kansalainen, on paremmassa asemassa kuin muut pohjoismaan kansalaiset silloin, kun lesken oikeutta perhe-eläkkeeseen on arvioitava Suomen lain mukaan. Pohjoismaisessa sosiaaliturvasopimuksessa ei aseteta perhe-eläkkeen suorittamisen ehdoksi kuitenkaan sitä, että edunjättäjän olisi tullut asua Suomessa PEL:ssa edellytettyä viittä vuotta.[49]

---

[49] *VNp pohjoismaisesta sosiaaliturvasopimuksesta johtuvista poikkeuksista kansaneläkelain ja perhe-eläkelain säännöksiin* (1077/81) turvaa Suomen kansalaisen oikeuden saada täysimääräisen eläkkeen Suomen lain mukaan niissä tapauksissa, joissa henkilö on ns. paluumuuttaja.

Paitsi pohjoismaisella sosiaaliturvasopimuksella, on myös muilla sosiaaliturvasopimuksilla merkitystä puolison kuolemantapauksen johdosta suoritettavien etuuksien kannalta. Esimerkiksi *Suomen ja Iso-Britannian ja Pohjois-Irlannin Yhdistyneen Kuningaskunnan sosiaaliturvasopimuksen* (Sop.sarj. 8/60) 13 artiklan mukaan Yhdistyneen kuningaskunnan kansalaisella on sama oikeus kuin Suomen kansalaisella saada leskelle suoritettavia etuuksia, jos edunjättäjä asui vakinaisesti Suomessa välittömästi ennen kuolemaansa. Tästä poiketen lesken oikeus perhe-eläkkeeseen on määritetty Suomen ja Saksan liittotasavallan välillä tehdyssä sosiaaliturvasopimuksessa. Ks. *laki Saksan liittotasavallan kanssa*

(3) PEL on *naispuolisten leskien* ja *orpolasten* suojajärjestely. Miesleskellä ei ole edes säälittävissä olosuhteissa oikeutta leskeneläkkeeseen, vaikka hänen toimeentulonsa olisikin ollut yksinomaan vaimonsa tuloista riippuvainen. Tämä ei ole ainoa lainsäädäntövaihtoehto, sillä hyvin monissa maissa miesleskillä on oikeus perhe-eläkkeeseen.

Margaretha Aarnion ja *Jouko Janhusen* mukaan »Kanadassa, Neuvostoliitossa, Norjassa, Ranskassa ja Saksan demokraattisessa tasavallassa mieslesket saavat eläkkeen aivan samoilla perusteilla kuin naislesket paitsi, että Neuvostoliitossa ja Saksan demokraattisessa tasavallassa miesleskien ikäraja on viisi vuotta korkeampi kuin naisleskien. Kaikissa muissa miesleskille eläkkeen antavissa järjestelmissä näiden eläkkeiden saamisen edellytyksenä on se, että leski oli taloudellisesti riippuvainen vaimostaan tai on työkyvytön. Näillä perusteilla mieslesket voivat saada eläkkeen Italiassa, Itävallassa, Jugoslaviassa, Puolassa, Saksan liittotasavallassa ja Yhdysvalloissa».[50] *Suomessa miesleski rinnastetaan lainsäädännössä sellaiseen naisleskeen, joka on rikollisella teollaan tahallisesti aiheuttanut puolisonsa kuoleman.* Naisleskellä ei nimittäin tässä tapauksessa ole oikeutta leskeneläkkeeseen puolisonsa jälkeen. Muussa tapauksessa eloonjääneen naispuolison oikeus leskeneläkkeeseen ratkaistaan muodollisen avioliittoedellytyksen perusteella. Vasta lainvoimainen avioerotuomio estää perhe-eläkkeen myöntämisen naisleskelle.

Lasta huoltavan lesken eläke ja yksinäisen lesken oikeus eläkkeeseen

(1) Kuten ansioperusteisessa perhe-eläkejärjestelmässäkin, PEL:ssa on lesken oikeus eläkkeeseen kytketty osittain lapsen oikeuteen saada elä-

---

sosiaaliturvasta tehdyn sopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä (648/81) sekä siihen liittyvä asetus (649/81) sekä sopimusteksti *Sop.s.* 62/81). Tähän sosiaaliturvasopimukseen liittyen valtioneuvosto on antanut *päätöksen Saksan liittotasavallan kanssa sosiaaliturvasta tehdystä sopimuksesta johtuvista poikkeuksista kansaneläkelain ja perhe-eläkelain säännöksiin* (638/81). Mainitun VNp 3 §:n mukaan sekä edunjättäjän että lesken on tullut jossain elämänkaarensa vaiheessa asua Suomessa yhdenjaksoisesti vähintään viisi vuotta, että leskelle voitaisiin suorittaa perhe-eläkelain mukaista leskeneläkettä. Em. sopimuksesta lähemmin *Virtanen, P:* Suomen ja Saksan liittotasavallan välinen sosiaaliturvasopimus valmiina, s. 14—20.

[50] *Aarnio, M — Janhunen, J:* Eläketurva eri maissa vuonna 1977, s. 33. Sekä *Janhunen, J:* Pohjoismaiden eläkejärjestelmät, s. 8 ss.

kettä. PEL:n mukaan leskelle maksetaan *alkueläkettä* ja *jatkoeläkettä*. Alkueläkettä maksetaan kuuden kuukauden ajan edunjättäjän kuolemasta ja tämän jälkeen alkueläkkeen suorittaminen lakkaa. Täyttäessään tietyt lisäedellytykset leskelle voidaan tämän jälkeen myöntää jatkoeläke.[51]

Eläkkeen suorittamisen edellytykset vaihtelevat riippuen kulloinkin siitä, onko kyseessä a) yksinäisen naisen oikeus alku- tai jatkoeläkkeeseen vai b) lasta huoltavan lesken oikeus perhe-eläkkeeseen. *Leskellä on kuitenkin oikeus aina alkueläkkeeseen riippumatta siitä, oliko hän lasta huoltava vai ei.* Lasta huoltavalla leskellä tarkoitetaan sellaista eloonjäänyttä puolisoa, jonka huollettavana on edunjättäjän jälkeen lapseneläkkeeseen oikeutettu lapsi, joka on 16 vuotta nuorempi. Lasta huoltavalla leskellä on oikeus jatkoeläkkeeseen, ellei hän saa KEL:n mukaista työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkettä.

Lapsettomalla leskellä on oikeus alkueläkkeeseen kuten edellä on mainittu, jos avioliitto oli solmittu ennen kuin edunjättäjä oli täyttänyt 65 vuotta ja edunjättäjä on kuollut 1 päivänä tammikuuta 1970 tai sen jälkeen. Mainittua ajankohtaa ennen kuolleiden henkilöiden jälkeen ei alun pitäen suoritettu perhe-eläkettä. PEL:a on kuitenkin myöhemmin muutettu siten, että myös leskeksi jääneet lapsettomat henkilöt ovat määrätyin edellytyksin päässeet eläketurvan piiriin, vaikka leskeytyminen olisikin tapahtunut ennen vuotta 1970. *Perhe-eläkelain muuttamisesta annetun lain* (589/78) mukaan leskeksi jääneellä lapsettomalla henkilöllä on oikeus alkueläkkeeseen tai jatkoeläkkeeseen tammikuun 1 päivästä 1980 lukien, kuitenkin aikaisintaan täytettyään 60 vuotta.

(2) Jos yksinäinen leski saa KEL:n mukaista *työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkettä,* ei hänellä ole oikeutta jatkoeläkkeeseen. Muussa tapauksessa lapsettoman lesken oikeus jatkoeläkkeeseen riippuu osittain mm. *avioliiton kestosta, edunjättäjän iästä avioliiton solmimishetkellä* sekä *lesken iästä edunjättäjän kuolinhetkellä.* Avioliiton on tullut jatkua

---

51 Yleistä perhe-eläkettä koskevat säännökset muuttuvat jossain määrin vuoden 1983 alusta lukien. *Lailla perhe-eläkelain muuttamisesta* (105/82) on säädetty, että perhe-eläkkeisiin muodostetaan *lisäosa* vuoden 1983 alusta lukien. Se on samansuuruinen kuin kansaneläkkeen lisäosa, mutta sen suorittaminen on tarveharkintainen. Perhe-eläkkeen perusosan nimi muuttuu pohjaosaksi. Perhe-eläkkeen lisäosan maksamista harkittaessa sovelletaan vastaisuudessa nykyistä tukilisän tulokäsitettä, jonka mukaan lähes kaikki tulot otetaan huomioon lisäosaa määrättäessä. Ks. lähemmin HE 1981 vp. N:o 98, s. 9, s. 19 sekä s. 31—34.

vähintään kolme vuotta, avioliitto on pitänyt solmia ennen kuin edunjättäjä oli täyttänyt 65 vuotta ja lesken tulee olla täyttänyt 40 vuotta edunjättäjän kuolinhetkellä. Mikäli yksikin näistä edellytyksistä jää täyttymättä, ei lapsettomalla leskellä ole oikeutta jatkoeläkkeeseen.

Lapsettomalla leskellä on oikeus jatkoeläkkeeseen vielä yhdessä tapauksessa. Jos leskelle on aikaisemmin maksettu lapsen eläkkeeseen kytkettyä leskeneläkettä ja lapsi täyttää 16 vuotta tai siirtyy pois lesken huollosta, *säilyttää* leski oikeutensa jatkoeläkkeeseen, mikäli a) hän on täyttänyt 40 vuotta ja b) hänen avioliittonsa oli solmittu edunjättäjän kanssa ennen kuin tämä oli täyttänyt 65 vuotta. Siinä tapauksessa, että ennen vuotta 1970 leskeksi jäänyt henkilö saa KEL:n nojalla vanhuudentukea, ei hänellä ole oikeutta yksinäiselle leskelle maksettavaan jatkoeläkkeeseen.

Lesken koulutustuki

(1) Leskelle maksettavalla alkueläkkeellä ja jatkoeläkkeellä pyritään säännöllisen toistuvaistuen avulla turvaamaan lesken minimitoimeentulo. *Rita Knudsen* nimittää tällaista leskensuojamuotoa *passiiviseksi leskenturvaksi.* Passiiviseen leskenturvaan Knudsen lukee kuuluvaksi kaikki ne taloudelliset etuudet, jotka leski saa puolisonsa kuoleman johdosta. Siten esimerkiksi perintöoikeudelliset sekä eläkeoikeudelliset etuudet ovat kaikki tyypiltään passiivista leskenturvaa. *Aktiivinen leskenturva* puolestaan koostuu niistä oikeudellisista toimenpiteistä, joiden avulla yritetään tukea leskeä selviytymään omin avuin puolison kuoleman aiheuttamasta taloudellisesta ahdinkotilasta. Aktiiviseen leskenturvaan kuuluvat siten mm. lesken uudelleenkouluttamista koskevat tukimuodot.[52] Yleiseen perhe-eläkkeeseen oikeutetulle leskelle voidaan passiivisen leskenturvan lisäksi kanavoida aktiivista suojaa antamalla leskelle koulutustukea. Koulutustukena korvataan ammattiin johtavasta koulutuksesta aiheutuneet kustannukset, mikäli lesken voidaan harkita saavan valmistuttuaan ammatistaan pääasiallisen toimeentulonsa. *Lesken koulutustukea koskevan asetuksen* (209/70) mukaan koulutustuki voidaan myöntää kerrallaan enintään yhden vuoden opintokustannuksia varten. Korvauksen suuruudelle ei laissa ole asetettu ylä- eikä alarajaa.[53]

[52] *Knudsen, R:* Økonomisk stilling ved enkestand, s. 27 ss. sekä s. 76 ss.

[53] *Nyman, M-L:* Lesken koulutustuesta, s. 107—108.

(2) PEL:n soveltamiskäytännössä koulutustukea on maksettu monen eri tasoista koulutusta varten. Ainoana välttämättömänä edellytyksenä tuen maksamiselle on koulutustukiasetuksen mukaan *koulutuksen tapahtuminen julkisen valvonnan alaisena.* Tämän vuoksi lesken opiskelu yksityisissä sihteeriopistoissa, kosmetologikouluissa ja konttoriopistoissa ei oikeuta PEL:n mukaiseen koulutustukeen. Myöskään työllisyyskoulutuksena järjestettäviin ammattikursseihin osallistuville leskille ei voida suorittaa perhe-eläkelain mukaista koulutustukea.[54] Koulutustuen maksamiselle ei laissa ole asetettu mitään koulutuksen kokonaiskestoa koskevaa *määräaikaa.* Tukea voidaan siten maksaa esim. useita vuosia kestävän yliopistollisen tutkinnon suorittamista varten. Erityisistä syistä koulutustukea voidaan maksaa leskelle senkin jälkeen, kun hänen oikeutensa PEL:n mukaiseen eläkkeeseen on lakannut. Koulutustuen maksamiselle ei myöskään ole asetettu ala- tai yläikärajaa. Periaatteessa iäkkäälläkin naisella on mahdollisuus anoa ja saada tukea itsensä kouluttamiseen. *Härkösen* tekemän selvityksen mukaan *koulutustuki on kuitenkin nuorten leskien erityinen suojamuoto,* koulutustuen saajien keski-ikä on vain 30 vuotta.[55]

(3) Koulutuksesta johtuviksi kustannuksiksi katsotaan *peruskustannukset* opiskelusta, lukukausimaksut, kirjoittautumismaksut ja mahdolliset tenttimaksut sekä opiskeluvälineistä aiheutuneet kustannukset. Peruskustannuksina maksetaan leskelle mm. oppikirjojen hankkimisesta aiheutuneet kustannukset. Koulutuksen aiheuttamina *lisäkustannuksina* korvataan asunnosta, ravinnosta, matkakuluista ja opiskelun edellyttämästä työvaatetuksesta aiheutuneet kustannukset. Käytännössä koulutustukea maksetaan enimmäkseen lasta huoltaville leskille. Tämän vuoksi erityisen tärkeäksi lisätueksi muodostuu leskelle lasten hoidosta koulutusaikana aiheutuneiden erityiskustannusten korvaaminen. Korvattavina lisämenoina voivat tulla kyseeseen mm. päivähoitokustannukset ja lasten terveydenhoidosta aiheutuneet menot.[56]

Lesken koulutustukea säädettäessä ennustettiin siitä tehokasta lisäsuojamuotoa leskelle. Koulutustuen tavoitteiden toteutumista pidettiin myös yhteiskunnan kannalta tärkeänä. Sosiaalipoliittisen ohjelmatoimikunnan mukaan »mitä nuoremmasta leskestä on kysymys, sitä suotavam-

54 *Härkönen, R:* Lesken koulutustuki yleisenä perhe-eläke-etuutena, s. 20.
55 *Härkönen, R:* em. tutkielma, s. 24.
56 *Härkönen, R:* em. tutkielma, s. 27.

pana voidaan pitää sitä, että leski siirtyy työvoimaan, ellei hän eläketapahtuman aikana siihen kuulunut».[57] Koulutustuen saajien piirin arvioitiin olevan vuosittain noin 2000 leskeä. Asetettu tavoite on kuitenkin toteutunut huonosti. Vuosittain vain noin kuusikymmentä leskeä on nauttinut koulutustukea.[58]

(4) PEL:n nojalla leskelle voidaan myöntää koulutustuen asemasta aktiivisena leskenturvana myös *opintolainaa.* Kansaneläkelaitoksen soveltamiskäytännössä lainaa ei kuitenkaan ole myönnetty, vaan leskelle on näissä tapauksissa maksettu hänelle edullisempaa koulutustukea, jota ei tarvitse maksaa takaisin. Opintolainasäännös PEL:ssa on sen vuoksi jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi.

Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän puolella on TEL:n mukaan mahdollista antaa miespuolisen työntekijän kuoltua hänen leskelleen lainaa koulutusta ja työhuoltoa varten. Lainan saamisen ehdot ovat kuitenkin paljon tiukemmat kuin PEL:ssa ja opintolaina on aina maksettava takaisin. Se voidaan yleisestä eläkkeiden ulosmittauskiellosta poiketen jopa ulosmitata saajansa perhe-eläkkeestä.[59]

B. Perhe-eläkkeen suuruuteen vaikuttavat tekijät

(1) PEL:n mukainen leskeneläke on *peruseläke,* jonka suuruus ei määräydy aikaisempien ansiotulojen tai suoritettujen maksujen perusteella. Perhe-eläkkeen suuruus on *lailla perhe-eläkelain muuttamisesta* (105/82) sidottu vuoden 1983 alusta lukien *kansaneläkelain* (347/56) ja *eläkkeensaajien asumistukilain* (591/78) mukaisten etuuksien suuruuteen, minkä lisäksi perhe-eläkkeen suuruudesta on määräyksiä myös perhe-eläkelaissa.

Lesken alkueläkkeen muodostavat *pohjaosa, lisäosa* ja *asumistuki.* Lasta huoltavan lesken jatkoeläke koostuu samoista elementeistä. Yksinäisen lesken jatkoeläkkeeseen sisältyvät vain tulosidonnaiset eläkeosat, lisäosa ja asumistuki. Siten kaikki lesket eivät suinkaan saa aina saman-

57 *Sosiaalipoliittisen ohjelmatoimikunnan mietintö* 1967: B 23, s. 71—74.

58 *Härkönen, R:* em. tutkielma, s. 23.

59 Eläkkeen ulosmittauksesta *Halila, J:* Ulosmittaus, s. 14—15.

suuruista lesken eläkettä. PEL kanavoi leskille ensisijaisesti *toimeentulosidonnaista sosiaaliturvaa.* Vain vähäisiltä osin PEL:n mukainen lesken turva perustuu *tasaeläkkeille.*

Lesken alkueläke ja lasta huoltavan lesken jatkoeläke

(1) Lesken alkueläkkeeseen ja lasta huoltavan lesken jatkoeläkkeeseen kuuluu aina »välttämättömänä ainesosana» kansaneläkkeen pohjaosan suuruinen minimiosa. KEL 24 §:n (103/82) mukaan pohjaosan suuruus on määritetty vuodessa maksettavana eläkkeenä. Indeksikorjauksen jälkeen pohjaosan suuruus kuukaudessa oli *huhtikuussa 1982 248 markkaa.* Perhe-eläkettä ei kuitenkaan makseta sellaiselle leskelle, joka pohjoismaisen sosiaaliturvasopimuksen mukaan on jossain toisessa sopimusmaassa oikeutettu perhe-eläkkeeseen. Lesken oikeus kahdenkertaiseen eläkkeeseen on estetty *valtioneuvoston päätöksellä eräistä poikkeuksista perhe-eläkelain säännöksiin* (908/69).

(2) PEL:n mukainen alkueläke on *ensisijainen etuus* verrattuna ansioperusteisen perhe-eläkelain mukaisiin etuuksiin. Sen vuoksi alkueläkettä maksetaan leskelle silloinkin, kun hän saa samaan aikaan ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän kautta leskeneläkettä. Perhe-eläkkeiden yhteensovituksessa työeläkkeisiin perustuva perhe-eläketurva on toissijaista ja sen vuoksi *yleinen perhe-eläke vaikuttaa työeläkkeisiin perustuvaa perhe-eläkettä alentavasti.* Jos PEL:n mukainen leskeneläke on kuitenkin yhteensovitettava kansaneläkkeen kanssa, pidetään perhe-eläkettä tässä tapauksessa kansaneläkkeen osasuorituksena.[60]

Leskeneläkkeen tulosidonnaiset osat

(1) Kaikkiin leskeneläkkeisiin sisältyy vuoden 1983 alusta lukien tulosidonnaisina kaksi osaa a) *lisäosa* ja b) *eläkkeensaajan asumistuki.* Yksinäisen naisen jatkoeläke koostuu yksinomaan näistä tulosidonnaisista osista. Sanottu ei kuitenkaan tarkoita sitä, että leski myös aina olisi oikeutettu molempiin tulosidonnaisiin eläkeosiin. Lesken oikeus tulosidonnaisiin eläkeosiin ratkaistaan jokaisessa yksittäistapauksessa erikseen.

---

60 Ks. jäljempänä lähemmin lukua VIII Sosiaalietuuksien yhteensovittaminen.

Lesken eläkkeeseen kuuluvasta lisäosasta on määräyksiä PEL 15 a—16 c §:ssä. Lisäosan suuruus riippuu edunsaajan vuositulosta, varallisuudesta ja lesken asuinpaikasta. Perhe-eläkkeeseen tulosidonnaisena kuuluva lisäosa korvaa vielä vuoden 1982 loppuun asti voimassa olevan järjestelmän, jonka mukaan leskellä on oikeus saada tukiosaa ja tukilisää KEL:n mukaisen perusosan ohella.

PEL 15 a §:ssä on lisäosaa koskevat perussäännökset. Lisäosa on määritetty tiettynä vuodessa maksettavana summana. Täysimääräinen lisäosa on ensimmäisessä kuntaryhmässä 12 504 markkaa ja toisessa 11 856 markkaa. Lisäosa myönnetään sen kuntaryhmän mukaisena, johon se kunta kuuluu, jossa leski asuu lisäosan alkamisajankohtana. Jos leski kuitenkin yhdenjaksoisesti asuu puolivuotta eri kuntaryhmään kuuluvassa kunnassa, muutetaan PEL 16 a §:n mukaan lisäosaa koskeva päätös vastaamaan tosiasiallisia olosuhteita.

(2) Osa lesken tulosta on ns. *etuoikeutettua tuloa*, jota ei oteta huomioon harkittaessa hänen oikeuttaan lisäosaan. Etuoikeutettuun tuloon kuuluvat mm. lapsilisä, huoltoapu, valtion tai kunnan varoista suoritettava asumistuki ja SoVL:n mukainen lisähuoltoeläke. Lesken muulla perusteella saama tulo, esim. ansiotulo, vaikuttaa täysimääräistä lisäosaa vähentävästi.

(3) Lesken varallisuus vaikuttaa myös lisäosan saamiseen. Jos lesken omaisuus ylittää ns. *omaisuusrajan*, joka PEL 15 b §:n 2 momentin mukaan on 149 250 markkaa, lasketaan tämän ylittävästä osasta 10 prosenttia vuosituloksi. Omaisuusrajan määräämän rajan alapuolelle jäävä omaisuus on ns. *etuoikeutettua varallisuutta*, joka ei vaikuta PEL:n mukaisen lisäosan suorittamiseen. PEL 15 b §:n 4 momentin mukaan etuoikeutettuun omaisuuteen kuuluu myös lesken omassa käytössä oleva asunto.

Tulosidonnaisiin sosiaalietuuksiin liittyy aina mahdollisuus siitä, että henkilö tavoitellakseen etuutta pyrkii salaamaan muualta saamiaan etuuksia. PEL 16 c §:n mukaan eläkkeen lisäosa voidaan evätä tai sitä voidaan vähentää, jos leski on antanut tahallisesti vääriä tietoja lisäosaan vaikuttavista tuloista ja omaisuudesta ja tämän vuoksi erehdyttänyt myöntämään itselleen perhe-eläkkeen lisäosan. Niinikään mainitun säännöksen mukaan leski menettää oikeutensa lisäosaan, jos hän on lahjoittanut omaisuuttaan tai muulla tavalla heikentänyt taloudellista asemaansa siten, että se on vaikuttanut hänen mahdollisuuksiinsa saada lisäosa tai olennaisesti lisäosan määrään. Em. seikasta johtuen leski ei voi seurauksetta disponoida sellaisesti omaisuudesta, jota hän hallitsee omistajana,

jos leski tietää tai hänen olisi pitänyt tietää, että disponointitoimi voi vaikuttaa lisäosan saamiseen.

(4) Eräs kaikkein useimmin esitettyjä argumentteja lesken sosiaalista asemaa koskevassa keskustelussa liittyy *eloonjääneen puolison asumisturvaan*. Oikeudellisen sääntelyn tehokkuutta on pyritty mittaamaan sen avulla, voidaanko sillä turvata yksin jääneen henkilön asumistaso puolison kuoleman jälkeisenä aikana. Julkisoikeudellisen ja yksityisoikeudellisen sosiaaliturvamekanismin tehokkuutta voidaan punnita juuri niiden mahdollisuutena kanavoida asunto eloonjääneelle puolisolle. Tällainen kysymyksenasettelu ei ehkä ole paras mahdollinen, koska se ohjaa näkemään erilaiset oikeudelliset suojajärjestelyt toistensa vaihtoehtoina, eikä *toisiaan täydentävinä suojamuotoina*. Leskelle toistuvaistulona saatu etuus voi olla aivan välttämätön, jotta hän voi asua omistamassaan asunnossa. PEL:n mukaiseen leskeneläkkeeseen onkin kytketty mahdollisuus saada siihen sisältyen *asumistukea* eläkkeensaajien asumistukilaissa säädetyillä perusteilla. Asumistukea maksetaan sekä a) *vuokra-asunnossa* että b) *omistusasunnossa asuville* henkilöille. Jos eläkkeensaaja on kuitenkin joutunut laitoshoitoon, ei asumistukea makseta siltä ajalta kun hoito kestää yli yhdeksän kuukautta.

Leskelle suoritetaan asumistukena *osa* asumiskustannuksista, vuokrasta tai vastikkeesta sekä asuntolainojen koroista. Tuen maksamisen edellytyksenä on toisaalta lesken tulojen ja varallisuuden vähäisyys ja toisaalta asumismenojen suuruus. Lesken tulot ja omaisuus määritetään etuoikeutetun tulon ja omaisuusrajan avulla. Tuloksi ei lueta lainkaan mm. PEL:n nojalla saatua pohjaosaa. Eläkkeensaajien asumistukilain 6 §:n mukaan muunnetaan etuoikeutetun varallisuuden ylittävä omaisuus vuosituloksi siten, että 8 % omaisuusrajan ylittävältä osalta otetaan vuositulona huomioon. Omaisuusraja on suhteellisen alhainen, sillä lesken omaisuudeksi ei lueta hänen omistamaansa ja käyttämäänsä asuntoa.

Asumistuelle on laissa asetettu sekä ylä- että alaraja. Korkein vuositulo, joka oikeuttaa täyteen asumistukeen oli *1.1.1981 16 880 markkaa* ja vuositulojen yläraja, jolloin leski sai pienimmän suoritettavan asumistuen *36 000* markkaa. Lesken on vastattava itse tietystä vähimmäisosasta asumiskustannuksia. Asumiskustannusten *perusomavastuu* oli edellä mainittuna ajankohtana *108* markkaa kuukaudessa ja *täysimääräinen asumistuki 637* markkaa kuukaudessa.[61]

---

61 *Eläke- ja muu sosiaalivakuutus 1981*. Työeläkelaitosten liitto, s. 67.

Elinkustannusten nousu ja leskeneläkkeet

(1) PEL:n perusteella suoritettavat leskeneläkkeet menettäisivät nopeasti reaaliarvonsa ilman erityisjärjestelyjä. Leskeneläkkeiden arvo on tämän seurauksen estämiseksi sidottu elinkustannusten nousuun *kansaneläkelaissa säädettyjen eläkkeiden ja avustusten elinkustannusindeksiin sitomisesta annetulla lailla* (348/56). Mainitun lain mukaan valtioneuvosto vahvistaa kansaneläkelaitoksen ehdotuksesta ne perusteet, joita on noudatettava eläkkeitä korotettaessa. *Valtioneuvoston päätöksellä kansaneläkkeiden sitomisesta elinkustannusindeksiin* (510/61) ja sitä täydentävällä päätöksellä *kansaneläkkeiden indeksikorotuksesta* (571/69) on säädetty lähemmin korotusmenettelystä.
(2) Leskelle maksettavan eläkkeen ostoarvon turvaaminen on järkevä sosiaalipoliittinen tavoite, joka on toteutettu lainsäädäntöteknisesti järjettömällä tavalla. VahKorvL:n perusteella maksettavat perhe-eläkkeet on sidottu omaan lakiinsa, ansioperusteiset eläkkeet ja huoltoeläkkeet omaansa ja kansaneläkkeiden korottaminen tapahtuu vain sille pyhitetyn mekanismin mukaan. Kolme rinnakkaista indeksisidonnaisuusjärjestelmää olisi täysin mahdollista korvata yleisellä eläkeindeksilailla, joka sisältäisi yhdenmukaiset menettelysäännökset kaikkien leskeneläkkeiden korottamiseksi sovittua indeksinousua vastaavalla määrällä. Yhtenäinen järjestelmä kohtelisi kaikkia leskiä samanarvoisella tavalla ja oikeusjärjestyksen hahmottaminen olisi helpompaa sisäisen johdonmukaisuuden vuoksi.[62]

C. Perhe-eläkkeen suorittamisvelvollisuuden kesto

(1) Leskeneläkettä maksetaan PEL:n mukaan *eläkeoikeuden syntymistä seuraavan kuukauden alusta lukien.* Eläkettä ei kuitenkaan voida maksaa taannehtivasti pidemmältä kuin vuoden ajalta ennen eläkkeen hakemista, ellei maksamiselle ole olemassa jotain *erityistä syytä.* Yleisen perhe-eläkkeen kohdalla saattaa siten aktualisoitua sama ongelma, johon viitattiin ansioperusteista perhe-eläkettä tarkasteltaessa. Leski voi menettää osan

[62] Eläkeindeksitoimikunnan mietinnössä ehdotettiin jo vuonna 1972 eläkeindeksilain säätämistä, jonka mukaan kaikkien eläkkeiden ja niihin rinnastettavien jatkuvien suoritusten arvo olisi tullut sitoa indeksiin yhtenäisellä tavalla. Ks. *Eläkeindeksitoimikunnan mietintö* 1972: *B* 87.

sosiaaliturvastaan omaa tietämättömyyttään, koska perhe-eläke myönnetään vain hakemuksesta.

Juuri eläketurvan kohdalla kysymys yksilön *oikeudellisen aktiviteetin* merkityksestä näyttää muodostuvan keskeiseksi. *Sosiaaliturvaa kanavoiva lainsäädäntö tulisi laatia sellaiseksi, ettei se edellytä kansalaisilta liian korkeaa oikeudellista aktiviteettia.* Omien oikeuksien peräänkuuluttamisen ideologia soveltuu pikemminkin ohjenuoraksi liikejuridiikalle kuin sosiaaliturvaoikeudelle. Sen vuoksi tietämättömyyttä oikeusjärjestyksen sisällöstä olisikin pidettävä sellaisena »erityisenä syynä», jonka mukaan leskellä tulisi olla oikeus lesken eläkkeeseen taannehtivasti vuotta pidemmältäkin ajalta.

Eläkkeen suorittamisen keskeyttäminen ja päättyminen

(1) Eläkkeen maksaminen keskeytetään tilapäisesti silloin, kun leski on alkanut kärsiä vähintään kolme kuukautta kestävää vapausrangaistusta. Lesken eläkettä ei myöskään makseta siltä ajalta, kun leski on joutunut *mielisairaslaissa* (187/51) tarkoitetuissa tapauksissa mielisairaalaan tai *päihdyttävien aineiden väärinkäyttäjien huollosta annetussa laissa* (96/61) tarkoitettuun huoltolaan taikka jos hänet on määrätty työ- tai pakkolaitokseen.

Eläkkeen suorittaminen keskeytetään rangaistuksen täytäntöönpanon alkamista tai laitokseen joutumista seuraavan eläkejakson alusta lukien. PEL:n mukaista lesken eläkettä ei siten suoriteta ensin kolmea kuukautta ja vasta tämän jälkeen keskeytetä sen maksamista. Tältä osin PEL:n järjestely eroaa mm. TaVL:sta ja MEL:sta, joiden mukaan eläkettä maksetaan rangaistuksen suorittamisesta huolimatta aina kolmen kuukauden ajan.

(2) PEL:n mukaan lesken oikeus alku- ja jatkoeläkkeeseen lakkaa aina a) *lesken täyttäessä 65 vuotta.* Eläkkeen suorittaminen päättyy lesken ollessa mainittua ikää nuorempi ensinnäkin silloin, kun b) *leski solmii avioliiton.* Mikäli leski on saanut eläkettä yli vuoden ajalta ennen avioliiton solmimista, saa hän tämän karenssiajan umpeuduttua avioliiton solmiessaan myötäjäisinä ne eläke-erät, jotka hänellä olisi ollut oikeus saada seuraavalta vuoden pituiselta ajalta. Kertasuorituksen määrää laskettaessa otetaan lisäosa ja asumistuki huomioon sen suuruisina kuin ne olivat leskeneläkkeen viimeisessä kuukausierässä.

Karenssiaikaa koskeva määräys on arkaainen jäänne vuoden 1734 lain NK:n säännöksestä, jonka mukaan lesken oli aina vietettävä suruaika ennen uuteen avioliittoon astumista. NK 12 luvun 3 §:n mukaan avioliiton solmiminen heti puolison kuoleman jälkeen oli nimenomaisesti kielletty, mainitun pykälän mukaan »älköön leskimies tahi leskivaimo toiseen naimiseen menkö, ennenkuin on ollut leskenä, mies puolen vuotta ja vaimo vuoden». Vuoden vähimmäisaikaa koskeva karenssisäännös poikkeaa muissa perhe-eläkelaeissa omaksutusta järjestelystä.[63]

Lesken oikeus jatkoeläkkeeseen lakkaa myös silloin, kun c) *hänelle myönnetään KEL:n mukainen työkyvyttömyys- tai työttömyyseläke.* Lasta huoltavan lesken jatkoeläkkeen maksaminen päättyy, kun hänen huollettavanaan oleva lapsi täyttää 16 vuotta, jos leski ei ole täyttänyt 40 vuotta ja avioliitto oli solmittu sen jälkeen kun edunjättäjä oli täyttänyt 65 vuotta. Mikäli leski oli kuitenkin ehtinyt täyttää 40 vuotta ja avioliitto oli solmittu ennen kuin edunjättäjä täytti 65 vuotta, on yksinäisellä leskellä oikeus PEL:n mukaiseen jatkoeläkkeeseen.

Yleisen perhe-eläkejärjestelmän sosiaaliturvatehtävä

Ansioperusteisiin perhe-eläkkeisiin verrattuna yleinen perhe-eläke on monesti taloudelliselta arvoltaan vähäisempi. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että se olisi lainsäädännöllisenä järjestelynä epäonnistunut. Päinvastoin, se näyttäisi tarjoavan erään mallin ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän uudelleen arvioinnille. Yleisen perhe-eläkejärjestelmän vahva puoli on nimenomaan sen mukaan suoritettavan *perhe-eläkkeen osittainen sidonnaisuus edunsaajan tuloihin ja varallisuuteen.*

Yhteensovituksen ulottaminen koskemaan myös edunsaajan omia ansiotuloja ja varallisuutta mahdollistaa *sosiaaliturvan paremman kohdentamisen* sellaisiin tapauksiin, joissa on tarvetta puolison kuoleman jälkeen säännölliseen toistuvaistuloon. Yleisen perhe-eläkejärjestelmän etuna on lisäksi pidettävä sitä, että sen mukaan lesken elintasossa tapahtunut muutos voidaan ottaa paljon paremmin huomioon kuin ansioperusteisessa perhe-eläkejärjestelmässä.

63 Myötäjäisrahasäännöstä on pidetty avioliiton etiikan vastaisena ja tarpeettomana. Ks. tästä lähemmin *Perälänen, A:* Perhe-eläkkeen merkitys lesken solmiessa uuden avioliiton, s. 10—11.

IV KORVAUSVELVOLLISUUS LESKEN SUOJANA

Tutkimushypoteesin mukaan sosiaaliturvan normatiivinen laajuus on koko oikeusjärjestyksen sisäinen asia. Eloonjääneen puolison sosiaaliturvan laajuutta arvioitaessa ei mitään sellaista etuusjärjestelmää, jonka mukaan leskelle myönnetään puolisonsa kuoleman johdosta taloudellisia etuuksia, voi jättää tutkimuksen ulkopuolelle. Tästä syystä seuraavassa jaksossa on tarkoitus lähemmin analysoida sitä, *mikä merkitys korvausoikeudellisilla järjestelyillä on lesken sosiaalisen turvallisuuden kannalta* suomalaisessa sosiaaliturvajärjestelmässä.[1]

(1) Vahingonkorvausoikeudelle on eroteltu alan tutkimuksessa useampiakin eri funktioita.[2] Alun alkaen vahingonkorvausoikeutta pidettiin rikosoikeudellista sääntelyä täydentävänä järjestelynä ja korvausoikeudellisilla normeilla uskottiin olevan vahva preventiivinen ja sanktioiva funktio.[3] Missä määrin vahingonkorvausoikeudelliset normit edelleen toteuttavat näitä tehtäviään, ei ole tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavaa. Sen sijaan on kiintoisaa analysoida sitä, miten paikkansa pitävä leskeytymistilanteessa on väite, jonka mukaan »vahinko korvataan, jotta edunsaajan sosiaalinen turvallisuus ei järkkyisi».[4] Väitettä pidetään oikeaan

---

1 Monissa erityistutkimuksissa on korvausoikeudellinen lesken suoja haluttu nähdä osana laajempaa sosiaaliturvanormiston kokonaisuutta. Ks. esim. *Jørgensen, S:* Erstatning for personskade og tab af forsørger, s. 340 ss, *Boehmer, G:* Schadenersatzansprüche wegen Verletzung oder Tötung des im Haushalt oder Geschäft mitarbeitenden Ehegatten, s. 173 ss, *Schuhmacher, W:* Schadenersatz und soziale Sicherheit, s. 477, *Skarpnes O:* Erstatning for personskade for tap av forsørger, s. 3 ss. Ks. myös *Skadestånd V. Skadestånd vid personskada. SOU 1973: 51,* s. 79—194.

2 *Hellner, J:* Skadeståndsrätt, s. 13 ss, *Routamo, E — Hoppu, E:* Suomen vahingonkorvausoikeus, s. 6 ss. Ks. myös *Klami, H. T:* Johdatus oikeustieteen metodologiaan, s. 33—39, jakso: vahingonkorvausoikeuden funktionaalinen tarkastelutapa.

3 *Hellner, J:* Skadeståndsrättens reformering, s. 698 ss.

4 *Kjønstad, A:* Trygd og erstatning ved personskade. Utviklingslinjer, utbredelse og ulikheter, s. 10—11.

osuneena sellaisissa tapauksissa, joissa korvausoikeudellisten järjestelmien avulla kyetään ohjaamaan eloonjääneelle puolisolle ja hänen huollettavanaan oleville lapsille merkittävää taloudellista turvallisuutta.
(2) Vahingonkorvausoikeudelliselle perustalle rakentuva sosiaaliturva ulottuu siviilioikeuden ydinalueilta aina vaikeasti luokittuvaan sotilasvammalainsäädäntöön saakka. Klassisen oikeusalajaottelun kahleet on kuitenkin murrettava rikki silloin, kun halutaan saada kokonaiskuva korvausperusteisista perhe-eläkkeistä osana suomalaista sosiaaliturvajärjestelmää.[5] Pitäytyminen perinteisessä oikeusalajaottelussa estäisi lesken sosiaaliturvan laajuutta koskevan kokonaisanalyysin suorittamisen. Korvausoikeudellisen lainsäädännön tavoite, aiheutetun vahingon korvaaminen, on sellainen yhteinen nimittäjä, joka mahdollistaa vahingonkorvausoikeudellisten ja vakuutusoikeudellisten leskensuojamuotojen tarkastelun systemaattisesti samassa yhteydessä.
(3) Valtaosa kaikista ihmisistä kuolee ns. luonnollisen kuoleman ja heidän omaistensa kannalta korvausvelvollisuuden perustalle rakentuva sosiaaliturva on merkityksetöntä. Korvausoikeudellisilla säännöksillä voi olla reaalisisältöä vain pienelle vähemmistölle, mutta tämän vähemmistön kannalta se näyttäisi olevan keskeinen osa suomalaisen yhteiskunnan sosiaaliturvaa. Korvausperusteinen sosiaaliturva on keskimääräistä hieman nuorempien leskien erityinen suojamuoto, koska korvausvelvollisuuden aktualisoituminen edellyttää korvattavissa olosuhteissa tapahtunutta kuolemaa.

1. VAHINGONKORVAUSLAIN JA LIIKENNEVAKUUTUSLAIN NOJALLA KOKONAAN TAI OSAKSI MÄÄRITETTÄVÄT PERHE-ELÄKKEET

Korvausoikeudellisen turvamekanismin tehokkuuden arvioimisen edellytyksenä on *vahingonkorvauslain* (412/74) erittely, sillä ko. lakiin sisäl-

[5] Lainopin systematisointitehtävän keskeisyyttä on korostanut erityisesti *Aulis Aarnio*. Ks. esim. *Aarnio, A:* Denkweisen der Rechtswissenschaft, s. 179 ss ja *sama:* On Legal Reasoning, s. 266 ss. Aarnion näkemys heijastuu myös *Wilhelmssonin* esittämästä vaatimuksesta kriittiselle siviilioikeustieteelle. Yksi kriittisen siviilioikeustieteen keskeisistä tehtävistä on nimenomaan uusien systemaattisten yhteyksien etsiminen eri ilmiöiden välillä. Ks. *Wilhelmsson, T:* Uppgifter för en kritisk civilrättslära, s. 119—124.

tyvät tärkeimmät korvauksen tuomitsemisen edellytyksiä ja korvauksen suuruutta koskevat peruselementit. Tässä yhteydessä niitä käsitellään *vain* siltä osin kuin niiden tunteminen on välttämätöntä korvausmekanismien ymmärtämisen kannalta. Eräs mahdollisuus lähestyä kysymystä olisi sulkea tyystin tarkastelun ulkopuolelle kaikki ne yleiset säännökset, jotka koskevat vastuun syntymistä ja keskittää tarkastelu koskemaan vain niitä tilanteita, joissa korvattava vahinko on tapahtunut.[6] Kun eräänä tutkimustehtävänä on kuitenkin selvittää yleisesti niitä edellytyksiä, joiden vallitessa leskellä on oikeus sosiaaliturvaan, ei ole mahdollista rajata kokonaisuudessaan korvausvelvollisuuden edellytyksiä koskevia kysymyksiä tutkimuksen ulkopuolelle.

(1) Vahingonkorvausoikeudellisia säännöksiä on hajallaan eri puolella lainsäädäntöä siitä huolimatta, että pääosa korvausoikeudellisista normeista kodifioitiin vuonna 1974 voimaan tulleella vahingonkorvauslailla. Lisäksi VahKorvL ei 1 §:n nimenomaisen säännöksen mukaisesti koske sopimukseen perustuvaa tai muussa laissa säädettyä korvausvastuuta, ellei tästä ole säädetty poikkeusta.[7] Kysymys lesken oikeudesta korvaukseen vahingon aiheuttaneen kuoleman johdosta voikin tulla arvioiduksi jonkin erityislain nojalla. Kaikissa tapauksissa lesken oikeus jatkuvaan korvaukseen kuitenkin edellyttää korvattavan vahingon olemassa oloa.

Korvausvelvollisuuden edellytykset voidaan jakaa *normatiivisiin* ja *tosiasiallisiin edellytyksiin*. Normatiivinen minimiedellytys koskee vahingonaiheuttaneen teon tuottamuksellisuutta. VahKorvL 2 luvun 1 §:n mukaan jokainen on velvollinen korvaamaan toiselle tahallisesti tai tuottamuksellisesti aiheuttamansa vahingon, ellei toisin ole säädetty. Erityislainsäädännössä ja oikeuskäytännössä vahingonaiheuttajalle onkin voitu asettaa tuottamuksesta riippumaton korvausvelvollisuus. Mikäli ankaraa vastuuta koskevaa erityisnormia ei voida soveltaa vahinkotapaukseen, eivätkä vahingonaiheuttaja ja vahinkoa kärsinyt pääse sopimukseen korvausvelvollisuudesta, jää tuottamusvastuun nojalla maksettavan korvauksen tuomitseminen yleensä riippumaan tuomioistuimen harkinnasta.[8]

---

6 Näin esim. *Jørgensen, S:* em. teos, s. 9.

7 *Routamo, E — Hoppu, E:* Suomen vahingonkorvausoikeus, s. 17 »Kun tätä muuta lainsäädäntöä on runsaasti, ei VahL siis kata läheskään koko vahingonkorvausoikeutta, vaikka se onkin yleislaki».

8 Vahingonkorvausvelvollisuuden yleisistä edellytyksistä lähemmin ks. *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 46 ss, *Saxén, H:* Skadeståndsrätt, s. 7—46 sekä *Karlgren, H:* Skadeståndsrätt, s. 28 ss.

Ratkaisua tehdessään tuomioistuimen on otettava kantaa moniin erityiskysymyksiin, jotka tässä yhteydessä on sivuutettava vain maininnalla. Korvausoikeudellisen prosessin ydinkysymys on teon ja vahingon välisen suhteen oikeudellinen arviointi eli kysymys teon ja vahingon välisestä syy-yhteydestä.[9] Oikeudenkäynnissä joudutaan ratkaisemaan myös kysymys siitä, onko vahingonaiheuttanutta henkilöä pidettävä korvausoikeudellisesti vastuunalaisena vai onko korvausvelvollisuuden perusteita arvioitava jonkin erityissäännöksen valossa.[10] Niin ikään oikeudenvastaisuusopilla on teoreettisesta painolastistaan huolimatta osansa elävän elämän korvauskysymyksiä ratkottaessa.[11]

Korvausvelvollisuuden tosiasiallisiin edellytyksiin kuuluvat mm. kysymykset vahingonaiheuttajan kyvystä vastata tekonsa seurauksista, todisteluongelmat ja vahingonaiheuttajan selvittäminen. Korvausvelvollisuuden asettaminen edellyttää sekä normatiivisten että tosiasiallisten edellytysten täyttymistä, muussa tapauksessa lesken on alistuttava omaan kohtaloonsa.

(2) Sen jälkeen kun korvausvelvollisuuden olemassa olo on todettu, on määritettävä korvauksen suuruus. VahKorvL sisältää keskeisen osan kuolemaan johtaneiden vahinkojen korvaamista koskevista mittaamissäännöksistä. Nämä mittaamisnormit ovat tyypillisiä siviilioikeudellisia sosiaaliturvasäännöksiä ja niiden perusteella määräytyy *normatiivisella tasolla* lesken korvausoikeudellisen sosiaaliturvan tehokkuus. Koska korvauksen mittaamista koskeva säännöstö on pääpiirteissään kaikille vahingonkorvausoikeudellisille leskensuojajärjestelyille yhtenevä, ei kaikkien oikeusjärjestykseen sisältyvien yksittäisten vahingonkorvausoikeudellisten säädösten lähempi erittely ole tässä tarpeen. Periaatteellisella tasolla VahKorvL:n kanavoiman sosiaaliturvan merkitystä lesken kannalta voidaan tarkastella riittävästi esimerkin valossa. Esimerkiksi on valittu järjestelmä, jossa korvauksen suuruus määräytyy VahKorvL:n mukaan, mutta korvauksen maksaminen turvataan vakuutusjärjestelmällä. Perhe-eläkkeiden suuruutta tarkastellaan *liikennevakuutuslain* (279/59) soveltamiskäytännön valossa. LiikVakL:n mukaan suoritetaan omaisille korvauksina vuosittain yli 30 miljoonaa markkaa.[12]

---

[9] Kausaliteettiuskomuksista vahingonkorvausoikeudellisesta näkökulmasta *Peczenik, A:* Causes and Damages, s. 18 ss.

[10] Ks. esim. *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 55—57.

[11] em. teos, s. 62 ss sekä *Karlgren, H:* s. 67—92.

[12] *Vakuutusyhtiöt 1978. SVT XXII A 84,* s. 171.

A. Perhe-eläkkeeseen oikeutetut henkilöt

(1) Mikäli vahingonkorvausvelvollisuuden yleiset edellytykset ovat olemassa ja jos elatukseen oikeutettu jää tarpeellista elatusta vaille sen vuoksi, että elatusvelvollinen on saanut surmansa, on elatukseen oikeutetulla oikeus VahKorvL 5 luvun 4 §:n mukaan vahingonkorvaukseen. Laissa ei jatkuvaa korvausta nimitetä *perhe-eläkkeeksi.* Käsitteenä perhe-eläke kuitenkin sattuvasti ilmentää kuoleman johdosta maksettavan jatkuvan korvauksen sosiaaliturvaluonnetta. Tämän vuoksi seuraavassa jaksossa korvausoikeudellisesta suojasta käytetään nimitystä perhe-eläke, ellei korvausperusteisessa sosiaaliturvanormistossa ole sitouduttu muuhun eläketerminologiaan.

Perhe-eläkkeeseen oikeutetut vahingonkorvauslain mukaan

(1) Alun alkaen perhe-eläkkeeseen oikeutettujen henkilöiden piiri määritettiin vuoden 1889 rikoslain 9 luvun 3 §:ssä. Vahingonkorvausoikeudellisten säännösten systemaattinen sijoittaminen osaksi rikosoikeudellista normistoa ilmentää vielä 1800-luvun loppupuolella vallinnutta käsitystä korvauksen yhteiskunnallisesta tehtävästä. Lainsäätäjän tavoitteena ei ollut yksin eloonjääneen puolison aseman turvaaminen, vaan samalla pyrittiin rankaisemaan taloudellisella sanktiolla vahingonaiheuttanutta henkilöä. RL 9 luvun 3 §:n mukaan *surmatun vaimo* ja *lapset* olivat oikeutettuja korvaukseen, jos he rikoksen johdosta olivat jääneet vaille tarpeellista elatusta.[13] Vuonna 1929 annetulla *avioliittolain voimaanpanoasetuksella* (235/29) korvaus ulotettiin koskemaan myös *leskimiehiä.*[14]

VahKorvL:a laadittaessa olivat huoltajan menetystä koskevat korvaussäännökset yhteispohjoismaisen lainvalmistelun kohteena, mistä johtui se, että perhe-eläkkeeseen oikeutettujen piiriä ei haluttu ratkaisevasti muuttaa.[15] Ehdotetussa vahingonkorvauslaissa perhe-eläkkeeseen oikeutettu-

---

31 Säännöstön syntytaustasta ja säätämismotiiveista lähemmin *Kivivuori, A:* Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I. Rikoslainsäädäntö 1809—1875, s. 234—246.

14 *Takki, T:* Piirteitä huoltajan menetyksen korvaamista tarkoittavien vahingonvastuusääntöjen historiallisesta kehityksestä, s. 423—448.

15 Ks. säätämistaustasta *Vahingonkorvauskomitean mietintö.* Km 1965 A 4. Helsinki 1965. Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1970: 3. *Ehdotus Hallituksen esi-*

jen henkilöiden joukko määritettiin kuitenkin väljemmin kuin vuoden 1889 RL:ssa oli menetelty. Hallituksen esityksen mukaan VahKorvL:n uudistus ei tältä osin ollut muodollinen, vaan se merkitsi *korvaukseen oikeutettujen piirin uudelleen määrittämistä* aikaisempaan lainsäädäntöön verrattuna.[16] Tavoitteena oli laajentaa korvaukseen oikeutettujen piiriä LiikVakL:ssa omaksuttujen periaatteiden suuntaan. Tälle lainsäätämistavoitteelle annetaan jäljempänä tulkinnallista merkitystä.

(2) VahKorvL:n 5 luvun 4 §:n mukaan vahingonkorvausta maksetaan jos *elatukseen* tai *elatusapuun oikeutettu* on jäänyt tarpeellista elatusta vaille sen vuoksi, että *elatusvelvollinen* on saanut surmansa. Elatukseen tai elatusapuun oikeutetun *sukupuolella* ei ole merkitystä arvioitaessa hänen oikeuttaan perhe-eläkkeeseen. Säännöksen sanamuodon mukaan kysymyksessä on kaksi eri tilannetta. Toisaalta kysymys on a) *elatusvelvollisen ja elatukseen oikeutetun* välisestä suhteesta ja toisaalta kysymys voi olla b) *elatusvelvollisen ja elatusapuun oikeutetun* välisestä suhteesta.

Elatukseen oikeutetut henkilöt

(1) Vaikka VahKorvL:ssa ei olekaan täsmällisesti luonnehdittu sitä, mitä tarkoitetaan elatukseen oikeutetulla henkilöllä ja vastaavasti elatusapuun oikeutetulla henkilöllä, on rajanveto näiden välillä kuitenkin mahdollista tehdä esitysteknisiä tarpeita silmälläpitäen. Seuraavassa esityksessä elatukseen oikeutetulla henkilöllä tarkoitetaan jokaista sellaista yksilöä, johon nähden vallitsee elatusvelvollisuus suoraan lain nojalla ilman, että sen velvollisuuden olemassa oloa on tarpeen erikseen vahvistaa. Elatusapuun oikeutetulla henkilöllä puolestaan tarkoitetaan jokaista sellaista yksilöä, johon nähden elatusvelvollisuus riippuu joko tuomioistuimen ratkaisusta tai sopimuksen sisällöstä.

(2) *Lapsen elatuksesta annetun lain* (704/75) 2 §:ssä on vanhemmille asetettu velvollisuus vastata kykynsä mukaan lapsen elatuksesta. Tämä velvollisuus on vanhemmalla suoraan lain nojalla täysin riippumatta siitä,

---

tykseksi eduskunnalle vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi. Helsinki 1970, Laintarkastuskunnan lausunto n:o 3/1971. Helsinki 1971 sekä *Vuoden 1966 vahingonkorvauskomitean mietintö. Km 1974: 135.* Helsinki 1974.

16 *Hallituksen esitys eduskunnalle vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi.* 1973 valtiopäivät n:o 187, VPA 1973 III.1, s. 24.

onko kyseessä hänen biologinen jälkeläisensä vai ottolapsi.[17] Lapsen oikeus saada elatusta vanhemmiltaan päättyy, kun hän täyttää kahdeksantoista vuotta. Lapsella onkin aina katsottava muodollisilla perusteilla olevan oikeus perhe-eläkkeeseen VahKorvL:n nojalla siksi kunnes hän tulee täysi-ikäiseksi.

(3) AL 46 §:n mukaan puolisoiden tulee kykynsä ja taloudellisten olojensa mukaan rahavaroin, toiminnallaan kodissa tai muulla tavoin ottaa osaa perheen elatukseen. Perheoikeudellista elatusvastuuta koskevilla säännöksillä on haluttu korostaa yksilön ensisijaista vastuuta perheen hyvinvoinnista. Vastuu AL 46 §:n mukaisesta elatusvelvollisuudesta on jaettu molempien puolisoiden kesken ja se ulottuu aina siihen saakka, kunnes avioliitto on lainvoimaisella tuomiolla purettu.[18] Sen vuoksi puoliso ei menetä periaatteellista mahdollisuuttaan vahingonkorvaukseen asumuserotuomion vuoksi, kuten ei myöskään asumuseroa edeltävän kanteen tai asumuserotuomiota seuraavan avioerokanteen johdosta. Leskellä on periaatteessa oikeus vaatia VahKorvL:n mukaista perhe-eläkettä siitäkin huolimatta, että kuolleella puolisolla olisi ollut oikeus vaatia avioliiton peruutumista. Oikeus perhe-eläkkeeseen ratkaistaan tässä suhteessa *yksinomaan muodollisen avioliittoperusteen nojalla.* Tämä on eräs kaikkia korvausoikeudellisia säännöksiä yhdistävistä lainsäädännöllistä järjestelyistä.

Tuomioistuimen vahvistama velvollisuus suorittaa elatusapua

Yksilön statuksesta välittömästi seuraavan elatusvelvollisuuden lisäksi samallakin henkilöllä saattaa olla velvollisuus huolehtia jonkun muun kuin ydinperheen jäsenen sosiaalisesta turvallisuudesta. Jotta tällainen velvollisuus olisi oikeudellisesti sitova, edellyttää se joko sopimusta tai tuomioistuimen ratkaisua. Tuomioistuimen asettama elatusvelvollisuus voi olla myös jatkoa perheoikeudelliselle elatusvelvollisuudelle. Esimerkki selventänee tilannetta.

(1) AL:n 79 §:n mukaan *tuomioistuin voi tuomita eronneelle puolisolle maksettavaksi elatusapua* sen mukaan, kun se maksavan puolison »kykyyn ja muihin seikkoihin katsoen harkitaan kohtuulliseksi».[19] Tuomioistuimen

17 Ks. lähemmin *Helin, M:* Lapsen elatus, s. 135 ss.

18 *Rautiala, M:* Avioliitto-oikeus, s. 127.

19 Säännöksen soveltamisesta ks. *Rautiala, M:* em. teos, s. 137—141.

päätöksellä vahvistettua elatusapua voidaan kiistatta pitää VahKorvL:ssa tarkoitettuna elatusapuna. Sen vuoksi elatusapua AL:n 79 §:n mukaan saaneella eronneella puolisolla on muodollisilla kriteereillä periaatteessa oikeus perhe-eläkkeeseen, mikäli elatusavun suorittamisvelvollinen kuolee sellaisissa olosuhteissa, että korvausvelvollisuuden yleiset edellytykset ovat olemassa. Elatusavun maksaja »vaihtuu» perhe-eläkkeen suorittajaan.

(2) Tuomioistuimen vahvistama elatusvelvollisuus voi perustua muuhunkin kuin avioliitto-oikeudellisiin säännöksiin. Leskellä saattaa olla oikeus esimerkiksi VahKorvL:n nojalla suoritettavaan perhe-eläkkeeseen. Jos perhe-eläkkeen suorittaja eli elatusvelvollinen saa korvattavissa olosuhteissa surmansa, voidaan perhe-eläkkeen suorittamisvelvollisuus tuomioistuimen päätöksellä »siirtää» vahingonaiheuttajalle. Näissä tilanteissa sovelletaan VahKorvL:n henkilövahinkojen korvaamista koskevia säännöksiä sen vuoksi, koska niitä on aikaisemmin sovellettu ja koska leskellä on aikaisemman päätöksen perusteella ollut oikeus jatkuvana korvauksena suoritettavaan perhe-eläkkeeseen.[20]

Sopimukseen perustuva velvollisuus suorittaa elatusapua

VahKorvL:n soveltamisala näyttäytyy tulkinnanvaraisena vasta silloin, kun joudutaan ottamaan kantaa siihen, voidaanko elatusapu-käsitteen alaan sisällyttää myös sopimuksella perustettu velvollisuus suorittaa säännöllistä tukea kolmannelle henkilölle? Soveltamistilanne on hieman erilainen riippuen siitä, onko a) *laissa säädetty sopimuksessa tarkoitetusta elatusvelvollisuudesta* vai b) *perustuuko elatusvelvollisuus yksinomaan henkilöiden väliseen sopimukseen?*

(1) Jos vanhemmat ovat tehneet lapsen elatuksesta annetun lain 7 §:n mukaisen *lapselle maksettavaa elatusapua koskevan sopimuksen* laissa säädettyjä muotoja noudattaen ja sopimus on asianmukaisesti vahvistettu, voidaan tällainen sopimus kiistatta asettaa VahKorvL:n mukaisen perhe-eläkkeen tuomitsemisen muodolliseksi perustaksi. Niin ikään vahingonkorvausvelvollisuus on olemassa, jos sellainen henkilö on saanut surman-

[20] Edellä mainituissa tilanteissa korvausvelvollisuutta on pidetty riidattomana. Ks. lähemmin *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 191 ss, *Saxén, H:* em. teos, s. 300 ss. sekä *Arti, A:* Vahingonkorvauslaki selityksineen, s. 16.

sa, joka oli sitoutunut *avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista annetun lain* (173/22) suorittamaan elatusapua.

Mikäli lapsen vanhemmat ovat laatineet lapsen elatusta koskevan sopimuksen asianmukaisella tavalla, mutta sitä ei ole esitetty sosiaalilautakunnan vahvistettavaksi, ei sitä voida panna *täytäntöönpanon* perustaksi.[21] Jos toinen vanhemmista laiminlyö vahvistamattoman sopimuksen nojalla määritetyn elatusavun suorittamisen, ei toinen voi tähän sopimukseen vedoten vaatia täytäntöönpanotoimia toista vanhempaa kohtaan. Mutta kokonaan tästä erillinen kysymys on se, onko tällainen laissa säädettyjä muotoja noudattamatta tehty sopimus mahdollista asettaa VahKorvL:n mukaisen perhe-eläkkeen perustaksi.

Mikäli lapsen vanhemmat ovat olleet yksimielisiä elatusavun suorittamisesta, eikä sopimussuhteessa ole tapahtunut häiriöitä, niin kysymys sopimuksen täytäntöönpanokelpoisuudesta ei ole voinut aktualisoitua. Näissä tilanteissa olisi kohtuutonta evätä lapsen oikeus vahingonkorvaukseen sillä muodollisella perusteella, että elatussopimusta ei ole vahvistettu. Onhan kuitenkin sopimuksen teon motiivina ollut pyrkimys täyttää laissa säädetty elatusvelvollisuus. Vastaavanlainen tilanne on silloin, kun vanhemmat ovat isyyden ilmitulon salaamiseksi sopineet täysin muotovapaasti elatuksen suorittamisesta ja voidaan osoittaa, että sellaista sopimusta on vanhempien kesken noudatettu.[22]

(2) Laissa säädetystä mahdollisuudesta sopia elatusvelvollisuudesta ja elatusavun suorittamisesta on kysymys myös silloin, kun puolisot solmivat AL 115 §:n 2 momentin mukaan *sopimuksen avioeron varalta.* AL 115 §:n mukaisen sopimuksen soveltamisalaa ei laissa ole täsmällisesti määritelty, eikä ositussopimukselle ole asetettu mitään muotovaatimuksia. Ositussopimus on sopimusosapuolia sitova riippumatta siitä, tehdäänkö se kirjallisesti todistajien läsnäollessa vai suullisesti.[23] Avioliiton purkamisen varalta tehtävillä sopimuksilla pyritään *Oksasen* mukaan »kokonaisratkaisuun, jossa sovitaan kaikista eron aikaansaamista muutoksista puolisoiden välisiin oikeussuhteisiin».[24] Näillä sopimuksilla sovitaan hyvin usein mm. toisen puolison oikeudesta elatukseen. Ositussopimuksen

---

21 *Helin, M:* Lapsen elatus, s. 165.

22 Vrt. toisin *Arti, A:* Vahingonkorvauslaki, s. 284.

23 *Oksanen, J:* Avioliiton purkamisen varalta osituksessa tehtävistä sopimuksista, s. 193 ss.

24 *Oksanen, J:* em. tutkimus, s. 197.

mukaista elatusapua *vastaa* edellä mainittu AL 79 §:n mukainen mahdollisuus saattaa sama kysymys tuomioistuimen ratkaistavaksi.

Avioeron varalta tehdyn sopimuksen nojalla lesken on katsottava olevan oikeutettu vaatimaan myös VahKorvL:n mukaista perhe-eläkettä, jos ositussopimuksen mukaan elatusvelvollinen saa summansa korvattavissa olosuhteissa. Korvausvelvollisuuden kannalta ositussopimuksen muodolla ei ole mitään periaatteellista merkitystä. Ratkaisevana kriteerinä on pidettävä sitä, että *kysymys elatusvelvollisuudesta olisi voitu saattaa myös tuomioistuimen harkittavaksi, kuten tässä tapauksessa AL 79 §:n mukaan on asianlaita. Routamon* mukaan VahKorvL:n soveltamisalaa rajattaessa »on ilmeisesti otettava lukuun myös elatuksesta tehty sopimus ainakin silloin, kun sopimus on tehty sellaiseen velvollisuuteen perustuen, jonka nojalla olisi voitu saada tuomioistuimen velvoittava päätös».[25] Vastaavalla kannalla on myös *Saxén,* jonka mukaan VahKorvL:a on sovellettava silloin, jos asianosaiset ovat *ilman viranomaisen myötävaikutusta sopineet muussa laissa tarkoitetun elatusavun maksamisesta.*[26]

(3) Soveltamistilanne on jonkin verran komplisoidumpi niissä tapauksissa, joissa ei ole laissa säädettyä nimenomaista elatusvelvollisuutta, mutta joissa asianosaiset ovat sopineet toisen osapuolen tai toistensa elatukseen osallistumisesta. Tällaisen elatusapua koskevan sopimuksen asettaminen VahKorvL:n 5 luvun 4 §:n soveltamisen perustaksi ei ole aivan kiistatonta. Näyttäisi kuitenkin olevan olemassa painavia perusteita sellaisen tulkintasuosituksen antamiseen, jonka mukaan *myös laissa säänte-lemättömästä elatusvelvollisuudesta tehty sopimus oikeuttaa VahKorvL:n nojalla jatkuvana korvauksena suoritettavaan perhe-eläkkeeseen.* Tulkintasuositusta voidaan puoltaa tarkastelemalla *avopuolison* oikeutta korvaukseen VahKorvL:n nojalla.

Routamon mukaan elatuksesta tehty sopimus on otettava huomioon *ainakin* (kurs. tässä) silloin, kun sopimus on tehty sellaiseen velvollisuu-

---

25 *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 191.

26 *Saxén, H:* em. teos, s. 301. Saxén kritisoi Artin käsitystä, jonka mukaan vahvistamaton sopimus ei oikeuta VahKorvL:n nojalla maksettavaan jatkuvaan korvaukseen. Saxénin mukaan »detta förefaller mig vara en alltför restriktiv tolkning». Artin mukaan entisen puolison kohdalla *vain elatusaputuomio* on riittävä luomaan periaatteellisen oikeuden korvauksen saamiseen. Saxénin kritiikki voidaan ulottaa koskemaan myös tätä Artin esittämää tulkintoa. Ks. *Arti, A:* Vahingonkorvauslaki, s. 278, jossa tekijä edelleen puoltaa kantaansa.

teen perustuen, jonka nojalla olisi voitu saada tuomioistuimen päätös.[27] Hän jättää näin avoimeksi sen, missä kaikissa muissa tapauksissa korvausvelvollisuus on olemassa. Sopimusvapauden periaatteen mukaisesti oikeustoimikelpoisilla kansalaisilla on mahdollisuus tietyissä rajoissa tehdä sopimuksia, joihin oikeusjärjestys liittää sitovan vaikutuksen. Kihlakumppanien ja avopuolisoiden perheen elatuksesta tekemä sopimus ei ole hyvän tavan vastainen, mahdoton tms. ja sen vuoksi *tällaiseen sopimukseen perustuvan oikeuden voi myös kanneteitse saattaa voimaan,* jos henkilöllä on siihen oikeudellinen intressi. Edellä mainituista seikoista johtuen *ei ole mitään estettä sille, että kihlakumppanien tai avopuolisoiden tekemä elatusvelvollisuutta koskeva sopimus asetetaan VahKorvL:n mukaisen korvausvelvollisuuden perustaksi.* Korkein oikeus on päätynyt kuitenkin kysymyksessä toiselle kannalle.

Korkeimman oikeuden ratkaisun 1976 II 30 mukaan avopuolisolla ei »katsottu olevan lakiin perustuvaa oikeutta saada korvausta toisen avopuolison kuoleman johdosta menettämästään hoitoavusta». Kyseisessä tapauksessa naishenkilö oli myynyt isältään saamansa tilan miespuoliselle avopuolisolleen vuonna 1964 2000 markan hinnasta sellaisin ehdoin, että ostaja oli velvollinen suorittamaan myyjälle hänen tarvitsemaansa hoitoapua. Naishenkilöllä oli paitsi reumatismi, niin myös kaatumatauti, joka avioestesäännösten mukaan oli estänyt avopuolisoita solmimasta avioliittoa. Sen vuoksi avopuolisot olivat tehneet keskinäisten suhteittensa kokonaisjärjestelyn sellaisen kiinteistön kaupan muodossa, johon kauppahinnan osasuorituksena oli liitetty syytinkiin rinnastuva *hoitokorvaus.* Kihlakunnan oikeuden ja hovioikeuden tulkinnan mukaan tällainen sopimus voitiin asettaa VahKorvL 5 luvun 4 §:n mukaisen korvausvelvollisuuden perustaksi ja molemmat oikeusasteet tuomitsivatkin naispuoliselle avopuolisolle maksettavaksi korvauksen menettämästään elatuksesta. Ainoastaan korkein oikeus epäsi avopuolison oikeuden vahingonkorvaukseen.

Kihlakunnan oikeuden ja hovioikeuden omaksumalle käsitykselle on saatavissa tukea VahKorvL:n esitöistä. Hallituksen esityksen mukaan VahKorvL:n 5 luvun 4 pykälän sanamuodon muutoksella »niiden piiriä, joilla on oikeus korvaukseen surmatun jälkeen, jo nyt laajennetaan *liikennevakuutuslaissa omaksutun periaatteen mukaisesti*» (kurs. tässä).[28] Kuten jäljempänä osoitetaan, on LiikVakL:n nojalla käytännössä mak-

27 *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 191.

28 VPA 1973 III. 1, s. 24.

settu korvausta avoleskelle ja kihlakumppanille. Soveltamistilanteessa varsinaiseksi ongelmaksi jääkin vain elatusvelvollisuutta koskevan sopimuksen olemassa olon näyttäminen ja sopimuksen sisällön selvittäminen. Korkeimman oikeuden ratkaisussa 1976 II 30 näistä kummastakaan ei vallinnut epätietoisuutta ja sen vuoksi KKO:n ratkaisun perustelut ovat VahKorvL:n esitöiden valossa arvioiden virheelliset.

(4) Epäselvin tilanne on niissä tapauksissa, joissa mitään sopimusta elatusavun suorittamisesta ei ole olemassa. *Saxén* suhtautuu torjuvasti perhe-eläkkeen suorittamiseen VahKorvL:n nojalla näissä tapauksissa sillä perusteella, että eduskunta olisi voinut ottaa kysymykseen selvän kannan.[29] VahKorvL:n säätämisen yhteydessä kysymys otettiinkin esille eduskunnassa. Lakivaliokunnan mietintöön jätetyssä vastalauseessa esitettiin tulkintaväite, jonka mukaan hallituksen esityksessä käytetyillä käsitteillä »elatusvelvollinen» ja »elatukseen oikeutettu» tarkoitettiin yksinomaan lakiin perustuvaa velvollisuutta ja oikeutta.[30] Vastalauseen tekijät ehdottivat esityksen muuttamista siten, että korvausta voitaisiin maksaa myös sellaiselle henkilölle, joka on jäänyt tarpeellista elatusta vaille sen vuoksi, että hänen *tosiasiallinen elättäjänsä* (kurs. tässä) on saanut surmansa. Muutosehdotuksella haluttiin korostaa vahingonkorvausoikeudellisten järjestelyjen luonnetta muuta sosiaaliturvaa täydentävänä elementtinä. Samansisältöinen ehdotus oli tehty vuoden 1966 vahingonkorvauskomiteassa.[31] Nämä ehdotukset eivät kuitenkaan ole johtaneet lainsäädäntötoimenpiteisiin. Sen vuoksi *Saxénin* esittämää tulkintaa onkin tässä tilanteessa pidettävä oikeaan osuneena.

Perhe-eläkkeeseen oikeutetut liikennevahinkolautakunnan tulkinnan mukaan

LiikVakL 1 §:n mukaan moottoriajoneuvon liikenteeseen käyttämisestä aiheutunut henkilö- tai omaisuusvahinko korvataan ajoneuvoa var-

29 *Saxén, H:* em. teos, s. 300.

30 VPA 1974 A III 2, 3. *Lakivaliokunnan mietintö n:o 5 hallituksen esityksen johdosta vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi. Vastalauseita,* s. 9.

31 *Vuoden 1966 vahingonkorvauskomitean mietintö* 1974: 135. Komitean laatima ehdotus vahingonkorvauslain 5 luvun 4 §:ksi kuuluu seuraavasti: »Kun joku on saanut surmansa, käsittää vahingonkorvaus eloon jääneille hyvityksen ela-

ten annetusta liikennevakuutuksesta.[32] Vahinko korvataan pääsääntöisesti aina, vaikka kukaan ei henkilökohtaisesti olisikaan vahingon vuoksi korvausvelvollinen. Tästä on kuitenkin olemassa eräitä merkittäviä poikkeuksia sekä esine- että henkilövahinkojen kohdalla.[33] Niinpä jos vahinkoa aiheuttaneen moottoriajoneuvon omistaja on laiminlyönyt vakuuttamisvelvollisuutensa ja vahinko on kohdistunut häneen itseensä, ei liikennevakuutusyhtiöiden muodostama liikennevakuutusyhdistys ole siitä vastuussa.[34] Korvausta ei myöskään makseta vahingon aiheuttaneen ajoneuvon kuljettajalle, jos hän »tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää», ettei ajoneuvoa oltu vakuutettu. Näissä tapauksissa omistajan ja kuljettajan omaiset jäävät myös vaille LiikVakL:n mukaista korvausta.

(1) Perhe-eläkkeeseen oikeutettujen piiri määritettiin aikaisemmin LiikVakL 6 §:n 1 momentissa olleen *erityisnormin* perusteella. Sen mukaan »niihin henkilöihin, jotka voivat saada korvausta, kuului leskivaimon ja lasten lisäksi myös jokainen muu henkilö, jota surmansa saanut oli velvollinen elättämään, niin myös se, jolla silloin oli oikeus saada häneltä elatusavustusta».[35] Tämä erityissäännös kumottiin VahKorvL:n säätämisen yhteydessä, koska korvaukseen oikeutettujen »piiri olisi vahingonkorvauslain 5 luvun 4 §:n mukaan *sama* kuin liikennevakuutuslain mukaan».[36] Voimassa olevan LiikVakL 6 §:n mukaan *perhe-eläkkeeseen oikeutettujen piiri määritetään VahKorvL 5 luvun 4 §:n perusteella.* LiikVakL:iin tehtyä muutosta *pidettiin siten ainoastaan teknisenä, ei sisällöllisenä uudistuksena.* Sen vuoksi on perusteltua tarkastella omaisten piiriä myös aikaisemmin voimassa olleen säännösformulan ja sen tulkintojen perusteella.

(2) Ensimmäisessä kokouksessaan vuonna 1960 *liikennevahinkolautakunta* (Lvltk) otti kantaa LiikVakL:n perusteella suoritettavan perhe-

---

tuksen menetyksestä niille, jotka saivat tai läheisessä tulevaisuudessa olisivat saaneet elatusta surmansa saaneelta».

32 Ks. liikennevahinkojen korvaamisen edellytyksistä *Routamo, E:* Liikennevahinko, s. 47 ss sekä *Arti, A:* Liikennevahinkojen korvaaminen, s. 23 ss.

33 *Routamo, E:* Liikennevakuutuksen pääasiat, s 2 ss.

34 *Routamo, E:* em. teos, s. 4.

35 *Hallituksen esitys eduskunnalle vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi.* 1973 valtiopäivät n:o 187, VPA 1973 III. 1. s. 30.

36 *Hallituksen esitys eduskunnalle vahingonkorvausta koskevaksi lainsäädännöksi.* 1973 valtiopäivät n:o 187, VPA 1973 III, 1, s. 30.

eläkkeen henkilölliseen ulottuvuuteen.[37] Lvltk:n esittämän tulkinnon mukaan LiikVakL 6 §:n 1 momentin perusteella perhe-eläkkeeseen olivat oikeutettuja sekä *mies-* että *naisleski* ja *elatusavustusta saava entinen aviopuoliso. Lesken iällä* ei ollut päätöksen mukaan mitään vaikutusta hänen oikeuteensa saada korvausta. Perhe-eläkettä tuli lautakunnan päätöksen mukaan maksaa *myös vainajan lapsille* ja *eloonjääneen puolison*

---

[37] Liikennevahinkojen perusteella suoritettavien *korvausten yhtenäisyyttä* on haluttu edistää asettamalla koordinoiva elin, *liikennevahinkolautakunta.* Lautakuntaan kuuluu LiikVakL 17 §:n 2 momentin mukaan puheenjohtaja ja neljä jäsentä, jotka valtioneuvosto määrää kauintaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Lautakunnan rekrytointipohja on kapea. Jäsenistä kaksi määrätään liikennevakuutusyhdistyksen, yksi moottoriliikenteen keskusjärjestön ja yksi edustavimman liikenneturvallisuusjärjestön ehdotuksesta. Ks. lähemmin *Lehtola, P:* Liikennevahinkolautakunta ja sen toiminta, s. 207—213.

Liikennevakuutusyhdistyksen säännöistä annetun asetuksen (396/59) 18 §:n mukaan yhdistyksen jäsenyhtiön ja valtion tapaturmaviraston on *aina* pyydettävä liikennevahinkolautakunnalta ennen korvausasian lopullista ratkaisua lausunto, jos kysymys koskee mm. perhe-eläkettä tai sen asemasta maksettavaa kertakaikkista korvausta. Tätä lausuntoa ei kuitenkaan tarvitse pyytää, jos asia on ratkaistu tuomioistuimen lainvoimaisella päätöksellä. *Muodollisesti liikennevahinkolautakunnan tekemät ratkaisut ovat vain suosituksia, joilla ei ole vakuutusyhtiötä sitovaa vaikutusta samalla tavoin kuin tuomioistuimen ratkaisulla.* Vakuutusyhtiö voi poiketa liikennevahinkolautakunnan tekemästä ratkaisusta päätymällä joko korkeampaan tai alhaisempaan korvaukseen. Lvltk:n *kiertokirjeen* 9/72 mukaan yhtiö on kuitenkin velvollinen ilmoittamaan poikkeamisestaan liikennevahinkolautakunnalle. Käytännössä poikkeamat ovat jääneet varsin vähäisiksi, mikä osaltaan on todistuksena lautakunnan ratkaisujen arvovallasta.

Liikennevahinkolautakunta on kyennyt täyttämään sille asetetun lainsäädäntötavoitteen ja tätä on pidettävä yksinomaan hyvänä asiana. Lautakunta on käytännössä toiminut lainsäätäjänä, se on asettanut korvausperusteiselle sosiaaliturvalle tavoitteet ja muotoillut niiden turvaamiseksi tarkoitetut korvausnormit, joita korkein oikeus pitää itseään velvoittavina. Tästä hyvänä esimerkkinä on korkeimman oikeuden ratkaisuargumentaatio vuonna 1979 annetussa päätöksessä, jonka mukaan harkittaessa korvausta pysyvästä haitasta oli otettava huomioon juttua alioikeudessa ratkaistaessa voimassa olleet liikennevahinkolautakunnan suositukset (KKO 5/8. 1. 1979 Tied. N:o 458 RD 1976).

Liikennevahinkolautakunnan arvovaltaa on omiaan lisäämään se, että vain vähäinen osa liikennevahingoista käsitellään tuomioistuimessa. Liikennevahinkolautakunta ratkaisee vuosittain keskimäärin 300 perhe-eläkettä koskevaa tapausta, kun yleisten tuomioistuinten ratkaisemien perhe-eläkkeiden lukumäärä jää alle kymmenenteen osaan tästä. Lautakunta on antanut toimintansa aikana yli 23 000 lausuntoa. Ks. lähemmin *Lehtola, P:* Liikennevahinkolautakunta Korkeimmassa oikeudessa, s. 20.

lapsille. Niin ikään vainajan vanhemmilla ja sellaisilla työntekijöillä, jotka täyttivät huoltoapulain 5 §:n vaatimukset elatusavun saamiseen oli oikeus mainittuun korvaukseen (1/60/6). VahKorvL:n voimaan tulon johdosta omaisten piiriä koskevaa lautakunnan normipäätöstä ei muutettu. Tämä vastasi myös hallituksen esityksen perusteluissa omaksuttua kantaa, jonka mukaan LiikVakL 6 §:n erityisnormin korvaaminen viittaussäännöksellä VahKorvL:iin oli luonteeltaan vain lainsäädäntötekninen uudistus.

Mikäli korvaukseen oikeutettujen henkilöllistä ulottuvuutta tyytyy tarkastelemaan yksinomaan Lvltk:n normipäätöksen valossa, näyttää lainsoveltamistilanne jokseenkin riidattomalta. *Ainoastaan ja vain normipäätöksessä nimenomaan mainituilla henkilötahoilla näyttäisi olevan oikeus LiikVakL:n mukaiseen perhe-eläkkeeseen.* Lvltk:n ratkaisukäytännön analysoiminen antaa kuitenkin mielenkiintoista lisäinformaatiota siitä, että käytännössä korvaukseen oikeutettujen piiriä ei ole vedetty niin ahtaaksi kuin normipäätös antaisi ymmärtää.

(3) Lvltk on joutunut ottamaan kantaa *ns. avopuolison* oikeuteen saada perhe-eläkettä liikennevakuutuslain perusteella. Ratkaisussaan (6/62/24) Lvltk katsoi, että pitkäaikainen yhteistaloudessa asuminen avioliitonomaisissa olosuhteissa, johon sisältyi myös avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen tunnustaminen, *osoitti, että henkilö oli pysyvästi sitoutunut elättämään IR:ää* (kurs. tässä), minkä vuoksi ja kun IR:ää oli näin pidettävä LiikVakL 6 §:n 1 momentissa tarkoitettuna henkilönä, jolla liikennevahingon sattuessa oli ollut oikeus saada J:ltä elatusavustusta, IR:lle oli liikennevakuutuksen perusteella suoritettava kohtuullisena perhe-eläkkeenä tietty summa vuodessa.

Lvltk:n tulkinnan mukaan LiikVakL 6 §:n 1 momentin käyttämälle ilmaisulle »oikeus saada elatusavustusta» voitiin antaa sellainen sisältö, jonka mukaan se koski *myös niitä oikeussuhteita, joissa ei nimenomaista sopimusta elatusavun maksamisesta ole solmittu.* Avoliitossa elävien henkilöiden käyttäytyminen ilmensi sellaisen sopimuksen olemassa oloa, jonka perusteella avoleskelle tuli suorittaa perhe-eläkettä hänen avopuolisonsa kuollessa. Tulkintakannanotto on avopuolison sosiaalisen turvallisuuden kannalta merkittävä. Lautakunnan ratkaisukäytännössä se ei ole ainoa.

(4) Lvltk:n ratkaisussa (36/66/10) katsottiin, että *kihlakumppanilla* oli oikeus LiikVakL:n mukaiseen perhe-eläkkeeseen. Lautakunnan mukaan

leskimorsiamelle oli maksettava elatusavustusta huomioon ottaen kihlakumppanien yhdessä elämä aika, kihlakumppanien tunnustettu lapsi ja se, että heille oli annettu lupa solmia avioliitto. Lautakunnan pöytäkirjasta ilmenee, että kihlakumppanit olivat asuneet yhdessä lähes 10 kuukautta ja Turun hovioikeus oli 3. 6. 1966 antamallaan päätöksellä antanut A.M:lle AL 3 §:n 3 momentissa tarkoitetun luvan solmia avioliitto P.L:n kanssa. Vaikka tämä tapaus onkin erityispiirteineen ainutkertainen, ilmentää lautakunnan myönteinen kanta korvauskysymykseen periaatetta, jonka mukaan *kihlakumppanille määrätyissä olosuhteissa voidaan maksaa LiikVakL:n nojalla perhe-eläkettä.*

Lvltk ei ole vakiintuneesta tulkintalinjastaan huolimatta rohjennut liittää normipäätökseensä mainintaa avopuolison ja kihlalesken oikeudesta perhe-eläkkeeseen. Pidättyvyys johtunee ennen muuta siitä, että kysymys avopuolison tai kihlalesken oikeudesta jatkuvaan korvaukseen riippuu *aina yksittäistapauksessa vallitsevista olosuhteista.* Yleispätevän normin muodostaminen on sen vuoksi varsin hankalaa. Eräitä perhe-eläkkeen suorittamisen kannalta keskeisiä seikkoja on kuitenkin mahdollista koota yhteen.

Jos avopuolisot tai kihlakumppanit ovat tehneet *sopimuksen* elatusvelvollisuudesta ja myös noudattaneet tällaista sopimusta, näyttäisi olevan mahdollista asettaa sellainen sopimus ratkaisun perustaksi, jonka mukaan avoleski ja leskimorsian ovat oikeutettuja perhe-eläkkeeseen. Ellei nimenomaista sopimusta ole olemassa, on ratkaisevaa korvauksen suorittamiselle *avoliiton tai kihlauksen kesto* ja liiton osapuolten *faktinen käyttäytyminen.* Jos avopuolisot tai kihlakumppanit ovat muuttaneet yhteiseen kotiin ja muuttoilmoituksen tehtyään ovat asuneet yhdessä jo jonkin aikaa, voidaan tämän katsoa olevan osoituksena ihmissuhteen vakavuudesta ja siitä, että avopuolisoiden tai kihlakumppanien käyttäytymisellä on syntynyt velvollisuus ottaa osaa perheen elatukseen. Ratkaistessaan kysymystä korvausvelvollisuuden olemassa olosta tuomioistuin voi ottaa huomioon myös muita tilanteeseen vaikuttavia tekijöitä. Perhe-eläkettä voidaan velvoittaa suorittamaan olennaisesti helpommin niissä tapauksissa, joissa avopuolisoilla tai kihlakumppaneilla on ollut *yhteinen lapsi* ja joissa on kiistatonta näyttöä avopuolison tai kihlakumppanin osallistumisesta perheen elatukseen. Kuten myöhemmin käy ilmi, ei korvausta makseta lainkaan niissä tapauksissa, joissa mitään elatuksen vähentymistä ei kuoleman johdosta ole tapahtunut, vaikka jollakin olisi muodollisilla perusteilla oikeus perhe-eläkkeeseen.

B. Perhe-eläkkeen suuruuteen vaikuttavat tekijät

Vahingonkorvausideologiaan on kuulunut erottamattomana osana *täyden korvauksen periaate.* Aiheutettu vahinko on korvattava täsmälleen sen arvoa vastaavalla suorituksella. Ylikompensaatiota samaten kuin vajaata korvaussuoritusta ei pidetä yleensä asianmukaisena.[38] Täyden korvauksen periaate koskee kuitenkin vain itse fyysisen henkilö- tai esinevahingon kärsinyttä, ei kolmannen henkilön kärsimän vahingon korvattavuutta. Pääsääntönä vahingonkorvausoikeudessa onkin se, ettei kolmannen henkilön kärsimiä välillisiä vahinkoja yleensä lainkaan korvata. Tästä säännöstä on kuitenkin poikettu säätämällä määrätylle henkilöpiirille oikeus saada perhe-eläkettä elatusvelvollisen kuoltua.[39] Tämä on myös selitys sille, miksi kuolemaan johtaneita henkilövahinkoja ei korvata täyden korvauksen periaatteen mukaisesti. RL 9 luvun 3 §:n mukaan määrättäessä korvausta surmansa saaneen leskelle tai lapsille, oli otettava huomioon paitsi elatustarve, myös rikoksentekijän varat ja muut kohdat. RL:ssa omaksuttua *suhteellisuusperiaatetta* ei muutettu VahKorvL:lla.[40]

Tarpeellista elatusta vaille

(1) Lesken oikeus jatkuvana korvauksena suoritettavaan perhe-eläkkeeseen VahKorvL:n nojalla edellyttää sitä, että hän on jäänyt kuolemantapauksen johdosta *tarpeellista elatusta vaille.* Tarpeellisen elatuksen tasoa ei ole laissa lähemmin määritelty. Mielenkiintoisella tavalla analoginen elatustasoa koskeva säännös VahKorvL:n kanssa on lapsen elatuksesta annetun lain 1 §, jonka mukaan lapsella on oikeus *riittävään elatukseen.*[41] Tarpeellisella elatuksella voitaneen epäilyksittä tarkoittaa riittävää ela-

---

38 *Ylöstalo, M:* Täyden korvauksen periaate ja vahingonkorvauslaki, s. 375.

39 *Lech, H:* Skadeersättning för personskada, s. 15, *Hellner, J:* Skadeståndsrätt, s. 266 ss, *Routamo, E — Hoppu, E:* emt, s. 184 ss sekä myös *Vuoden 1966 vahingonkorvauskomitean mietintö 1974: 135,* s. 5 sekä *SOU 1973: 51,* s. 48.

40 Suhteellisuusperiaatteesta ks. *Kivivuori, A:* Suomen vahingonkorvauslainsäädännön kehitys I, s. 243—246.

41 Ks. lapsen elatuksesta annetun lain 1 §:n tulkinnasta *Rautiala, M:* Lapsioikeus, s. 19, *Helin, M:* Lapsen elatus, s. 138—139 sekä *Halme-Kauranen, R:* Lapsen elatusta koskeva lainsäädäntö, s. 67.

tusta, mitään periaatteellista eroa ei näiden käsitteiden sisällöllä liene.[42] Mutta mikä sitten on riittävää tai tarpeellista, on jo paljon epäselvempää. *Helinin* mukaan riittävällä elatuksella »tarkoitetaan eräänlaista ideaalitilaa», jossa tarpeet on tyydytetty sellaisella tavalla, jota rationaalisin perustein voidaan pitää ihanteellisena».[43] Se on hänen mukaansa jotain enemmän kuin kohtuullinen minimitaso, jonka määrä selvitettäisiin esim. kulutustutkimuksien avulla.[44] Jos Helinin käsitystä pidetään eräänlaisena lähtökohtana ja samalla hyväksytään ajatus, jonka mukaan »tarpeellinen» ja »riittävä» eivät ole eri asioita, niin silloin tarpeellinen elatus kattaisi muutkin kustannukset kuin mitkä ovat välttämättömiä hengissä pysymiseksi. Tarpeellinen elatus kattaa normaalien perustarpeiden tyydyttämisen, sen tehtävänä on turvata ihmisen hyvinvointi.[45]

(2) VahKorvL:ssa on asetettu *aktualiteettivaatimus* korvauksen suorittamisen edellytykseksi.[46] Perhe-eläkkeen suorittamisen edellytyksenä on se, että leski on jäänyt kuolemantapauksen johdosta tarpeellista elatusta vaille.[47] Jos elatusvelvollinen ei ole eläessään täyttänyt hänelle asetettua velvoitetta, ei mitään korvattavaa vahinkoa ole syntynyt hänen kuollessa. Tässä mielessä tarpeellisella elatuksella on ymmärrettävä sitä elatuksen tasoa, josta elatusvelvollinen de facto eläessään kantoi vastuuta. Aktualiteettivaatimus asettaa eräänlaisen ylärajan sille, mitä kussakin tapauksessa on pidettävä tarpeellisena elatuksena. Tarpeellisen elatuksen määrää arvioitaessa VahKorvL:n mukaan ei kuitenkaan lähtökohdaksi tarvitse asettaa sitä kapitalisoitua arvoa, joka elatusvelvollisuudelle voitaisiin määrittää. Vaikka elatusvelvollinen olisikin huolehtinut lakiin perustuvasta tai sopimusperusteisesta velvollisuudestaan säntillisesti, ei leskelle maksettavaksi määrättävän perhe-eläkkeen suuruus tarvitse olla juuri tämän summan suuruinen. Se voi olla sitä olennaisesti alempikin, jos tarpeellinen elatus on turvattu muulla tavoin.

---

42 Ks. Ruotsin vahingonkorvausoikeuden osalta *Lech, H:* em. teos, s. 192—193, jossa kirjoittaja tarkastelee aikaisemmin käytettyä ilmaisua »nödigt underhåll» ja sen vastinetta nykyisessä laissa »erforderligt underhåll». Yleisemmin kysymystä on tarkastellut *Jørgensen, S:* em. teos, s. 175—180.

43 *Helin, M:* Lapsen elatus, s. 139.

44 *Helin, M:* em. teos, s. 139.

45 Hyvinvoinnin osatekijöistä ks. *Heiskanen, H — Auvinen, R:* Hyvinvoinninjako, s. 46 ss.

46 *Lech, H:* em. teos, s. 188 ss.

47 Ks. *Arti, A:* Vahingonkorvausoikeus, s. 291 ss.

Joutuessaan ottamaan kantaa lesken oikeuteen saada perhe-eläkettä VahKorvL:n nojalla, tuomioistuin väistämättä *jo ennen perhe-eläkkeen suuruuden vahvistamista* törmää siihen kysymykseen, miten lesken saamat muut etuudet vaikuttavat hänen elämisensä tasoon. Mikäli leski saa puolisonsa kuoleman johdosta runsaasti muita sosiaalietuuksia, ei hän jää puolisonsa kuoleman johdosta VahKorvL:n tarkoittamassa mielessä tarpeellista elatusta vaille. Korvausvelvollisuuden asettamisen edellytys puuttuu. VahKorvL:n nojalla maksettava perhe-eläke kattaa ainoastaan sen erotuksen, mikä jää jäljelle, kun tarpeellisen elatuksen tasoon tarvittavasta määrästä vähennetään muun lainsäädännön ja sopimusten kanavoimat etuudet.[48] Vahingonkorvausoikeudesta on tullut kuten *Asbjørn Kjønstad* kirjoittaa, sosiaaliturvaoikeutta täydentävä suoja, kun tilanne oli aikaisemmin päinvastainen.[49]

Korvausvelvollisen varallisuus ja elinolosuhteet

(1) VahKorvL:ssa omaksutusta suhteellisuusperiaatteesta johtuen edunsaajana olevan henkilön elatuksen tarve ei ole ainoa kriteeri, jonka perusteella perhe-eläkkeen suuruus määräytyy. Jatkuvana korvauksena suoritettavan perhe-eläkkeen suuruuteen vaikuttavat tämän lisäksi toisaalta a) *korvausvelvollisen varallisuus* ja toisaalta b) *hänen elinolosuhteensa.*

Korvausvelvollisen varallisuuteen kuuluvat kaikki hänen käytettävissään olevat välittömät tai välilliset keinot vastata vahingon korvaamisesta. Välittömään varallisuuteen voidaan lukea korvausvelvollisen omaisuus ja hänen palkka- ja pääomatulonsa, välilliseen varallisuuteen puolestaan sellaiset sopimukset, joiden nojalla hän voi siirtää vastuun vahinkotapahtumasta jonkin muun henkilön tai yhteisön maksettavaksi. Korvausvelvollisen välilliseen varallisuuteen kuuluu siten ennen muuta hänen vastuuvakuutuksensa, jonka nojalla vakuutusyhtiö suorittaa hänen puolestaan korvauksen. Tässä suhteessa erittäin keskeistä roolia näyttelee nykyään *kotivakuutukseen sisältyvä vastuuvakuutus.* Voimassa olevien ko-

---

48 VahKorvL:n nojalla maksettavan perhe-eläkkeen yhteensovittamisesta muihin etuuksiin ks. jäljempänä luku VIII Sosiaalietuuksien yhteensovittaminen sekä *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 267 ja siinä mainitut korkeimman oikeuden ratkaisut.

49 *Kjønstad, A:* em. teos, s. 89.

tivakuutusehtojen mukaan vakuutuksesta korvataan yksityishenkilönä toiselle aiheutettu henkilö — tai esinevahinko, josta vakuutettu on voimassa olevan oikeuden mukaan korvausvastuussa, kun korvausvastuu perustuu vakuutuskauden aikana sattuneeseen tekoon tai laiminlyöntiin.[50] Vastuuvakuutuksen merkitys on erityisen keskeinen sellaisissa tapauksissa, joissa korvausvelvollisella ei ole sanottavasti välitöntä varallisuutta.

Korvausvelvollisen olosuhteilla tarkoitetaan VahKorvL:ssa ennen muuta hänen vahinkotapahtumasta riippumatonta elatusvastuutaan. Jos vahingonaiheuttajalla on vastattavanaan useampia elatussuhteita, ei korvausvelvollisuuden asettamisella saa vaarantaa näiden muiden velvollisuuksien täyttämismahdollisuutta. Näissäkään tapauksissa ei ole kuitenkaan estettä sille, että vahingonaiheuttaja määrätään korvausvelvolliseksi, mutta käytännössä sellaisella tuomioistuimen ratkaisulla ei ulosmittausrajoituksista johtuen ole käytännöllistä merkitystä. Vahingonkorvauksen sosiaaliturvatehtävä ei voi tehokkaasti toteutua.

(2) Jos korvausvelvollisen varallisuus ja hänen olosuhteensa ovat sellaiset, että ne eivät aseta estettä suurimman mahdollisen perhe-eläkkeen tuomitsemiselle, on eläkkeen suuruutta arvioitava näissä tilanteissa yksinomaan korvaukseen oikeutetun asemasta käsin. Perhe-eläke on määrättävä vain niin suureksi, ettei leski sen saatuaan »jää tarpeellista elatusta vaille». Korvausvelvollisen maksukykyisyys ei siten voi johtaa siihen, että perhe-eläkkeen suuruus määrättäisiin esim. täyden korvauksen periaatteen mukaisesti.

(3) VahKorvL:ssa ei ole asetettu mitään täsmällisiä kriteereitä tarpeellisen elatuksen tason määräämiseksi, elatuksen vähentymisen mittaamiseksi ja VahKorvL:n 5 luvun 4 §:n mukaisen perhe-eläkkeen laskemiseksi. Sen vuoksi kysymys VahKorvL:iin perustuvan perhe-eläkkeen suuruudesta jää viime kädessä tuomioistuimen ratkaistavaksi. Tällä voisi olla sangen vakavia seurauksia yksilön sosiaaliturvan kannalta, ellei tuomioistuin saisi informaatiota jatkuvana korvauksena suoritettavan perhe-eläkkeen suuruuden määrittämiseksi soveltamalla analogisesti muita leskensuojaa koskevia säännöksiä. Käytännössä tuomioistuinten ratkaisu-

[50] Koti- ja huvilavakuutuksen yleiset vakuutusehdot. 1. 6. 1981. Vastuuvakuutus. *Artin* mukaan »milloin vahingon aiheuttajan turvana on ollut vastuuvakuutus, katsoisimme, että tarpeellisena elatuksena olisi yleensä pidettävä vahingon täyttä määrää vakuutusmäärän siihen riittäessä. Tällöin vahingon aiheuttajan puolella ei ole syytä vahingon sovitteluun». *Arti, A:* em. teos, s. 296.

toimintaa ohjaavat hyvin pitkälle LiikVakL:n soveltamiseen liittyvät Lvltk:n suosituksen ja ratkaisut, mistä syystä niitä tarkastellaan seuraavassa hieman yksityiskohtaisemmin.

Perhe-eläkkeen suuruuden määrittäminen liikennevakuutuslain mukaan

(1) LiikVakL 6 §:n mukaan korvaus liikennevahingosta määrätään tietyin varauksin VahKorvL:n 5 luvun 2—5 §:n ja 7 luvun 3 §:n perusteella. VahKorvL:n väljiä säännöksiä on kuitenkin täsmennetty LiikVakL:ssa. Korvausvastuun laajuuden sääntelystä kahdessa eri laissa on aiheutunut tulkintavaikeuksia, jotka eivät ulotu tyypillisimpiin leskenturvatilanteisiin.[51] LiikVakL 6 §:n 2 momentin erityissäännös antaa ratkaisijalle informaatiota siitä, miten VahKorvL:n perhe-eläkettä koskevaa yleissääntöä on tulkittava niissä tapauksissa, joissa liikennevakuutuksen perusteella suoritetaan perhe-eläkettä.

(2) LiikVakL:n mukaisen perhe-eläkkeen mittaamisen perusnormit ovat toisaalta edellä käsitelty VahKorvL 5 luvun 4 § ja toisaalta LiikVakL 6 §:n 2 momentti. Viimeksi mainitun lainkohdan mukaan korvaukseksi luetaan hyvitys paitsi a) tulojen tai elatuksen vähentymisestä, myös b) työtai elinkeinotulojen myöhentymisestä. Säännös on kaksidimensionaalinen, sen mukaan perhe-eläkkeen suuruus voi riippua paitsi *saavutetusta tulotai elatustasosta*, myös *sellaisesta tulosta, joka olisi ollut perustellusti odotettavissa, ellei vahinkotapahtumaa olisi sattunut.* Käytännössä tulojen myöhentymistä koskevalla säännöksellä ei ole kuitenkaan lesken perhe-eläkkeen suuruuden kannalta merkitystä, sillä Lvltk on tulkinnut myöhentymissäännöksen koskevan vain niitä tapauksia, joissa korvausta suoritetaan vammautuneelle itselleen.[52] Sitä vastoin käytännössä usein sovellettavaksi tulee LiikVakL 6 §:n 2 momentin määräys siitä, että perhe-eläkkeen suuruus on sidoksissa eri aikoina vaihtelevaan elatuksen tarpeeseen ja henkilökohtaisiin olosuhteisiin.

---

51 *Lahtinen, O:* Oikeustapauskommentaari. LM 1966, s. 725 ss ja siinä mainittu kirjallisuus.

52 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja 1981,* s. 11 »Korvaus tulojen myöhentymisestä tulee periaatteessa suoritettavaksi vain milloin vammautuneen henkilön valmistuminen toimeen tai ammattiin on todistettavasti liikennevahingon seurauksena siirtynyt myöhempään ajankohtaan».

Lvltk:n normipäätöksen (1/69/6) mukaan perhe-eläkettä ei suoriteta leskelle niissä tapauksissa, joissa henkilön kuolemasta ei ole aiheutunut korvaukseen muodollisilla perusteilla oikeutetulle *elatuksen vähentymistä*. Elatuksen vähentyminen »tavallisissa olosuhteissa merkitsee sitä, että vainaja on korvaukseen oikeutettua elättänyt».[53] VahKorvL 5 luvun 4 §:n mukaan eloonjääneen puolison oikeus perhe-eläkkeeseen riippuu siitä, onko hän kuolemantapauksen johdosta jäänyt *tarpeellista elatusta* vaille. LiikVakL:n 6 §:n 2 momentin sanamuoto »elatuksen vähentyminen» näyttäisi ulottavan korvausvastuun laajemmalle kuin VahKorvL:ssa on ulotettu. Onko LiikVakL:ssa siten siirrytty täyden korvauksen periaatteeseen myös korvattaessa kolmannen henkilön vahinkotapahtumasta kärsimää vahinkoa? Vastaus on Lvltk:n ratkaisukäytännön valossa yksiselitteisesti kielteinen.

(3) Elatuksen vähentymisen toteaminen edellyttää Lvltk:n omaksuman käytännön mukaan tarkkaa *perheen kokonaistuloa koskevaa selvitystä*. Mikäli eloonjääneellä puolisolla on ollut omaa työ- tai eläketuloa, määrätään perhe-eläke yhteisistä työ- tai eläketuloista ja näin saadusta summasta vähennetään eloonjääneen puolison tulot.[54]

Puolisoiden yhteisten tulojen määrittäminen on useimmissa tapauksissa helppoa. Korvausvelvollisuuden suuruutta harkittaessa otetaan huomioon kaikki tulo tulolähteestä riippumatta, olipa sitten kyse verovapaasta tai veronalaisesta tulosta. *Tulolaskelman ulkopuolelle jäävät kuitenkin sellaiset etuudet, jotka tulevat leskelle kyseessä olevan kuolemantapauksen perusteella. Nämä tulot otetaan huomioon vasta eri korvausetuuksien yhteensovitusta suoritettaessa.*[55] Yhteensovitustaso on eräässä mielessä toisen asteen lainsäädäntöä, perustasolla määritetään ensin eri korvauksien ja kuoleman johdosta maksettavien eläkkeiden suuruudet *itsenäisesti*.

Tulon arvioiminen erityistilanteessa

(1) Eräissä tapauksissa tulon määrittämisessä saattaa syntyä melkoisia hankaluuksia. Tällaisia tilanteita voi aktualisoitua mm. maataloustulon

---

53 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja*, 1981, s. 4.

54 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja*, 1981 s. 5.

55 Ks. jäljempänä lähemmin VIII luku. Sosiaalietuuksien yhteensovittaminen.

ja kausiluontoisten ansioiden arvioimisen yhteydessä. Näitä tilanteita varten on Lvltk hyväksynyt erilaisia tulon suuruuden arvioimista koskevia sääntöjä. Niinpä maatalousyrittäjien arvioidun vuositulon laskemista koskevan lautakunnan päätöksen (62/76/1) mukaan viljelmän työtulo lasketaan *maatalousyrittäjien eläkelaissa* (467/69) tarkoitetulla tavalla ns. muunnetun tilakoon perusteella.[56] Tällä tavoin päästään maataloustulon määrittämisessä yhtenäiseen käytäntöön.

Kysymys tulon suuruudesta voi tulla ajankohtaiseksi myös muun kuin maatalouden kohdalla. Tämän vuoksi Lvltk on vahvistanut erikseen arvioimisperusteet *maataloustyöntekijöiden, metsämiesten* ja *lastaustyöntekijöiden* vuosityöansioiden laskemiseksi.[57] Tulojen suuruutta koskevat arvioimisperusteet ovat näissä tapauksissa yhdenmukaiset tapaturmavakuutuksessa käytettyjen perusteiden kanssa. Tulojen arviointia koskevia normipäätöksiä sovelletaan kuitenkin *toissijaisesti* eli ainoastaan niissä tapauksissa, joissa henkilön todellista tuloa ei ole jostain syystä voitu selvittää.

(2) Kaikkia tapauksia varten ei yhtenäisesti vahvistettua arviointisäännöstä ole olemassa. Tällöin on turvauduttava tapauskohtaiseen harkintaan. Oman ongelmaryhmänsä muodostaa *kotityön arvon huomioon ottaminen korvauksen suuruutta määrättäessä.* Jos surmansa saanut on a) ollut kotona työtä tekevä puoliso, niin *Artin* mukaan näissä tapauksissa otetaan huomioon kotona suoritetun työn arvo, jolloin tätä verrataan kodinhoitajille maksettuun palkkaan. Jos sitä vastoin surmansa saanut henkilö oli b) työssä käyvä puoliso, ei kotona olleen ja leskeksi jääneen henkilön työpanosta oteta huomioon puolisoiden kokonaistuloa laskettaessa.[58]

Perhe-eläkkeen suuruuden laskeminen

Sen jälkeen kun puolisoiden tuloja koskeva selvitys on saatu loppuun suoritetuksi, lasketaan Lvltk:n normipäätöksen mukaan jatkuvan korvauksen suuruus »vainajan työ- tai eläketuloista».[59] Perhe-eläkkeen suu-

---

56 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja* 1979, s. 14—25.
57 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja* 1979, s. 16—17.
58 *Arti, A:* Liikennevahinkojen korvaaminen, s. 169 sekä s. 177.
59 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja.* 1981, s. 5.

ruus vaihtelee siitä riippuen, kuinka paljon lapsia edunjättäjältä jäi. Lautakunnan normipäätöksestä ei kuitenkaan täsmällisesti käy ilmi se menettely, jolla lopulliseen perhe-eläkkeeseen lautakunnassa päädytään. Sen vuoksi seuraavassa tarkastellaan lähemmin *perhe-eläkkeen suuruuden teknistä määrittämistä.*

(1) Perhe-eläkkeen suuruuden laskeminen on yksinkertaista niissä tapauksissa, joissa *ainoastaan surmansa saaneella oli eläessään ollut tuloja.* Näitä tapauksia varten Lvltk on vahvistanut määräprosentit, joiden mukaan korvaus lasketaan määräosana palkasta. Jos ainoastaan leski on edunsaajana, saa hän 50 % surmansa saaneen eläessään saamasta tulosta perhe-eläkkeenä. Jos edunsaajana on puoliso ja lapsi, on jatkuva korvaus 60 %, puoliso ja kaksi lasta 65 %, puoliso ja kolme lasta 70 %. Mikäli edunsaajia on enemmän kuin edellä on mainittu, perhe-eläke aina 75 % laskennallisesta tulosta. Lautakunnan päätöksen mukaan maksettavasta korvauksesta kuuluu »2 osaa puolisolle ja kullekin lapselle 1 osa».[60] Niissä tapauksissa, joissa leskellä ei ollut omia tuloja, merkitsee tämä sitä, että leski saa korvauksena aina kaksi kertaa enemmän kuin lapsi.

(2) Perhe-eläkkeen määrittämistapa muuttuu olennaisesti niissä tapauksissa, joissa *leskellä on ollut omia tuloja ennen puolisonsa kuolemaa.* Päinvastoin kuin Lvltk:n suosituksista näyttäisi käyvän ilmi, lasketaan näissä tapauksissa perhe-eläke *puolisoiden kokonaistulojen perusteella.* Tästä kokonaistulosta lasketaan Lvltk:n vahvistamien määräprosenttien mukainen osa riippuen edunsaajien lukumäärästä. Näin saadusta tulosta vähennetään eloonjääneen puolison kokonaistulo. Perhe-eläkkeen suuruus on näiden erien erotus. Esimerkki selventänee asiaa.

Olettakaamme edunjättäjän tulojen suuruudeksi 60 000 markkaa vuodessa ja lesken tuloksi vastaavana aikana 40 000 markkaa. Perhe-eläke lasketaan näiden tulojen summasta. Mikäli muita edunsaajia ei ollut, saa leski $0{,}5 \times (60\,000 + 40\,000) - 40\,000$ eli perhe-eläkkeenä yhteensä 10 000 markkaa vuodessa. Ellei leskellä olisi ollut lainkaan omia tuloja, olisi hän saanut perhe-eläkettä $0{,}5 \times 60\,000$ eli 30 000 markkaa vuodessa.

Lvltk:n tulkintalinjan mukaan leskelle ei makseta korvausta elatuksen vähentymisestä lainkaan niissä tapauksissa, joissa hänellä oli tuloja *yhtä paljon tai enemmän kuin hänen laskennallinen osuutensa olisi ollut perhe-eläkkeestä.* Mikäli leskellä oli tuloja hänen laskennallista osuut-

60 *Liikennevahinkolautakunnan suorituksia ja normeja,* 1981 s. 4.

taan enemmän, maksetaan määräprosentin mukaan laskettu perhe-eläke yleensä *kokonaisuudessaan* lapsille. Lvltk:n ratkaisu (32/64/1) selvittänee tätä menettelyä parhaiten.

> Lvltk katsoi, että liikennevahingossa surmansa saaneen liikemies OJ:n jälkeen jääneelle leskelle ja neljälle alaikäiselle lapselle suoritettava perhe-eläke oli vahvistettava 75 %:ksi OJ:n vuosityöansion sekä lesken 4 854,40 markaksi arvioidun vuosityöansion yhteenlasketusta määrästä 14 154,40 markasta eli 10 615,80 markaksi vuodessa, josta perhe-eläkkeestä oli vähennettävä lesken saama vuosiansio, joten eläkkeenä oli suoritettava yhteensä 5 761,40 markkaa vuodessa. Kun lesken vuosityöansio oli suurempi kuin hänen perhe-eläkeosuutensa, ei hänelle ollut lainkaan suoritettava perhe-eläkettä, vaan eläke oli kokonaisuudessaan maksettava lapsille, joten heille kullekin oli suoritettava perhe-eläkettä 1 444,30 markkaa vuodessa.

Entisen aviopuolison oikeus perhe-eläkkeeseen

(1) Ratkaisevasti eri tavalla määritetään entisen aviopuolison oikeus perhe-eläkkeeseen kuolemantapauksen johdosta. Tässä tapauksessa surmansa saaneen henkilön tuloja ei lasketa yhteen entisen puolison tulojen kanssa, vaan *perhe-eläkkeenä maksetaan tuomioistuimen päätöksellään vahvistama elatusavun määrä.* Perhe-eläkkeen tuomitsemisen edellytyksenä on kuitenkin se, että henkilö on todellisuudessa vastannut hänelle asetetusta velvollisuudesta.[61] *Entisen aviopuolison saama perhe-eläke vaikuttaa myös uuden aviopuolison saaman perhe-eläkkeen suuruuteen.* Lvltk:n kannan mukaan mikäli perhe-eläkettä on suoritettava myös entiselle puolisolle, on tälle tuleva perhe-eläke »ensin vähennettävä vainajan ansioista sekä puolison ja lasten korvaukset määrättävä *alennetun ansion* perusteella».[62] Tämän säännön soveltamisen johdosta entinen aviopuoliso saattaa saada paremman perhe-eläkkeen ex-puolisonsa kuoleman johdosta kuin varsinainen leski.

Lvltk:n kannan mukaan lesken eläkettä voidaan siten maksaa yhtäaikaa kahdelle »leskelle». Kun korvauksen suorittaminen ex-puolisolle päättyy, korottaa se lautakunnan suosituksen mukaan puolisolle ja lapselle maksettavaa perhe-eläkettä.[63]

---

61 *Arti, A:* em. teos, s. 186.

62 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja,* 1981, s. 5.

63 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja,* 1981, s. 4.

Ennalta arvattava olosuhteiden muuttuminen

(1) LiikVakL 6 §:n 2 momentin toisen lauseen mukaan jos jatkuvan korvauksen suuruuteen tai elatuksen tarpeeseen vaikuttavat henkilökohtaiset olosuhteet ovat *eri aikoina erilaiset,* on korvaus vastaavasti määrättävä sen mukaisesti. Lvltk:n tulkinnan mukaan tällä säännöllä on merkitystä ennen muuta niissä tapauksissa, joissa *tulokehityksessä tapahtuu olennaisia muutoksia, jotka ovat edeltä käsin arvattavia.* Perheen tulomuodostuksen kannalta keskeinen tapahtuma olisi ollut onnettomuudessa surmansa saaneen henkilön siirtyminen eläkkeelle. Lvltk:n mukaan *perheeläke on määritettävä uudelleen kaikkien osalta sitä seuraavan kalenterikuukauden alusta, jona »vainaja olisi täyttänyt eläkeiän».*[64] Tässä tilanteessa perhe-eläke on määritettävä 60 %:iin alennetun vuosityöansion perusteella.

Korkein oikeus on ratkaisussaan 1975 II 75 tulkinnut LiikVakL:n ilmaisua »ennalta arvattava olosuhteiden muuttuminen» edellä mainitusta poikkeavalla tavalla. Tapauksessa evättiin lesken oikeus perhe-eläkkeeseen sen vuoksi, että miesten keskimääräistä elinikää koskevien tietojen mukaan liikenneonnettomuudessa surmansa saanut henkilö ei olisi ollut enää silloin elossa, kun oikeus perhe-eläkkeeseen uudelleen aktualisoitui. Ratkaisun perustelujen mukaan kuolleisuustilaston nojalla 83 vuotiaan miehen keskimääräinen elinaika oli vuonna 1971 vähemmän kuin kuusi vuotta. Näin ollen oli epätodennäköistä, että AI olisi, ellei hän olisi kuollut puheena olevassa liikenneonnettomuudessa, ollut elossa vielä 8/9 1971 jälkeen. Sen vuoksi hänen eläke-etujensa lakkaamisesta johtunut lesken elatuksen vähentyminen mainitun päivän jälkeisenä aikana ei ollut siten johtunut AI:n liikenneonnettomuudessa tapahtuneesta kuolemasta, vaan tämän iästä. Tästä johtuen KKO harkitsi oikeaksi hylätä lesken vaatimuksen saada perhe-eläkettä liikennevakuutuksen perusteella.

Ratkaisu syntyi äänestyksen jälkeen ja eriävässä mielipiteessä korostettiin sitä, ettei »surmansa saaneen tilastollisen todennäköisyyden mukaan laskettavaa elinikää ilman lain nimenomaista säännöstä voida pitää sellaisena henkilökohtaisena olosuhteena, joka oikeuttaisi yhtiön lopettamaan eläkkeen maksamisen KI:lle». *Aulis Aarnio* on analysoidessaan ratkaisua korostanut, että tapauksen »varsinainen omituisuus on kuiten-

64 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja* 1981, s. 5.

kin toisaalla. Ratkaisua perustellaan tilastollisilla todennäköisyyksillä ja tehdään niistä päätelmiä yksityistapaukseen nähden».[65]

Mikäli Lvltk omaksuisi KKO:n kannan perhe-eläkkeiden suorittamisen perustaksi, merkitsisi se muutosta Lvltk:n noudattamaan nykyiseen eläkekäytäntöön. Leskellä olisi siten oikeus perhe-eläkkeeseen vain hänen puolisonsa tilastolliseen ikään saakka. Eloonjääneen puolison taloudellisen turvallisuuden kannalta olisi kuitenkin toivottavaa, että KKO:n ratkaisu jäisi lajissaan ainokaiseksi.

(2) Kokonaan toisen tyyppisessä lainsoveltamistilanteessa ollaan silloin, kun on harkittava perhe-eläkkeen uudelleen määräämistä sen vuoksi, että sen suorittaminen jonkun perheenjäsenen kohdalla vastaisuudessa lakkaa. Lapsella on oikeus LiikVakL:n nojalla perhe-eläkkeeseen siksi, kunnes hän täyttää 18 vuotta. Lvltk:n mukaan *mikäli perhe-eläkkeen suorittaminen jonkun kohdalla lakkaa, on korvausta vastaavasti muiden osalta korotettava.*[66] Lautakunta soveltaa suosituslausunnoissaan tätä itse asettamaansa normia siten, että se *määrittää etukäteen* korvausten suuruudet uudelleen sitä tilannetta varten, että edunsaajana oleva lapsi saavuttaa 18 vuoden iän. Näin menetellessään lautakunta välttyy lausumasta toistamiseen samasta perhe-eläkkeestä. Lautakunnan lausuntoon sisältyy lapsen täysi-ikäiseksi tulemisen johdosta seuraava eläkkeen määritysosa.

> Lvltk katsoi, että perhe-eläke oli vahvistettava X:n jälkeen hänellä liikennevahingon sattuessa olleen 26 900 markaksi arvioidun vuosityönansion perusteella
>
> 1. Milloin sitä maksettiin leskelle ja kolmelle lapselle, 70 %:n mukaan laskien leskelle 7 532 markaksi vuodessa ja kolmelle lapselle, kullekin 3 766 markaksi vuodessa.
> 2. Milloin sitä maksettiin leskelle ja kahdelle lapselle, 65 %:n mukaan laskien leskelle 8 742,50 markaksi vuodessa ja kummallekin lapselle 4 371,25 markaksi vuodessa.
> 3. Milloin sitä maksettiin leskelle ja yhdelle lapselle 60 %:n mukaan laskien leskelle 10 760 markaksi vuodessa ja lapselle 5 380 markaksi vuodessa.
> 4. Milloin sitä on maksettava ainoastaan leskelle, hänelle itselleen 50 %:n mukaan laskien 13 450 markkaa vuodessa, mikä eläke on 28. 10. 2003 eli kun X olisi täyttänyt 67 vuotta, alennettava 60 %:iin sen määrästä eli 8 070 markaksi vuodessa (15/70/7).

---

65 *Aarnio, A:* Tilastollisten todennäköisyyksien käytön vaaroista, s. 126—127.

66 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja.* 1981, s. 4.

Tapaus osoittaa myös paljon puhuvasti lesken eläkkeen suuruuden riippuvuuden lasten lukumäärästä. *Lesken eläke on pienimmillään silloin kun lapsia on paljon ja se suurenee vähitellen lasten aikuistuessa.* Perheenjäsentä kohden käytettävissä oleva tulo on silloin alhaisimmillaan, kun lapset kuluttavat eniten.

Yllättävä olosuhteiden muuttuminen

LiikVakL 6 §:n 2 momentin mukaan on *perhe-eläkkeen muuttaminen jälkikäteen* myös mahdollista. Jos perhe-eläkkeen suuruuteen vaikuttaneet henkilökohtaiset olosuhteet ovat *olennaisesti* muuttuneet sen jälkeen, kun korvaus on tuomiolla tai sopimuksella määrätty, voidaan perhe-eläke sen saajan tai maksajan kanteesta vastaavasti oikaista. Vakuutusyhtiön perhe-eläkettä koskevaan päätökseen tyytymätön henkilö voi nostaa korvauskanteen yleisessä alioikeudessa LiikVakL 11 §:n mukaan yhtiötä vastaan määräajassa. Mitään muuta menettelyä liikennevakuutusyhtiön korvauspäätöksen muuttamiseksi ei ole olemassa. Sitä vastoin liikennevakuutusyhtiö voi ottaa vapaaehtoisesti uudelleen käsiteltäväkseen jo aikaisemmin ratkaisemansa korvauskysymyksen *perhe-eläkkeen saajan aloitteesta.*

(1) Lvltk onkin joutunut ottamaan kantaa kysymykseen lesken oikeudesta saada eri suuruista perhe-eläkettä muuttuneiden olosuhteiden johdosta. Leski on saattanut olla ennen puolisonsa kuolemaa säännöllisessä työssä tai harjoittaa silloin liiketoimintaa, mutta on myöhemmin ollut pakotettu syystä tai toisesta jättämään työnsä. Lautakunnan ratkaisujen (27/62/21) sekä (36/69/1) mukaan perhe-eläke oli näissä tapauksissa määritettävä surmansa saaneelle liikennevahingon sattuessa olleen vuosityöansion perusteella *ottamatta lesken silloisia ansiotuloja huomioon.*

Kohonneet kodinhoitokustannukset

(1) Mikäli vainajan jälkeen jää yksi tai useampia alle 12-vuotiaita lapsia, jotka eivät saa perhe-eläkettä tai joiden eläke on vähäinen, suoritetaan perheelle korvausta kohonneiden kodinhoitokustannusten johdosta.[67] Korvausta näistä kustannuksista voidaan »suorittaa muulloinkin, milloin kuo-

[67] *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja* 1981, s. 5.

lemasta on aiheutunut mainitunlaisia jatkuvia kustannuksia».[68] Kohonneiden kodinhoitokustannusten korvauskategoriaa ei ole mainittu sen kummemmin VahKorvL:ssa kuin LiikVakL:ssakaan. Se on syntynyt ja lepää Lvltk:n tulkintakäytännön varassa.

Kohonneiden kodinhoitokustannusten korvaamisen edellytyksenä on lautakunnan suosituksen mukaan ensinnäkin se, että lapselle maksettava perhe-eläke on vähäinen tai sitä ei suoriteta lainkaan.[69] Edellä tarkasteltaessa perhe-eläkkeen suuruuden määrittämistä todettiin, että leski voi jäädä kokonaan vaille jatkuvaa korvausta sen vuoksi, että hänen omat tulonsa ylittivät määrätyn tason. Vakiintuneen tulkintalinjan mukaan näissä tapauksissa eläke olisi *kokonaisuudessaan maksettava lapsille*. Lautakunta on kuitenkin poikennut eräissä tapauksissa tästä periaatteesta ja suosittanut *lapselle maksettavan perhe-eläkkeen asemasta* suoritettavaksi korvausta kohonneiden kodinhoitokustannusten johdosta.

(2) Esimerkiksi ratkaisussaan (20/63/2) Lvltk katsoi, ettei surmansa saaneen leskelle ja lapsille surmansa saaneen ansiotulot ja lesken ansiotulojen määrä huomioon ottaen ollut suoritettava perhe-eläkettä, mutta sitä vastoin *kotiapulaisen palkkaamista varten* oli jatkuvana korvauksena suoritettava 1 200 markkaa vuodessa. Lautakunta muutti kuitenkin tulkintalinjaansa ratkaisussaan (35/65/1). Tämän suosituksen mukaan yhtiön tuli maksaa laskettu *perhe-eläkkeen määrä kokonaisuudessaan lapselle,* koska lesken tulot olivat suuremmat kuin hänelle kuuluva osuus perhe-eläkkeestä. *Sen lisäksi* korvausta oli korotettava kohonneiden kodinhoitokustannusten johdosta kohtuulliseksi harkitulla 2 600 markalla vuodessa.

Kohonneiden kodinhoidon kustannusten johdosta maksettava korvaus toimii siten eräänlaisena *maksettavan korvauksen kohtuullistamissäännöstönä* niissä tapauksissa, joissa sokea perhe-eläkkeen mittaamista koskevien sääntöjen seuraaminen johtaisi edunsaajien kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen. Erityisen selvästi tämä kohtuullistamisajattelu näkyy Lvltk:n ratkaisussa (69/71/15), jossa korvausta kohonneista kodinhoitokustannuksista myönnettiin siihen saakka, kunnes lapsi täyttäisi 15 vuotta. Tässä ratkaisusuosituksessa joustettiin normipäätöksessä asetetusta 12-vuoden ikärajasta.[70]

---

68 *Liikennevahinkolautakunnan suosituksia ja normeja* 1981, s. 5.

69 *Arti, A:* Liikennevahinkojen korvaaminen, s. 188—190.

70 *Arti, A:* em. teos, s. 190.

Perhe-eläkkeiden indeksisidonnaisuus

(1) Tuomioistuin vahvistaa ratkaisullaan VahKorvL:n nojalla maksettavan perhe-eläkkeen suuruuden. Jatkuvan korvauksen reaaliarvon turvaamiseksi se on sidottu elinkustannusindeksiin *eräiden elatusapujen elinkustannusindeksiin sidotulla lailla* (660/66). Mainitun lain mukaan elatusapu nousee aina kalenterivuoden alussa, jos elinkustannusindeksin nousu aikaisemmasta elatusapujen korottamista vastaavasta indeksiluvusta on vähintään viisi prosenttia. Kaikissa tapauksissa perhe-eläkkeen suuruuden kytkeminen elinkustannusindeksiin ei kuitenkaan takaa sitä, että perhe-eläkkeen suuruus vastaisi elatuksen vähentymistä. *Wilhelmsson* mukaan korvauksen sitominen elinkustannusindeksiin ei takaa täyttä korvausta niissä tilanteissa, joissa yleinen palkkataso kohoaa nopeammin kuin elinkustannukset.[71]

(2) Osittain tämän ongelman välttämiseksi on LiikVakL:n nojalla maksettavan perhe-eläkkeen suuruuden reaaliarvo pyritty turvaamaan sitomalla se yleiseen palkka- ja hintatasoon. *Eräiden liikennevahinkokorvausten sitomisesta palkkatasoon annetulla lailla* (71/875) on säädetty, että kuolemantapauksen johdosta maksettaviin korvauksiin tehdään indeksitarkistus ja ennakkokorotus noudattaen samaa menettelyä kuin mitä TEL 9 §:ssä on säädetty.[72] Indeksisidonnaisuusjärjestelmää vastaan sinänsä ei ole huomauttamista, koska sen avulla voidaan turvata elatusavun tason säilyminen elinkustannusten noususta riippumattomana. Indeksisidonnaisuusjärjestelmä on lainsäätäjän kannanotto valoristisen periaatteen puolesta, jonka mukaan rahasuoritusten määrä on jatkuvasti tarkistettava rahanarvon muutosta vastaavaksi.[73] On kuitenkin jossakin määrin outoa se, että osittain jopa saman lain nojalla määritettävän perhe-eläkkeen suuruus voi tilanteesta riippuen olla sidottu erilaiseen indeksiin.

C. Korvausvelvollisuuden kesto

Vahingonkorvaus voidaan määrätä maksettavaksi yhdellä kertaa tai toistuvina suorituksina. Suomen vahingonkorvausoikeudessa on »vakiin-

71 *Wilhelmsson, T:* Skall inflationen beaktas vid skadeståndberäkningen, s. 164.

72 Ks. edellä jaksoa III Perhe-eläkejärjestelmä, s. 207 ss.

73 *Wilhelmsson, T:* Inflaation vaikutus vahingonkorvauksen määrään, s. 445 sekä 455—457.

tunut sääntö maksaa vähäiset korvaukset kertakaikkisena ja muut määräajoin».[74] Jos tuomioistuin on harkinnassaan päätynyt alhaiseen jatkuvaan korvaukseen, voi se *kapitalisoida perhe-eläkkeen kertakorvaukseksi.* Estettä ei myöskään ole sille, että korvausvelvollinen ja korvaukseen oikeutettu sopivat suurenkin perhe-eläkkeen muuttamisesta kertasuoritukseksi.

(1) Jos tuomioistuin velvoittaa ratkaisussaan suorittamaan perhe-eläkettä, on sen otettava kantaa perhe-eläkkeen alkamis- ja päättymisajankohtaan. VahKorvL:ssa ei ole erityissäännöstä *korvauksen suorittamisen alkamisajankohdasta.* Kuitenkin perhe-eläkettä koskevan VahKorvL:n perussäännön mukaan korvausta on suoritettava *siitä lukien, kun* elatukseen tai elatusapuun oikeutettu *jää tarpeellista elatusta vaille* elatusvelvollisen kuoleman johdosta. Vaikka asia tässäkin suhteessa jää viime kädessä tuomioistuimen vapaaseen harkintaan, on jatkuvaa korvausta pääsääntöisesti suoritettava kuolinpäivästä lukien. Jos kuolinhetkeä ei kuitenkaan tunneta, voidaan korvausta tuomita maksettavaksi vasta kuolleeksijulistamista koskevasta hetkestä alkaen.[75]

(2) *Korvausvelvollisuuden päättymisestä* on VahKorvL:ssa erityissäännös. Korvausta on maksettava niin kauan kunnes perhe-eläkkeeseen oikeutettu *voi itsensä elättää.* Käytännössä tämä merkitsee sitä, että korvausvelvollisuus jatkuu, ellei tuomioistuin tee päinvastaista ratkaisua asiassa. *Korvausvelvollinen ei voi sitovalla tavalla suorittaa itsenäistä tulkintaa perhe-eläkkeeseen oikeutetun kyvystä elättää itsensä, vaan tämä asia on ratkaistava tuomioistuimessa.* Siten esimerkiksi lesken solmima uusi avioliitto ei automaattisesti vapauta korvausvelvollista vastaamasta hänelle asetetusta suoritusvelvollisuudesta. Tämäkin kysymys on alistettava tuomioistuimen harkintaan.[76]

Jos tuomioistuin on korvausvelvollisen kanteesta todennut, että perhe-eläkkeeseen oikeutettu henkilö kykenee elättämään itseään, lakkaa perhe-eläkkeen suorittamisvelvollisuus *päätöksessä mainitusta ajankohdasta lu-*

---

74 *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 259—260 sekä *Saxén, H:* em. teos, s. 306.

75 Analogista tukea tälle tulkintasuositukselle voi saada TaVL:n mukaisen perhe-eläkkeen ja SoVL:n mukaisen huoltoeläkkeen suorittamisen alkamisajankohdasta. Ks. jäljempänä, s. 279 sekä s. 294.

76 Lesken solmiman avioliiton vaikutuksesta ks. *Saxén, H:* em. teos, s. 303—304 sekä *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 269.

kien. Milloin perhe-eläkkeeseen oikeutettu tulee uudelleen olosuhteiden muuttumisen johdosta kykenemättömäksi elättämään itseään, on hänen nostettava kanne saadakseen asiansa uudelleen ratkaistuksi korvausvelvollista sitovalla tavalla. Uudessa prosessissa tuomioistuin voi vapaasti harkita perhe-eläkkeen suuruutta muuttuneiden olosuhteiden pohjalta, eikä se ole ratkaisua tehdessään aikaisemman perhe-eläkepäätöksensä sitoma.

Perhe-eläkkeen suorittamisen keskeyttäminen liikennevahinkolautakunnan tulkinnan mukaan

(1) Lvltk:n normipäätökset ja suosituskäytäntö ovat vaihdelleet korvausvelvollisuuden kestoa koskevassa kysymyksessä.[77] Voimassa olevan periaatepäätöksen (12/70/1) mukaan perhe-eläkettä on suoritettava leskelle ja entiselle elatusavustusta saavalle puolisolle *niin kauan, kunnes hän kykenee elättämään itseään.* Määräaikaista lesken eläkettä ei nykyisin ole mahdollista enää myöntää. Liikennevahinkolautakunta antoi perhe-

[77] Lvltk:n ensimmäisen normipäätöksen mukaan (1/60/6) perhe-eläkettä oli suoritettava puolisolle niin kauan kuin hän oli leskenä. Saman päätöksen mukaan entiselle elatusavustusta saavalle puolisolle oli maksettava korvausta niin kauan kuin hän eli *uuteen avioliittoon menemättä. Martti Miettinen* kohdisti tähän normipäätökseen ankaraa arvostelua. Hänen mukaansa »on tuskin oikein katsoa uuden avioliiton solmimisen sinänsä aiheuttavan eläkeoikeuden raukeamisen, kun laissa ei ole tällaista seuraamusta säädetty». *Miettinen, M:* Oikeustapauskommentaari, s. 136. Lautakunta meni kuitenkin vielä tästäkin pidemmälle. Käytännössä perhe-eläkettä suoritettiin leskelle *myös määräaikaisena.* Lvltk:n ratkaisu (7/65/8) oli tässä suhteessa erityisen tyypillinen. Sen mukaan ottaen huomioon lesken iän, opiskelun ja avioliiton lapsettomuuden, oli hänelle suoritettava perhe-eläkettä viiden vuoden ajalta kohtuulliseksi harkitut 1700 markkaa vuodessa. Vielä vuonna 1969 annetun normipäätöksen (4/69/3) mukaan korvausta oli suoritettava puolisolle niin kauan kuin hän elää leskenä uutta avioliittoa solmimatta, mikäli hänellä oli huollettavanaan eläkkeeseen oikeutettu lapsi. Lapsettomalle leskelle voitiin maksaa perhe-eläkettä vain sillä edellytyksellä, että leski oli edunjättäjän kuolinhetkellä täyttänyt 35 vuotta. Perhe-eläkettä oli kuitenkin maksettava leskelle aina silloin, kun leski oli sairauden, vian tai vamman johdosta pysyvästi kykenemätön elättämään itseään. Lvltk:n päätöksen mukaan kaikille muille leskille oli myönnettävä määräaikainen lesken eläke yleensä 3—5 vuodeksi kuolemantapauksesta lukien. Vuoden 1969 normipäätös oli erittäin pitkälle ulottuvaa »laintulkintaa». Sen esikuvana olivat olleet *merimieslain* (72/56) perhe-eläkettä koskevat määräykset. Normipäätöksen sisällölle ei ollut saatavissa tukea sen enempää VahKorvL:sta kuin LiikVakL:stakaan.

eläkkeen suorittamisen keskeyttämisestä käytännön menettelytapaohjeet yhtiöille normipäätöksellään (27/70/1) vuonna 1970. Päätöksen mukaan »katsotaan *avioliiton solmimisen* johtavan siihen, että asianomainen avioliiton solmittuaan 'voi itsensä elättää', minkä vuoksi perhe-eläkkeen maksaminen keskeytetään, ellei syytä muunlaiseen menettelyyn ole». Eläkkeen maksamisen keskeyttämistä koskevaa päätöstä varten ei Lvltk:n omaksuman käytännön mukaan tarvitse hankkia sen lausuntoa, vaan ratkaisuvalta asiassa on korvausvelvollisella vakuutusyhtiöllä.

(2) Normipäätöksen (27/70/1) mukaan perhe-eläkkeen maksamisen keskeyttäminen tapahtuu mutkattomasti. Keskeyttämispäätöksestä ilmoitetaan edunsaajalle ja lopetetaan maksujen suorittaminen. Vakuutusyhtiö voi noudattaa Lvltk:n suosittamaa menettelyä päätöksen mukaan aina silloin, kun perhe-eläkettä koskevaan yhtiön päätökseen tai tuomioistuimen ratkaisuun sisältyy rajoitus, jonka mukaan eläkettä suoritetaan, kunnes edunsaaja »voi itsensä elättää».

Lvltk:n normipäätöksen mukaan aktiivisuusvelvollisuus on asetettu korvauksen saajalle. Keskeyttämispäätökseen tyytymätön edunsaaja voi nostaa kanteen yhtiötä vastaan tai »jos aikaisempi eläkepäätös on pantavissa täytäntöön ulosottoteitse, hakea ulosmittausta». Vuoden 1970 normipäätöstä täsmennettiin vuonna 1979 lähetetyllä *kiertokirjeellä* 1979/17. Kiertokirjeellä vahvistettiin se menettely, jota aikaisemmin oli jo noudatettu. Kirjeen mukaan *lesken katsotaan solmimansa uuden avioliiton vuoksi olevan kykenevä elättämään itsensä ja perhe-eläkkeen maksaminen voidaan tästä syystä lakkauttaa.* Tämä lautakunnan kannanotto poikkeaa VahKorvL:n tulkinnosta, jonka mukaan lesken uusi avioliitto ei vaikuta sinänsä hänen oikeuteensa saada perhe-eläkettä.[78]

Vakuutusyhtiön harkintavalta

(1) Kysymyksellä oikeasta menettelytavasta perhe-eläkkeen maksamisen keskeyttämisessä on korvauksen saajan kannalta keskeinen merkitys. LiikVakL 6 §:n 2 momentin viimeisen virkkeen mukaan jos jatkuvan korvauksen suuruuteen tai elatuksen tarpeeseen vaikuttavat henkilökohtaiset olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet sen jälkeen, kun korvaus on tuomiolla tai sopimuksella määrätty, se voidaan korvauksen saajan tai

78 *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 269 sekä *Miettinen, M:* Oikeustapauskommentaari, s. 136.

maksajan *kanteesta* vastaavasti *oikaista.* LiikVakL 6 §:n 2 momentin ilmaiseman käyttäytymisohjeen mukaan ei siten näyttäisi olevan edellytyksiä perhe-eläkkeen keskeyttämiselle sellaisella tavalla, jota Lvltk on suosittanut.

(2) Lvltk:n suosituksen mukaan vakuutusyhtiö voi yksipuolisesti keskeyttää perhe-eläkkeen maksamisen paitsi niissä tapauksissa, joissa eläkkeen suorittaminen perustuu vakuutusyhtiön päätökseen, myös silloin, kun perhe-eläkkeen suuruudesta on päätetty tuomioistuimessa, *jos leski solmii uuden avioliiton.* Lvltk:n tulkinnan mukaan korvausvelvollisuuden olemassa olo tulee selvittää, mikäli perhe-eläkkeeseen oikeutettu sitä haluaa, *ulosottomenettelyssä.*

Omaksumansa kannan tueksi Lvltk viittaa KKO:n ratkaisuun 1933 I 30. Tapauksessa korvausvelvollinen oli keskeyttänyt korvauksen suorittamisen tulkittuaan tilannetta siten, että edunsaaja kykeni itsensä elättämään. Kun korvaussumma oli tuomion perusteella sittemmin ulosmitattu, oli korvausvelvollinen ulosotonhaltijalle jättämässään kirjelmässä vaatinut, että edunsaajan oli katsottava muuttuneiden olosuhteiden johdosta kykenevän elättämään itsensä. Maistraatti oli kuitenkin jättänyt korvausvelvollisen kirjelmän tutkittavaksi ottamatta ja velvoittanut yhtiön suorittamaan korvausta edunsaajan holhoojan oikeudenkäyntikuluista. Turun hovioikeus pysytti maistraatin päätöksen. KKO katsoi antamassaan päätöksessä, että maistraatilla oli puuttunut laillinen syy olla suorittamatta mainituilla perusteilla harkintaa asiassa, minkä vuoksi KKO kumosi alemmat tuomiot ja palautti asian maistraatin uudelleen käsiteltäväksi.

Korkeimman oikeuden ratkaisu oli aikoinaan hyvin perusteltu. Niissä tilanteissa, joita varten laissa ei ole osoitettu selkeitä menettelyohjeita, sen mukainen menettely on aivan paikallaan. *Ellilän* mukaan »kun ulosotossa vallitsee pääsääntöisesti *attraktioperiaate,* jonka mukaan ulosotossa syntyneet riitaisuudet pyritään selvittämään ulosottomenettelyn muodoissa, ja koska laissa ei tällaisen selvittelyn varalta ole osoitettu tuomioistuintietä käytettäväksi, on pidettävä oikeana normaalijärjestyksenä, että tämä kysymys selvitetään yleensä ulosottomenettelyssä».[79] Attraktioperiaate on siten *tuomioistuintietä täydentävä selvitysmenettely* ja siihen on turvauduttava silloin, jos »laissa ei tällaisen menettelyn varalta ole osoitettu tuomioistuintietä käytettäväksi», kuten Ellilä asian ilmaisee. LiikVakL:ssa

[79] *Ellilä, T:* Ulosotto-oikeuden yleiset opit, s. 273.

on tätä tilannetta koskeva erityissäännös, jonka mukaan perhe-eläke voidaan »korvauksen saajan tai maksajan *kanteesta* oikaista». Kysymys perhe-eläkkeen maksamisen keskeyttämisen edellytyksistä tulisikin sen vuoksi ratkaista tuomioistuimessa, eikä ulosottomenettelyn yhteydessä. Tuomioistuimen ratkaisu tulisi asettaa perhe-eläkkeen keskeyttämistä koskevan vakuutusyhtiön päätöksen perustaksi.[80]

(3) Lvltk:n menettelytapaehdotuksessa pelkistyy esiin *epähistoriallisen prejudikaattiargumentaation heikkous.* Lähes puoli vuosisataa vanhalle ratkaisulle annetaan ratkaiseva merkitys kiinnittämättä lainkaan huomiota siihen, että lainsäädäntö on ratkaisun antamisen jälkeen muuttunut.[80a] Siitä huolimatta, että LiikVakL:ssa on *nimenomaisesti säännelty* menettelytavasta korvausta koskevan päätöksen tai sopimuksen muuttamiseksi, katsotaan korkeimman oikeuden toisenlaista tilannetta varten antaman päätöksen syrjäyttävän lainmukaisen menettelyn.

Käytännössä vakuutusyhtiöt voivat kuitenkin noudattaa liikennevahinkolautakunnan suositusta, jonka mukaan perhe-eläkkeen suorittamisen voi keskeyttää lesken solmiessa uuden avioliiton. Jos perhe-eläkkeen saaja ei hyväksy yhtiön tekemää ratkaisua, on edunsaajan saadakseen asiansa uudelleen käsiteltäväksi pantava vireille juttu alioikeudessa riita-asiain käsittelemisestä säädetyssä järjestyksessä. Tosiasiallinen aktiivisuusvelvollisuus muodostuu siten käänteiseksi. Yksityisen perhe-eläkkeen saajan on nostettava kanne, vaikka velvollisuus sen nostamiseen onkin LiikVakL 6 §:n 2 momentissa asetettu yhtiölle. Lopettaessaan perhe-eläkkeen maksamisen yhtiö ei tee itseään vikapääksi rikokseen, mutta syyllistyy kylläkin LiikVakL 6 §:n 2 momentin mukaisen käyttäytymisohjeen vastaiseen menettelyyn. *Ainoastaan tuomioistuin voi määrätä sen, onko ja mistä lukien perhe-eläkkeeseen oikeutetun katsottava kykenevän elättämään itsensä, elleivät korvausvelvollinen ja korvaukseen oikeutettu pääse tästä kysymyksestä sopimukseen.*

---

80 *Miettisen* mukaan »mitä tulee lesken eläkeoikeuden kestoaikaan, niin tuskin on oikein katsoa uuden avioliiton sinänsä aiheuttavan eläkeoikeuden raukeamisen, kun laissa ei ole tällaista seuraamusta säädetty. Eri asia on, että lesken avioliitto useimmiten merkitsee sellaista LiikVakL 6 §:n 2 momentissa tarkoitettua olosuhteiden muutosta, jonka perusteella maksuvelvollinen voidaan *tuomiolla* (kurs. tässä) vapauttaa eläkettä suorittamasta». *Miettinen, M:* Oikeustapauskommentaari, s. 136.

80a Tätä oikeustapausargumentaation historiallista spektia on tähdentänyt *Klami, H. T:* Oikeustapausanalyysin perusteita, s. 430 ss.

2. RIKOSVAHINKOJEN KORVAAMINEN

VahKorvL:n 2 luvun 1 §:n mukaan jokainen on velvollinen korvaamaan toiselle tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttamansa vahingon. Jos elatusvelvollinen on saanut surmansa *rikoksen johdosta* ja elatukseen oikeutettu esittää sen vuoksi oikeudenkäynnissä korvausvaatimuksen, ts. vaatii perhe-eläkettä, soveltaa tuomioistuin päätöstä tehdessään VahKorvL:n säännöksiä. *Korvausvelvollisuuden kesto ja perhe-eläkkeen suuruus ratkaistaan oikeudenkäynnissä yksinomaan VahKorvL:n perusteella.* Perhe-eläkkeen suorittamisen takeet eivät kuitenkaan ole kovinkaan hyvät ja sen vuoksi VahKorvL:n nojalla maksettava perhe-eläke ei yksin riitä takaamaan perusturvallisuutta jälkeen jääneille perheenjäsenille.

Käytännössä rikoksentekijän kyky vastata hänelle asetetusta velvoitteesta on usein olematon. Osa henkirikoksista jää lisäksi aina selvittämättä, minkä vuoksi VahKorvL:n kanavoima lesken turva on näissä tapauksissa täysin teoreettinen. Selvitetyistä rikoksistakin saattaa olla osa sellaisia, ettei todennäköisin syin rikoksen tekijäksi epäiltyä henkilöä voida asettaa syytteeseen. Näissä tapauksissa olisi kuitenkin kohtuutonta jättää rikoksen johdosta tarpeellista elatusta vaille jääneet henkilöt sosiaalisesti turvattomaan asemaan. Tätä yksityisoikeudellisen sosiaaliturvaa heikkoutta on pyritty paikkaamaan *rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista annetulla lailla* (953/73), joka tuli voimaan 1 päivänä maaliskuuta 1974.[81] Lakia sovelletaan sen voimaan tulon jälkeen tapahtuneiden rikosvahinkojen korvaamiseen.

A. Perhe-eläkkeen myöntämisen edellytykset

(1) Rikosvahinkolain mukaan korvataan paitsi tietyt esinevahingot, myös rikoksen aiheuttamat henkilövahingot. Korvauksen saamisen yleisenä edellytyksenä on rikoksen aiheuttama vahinko. Jos a) *Suomen kansalainen* tai b) *Suomessa pysyvästi asuva ulkomaalainen* on *Suomessa* rikoksen

---

[81] Rikosvahinkolakia ei ole haluttu lukea systemaattisesti vahingonkorvausoikeuteen sillä perusteella, että sitä on pidetty »avustamiseen tähtäävänä säännöstönä». *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 21—22. Ks. myös s. 270, jossa rikosvahinkolakia pidetään nimenomaan *sosiaaliturvalakina.*

vuoksi kärsinyt vahinkoa, voidaan hänen omaisilleen maksaa tietyin edellytyksin korvausta. Lain soveltamisalan ulkopuolelle on kuitenkin jätetty liikennevahingot, koska niiden korvaamisesta on säädetty erikseen. Elatukseen oikeutetulle maksettavan korvauksen ehdottomana edellytyksenä on se, että voidaan osoittaa jonkin — vaikkapa tuntemattomaksi jääneenkin — henkilön syyllistyneen rangaistavaksi säädettyyn tekoon.[82]

Perhe-eläkkeeseen oikeutetut

(1) Rikosvahinkolain 6 §:n mukaan jos *elatusvelvollinen* on saanut surmansa, suoritetaan *elatukseen oikeutetulle* korvauksena, mitä hän tarvitsee kunnes voi itsensä elättää. Jäljempänä tästä korvauksesta käytetään nimitystä perhe-eläke. Elatusvelvollisen eikä elatukseen oikeutetun käsitteitä ole täsmennetty rikosvahinkolaissa. Lakia valmistelleen komitean mietinnössä viitataan samanaikaisesti valmisteilla olleeseen VahKorvL:iin. Sen valmistelutyön keskeneräisyydestä johtuen rikosvahinkokomitea ei halunnut ottaa lopullista kantaa siihen, miten elatusvelvollisen menetystä koskevat vahingonkorvaussäännökset olisi tullut pitkällä tähtäyksellä uudistaa. Siksi rikosvahinkokomitean ehdotuksessa tyydyttiin »laajentamaan niiden piiriä, joilla olisi oikeus korvaukseen surmatun jälkeen, liikennevakuutuslaissa omaksutun periaatteen mukaisesti».[83] Rikosvahinkokomitean käsityksen mukaan vahingonkorvausta olisi tullut suorittaa LiikVakL 6 §:ssä tarkoitetuille henkilöille.[84] Aivan samalla tavalla viitattiin VahKorvL:a säädettäessä LiikVakL:ssa omaksuttuun järjestelyyn, kun määritettiin elatukseen oikeutettujen omaisten piiriä. Aikaisemmin on jo todettu että Lvltk on suosittanut perhe-eläkkeen suorittamista myös avopuolisolle.[85]

(2) Rikosvahinkolain soveltamiskäytännössä on elatukseen oikeutetun ja elatusvelvollisen käsitteille annettu *suppea merkityssisältö*. Rikosvahin-

---

82 Rikosvahinkolain soveltamisalasta *Koskinen, P:* Rikosvahinkojen korvaaminen valtion varoista. Uuden lain tarkastelua, s. 242 ss sekä VPA 1973 A I.2 *Hallituksen esitys eduskunnalle rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista* ym.

83 Km 1972: A 10, s. 44 sekä myös *hallituksen esitys eduskunnalle rikosvahinkojen korvaamiseksi valtion varoista ym.* 1973 N:o 98, VPA 1973 A I, s. 2.

84 *Räikkä, O:* Rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista, s. 107.

85 Ks. edellä, s. 240 ss.

kolain nojalla kihlaleskelle tai avopuolisolle ei ole suoritettu perhe-eläkettä. Tämä saattaa riippua osaltaan korvauksen maksamista koskevista yleisistä edellytyksistä. Rikosvahinkolain 17 §:n 2 momentin mukaan korvausasiaa ei nimittäin voi ratkaista, ennen kuin hakijan oikeus saada korvausta vahingosta vastuussa olevalta on ratkaistu ensimmäisessä oikeusasteessa tai rikoksentekijä on päätetty jättää syytteeseen panematta. Koska viralliset syyttäjä ei haasta asianomistajiksi rikoksen johdosta vireille pantuun oikeudenkäyntiin kihlaleskeä eikä avopuolisoa, eivät nämä voi ilman asianosaisliityntää tai erillistä oikeudenkäyntiä vaatia tapaturmavirastolta rikosvahinkolain mukaista perhe-eläkettä.[86]

B. Perhe-eläkkeen suuruuteen vaikuttavat tekijät

(1) Rikosvahinkolain 6 §:n mukaan jos elatusvelvollinen on saanut surmansa, suoritetaan elatukseen oikeutetulle, joka sen vuoksi on jäänyt elatusta vaille, korvauksena, mitä hän tarvitsee, kunnes voi itsensä elättää. Elatuksen tason määrittelytapa *»elatusta vaille»* poikkeaa VahKorvL:ssa ja LiikVakL:ssa noudatetusta menettelystä. VahKorvL:n mukaan korvauksen suorittaminen edellyttää sitä, että leski on jäänyt kuolemantapauksen johdosta *tarpeellista elatusta vaille* ja LiikVakL:n mukaisen perhe-eläkkeen suorittaminen on puolestaan kytketty siihen, aiheutuuko kuolemasta *»elatuksen vähentyminen»*. Kaikille näille leskensuojajärjestelyille on kuitenkin yhteistä se, että ne muodostavat poikkeuksen yleisestä vahingonkorvausoikeudellisesta periaatteesta, jonka mukaan kolmannen henkilön kärsimiä vahinkoja ei lainkaan korvata. Vahinkoa ei

---

86 Oikeudenkäynnistä korvausedellytyksenä *Tulokas, M:* Rikosvahinkolain soveltamisalasta, s. 520 ss. On huomattava, että korvausta on kaikissa tapauksissa *haettava* rikosvahinkolain 15 §:n mukaan kirjallisesti tapaturmavirastolta kahden vuoden kuluessa siitä, kun hakija sai rikoksesta tiedon, kuitenkin viimeistään viiden vuoden kuluessa. Aikaisemmin voimassa olleen säännöksen mukaan määräaika oli yksi vuosi. Lyhyestä määräajasta aiheutui oikeudenmenetyksiä, minkä vuoksi määräaikaa pidennettiin kahdeksi vuodeksi. Tapaturmavirastolla on lisäksi mahdollisuus nykyään ottaa tutkittavakseen myöhemminkin tehty hakemus erityisestä syystä. Ks. *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista annetun lain muuttamisesta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.* 1981 vp. n:o 212, s. 3.

myöskään korvata ns. täyden korvauksen periaatteen mukaisesti, vaan korvaustaso on asetettu tätä selvästi alemmaksi.

Mitä sitten elatusta vaille jääminen voi yleisellä tasolla merkitä ja onko mahdollista erottaa erilaisia elatuksen tasoja rikosvahinkolain, VahKorvL:n ja LiikVakL:n välillä? Jos jälkimmäiseen kysymykseen vastataan kielteisesti, mikä minusta näyttää perustellulta, on samalla vastattu jo aikaisemmin edelliseen kysymykseen. On luontevaa ajatella, että lainsäätäjä on kaikissa kolmessa tapauksessa ajatellut turvata lesken oikeuden ihmisarvoiseen elämään. Se on taas suure, jota ei voi kvantifioida joksikin täsmälliseksi markkamääräiseksi summaksi. Erilaisille kielellisille ilmaisulle voidaan tässä tapauksessa antaa sama merkityssisältö. Silloin lesken oikeudella elatukseen voidaan ymmärtää lesken perustarpeiden tyydyttymistasoa.[87]

(2) Rikosvahinkolaki on muuhun korvauslainsäädäntöön ja perhe-eläkelainsäädäntöön nähden pääsääntöisesti *väistyvä etuus*. Rikosvahinkolain 3 §:n mukaan leskelle maksettavasta perhe-eläkkeestä on vähennettävä ne etuudet, jotka hän saa tai on ilmeisesti oikeutettu saamaan jonkin muun lain perusteella. *Rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista annetun lain muuttamista koskevan lain* (973/81) 3 §:n 2 momentin mukaan leskelle suoritettava vakuutuskorvaus ei kuitenkaan vähennä perhe-eläkkeen määrää.[87a] Vastaavasti rikoksentekijältä tuleva perhe-eläke on vähennettävä rikosvahinkolain mukaisesta perhe-eläkkeestä vain siltä osin kuin sitä on suoritettu. Tapaturmaviraston ratkaisukäytännössä VahKorvL:n mukainen perhe-eläke jätetään kokonaan yhteensovituksen ulkopuolelle.[88]

(3) Rikosvahinkolain toissijaisuudesta johtuen sen nojalla suoritettavalla perhe-eläkkeellä ei ole lesken sosiaaliturvan kannalta ratkaisevaa merkitystä. Tapaturmaviraston rikosvahinko-osastolle tulee vuosittain alle sata hakemusta kuolemantapauksen johdosta suoritettavan korvauksen saamiseksi. *Sen jälkeen kun yhteensovitus on suoritettu, saa vain noin 20 leskeä rikosvahinkolain mukaista perhe-eläkettä.* Rikosvahinkolain nojalla leskelle suoritettavan perhe-eläkkeen keskimääräinen suuruus on yhteen-

---

87 Ks. edellä, s. 242 ss sekä s. 247.

87a Rikosvahinkolain 3 §:n 1 momentin mukaan rikosvahinkolaki on kuitenkin ensisijainen verrattuna *sairausvakuutuslakiin* (364/63).

88 Puhelinhaastattelu tapaturmaviraston ylimääräinen osastopäällikkö *Olavi Räikkä* 22. 9. 1980.

sovituksen jälkeen noin 200—300 markkaa kuukaudessa. Kyse on siten yleisiltä mittasuhteiltaan vaatimattomasta sosiaaliturvaetuudesta.[89]

Vahingonkorvauslakiin perustuvan perhe-eläkeratkaisun sitovuudesta määrättäessä rikosvahinkolain nojalla perhe-eläkettä

(1) Tapaturmavirasto ja muutoksenhakuinstanssina vakuutusoikeus joutuvat miltei jokaisessa yksittäistapauksessa ottamaan kantaa siihen, millä tavoin tuomioistuimen korvausasiassa antama ratkaisu sitoo rikosvahinkolain mukaista korvausta määrättäessä. Kysymys VahKorvL:n ja rikosvahinkolain nojalla maksettavien perhe-eläkkeiden välisestä suhteesta ei ole aivan ongelmaton. Näiden säännösten välisen suhteen selvittämiseksi tarkastellaan erikseen kahta mahdollista lainsoveltamistilannetta. Näistä ensimmäisessä on kysymys rikosvahinkolain perusteella maksettavasta *suuremmasta perhe-eläkkeestä* kuin tuomioistuimen asettama korvausvelvollisuus olisi edellyttänyt.

Rikosvahinkolain 6 §:n mukaan jos elatusvelvollinen on saanut surmansa, suoritetaan elatukseen oikeutetulle, joka sen vuoksi on jäänyt elatusta vaille, *korvauksena mitä hän tarvitsee,* kunnes voi elättää itsensä. Rikosvahinkolaissa ei siten ole omaksuttu korvauksen suuruuden määräämisessä ns. suhteellisuusperiaatetta. Tässä suhteessa se eroaa VahKorvL:sta, jonka 5 luvun 4 §:n mukaan suoritetaan elatukseen oikeutetulle *korvausvelvollisen varallisuus ja olosuhteet huomioon ottaen* vahingonkorvaukseksi, *mitä hän tarvitsee,* kunnes voi elättää itsensä. Kun VahKorvL:n nojalla maksettavan perhe-eläkkeen suuruuden määrittämisessä otetaan eräänä tärkeänä osatekijänä huomioon korvausvelvollisen varallisuus ja olosuhteet, niin näitä tekijöitä *ei saa eikä voi ottaa huomioon* määritettäessä rikosvahinkolain nojalla maksettavaa perhe-eläkkeen suuruutta. Juuri tämä eroavuus ilmentää rikosvahinkolain sosiaaliturvatavoitetta. Perhe-eläkkeen suuruus on rikosvahinkolain nojalla määritettävä yksinomaan sen mukaan, mitä elatukseen oikeutettu tarvitsee omaan elatukseensa. Tapaturmavirasto ja vakuutusoikeus ovat suorastaan velvollisia harkitsemaan tuomioistuimen ratkaisusta riippumatta uudelleen leskelle tulevan perhe-eläkkeen suuruuden.

---

89 Em. lähde.

Kysymys tuomioistuimen ratkaisun oikeusvoimasta hallintoratkaisuun nähden ei tässä tilanteessa aktualisoidu.[90] Itse asiassa kysymyksessä on *kaksi eri ratkaisutilannetta, joissa sovellettava lainsäädäntö kummassakin tilanteessa on kokonaan toinen.* Tapaturmavirasto ja muutoksenhakuinstanssina vakuutusoikeus ratkaisevat kysymyksen perhe-eläkkeen suuruudesta tuomioistuimen antamasta korvauspäätöksestä riippumatta soveltaen itsenäisesti perhe-eläkkeen suuruuden määrittämiseen rikosvahinkolain säännöksiä. Tapaturmavirasto eikä vakuutusoikeuskaan edes voi soveltaa korvaustilanteessa VahKorvL:a. Kokonaan eri asia on se, että tuomioistuimen tekemällä ratkaisulla saattaa olla *tosiasiallista vaikutusta* tapaturmaviraston ja vakuutusoikeuden päätöksen sisältöön. Tuomioistuimen antama perhe-eläkeratkaisu VahKorvL:n nojalla asetetaan käytännössä sen enempää sitä uudelleen arvioimatta rikosvahinkolain mukaisen ratkaisun perustaksi. Samalla sovelletaan virheellisesti rikosvahinkolakia. Tuomioistuimen tulee ottaa VahKorvL:n mukaisen perhe-eläkkeen suuruutta määrittäessään huomioon myös rikoksentekijän varallisuus ja elinolosuhteet, kun sitä vastoin näitä seikkoja ei lainkaan voida rikosvahinkolain nojalla asettaa ratkaisun perustaksi.

Tapaturmavirasto muuttaa kuitenkin aina tuomioistuimen antamaa korvauspäätöstä niissä tapauksissa, joissa perhe-eläkettä on soviteltu myötävaikutuksen perusteella. Tässä suhteessa VahKorvL:n ja rikosvahinkolain välillä vallitsee selvä ero. Rikosvahinkolain 11 §:n toisen virkkeen mukaan myötävaikutussäännöstä ei sovelleta niissä tapauksissa, joissa elatusvelvollinen on saanut surmansa rikoksen johdosta, olipa surmansa saaneen henkilön myötävaikutus sitten millaista laatua tahansa. Jos tuomioistuin on selvästi määrittänyt sen korvaustason, jota vahingon kärsineen henkilön myötävaikutus alentaa, on rikosvahinkolain mukainen perhe-eläke maksettava alentamattoman tason mukaisesti. Tapaturmaviraston tulkinta vastaa myös lain esitöissä omaksuttua kantaa.

Hallituksen esityksen mukaan *rikosvahinkolain nojalla voidaan maksa korkeampaa korvausta kuin mihin tuomioistuin on korvausvelvollisen tuominnut.* Tapaturmavirasto ei voi kuitenkaan kohdistaa korvausvelvolliseen suurempaa takautumisvaadetta kuin tuomioistuinratkaisussa oli korvausvelvollisuuden suuruudeksi päätetty. Hallituksen esityksen mukaan »valtion takautumisoikeus syyllistä kohtaan ei tietenkään ylittäisi

---

90 Vrt. toisin *Tulokas, M:* em. artikkeli.

syyllisen (tuomioistuimen asettamaa) korvausvelvollisuutta, vaikka tämän (rikosvahinkolain) nojalla on suoritettu tätä suurempi korvaus. Näin voi sattua, kun elatusvelvollisen menetyksen perusteella suoritettavaa korvausta lakiehdotuksen 11 §:n toisen virkkeen nojalla ei ole soviteltu, vaikka tuomioistuin on sovitellut korvausta».[91]

Rikosvahinkolain soveltamiskäytännössä on, kuten aikaisemmin on jo mainittu, virheellisesti lähdetty siitä, että tuomioistuimen ratkaisulla on pääsääntöisesti sitova vaikutus määrättäessä rikosvahinkolain mukaista perhe-eläkettä. Tämä *tulkinta on ilmeisessä ristiriidassa rikosvahinkolain sosiaaliturvafunktion kanssa.* Tulkinnan vuoksi lesket saattavat jäädä joissain tapauksissa vaille riittävää korvausta kyetäkseen säilyttämään minimitoimeentulonsa. Ainoastaan niissä tapauksissa, joissa rikoksentekijää ei ole saatu selville tai häntä ei ole jostain syystä tuomittu korvausvelvolliseksi, on tapaturmavirasto noudattanut perhe-eläkkeen suuruuden määrittämisessä itsenäistä harkintaa. Näissä *tilanteissa perhe-eläkkeen suuruus on määritetty soveltamalla Lvltk:n vahvistamia korvausnormeja.* Käytännössä tämän laskentatavan soveltaminen johtaa huomattavasti suurempiin perhe-eläkkeisiin kuin niissä tapauksissa, joissa rikoksentekijä on saatu selville ja hänet on alioikeudessa tuomittu korvausvelvolliseksi.[92]

(2) Edellä on vastattu myöntävästi kysymykseen, voidaanko rikosvahinkolain nojalla maksaa suurempaa perhe-eläkettä kuin tuomioistuimen korvauspäätöksessä oli todettu. Toinen mielenkiintoinen lainsoveltamistilanne hallintoviranomaisen toimivallan kannalta on kysymys siitä, voiko tapaturmavirasto maksaa alun alkaenkin *alempaa korvausta* rikosvahinkolain nojalla kuin tuomioistuimen päätöksellä oli korvauksen suuruudeksi vahvistettu. Tähän ongelmaan on lainsäätäjä antanut välillisesti vastauksen. Rikosvahinkolain 22 §:n mukaan elatusvelvollisen menetyksestä toistuvina suorituksina maksettavan korvauksen eli perhe-eläkkeen määrää voidaan muuttaa tai sen suorittaminen voidaan kokonaankin lopettaa, jos perhe-eläkkeen määrä muuttuu jostain muusta syystä kuin rahan arvon muuttumisen vuoksi tai perhe-eläkkeeseen oikeutetun elatuksen tarve on olennaisesti muuttunut. Elatuksen tarve voi muuttua heti tuomioistuimen antaman ratkaisun jälkeen. Tapaturmaviraston va-

---

91 HE 1973, n:o 98, s. 4.

92 Puhelinhaastattelu ylimääräinen osastopäällikkö *Olavi Räikkä* 22. 9. 1980.

paassa harkinnassa on laskea tai nostaa maksettavan perhe-eläkkeen määrää tuomioistuimen antaman ratkaisun sitä millään lailla sitomatta, mikäli virasto katsoo lesken tarvitsevan elatukseensa perhe-eläkettä enemmän tai vähemmän kuin tuomioistuimen päätöksessä korvausvelvollisuuden määräksi oli asetettu. Tapaturmaviraston myöntämän perhe-eläkkeen reaaliarvon säilyminen on turvattu sitomalla jatkuva korvaus elinkustannusindeksiin *eräiden elatusapujen elinkustannusindeksiin sitomisesta annetulla lailla* (660/66).[93]

C. Korvausvelvollisuuden kesto

(1) Rikosvahinkolaissa ei ole yleisiä määräyksiä perhe-eläkkeen *suorittamisen alkamisajankohdasta.* Koska perhe-eläkettä on kuitenkin suoritettava elatukseen oikeutetulle, joka on jäänyt tarpeellista elatusta vaille elatusvelvollisen kuoleman vuoksi, tulee eläkettä säännönmukaisesti suorittaa elatusvelvollisen kuolinhetkestä lukien. Tapaturmavirasto voi kuitenkin tässäkin suhteessa suorittaa itsenäistä harkintaa. Jos viraston tulkinnan mukaan perhe-eläkkeeseen oikeutettu leski saa elatusvelvollisen kuolemaa välittömästi seuraavana aikana elatuksensa esim. syytinkisopimuksen perusteella tulleesta etuudesta, voi virasto määrätä päätöksellään perhe-eläkkeen maksamiselle muunkin kuin tuomioistuimen päätöksessä mainitun ajankohdan tai elatusvelvollisen kuolemaa seuranneen päivän.

(2) *Korvausvelvollisuuden päättymisajankohdasta* on rikosvahinkolaissa ja VahKorvL:ssa yhtenevät määräykset. Perhe-eläkettä on maksettava leskelle *kunnes hän voi itsensä elättää.* Käytännössä lesken kykyä elättää itsensä ei kontrolloida millään tavalla, minkä vuoksi leski saa nauttia eläkettä aina kuolemaansa saakka. Ainoastaan niissä tapauksissa, joissa leski solmii uuden avioliiton, tapaturmavirasto katsoo lesken vastaisuudessa kykenevän huolehtimaan itsestään ja lakkaa suorittamasta leskelle perhe-eläkettä. Tässä suhteessa rikosvahinkolaki suo tapaturmavirastolle laajemman harkintavallan kuin VahKorvL:n tai LiikVakL:n mukaan korvauksen suorittajalle on annettu.

---

93 Ks. edellä s. 255.

3. TAPATURMAVAKUUTUSLAINSÄÄDÄNTÖ ELOONJÄÄNEEN PUOLISON SUOJANA

(1) 1800-luvun loppupuolella teollisuudessa sattuneiden työtapaturmien lukumäärä kohosi jyrkästi. Ilmiö oli yhteinen koko teollistuvalle Euroopalle, uusi tuotantoteknologia nieli säälimättömästi moolokin kitaansa omat uhrinsa. Työnantajan vahingonkorvausvelvollisuuteen perustuva korvausjärjestelmä osoittautui riittämättömäksi suojaamaan työntekijöiden ja heidän omaistensa aseman kuolemantapauksessa. Tämä horjutti työväestön luottamusta mahdollisuuksiin rakentaa yksityisoikeudelliselle perustalle oikeudenmukainen korvausjärjestelmä. *Eino Kuusi* on tiivistänyt luottamuspulan seuraavasti: »Vähitellen oli tultu yhä enemmän vakuutetuksi siitä, että yksityisoikeutta kehittämällä ei voitu saada aikaan oikeussäännöstöä, joka voisi taloudellisesti ja sosiaalisesti kohottaa työtätekeviä kansankerroksia ja luoda tyydyttävät suhteet työntekijäin ja työnantajain välille».[94]

Teollisuusväestön aseman jatkuva heikkeneminen ja puutteellinen sosiaaliturvalainsäädäntö pakottivat työväestön ryhtymään itsenäisiin toimenpiteisiin oman sosiaaliturvansa parantamiseksi. Toiminnan tuloksena kehittyi työntekijöiden omatoimisuuden varaan rakentuva korvausjärjestelmä. Erityyppiset avustuskassat vakiinnuttivat asemansa työväestön keskuudessa.[95] Pitkälle kehittynyt työväestön vapaaehtoinen kassatoiminta johti Saksassa vuonna 1884 ensimmäisen tapaturmavakuutuslain säätämiseen. Yhteiskunnan väliintulolla haluttiin estää avustuskassajärjestelmään liittyneen epäedullisen seuraamuksen, *työntekijöiden ammatillisen järjestäytymisen,* aiheuttamat vaaratekijät. Yhtenäinen tapaturmakorvausjärjestelmä oli kuitenkin myös työväestön kannalta edullinen, vastuu työtapaturmasta siirrettiin vähitellen vakuutusyhtiöiden ja tehtaanomistajien kannettavaksi.

Euroopan ensimmäisellä tapaturmavakuutuslailla on ollut keskeinen merkitys kansallisen lainsäädännön kehittymiselle Suomessa. Vuoden 1884 Saksan tapaturmavakuutuslain 6 §:n mukaan leskelle tuli kuolemantapauksessa korvata a) *hautauskustannukset* ja maksaa b) *elinkoroksi*

---

[94] *Kuusi, E:* Sosialipolitiikka, s. 726.

[95] *Kuusi, E:* em. teos, s. 71 ss. Avustuskassojen historiasta lähemmin *Hjelt, Aug:* Sjuk-, begrafnings- och pensionskassor för arbetare och handtverkare i Finland. sekä KM 1931: 2.

nimitettyä eläkettä siksi kunnes leski kuolee tai solmii uuden avioliiton. Lisäksi leskelle tuli suorittaa hänen solmiessaan uuden avioliiton »myötäjäisinä» hänen saamansa c) *vuotuisen elinkoron kolminkertainen määrä.* Perhe-eläkkeeseen ja myötäjäisetuun oli oikeutettu ainoastaan leskivaimo. Näiltä osin voimassa oleva *tapaturmavakuutuslaki* (608/48) ei poikkea esikuvastaan. TaVL rakentuu vakuuttamisvelvollisuuden periaatteelle. Jokainen työntekijä on vakuutettu mahdollisen työtapaturman varalta.[96] (2) Tapaturmakorvausjärjestelmä on merkittävä osa suomalaista sosiaaliturvaa. Vuonna 1980 nykyistä perhe-eläkettä vastannutta huoltoeläkettä maksettiin noin 7 000 leskelle lähes 15 miljoonan markan arvosta. Vakuutusyhtiöt suorittivat huoltoeläkkeistä suurimman osan eli lähes 6 100 huoltoeläkettä ja loput maksettiin valtion tapaturmavirastosta. Perhe-eläkkeiden tehokkuudesta lesken turvan kannalta saa jonkinlaisen kuvan siitä, että vuonna 1979 vahvistettujen vakuutusyhtiöiden maksamien huoltoeläkkeiden keskimääräinen suuruus oli noin 1 600 markkaa kuukaudessa.[97]

A. Perhe-eläkkeen myöntämisen edellytykset

Työtapaturmat

(1) TaVL 1 §:n mukaan sillä, joka sopimuksen perusteella tekee työntekijänä vastikkeesta työtä toiselle, työnantajalle, tämän johdon ja valvonnan alaisena, on oikeus saada korvausta työtapaturmasta.[98] TaVL:n mukainen sosiaaliturva ei siten ulotu vapaa-ajan tapaturmiin, eikä itsenäisten yrittäjien kärsimiin vahinkoihin. Tältä osin puutteellista sosiaaliturvaa on pyritty täydentämään kahta tietä, ensinnäkin vapaaehtoisen tapaturmavakuutuksen kautta ja toisaalta laajentamalla TaVL:n soveltamisalaa.

---

96 Tapaturmavakuutuslainsäädännön historiasta ks. *Hiitonen, E:* Työtapaturmien korvaamisesta Suomen oikeutta silmälläpitäen, s. 10—15 sekä *Routamo, E:* Vastuu työtapaturmasta, s. 6—15. Routamon teokseen sisältyy luettelo tapaturmavakuutuslakien käsittelystä valtiopäivillä vuosina 1882—1969.

97 *Vakuutusyhtiöt.* SVT XXII A: 84, s. 159, *Sosiaalietuuksien verotuskysymystä selvittelevän työryhmän muistio.* Helsinki 1980, s. 11 sekä *Vakuutusalan tilastokeskus.* Puhelintieto huoltoeläkkeiden lukumäärästä ja keskimääräisestä suuruudesta 1. 10. 1980.

98 TaVL:n soveltamisedellytyksistä *Routamo, E:* Vastuu työtapaturmasta. s. 40—171.

Vapaaehtoisia tapaturmavakuutussopimuksia oli vuonna 1978 voimassa hieman yli miljoona ja niiden perusteella suoritettiin korvauksia kuolemantapauksen johdosta lähes 3,4 miljoonaa markkaa.[99] Vapaaehtoinen tapaturmavakuutus voi liittyä mitä moninaisimpiin tilanteisiin. Osa vapaaehtoisista tapaturmavakuutuksista solmitaan silloin, kun vakuutuksenottaja ennakoi tapaturmariskin kasvavan. Tällöin sopimus solmitaan vain tietyksi lyhyeksi ajaksi, esimerkkinä mainittakoon matkavakuutuksiin liittyvät sopimukset. Vapaaehtoisella tapaturmavakuutuksella pyritään kuitenkin yleensä kattamaan kaikki vapaa-ajan tapaturmatilanteet, jolloin ensisijaisena tavoitteena on kompensoida työkyvyn alentumisen seurauksena oleva ansiomahdollisuuden menetys. Eloonjääneen puolison suoja onkin vapaaehtoista tapaturmavakuutusta koskevissa sopimuksissa vain liitännäinen etuus vahingoittuneen itsensä saamaan etuuteen verrattuna.

Pyrkimys laajentaa TaVL:n soveltamisalaa on nähty toisena tehokkaana keinona sosiaaliturvan parantamisessa. *Lailla tapaturmavakuutuslain muuttamisesta* (696/68) pyrittiin parantamaan työntekijöiden vapaa-ajan sosiaaliturvaa mahdollistamalla työntekijän vakuuttaminen erikseen muissa kuin TaVL 1 §:n tarkoittamissa tilanteissa.[100] Myös itsenäisten yrittäjien tapaturmavakuutussuojaa on koetettu aikaansaada lainsäädännollisin keinoin. Tähän liittyvä viimeisin soveltamisalan laajennus koskee maatalousyrittäjien lakisääteistä sosiaaliturvaa.[101]

Aikaisemmin voimassa olleiden TaVL:n säännösten mukaan suoritettiin leskivaimolle, lapsille ja tietyin edellytyksin myös leskimiehelle *huoltoeläkettä* niissä tapauksissa, joissa työtapaturman seurauksena oli työntekijän kuolema taikka jos merimiehen toimessa oleva henkilö katosi korvattavissa olosuhteissa. *Lailla tapaturmavakuutuslain muuttamisesta* (526/81), joka tuli voimaan 1. 1. 1982, on säädetty, että työntekijän omai-

---

99 *Vakuutusyhtiöt.* SVT XXII A: 84, s. 162—165.

100 Ks. lähemmin *Mänttäri, E:* Työtapaturma, s. 72 ss sekä jäljempänä s. 315.

101 Hallitus antoi esityksen eduskunnalle maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuslaiksi vuoden 1981 valtiopäiville. 1981 vp. n:o 128. Esitykseen liittyy *ehdotus maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuslaiksi,* jonka 1 §:n mukaan maatalousyrittäjän omaisella on oikeus saada perhe-eläkettä ja hautausavustusta. Etuuksien suuruus on ehdotettu määritettäväksi TaVL:n mukaan. Em. ehdotuksen taustaa valaisee *Maatalousyrittäjien tapaturmavakuutustyöryhmän mietintö* KM 1976: 80, s. 2—3. *Maatalousyrittäjien tapaturmavakuutuslaki* (1026/81) tuli voimaan 1. 7. 1982.

sille on suoritettava TaVL:n nojalla *perhe-eläkettä*. Nimenmuutosta perusteltiin lyhyesti. Aikaisemmin käytössä ollutta huoltoeläke-nimitystä pidettiin harhaanjohtavana sen vuoksi, että se »viittasi tarveharkintaan».[102] Kuten jäljempänä käy lähemmin ilmi, tarveharkinnalla ei juurikaan ole sijaa TaVL:n mukaisessa sosiaaliturvajärjestelmässä.

(2) Oikeus TaVL:n mukaiseen perhe-eläkkeeseen on sekä yksityisen että julkisen sektorin työntekijöillä. Valtion viran- ja toimenhaltijoiden oikeus TaVL:n nojalla maksettavaan korvaukseen perustuu toisaalta *valtion viran- ja toimenhaltijain tapaturmakorvauksesta annettuun lakiin* (154/35) ja toisaalta TaVL 9 §:n säännökseen, jonka mukaan valtion työssä sattuneen työtapaturman johdosta suoritetaan TaVL:n mukainen korvaus. Mainituille henkilöille suoritetaan ko. korvausta myös *ammattitautilain* (638/67) mukaan työperäisestä sairaudesta ja sen aiheuttamasta kuolemasta. Kunnallisen sektorin viranhaltijat kuuluvat tapaturmavakuutuslain soveltamisalaan suoraan TaVL 3 §:n nojalla.[103]

Laitos- ja opiskelutapaturmat sekä auttamisvahingot

(1) TaVL:n mukaista perhe-eläkettä maksetaan edellä mainittujen tapausten lisäksi määrätyissä erityistilanteissa. Opiskelumuodolle ominaisten olosuhteiden aiheuttama tapaturma korvataan TaVL:n mukaan, jos opiskelu on tapahtunut *asetuksella opiskelutapaturman korvaamisesta* (841/48) tarkemmin määrätyssä oppilaitoksessa. Leskellä on oikeus TaVL:n mukaiseen perhe-eläkkeeseen myös *eräisiin rangaistus-, huolto- ja hoitolaitoksiin otettujen henkilöiden tapaturmakorvauksesta annetun lain* (894/46) perusteella.

(2) Toisen korvattavan erityistapauksen muodostavat sellaiset vahingot, jotka ovat sattuneet kansalaisen ryhtyessä antamaan apuaan yleishyödylliseksi katsotun tavoitteen toteuttamisen turvaamiseksi. Yleishyödyllisen tehtävän suorittamisen yhteydessä aiheutuneista vahingoista maksaa korvauksen tapaturmavirasto. Jokaisella on oikeus saada korvausta sellaisen vamman johdosta, jonka hän on saanut osallistuessaan vapaaehtoisesti maanpuolustuksen tai väestön toimeentulon taikka maan talouselämän

---

102 *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tapaturmavakuutuslain muuttamisesta* 1981 vp. n:o 53, s. 8.

103 TaVL:n henkilöllisestä ulottuvuudesta ks. *Mänttäri, E:* em. teos, s. 33—41.

ylläpitämiselle tärkeään, viranomaisen tai sen valvonnan alaisen järjestön toimeenpanemaan työhön toisen lukuun. Jos vapaaehtoinen henkilö on saanut tehtävää suorittaessaan surmansa, on hänen leskellään oikeus perhe-eläkkeeseen *eräiden vapaaehtoisissa töissä sattuvien tapaturmien korvaamisesta annetun lain* (408/42) mukaan.

Sanotunlainen oikeus perhe-eläkkeeseen on myös leskellä, jonka puoliso on ollut poliisimiehen, rajavartiomiehen, tullimiehen, vankeinhoitotehtävissä olleen virkamiehen taikka vanginkuljettajan apuna tämän suorittaessa virkatehtäväänsä ja joka on auttamistehtäväänsä suorittaessaan tapaturmaisesti kuollut. Lesken oikeudesta perhe-eläkkeeseen on näissä tapauksissa säädetty *virkatehtävissä apuna olleelle henkilölle eräissä tapauksissa suoritettavasta tapaturmakorvauksesta annetulla lailla* (625/67). Niinikään leskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen, jos hänen puolisonsa on saanut surmansa *ihmishenkeä pelastettaessa sattuvan tapaturman korvaamisesta annetussa laissa* (158/35) tarkoitetuissa olosuhteissa, ellei sellaisen tapaturman korvaamisesta ole muussa laissa erikseen säädetty.

Sammutus- ja nuohousvahingot

Mikäli edunjättäjä oli teollisuus- tai muun laitoksen palokunnan palveluksessa ja tapaturma on sattunut sellaisen palokunnan osallistuessa sammutus- ja pelastustoimintaan laitoksen ulkopuolella, on leskellä oikeus korvaukseen *palo- ja pelastustoimesta annetun lain* (559/75) 35 §:n nojalla valtion varoista. Mainittua lakia täydentävän asetuksen (1089/75) 35 §:n mukaan korvauksena suoritetaan leskelle perhe-eläkettä. Vastaavanlainen oikeus perhe-eläkkeeseen on kunnallisen palokunnan sairaankuljetustoiminnassa, koulutuksessa sekä kiinteistön ja kaluston hoidossa sattuneen tapaturman johdosta, jos surmansa saanut kuului palokuntaan. Myös kunnan palveluksessa olevan nuohoojan leskelle suoritetaan TaVL:n mukaista perhe-eläkettä nuohoustyössä kohdanneen tapaturman johdosta.

Eläkkeeseen oikeutetut lesket

(1) Perhe-eläkkeen maksamisen edellytyksenä puolisolle on TaVL 25 §:n mukaan *voimassa oleva avioliitto*, joka on solmittu ennen tapaturman sattumista ja joka siten purkautuu puolison kuoleman johdosta. Perhe-eläk-

keen myöntämisen edellytyksiä arvioidaan *muodollisella perusteella* ja sen vuoksi kanne avioliiton purkamisesta tai asumusero eivät riistä lesken oikeutta lain mukaiseen sosiaalietuuteen. Eläkettä ei voi suorittaa TaVL:n mukaan *avopuolisolle*, eikä myöskään *entiselle elatusapua saavalle aviopuolisolle.*

(2) Leskellä ei ole oikeutta perhe-eläkkeeseen siinä tapauksessa, että avioliitto on solmittu sen tapaturman sattumisen jälkeen, jonka seurauksena on myöhemmin ollut vahingoittuneen kuolema, ellei avioliitosta ole syntynyt lasta tai avioliitto ole jatkunut kolmea vuotta.[104] VahKorvL:n, rikosvahinkolain ja LiikVakL:n mukaisen perhe-eläkkeen maksamiselle ei ole asetettu sanottua rajoitusta, joten niiden perusteella leskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen, vaikka avioliitto olisikin solmittu vasta kuolemaan johtaneen tapaturman jälkeen ja vaikka avioliitosta ei olisi syntynyt lasta tai se olisi kestänyt kolmea vuotta.

(3) *Leskimiehellä* on oikeus TaVL:n nojalla perhe-eläkkeeseen vain poikkeustapauksessa. Sukupuolten välinen yhdenvertaisuus on tässäkin tapauksessa harmaata teoriaa. Miehelle voidaan maksaa eläkettä TaVL:n mukaan yksinomaan niissä tapauksissa, joissa vaimo on ollut *miehen työkyvyttömyyden vuoksi* hänen pääasiallisena elättäjänään. Perhe-eläkkeen suuruus näissä harvinaisissa tapauksissa määräytyy samojen perusteiden mukaan miehille kuin naisleskillekin.

Tapaturman aiheuttama myöhempi kuolema

(1) Kuolema ei aina seuraa välittömästi onnettomuutta, vaikka olisikin sen aiheuttama. TaVL 23 §:n 3 momentin mukaan leski saa kuitenkin perhe-eläkettä, jos ns. haittaluokka on 18, jollei voida pitää todennäköisenä, että tapaturman aiheuttamalla vammalla tai sairaudella ei ollut työntekijän kuolemaan olennaista vaikutusta.[105] Säännöksen ahdas tul-

---

104 Aikaisemmin voimassa olleiden säännösten mukaan perhe-eläkettä ei voinut maksaa milloinkaan niissä tapauksissa, joissa avioliitto oli solmittu tapaturman jälkeen. Muutos, joka tuli voimaan 1. 1. 1982, perustuu tapaturmatarkistustoimikunnan ehdotukselle. Ks. sen perustelut KM 1976: 34, s. 37.

105 *Sosiaali- ja terveysministeriön päätös tapaturmavakuutuslain 18 a §:ssä tarkoitetusta haittaluokituksesta* (1078/81) sisältää määräykset vammojen ja sairauksien haitta-asteista. Vammat ja sairaudet jaetaan haitan vaikeusasteen mu-

kinta näyttäisi aina edellyttävän haittaluokan vahvistamista, jotta leskellä olisi oikeus perhe-eläkkeeseen puolison kuollessa. Oikeuskäytännössä oltiin kuitenkin taipuvaisia myöntämään omaisille eläkettä niissäkin tapauksissa, *joissa haittaluokkaa aikaisemmin vastannutta elinkorkoa ei oltu ehditty vahvistaa,* mikäli vain muut säännöksen soveltamisedellytykset olivat olemassa. Analogista tukea tälle tulkinnalle saatiin SoVL 14 §:n säännöksestä, jonka mukaan huoltoeläkettä suoritetaan tietyin edellytyksin omaisille, vaikka työkyvyttömyysastetta ei olekaan voitu vahvistaa henkilön eläessä.

(2) TaVL 23 § 3 momentti on vain *todistustaakkaa* koskeva sääntö. Sen vuoksi leskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen myös niissä tapauksissa, joissa haittaluokaksi on vahvistettu vähemmän kuin 18, mikäli kuolema on ollut tapaturman aiheuttama. Näissä tapauksissa kuoleman ja tapaturman väliselle kausaliteetille asetetaan kuitenkin tiukemmat kriteerit. Hyvinkin vanhat tapaturmat saattavat oikeuttaa perhe-eläkkeeseen. *Eläkkeen myöntämisen ainoa edellytys on tapaturman ja kuoleman välinen välttämätön yhteys.* Lesken oikeus riippuu siten tämän lääkeopillisen seikan toteamisesta.

TaVL 23 §:n 3 momentin säännös välttämättömästä kausaliteetista on eräs harvoista perhe-eläkettä koskevista normeista, jota koskevaa oikeuskäytäntöä on enemmälti olemassa. Esimerkki tapauksesta, jossa vakuutusyhtiö on kieltäytynyt maksamasta aikaisemman säännöstön mukaista huoltoeläkettä, on vakuutusoikeuden ratkaisu 2556/73. Tapauksessa vakuutusyhtiö oli myöntänyt X:lle TaVL:n ja ammattitautilain nojalla elinkorkona peruskorkoa 20 %:n haitta-asteen mukaan syyskuusta 1971 alkaen sen vuoksi, että X oli sairastunut työstä johtuneeseen kivipölyn aiheuttamaan keuhkosairauteen ja keuhkolaajentumaan. Sen jälkeen X, joka poti pitkällistä verensalpaussydäntautia, kuoli vuonna 1973 äkillisen sydämen salpauspesäkkeen johdosta. Vakuutusyhtiön tulkinnan mukaan

---

kaan 20 haittaluokkaan. Luokka 20 tarkoittaa suurinta haittaa ja luokka 1 pienintä haittaa. Em. päätöksen 3 §:n mukaan haittaluokka on 18 tai sitä suurempi seuraavissa tapauksissa: Molempien käsien amputaatio, molempien reisien amputaatio, vaikean aivovamman jälkitila (esim. persoonallisuuden muutos), erittäin vaikea selkäydinvammaisuus (alaruumis halvautunut), ainoan silmän näön menetys, molempien silmien näkökentän supistuma alle 20°, erittäin vaikea keuhkosairaus, erittäin vaikea verenkiertoelinten sairaus, muu erittäin vaikea toiminnallinen haitta (toisen apu tarpeen) ja valvontaa vaativa psykiatrinen sairaus.

X:n kuoleman johdosta ei ollut suoritettava hänen leskelleen hautausapua eikä huoltoeläkettä, koska X:n kuolema ei ollut hänen potemiensa kivipölyn aiheuttaman keuhkosairauden ja keuhkolaajentuman seuraus. Vakuutusoikeus pysytti vakuutusyhtiön päätöksen.

Välttämättömän kausaliteetin osoittaminen on käytännössä harvoin mahdollista. Poikkeustapauksessa tapaturmavammalla on kuitenkin katsottu olleen olennainen myötävaikutus. Siitä esimerkkinä vakuutusoikeuden ratkaisu 5980/74. Tapauksessa henkilö oli vuonna 1952 vahingoittunut päähän, minkä johdosta vakuutusyhtiö oli vuonna 1955 antamallaan päätöksellä myöntänyt hänelle TaVL:n mukaista elinkorkoa. Korvaukseen oikeutettu oli kärsinyt päänsärystä sekä muistinmenetys- ja sekavuuskohtauksista ja vuonna 1974 riistänyt itseltään hirttäytymällä hengen.

Vakuutusyhtiön tulkinnan mukaan hengen riisto ei ollut työtapaturman seuraus. Vakuutusoikeuden päätöksen mukaan tapaturmassa saadun aivovamman oli katsottava olennaisesti myötävaikuttaneen sen sairaalloisen mielentilan syntymiseen, jonka vallassa itsemurha tapahtui, mutta koska kuolemaa ei pelkästään voitu katsoa vuonna 1952 sattuneen työtapaturman aiheuttamaksi, määräsi vakuutusoikeus vakuutusyhtiön suorittamaan leskelle kuoleman johdosta hautausavun ja puolet lain mukaisesta huoltoeläkkeestä.

B. Perhe-eläkkeen suuruuteen vaikuttavat tekijät

(1) TaVL kanavoi ansiosidonnaista sosiaaliturvaa. Maksettavan perhe-eläkkeen määrä on TaVL 16 §:n 3 kohdan mukaan sidottu tapaturmaisesti kuolleen henkilön vuosityöansioihin. Eläkkeen suuruus on yhdelle omaiselle 40 prosenttia, kahdelle omaiselle 55 prosenttia ja kolmelle tai useammalle omaiselle 65 prosenttia edunjättäjän vuosityöansioista. Käytännössä perhe-eläkejärjestelmä antaa perheelle »usein paremman tulotason, kuin mitä perheellä oli ollut ennen edunjättäjän kuolemaa. Tämä ylikompensaatio on sitä suurempaa, mitä useampia lapsia perheeseen kuuluu ja mitä korkeammat ovat perheen tulot ennen tapaturmaa».[105]

105 *Sosiaalietuuksien verotuskysymystä selvittelevän työryhmän muistio. 1980:* VM 11, s. 38.

TaVL:n nojalla eloonjääneelle puolisolle suoritettavan perhe-eläkkeen määrä on noussut vuoden 1982 alusta 10 prosenttia, jos vertailukohteena pidetään aikaisemmin voimassa ollutta huoltoeläkejärjestelmää. Eläkeprosentin korottamista puollettiin sillä, että *lailla tulo- ja varallisuusverolain muuttamisesta* (478/81) laajennettiin ansiotulokäsitettä koskemaan kokonaisuudessaan myös TaVL:n mukaisia korvauksia.[106]

(2) TaVL:n mukaiselle sosiaaliturvajärjestelmälle on leimallista se, että sen kanavoimat taloudelliset etuudet ovat riippumattomia edunsaajan turvan tarpeesta. Tässä mielessä se on epäsolidaarinen eläkejärjestelmä, sillä eläkejärjestelmää voidaan nimittää solidaariseksi vain sillä edellytyksellä, että sen antamat »edut pienituloisille ovat suhteellisesti paremmat kuin suurituloisille».[107] *Mänttäri* tiivistää asian seuraavasti: »On merkityksetöntä, onko leskivaimo toimessa vai ei, onko hänellä huollettavia lapsia, mikä on hänen ikänsä ja millainen terveydentilansa sekä omaisuusasemansa. Leskivaimo saa miehensä kuoleman perusteella korvauksen olosuhteista riippumatta».[108]

Käyttämämme käsitteistön mukaan TaVL:n mukainen perhe-eläke on suhteessa edunsaajan ansioihin ja varallisuuteen yhteensovitusneutraali etuus. Se on siten äärimmilleen kaavoitettua sosiaaliturvaa. Samalla TaVL:n perhe-eläkejärjestelmä on malliesimerkki siitä, miten vakuutusperusteisen sosiaaliturvajärjestelmän suunnittelussa suurpiirteisyys on kulkenut tarvesidonnaisen sääntelyn edellä.

Perhe-eläkkeen suuruuden laskeminen

(1) Perhe-eläkkeen suuruuden määrääminen on yksinkertainen toimitus. Se edellyttää ensinnäkin *työntekijän vuosityöansion vahvistamista.* Vuosityöansion suuruutta laskettaessa on otettava TaVL 28 §:n mukaan huomioon työntekijän saama rahapalkka, luontaisedut, voitto-osuus tai lahjapalkkio sekä kaikki muutkin vastikkeeksi katsottavat edut.

(2) TaVL:n mukaisen perhe-eläkkeen epäsolidaarisuutta on pyritty lieventämään *minimivuosityöansioita* koskevalla erityissäännöksellä. TaVL

106 Ks. *hallituksen esityksen perustelut* 1981 vp. n:o 53, s. 8.

107 *Peräläinen, A:* Selvitys Suomen perhe-eläkejärjestelmästä, s. 74.

108 *Mänttäri, E:* em. teos, s. 112. Ks. myös *Hiitonen, E:* em. teos, s. 88.

16 § 5 momentin mukaan alin vuosityöansio on korotettava 5500 markaksi, jos tapaturmaisesti kuolleen henkilön ansiot ovat jääneet todellisuudessa tätä pienemmiksi. Alin vuosityöansio on sidottu TEL 9 §:n mukaan määräytyvään indeksiin ja indeksinousun johdosta se oli kohonnut *1. 1. 1982 lukien 21 300 markaksi.*[109]

(3) Vuosityöansion vahvistaminen ei kaikissa tapauksissa ole ongelmatonta. Sosiaali- ja terveysministeriö onkin antanut TaVL:n delegointisäännöksen nojalla eräitä erityistilanteita varten ohjeita vuosityöansion laskemiseksi.[110] Sosiaali- ja terveysministeriön antamien erityisohjeiden lisäksi perhe-eläkkeen suuruuden määräämistä pyritään kontrolloimaan *tapaturma-asian korvauslautakunnan avulla.*

Vakuutusyhtiön on aina pyydettävä lautakunnan lausunto päättäessään leskelle myönnettävän perhe-eläkkeen suuruudesta. Lausuntomenettelyn merkitys on kuitenkin jäänyt vähäiseksi, sillä käytännössä lautakunta ei voi vaikuttaa eläketasoon. Syitä tälle asiantilalle on etsittävä TaVL:sta itsestään. TaVL jättää lainsoveltajalle huomattavasti vähemmän liikkumatilaa kuin esimerkiksi LiikVakL, minkä vuoksi tapaturma-asiain korvauslautakunnan ei ole tarvinnut antaa vakuutusyhtiöille täsmällisempiä lain soveltamisohjeita ja normeja samalla tavalla kuin Lvltk on menetellyt. Normiston tulkinnallinen väljyys lieneekin perussyy siihen, että samantyyppinen lautakunta voi tilanteesta riippuen osoittautua vahvaksi korvauskäytännön ohjaajaksi tai suhteellisen kykenemättömäksi vaikuttamaan perhe-eläkkeen suuruuteen.

(4) Sen jälkeen kun vuosityöansio on vahvistettu, lasketaan siitä *laissa säädetty prosenttiosuus* leskelle ja lapsille. Jos vahvistettu työansio oli esimerkiksi 60 000 markkaa, saa yksinäinen leski perhe-eläkettä vuodessa 0,40 × 60 000 markkaa eli 24 000 markkaa. Mikäli surmansa saaneen henkilön työansiot jäävät alle minimiansiorajan, saa leski siinä tapauksessa perhe-eläkettä 8 520 markkaa vuodessa.

---

109 Lesken saaman eläketurvan kannalta eläkkeiden indeksisidonnaisuudella on aivan olennainen merkitys. TaVL 60 § 2 momentin mukaan perhe-eläkkeeseen tehdään indeksikorotus noudattaen samoja periaatteita kuin työntekijäin eläkelaissa. Ks. siitä edellä s. 207.

110 Ks. esim. *SosMp yleisistä ohjeista oppilaiden ja eräiden muiden henkilöiden vuosityöansion laskemiseksi tapaturmakorvausta määrättäessä* (855/48) ja *SosTMp niistä perusteista, joiden mukaan luontoisetujen raha-arvo on laskettava tapaturmavakuutuslaissa säädettyä vuosityöansiota laskettaessa.*

C. Korvausvelvollisuuden kesto

(1) Perhe-eläkettä suoritetaan TaVL 23 §:n mukaan *kuolinpäivän tai katoamispäivän jälkeisestä päivästä alkaen.* Eläkkeen katsotaan olevan korvausta saamatta jääneestä elatuksesta ja sen vuoksi ensimmäinen huoltoeläkkeeseen oikeuttava päivä on useimmiten samalla ensimmäinen päivä, mistä lukien työntekijälle ei makseta palkkaa. Eräissä tapauksissa työntekijälle maksetaan palkka kuitenkin kuukausittain etukäteen ja tällöin TaVL 23 §:n soveltaminen johtaisi sekä palkan että eläkkeen maksamiseen samalta ajalta. Sen vuoksi *valtion viran- ja toimenhaltijain tapaturmakorvauksesta annetun lain* (154/35) 6 §:n mukaan perhe-eläkettä ei tarvitse maksaa siltä ajalta, jolta työntekijä on ehtinyt nostaa jo säännöllisen palkkansa.

(2) Kuolinhetken tai katoamishetken toteaminen ei aina ole mahdollista. TaVL:ssa on erityissäännöksiä kuitenkin vain merimiehen katoamisajankohdan vahvistamiseksi. Muissa tilanteissa sovelletaan katoamisajankohdan määrittämisessä *kuolleeksi julistamisesta annetun lain* (15/01) 11 §:n säännöstä sellaisena kun se on 23. 5. 1975 annetussa laissa (351/75). KuolJulL 11 §:n mukaan onnettomuudessa kuolleen henkilön *kuolinajankohtana on pidettävä onnettomuuden tapahtumapäivää,* ellei muuhun olettamukseen ole aihetta. Lesken sosiaaliturvan kannalta tällä tulkintapresumptiolla on oma merkityksensä. Toimeentuloturvan kannalta ei ole yhdentekevää, mistä lukien eläkkeen suorittaminen aloitetaan. Kuolleeksi julistamista koskevan lain tulkintaolettamat ovat samalla erinomainen esimerkki siitä, miten *näennäisesti teknisiin normeihin saattaa liittyä mitä läheisimmin hyvinvointitavoite.*

Merimiehen toimessa oleva henkilö katsotaan TaVL 59 §:n mukaan kadonneeksi ensinnäkin silloin, jos hänestä ja hänen aluksestaan ei ole saatu tietoa määrätyssä ajassa oletetusta onnettomuudesta. Tämä aika on vähintään kolme kuukautta, mutta se voi olla pidempikin. Jälkimmäisessä tapauksessa katoamisaika riippuu aluksen viimeisen olinpaikan ja määräpaikan välisestä etäisyydestä. Jos aluksesta ei ole saatu tietoa kolme kertaa niin pitkässä ajassa kuin mainitun välimatkan kulkeminen vie yleensä, pidetään sitä miehistöineen kadonneena. Toisaalta merimies katsotaan kadonneeksi, jos merimiehen toimessa oleva henkilö putoaa yli laidan tai muuten joutuu hengenvaaralliseen tilaan, eikä ole perusteltua syytä uskoa hänen pelastuneen. Katoaminen oletetaan tapahtuneeksi sen

jälkeen kun kolme kuukautta on kulunut työtapaturmasta.[111] Leskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen *katoamispäivän jälkeisestä päivästä* lukien. Merimiesten työtapaturmissa katoamispäiväksi katsotaan se päivä, jolloin alus joutui haaksirikkoon tai johon sitä tai merimiehen toimessa olevaa henkilöä koskevat viimeiset tiedot ulottuvat.

(3) Lesken oikeus eläkkeeseen päättyy pääsääntöisesti vain kahdessa eri tapauksessa, a) *leskivaimon kuollessa* tai b) *solmiessa uuden avioliiton.* Vuoden 1945 ehdotuksen 25 §:n 2 momentin mukaan leski olisi tosin menettänyt oikeutensa huoltoeläkkeeseen edellä mainittujen tapausten lisäksi myös siinä tilanteessa, että hän olisi avioliittoon menemättä asettunut yhdyselämään toisen henkilön kanssa. Avoliiton sääntely-yritys oli johdonmukaista seurausta vuonna 1938 julkaistulle lainvalmistelukunnan ehdotukselle, jolla pyrittiin kriminalisoimaan vihkimätön yhdessä eläminen.[112]

Neutraliteettiperiaatteen mukaista on kohdella kaikkia kansalaisia samalla tavalla riippumatta siitä, minkälaisessa perhemuodossa he elävät. Nykyisin voimassa olevien perhe-eläkesäännösten mukaan leski saa itselleen kuitenkin huomattavan etuuden valitessaan yhdessä elämisen muodoksi avoliiton avioliiton asemasta. Sen vuoksi lainsäätäjän ehdotus avoliiton rinnastamisesta avioliittoon oli neutraliteettiperiaatteen kannalta oikeaan osunut lainsäädäntömalli, eikä sitä ole pakko ymmärtää moraliteettina. Päinvastoin, käytännössä nykyinen tilanne on johtanut useisiin pakkoavoliittoihin, koska perhe-eläke merkitsee sellaista varallisuusarvoista etuutta, jota ei suosiolla haluta menettää.[113]

---

111 *Hiitonen, E:* em. teos, s. 85—86 arvostelee vuoden 1935 TaVL:ssa ollutta samanlaista järjestelyä, koska se asettaa eri asemassa olevien työntekijöiden lesket eriarvoiseen asemaan. TaVL 59 §:ää vastaavaa säännöstä ei Hiitosen mukaan voinut soveltaa muihin kuin merimiehen toimessa olleisiin työläisiin. Sen vuoksi esim. »ulkomaille montteeraustyöhön lähtevän työläisen» omaiset olivat eri asemassa kuin työmiesten lesket. Kiintoisaa Hiitosen kritiikissä on ennen muuta kuolleeksi julistamista koskevien säännösten sosiaaliturvafunktion korostaminen. Juuri näillä perusteilla muutettiin kuolleeksi julistamista koskevan lain 11 §:ää sellaiseksi, että sen mukaan huoltoeläkkeen ja muiden perhe-eläkkeiden suorittaminen alkaa onnettomuuden tapahtumapäivästä.

112 Ks. ehdotuksesta lähemmin *Saarenpää, A:* Tasajaon periaate, s. 66—67. TaVL:sta avoliiton oikeusvaikutuksia koskenut sääntelyehdotus jäi pois eduskuntakäsittelyn aikana.

113 Ks. sanotun johdosta *Aromaa, K — Cantell, I — Jaakkola, R:* Avoliiton aloittama parisuhde kestää avioliittoalkuisen tapaan, s. 53 ja siinä mainittu esi-

(4) Lainsäätäjä on avoliiton oikeusvaikutusten sääntelyn asemasta halunnut rohkaista leskien avioliittopäätöksiä. TaVL 24 §:n mukaan jos puolisonsa jälkeen perhe-eläkettä saava leski menee uuteen avioliittoon, on hänellä oikeus saada avioliittoon mennessään *myötäjäisrahana* kolmen vuoden eläkettä vastaava kertakaikkinen rahamäärä. Käytännössä tämä merkitsee seuraavaa. Jos puolison vahvistetut työansiot olivat 60 000 markkaa ja lesken vuotuinen huoltoeläke siten 24 000 markkaa, saa leski myötäjäisinä solmiessaan uuden avioliiton 72 000 markkaa. Vuosittain kuitenkin vain häviävän pieni osa perhe-eläkkeistä lakkaa avioliiton solmimisen johdosta, sillä *lesket arvostavat toistuvaissuoritusta elintasonsa perustan turvaajana.*

4. SOTILASVAMMALAINSÄÄDÄNTÖ

(1) Sodankäynti on ollut ja tullee olemaan ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyvää toimintaa, joka jättää jälkeensä rappeutuneita kulttuureita, ruumiita, invalideja, sotaorpoja ja sotaleskiä. Kulttuurin rauniot ja inhimilliset kärsimykset ovat sodankäynnin hinta, jonka ihmiskunta on aina ollut valmis epäröimättä maksamaan. Organisoidun väkivallan aiheuttamat seuraukset ovat yleensä jääneet yksityisten kansalaisten kannettaviksi ja vasta hyvin myöhään vastuuta on haluttu jakaa yksilön ja yhteiskunnan kesken.

Ensimmäisenä vakavana yrityksenä sotilasvammalainsäädännön aikaansaamiseksi on Suomessa pidettävä keisari *Aleksanteri III* vuonna 1886 antamaa *armollista pensioniohjesääntöä Suomen sotaväelle ja luotsilaitokselle.* Sen mukaan lesken eläkkeen eli »ylimääräisen pensionin» suuruus määräytyi puolison sotilasarvon perusteella. Ohjesäännön mukaan »myös satunnaisesti sotatarkoituksiin sodassa käytettyjen henkilöiden leskille» voitiin maksaa eläkettä. Valtion eläkelaitoksena toimi senaatin talousosasto.

1900-luvulla Suomi on käynyt kolme sotaa. Sodissa kaatuneiden henkilöiden puolisoiden asemaa pyrittiin aluksi helpottamaan erillislaeilla.

merkki. Kirjoittajat nimittävät leskelle suoritettavien etuuksien kytkemistä avioliittoon 70-luvun avioesteeksi. Ristimänimi on epäonnistunut sen vuoksi, että se ei kata kaikkia kirjoittajien tarkoittamia tilanteita. Ehkä osuvampaa olisi nimittää näitä tilanteita *taloudellisiksi avioesteiksi.*

Epäsystemaattisen lainvalmistelutyön tuloksena syntynyt normisto muistutti tilkkutäkkiä. Kukaan ei hallinnut korvausjärjestelmän kokonaisuutta. Kokonaisnäkemyksen puuttumisesta oli myös toinen vakava seuraus, samassa asemassa olevat henkilöt joutuivat olennaisesti erilaiseen asemaan riippuen satunnaisista lainsoveltamisalaa koskevista seikoista. Umpikujasta pääsemiseksi tehtiin useampiakin eri yrityksiä ja *sotilasvammalaki* (404/48) tuli vihdoin voimaan 1. 1. 1948. SoVL:a on vuosien varrella useaan otteeseen muutettu, mutta sen varaan rakentuu yhä edelleen lesken oikeus saada korvausta kuolemaan johtaneen sotatapaturman johdosta.[114]

(2) SoVL:n avulla kanavoidaan leskille ja orvoille vuosittain yhteiskunnan tukea enemmän kuin LiikVakL:n, VahKorvL:n, TaVL:n ja rikosvahinkolain mukaiset perhe-eläkkeet tekevät yhteensä. Huoltoeläkkeiden yhteissumma ylittää myös PEL:n nojalla suoritettavien perhe-eläkkeiden kokonaismäärän. Vuonna 1980 SoVL:n mukaisia huoltoeläkkeitä maksettiin noin 24 000 leskelle ja orvolle yli 240 miljoonan markan arvosta. Edunsaajista oli yli 20 000 leskeä. Tämän lisäksi tapaturmavirasto suoritti SoVL:n mukaista lisähuoltoeläkettä edunsaajina oleville leskille yli 12 miljoonaa markkaa. Lisähuoltoeläkkeen saajia oli noin 2 500 leskeä. Kaiken kaikkiaan kyseessä on siten neljännesmiljardin tulonsiirto tietyn väestöryhmän hyväksi.[115]

Vastoin yleistä olettamaa *SoVL:n mukaisilla huoltoeläkkeillä on tärkeä merkitys osana lesken sosiaaliturvaa.* Niinpä SoVL:n mukaisia *uusia huoltoeläkkeitä* maksettiin vuonna 1979 yli 700 eri tapauksessa. Määrä ylittää moninkertaisesti muiden korvausperusteisten uusien perhe-eläkkeiden lukumäärän.

---

114 Sotilasvammalainsäädännön historiasta ks. *Ranta-Knuuttila, J:* Sotavammaisten huolto Suomessa, passim. sekä *Sotatapaturmalainsäädännön kodifioimiskomitean mietintö* 1947: 4, s. 12 ss, *Mannio, N:* Sota-ajan vaikutuksia maamme sosiaaliseen lainsäädäntöön, s. 649 ss sekä *Mäntylä, E. J:* Korvaus sotatapaturmista, s. 3—4. Työhön kykenevien sotaleskien asemaa pyrittiin toisen maailmansodan jälkeen helpottamaan antamalla heille *vuoden 1945 maanhankintalain* (396/45) mukaisessa järjestyksessä maata. Maatilan saaminen ei poistanut leskeltä oikeutta SoVL:n mukaiseen huoltoeläkkeeseen.

115 Hallinnollisesti huoltoeläkkeiden ja lisähuoltoeläkkeiden suorittaminen on jaettu valtiokonttorin ja tapaturmaviraston kesken. Kaiken kaikkiaan SoVL:n mukaisia korvauksia suoritettiin vuonna 1979 yli 700 miljoonaa markkaa. Ks. *Valtion tulo- ja menoarvioesitys 1981. Helsinki 1980,* s. 569.

A. Huoltoeläkkeen myöntämisen edellytykset

(1) SoVL 1 §:n mukaan suoritetaan korvausta sekä sodan että rauhan aikana tapahtuvan asepalveluksen aiheuttamasta ruumiinvammasta tai sairaudesta. Jos sotilasvamman tai sairauden seurauksena on ollut kuolema tai henkilö omatta syyttään on kadonnut sellaisissa olosuhteissa, joiden perusteella olisi suoritettava kuoleman johdosta korvausta, suoritetaan tietyin edellytyksin hänen omaisilleen a) *huoltoeläkettä,* b) *osahuoltoeläkettä* ja c) *lisähuoltoeläkettä.*

(2) Korvaukseen oikeutettuja ovat *asevelvollisuuttaan suorittamassa olevat henkilöt* riippumatta siitä, millä tavoin he tämän kansalaisvelvollisuutensa täyttävät. Siten siviilipalvelusmies, aseettomassa palveluksessa oleva henkilö ja kertausharjoituksiin osallistuva nostomies saavat kaikki yhtäläisen korvauksen SoVL:n mukaan kuin aseellisessa palveluksessa palveleva varusmies. Vastaava oikeus korvaukseen on myös puolustuslaitoksen palveluksessa olevalla, *työvelvollisuuslain* (418/42) 1 §:ssä tarkoitetulla työvelvollisella. Puolustuslaitoksen hallussa olevista taisteluvälineistä vahingoittunut siviili ja sotilas sekä sellainen puolustuslaitoksen palveluksessa oleva henkilö, jonka oikeudesta saada korvausta ei ole muualla säädetty, saavat niin ikään vahingoittumis- ja sairastumistapauksessa SoVL:n mukaisen korvauksen.

(2) SoVL:a ei sovelleta puolustuslaitoksen palveluksessa olevaan kantahenkilökuntaan kohdistuneiden vahinkojen korvaamiseen. Heidän oikeutensa korvaukseen määräytyy *valtion viran- ja toimenhaltijain tapaturmakorvauksesta annetun lain* (154/35) mukaan. Työsopimussuhteessa oleva ns. värvätty henkilöstö saa puolestaan korvausta TaVL:n (608/48) mukaan. *Lentopalveluksessa tapaturmaisesti vahingoittuneille ja heidän omaisilleen eräissä tapauksissa suoritettavasta avustuksesta annetun valtioneuvoston päätöksen* (921/48) mukaan ilmavoimien palveluksessa olevalle viran tai toimen haltijalle, lentosotakoulun oppilaalle ja asevelvollisille sekä eräille muille henkilöryhmille voidaan maksaa rauhan aikana sattuneen vahingon johdosta erityiskorvausta. Vastaava oikeus korvaukseen kuolemantapauksessa on näiden henkilöiden omaisilla. Leskelle suoritetaan kuolemantapauksen johdosta kertakaikkisena korvauksena 600 markkaa. Korvaussumma on pysynyt nimellismäärältään samana yli 30 vuotta ja siten inflaation johdosta menettänyt asiallisen merkityksensä. Siitä huolimatta näitä korvauksia on viime vuosiin saakka maksettu.

(3) *Suomalaisista valvontajoukoista annetun lain* (276/64) 1 §:n mukaan hallitus voi asettaa Yhdistyneiden Kansakuntien käyttöön ns. valvontajoukon. Valvontajoukkoon kuuluvalle henkilölle suoritetaan korvausta palveluksen aikana aiheutuneen ruumiinvamman tai sairauden johdosta valtion varoista vahingoittuneelle tai sairastuneelle itselleen, hänen omaisilleen sekä kuolinpesälle. Sanotun lain 8 §:n mukaan korvausasian käsittelyssä noudatetaan SoVL:n määräyksiä. Korvauksen suuruudesta on säädetty *asetuksella korvauksesta ruumiinvamman tai sairauden johdosta suomalaisessa valvontajoukossa palvelevalle* (229/64). Sen mukaan valvontajoukoissa sattuneesta vahingosta suoritetaan saman suuruinen korvaus kuin SoVL:ssa on säädetty.

(4) SoVL:n mukaan korvataan tammikuun 1 päivänä 1948 jälkeen sattuneet sotilasvammat. *Sotilasvammalain soveltamisalan laajentamisesta annetulla lailla* (390/56) on säädetty tätä ajankohtaa aiemmin sattuneiden vammojen korvaamisesta. Soveltamisalan laajentamislain nojalla suoritetaan SoVL:n mukainen korvaus niille henkilöille, joilla oli oikeus korvaukseen tiettyjen aikaisemmin voimassa olleiden korvauslakien tai valtioneuvoston päätösten eli ns. *pohjanormiston* perusteella. Pohjanormiston perusteella ratkaistaan se kysymys, oliko itse palvelustilanne korvattava. Mikäli palvelustilanne oli korvattava aikaisemman lainsäädännön perusteella, ratkaistaan muut korvausta koskevat kysymykset SoVL:n mukaan.

Lainsäädäntöratkaisusta johtuen lesken saaman korvauksen suuruus määräytyy huolto-, osahuolto- ja lisähuoltoeläkettä koskevien SoVL:n säännösten mukaan, vaikka leski perustaisikin oikeutensa johonkin aikaisemmin voimassa olleeseen korvauslakiin. Lesken saaman eläkkeen kannalta on yhdentekevää, oliko hänellä oikeus korvaukseen aikaisemmin *vapaussodan I* (55/19) tai *II invalidilain* (189/31), *vuoden 1926* (106/26) tai *1938 sotilasvammalain* (130/38), *vuoden 1941 sotatapaturmalain* (15/41), *punaisten puolella kaatuneen miehensä* tai *viime sodissa kuolleen sulhasensa jälkeen*. Vastaava oikeus SoVL:n mukaiseen korvaukseen on myös niillä, joille maksettiin eläkettä ns. *lottalain* (97/40) tai ns. *ilmapommituslain* (107/40) nojalla tai joilla oli oikeus saada korvausta sen vuoksi, että Viron valtio tai Saksa eivät kyenneet vastaamaan antamistaan korvaussitoumuksistaan.

SoVL:n soveltamisalan laajentamisen yhteydessä ulotettiin korvausoikeus koskemaan myös eräitä sellaisia henkilöryhmiä, jotka aikaisem-

min eivät olleet saaneet millään perusteella vammansa johdosta korvausta. Soveltamisalan laajentamislain 2 §:n mukaan mm. puolustuslaitoksen työssä ollut työvelvollinen, määrätyissä puolustuslaitoksen töissä ollut naisjärjestön jäsen ja ulkomailla Suomen vihollista vastaan vapaaehtoisena taistellut suomalainen saavat korvausta SoVL:n mukaan. Tämän säännöksen nojalla huoltoeläkkeeseen on oikeutettu mm. kansallissosialistisen Saksan riveissä itärintamalla kaatuneen suomalaisen vapaaehtoisen leskivaimo.

Sotilasvamman aiheuttama myöhempi kuolema

(1) SoVL:n nojalla voidaan suorittaa korvausta *ainoastaan palveluksessa saadusta* ruumiinvammasta tai sairaudesta ja palveluksen aiheuttamasta kuolemasta. Palvelukseksi katsotaan esimiehen antamien käskyjen täyttäminen tai esimiehen antamalle lomalle matkustaminen tai sieltä palaaminen. Erityisen vaikeasti arvioitavan tapauskokonaisuuden muodostavat palveluksen jälkeen ilmaantuneet sairaudet.

SoVL:n soveltamiskäytännössä onkin sen vuoksi tärkeäksi kohonnut SoVL 2 § 2 momentin *olettama palveluksen* ja *sairauden välisen syyyhteyden katkeamisesta.* Mainitun normin mukaan vuoden kuluttua palveluksen päättymisen jälkeen ilmaantunutta sairautta ei katsota palveluksen aiheuttamaksi, jollei sitä ole pidettävä seurauksena palveluksen aikana saadusta ruumiinvammasta tai jo palveluksen aikana ilmaantuneesta sairaudesta. Huoltoeläkkeen myöntäminen leskelle riippuu käytännössä usein tämän lääkeopillisen kysymyksen ratkaisemisesta. Tästä olkoon esimerkkinä vakuutusoikeuden ratkaisu (6400/72/325—1).

Tapauksessa leskivaimon A:n mies oli haavoittunut olkapäähänsä ollessaan suorittamassa sotapalvelusta ja hänen työkyvyttömyysasteekseen oli vahvistettu 15 % vuonna 1942. Mies kuoli vuonna 1970 sydämen salpauspesäkkeeseen ja leski anoi itselleen SoVL:n mukaisia etuuksia. Tapaturmaviraston tulkinnan mukaan leskellä ei ollut oikeutta huoltoeläkkeeseen eikä hautausapuun, koska miehen kuolemaan johtanut sydänsairaus oli ilmaantunut enemmän kuin vuoden kuluttua hänen palveluksesta vapautumisestaan eikä se ollut hänen vammansa seuraus eikä se myöskään ilmeisesti liittynyt vamman synnyttämään poikkeukselliseen alttiuteen tai taipumukseen ja koska miehellä ei kuollessaan ollut vähintään kolmeksikymmeneksi sadalta arvioidun työkyvyttömyysasteen mu-

kaista elinkorkoa. Vakuutusoikeus tutki asian muutoksenhaun johdosta, mutta ei muuttanut tapaturmaviraston päätöstä.

(2) SoVL:n mukaan leskellä on kuitenkin oikeus huoltoeläkkeeseen tai osahuoltoeläkkeeseen niissä tapauksissa, joissa vammautumisen johdosta oli *vahvistettu tai olisi voitu vahvistaa tietynsuuruinen työkyvyttömyysaste.* Tämä on käytännössä tärkein uusien huoltoeläkkeiden myöntämisen peruste. Leski saa täyden huoltoeläkkeen vammautuneen kuoltua, jos vammautuneelle tai sairastuneelle olisi voitu vahvistaa vuodeksi vähintään 80 prosentiksi arvioidun työkyvyttömyysasteen mukainen elinkorko. Oikeus huoltoeläkkeeseen on näissä tapauksissa *riippumaton* siitä, katsotaanko kuolema vammautumisen seuraukseksi vai ei.

Huoltoeläkkeeseen oikeutetut lesket, kihlalesket ja ns. entiset lesket

(1) Korvauksen suorittamista koskevien edellytysten täyttyessä on *leskivaimolla* SoVL 5 §:n mukaan oikeus huoltoeläkkeeseen. Sitä vastoin *leskimiehelle* voidaan suorittaa eläkettä vain niissä tapauksissa, joissa hän on ollut työ- tai ansiokyvyttömyyden ja varattomuuden takia vaimonsa elätettävänä.

Huoltoeläkkeen ja osahuoltoeläkkeen suorittamisen edellytyksenä on pääsääntöisesti se, että avioliitto purkautuu sotatapaturman aiheuttaman kuoleman johdosta ja että avioliitto on solmittu ennen tapaturman sattumista. Leski saa kuitenkin huoltoeläkettä eräissä tapauksissa silloinkin, kun avioliitto on solmittu vasta tapaturman jälkeen. Leskellä on SoVL:n mukaan oikeus huoltoeläkkeeseen ensinnäkin niissä tapauksissa, joissa a) *sotatapaturman jälkeen solmitussa avioliitossa on syntynyt lapsi.* Näissä tapauksissa avioliiton kestolla ei ole mitään merkitystä. Mutta leski saa huoltoeläkettä myös sellaisen vammautumisen jälkeen solmitun avioliiton perusteella, joka on lapseton. Edellytyksenä tällöin eläkkeen suorittamiselle on, että b) *avioliitto ehti kestää vihkimisestä kuolemaan vähintään kolme vuotta.* Mitään lisäedellytyksiä ei tällöin vaadita. Ei edes avioliiton purkamista koskeva kanne tai asumuserotuomio vaikuta lesken eläkeoikeuteen.

(2) SoVL:n soveltamisalan laajentamisesta annetun lain mukaan huoltoeläkettä voidaan maksaa myös tietyin edellytyksin *kihlaleskelle.* Sulhasen raskaaksi saattamalla leskimorsiamella tai aviolupauksin maatulla ja sen johdosta raskaaksi tulleella naisella on oikeus saada huoltoeläkettä

talvi- tai jatkosodassa kaatuneen rakastajansa jälkeen. Huoltoeläkkeen saamisen edellytyksiä harkitaan soveltamisalan laajentamisesta annetun lain mukaan, jonka pohjalakina tässä tapauksessa on *laki kihlatun naisen oikeudesta sotatapaturmalaissa tarkoitettuun huoltoeläkkeeseen* (738/44). Mainitun lain mukaan huoltoeläke voidaan myöntää niissä tapauksissa, joissa aiottu avioliitto on jäänyt päättämättä miehen kuoleman vuoksi.

(3) Soveltamisalan laajentamislain mukaan huoltoeläke voidaan myöntää paitsi kihlaleskelle, myös niin sanotulle *entiselle leskelle*. Entisellä leskellä tarkoitetaan mainitun lain 3 §:n 2 momentissa sellaista leskeä, jonka mies on kaatunut tai kadonnut sodassa ja jonka jälkeen leski ei ole saanut huoltoeläkettä sen vuoksi, että on solminut uuden avioliiton. Tapaturmavirasto voi maksaa tällaisille leskille hakemuksesta huoltoeläkettä ja osahuoltoeläkettä riippumatta siitä, mikä on myöhemmin solmitun avioliiton purkautumisperuste ja riippumatta siitä, monesko avioliitto leskellä sodan jälkeen oli kyseessä. Käytännössä eräät iloiset lesket ovat ehtineet kahlata useampia avioliittoja lävitse, jotka ovat päättyneet joko avioeroon tai puolison kuolemaan, ennen kuin he elämänsä ehtoopuolella ovat havainneet rintamalla kaatuneen entisen puolisonsa arvokkuuden.

Vanha rakkaus saattaa muistuttaa itsestään hyvinkin pian uuden aviopuolison kuoleman jälkeen. Siitä ja samalla myös vakuutusoikeuden massaratkaisusta seuraavassa valaiseva esimerkki (7897/73). Tapauksessa B:n ensimmäinen aviopuoliso kuoli sodassa vuonna 1941. Leski solmi uuden avioliiton vuonna 1946, joka purkautui puolison kuoleman johdosta vuonna 1971. Tapaturmaviraston tulkinnan mukaan leskellä ei ollut oikeutta huoltoeläkkeeseen A:n jälkeen, koska jälkimmäisen avioliiton purkautumisesta ei ollut kulunut lain edellyttämää kolmea vuotta. Vakuutusoikeus pysytti tapaturmaviraston päätöksen.

B. Huoltoeläkkeen suuruuteen vaikuttavat tekijät

(1) SoVL:n nojalla leski voi saada huoltoeläkettä, osahuoltoeläkettä ja näiden lisäksi lisähuoltoeläkettä. Huoltoeläkkeiden suuruutta ei laissa haluttu sitoa surmansa saaneen henkilön ansioihin. Tällä lainsäädäntöratkaisulla luovuttiin SoVL:n pohjanormistossa omaksutusta korvaus-

luokkajärjestelmästä, jonka mukaan sotilasarvo ja siihen liittyen palkka vaikuttivat ratkaisevasti leskelle maksettavan eläkkeen suuruuteen. Luopumista perusteltiin pääasiallisesti käytännöllisillä syillä.

Sotilastapaturmalainsäädännön kodifioimiskomitean mielestä asevelvollisten sotilasarvojen vaihtelut olivat siksi vähäisiä, ettei ollut perusteltua aihetta sotilasarvoon perustuvien korvausten säilyttämiseen. Komitean mukaan »vielä vähemmän korvausluokkajärjestelmää voidaan perustella reserviin kutsuttujen osalta, sillä joskin sotilasarvojen vaihtelu heidän keskuudessaan on suurempi, ne eivät missään suhteessa osoita heidän siviiliasemaansa ja siviilissä saamiaan tuloja. Näin ollen korvauksen myöntämistä sotilasarvon perusteella ei voida pitää oikeudenmukaisena muuta kuin aktiivipalveluksessa olevien osalta, mutta hehän eivät ole uuden lain henkilöpiiriin kuuluvia».[116]

(2) SoVL:ssa päädyttiin siten *tasaeläkejärjestelmään.* Tasaeläkejärjestelmässä leski ei peri puolisonsa yhteiskunnalliseen asemaan liittyneitä etuuksia. Myöhemmin lainsäädännöllisen kehityksen johdosta SoVL:iin on tullut kuitenkin eläkekategorioita, joiden vuoksi alkuperäinen lainsäädäntötavoite on osittain muuttunut. Tietyissä tapauksissa huoltoeläke ja lisähuoltoeläke ovat aina sidoksissa eläkkeen saajan toimeentuloon. Tasaeläkejärjestelmän rinnalle on vähitellen kasvanut *toimeentulosidonnainen eläketurva.*

Huoltoeläke

(1) SoVL:n 14 §:n (972/80) mukaan huoltoeläkkeen vuotuismäärä on leskelle 1. 1. 1981 alkaen 3 840 markkaa, lapselle 2 160 markkaa ja täysorvolle sen lisäksi 2 160 markkaa. Korvausten tasoa aikanaan harkittaessa pidettiin tärkeänä että »sotatapaturmakorvausten tulisi olla niiden erityisluonteesta johtuen *jonkin verran suuremmat* kuin työntekijäin tapaturmavakuutuslain mukaan maksettavat korvaukset».[117] Lainsäädäntötavoitteen toteutuminen pyrittiin turvaamaan vastaavalla *eläkkeiden indeksisidonnaisuusjärjestelmällä* kuin TaVL:ssa.[118]

---

116 *Sotatapaturmalainsäädännön kodifioimiskomitean mietintö* 1947:7, s. 22

117 *Sotatapaturmalainsäädännön kodifioimiskomitean mietintö* 1947:7, s. 25.

118 Ks. edellä av. 109, s. 278.

(2) Eläkkeen saajan asuinpaikka vaikuttaa huoltoeläkkeen suuruuteen. SoVL 14 §:n 6 momentin mukaan huoltoeläke maksetaan asuinpaikkakunnan kalleuden perusteella korotettuna enintään 10 %:lla. Tasavalta on jaettu *kuntien yleisestä kalleusluokituksesta annetun lain 2 ja 6 §:n muuttamisesta annetulla lailla* (785/80) kahteen eri kalleusluokkaan. Sosiaali- ja terveysministeriö on tämän lain mukaisesti päättänyt, että kunnat jaetaan SoVL:n mukaisen huoltoeläkkeen ja täydennyskoron maksamista varten myös kahteen eri kalleusluokkaan.[119] KHO:n tulkinnan mukaan huoltoeläke on maksettava korotettuna tosiasiallisen asuinpaikkakunnan kalleuden perusteella korotettuna (KHO 1954 II 49). Kysymys tosiasiallisesta asuinpaikkakunnasta on saanut ratkaisunsa *väestökirjalain* (1414/69) 9 §:ssä ja sen mukaan kotipaikkana on pidettävä sitä kuntaa, jossa henkilöllä kulloinkin on varsinainen asunto ja koti.

(3) Seuraavassa taulukossa on laskettu indeksikorotuksen ja kalleusluokituksen vaikutus lesken saamaan huoltoeläkkeen suuruuteen. Taulukossa on maksettavien eläkkeiden todelliset arvot 1. 7. 1982 alkaen. Kuten taulukko osoittaa, on huoltoeläke kyennyt suhteellisen hyvin seuraamaan kustannusten nousua. Etuuden merkitystä korostaa se, että SoVL:n mukainen huoltoeläke on kokonaisuudessaan saajansa verovapaata tuloa.[120]

Taulukko n:o 8. Lesken saamien huoltoeläkkeiden suuruus 1. 7. 1982

huoltoeläkkeet	vuodessa korjaamaton perussumma	1. 7. 1982 huoltoeläke/kk + 0 %	1. 7. 1982 huoltoeläke/kk + 10 %
LAPSI	2.160	721,67	793,84
TÄYSORPO	4.320	1.443,35	1.587,68
LESKI	3.840	1.283,00	1.411,27
LESKI + 1 lapsi	6.000	2.004,67	2.205,11
LESKI + 2 lasta	8.160	2.726,34	2.998,95
LESKI + 3 lasta	10.320	3.448,01	3.792,79

[119] *Sosiaali- ja terveysministeriön päätös paikkakuntien kalleusluokituksesta sotilasvammalain mukaisen huoltoeläkkeen ja täydennyskoron maksamista varten* (44/81).

[120] Ks. jäljempänä jaksoa VII, jossa käsitellään lesken saamien etuuksien verotusta.

(4) Ainoastaan yhdessä poikkeustapauksessa lesken huoltoeläke on *toimeentulosidonnainen.* Ns. entisille leskille voidaan SoVL:n soveltamisalan laajentamisesta annetun lain 3 §:n 2 momentin mukaan myöntää huoltoeläkettä silloin, kun myöhemmän avioliiton purkautumisesta on kulunut kolme vuotta, jos lesken työ- ja ansiokyky sekä varallisuus ovat niin vähäiset, että hän on vailla kohtuullista elatusta. Lesken elatuksen tarvetta arvioidaan eläkkeen anomushetken mukaan.[121] Päätöstä tehtäessä otetaan huomioon *kaikki lesken saamat tulot niiden tulolähteestä riippumatta.*

Osahuoltoeläke

(1) Leskelle ja ns. entiselle leskelle voidaan maksaa eräissä tapauksissa huoltoeläkkeen asemasta *osahuoltoeläkettä, jonka suuruus riippuu vammautuneen puolison vahvistetusta työkyvyttömyysasteesta.* Tässä suhteessa SoVL poikkeaa olennaisesti TaVL:sta, jonka mukaan huoltoeläkettä saa yksinomaan siinä tapauksessa, että ns. haittaluokaksi oli vahvistettu 18.[122]

(2) Jos kuolleen puolison työkyvyttömyysaste oli ollut vähintään 60 prosenttia, mutta alle 80, saa leski *kolme neljännestä täydestä huoltoeläkkeestä.* Jos työkyvyttömyysaste sitä vastoin oli alle 60 prosenttia, mutta vähintään 50, saa leski *puolet täydestä huoltoeläkkeestä.* Leski saa *huoltoeläkkeen kolmanneksen* siinä tapauksessa, että työkyvyttömyysasteeksi oli vahvistettu vähintään 30 prosenttia, mutta alle 50 prosenttia. Näissä tapauksissa oikeus huoltoeläkkeeseen on täysin riippumaton puolison kuolinsyystä. Esimerkkinä osahuoltoeläkesäännöstön keskeisestä merkityksestä lesken sosiaaliturvan kannalta vakuutusoikeuden ratkaisu (8130/72/587—1).

Tapauksessa henkilö oli ollut suorittamassa sotapalvelusta ja haavoittunut käsivarteen ja vasempaan silmäänsä menettäen mainitun silmänsä. Sotatapaturman johdosta miehelle oli vahvistettu vuonna 1945 40 %:n mukainen työkyvyttömyysaste. Vammautunut hirttäytyi vuonna 1972. Vakuutusoikeus pysytti tapaturmaviraston päätöksen, jonka mukaan leskelle oli maksettava osahuoltoeläkkeenä huoltoeläkkeen kolmannes,

121 *Kojonen, K — Saari, J:* Sotainvalidien veljesliiton lakiopas, s. 63.

122 Ks. lähemmin edellä s. 274 ss.

koska miehellä kuollessaan oli 40 %:n mukainen pysyvä elinkorko. Osahuoltoeläkettä oli maksettava 1. 8. 1972 lukien, vaikka hirttäytymällä tehty itsemurha ei ollut sotatapaturman seuraus, eikä palvelukseen liittyneiden erikoisten olosuhteiden voitu muutoinkaan todennäköisillä syillä katsoa aiheuttaneen sitä sairaalloista mielentilaa, jossa vammautuneen oli katsottava olleen surmatessaan itsensä. Osahuoltoeläkkeen maksamisperusteeksi riittää SoVL 14 §:n 3 momentin mukaan vahvistettu elinkorko.

(3) Leski jää kokonaan ilman osahuoltoeläkettä vain niissä tapauksissa, joissa työkyvyttömyysasteeksi oli vahvistettu tai olisi voitu vahvistaa *alle 30 prosenttia.* Näissäkin tapauksissa leski saa huoltoeläkettä, jos hän voi osoittaa vammautumisen ja kuoleman välisen syy-yhteyden.

Leskellä on oikeus huoltoeläkkeeseen SoVL 2 §:n 3 momentin mukaan niissä tapauksissa, joissa kuolemaan johtanut vamma tai sairaus *ilmeisesti liittyy* korvattavan vamman tai sairauden taikka sotavankeudessa vallinneiden erityisten olosuhteiden synnyttämään poikkeukselliseen alttiuteen tai taipumukseen. Tämän säännöksen nojalla leski voi saada *joko täyttä tai osahuoltoeläkettä.* Käytännössä tällä perusteella myönnettyjen eläkkeiden suuruus on »yleensä vähintään viidesosa täydestä huoltoeläkkeestä».[123]

(4) Jos vammautuneen tai sairastuneen työkyvyttömyysasteeksi oli vahvistettu vähemmän kuin 30 prosenttia, mutta kuitenkin 10 prosenttia, saa kohtuullista elatusta vailla oleva leski *kertakaikkisena korvauksena* SoVL 16 a §:n mukaan yhden vuoden täyttä huoltoeläkettä vastaavan määrän. Kertakaikkisen korvauksen maksimimäärä voi siten kohota yli 17 000 markkaan. Kertakaikkisen korvauksen myöntäminen riippuu tapaturmaviraston harkinnasta ja lesken elinolosuhteista.

Lisähuoltoeläke

(1) SoVL:ssa on varsinaisten huoltoeläkkeiden ohella eläkekategoria, joka rakentuu *täysin toimeentuloharkinnan perustalle.* SoVL 14 §:n mukaan leskelle, joka saa huoltoeläkettä, voidaan hakemuksesta myöntää *lisähuoltoeläke.* Lisähuoltoeläke voidaan myöntää myös osahuoltoeläkettä saavalle leskelle. Eläkettä koskevalle hakemukselle ei laissa ole

123 *Kojonen, K — Saari, J:* em. teos, s. 62.

asetettu määräaikaa.[124] Lisähuoltoeläkkeitä maksetaan vuosittain yli kymmenen miljoonaa markkaa noin 2 500 leskelle.

(2) SoVL:ssa on määritelty väljästi lisähuoltoeläkkeen saamisen yleiset edellytykset. Lain mukaan lisähuoltoeläkettä voidaan maksaa leskelle, jos hänen toimeentulonsa omien tulojen turvin on ansiokyvyttömyyden, sairauden tai huoltoeläkettä saavien lastensa sairauden tai muusta syystä vaikeutunut. Säännöstön sisällön täsmentyminen on jätetty soveltamiskäytännön varaan. Omaksuttu lainsäädäntöjärjestely eroaa tässä suhteessa teknisesti sotatapaturmalain ratkaisusta. Vuoden 1941 sotatapaturmalaissa delegoitiin sosiaaliministeriö antamaan täsmälliset soveltamisohjeet lisähuoltoeläkkeistä, minkä valtuutuksen nojalla ministeriö antoi samana vuonna *päätöksen eräistä sotatapaturmalain edellyttämistä korvausperusteista* (111/41). Kumottu järjestelmä oli oikeusalamaisten kannalta parempi sen vuoksi, että heillä oli mahdollisuus saada tietoa sovellettavista normeista lisähuoltoeläkettä myönnettäessä. Vastaavaa mahdollisuutta tapaturmaviraston soveltamiskäytännön selvittämiseen ei yksittäisillä kansalaisilla juuri ole.

(3) Tapaturmaviraston soveltamiskäytännön mukaan lisähuoltoeläkettä ei yleensä myönnetä leskelle, jonka kuukausitulot ilman asumis- ja sairauskuluja ylittävät tapaturmaviraston määrittämän tason. Tämä taso oli 1. 7. 1982 1 770 markkaa.[125] Kyse on viime kädessä leskien oman palkka- ja eläketulon sekä varallisuuden *yhteensovittamisesta* sosiaalietuustapahtuman johdosta suoritettaviin etuuksiin. Huoltoeläkkeen saajan tuloiksi lasketaan periaatteessa kaikki hakijan eri tulolähteistä saama tulo.

Tapaturmaviraston ohjeiden mukaan tästä tulosta saa tehdä tiettyjä *vähennyksiä*. Hyväksyttäviä vähennyksiä tulosta ovat mm. vuokramenot, lämmityskulut, velkojen korot sekä välttämättömän ulkopuolisen avun käyttämisestä aiheutuneet kustannukset. Maksettavan lisähuoltoeläkkeen määrä riippuu lisäksi huoltoeläkkeen saajan *sijoituspaikasta*. Jos leski on yksityisessä tai kunnallisessa vanhainkodissa, maksetaan hänelle lisähuoltoeläkettä olennaisesti vähemmän. Tätä onkin pidettävä sosiaaliturvapoliittisesti oikeaan osuneena menettelynä. Eläkkeen tarkoituksena on taata

---

124 Lisähuoltoeläkettä koskevien säännösten kehittymisestä lähemmin *Helle, S:* Sotilasvammalainsäädännön muutokset, s. 97 ss.

125 Tapaturmavirasto. Sotilashuoltoeläkeosasto. Muistio lisähuoltoeläkkeestä leskelle ja häneen verrattavalle. s. 3.

leskelle *perustoimeentulo,* jos hän asuu kotonaan. Mikäli leski saa toimeentulonsa laitoksessa, eläkkeen tarkoituksena on turvata hänelle lähinnä *käyttövarojen tarve.* Ylisuuri eläke siirtyisi kuitenkin säästöinä lesken perillisille. Samalle ajatukselle rakentuu myös TaVL 51 §, jolla pyritään estämään se, että leski saisi perusteetonta etua ollessaan laitoksessa. TaVL:n mukaan vapausrangaistukseen tuomitulle taikka yleiseen kasvatus- tai työlaitokseen tahi muuhun vastaavaan laitokseen määrätylle tai otetulle henkilölle ei makseta huoltoeläkettä. Käyttövaroikseen leski saa huoltoeläkettä TaVL:n mukaan kolme ensimmäistä kuukautta ollessaan laitoksessa.

(4) SoVL:n mukaan lisähuoltoeläkkeen korkein nimellismäärä on 3 700 markkaa vuodessa. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että kaikki lisähuoltoeläkkeeseen oikeutetut saisivat summan täysimääräisenä. Tapaturmavirasto on määrittänyt itseään varten 10 eri lisähuoltoeläkekategoriaa, joiden mukaan lesken oikeus lisäetuuteen voi vaihdella kymmenkertaisesti. Lisähuoltoeläkettä ei makseta korotettuna asuinpaikkakunnan kalleuden perusteella. Sen sijaan siihen sovelletaan samaa *indeksisidonnaisuusjärjestelmää kuin huoltoeläkkeisiinkin.* Suurin mahdollinen lisähuoltoeläke onkin vuodessa 1. 7. 1982 lähes 14 850 markkaa. Seuraavaan taulukkoon on koottu leskille maksettavat lisähuoltoeläkkeet kuukausimäärän mukaan laskettuna ja niiden porrastus.

Taulukko n:o 9. Lisähuoltoeläkkeet 1. 7. 1982

Lisähuoltoeläkkeet nimellisarvo/v	Indeksikorotuksen mukaan Korjattu summa/kk 1. 7. 1982
300	100,23
700	233,88
1100	367,52
1500	501,16
1800	601,40
2100	701,63
2400	801,86
2800	935,50
3250	1.085,85
3700	1.236,20

(5) Kysymys lisähuoltoeläkkeen myöntämisestä aktualisoituu usein tuomioistuinkäytännössä. Valitusten runsaslukuisuus johtuu lisähuoltoeläkkeen myöntämisen harkinnanvaraisuudesta ja harkintaa koskevien SoVL:n normien väljyydestä. Vajaa 20 % valituksista ratkaistaan vakuutusoikeudessa muutoksenhakijan eduksi. Vakuutusoikeus on massaratkaisuja tekevä tuomioistuin. Kansalaisten sosiaaliturvan kannalta se on keskeisessä asemassa oleva orgaani, jonka tulisi huolella perustella tekemänsä ratkaisut.

Kuitenkin esim. lisähuoltoeläkettä koskevat päätökset kirjoitetaan valmiille malliarkille, »shabluunalle», joka on yhteinen sekä kielteisille että myönteisille ratkaisuille. Ainoastaan tarpeeton yliviivataan ja välttämättömät tiedot kirjataan tyhjiin kohtiin ja ratkaisu on valmis. Kaavaratkaisusta eivät käy millään tavalla ilmi lisähuoltoeläkkeen myöntämiseen tai sen epäämiseen johtaneet syyt. Todellinen ratkaisu verhoutuu mallikaavan yksinkertaistetun sanonnan alle.

C. Korvausvelvollisuuden kesto

(1) SoVL 15 §:n 3 momentin mukaan huoltoeläkettä suoritetaan leskelle *kuolinpäivästä alkaen.* Jos vammautunut on eläessään saanut elinkorkoa, maksetaan eläke vasta sen ajan päättymisestä lukien, jolta elinkorkoa on suoritettu. Sotilaallisten manööverien luonteesta johtuen taistelijan kadoksiin joutuminen on sotatilanteessa sangen yleistä. Kadonneen henkilön omaisille suoritetaan huoltoeläkettä siitä päivästä alkaen, joka on määrätty henkilön kuolinpäiväksi kuolleeksi julistamista koskevassa menettelyssä.

(2) Varsinainen huoltoeläke maksetaan leskelle periaatteessa koko hänen loppuikänsä ajan. Mikäli leski solmii *uuden avioliiton,* menettää hän kuitenkin oikeutensa huoltoeläkkeeseen, mutta saa aivan vastaavasti kuin TaVL:n mukaan *myötäjäisinä* kolmen vuoden huoltoeläkettä vastaavan summan. SoVL:n mukaisten myötäjäisten arvo vaihtelee tällä hetkellä *41 580* ja *45 760* markan välillä. Poikkeustapauksessa leski saa määräaikaisen huoltoeläkkeen, eikä hänellä tällöin ole oikeutta laissa tarkoitettuihin myötäjäisiin. Tapaturmavirasto myöntää yleensä ns. entisille leskille huoltoeläkkeen määräajaksi, tavallisimmin kolmeksi vuodeksi kerrallaan.

(3) Lisähuoltoeläke on aina määräaikainen. Taannehtivasti sitä ei ilman erityistä syytä voida myöntää kolmea kuukautta pidemmältä ajalta hakemuksen saapumisesta lukien. Lisähuoltoeläkkeen päättymisajankohta on myös aina viranomaisen harkinnasta riippuvainen. Käytännössä lisähuoltoeläke annetaan vain poikkeustapauksessa kuutta kuukautta lyhyemmäksi ajaksi. Keskimääräinen aika lisähuoltoeläkkeen suorittamiselle on noin kaksi vuotta.[126]

Korvausoikeudellisen sosiaaliturvan merkitys

(1) Erilaisten korvausoikeudellisten järjestelyjen lähempi analyysi osoittaa, että niillä voidaan sanoa olevan tietyissä tapauksissa ratkaiseva merkitys eloonjääneen puolison taloudellisen turvallisuuden kannalta. Korvausoikeudellinen säännöstö on rakentunut vahingonkorvausvelvollisuutta koskevien yksityisoikeudellisten säännösten varaan. Mitä etäämmäs kuitenkin alkuperäisestä lainsäädäntöpohjasta on edetty, sitä väljemmin korvauksen määrää koskevat säännökset on muotoiltu. Samalla korvausoikeudellinen normisto on etääntynyt siitä sukupuolten välisen yhdenvertaisuuden perustasta, jolle VahKorvL on rakentunut.

Lainsäädännölliseen kehitykseen liittyy eittämättä hyviäkin puolia, joita ei ole syytä asettaa kyseenalaisiksi. Näistä tärkeimpinä on mainittava korvauksen maksamisen varmistaminen joko pakollisilla vakuutuksilla tai siirtämällä korvausvastuu valtion kannettavaksi. Kyseisillä lainsäädäntöratkaisuilla on korvausoikeudellinen sosiaaliturva saanut reaalista sisältöä yksittäisissä tapauksissa, sillä kysymys korvausvelvollisen olosuhteiden ja varallisuuden vaikutuksesta lesken taloudelliseen turvallisuuteen on voitu eliminoida.

(2) Kokonaisnäkemyksen puuttumisesta johtuen osa sosiaalipoliittisista ratkaisuista on kuitenkin ollut huonosti harkittuja. Kritiikki koskee ennen muuta TaVL:n mukaista jälkeenjääneiden eläketurvaa ja osaa SoVL:n mukaisista huoltoeläkkeistä. Kokonaan yhteensovitusneutraalien etuuksien suorittaminen leskelle asettaa eloonjääneen puolison aina erikoisasemaan muihin edunsaajaryhmiin verrattuna yhteiskunnassa. Ei ole

126 Tiedot pohjautuvat tapaturmaviraston lisähuoltoeläkettä koskevaan muistioon. Tapaturmavirasto. Sotilashuoltoeläkeosasto. Muistio lisähuoltoeläkkeestä leskelle ja häneen verrattavalle.

olemassa mitään perustetta sille, että avioliittoon kytketään tällä tavoin sosiaalietuuksia. Kokonaan eri asia on, että taloudellista tukea tulee aina antaa sen tarpeessa olevalle leskelle hänen sukupuolestaan riippumatta. Tässä suhteessa liikennevahinkolautakunnan viitoittama ratkaisukäytäntö voisi toimia lainsäätäjälle mallina siitä, millä tavoin tarvesidonnaista sosiaaliturvaa voitaisiin lainsäädännöllisesti kehittää. Yhteensovitussäännöstön tarkempi harkinta on koko yhteiskunnan kannalta järkevä tavoite, koska vapautuvia taloudellisia voimavaroja voitaisiin kohdentaa paremmin sinne, missä niitä todella tarvitaan.

V HENKIVAKUUTUS LESKEN SUOJANA

(1) Henkivakuutuksen merkitys muuta sosiaaliturvaa täydentävänä talouskohtaisena sosiaaliturvana ulottuu Suomessa 1830-luvulta näihin päiviin saakka. Ensimmäinen suomalainen henkivakuutusyhtiö perustettiin vasta vuonna 1874, mutta jo sitä ennen vakuutuksia myivät ulkomaalaiset yhtiöt. Ulkomainen pääoma yritti kilpailla kotimaisten henkivakuutusyhtiöiden kanssa 1800-luvun loppupuolella. Vielä vuosisadan vaihteessa yli kolmannes henkivakuutuksista oli ulkomaisten yhtiöiden hallussa.[1] Vähitellen myös tämä osuus henkivakuutuskannasta siirtyi kotimaisten henkivakuutusyhtiöiden hoidettavaksi. Jälkeenjääneiden sosiaaliturvan kannalta henkivakuutusinstituution yleistyminen merkitsi kokonaan uudentyyppistä kuolemanvaraisjärjestelyä, jolla nuorikin perheenhuoltaja saattoi turvata läheistensä kulutustason säilymisen omassa kuolintapauksessaan.

(2) Henkivakuutuksen varaan rakentuvan kuolemanvaraisturvan merkitys oli suurimmillaan silloin, kun sosiaaliturvaa koskeva lainsäädäntö oli puutteellisesti kehittynyt. Jokaisen kansalaisen oli itse huolehdittava perheensä sosiaaliturvan rahoittamisesta ja suunnittelusta. Voimassa olevien henkivakuutussopimusten lukumäärä kasvoi aina 1950-luvun alkuun saakka, jolloin *vakuutusten määrä* aleni huomattavasti. Samaan aikaan *henkivakuutusten arvo* alkoi kasvaa.[2] 1950-luvulla tehtyjen selvitysten mukaan vajaalla 20 %:lla miehistä oli kuollessaan voimassa ollut henkivakuutus. Suhteellisesti ottaen vakuutusten lukumäärä aleni 1960-luvulle tultaessa, sillä vuonna 1965 laaditun tutkimuksen mukaan vain 14 %:lla miehistä oli kuollessaan voimassa oleva henkivakuutus. Samana vuonna kuolleista naisista vain 6 %:lla oli ollut henkivakuutus.[3]

---

1 *Pesonen, L A:* Kun henkivakuutus suomalaistui, s. 296—297.

2 *Junnila, A:* Henkivakuutuskannan kasvu talouselämän yleistä kasvua voimakkaampi v. 1966, s. 6—8.

3 *Halava, R — Jaakola, E:* Henkivakuutusturvan levinneisyys Suomessa, s. 6—

Perhe-eläkejärjestelmän läpimurto 1960-luvulla olisi saattanut muodostua henkivakuutustoiminnan kannalta kohtalokkaaksi. Vakuutusyhtiöissä pakollista perhe-eläkejärjestelmää ei kuitenkaan koettu vaarallisena kilpailijana. Sen uskottiin päinvastoin stimuloivan henkivakuutustoimintaa, koska »sosiaalivakuutus havahduttaa ihmiset ajattelemaan vakuutusturvan merkitystä ja muokkaa siten maaperää henkivakuutusasiamiehen työlle».[4] Lakisääteisen sosiaaliturvan parantuminen on heijastunut yksilöllisten henkivakuutusten lukumääräisen kasvun taantumana. Yksilöllisten henkivakuutussopimusten asemasta painopiste on siirtymässä erilaisten ryhmähenkivakuutusten puolelle.[5]

(3) *Yksilöllisen henkivakuutuksen* kanssa vakuutusmarkkinoista kilpailevat ns. vapaamuotoinen ryhmähenkivakuutus ja työmarkkinavakuutus. Vapaamuotoista ryhmähenkivakuutusta kutsutaan jäljempänä *vapaaehtoiseksi ryhmähenkivakuutukseksi* ja työmarkkinavakuutusta *pakolliseksi ryhmähenkivakuutukseksi.* Ensimmäiset vapaaehtoiset ryhmähenkivakuutukset saatettiin voimaan Suomessa jo 1920-luvulla, mutta tämä vakuutusmuoto ei saanut tuolloin mainittavampaa jalansijaa. Puoli vuosisataa myöhemmin vapaaehtoisen ryhmähenkivakuutuksen maksutulo alkoi kasvaa. Tämä johtui osaksi siitä, että vakuutuksenantajat alkoivat neuvotella erilaisten työntekijöiden yhteenliittymien kanssa ryhmähenkivakuutussopimuksen solmimisesta, johon vakuutettavan ryhmän jäsen saattoi liittyä maksamalla sopimuksen mukaiset vakuutusmaksut. Pakollisessa ryhmähenkivakuutuksessa on puolestaan ajauduttu kauas perinteisestä yksilöllisestä henkivakuutussopimuksesta. Vakuutussopimuksen solmimisesta sovitaan eri työmarkkinaosapuolten kesken osana työehtosopimusratkaisua. Työnantajaosapuoli on velvollinen työehtosopi-

---

7. Ruotsin perheoikeuskomitean suorituttaman selvityksen mukaan noin 19 %:ssa kaikista kuolemantapauksista henkilöllä oli voimassa ryhmähenkivakuutus, tai muu henkivakuutus. Samalla tavoin kuin Suomessa, myös Ruotsissa miehillä oli useammin kuollessaan henkivakuutus kuin naisilla. Ks. lähemmin *Trost, J:* Efterlevande makes ställning enligt boupptecknings registrerade vid tingsrätterna februari och mars 1974, s. 551—556.

[4] *Junnila, A:* Perhe-eläke henkivakuutustoiminnan näkökulmasta, s. 326—327. Ks. henkivakuutustoiminnasta muuta sosiaaliturvaa täydentävänä turvana *Pentikäinen, T:* Vakuutusoppi, s. 54.

[5] Henkivakuutuskannan kehittymisestä SVT XXII A: 84, s. 20 sekä *Malin, H — Seitovirta, E:* Ryhmähenkivakuutus — uusi tapa markkinoida henkivakuutusta, s. 145—147.

muksen normimääräyksen nojalla sopimaan vakuutusyhtiön kanssa työntekijöitään koskevasta pakollisesta ryhmähenkivakuutuksesta. Vakuutusmaksun työntekijän puolesta maksaa aina työnantaja ja vakuutuksen voimaan saattaminen ja sen voimassa pitäminen eivät riipu yksittäisen työntekijän aktiviteetista.

Yksilöllisellä henkivakuutussopimuksella, vapaaehtoisella ryhmähenkivakuutuksella ja pakollisella ryhmähenkivakuutuksella voidaan olettaa yhä edelleen olevan oma merkityksensä suomalaisen sosiaaliturvan täydentäjänä. Millä tavoin ja kuinka tehokkaasti eri henkivakuutusmuodot täyttävät tätä tehtäväänsä, siitä lähemmin seuraavassa.

1. YKSILÖLLINEN HENKIVAKUUTUS JA VAPAAEHTOINEN RYHMÄHENKIVAKUUTUS

(1) Yksilöllisten henkivakuutusten lukumäärä aleni 1970-luvulla lähes 300 000 sopimuksella, mutta siitä huolimatta niitä oli vuoden 1978 lopussa voimassa noin 1,6 miljoonaa. Näiden sopimusten perusteella maksettiin kertasuorituksena edunsaajille kuolintapauksessa mainittuna tilastovuonna yhteensä noin 49 miljoonaa markkaa. Keskimääräinen vakuutussumma sijoittunee 10 000—15 000 markan välille, sillä erään suurimman henkivakuutusyhtiön voimassa olevien yksilöllisten henkivakuutussopimusten keskiarvo oli vuonna 1979 hieman alle 15 000 markkaa.[6] Tämän perusteella arvioituna yksilöllisten henkivakuutussopimusten nojalla maksetaan korvauksia vuosittain noin 4 000 leskelle.

(2) Vuonna 1978 oli vapaaehtoisten ryhmähenkivakuutusten nojalla vakuutettu yli 100 000 ihmistä ja näiden jälkeen maksettiin vakuutussopimusten perusteella korvauksia yhteensä yli 6 miljoonaa markkaa.[7] Keski-

[6] *Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan* saamien tietojen mukaan »vuonna 1979 myönnettyjen uusien henkivakuutusten vakuutussumma oli erään maamme suurimman henkivakuutusyhtiön kohdalla keskimäärin hieman yli 30 000 markkaa. Kyseisen yhtiön koko vakuutuskannan kohdalla vastaava luku oli hieman alle 15 000 markkaa». *KM* 1980: 16, s. 33. *Suomen Henkivakuutusyhtiöiden yhdistys* ei liikesalaisuuteen vedoten antanut tietoja tätä tutkimusta varten yksilöllisten henkivakuutusten nojalla maksetuista vakuutussummista eikä edunsaajien lukumääristä.

[7] *SVT* XXII A: 84, s. 62 ss.

määräinen henkivakuutussumma vastaa muutaman kuukauden perheeläkettä ja sen vuoksi henkivakuutuksella ei sosiaaliturvan kannalta tyypillisimmässä tilanteessa voi olla ratkaisevaa merkitystä. Se on kuitenkin keskeisessä asemassa muuta sosiaaliturvaa *täydentävänä* sosiaaliturvan muotona silloin, kun on kyse sosiaaliturvan ulottumattomiin jäävistä ammattiryhmistä.

Vakuutuksenantaja, vakuutuksenottaja ja vakuutettu

(1) Vakuutusliikkeen harjoittaminen kuuluu luvanvaraisiin elinkeinoihin. Toiminta edellyttää valtioneuvoston antamaa lupaa. Vakuutusyhtiön perustaminen ja sen toiminnan harjoittaminen ovat tarkoin säänneltyjä *vakuutusyhtiölaissa* (1062/79).

Vakuutuksenantaja eli henkivakuutusyhtiö ei voi täysin vapaasti määritellä markkinoimansa hyödykkeen sisältöä.[8] Solmittavan henkivakuutussopimuksen sisältö määräytyy ensisijaisesti vakuutussopimusta koskevien yleisten säännösten perusteella, jotka ovat koottuina *vakuutussopimuslakiin* (132/33). VSL:n määräysten ohella solmittavan sopimuksen sisältöön vaikuttavat *yleiset henkivakuutusehdot* ja *vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevat vakuutusehdot,* jotka molemmat ovat yhtenevät koko henkivakuutussektorille. Sosiaali- ja terveysministeriö vahvistaa lisäksi vakuutusyhtiölain 13 luvun nojalla *henkivakuutustoiminnassa noudatettavat perusteet,* joissa määrätään vakuutusmaksujen ja vakuutusrahaston laskemisesta, vapaakirjasta, vakuutuksen takaisinostosta sekä vakuutuksenottajan oikeuksista vastuun raukeamistilanteissa.[9]

(2) *Vakuutuksenottajana* voi olla miltei kuka tahansa. VSL 2 §:n 2 momentin mukaan vakuutuksenottaja on se, jonka kanssa vakuutuksenantaja on tehnyt vakuutussopimuksen. Yksilöllisessä henkivakuutuksessa vakuutuksenottaja on useimmiten itse samalla *vakuutettu* eli henkilö, jonka osalta yhtiöllä on vakuutusehtojen mukainen vastuu. Vakuutuk-

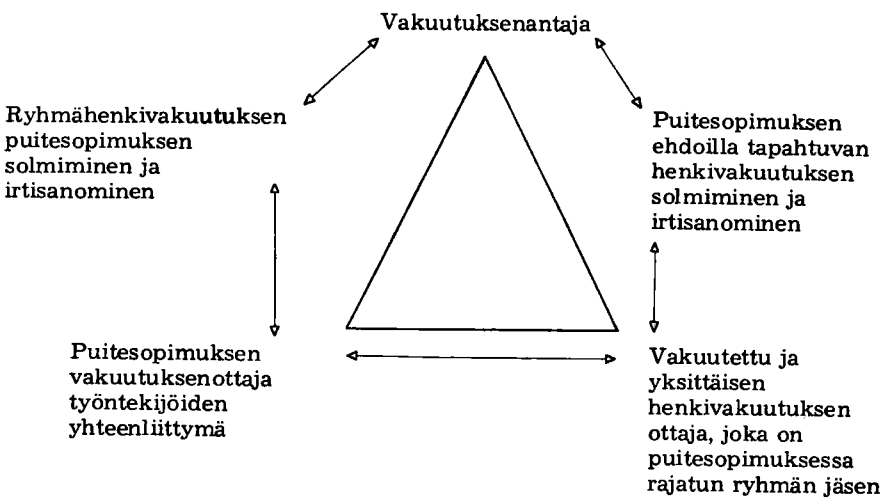
---

[8] Ks. sopimusvapaudesta vakuutussektorilla. *Wilhelmsson, T:* Om styrning av försäkringsvillkor, s. 200 ss.

[9] Henkivakuutuksen uudet ehdot ja maksuperusteet voimaan 1. 4. 1973. Vakuutussanomat 1973, s. 62—64 sekä *Mervaala, T:* Uudet henkivakuutusehdot. Vakuutussanomat 1973, s. 134—135. Seuraavassa jaksossa eritellään henkivakuutusta keväällä 1980 vakuutusyhtiöistä saadun ehtomateriaalin valossa. Vapaaehtoisen ryhmähenkivakuutuksen ehdot tulivat voimaan 1. 1. 1980.

senottaja ja vakuutettu voivat olla myös eri henkilöitä. On esimerkiksi mahdollista, että vanhemmat ottavat lapsilleen vakuutuksen.

Yleensä ei vallitse epätietoisuutta siitä, ketä on pidettävä vakuutettuna ja ketä vakuutuksenottajana. Yleisten ryhmähenkivakuutusehtojen 1.1. kohdan mukaan vapaaehtoisessa ryhmähenkivakuutuksessa tarkoitetaan vakuutuksenottajalla sitä, joka on tehnyt sopimuksen vakuutuksenantajan kanssa. Tämä vakuutusehto on tulkittavissa siten, että se viittaa *kahteen eri sopimukseen* ja *kahteen eri vakuutuksenottajaan*. Ensinnäkin se viittaa siihen »puitesopimukseen», jonka vakuutuksenantaja ja useimmiten jokin ammattijärjestö, työntekijöiden vapaamuotoinen yhteenliittymä tai esimerkiksi aatteellinen yhdistys ovat neuvotelleet. Toisaalta vakuutusehdon voidaan tulkita viittaavan myös yksittäisen vakuutetun ja vakuutuksenantajan väliseen suhteeseen, jolloin vakuutettua on pidettävä myös vakuutuksenottajana. Vapaaehtoisen ryhmähenkivakuutuksen puitesopimus voidaan palauttaa yksittäisiksi henkivakuutussopimuksiksi vakuutusyhtiön ja vakuutukseen liittyneen henkilön kanssa. Vakuutuksenottajaa koskevalla kysymyksellä on erityistä merkitystä edunsaajamääräyksen muuttamista koskevan kysymyksen ja vakuutussopimuksen irtisanomista koskevan kysymyksen kannalta. Vapaaehtoisen ryhmähenkivakuutuksen sopimussuhteita voidaan havainnollistaa seuraavalla kuviolla.

Kuvio n:o 14. Vapaaehtoisen ryhmähenkivakuutuksen sopimussuhteet

A. Vakuutussopimuksen sisältö

Vakuutetun terveydentilaa, ikää ja vakuutusmäärää koskevat sopimusehdot

(1) VSL:ssa ei vakuutettavalle henkilölle aseteta missään suhteessa etukäteisrajoituksia. Periaatteessa siten kuka tahansa on *vakuuttautumiskelpoinen.* Vakuutuksenantajan kannalta asia ei ole näin suoraviivainen. Henkivakuutusyhtiö ei voi omien toimintaedellytystensä vaarantumatta myöntää henkivakuutusta millä ehdoilla hyvänsä, eikä kenelle tahansa. Henkivakuutus onkin korostetusti *terveiden ihmisten vakuutus.*

Sairaiden ja vammautuneiden henkilöiden mahdollisuuksia solmia henkivakuutussopimus on vakuutuskäytännössä huomattavasti rajoitettu. Yksilöllistä henkivakuutusta ja vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevat vakuutusehdot eroavat kuitenkin tässä suhteessa toisistaan. Vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan vakuutetun terveydentilalle ei näet aseteta niin ankaria vaatimuksia kuin yksilöllisessä henkivakuutuksessa. Vakuutettavan henkilön ei tarvitse käydä ennen henkivakuutussopimuksen solmimista lääkärintarkastuksessa, vaan hän voi liittyä ryhmähenkivakuutukseen aina kun hän on työkykyinen. Esimerkiksi pahasti sydänvikainen henkilö voi parantaa omaistensa sosiaaliturvaa liittymällä ryhmähenkivakuutussopimukseen, jos hän sairaudestaan huolimatta kykenee suoriutumaan työtehtävistään.

Sitä vastoin sellainen henkilö, joka on aikeissa solmia yksilöllisen henkivakuutussopimuksen, joutuu yksityiskohtaisessa *terveysselityksessä* antamaan terveydentilaansa koskevat perustiedot. VSL 4—6 §:n mukaan vakuutuksenantaja voi määrätyin edellytyksin vapautua kokonaan vakuutussopimuksen mukaisesta vastuusta, jos vakuutettu on tahallisesti tai tuottamuksellisesti laiminlyönyt oman tiedonantovelvollisuutensa.[10] Jos vamma tai sairaus kuitenkin ilmenee vasta *henkivakuutussopimuksen solmimisen jälkeen,* säilyy henkivakuutusyhtiön vastuu vakuutussopimuksen ehtojen mukaisena, eikä yhtiö voi vedota vastuunsa rajoittamiseksi siihen, että vakuutusriski on muuttunut.

(2) Vakuutuksenottaja saattaa määrätyissä tapauksissa vapautua vakuutusmaksujen suorittamisvelvollisuudesta, vaikka henkivakuutus säi-

---

10 *Vihma, V:* Vakuutuksenottajan tiedonantovelvollisuus vakuutussopimusta tehtäessä vakuutussopimuslain mukaan, s. 47 ss.

lyy voimassa alkuperäisten vakuutusehtojen mukaisena. Yksilöllistä henkivakuutusta ja vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan vakuutetulla on oikeus saada *maksuvapautus* kokonaan vakuutusmaksuista, jos hän on vakuutuksen voimassa ollessa tullut sairauden tai vamman vuoksi *työkyvyttömäksi.* Maksuvapautussäännöstön funktio on sosiaalinen, sen avulla pidetään omaisten eduksi voimassa sosiaaliturvan laajennus, jota vammautunut tai sairastunut henkilö ei ehkä enää itse kykenisi säilyttämään vammautumisen aiheuttaman tulonmenetyksen vuoksi.

(3) Henkivakuutus on paitsi terveiden ihmisten niin myös *nuorten ihmisten* vakuutus. VSL ei muodollisesti aseta mitään ala- eikä yläikärajaa vakuutetun iälle, mutta vakuutussopimuskäytännössä vakuutuksenottajan iällä on vakuutusturvan tehokkuutta silmällä pitäen keskeinen merkitys. Henkivakuutuksia ei ensinnäkään käytännössä myydä lainkaan alle viisi vuotiaille henkilöille. Toiseksi nuorilla ihmisillä on mahdollisuus saada itselleen suhteellisen edullisesti ns. *suurvakuutus* eli *riskihenkivakuutus.*

Vapaaehtoinen ryhmähenkivakuutusjärjestelmä rakentuu yksinomaan riskihenkivakuutussopimusten varaan ja yksilöllisistä henkivakuutuksista noin 170 000 on solmittu riskinjakoperiaatteella.[11] Riskihenkivakuutus tuottaa tehokkainta turvaa juuri silloin, kun vakuutettu joutuu rahoittamaan perheen asuntoa ja maksamaan lasten koulutuksesta aiheutuneet kustannukset. Tämän vuoksi sitä on pidettävä ennen muuta nuorten edunjättäjien ja nuorten edunsaajien vapaaehtoisen sosiaaliturvan erityismuotona. Riskihenkivakuutuksen nojalla maksettava vakuutussumma alenee vakuutetun henkilön iästä riippuen portaittain, mutta vakuutusmaksu pysyttelee koko ajan samalla tasolla.

(4) Vakuutetun henkilön iän lisäksi vakuutussumman suuruuteen vaikuttaa suoraan *vakuutusmaksujen suuruus.* Riskihenkivakuutussumman nojalla maksettavan vakuutussumman reaaliarvo voidaan turvata sopimalla *vakuutussopimuksessa sovellettavasta indeksiehdosta.* Vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan käytetty indeksi voi perustua joko a) *ansioperusteisten perhe-eläkkeiden korottamismenettelyssä sovellettavaan järjestelmään* tai b) *elinkustannusindeksin nousuun.* Tyypillisten riskihenkivakuutussopimusten

[11] SVT XX II A: 84, s. 72.

mukaan henkivakuutus on voimassa vakuutetun 65 vuoden ikään asti. Vakuutusmaksut suorittaneella henkilöllä ei ole oikeutta saada takaisin vakuutusmaksuja sen jälkeen kun sopimus lakkaa olemasta voimassa. Riskihenkivakuutuksen ottaminen merkitsee osallistumista eräänlaisiin kuoleman arpajaisiin, joissa voittosumman suuruus riippuu arpajaisten ajankohdasta. Tällainen vakuutus on jälkeenjääneiden kannalta sitä tehokkaampi, mitä nuorempana vakuutettu henkilö kuolee.

(5) Riskihenkivakuutuksen asemasta vakuutuksenottaja voi solmia vakuutuksenantajan kanssa ns. *säästöhenkivakuutussopimuksen.* Säästöhenkivakuutus oli sotia edeltävän ja niiden jälkeisen ajan yleisin henkivakuutus ja sen vuoksi yhä edelleen valtaosa yksilöllisistä henkivakuutussopimuksista on tyypiltään säästöhenkivakuutussopimuksia.[12] Näiden perusteella maksettavat korvaukset ovat jääneet vaatimattomiksi. Säästöhenkivakuutuksessa maksettava korvaussumma ei ole sidoksissa vakuutetun ikään kuolinhetkellä yhtä tehokkaasti kuin suurhenkivakuutuksessa, mutta säästöhenkivakuutuksessa vakuutuksen edunsaajat saavat korkoineen ja indeksihyvityksineen vakuutusmaksujen muodostaman summan. Tästä johtuen säästöhenkivakuutus rinnastuu tavalliseen pankkisäästämiseen.

Edunsaajamääräys

(1) Henkivakuutussopimuksen solmimisen tarkoituksena on vakuutetun kannalta läheisten ihmisten elämisen laadun turvaaminen vakuutetun kuoleman varalta. Läheisten ihmisten joukko rajataan edunsaajamääräyksellä, jonka tulkintaa koskevat presumptiot rakentuvat samalle tulkintaideologialle. Yksinäinen ihminen ei juurikaan ota itselleen henkivakuutusta, hengen vakuuttamisen mieli olisi näissä tapauksissa kyseenalainen. *Henkivakuutus onkin korostetusti perheen sisäisen sosiaaliturvan erityismuoto.* Eräissä tapauksissa henkivakuutusta on käytetty myös turvaamaan yksityisen *yrityksen toiminnan jatkuvuus* ottamalla yrityksen avainhenkilöille vakuutus, jonka edunsaajana on yritys. Henkivakuutus on yksityisen tapaturmavakuutuksen ohella lisäksi ainoa keino, jolla avioliiton omaisissa olosuhteissa elävät henkilöt voivat turvata tois-

12 SVT XX II A: 84, s. 72.

tensa elämisen tason avopuolison kuoleman varalta. Verottaja ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa suosi avopuolison hyväksi tehtyä sopimusta.[13]

(2) Edunsaajamääräyksen tekemisestä on VSL:ssa yksityiskohtaiset säännökset. Edunsaajamääräyksen voi tehdä *ainoastaan vakuutuksenottaja.* Edunsaajan nimeäminen ja tämän määräyksen peruuttaminen tai muuttaminen on tehtävä VSL 103 §:n mukaan kirjallisesti vakuutuksenantajalle. Mainitun lainkohdan mukaan edunsaajamääräys voidaan tehdä myös suullisesti, mutta vakuutuksenantajan on merkittävä se tällöin kirjallisesti vakuutuskirjaan. Vakuutuksenottaja ei voi vakuutusyhtiötä sitovalla tavalla itse tehdä merkintää vakuutuskirjaan. Jos edunsaajamääräystä ei ole tehty laissa säädetyssä muodossa, on määräys tai sen peruutus pätemätön. Käytännössä edunsaajamääräyksen muuttaminen on äärimmäisen harvinaista.

(3) Edunsaajamääräyksellä on taloudellista merkitystä jälkeenjääneiden kannalta sen vuoksi, ettei vakuutusmäärä kuulu VSL 104 §:n mukaan vakuutetun kuolinpesään niissä tapauksissa, joissa edunsaaja on laissa säädetyllä tavalla määrätty. *Perintöoikeudellisten ja avioliittooikeudellisten säännösten syrjäyttäminen suosii edunsaajana olevaa leskeä.* Hänellä on, kuten *Ignatius* kirjoittaa »vakuutuksenottajan kuolinpesän osakkaista ja hänen velkojistaan riippumaton, vakuutussopimukseen perustuva itsenäinen oikeus vakuutuksenantajaa kohtaan. Vakuutuksenantajan on suoritettava hänelle sopimuksen mukainen vakuutusmäärä».[14] Lesken vakuutusoikeudellista suojaa täydentävät henkivakuutussopimukseen perustuvan oikeuden ulosmittausrajoitukset ja lesken suoja vakuutuksenottajan konkurssivelkojia kohtaan. Lesken saama vakuutussumma on kokonaisuudessa ensisijainen etuus, joka voi vain harvoin vaikuttaa muiden sosiaaliturvaetuuksien suorittamiseen hänelle puolison kuolemantapauksen johdosta.

Edunsaajana omaiset

(1) Vakuutuksenottajan intressissä on laatia edunsaajamääräys mahdollisimman yksiselitteiseksi. Oikeasta edunsaajasta ei synny ongelmaa

[13] Ks. tästä jäljempänä jaksoa VII, jossa eritellään lesken saamien etuuksien verotusta.

[14] *Ignatius, K:* Vakuutussopimuslaki, s. 231. Ks. henkivakuutusmaksujen

niissä tapauksissa, joissa vakuutuksenottaja *nimeltä mainiten luettelee vakuutusmäärään oikeutetut henkilöt ja nämä ovat elossa vakuutetun kuollessa.* Tällainen tilanne on kuitenkin tuiki harvinainen. Useimmissa tapauksissa on pakko tulkinnallisesti selvittää edunsaajamääräyksen sisältö. VSL:n mukaisen edunsaajamääräyksen tulkinnassa noudatetaan yleisiä oikeustoimen tulkintaa koskevia ohjeita ja sovinnaissääntöjä. Vasta jos vakuutuksenottajan tahdonilmaisun sisällöstä ei saada riittävää selvyyttä, sovelletaan edunsaajamääräyksen tulkintaan VSL 105 §:n tulkintasääntöjä.[15]

(2) Käytännössä yleisen edunsaajamääräys on *määräys omaisille.* Arviolta noin 99 % kaikista edunsaajamääräyksistä on tehty tätä standardia käyttäen.[16] Esimerkiksi vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan vakuutetun edunsaajina ovat aina vakuutetun omaiset, *ellei vakuutuksenottaja eli tässä tapauksessa puitesopimukseen liittynyt henkilö ole yhtiölle muuta ilmoittanut.* Niin ikään yksilöllistä henkivakuutusta koskevissa monissa vakuutusyhtiöiden lomakkeissa edunsaajana mainitaan omaiset ja vakuutuksenottaja voi tyytyä tähän edunsaajamääräyksen muotoon. Jollei VSL:ssa olisi tulkintaolettamaa tämän edunsaajamääräyksen alasta, olisi sen sisältö mahdollisimman epäselvä.

VSL 105 § 5 kohdassa annetaan käsitteelle omaiset stipulatiivinen legaalidefinitio. Jos omaiset on määrätty edunsaajiksi, on tällainen määräys voimassa *vakuutetun henkilön puolison ja rintaperillisten hyväksi.* Puolison sukupuolella ei ole vaikutusta hänen oikeuteensa saada vakuutusmäärä. Vakuutusmäärä jakautuu VSL 105 §:n 5 kohdan mukaan lesken ja rintaperillisten kesken »niiden perusteiden mukaan, jotka *ovat voimassa* omaisuuden osituksesta ja edunsaajan perintöoikeudesta *vakuutuksenottajan jälkeen,* kuitenkin niin, että jos rintaperillisiä ei ole, koko vakuutusmäärä menee puolisolle».

VSL tuli voimaan 1 päivänä tammikuuta 1934 ja sen 105 § 5 kohdan säännöksellä viitattiin alun perin toisaalta *avioliittolain* (234/29) ja toi-

---

lukemisesta pesän varoiksi siinä tapauksessa, että ne ovat olleet epäsuhteessa vakuutuksenottajan oloihin *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 350.

15 VSL:n tulkintanormeja on nimitetty kuvaavasti *pakkotulkintanormeiksi.* Ks. niistä lähemmin *Aho, M. L:* Varallisuusoikeudellisen oikeustoimen tulkinnasta, s. 239—247.

16 Haastattelutieto Suomen Henkivakuutusyhtiöiden Yhdistyksen toiminnanjohtaja *Paavo Pitkäseltä* keväällä 1980.

saalta vuoden *1734 lain perintökaaren* määräyksiin. VSL 131 §:n mukaan edunsaajamääräyksen sisältöä koskevia tulkintasääntöjä oli sovellettava myös ennen lain voimaantuloa tehtyihin sopimuksiin. Sen jälkeen kun uusi perintökaari tuli voimaan 1. 1. 1966, on VSL:n tulkintanormien viittaukset perintökaareen ymmärrettävä *uutta perintökaarta* tarkoittaviksi.[17] Vastaavasti VSL:n tulkintanormin viittaukset AL:n ositusta koskeviin määräyksiin on ymmärrettävä viittauksiksi niihin säännöksiin, jotka ovat voimassa vakuutetun kuolinhetkellä.

VSL:n voimaan tulon jälkeen omaisuuden ositusta koskevia säännöksiä on muutettu mm. siten, että eloonjäänyt puoliso ei ole velvollinen luovuttamaan omaisuuttaan ensiksi kuolleen puolison perillisille osituksessa, joka toimitetaan ensiksi kuolleen puolison kuoleman jälkeen.[18] Eloonjääneen puolison oikeudella olla luovuttamatta tasinkoa ensiksi kuolleen puolison perillisille on nähdäkseni keskeinen merkitys VSL 105 §:n 5 kohdan tulkinnalle.

Ennen kuin lesken eduksi säädettiin em. tasinkoprivilegio, vakuutusmäärä jaettiin käytännössä siten, että leski sai vakuutusmäärästä »osituksen perusteella» puolet ja ensiksi kuolleen puolison rintaperilliset jakoivat keskenään jäljelle jäävän osuuden. Mitään selvitystä todellisuudessa suoritetuista osituksista tai jäämistötoimista ei vaadittu, eikä sellaisia selvityksiä käytännössä myöskään tehty. AL 103 § 2 momentin säätämisen jälkeen osituksen lopputulos riippuu ratkaisevasti siitä, haluaako leski vedota oikeuteensa olla luovuttamatta tasinkoa ensiksi kuolleen puolison perillisille. Jos varakkaampi leski vetoaa oikeuteensa, muodostuu ensiksi kuolleen puolison jäämistö pienemmäksi kuin lesken omaisuus. *Vakuutusmäärä olisi jaettava näissä tapauksissa VSL 105 §:n 5 kohdan mukaan jäämistön ja lesken omaisuuden osoittamassa suhteessa. Niissä tapauksissa, joissa avio-oikeuden alainen omaisuus oli yksin lesken nimissä, tulisi koko vakuutusmäärä maksaa VSL 105 §:n 5 kohdan mukaan yksin leskelle, vaikka vakuutussopimuksen edunsaajamääräyksenä olisikin omaiset.* Henkivakuutusyhtiöt eivät ole kuitenkaan muuttaneet maksukäytäntöään AL 103 § 2 momentin säätämisen jälkeen. Vakuutusyhtiöiden noudattama käytäntö perustuu sille (erheelliselle) olettamalle, ettei leski vetoa milloinkaan hänelle säädettyyn oikeuteensa.

---

17 *Ignatius, K:* em. teos, s. 235.

18 AL 103 §:n 2 momentin tulkinnasta ks. edellä, s. 70 ss.

(3) Ellei VSL:ssa tarkoitettuja omaisia ole elossa vakuutetun kuollessa, *raukeaa* edunsaajamääräys. Näissä tapauksissa vakuutusmäärä lankeaa vakuutetun henkilön kuolinpesään ja se jaetaan perintöoikeudellisia säännöksiä soveltaen kuolinpesän osakkaiden kesken.[19]

Edunsaajana muu nimeltä mainitsematon henkilö

(1) Omaisia koskevan edunsaajamääräyksen jälkeen yleisin edunsaajamääräyksen muoto on *määräys puolisolle tämän nimeä mainitsematta.* Määräämistoimen tarkoituksena on nimenomaan leskeksi jäävän aviopuolison taloudellisen aseman turvaaminen vakuutetun kuoleman aiheuttamassa uudessa elämäntilanteessa *sulkemalla rintaperilliset edunsaajapiirin ulkopuolelle.* VSL 105 §:n 1 kohdan mukaan, jos vakuutuksenottaja on määrännyt puolisonsa edunsaajaksi tämän nimeä ilmoittamatta, on määräys voimassa sen hyväksi, jonka kanssa vakuutuksenottaja oli kuollessaan avioliitossa. Edunsaajamääräys puolisolle tämän nimeä ilmoittamatta on tulkinnallisesti selvä erityisesti niissä tapauksissa, joissa vakuutuksenottajan ainoa avioliitto purkautuu hänen kuolemansa johdosta. Leski saa itselleen kuolinpesän omaisuuden ohitse koko vakuutusmäärän.

(2) Avioliitto voi kuitenkin purkautua jo vakuutetun eläessä. Jos edunsaajamääräystä ei eron jälkeen muuteta, joudutaan vakuutetun kuollessa vastaamaan kysymykseen, kuka on oikeutettu vakuutussopimuksen mukaiseen suoritukseen? Tähän kysymykseen on annettu kestävimmät ja samalla myös epämääräisimmät vastaukset sopimusoikeuden nimissä. Koska edunsaajamääräyksen tekijän tahtoa pidetään tahtoteorian mukaan tulkitsijaa velvoittavana, riippuu tulkinnon lopputulos siitä, millaiseksi tahdonilmaisun sisältö mielletään.

Edunsaajamääräyksen tulkinta riippuu osaksi siitä, onko vakuutuksenottaja solminut avioeron jälkeen uutta avioliittoa vai ei. Jos vakuutuksenottaja ei ole solminut uutta avioliittoa ja hänen voitiin katsoa säilyttäneen edunsaajamääräyksensä voimassa entistä aviopuolisoaan kohtaan, saa entinen aviopuoliso vakuutusmäärän vakuutetun kuollessa. Epäselvissä tapauksissa edunsaajamääräyksen katsotaan kuitenkin raukeavan.[20]

---

19 *Aarnio, A:* Perintöoikeus, s. 350.

20 *Aho, M. L;* em. teos, s. 241.

Mikäli vakuutuksenottaja on solminut uuden avioliiton, on VSL 105 §:n 1 kohdan mukaan edunsaajamääräys voimassa uuden aviopuolison hyväksi, ellei, kuten VSL 105 §:n 1 momentissa sanotaan, »asianhaaroista muuta käy ilmi».[21] Jos vakuutuksenottaja on ilmaissut halunsa säilyttää edunsaajamääräyksensä voimassa entisen aviopuolisonsa hyväksi, esimerkiksi mainitsemalla siitä testamentissaan, saa entinen aviopuoliso vakuutetun kuoleman jälkeen koko vakuutusmäärän.[22]

Edunsaajana nimeltä mainittu henkilö

(1) Jos edunsaajaksi on poikkeuksellisesti määrätty *nimeltä mainiten joku muu henkilö kuin lähiomainen ja vakuutettu kuolee ennen edunsaajaa,* on vakuutusmäärä maksettava vakuutuksenottajan osoittamalle henkilölle. Vakuutuskäytännössä tunnetaan yksittäisiä tapauksia, joissa henkivakuutuksen edunsaajaksi on nimetty muu kuin aviopuoliso, esimerkiksi pitkäaikainen rakastajatar. Nimetty edunsaaja on kuitenkin useimmiten vakuutussopimuksen solmimishetkellä *vakuutetun kihlakumppani, avopuoliso* tai *aviopuoliso.* Mikäli edunsaajaksi määrätyn henkilön siviilioikeudellinen status ei ole muuttunut vakuutetun kuolinhetkellä, on hänellä edunsaajamääräyksen perusteella oikeus vakuutusmäärään. Jos edunsaajaksi nimetyn henkilön suhde vakuutettuun on myöhemmin muuttunut, saattaa hän tulkinta-aineistosta riippuen joko säilyttää tai menettää oikeutensa vakuutusmäärään.

(2) Jos edunsaaja on nimeltä mainittu kihlakumppani tai avopuoliso ja vakuutettu on myöhemmin solminut hänen kanssaan avioliiton muuttamatta kuitenkaan edunsaajamääräystä ja tämä liitto purkautuu vakuutetun kuoleman johdosta, on leskeksi jäänyt puoliso oikeutettu vakuutussumman edunsaajamääräyksen perusteella. Pelkästään *sukunimilain* (328/20) soveltamisen johdosta aiheutunut edunsaajan sukunimen muuttuminen ei riistä lesken oikeutta vakuutussummaan, vaikka vakuutuksenottaja ei olisikaan muistanut avioliiton solmimisen jälkeen muuttaa edunsaajamääräystään.

(3) Jos parisuhde on kuitenkin päättynyt ennen vakuutetun kuolemaa kihlauksen purkautumisen, avopuolisoiden erilleen muuttamisen tai puo-

[21] *Aho, M. L.:* em. teos, s. 240.

[22] *Aho, M. L.:* em. teos, s. 240.

lisoiden avioeron johdosta, tulkintatilanne saa kokonaan uuden sisällön. Sitä vastoin *lainvoimainen asumuserotuomio tai vireillä oleva avioero-oikeudenkäynti eivät poista vakuutetun lesken oikeutta vakuutusmäärään.*[23] Lesken oikeus on kytketty muodollisesti voimassa olevaan avioliittoon samalla tavoin kuin perhe-eläkejärjestelmässäkin. Avioliitto purkautuu vasta avioeropäätöksen lainvoimaiseksi tulemisesta lukien.

(4) Ellei vakuutettu ollut solminut uutta avioliittoa parisuhteen purkautumisen jälkeen, saattaa edunsaajaksi nimetyllä, nimeltä mainitulla henkilöllä olla yhä edelleen oikeus vakuutusmäärään. Jos vakuutuksenottajan käyttäytymisestä voidaan päätellä, että hän oli halunnut pysyttää edunsaajamääräyksensä voimassa entisen elämäntoverinsa hyväksi, on tällä oikeus vakuutusmäärään vakuutetun kuollessa. Vakuutuksenottaja voi ilmentää tahtonsa esimerkiksi tekemässään testamentissa. Mikäli vakuutuksenottajan ei kuitenkaan voida päätellä tahtoneen suosia nimeltä mainitsemaansa entistä puolisoaan, ei epäselvissä tapauksissa tällä nimeltä mainitulla henkilöllä ole oikeutta vakuutusmäärään.[24]

(5) Vaikka vakuutettu olisi solminut parisuhteen purkautumisen jälkeen uuden avioliiton, saattaa nimeltä mainittu edunsaaja säilyttää oikeutensa vakuutusmäärään vakuutetun kuollessa.[25] Tällöin vakuutetun käyttäytymisen on kuitenkin selvästi osoitettava, että hän on halunnut uudesta avioliitostaan huolimatta säilyttää edunsaajamääräyksensä voimassa. Lesken syrjäyttämiseen tarvitaan erittäin vahvat perusteet. Sellaisena perusteena voitaisiin kenties pitää avoliittoa entisen aviopuolison kanssa, ilman että vakuutettu eroaa muodollisesti uudesta aviopuolisostaan. Varsin vahvana näyttönä lesken syrjäyttämisestä olisi pidettävä myös vakuutetun vakuutuksenottajan testamentissa olevaa lausumaa, jonka mukaan hän haluaa säilyttää edunsaajamääräyksensä voimassa siinä muodossa kuin se on vakuutuskirjaan otettu.

---

[23] *Aho, M. L;* em. teos, s. 242.

[24] *Aho, M. L:* em. teos, s. 242 »... kun edunsaajapuoliso on osoitettu nimeä käyttäen, määräys sen oman sisällön nojalla in dubio raukeaa, jos avioliitto purkautuu avioeron johdosta. Asumusero ei sitä vastoin tätä seurausta aiheuta».

[25] Ahon mukaan epäselvissä tapauksissa edunsaajamääräys nimeltä mainitun puolison hyväksi raukeaa, jos avioliitto purkautuu avioeron johdosta. Sanotusta seuraa myös, hän jatkaa, että uusi puoliso tulee automaattisesti edunsaajaksi edunsaajamääräyksen alkuperäisen sisällön nojalla, Aho, M. L: em. teos, s. 242.

B. Vakuutussopimuksen voimassa olo

Vakuutuksenantajan vastuun alkaminen ja raukeaminen

(1) *Yksilöllistä henkivakuutusta koskeva sopimus* tulee yleisten vakuutusehtojen mukaan voimaan kello 24.00 sinä päivänä, jona vakuutushakemus on saapunut vakuutusyhtiön pääkonttoriin, jos vakuutus voidaan myöntää hakemuksen mukaisena normaaliehdoin ilman lisäselvityksiä. *Vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta* koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan vakuutussopimus tulee voimaan sopimuksessa ilmoitettuna päivänä kello 00.00. Vaikka vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskeva puitesopimus tuleekin voimaan, ei henkivakuutusyhtiö ole vielä sen nojalla vastuussa yksittäisen henkilön kuolemasta.[26] Henkivakuutusyhtiön vastuu yksittäisen vakuutetun kohdalla alkaa vasta silloin, kun henkilöryhmään kuuluva *jäsen liittyy vakuutussopimukseen.* Yhtiön vastuu alkaa tällöin 00.00.

(2) *Vakuutuksenantajan vastuu* alkaa yksilöllisen henkivakuutussopimuksen perusteella sopimuksessa mainittuna ajankohtana, vaikka vakuutuksenottaja ei olisi suorittanut ensimmäistäkään vakuutusmaksua. Yleisten henkivakuutusehtojen mukaan vakuutuksenantaja vastaa *kahden kuukauden ajan* sopimuksen voimaan tulosta edunsaajalle maksettavasta vakuutusmäärästä, vaikka vakuutusmaksua ei olisi tänä aikana suoritettu. Henkivakuutussopimus *raukeaa* ehtojen mukaan, ellei vakuutusmaksua ole suoritettu kahden kuukauden kuluessa vakuutussopimuksen voimaantulosta. Niin ikään vakuutussopimus raukeaa, ellei myöhemmin erääntyviä vakuutusmaksueriä suoriteta maksuajan kuluessa. Vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevissa yleisissä vakuutusehdoissa ei 1. 1. 1980 lukien ole enää vastaavanlaisia säännöksiä, joiden mukaan vakuutusyhtiön vastuu alkoi vakuutusmaksun suorittamisesta riippumatta puitesopimuksen voimaantulopäivänä.

Myönnetyistä yksilöllisistä henkivakuutussopimuksista jää moni lunastamatta tai sopimus raukeaa kesken vakuutusajan vakuutusmaksun

---

[26] Ennen 1. 1. 1980 sovellettujen rh-vakuutusehtojen mukaan vakuutusyhtiön vastuu käsitti heti sopimuksen voimaantulohetkestä lukien puitesopimuksessa mainittuun henkilöryhmään kuuluvat henkilöt, jotka tällöin olivat työkykyisiä. Tämän ehdon johdosta yksityisillä ryhmän jäsenillä saattoi olla tietämättään voimassa ryhmähenkivakuutukseen perustuva lisäturva, joka sittemmin raukesi vakuutusmaksujen laiminlyömisen vuoksi.

maksamatta jäämisen vuoksi. Sopimuksista on voimassa enää hieman yli 60 %, kun myöntämisvuoden päättymisestä on kulunut kolme vuotta.[27] Juuri tässä piilee yksityisen aktiviteetin varaan rakentuvan talouskohtaisen sosiaaliturvan suurin heikkous. Monissa tapauksissa tarpeellinen muuta sosiaaliturvaa täydentävä vapaaehtoinen sosiaaliturva romuttuu vakuutuksenottajan maksukyvyttömyyden tai maksuhaluttomuuden vuoksi tai siksi, että vakuutuksenottaja myy jo maksamansa vapaakirjavakuutuksen takaisinostoarvosta henkivakuutusyhtiölle saadakseen varoja tilapäistarpeensa tyydyttämistä varten.

(3) Vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan henkivakuutusyhtiön vastuu voi muuttuneiden olosuhteiden johdosta raueta *kaikkien* vakuutukseen liittyneiden henkilöiden osalta. Vapaaehtoisessa ryhmähenkivakuutussopimuksessa on nimittäin mainittava a) *se henkilöryhmä, jonka jäsenet voivat kuulua vakuutettuun ryhmään* sekä tämän b) *ryhmän suuruutta* ja c) *osallistumissuhdetta koskevat sopimuksen voimaantulon ja sen voimassa olon edellytykset.*

Jos nämä edellytykset eivät jonain vakuutuskautena täyty, ei sopimus enää ole voimassa keneenkään sopimukseen liittyneeseen nähden. Näissä tapauksissa vakuutukseen liittyneellä henkilöllä on oikeus vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan *yksilölliseen jatkovakuutukseen,* jos hän on kuulunut ryhmähenkivakuutusturvan piiriin sen lakatessa osittain tai kokonaan vähintään kolme vuotta.

Vakuutussopimuksen irtisanominen

(1) VSL 17 §:n mukaan yksilöllisen henkivakuutussopimuksen irtisanomiseen ei sovelleta mainitussa laissa olevia erityisiä irtisanomista koskevia määräyksiä.[28] VSL:n soveltamisalaa koskeva rajaus ei kuitenkaan merkitse sitä, että *vakuutuksenottaja* ei voisi irtisanoa henkivakuutussopimusta. Sillä on merkitystä ainoastaan sikäli, että irtisanomiseen ei sovelleta VSL:n sisältämiä rajoituksia. Irtisanominen voi tapahtua joko

---

27 SYT XXII A: 84, s. 18—19.

28 *Ignatius, K:* em. teos, s. 47 »Näin ollen on ilmeistä, ettei 13 ja 16 §:ssä olevia säännöksiä ole sellaisia vakuutuksia (so. henkivakuutuksia) koskeviin sopimuksiin sovellettava».

a) *nimenomaisesti* tai se voi ilmetä vakuutuksenottajan käyttäytymisestä siten, että b) *vakuutuksenottaja jättää vakuutusmaksut suorittamatta,* jolloin vakuutus raukeaa yleisten vakuutusehtojen perusteella.

(2) Vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan *vakuutuksenottajalla* on oikeus irtisanoa vakuutus sen vuoksi, että *vakuutuksenantaja* on muuttanut puitesopimuksen vakuutusehtoja. Irtisanomisaika on 30 päivää siitä, kun vakuutuksenottaja sai yhtiöltä tiedon puitesopimuksen ehtojen muuttumisesta. Puitesopimukseen liittyneiden vakuutettujen henkivakuutus säilyy näissä tapauksissa voimassa irtisanomisesta huolimatta aina kuluvan vakuutuskauden loppuun, mikäli vakuutukseen liittynyt on suorittanut vakuutussopimuksessa edellytetyt vakuutusmaksut.

(3) Ennen 1. 1. 1980 sovellettujen vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskeneiden yleisten vakuutusehtojen mukaan ryhmähenkivakuutuksen puitesopimuksen saattoi irtisanoa *myös vakuutuksenantaja.* Sopimuksen irtisanomisaika oli tällöin kolme kuukautta. Nykyisin voimassa olevien vakuutusehtojen mukaan vakuutuksenantaja ei voi lainkaan irtisanoa ryhmähenkivakuutussopimusta. Kuten aikaisemmin jo on todettu, voi ryhmähenkivakuutussopimus kuitenkin raueta sen vuoksi, ettei vakuutussopimuksen perustana olevat tiedot vakuutettavan ryhmän suuruudesta enää täyty.

Vastuusta vapautuminen vakuutetun kuolinsyyn perusteella

Edunsaajalla on pääsääntöisesti oikeus vakuutusmäärään *vakuutetun kuollessa,* johtuipa kuolema sitten mistä syystä tahansa. Vakuutuksenantaja ei voi vastuunsa rajoittamiseksi vedota VSL 99 §:n mukaan vaaran lisääntymiseen, ellei vakuutuskirjassa ole kyseistä seikkaa ja sen vaikutusta nimenomaisesti mainittu.

(1) Yksilöllistä henkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan vakuutuksenantaja ei ole velvollinen suorittamaan vakuutussummaa, jos vakuutettu on kuollut sellaisen aseellisesta toiminnasta aiheutuneen vamman tai sairauden johdosta, jonka hän on saanut a) *ottaessaan osaa ulkovaltojen väliseen sotaan* tai b) *aseelliseen selkkaukseen* taikka c) *palvellessaan Yhdistyneiden Kansakuntien rauhanturvaamistehtävissä.* Tätä vastuun rajoitusta ei ole otettu vapaaehtoista ryhmä-

henkivakuutusta koskeviin henkivakuutusehtoihin. *Henkivakuutuksesta sodan aikana annetun lain* (364/39) mukaan vakuutuksenantaja vastaa henkivakuutussopimuksen mukaisesti sellaisesta kuolemantapauksesta, joka aiheutuu Suomen joutumisesta sotaan. Mainitun lain nojalla on nimenomaan kiellettyä vetoamasta sellaiseen ehtoon, jonka perusteella vakuutuksenantaja voisi vapautua vastuusta tai hänen vastuunsa alentua Suomen käymän sodan johdosta.

(2) Sitä vastoin vakuutusyhtiö voi vapaasti rajoittaa vastuutaan *ydinreaktioon perustuvassa onnettomuudessa rauhan aikana.* Yksilöllistä henkivakuutusta koskevien vakuutusehtojen mukaan vakuutussummaa ei suoriteta, jos vakuutettu on kuollut ihmisiä joukoittain tuhonneen ydinreaktioon perustuvan aseen tai laitteen äkillisestä vaikutuksesta. Sanottua ehtoa ei ollut vanhoissa ryhmähenkivakuutuksen ehdoissa, mutta se lisättiin niihin 1. 1. 1980 lukien. Vastuun rajoitus on pätemätön silloin, kun ydinreaktioon perustuva kuolemantapaus tapahtuu *henkivakuutuksesta sodan aikana annetussa laissa* (364/39) tarkoitetuissa olosuhteissa.

(3) Vakuutuksenottajalla ei VSL 100 §:n mukaan ole myöskään velvollisuutta suorittaa edunsaajille sopimuksen mukaista vakuutusmäärää, jos vakuutettu on tehnyt *itsemurhan* ennen kuin kolme vuotta on kulunut siitä, kun vakuutus myönnettiin tai viimeksi saatettiin voimaan. Edunsaajilla on oikeus vakuutusmäärään karenssiaikana tehdystä itsemurhasta huolimatta, jos vakuutettu teon tehdessään oli 15 vuotta nuorempi tai sellaisessa »mielentilassa, ettei häntä olisi voitu tuomita rangaistukseen rikoksesta».

Yksilöllistä henkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan vakuutussumma suoritetaan karenssiaikana itsemurhan tehneen vakuutetun jälkeen *ainoastaan* siinä tapauksessa, jos vakuutettu oli teon tehdessään »mielisairauden vuoksi lääkärin hoidossa». VSL:ssa ei kuitenkaan aseteta näin tiukkaa edellytystä vakuutussumman maksamiselle. Kysymystä vakuutetun syyntakeisuudesta tulee harkita kaikkien tilanteeseen vaikuttavien seikkojen pohjalta, joista *vain yksi* on lääkärin toteama mielisairaus. Tästä johtuen mainittua vakuutusehtoa on pidettävä VSL:n vastaisena. Vapaaehtoista ryhmähenkivakuutusta koskevissa yleisissä vakuutusehdoissa henkivakuutusyhtiön vastuuta ei ole itsemurhatapauksessa rajoitettu, mutta yhtiö voi siitä huolimatta vedota suoraan VSL:n nimenomaiseen määräykseen vapautuakseen vastaamasta vakuutusmäärän suorittamisesta nimetylle edunsaajalle.

2. PAKOLLINEN RYHMÄHENKIVAKUUTUS JA SIIHEN RINNASTUVA TALOUDELLINEN TUKI

(1) Työ- ja virkaehtosopimusneuvottelujen kohteena on viime vuosikymmeninä ollut säännöllisesti paitsi työntekijöiden reaaliansiokehityksen turvaaminen niin myös heidän sosiaalisen turvallisuutensa parantaminen. Palkkaratkaisuihin on liittynyt olennaisena osana ns. sosiaalipaketti, jonka toteuttaminen on asetettu sopimusehdotuksen lopullisen hyväksymisen edellytykseksi. Ansioperusteisen perhe-eläkejärjestelmän syntymisestä voidaan kiittää aktiivisia työntekijäjärjestöjä. Ansioperusteista perhe-eläketurvaa *täydentävään järjestelmään* päädyttiin vuoden 1969 työehtosopimusratkaisussa, jossa sovittiin työntekijöiden vapaa-ajan tapaturmavakuutuksesta. Tällä vakuutuksella pyrittiin parantamaan työntekijöiden ja heidän omaistensa asemaa työajan ulkopuolella sattuneissa onnettomuuksissa. Vapaa-ajan tapaturmavakuutuksen eli ns. Liinamaa-vakuutuksen voimaan saattaminen edellytti TaVL:n muuttamista. *Laki tapaturmavakuutuslain muuttamisesta* (696/68) sekä *asetus tapaturmavakuutuslain 57 §:n 3 momentissa tarkoitetusta vakuutuksesta* (697/68) ulottuivat koskemaan miltei kaikkia työssäkäyviä henkilöitä työ- tai virkasuhteen laadusta riippumatta.[29]

(2) Työntekijöiden vapaa-ajan tapaturmavakuutus jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi sosiaaliturvajärjestelyksi. Jo 1970-luvun puolivälissä työntekijöiden ja työnantajien edustajien välisissä neuvotteluissa keskusteltiin uudentyyppisestä turvamuodosta, *pakollisesta ryhmähenkivakuutuksesta.* Kun työnantajat sitoutuivat vuoden 1976 työehtosopimusneuvotteluissa suorittamaan kaikki tästä työmarkkinavakuutuksesta aiheutuneet kustannukset, voitiin uusi järjestelmä saattaa voimaan jo seuraavan vuoden alusta 1. 1. 1977 lukien.[30] Vuoden 1976 joulukuussa solmitulla sopimuksella työntekijöiden ryhmähenkivakuutuksen rinnastuva järjestelmä ulotettiin koskemaan valtion, kuntain, kuntainliittojen ja seurakuntien työntekijöitä ja heille taattiin ryhmähenkivakuutusta vastaavat etuudet saman vuoden alusta lukien. Valtion, kunnan ja seurakunnan palveluksessa olleen henkilön kuoltua maksettavasta etuudesta käytetään nimitystä *ryhmähenkivakuutusta vastaava taloudellinen tuki.*

---

[29] Vapaa-ajan tapaturmavakuutuslainsäädännön sisällöstä lähemmin *Mänttäri, E:* Työtapaturma, s. 73 ss. sekä s. 294—295.

[30] Työntekijöiden sosiaaliturva paranee. Viimeisin sopimus on nimeltään ryhmähenkivakuutus, s. 4—7.

Pakollisen ryhmähenkivakuutuksen juuret ovat Yhdysvalloissa. 1900-luvun alussa amerikkalaiset vakuutusyhtiöt alkoivat markkinoida uudentyyppistä henkivakuutusta, jolla samalla sopimuksella pyrittiin vakuuttamaan mahdollisimman suuri määrä henkilöitä. Näille vakuutuksille oli alusta pitäen leimallista se, että vakuutusmaksut saatettiin sälyttää myös työnantajien kannettaviksi. Edunsaajina olivat työntekijäin perheenjäsenet ja vakuutettuna itse työntekijät. Yhä edelleen tällä hetkellä ryhmähenkivakuutukset muodostavat suurimman osan voimassa olevista henkivakuutuksista Yhdysvalloissa. Perussyy niiden siellä saavuttamaan suureen suosioon on ollut kattavan sosiaaliturvajärjestelmän täydellinen puuttuminen. Perhe-eläketurvan puuttuminen on kompensoitava lukuisilla henkivakuutuksilla.[31] Suomeen ryhmähenkivakuutusjärjestelmä ei tullut suoraan Yhdysvalloista, vaan suomalaisen työmarkkinavakuutuksen esikuvana oli Ruotsissa vuodesta 1961 lukien voimassa ollut tjänstegrupplivförsäkring eli TGL-vakuutus.[32]

Työntekijöiden pakollinen ryhmähenkivakuutusjärjestelmä ja sitä vastaava taloudellinen tuki lepäävät osittain puutteellisen oikeudellisen sääntelyn varassa.[33] Vaikutuksiltaan pakollinen ryhmähenkivakuutus rinnastuu tästä huolimatta hyvin pitkälle lainsäädäntöön. Vakuutus tai sitä vastaava taloudellinen tuki on tarkoitettu olemaan de facto voimassa pysyvästi. Toisaalta järjestelmän voimaan tulo, voimassa olo ja sen kumoaminen ovat tärkeimmiltä osiltaan täysin riippumattomia lainsäätäjän toimenpiteistä. Sitä onkin edellä mainituista seikoista johtuen pidettävä *korporatiivisena sosiaaliturvajärjestelynä*.[34]

(3) Pakollinen ryhmähenkivakuutus on osoittautunut tehokkaaksi leskensuojamekanismiksi. Jo järjestelmän voimaan tuloa seuranneena vuonna maksettiin pelkästään yksityisellä sektorilla sen perusteella korvauksia yli 1650 edunsaajalle yhteensä 23 miljoonaa markkaa ja vuonna 1979 korvaussumma oli kohonnut jo 40 miljoonaan markkaan. Samana vuonna kunnallisen eläkelaitoksen ja valtiokonttorin maksamat korvaukset ylittivät 10 miljoonan markan rajan ja korvauksia maksettiin noin 700 edun-

---

31 *Roos, C. M:* Grupplivskyddet, s. 22—24.

32 Työntekijöiden sosiaaliturva paranee, s. 4.

33 *Vakuutussopimuslakikomitean mietintö I.* 1977:70, s. 34.

34 *Vakuutussopimuslakikomitean mietintö I.* 1977:70, s. 34 »Ryhmähenkivakuutuksille, etenkin työmarkkinavakuutuksille, ominaista on myös se, että niiden avulla voidaan *lainsäädäntötietä joustavammin* (kurs. tässä) täydentää yleistä sosiaaliturvaa».

saajalle.[35] Pakollisen ryhmähenkivakuutuksen kanavoiman etuuden ja taloudellisen tuen suuruutta kuvastaa hyvin se, että niiden nojalla maksettu keskimääräinen korvaussumma on ollut suurempi kuin yksilöllisten henkivakuutussopimusten perusteella maksetut keskimääräiset korvaukset.

A. VAKUUTUSSOPIMUKSEN SOLMIMINEN JA SOPIMUKSEN MUKAISET ETUUDET

(1) Työmarkkinavakuutukseen liittyvistä erityispiirteistään huolimatta työntekijäin ryhmähenkivakuutus on henkivakuutus. Yksityisen työmarkkinasektorin pakollista ryhmähenkivakuutusta hoitaa erityisesti sitä varten perustettu *ryhmähenkivakuutuspooli*, johon kuuluvat kaikki suomalaiset henkivakuutusyhtiöt. Kunnan tai valtion viranhaltijan tai työntekijän kuoltua suoritettava taloudellinen tuki ei perustu vakuutusjärjestelmään, eivätkä työnantajat näissä tapauksissa pääsääntöisesti vakuuta henkivakuutusyhtiöissä omia työntekijöitään. Kunnallisella sektorilla on tästä kuitenkin merkittäviä poikkeuksia. Eräissä tapauksissa kunnat, esimerkiksi Helsinki ja Tampere, ovat vakuuttaneet työntekijänsä yksityisissä henkivakuutusyhtiöissä ja joissain tapauksissa ne kantavat korvausriskin jopa aivan itsenäisesti. Valtion työntekijöille ja virkamiehille sekä kansanedustajille suorittaa ryhmähenkivakuutusta vastaavan taloudellisen tuen *valtiokonttori* ja kunnallisella toimintalohkolla puolestaan maksavana tahona on *kunnallinen eläkelaitos*.

Ryhmähenkivakuutusta vastaavan taloudellisen tuen suorittamisvelvollisuus perustuu *virka- ja työehtosopimusten sopimusmääräyksiin, valtion palveluksessa olleen henkilön kuoltua suoritettavan taloudellisen tuen myöntämisestä ja maksamisesta annettuun asetukseen* (1044/76), *kansanedustajana toimineen henkilön kuoltua suoritettavasta ryhmähenkivakuutusta vastaavasta edusta annettuun lakiin* (895/79) sekä *kunnallisen eläke-*

[35] Työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen korvaustoiminta v. 1977—1979, Valtiokonttori. Ryhmähenkivakuutusta vastaavaa taloudellista tukea koskevat hakemukset 1977—1979. Kunnallista eläkelaitosta koskevat tiedot perustuvat suullisesti saatuun informaatioon. Ks. myös *Pitkänen, P:* Tulevaisuus ei näytä synkältä, s. 6—7.

säännön 6 luvun määräyksiin.[36] Pakollisen ryhmähenkivakuutuksen suorittamisvelvollisuus perustuu aina viime kädessä *työehtosopimuksen normimääräyksiin.*

Vakuuttamisvelvollisuus

(1) Työntekijöiden ryhmähenkivakuutusta koskevan järjestelmän mukainen vakuutuksenottamisvelvollisuus on kaikilla niillä työnantajilla, jotka ovat sidottuja sellaiseen a) *työehtosopimukseen, joka sisältää sitä koskevan määräyksen* tai b) *joiden toiminta-alalla on yleiseksi katsottava valtakunnallinen työehtosopimus, joka sisältää määräykset tästä vakuutuksesta.* Ryhmähenkivakuutusta koskeva maininta on otettu poikkeuksetta kaikkiin työ- ja virkaehtosopimuksiin. Korporatiivisen sosiaaliturvajärjestelyn aukottomuus on lisäksi pyritty turvaamaan *työmarkkinajärjestöjen keskinäisin sopimuksin.*

Vakuutuksenottamisvelvollisuus koskee käytännössä kaikkia järjestäytyneitä työnantajia sekä myös sellaisia järjestäytymättömiä työnantajia, joiden toimialalla on yleinen ryhmähenkivakuutuksen ottamisvelvollisuuden sisältävä työehtosopimus. Ainoastaan niissä tapauksissa, joissa

---

36 Kysymys kunnallisen eläkelaitoksen kompetenssista hoitaa ryhmähenkivakuutuksia tuli ajankohtaiseksi vuonna 1976. Tällöin katsottiin, ettei kunnallinen eläkelaitos KVTEL:n rajoituksista johtuen ollut oikeutettu hoitamaan ryhmähenkivakuutuksia. KVTEL 3 §:n 3 momenttia muutettiin myöhemmin sen vuoksi siten, että kunnallinen eläkelaitos voi lisäeläketurvana suorittaa viranhaltijan tai työntekijän kuoltua taloudellista tukea. Ks. tästä lähemmin *Modeen, T:* Kunnallinen eläketurvajärjestelmä sekä virka- ja työehtosopimukset, s. 679—687.

KVTEL 19 §:n 1 momentin mukaan kunnallisen eläkelaitoksen jäsenyhteisö ei voi järjestää, eikä pitää voimassa virka- tai työsuhteeseen perustuvaa eläketurvaa viranhaltijoilleen ja työntekijöilleen muulla tavalla kuin KVTEL:ssa tarkoitetulla tavalla. Säännös näyttäisi turvaavan kunnalliselle eläkelaitokselle monopolin kunnallisella sektorilla olipa sitten kyseessä minkätyyppinen eläketurva tahansa. Kuitenkin *oikeuskanslerin 12. 11. 1976 tekemän päätöksen n:o 4417 mukaan* em. lainkohta »ei estä kuntaa tai kuntainliittoa järjestämästä ko. etuja viranhaltijoilleen vakuutusyhtiöiden kanssa tehdyin sopimuksin, mutta toisaalta sitä, kun sanotut edut voidaan antaa myös lisäeläketurvan muodossa, mikäli Kunnallisen eläkelaitoksen eläkesääntöä asianmukaisesti täydennetään, kunnat ja kuntainliitot voivat, niin halutessaan, hoitaan asian käyttämällä hyväksi kunnallista eläkelaitosta». Oikeuskansleri piti kuitenkin esittämäänsä tulkintoa tulkinnanvaraisena. Säännöksen ahtaampi tulkinto soisi kunnalliselle eläkelaitokselle monopoliaseman.

työnantajan toimialalla ei ole osoitettavissa yleistä valtakunnallista työehtosopimusta, jossa olisi määräykset vakuutuksen ottamisesta, työnantaja ei ole velvollinen solmimaan vakuutussopimusta.[37]

(2) Työehtosopimukseen sidottu järjestäytynyt työnantaja on velvoitettu ottamaan vakuutuksen ryhmähenkivakuutuspoolista. Poolin jäsenyhtiöiden keskinäisen sopimuksen mukaan järjestäytymättömille työnantajille myönnetään vakuutus niin ikään ainoastaan poolin kautta.[38] Työnantajalla on vakuutuksenottamisvelvollisuus, vaikka »hänen palveluksessaan ei vakuutuksenottamishetkellä olisi ainoatakaan työntekijää, jonka omaiset voivat olla edunsaajina».[39] Työnantaja ei voi rajoittaa pakollista ryhmähenkivakuutusta koskemaan vain esim. avioliitossa olevia työntekijöitään. Pakollinen ryhmähenkivakuutus hoidetaan lakisääteisen tapaturmavakuutuksen kanssa siinä yhtiössä, jossa työnantajan tapaturmavakuutus on voimassa ja sen vuoksi työnantaja ottaa yleensä vakuutuksen yht'aikaa tapaturmavakuutuksen kanssa.

Vakuutuksen laiminlyönti

(1) Vakuutuksen ottamisen laiminlyönnistä aiheutuvat seuraamukset eroavat toisistaan riippuen siitä, onko työnantaja järjestäytynyt vai ei. Jos *järjestäytynyt työnantaja* laiminlyö työehtosopimuksen normimääräyksen noudattamisen, voi työntekijöiden yhdistys nostaa työtuomioistuimessa kanteen, jossa vaaditaan vahvistettavaksi, että työnantaja on työehtosopimuksen vastaisesti jättänyt ottamatta pakollisen ryhmähenkivakuutuksen.[40] Näissä tapauksissa työtuomioistuimen kompetenssissa on määrätä TEhtoL 7 §:ssä säädetyn hyvityssakon ohella työnantajan maksettavaksi suoraan edunsaajille ryhmähenkivakuutusehtojen mukainen korvaus. Suorituskanne voidaan kohdistaa järjestäytyneeseen työnantajaan myös yleisessä alioikeudessa, ellei työnantajaa vaadita samanaikaisesti tuomittavaksi hyvityssakkoon.[41]

---

37 Työehtosopimuksen yleissitovuudesta ja *työsopimuslain* (320/70) 17 §:n tulkinnasta tarkemmin *Sarkko, K:* Työehtosopimusten määräysten oikeusvaikutukset, s. 46 ss.

38 *Työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen käsikirja,* s. 8.

39 Em. teos, s. 8.

40 Em. teos, s. 9 sekä *Sarkko, K:* em. teos, s. 188.

41 *Sarkko, K:* em. teos, s. 188.

(2) *Järjestäytymättömän työnantajan* palveluksessa olleen työntekijän oikeudenomistajan ainoaksi mahdollisuudeksi jää kanteen nostaminen yleisessä alioikeudessa. Mikäli alioikeuden tulkinnan mukaan alalla on voimassa vakuutuksen ottamista koskevan määräyksen sisältävä yleinen valtakunnallinen työehtosopimus, voi alioikeus kanteen johdosta antamassaan tuomiossa velvoittaa työnantajan maksamaan vakuutusta vastaavan summan ryhmähenkivakuutuksessa tarkoitetuille edunsaajille.[42]

Vakuutuksen ja sitä vastaavan taloudellisen tuen henkilöllinen ulottuvuus

(1) Pakollista ryhmähenkivakuutusta koskevien työntekijäin ryhmähenkivakuutusehtojen mukaan *vakuutettuja ovat kaikki ne työntekijät, joilla on ryhmähenkivakuutuksessa tarkoitettuja edunsaajia ja joille työnantaja on velvollinen järjestämään TEL:n tai muun sitä vastaavan eläkelain mukaisen eläketurvan.* Vakuutuksen piiriin eivät siten kuulu MYEL:n ja YEL:n alaiset yrittäjät, sillä vakuuttamisvelvollisuus koskee vain heidän palveluksessaan olevia työntekijöitä.

Muilla kuin LEL-aloilla työskentelevien henkilöiden kohdalla noudatetaan yleisesti kolmen kuukauden odotusaikaa.[43] Jos henkilön tekemä työ on tarkoitettu tilapäiseksi tai määräaikaiseksi, kuuluu hän pakollisen ryhmähenkivakuutuksen vakuutettavien piiriin vasta silloin, kun hänen työsuhteensa on kestänyt kolme kuukautta. Kolmen kuukauden odotusajasta riippumatta työntekijä tulee vakuutusturvan piiriin aina silloin, kun hänellä on vuoden mittaisena ajanjaksona ollut kyseiselle alalle tyypillisiä työsuhteita vähintään kuuden kuukauden ajan.

(2) Mikäli henkilö työskentelee puolestaan LEL-aloilla, kuuluu hän pakollisen ryhmähenkivakuutuksen vakuutettavien piiriin aina silloin, kun hänellä on ollut viimeisen työsuhteen päättymistä edeltäneen vuoden aikana rekisteröityjä ansioita vähintään LEL:ssa tarkoitettu määrä ja näitä ansioita on rekisteröity vähintään kuudelta kuukaudelta. Työssäolokuukaudeksi lasketaan tällöin yleisten ryhmähenkivakuutusehtojen mukaan myös sellainen kuukausi, jolta työntekijä on saanut *valtakunnallisista työttömyyskassoista annetun lain* (125/34) mukaista päiväavustusta.

---

42 *Sarkko, K:* em. teos, s. 130 sekä s. 193.

43 Odotusajan käsitteestä ks. edellä jaksoa III, jossa käsitellään palvelusajan pituuden laskemista koskevia normeja ja niiden vaikutusta perhe-eläkkeeseen.

Yleisten vakuutusehtojen mukaan LEL-aloilla pääasiallisen elantonsa ansaitseva työntekijä, jonka työsopimus on voimassa toistaiseksi, kuuluu vakuutuksen piiriin ansaittuaan tässä työsuhteessa puolet LEL 7 §:n 1 momentissa tarkoitetusta markkamäärästä. Valtion virkaehtosopimuksen ja kunnallisen eläkesäännön mukaan noudatetaan lyhytaikaisissa työ- ja virkasuhteissa vastaavan sisältöisiä määräyksiä.

Edunsaajamääräys

(1) Pakollista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen ja KES 6 luvun mukaan vakuutussummaan tai sitä vastaavaan taloudelliseen tukeen ovat *ensisijaisina edunsaajina* oikeutettuja *edunjättäjän leski* ja *alle 18-vuotiaat lapset kasvattilapset mukaanluettuina.* Leskeksi jääneen henkilön biologisilla erityisominaisuuksilla ei ole vaikutusta hänen oikeuteensa saada mainittua korvausta. Oikeus vakuutussummaan tai siihen rinnastuvaan tukeen ratkaistaan *muodollisilla perusteilla.* Siten asumuserotuomio eikä vireillä oleva avioerooikeudenkäynti riistä leskeltä hänen oikeuttaan vakuutusmäärään tai sitä vastaavaan taloudelliseen tukeen.

(2) *Toissijaisista edunsaajista* on yhteneviä määräyksiä sekä KES:ssä että yleisissä vakuutusehdoissa. Niiden mukaan toissijaisia edunsaajia ovat ne 18 vuotta täyttäneet lapset ja vanhemmat sekä kasvattivanhemmat, joiden työkyky ja varallisuus ovat niin vähäiset, että he ovat elatukseensa nähden huomattavasti olleet riippuvaisia edunjättäjästä. Riippuvuussuhdetta pyritään selvittämään kirjallisen näytön avulla. Niinpä pakollista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan toissijaisten edunsaajien oikeudesta vakuutussummaan on »tarvittaessa» toimitettava *sosiaalilautakunnan antama selvitys* korvaushakemuksen yhteydessä. Käytännössä »tarvittaessa» merkitsee samaa kuin »aina».[44] Toissijaisten edunsaajien taloudellinen riippuvuus edunjättäjästä on määritelty samalla tavoin kuin TaVL:n 6 §:n 2-kohdassa. Sen vuoksi toissijaisen edunsaajan ja edunjättäjän välillä vallinneesta taloudellisesta riippuvuudesta on pyydetty myös *tapaturma-asiain korvauslautakunnan lausunto,* joka ei kuitenkaan sido ryhmähenkivakuutuspoolia sen tehdessään lopullista ratkaisua.[45]

[44] Haastattelutieto toiminnanjohtaja Paavo Pitkäseltä keväällä 1980.

[45] *Työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen käsikirja,* s. 40.

Toissijaisille edunsaajille on asetettu ryhmähenkivakuutusehdoissa niin tiukat vaatimukset, että heidän oikeutensa vakuutusmäärään voi aktualisoitua vain harvoin. Suurin osa ryhmähenkivakuutuspoolin ja kunnallisen eläkelaitoksen hylkäämistä korvaushakemuksista perustuukin toissijaisia edunsaajia koskevien vakuutus- ja korvausehtojen sananmukaiseen ja tiukkaan tulkintaan.

(3) Kansanedustajana toimineen henkilön kuoltua suoritettavasta ryhmähenkivakuutusta vastaavasta edusta annetun lain ja valtion virkamiehen kuoltua suoritettavasta ryhmähenkivakuutusta vastaavasta edusta allekirjoitetun virkaehtosopimuksen mukaan taloudellisen tuen edunsaajina ovat *edunjättäjän omaiset.* Kansanedustajia koskevan lain mukaan tukea suoritetaan kansanedustajien jälkeen niillä perusteilla, jotka kulloinkin ovat voimassa ryhmähenkivakuutusta koskevassa valtion virkaehtosopimuksessa.

Käsitteelle omaiset annetaan valtion virkaehtosopimuksessa erityismerkitys, joka *poikkeaa* sille VSL:ssa annetusta merkityksestä. Virkaehtosopimuksen mukaan *käsitettä omaiset on tulkittava samalla tavalla kuin pakollista ryhmähenkivakuutusta koskevissa yleisissä vakuutusehdoissa.* Sen mukaan omaiset jakaantuvat ensisijaisiin edunsaajiin ja toissijaisiin edunsaajiin, joista jälkimmäisillä ainoastaan poikkeustapauksessa on oikeus vakuutusmäärään. Ryhmähenkivakuutuksen ja taloudellisen tuen edunsaajia koskevat sopimusehdot ovat tyhjentäviä. Pakollista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan on nimenomaisesti *kielletty muuttamasta edunsaajamääräystä.*

Vakuutusmäärän ja taloudellisen tuen suuruus

(1) Työntekijäin ryhmähenkivakuutus on vakuutustyypiltään ns. riskihenkivakuutus. Maksettava vakuutusmäärä ja sitä vastaava taloudellinen tuki ovat sidoksissa edunjättäjän ikään onnettomuushetkellä. Vakuutussumma kuten myös sitä vastaava taloudellinen tuki muodostuvat a) *perussummasta,* b) *lapsikorotuksesta* ja c) *tapaturmakorotuksesta.* Leskellä on aina oikeus perussummaan edunjättäjän kuollessa. Vakuutussummaan lisätään lapsikorotus jokaisesta vakuutetulta jääneestä edunsaajana olevasta lapsesta. Vakuutetun kuoltua tapaturmaisesti lisätään perussumman ja lapsikorotuksen yhteissummaan 50 %:n suuruinen tapaturmakorotus.

Suurin mahdollinen perussumma on 1. 1. 1982 voimaan tulleiden ehtojen mukaan 35 190 markkaa. Jos edunjättäjä kuolee esim. liikenneonnettomuudessa, korotetaan tätä summaa 17 585 markalla ja leskelle maksetaan korvauksena siten 52 775 markkaa. Lapsikorotuksen suuruus on samojen ehtojen mukaan 9 400 markkaa ja sen tapaturmakorotus 4 700 markkaa. Vuonna 1979 leskille maksetun perussumman keskimääräinen suuruus oli noin 13 700 markkaa.[46]

(2) Leskellä ja muilla edunsaajilla on oikeus vakuutusmäärään tai taloudelliseen tukeen *ainoastaan yhden järjestelmän perusteella,* vaikka edun-

Taulukko n:o 10. Pakollisen ryhmähenkivakuutussumman ja taloudellisen tuen suuruus 1. 1. 1982

Vakuutetun ikä kuolinhetkellä	Perussumma, kun viimeinen vakuutuksen piiriin kuulunut työ- tai virkasuhde on päättynyt				
	1. 1. 1982 tai myöh.	vuonna 1981	vuonna 1980	vuonna 1979	vuonna 1978 tai 1977
—40	35 190	31 360	28 000	23 000	18 000
41	33 690	30 020	26 800	21 965	17 190
42	32 170	28 670	25 600	20 930	16 380
43	30 670	27 330	24 400	19 895	15 570
44	29 150	25 980	23 200	18 860	14 760
45	27 650	24 640	22 000	17 825	13 950
46	26 150	23 300	20 800	16 790	13 140
47	24 630	21 950	19 600	15 755	12 330
48	23 130	20 610	18 400	14 720	11 520
49	21 690	19 260	17 200	13 685	10 710
50	20 110	17 920	16 000	12 650	9 900
51	18 610	16 580	14 800	11 615	9 090
52	17 090	15 230	13 600	10 580	8 280
53	15 590	13 890	12 400	9 545	7 470
54	14 070	12 540	11 200	8 510	6 660
55	12 570	11 200	10 000	7 475	5 850
56	11 070	9 860	8 800	6 440	5 040
57	9 550	8 510	7 600	5 405	4 230
58	8 050	7 170	6 400	4 370	3 420
59	6 530	5 820	5 200	3 335	2 610
60—	5 030	4 480	4 000	2 300	1 800

[46] *Työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen korvaustoiminta* 1979, s. 1.

jättäjä olisikin ollut samanaikaisesti useammassa työsuhteessa. Korvaus maksetaan *kuolinsyystä riippumatta* ja sen vuoksi edunsaajilla on oikeus vakuutussummaan myös niissä tapauksissa, joissa vakuutuksenantaja voi kieltäytyä maksamasta korvausta yksityisen henkivakuutuksen perusteella. Leskellä on siten oikeus perussummaan, vaikka edunjättäjä olisikin tehnyt itsemurhan.

Edellisellä sivulla olevaan taulukkoon on koottuna pakollista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen ja sitä vastaavan taloudellisen tuen mukaisen korvaussumman suuruus 1. 1. 1982 voimassa olleiden ehtojen mukaan.

Pakolliseen ryhmähenkivakuutukseen sisältyvä lapsikorotus on 9 400 markkaa, jos viimeinen vakuutuksen piiriin kuulunut työ- tai virkasuhde on päättynyt 1. 1. 1982 tai myöhemmin. Lapsikorotuksen määrä alenee aina 2 250 markkaan saakka, jos vakuutuksen piiriin kuulunut työ- tai virkasuhde on päättynyt vuonna 1978 tai 1977. Jos edunsaajina on ainoastaan lapsia, ei lapsikorotusta makseta ensimmäisen lapsen osalta. Vakuutetun kuoltua tapaturmaisesti korotetaan perussummaa lapsikorotuksineen 50 %:lla.

B. KORVAUSVELVOLLISUUDEN AJALLINEN ULOTTUVUUS

Vastuun alkaminen

(1) Pakollista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen mukaan *vakuutuksenantajan* vastuu alkaa siitä ajankohdasta, jolloin vakuutusta hoitava yhtiö tai sen asiamies on vastaanottanut vakuutushakemuksen, ellei muusta vastuun alkamisajankohdasta ole sovittu. *Työnantajan vastuu* saattaa kuitenkin alkaa jo tätä ajankohtaa aikaisemmin, sillä työnantajan vastuu alkaa työ- tai virkaehtosopimuksen voimaan tulemisesta. Osapuolet voivat kuitenkin vapaasti disponoida työehtosopimuksen voimaan astumisesta, mutta »ellei muusta ole sovittu, tulee työehtosopimus *voimaan sopimuksen solmimisesta*».[47] Käytännössä on sen vuoksi mahdollinen tilanne, jossa työehtosopimukseen sidottu työnantaja ei ole ehtinyt ottaa työehtosopimuksen normimääräyksen mukaista ryh-

47 *Sarkko, K:* em. teos, s. 38.

mähenkivakuutusta kuolemantapauksen sattuessa. Kuten edellä on jo todettu, voidaan suorituskanne näissä tapauksissa kohdistaa suoraan työnantajaan ja hänet voidaan velvoittaa suorittamaan vakuutusehtojen mukainen vakuutussumma työntekijänsä edunsaajalle.

(2) Työnantajan palveluksessa olevien *työntekijöiden lukumäärä* vaihtelee työehtosopimuksen voimassa oloaikana muuttoliikkeen, työttömyyden, eläkkeelle siirtymisen yms. syiden takia. Työnantajan ei kuitenkaan tarvitse yksilöidä työntekijöitään vakuutushakemuksessaan sillä uhalla, että työnantaja itse vastaa vahinkotapahtumasta. Pakollinen ryhmähenkivakuutus tulee vakuutusehtojen mukaisena voimaan vakuutushakemuksen jättämisestä ja se koskee *kaikkia työnantajan palveluksessa silloin olevia ja sopimuskauden aikana työnantajan palvelukseen tulevia työntekijöitä*. Vakuutusmaksu määrätään työntekijöiden työpalkkojen yhteenlasketun määrän perusteella. Vakuutusmaksun suorittamisperusteet vahvistaa sosiaali- ja terveysministeriö.

Vastuun päättyminen

(1) Pakollista ryhmähenkivakuutusta koskeva sopimus solmitaan yleisten vakuutusehtojen mukaan *aina kalenterivuodeksi* tai *kuluvan ja sitä seuraavan kalenterivuoden loppuun*. Vakuutussopimuskausi ei siten ole yhtenevä työehtosopimuskauden kanssa. Ryhmähenkivakuutus jatkuu vuoden kerrallaan, ellei vakuutuskirjassa ole voimassa olosta muun sisältöistä lausumaa. Vakuutuksenottajalla on kuitenkin oikeus irtisanoa vakuutus kuukautta ennen vakuutuskauden päättymistä. Valtion virkamiesten ryhmähenkivakuutusta vastaavaa etua koskevan virkaehtosopimuksen mukaan ko. sopimus on voimassa toistaiseksi yhden kuukauden irtisanomisajoin.

Yksityisellä sektorilla kansalaisten sosiaaliturva on eräässä tapauksessa asetettu ratkaisevasti riippumaan työnantajan maksukyvystä. Jos vakuutuksenottaja todetaan vakuutusmaksua ulosmittauksella perittäessä varattomaksi tai jos työnantajan oleskelupaikka on täytäntöönpanoviranomaisille tuntematon, lakkaa pakollinen ryhmähenkivakuutus yleisten vakuutusehtojen mukaan ilman irtisanomista kulumassa olevan vakuutuskauden päättyessä.

(2) Edunsaajiksi nimetyillä henkilöillä on oikeus vakuutussummaan ensinnäkin aina silloin, kun edunjättäjä kuolee työ- tai virkasuhteen

aikana. Tätä edunsaajien perusoikeutta on laajennettu *jälkikarenssisäännöstöllä.*[48] Jos työ- tai virkasuhde päättyy vakuutusaikana tai vakuutus päättyy muun syyn kuin vakuutuksenottajan eli työnantajan suorittaman irtisanomisen johdosta, säilyy työntekijä pakollista ryhmähenkivakuutusta koskevien yleisten vakuutusehtojen ja taloudellista tukea koskevien säännösten mukaan vakuutettuna *työsuhteen tai virkasuhteen päättymispäivästä lukien vielä kolme vuotta.* Jälkikarenssiajan pituus on *viisi vuotta,* jos 1. 1. 1981 tai myöhemmin päättynyt työsuhde on päättynyt *täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle* siirtymisen vuoksi. Karenssiajan hyväksilukemista on eräissä tapauksissa rajoitettu. Työntekijän omaisille ei suoriteta ryhmähenkivakuutusehtojen mukaista korvausta tai sitä vastaavaa taloudellista tukea, jos *työsuhde on päättynyt ja henkilö on täyttänyt 65 vuotta.* Työntekijä tai viranhaltija ei myöskään kuulu pakollisen ryhmähenkivakuutuksen tai sitä vastaavan edun piiriin siirryttyään *vanhuuseläkkeelle.*

Osittain juuri sitä syystä, että jälkikarenssisäännöstö laajentaa vakuutetun edunsaajien oikeutta vakuutusmäärään, jää vuosittain aina lukuisia vakuutusmääriä suorittamatta.[49] Valtion ryhmähenkivakuutusta koskevan virkaehtosopimuksen mukaan edunsaaja menettää oikeutensa taloudelliseen tukeen lopullisesti, jos hän ei ole hakenut tukea viiden vuoden kuluessa sen kalenterivuoden päättyessä, jonka aikana edunjättäjä on kuollut.

Henkivakuutuksen merkitys lesken taloudellisen turvallisuuden kannalta

(1) Lakisääteisen sosiaaliturvan kehittymisen vuoksi henkivakuutuksella ei yleisenä suojamekanismina ole enää samaa merkitystä kuin sillä oli vielä muutama vuosikymmen sitten. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että se olisi kokonaisuudessaan muuttunut tarpeettomaksi suojamuodoksi.[50] *Henkivakuutus on erityisen tärkeä miespuolisen lesken taloudel-*

48 Jälkikarenssisäännöstöä on käsitelty laajemmin ansioperusteisen perheeläketurvan yhteydessä edellä jaksossa IV.

49 Korvaukseen oikeutettuja haetaan kirjeitse. Vakuutussanomat 1978, n:o 7, s. 15.

50 Henkivakuutuksesta onkin sanottu, että se on »kehittyneen yhteiskunnan elintasohyödyke». Ks. *Koukonen, R — Kerppola, K — Ketola, H — Koskinen, S — Saari, P:* Henkivakuutus, s. 70.

lisen aseman turvaajana. Niin kauan kuin osa perhe-eläkelainsäädäntöä syrjii henkilöitä sukupuolen perusteella, on syytä suojata miesleskiä henkivakuutussopimusten avulla. Vakuutuskäytäntöä koskevat selvitykset eivät kuitenkaan osoita sitä, että tämä seikka olisi tiedostettu kansalaisten keskuudessa, sillä vain hyvin vähäisellä osalla naisia on kuollessaan voimassa henkivakuutus.

Talouskohtaisen sosiaaliturvan kannalta paras vaihtoehto eri vakuutusmuodoista on riskihenkivakuutus, joka on suurimmillaan silloin kun edunjättäjä ja useimmiten myös edunsaaja ovat nuoria henkilöitä. Näissä tilanteissa on juuri tarvetta sellaiseen taloudelliseen tukeen, jonka turvin miesleski kykenee suoriutumaan vaimonsa kuoleman jälkeen perheensä elättämisestä ja vielä useimmiten jäljellä olevien opinto- ja asuntolainojen maksamisesta.

(2) Sitä vastoin henkivakuutuksella ei ole taloudellisen turvallisuuden kannalta olennaista merkitystä niissä tapauksissa, joissa edunjättäjä on jo saavuttanut keski-iän tai on sitä vanhempi. Riskihenkivakuutuksen perusteella suoritettava vakuutussumma alenee nopeasti vakuutetun vanhentumisen myötä. Ainoastaan hyvin suurille vakuutusmaksuille rakentuva säästöhenkivakuutus voisi näissä tapauksissa tuottaa perheelle sen tarvitsemaa lisäturvaa perheen huoltajan kuoleman aiheuttamassa uudessa elämäntilanteessa. Viimeksi mainittu vaihtoehto on kuitenkin useimmissa tapauksissa epärealistinen, sillä perheen käytettävissä olevista tuloista vain aniharvoin liikenee suuria summia säästöhenkivakuutuksen kartuttamiseen.

VI HAUTAUSAVUSTUS

(1) Hautausavustus kanavoi leskelle rakenteellisesti samantyyppistä taloudellista turvaa kuin henkivakuutus. Erityyppiset *toistuvaistulona maksettavat etuudet* turvaavat pysyvien perustarpeiden tyydyttämismahdollisuudet, kun taas *kertasummaiset etuudet* auttavat selviytymään uuden elämäntilanteen aiheuttamista erityiskustannuksista. Hautausavustus oli alun perin vaatimaton ja nimenomaan vainajan hautaamisesta aiheutuneiden kustannusten peittämiseen tarkoitettu taloudellinen etuus. Siten se vain välillisesti oli ja yhä edelleenkin on leskelle sosiaaliturvaa tuottava etuus: jos leski saa hautausavustuksen, voi hän käyttää jäämistövarallisuuden ja oman omaisuutensa itsensä eteen.

(2) Järjestäytyneen ammattityöväestön keskuudessa tunnettiin syvää huolta leskien toimeentulosta jo paljon ennen kuin ansioperusteisesta perhe-eläkejärjestelmästä osattiin uneksiakaan. Ensimmäiset leskien avustuskassat perustettiin keskiajalla ammattikuntalaitoksen yhteyteen ja kassajärjestelmä vakiinnutettiin yleisissä ammattikuntaohjesäännöissä vuosina 1669 ja 1720. Esimerkiksi Ruotsin ja Suomen käsityöläisten ammattisäännössä vuodelta 1720 säädettiin, että leskellä oli oikeus saada hautausapua mestarin kuollessa ammattilaatikosta ja myös oikeus jatkaa edesmenneen puolisonsa elinkeinon harjoittamista niin kauan kun pysyy naimatonna.[1] Ammattisäännössä yhdistyivät toisiinsa oikeus kertasummaiseen avustukseen ja oikeus ammatinharjoittamisesta saatuun toistuvaistuloon.

Miehensä elinkeinoa jatkaneiden porvarisleskien osuus koko porvaristosta kasvoi 1800-luvun kuluessa. Helsingissä näiden »elinkeinonjatkajien» osuus oli vuonna 1810 vain 2 prosenttia, mutta vuoteen 1870 mennessä se oli kasvanut jo 22 prosenttiin.[2] Hautausavustusjärjestelmä muo-

---

1 Den 27. Juni 1720. Ordning och Stå för Handwärckare i Swerige och i Finland X art X: 13, 16.

2 *Jallinoja, R:* Miehet ja naiset, s. 224.

dostui vähitellen riippumattomaksi ammattikuntalaitoksesta ja erilaiset hautausavustuskassat vain lisäsivät suosiotaan ammattikuntalaitoksen lakkauttamisen jälkeen.

Yleisin kassatyyppi 1800-luvulla olivat »tehtaanisien patriarkaalisesta harrastuksesta perustamat *tehtaankassat*».[3] Niiden rinnalle kasvoi 1870-luvulla voimakas työväenliikkeeseen sidoksissa ollut kassaorganisaatio. Tehtaankassojen ja *työväen kassojen* ohella oli edelleen olemassa *ammattikassoja* ja *käsityöläiskassoja*. Eri kassojen toiminta ei ollut toistensa kanssa yhdenmukaista, minkä vuoksi leskille maksettavien etuuksien määrä vaihteli suuresti. Kassojen suorittamien leskeneläkkeiden suuruuden määräytymisperusteita ei oltu vahvistettu niiden säännöissä ja leskille saatettiin antaa hautausapu kirstuna ja vaatteina. Hautausapukassojen hajanaista toimintaa pyrittiinkin yhdenmukaistamaan vuonna 1897 annetulla asetuksella *työntekijäin apukassoista*.

Kuluvalla vuosisadalla hautausavustussäännöstö on liitetty useasti osaksi lakisääteistä sosiaaliturvaa. Sen vuoksi hautausavustusetuuden piiriin on tullut yhä useampi leski. Merkittävä osa hautausavustuksista on kuitenkin yhä edelleen jäänyt erilaisten kassojen hoidettavaksi. *Hautausavustuksen suuruus voi vaihdella parin tuhannen ja kolmenkymmenen tuhannen markan välillä* ja se voi siten olla jopa kaksi kertaa suurempi kuin lesken henkivakuutuksen nojalla keskimäärin saama vakuutusmäärä. Valtaosassa kaikkia tapauksia hautausavustus peittää useimmiten vain osan vainajan hautaamisesta aiheutuneista kustannuksista, jotka leski muutoin joutuisi rahoittamaan perhe-eläkkeestään, jäämistövarallisuudesta tai omasta omaisuudestaan. Koruttomatkin hautajaiset maksavat tänä päivänä noin 5 000 markkaa.[3]

1. AVUSTUSKASSOJEN MAKSAMA HAUTAUSAPU

(1) Avustuskassana pidetään *avustuskassalain* (471/42) 1 §:n mukaan mm. sellaista laitosta, joka vakuutusliikettä harjoittamatta suorittaa jäsenensä kuoltua kertakaikkista hautausavustusta tai muuta avustusta

[3] *Kuusi, E:* Sosialipolitiikka, s. 730. Ks. myös *Ramsay, A:* Työntekijäin apukassoista, s. 7.

[3] Hautaustoimisto *Mikko Monosen* arvio keväällä 1982 hautauskustannuksista.

sille suoritettavia maksuja vastaan. Toiminnan tulee ensinnäkin erota ja se myös käytännössä eroaa vakuutusliikkeen harjoittamisesta siinä, että avustuskassan jäsen eli »avustuksenottaja» *ei voi disponoida siitä, kenellä on oikeus hänen jälkeensä maksettavaan hautausavustukseen,* vaan siitä on häntä sitovat määräykset avustuskassan säännöissä. Toisaalta avustuskassan *tarkoituksena ei ole tuottaa voittoa.* Avustuskassalle suoritettava maksu tulee määrätä siten, että se peittää kassalle asetetun vastuun ja kassan hoidosta aiheutuneet kohtuulliset kustannukset. Työnantajat voivat lisäksi suorittaa kassalle kannatusmaksuja. Avustuskassatoiminta on monopolisoitu laissa tarkoitetuille kassoille. AvustuskassaL 1 §:n 3 momentin mukaan laki ei kuitenkaan koske sellaista yhdistystä, joka varsinaisen toimintansa ohella antaa jäsenilleen hautausavustusta keräämättä tätä tarkoitusta varten erityisiä maksuja. Tällaista toimintaa harjoittaa ainakin *vapaamuurariveljeskunta.*

(2) Avustuskassoja on kolmentyyppisiä. Yleisin kassatyyppi on *sairauskassa.* Vuonna 1972 sairauskassoja oli 226 ja niissä jäseniä yhteensä noin 210 000. *Eläkekassoja* oli samana vuonna 35 ja niiden yhteinen jäsenmäärä ylitti 110 000 henkilön rajan. Pelkkiä *hautaus- ja eroavustuskassoja* oli kassoista vähiten eli 25 ja niiden jäsenten lukumäärä oli noin 52 000 henkeä.[4] Avustuskassojen sääntöjen mukaan jäsenen kuoltua on yleensä mahdollista suorittaa hautausapua. Eloonjääneen puolison sukupuolella ei ole merkitystä arvioitaessa hänen oikeuttaan hautausapuun.

Kun jokaisen kassan säännöistä päätetään itsenäisesti kassankokouksessa, saattavat hautausavustusta koskevat määräyksen vaihdella huomattavasti toisistaan. Erityisesti sääntökirjavuus koskee *hautausavustuksen suuruuden määräytymistapaa* ja *edunsaajamääräystä.* Hautausavustuksen suuruus voi olla sidottu edunjättäjän ansioihin siten, että hautausapu on yksi, kaksi tai kolme kertaa kuukausiansioiden määrä. Usein hautausapu voi olla määritetty myös markkamääräisesti tai sen suuruus on ilmoitettu kuukausiansioiden ja markkamäärän yhdistelmänä. Ensisijaisena edunsaajana on useimmiten kassojen säännöissä mainittu *eloonjäänyt aviopuoliso.* Näin ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla asianlaita. Ensisijaisena edunsaajana voi olla myös edunjättäjän kuolinpesä, hänen veljensä tai sisarensa tai vanhempansa tai se henkilö, joka on tosiasiallisesti vastannut vainajan hautaamisesta aiheutuneista kustannuksista.[5]

---

[4] *Simoinen, O:* Avustuskassojen yhdistys 1943—1973, s. 83. Ks. myös *Pentikäinen, T:* em. teos, s. 83 ja 169 ss.

[5] Toiminnanjohtaja *Olli Simoisen* haastattelu keväällä 1980.

(3) Sairauskassojen maksamat hautausavut ovat olleet keskimäärin alhaisempia kuin muiden avustuskassojen maksamat hautausavut. Vuonna 1978 sairauskassat maksoivat hautausavustusta 1 159 tapauksessa yhteensä 1,5 miljoonaa markkaa. Sairauskassojen maksama keskimääräinen hautausavustus oli siten *noin 1 290 markkaa.* Hautaus- ja eroavustuskassat maksoivat mainittuna tilastovuonna avustuksia 470 tapauksessa ja korvaussumma oli yhteensä 900 000 markkaa. Hautaus- ja eroavustuskassojen maksaman hautausavustuksen keskimääräinen suuruus oli siten *noin 1 920 markkaa* kuolintapausta kohden.

Eläkekassat maksoivat suurimmat kassaperusteiset hautausavustukset vuonna 1978. Hautausavustuksia maksettiin leskille yhteensä 1,6 miljoonaa markkaa 189 tapauksessa. *Avustuksen keskimääräinen suuruus nousi lähelle 8 500 markkaa ja saattoi yksittäistapauksessa ylittää jopa 30 000 markkaa.* Yhteensä kassaperusteisia hautausavustuksia suoritettiin mainittuna tilastovuonna ensisijaisille ja toissijaisille edunsaajille noin 4 miljoonaa markkaa.[6] Kassojen maksamia hautausapuja ei ole sidottu elinkustannusindeksiin, vaan avustuksen korottamisesta päätetään kassan sääntöjä muuttamalla.

2. ELÄKESÄÄTIÖIDEN MAKSAMAT HAUTAUSAVUT

(1) Eläkesäätiöllä tarkoitetaan *eläkesäätiölaissa* (469/55) sellaista työnantajan perustamaa säätiötä, jonka tarkoituksena on mm. eläkkeiden ja hautausavustusten maksaminen työntekijöille ja heidän omaisilleen. Eläkesäätiöistä aiheutuneet kustannukset suorittaa *yksin työnantaja* ja sen vuoksi työntekijöiden ei tarvitse suorittaa eläkesäätiölle maksuja ollakseen oikeutettuja säätiön säännöissä tarkoitettuihin etuuksiin. *Sosiaali- ja terveysministeriön laatimien eläkesäätiön mallisääntöjen mukaan* eläkesäätiö voi suorittaa hautausavustuksena eläkesäätiön toimipiiriin kuuluvan henkilön kuoltua eläkkeen perustana olevan kuukausipalkkansa kaksinkertaisen määrän tai jos edunjättäjä oli jo eläkkeellä, hänen kuukausieläkkeensä kaksinkertaisen määrän.[7] Samojen mallisääntöjen mukaan hautausavustus maksetaan *puolisolle tämän sukupuolesta riip-*

[6] Sosiaali- ja terveysministeriön vakuutusosaston keväällä 1980 antama tieto.

[7] Sosiaali- ja terveysministeriö 27. 6. 1975. Kirje N:o 20390/958/75.

pumatta, mikäli edunjättäjä kuollessaan oli avioliitossa. Toissijaisina edunsaajina avustukseen ovat oikeutettuja edunjättäjän lapset ja heidän jälkeensä edunjättäjän vanhemmat. Vasta jos edellä mainittuja luonnollisia edunsaajia ei ole, suoritetaan hautausavustus kuolinpesälle.

(2) Eläkesäätiö ei ole kuitenkaan juridisesti velvollinen laatimaan omia sääntöjään yhdenmukaiseksi mallisääntöjen kanssa. Sen vuoksi osassa eläkesäätiöitä ei suoriteta lainkaan hautausavustusta ja monissa säätiöissä sitä koskevat määräykset poikkeavat olennaisesti toisistaan. Vuonna 1975 tehdyn tutkimuksen mukaan *hautausavustuksen suuruus oli yleisimmin sidottu eläkkeen perustana olevaan yhden kuukauden palkkaan tai eläkkeeseen.* Käytännössä tavallisia olivat myös hautausavustusta koskevat markkamääräiset maininnat selvityksen kohteena olleissa säännöissä. Vain aniharvoin leskellä oli tutkimuksen mukaan oikeus sellaiseen hautausavustukseen, jonka suuruus oli sidottu kahden tai kolmen kuukauden eläkkeen perustana olleeseen palkkaan.[8]

Vuonna 1978 eläkesäätiöt maksoivat hautausapua leskille ja muille edunsaajille yhteensä noin 2,5 miljoonaa markkaa. Edunsaajia oli tilastovuonna 724 ja avustuksen suuruus kuolintapauksessa keskimäärin 3 440 markkaa.[9] Eläkesäätiön säännöissä ei hautausavustuksen suuruutta ole tavallisesti sidottu elinkustannusten aiheuttamaan nousuun, vaan sen suuruudesta päätetään säätiön sääntöjä muuttamalla samalla tavoin kuin avustuskassan maksaman hautausavustuksen suuruuden korottamisestakin.

---

8 *Tilastotietoja 148 lisäetuja myöntävän eläkesäätiön säännöistä 14. 4. 1975.* Eläkesäätiöiden yhdistys. Helsinki 1975.

9 Sosiaali- ja terveysministeriön vakuutusosaston keväällä 1980 antama tieto. — Varsinaisten eläkesäätiöiden lisäksi monet *säätiölaissa* (109/30) tarkoitetut säätiöt avustavat leskiä. Oman erityisryhmänsä näiden joukossa muodostavat *huoltosäätiöt.* Vuonna 1977 julkistetun selvityksen mukaan oli olemassa 18 sellaista huoltosäätiötä, joiden tarkoituksena oli myöntää leskille avustuksia. Suurin osa huoltosäätiöistä keskittyi sankarivainajien leskien avustamiseen. Näiden joukossa on varakkaita säätiöitä kuten *Vapaussoturien huoltosäätiö* ja myös vähäisiä säätiöitä, kuten *Tornbergin säätiö,* jonka tarkoituksena on jakaa avustuksia mm. Viron vapaussotaan Pohjan Poikain rykmentissä osallistuneiden vapaussotureiden leskille. Osa säätiöistä on erikoistunut merimiesten leskien avustamiseen, kuten esimerkiksi ahvenanmaalaiset *Erkisonin huoltosäätiöt.* Huoltosäätiöiden ohella eräät muutkin säätiöt harrastavat leskien avustamista. Esimerkiksi *Suomen Asianajajaliiton säätiö* jakaa vuosittain avustuksia asianajajana toimineiden henkilöiden leskille. Ks. säätiöiden toiminnasta ja niiden maksamien avustusten suuruudesta lähemmin *Ilmanen, M — Kotuniemi, R:* Säätiöhakemisto, s. 270 ss.

3. PERHE- JA HUOLTOELÄKKEISIIN KYTKETTY HAUTAUSAPU

(1) VahKorvL:n 5 luvun 3 §:n mukaan surmansa saaneen henkilön *hautauskulut* ja *muut hautaamiseen liittyvät kustannukset* on periaatteessa korvattava. Sekä miesleskellä että naisleskellä on aina oikeus hautausavustukseen niissä tapauksissa, joissa VahKorvL toimii korvausperusteisen perhe-eläkkeen mittaamisnormistona. Esimerkiksi liikennevakuutusyhtiöt maksoivat vuonna 1978 avustuksia ensisijaisille ja toissijaisille edunsaajille lähes 2 miljoonaa markkaa.[10] Rikosvahinkojen korvaamisesta annetun lain 6 §:n mukaan on niin ikään suoritettava *kohtuullinen korvaus* hautauskuluista. Säännöstä on tapaturmavirastossa tulkittu siten, että leskelle on maksettu hautausapuna noin 6 000 markkaa, vaikka hänelle ei olisikaan voitu vahvistaa perhe-eläkettä.[11]

(2) VahKorvL:ssa ei ole täsmällisesti määritetty hautausavustuksen suuruutta, vaan sen määrä on jätetty yksittäistapauksessa tuomioistuimen harkintaan. Liikennevahinkolautakuntakaan ei ole tilannetta varten vahvistanut ohjesisältöistä normia, vaan se ratkaisee kysymyksen hautajaiskulujen suuruudesta kussakin tapauksessa erikseen esitettyjen laskujen perusteella. Lvltk:n omaksuman käytännön mukaan hautajaiskulujen määrä vaihtelee 5 000 ja 10 000 markan välillä.

Hautausavun suuruutta koskevan normin tulkinnallisesta väljyydestä on selvää haittaa. Juridista asiantuntemusta vailla olevat edunsaajat eivät useinkaan tiedä mahdollisuudestaan saada korvausta hautajaiskuluista ja mikäli he ovat sellaisesta tiedosta sattumalta tulleet osallisiksi, he eivät kykene yksilöimään laskuaan riittävän selvästi. Sen vuoksi *Routamon* tekemää ehdotusta siitä, että hautausavustuskorvaus tulisi vastaisuudessa standardisoida kaikille samansuuruiseksi, on pidettävä terveen järjen ilmauksena.[12]

(3) Korvausperusteisia huoltoeläkkeitä koskevissa normistoissa hautausavustuksen määrä on säännöstön sisällä yhtenäistetty. Jos tapaturman

---

10 SVT XXII: 84, s. 170.

11 Tapaturmaviraston rikosvahinko-osaston ylimääräisen osastopäällikön *Olavi Räikän* 22. 9. 1980 antama tieto.

12 *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 264. Vrt. toisin *Takki, T:* Hautajaiskulujen korvausvelvollisuudesta, s. 10, missä Takki puoltaa BGB:ssä omaksuttua kantaa, jonka mukaan hautausavustuksen suuruus tulisi kytkeä surmansa saaneen henkilön yhteiskunnalliseen asemaan sekä *Arti, A:* Vahingonkorvauslaki, s. 251—269.

seurauksena on ollut työntekijän kuolema, on TaVL 23 §:n mukaan suoritettava vainajan kuolinpesälle tai kadonneen henkilön omaisille hautausapu, jonka suuruus on sidottu indeksiin sillä tavoin kuin edellä on TaVL:n mukaisia perhe-eläkkeitä koskevassa jaksossa lähemmin kuvattu. TaVL:n mukaisen hautausavun suuruus on kaikille edunsaajille sukupuolesta riippumatta sama ja se oli *1. 1. 1982* 5 400 markkaa. Vuonna 1978 maksettiin TaVL:n nojalla hautausapuja yhteensä noin 800 000 markkaa. Jos vainajan hautaamisesta on huolehtinut joku muu kuin kuolinpesä, voidaan hautausapu maksaa suoraan hänelle.

SoVL:n 17 §:n mukaan kuolinpesällä on puolestaan oikeus hautausapuun, jos kuolema on korvatun vamman tai sairauden seuraus tai jos invalidin työkyvyttömyysaste oli hänen kuollessaan vähintään 20 %. Niissä tapauksissa, joissa SoVL:n perusteella hautausapu suoritetaan leskelle tai lapsille, ei hautausapua tarvitse erikseen anoa.[14] SoVL:n mukainen hautausapu on myös sidottu indeksiin ja sen suuruus oli *1. 7. 1982 4 811,16* markkaa.

(4) Ansioperusteiseen perhe-eläketurvaan hautausapu liittyy vain parissa tapauksessa suoraan lain nojalla, mutta se voidaan rekisteröidä erikseen eräisiin perhe-eläkkeisiin lisäetuna. Tärkein ansioperusteisiin perhe-eläkkeisiin kuuluvista hautausapusäännöstöistä on kytketty *merimieseläkelakiin.* Jos merimieseläkkeeseen oikeutettu edunjättäjä ei kuollessaan ollut täyttänyt 67 vuotta, suoritetaan hänen leskelleen MEL 15 c §:n mukaan *perhe-eläkkeen lisäksi hautausavustusta* olipa hän sitten mies tahi nainen.

Hautausavustuksen suuruus on sidottu ansioperusteisten perhe-eläkkeiden kanssa samaan indeksijärjestelmään. Mikäli edunjättäjä on kuollessaan alle 50-vuotias, on hautausavusuksen määrä *1. 7. 1982* lukien 24 394 markkaa. Avustus on porrastettu edunjättäjän iän mukaan siten, että 51—55 vuotta täyttäneen henkilön jälkeen maksettava hautausapu on *18 816* markkaa. Seuraavassa ikäryhmässä 56—60 vuotta täyttäneet hautausapu on suuruudeltaan *12 198* markkaa ja 61—66 vuotta täyttäneiden edunjättäjien jälkeen *6 098* markkaa. Tätä vanhemman edunjättäjän jälkeen leskellä ei ole oikeutta hautausapuun. Vuonna 1979 merimieseläke-

---

[13] SVT XXII: A 84. Ilmoitettu summa on epätarkka, koska se sisältää myös kertakaikkiset korvaukset kuolemantapauksessa.

[14] *Kojonen, K — Saari, J:* em. teos, s. 58—60.

kassa maksoi hautausavustuksia 47 leskelle ja avustuksen keskisuuruus oli 13 085 markkaa.[15] Keskimääräinen hautausavustus oli siten suuruudeltaan samaa luokkaa kuin yksilöllisen henkivakuutussopimuksen perusteella leskelle maksettu vakuutusmäärä.

(5) Valtion viran tai toimen haltijan perhe-eläkevakuutuksesta annetun lain (395/51) 9 §:n mukaan leskellä oli eräissä tapauksissa oikeus saada hautausapua, *ellei* hän itse ollut oikeutettu perhe-eläkkeeseen puolisonsa kuollessa. Hautausavustus oli alkuaan puuttuvaa ansioperusteista perhe-eläketurvaa korvaava sosiaalietuus. Lailla valtion virkamiesten perhe-eläkkeistä ja hautausavuista vuodelta 1956 eli ns. valtion vanhalla perhe-eläkelailla tämä oikeus säilytettiin lähes sellaisenaan voimassa.

Valtion vanhan perhe-eläkelain 15 §:n mukaan jos edunjättäjän jälkeen *ei* tule suoritettavaksi perhe-eläkettä, maksetaan hänen kuolinpesälleen hautausapuna 30 % eläkkeen perustana olevasta vuoden palkasta. Hautausavun maksamisen edellytyksenä on kuitenkin se, että kuolinpesän osakkaana on edunjättäjän leski tai muu, laissa lähemmin tarkoitettu rinta-, selkä- tahi sivuperillinen. Valtiokonttori suorittaa valtion vanhan perhe-eläkelain mukaisia hautausavustuksia vuosittain noin 400 kpl ja keskimääräisen avustuksen suuruus on noin 10 000 markkaa.[16] Korkein mahdollinen hautausapu oli I kalleusryhmässä *1. 3. 1982* 47 000 markkaa ja alin 11 000 markkaa. Edellytyksenä vanhan perhe-eläkelain mukaisen hautausavun saamiselle on se, että edunjättäjään voitiin soveltaa mainittua lakia. VPEL:n mukaan leskellä ei ole missään tapauksessa oikeutta hautausavustukseen.

(6) Sen sijaan *hautausapua koskeva ehtojen laajennus* voidaan rekisteröidä lisäetuna TEL:n, YEL:n ja MYEL:n mukaiseen perhe-eläketurvaan, TEL:n mukaisen ansioperusteisen perhe-eläkkeen ehtoihin voidaan tehdä laajennus, jonka mukaan työntekijän kuoltua työsuhteen aikana tai ollessaan työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeellä suoritetaan hautausavustusta omaisille. *Sosiaaliministeriön antaman päätöksen perusteella työntekijäin eläkelain 11 §:ssä tarkoitettujen vapaaehtoisten lisäetujen rekisteröimisehdoista* (745/66) on eläketurvakeskus lähemmin määrännyt, että hautausavustuksen suuruus voidaan valita 1, 2 tai 3 kertaa eläkkeen

---

15 Merimieseläkekassa 1979. Tilastotietoja eläkekassan toiminnasta 1980, s. 4.

16 Tilastotietoja valtion eläkkeistä ja valtionkonttorin eläkeosaston toiminnasta vuodelta 1980. Helsinki 1981, s. 10.

perustana olevan kuukausipalkan suuruiseksi.[17] Vuonna 1978 tämän päätöksen perusteella rekisteröitynä lisäeläketurvana suoritettiin TEL:n perusteella hautausavustuksia noin miljoona markkaa.

4. KANSANELÄKELAIN MUKAINEN HAUTAUSAVUSTUS

(1) Leskellä on sukupuolestaan riippumatta oikeus KEL:n perusteella *täysimääräiseen hautausavustukseen* vain, jos vakuutettu ei kuollessaan saanut vanhuus-, työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkettä. Niissä tapauksissa, joissa vakuutettu ei ollut kuollessaan naimisissa tai jos vakuutettu asui asumuseron, välien rikkoutumisen tai muun sellaisen syyn vuoksi erillään puolisostaan, suoritetaan hautausavustus kuolinpesälle. Hautausavustuksen maksaminen on KEL 33 §:ssä poikkeuksellisesti muuhun sosiaalilainsäädäntöön verrattuna kytketty *faktisen avioliiton olemassa oloon edunjättäjän kuolinhetkellä.* KEL:n mukaisen hautausavustuksen suuruus oli *1. 4. 1982 2 474* markkaa. Vuonna 1979 suoritettiin avustusta 7 390 tapauksessa yhteensä 12,4 miljoonaa markkaa. Avustuksen keskimääräinen suuruus oli mainittuna vuonna 1 809 markkaa niissä tapauksissa, joissa se maksettiin täysimääräisenä edunsaajille.[18]

(2) Leskellä on KEL:n perusteella oikeus *alennettuun hautausavustukseen* niissä tapauksissa, joissa edunjättäjä on kuollut ennen kuin hänen kansaneläkkeensä perusosa on erääntynyt maksettavaksi kuolemaa välittömästi edeltäneeltä vuoden pituiselta ajalta. Näissä tapauksissa hautausavustuksesta vähennetään 1/12 kultakin kuukaudelta, jolta edunjättäjä on saanut perusosaa. Avustusta on haettava yhden vuoden kuluessa vakuutetun kuolinpäivästä ja leski menettää oikeutensa avustukseen, ellei hän ole nostanut sitä kolmen vuoden kuluessa sen kalenterivuoden päättymisestä lukien, jonka aikana sen hakuaika on päättynyt. Prekludoitumista koskeva säännös on tyyppiesimerkki sellaisesta tavalliselle kansalaiselle vaikeaselkoisesta normista, johon ei tulisi kytkeä kansalaisten oikeutta taloudellisen turvattomuuden poistamiseksi tarkoitettuun etuu-

17 Eläketurvakeskuksen hallituksen 19. 2. 1976 vahvistamat työntekijäin eläkelain, maatalousyrittäjien eläkelain ja yrittäjien eläkelain mukaisten rekisteröimiskelpoisten lisäetujen kartat.

18 Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 1979, s. 64, taulukko 24.

teen. Hautausavustuksen reaaliarvon säilyminen on turvattu sitomalla se elinkustannusindeksiin kansaneläkelaissa säädettyjen eläkkeiden ja avustusten indeksiin sitomisesta annetulla lailla.[19]

Hautausavustussäännöstön sosiaaliturvatehtävästä

(1) Hautausavustusta koskeva säännöstö on hajanainen ja se saattaa asiaa lähemin tuntemattomasta myös vaikuttaa niin merkityksettömältä sosiaaliturvaetuudelta, että sitä ei tulisi käsitellä lesken sosiaaliturvaa tarkastelevassa tutkimuksessa. Hautausavustuksen nimikkeellä kanavoidaan kuitenkin rahaa leskille vuosittain noin 25—30 miljoonaa markkaa. Tämän summan suuruudesta saa hyvän kuvan, kun sitä vertaa yksilöllisen henkivakuutuksen nojalla maksettavien kertasuoritusten määrään. Hautausavustusten kokonaismäärä on yli puolet yksilöllisen henkivakuutuksen nojalla maksettavien etuuksien määrästä.

(2) Yleensä eloonjääneen puolison oikeus hautausavustukseen on riippumaton hänelle maksettavista muista etuuksista. Leski saa esimerkiksi avustuskassan ja eläkesäätiön maksaman hautausavun aina *ensisijaisena etuutena*. Myöskään MEL:n ja KEL:n mukaisia hautausavustuksia ei yhteensoviteta leskelle maksettavien perhe-eläkkeiden kanssa. Sen sijaan hautausavustuksen suuruudella saattaa olla merkitystä jo nykyisinkin arvioitaessa eloonjääneen puolison oikeutta PK 8 luvun 2 §:ssä tarkoitettuun toimeentuloavustukseen. Jos leski saa samanaikaisesti suuren perhe-eläkkeen ja suuren hautausavun, väistyy hänen oikeutensa jäämistöoikeudelliseen etuuteen. Perintölainsäädännön uudistamista koskeneessa kolmannen työryhmän mietinnössä on nimenomaisesti ehdotettu sekä henkivakuutuksen että lesken saaman hautausavun huomioon ottamista harkittaessa lesken oikeutta vähimmäisosuuteen.[20]

---

19 Ks. mainitusta säädöksestä lähemmin jaksoa, missä käsitellään yleisen perhe-eläkkeen suuruuden määräytymistä.

20 *Kolmannen työryhmän mietintö*, s. 36—37.

VII LESKEN SAAMIEN ETUUKSIEN VEROTUS

(1) Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka rahoitetaan pääosin verovaroin. Verotusta on mahdollista kuitenkin käyttää paitsi muun lainsäädännön kanavoiman sosiaaliturvan rahoittamisen keinona, myös tukemaan sosiaalipolitiikan tavoitteita.[1] Verolainsäädännöllä voidaan siten sanoa olevan kaksinaisfunktio, jota se voi toteuttaa yhtäjaksoisesti. Tästä voidaan käyttää esimerkkinä verotuksen progressiivisuutta. Verotuksen progressiivisuutta on yleensä perusteltu sillä, että se on sosiaalisesti oikeudenmukainen veronmääräytymistapa, sillä verovelvollisuus on kytketty verovelvollisen veronmaksukykyyn. Progressiivisuusmekanismin avulla sosiaaliturvan rahoitus jaetaan yhteiskunnan parempiosaisten kesken kannettavaksi. Samanaikaisesti kun tulojen uudelleen jakamista varten verotetaan korkeampia ansioita ankarammin, tuetaan asteikon alimmille portaille jääviä tulonsaajia suoraan verotuksellisin keinoin jättämällä heidän tulonsa kokonaan tai osittain verotuksen ulkopuolelle.

(2) Veropolitiikkaa on käytetty sosiaaliturvapolitiikan keinona leskien suojaamiseksi koko itsenäisyytemme ajan. Tämä on tapahtunut kahta tietä. Ensinnäkin julkisoikeudellisen sosiaaliturvan tehokkuutta on pyritty lisäämään veropolitiikan avulla. Esimerkiksi *tulo- ja omaisuusverolain* (888/43) 24 §:n mukaan lesken tuloksi ei katsottu sellaista eläkettä, jonka leski tai

---

[1] Verotuksesta yhteiskunnallisen uudistuspolitiikan välineenä ks. lähemmin *Wikström, K:* Verotus taloustieteen historian valossa. Oikeustiede-Jurisprudentia 1982, s. 1—49. Artikkelissaan Wikström analysoi mm. saksalaisen taloustieteilijän *Adolf Wagnerin* finanssioppia. Wagnerin mukaan verotusta ja sen tehtäviä on tarkasteltava osana sosiaalipolitiikkaa, verotuksen oikeudenmukaisuutta tulee tarkastella sosiaalipoliittisten näkökohtien valossa. Pääosa verotusjärjestelmästä tulisi rakentaa sosiaalipoliittisen veronmaksukyvyn periaatteen varaan. Toimeentulominimi on kokonaan jätettävä verotuksen ulkopuolelle, minkä lisäksi sosiaalipoliittiset verohelpotukset on mitoitettava perheen koon perusteella. Ks. *Wikström, K:* em. artikkeli, s. 37, 41, 42—43.

orpo sai valtiolta tai kunnalta tai leski- ja orpokassalta.[2] Toisaalta valtiovalta on tukenut yksityisen aktiviteetin varaan rakentuvia sosiaaliturvajärjestelyjä verotuksellisin toimenpitein. Niinpä ensimmäisen varsinaisen *valtion tulo- ja omaisuusverolain* (207/20) mukaan lesken saamana veronalaisena tulona ei pidetty henkivakuutuksen nojalla saatua pääomaa. Eloonjääneellä puolisolla oli oikeus tehdä myös verotuksessa määrättyjä vähennyksiä leskeytensä perusteella.

Eloonjääneen puolison saamien etuuksien verotukselliseen kohteluun on sosiaaliturvatavoitteen ohella ja ehkä sen ohitsekin vaikuttanut henkilöverotuksen taustalla oleva *suppea tulokäsite*. Mitä painavamman merkityksen tulokäsite on saanut lainvalmistelussa, sitä haluttomampia on oltu vapauttamaan veronalaisuudesta uusia tuen muotoja tai toisaalta saattamaan veronalaiseksi eräitä kuoleman johdosta maksettavia etuuksia. Juuri tätä lainsäädäntöhistoriallista taustaa vasten osaksi selittyy *verotusnormiston epäjohdonmukaisuus*. Leskelle maksettavien sosiaalietuuksien ja perhe-eläkkeiden kohtelu ei ole kaikissa tapauksissa yhdenmukaista.

1. PERHE-ELÄKKEIDEN VERONALAISUUS

(1) Perhe-eläkkeiden veronalaisuus *tuloverotuksessa* vaihtelee riippuen kulloinkin siitä, minkä lain nojalla eläkettä viime kädessä suoritetaan.[3] *Tulo- ja varallisuusverolain (1043/74)* 22 §:n mukaan *vahingonkorvaus on yleensä verovapaata tuloa*. Saamatta jääneen tulon sijasta vahingonkor-

---

[2] Ks. säännöksen tulkinnasta lähemmin *Rekola, A:* Tulo- ja omaisuusverolaki, s. 212.

[3] Tulo- ja varallisuusverolain 41 §:n mukaan perhe-eläkkeitä ei pidetä pääsääntöisesti veronalaisina varoina varallisuusverotuksessa. Lesken oikeus ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen ja korvausperusteiseen perhe-eläkkeeseen jäävät siten varallisuusverotuksen ulkopuolelle. Ks. *Andersson, E:* Tulo- ja varallisuusverolaki, s. 344. Anderssonin mukaan verovapaus »tarkoittaa myös vahingonkorvauksia, jotka tuomioistuin on tuominnut yleisten vahingonkorvausnormien nojalla maksettavaksi». Eloonjääneen puolison oikeutta kiinteistön luovutuksen yhteydessä määräajaksi tai elinkaudeksi pidätettyyn kiinteistöeläkkeeseen ei myöskään pidetä veronalaisena varallisuutena niissä tapauksissa, joissa syytinki suoritetaan rahana, luonnontuotteina, muuna tavarana tai palveluksina.

vauksena suoritettu korvaus on kuitenkin veronalaista tuloa, jos korvattu tulo olisi ollut veronalaista.[4]

Leskelle VahKorvL:n nojalla maksettavan perhe-eläkkeen veronalaisuus riippuu niin ollen ensinnäkin siitä, onko sen katsottava tulleen veronalaisen tulon sijaan. Perhe-eläkkeen tuomitsemisen edellytyksenä on lesken jääminen vahinkotapahtuman johdosta tarpeellista elatusta vaille. Tämän elatuksensa leski sai aikaisemmin sellaisesta tulosta, jonka hänen edesmennyt puolisonsa ansaitsi veronalaisena tulona. Perhe-eläkettä siten tosiasiassa maksetaan veronalaisen tulomenetyksen kompensaationa. Kun *Anderssonin* mukaan lain soveltajan tulisi tulkita mahdollisuuksien mukaan varovasti tulon verovapautta koskevia säännöksiä, näyttäisi VahKorvL:n nojalla tuomitun perhe-eläkkeen veronalaisuus itsestään selvältä.[5] Käytännössä VahKorvL:iin perustuvia perhe-eläkkeitä ei kuitenkaan pidetä saajansa veronalaisena tulona, ellei laissa ole toisin nimenomaan säädetty.

VahKorvL:n nojalla maksettavan perhe-eläkkeen verovapaus voidaan argumentoida *tulo- ja varallisuusverolain tulokäsitteestä* käsin. TVL:n mukaan perheoikeudellisen elatusvelvollisuuden täyttämistä ei avioliitossa pidetä puolison veronalaisena tulona. Puolisoiden tulee AL 46 §:n mukaan kykynsä ja taloudellisten olojensa mukaan rahavaroin, toiminnallaan kodissa tai muulla tavoin ottaa osaa perheen elatukseen. Perheoikeudellisen elatuksen kompensaationa maksettavaa perhe-eläkettä ei näin ollen voida myöskään pitää veronalaisen tulon sijaan tulleena tulona.

(2) TVL 22 §:n 17 kohdan mukaan LiikVakL:n nojalla maksettavaa perhe-eläkettä pidetään saajansa veronalaisena tulona siltä osin kuin sen vuotuinen määrä ylittää 20 000 markkaa. *Lailla tulo- ja varallisuusverolain muuttamisesta* (478/81) on lisäksi säädetty, että 1. 1. 1982 lukien eloonjääneen puolison saamaksi ansiotuloksi luetaan kaikilta osaltaan sellainen

---

4 TVL 20 § 5 k. ja sen johdosta Verohallinnon käsikirja. Henkilö- ja varallisuusverotus sekä verotusmenettely. Verovuosi 1980, s. 66.

5 *Andersson, E:* em. teos, s. 162—163. Ks. myös *Hentula, J:* Eläkkeet, vakuutus- ja vahingonkorvaukset, s. 87—109.

6 Ks. *hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sairausvakuutuslain ja työntekijäin eläkelain muuttamisesta sekä eräiksi niihin liittyviksi laeiksi* 1981 vp. n:o 54, s. 5. Tulo- ja varallisuusverolain muuttamisesta annetun lain voimaantulosäännöksen mukaan ansiotuloksi ei kuitenkaan lueta kaikilta osin lesken saamaa perhe-eläkettä, jos vakuutustapahtuma on sattunut ennen 1. 1. 1982. Säännöstöä sovelletaan yhdenmukaisesti vasta 1980-luvun puolivälissä kaikkiin vakuutustapahtumiin.

perhe-eläke, jota hänelle maksetaan liikennevahinkoturvan nojalla. Lain muutoksella on rationaalinen tavoite, sen avulla pyritään kansalaisten yhdenmukaisen verotuskohtelun vuoksi *yhteensovittamaan lesken oma ansiotulo hänelle suoritettavaan sosiaalietuuteen.* Uudistus jäi kuitenkin puolitiehen. On jossain määrin arveluttavaa se, että saman säännöstön eli VahKorvL:n nojalla viime kädessä mitattava vahingonkorvaus (perhe-eläke) voi olla kokonaisuudessaan saajansa verovapaata tuloa, tai tulla luetuksi kokonaisuudessaan saajansa ansiotuloon.[7]

Käytännössä tuomioistuimet soveltavat aina harkitessaan VahKorvL:n mukaisen perhe-eläkkeen suuruutta Lvltk:n antamia suosituksia, vaikka ne eivät olekaan niitä muodollisesti sitovia. Siten esimerkiksi lesken saaman perhe-eläkkeen suuruus on nimellisesti yhtä suuri silloin, kun vahingonkorvausvelvollisuus perustuu vaikkapa *lakiin rautatienkäytöstä johtuvasta vahingon vastuusta* (8/98) ja silloin, kun se perustuu LiikVakL:iin. Näistä jälkimmäisessä tapauksessa leskelle käteen jäävän korvauksen suuruus on toimitetun verotuksen jälkeen olennaisesti pienempi kuin ensiksi mainitussa tapauksessa, jossa verotusta ei lainkaan suoriteta. Mikä on tällaisen ratkaisun oikeudenmukaisuusperusta? *Oikeudenkäytön yhtenäisyys edellyttäisi kaikkien VahKorvL:iin viime kädessä perustuvien perhe-eläkkeiden saattamista verotuksellisesti samaan asemaan.*

(3) Vielä kärjistetymmin normiston sisällöllinen epäjohdonmukaisuus ilmenee verrattaessa toisiinsa SoVL:n mukaisten huoltoeläkkeiden ja TaVL:n mukaisten perhe-eläkkeiden verotuskohtelua. Sotilasvammalain mukainen huoltoeläke ja lisähuoltoeläke ovat TVL 22 §:n 19 kohdan mukaan *kokonaisuudessaan verovapaita* niiden suuruudesta riippumatta. Jos huoltoeläkettä saava sankarivainajan leski solmii uuden avioliiton ja saa hyväkseen myötäjäisedun, on myös tämä kertakorvaus kokonaisuudessaan saajansa verovapaata tuloa.

Tilanne on kokonaan toinen, jos aviopuoliso on kuollut sellaisissa olosuhteissa, että hänen jälkeensä voidaan suorittaa TaVL:n mukaista perhe-eläkettä 1. 1. 1982 lukien. *Tulo- ja varallisuusverolain muuttamisesta annetun lain* (478/81) mukaan saajansa ansiotuloksi luetaan sellainen eläke, jota hänelle suoritetaan TaVL:n nojalla. Perhe-eläkkeen määrä lisätään eläkkeensaajan ansiotuloihin ja verotus toimitetaan näin saatavasta yh-

---

[7] Ks. edellä jaksoa IV, erit. kohtaa perhe-eläkkeen suuruuden määrittäminen liikennevakuutuslain mukaan, s. 246 ss.

teisestä tulosta. Yhteensovituksen johdosta ansiotulo saattaa nousta niin suureksi, että verotuksen progressio leikkaa suurimman osan perhe-eläkkeestä. Tämä ei kuitenkaan ole kohtuutonta silloin, kun eläkkeensaaja kykenee muutoinkin selviytymään puolison kuoleman aiheuttamasta uudesta elämäntilanteesta. Sen lisäksi progressio kohdistuu ankarimpana niihin leskiin, joiden varsinaisen ansiotulon ja perhe-eläkkeen yhteenlaskettu määrä on suurin.

TaVL:n mukaisen perhe-eläkkeen veronalaisuus ulottuu myös sen nojalla maksettavaan myötäjäisrahaan. Saajalla on kuitenkin oikeus TVL 60 §:n tulontasaussäännöstön mukaan tasata saamansa etuus kolmelle verovuodelle, minkä vuoksi verotus tapahtuu olennaisesti lievempänä kuin muutoin olisi asianlaita. Aikaisemmin voimassa olleiden säännösten mukaan lesken saama myötäjäisraha oli verovapaata siltä osin kuin korvauksena kullekin kolmesta tuleva osa alitti 20 000 markkaa.[8]

(4) *Yleisen perhe-eläkelain* mukainen perhe-eläke on TVL 22 §:n 12 kohdan mukaan saajansa verovapaata tuloa. Laissa ei ole sitä vastoin nimenomaista määräystä siitä, olisiko *rikosvahinkojen korvaamisesta annetun lain* mukaan suoritettavaa perhe-eläkettä pidettävä veronalaisena tulona vai ei. Tulkinnallisesti sellaista perhe-eläkettä on kuitenkin pidetty VahKorvL:n mukaiseen perhe-eläkkeeseen rinnastuvana ja siten se on myös jätetty verotuksen ulkopuolelle.

Tulon veronalaisuudesta ja verovapaudesta on lähes poikkeuksetta otettu lakiin oma säännöksensä kunkin tulolajin osalta erikseen. Niinpä TVL 22 §:n 13 kohdan mukaan lesken *eläkkeensaajien asumistukilain* (591/78) nojalla saama asumistuki on verovapaata tuloa. Leski ei myöskään ole tuloverovelvollinen saamastaan syytinkieläkkeestä sikäli kun se suoritetaan rahana, asuntoetuna, luonnontuotteina, muuna tavarana tai palveluksina. TVL 22 §:n 2 kohdan erityissäännöksen nojalla eloonjäänyt puoliso ei ole velvollinen maksamaan veroa perhe-eläkkeestä, jos sen maksaminen perustuu *valtioneuvoston ylimääräisiä taiteilijaeläkkeitä koskevaan perhe-eläkepäätökseen* (216/74).

(5) *Kaikki ansioperusteiset perhe-eläkkeet ovat kokonaisuudessaan saajansa veronalaista tuloa.* Ansioperusteinen perhe-eläke rinnastetaan edunjättäjän veronalaiseen työtuloon, se on eräs työtulon muoto. Sellainen

---

8 Verohallinnon käsikirja. Henkilö- ja varallisuusverotus sekä verotusmenettely. Verovuosi 1980, s. 64—65 ja siinä mainittu keskusverolautakunnan ratkaisu 602/76.

perhe-eläke on veronalaista tuloa siitä riippumatta, suoritetaanko se valtion varoista vai muun eläkelaitoksen rahastoista. Henkilökohtaisen tulon, olipa se sitten mitä laatua tahansa, verotuksessa sovelletaan pääsääntöisesti käteis- eli kassaperiaatetta.[9] Lesken solmiessa uuden avioliiton ja saadessa kertasuorituksena useamman vuoden perhe-eläkkeet, on hänellä kuitenkin oikeus TVL 60 §:n tulontasaussäännöstön nojalla tasata kertakorvaus niin monen vuoden tuloksi kuin miltä kertakorvaus on laskettu.[10]

Kun ansioperusteiset perhe-eläkkeet muodostavat markkamääräisesti suurimman osan leskille maksettavista eläkkeistä, sulkeutuu verotuksen piiriin tälläkin hetkellä valtaosa leskille maksettavista perhe-eläkkeistä. *Johdonmukaisuuden vuoksi verotus tulisi ulottaa koskemaan samanlaisena kaikkia lesken saamia perhe-eläkemuotoja.* Kiistatta pitääkin paikkansa se, mitä *Andersson* tähän liittyen kirjoittaa: »Det finns ingen möjlighet att på ett vettigt sätt koordinera de olika pensionssystemen, ifall vissa pensioner är skattefria och andra skattepliktiga. Det finns inte heller något sakligt skäl för att inleda de löpande pensionerna i skattefria och skattepliktiga, beroende på om de betalas av folkpensionsanstalten eller av pensionsförsäkringsbolag/pensionsstiftelser».[11] Tätä taustaa vasten onkin yllättävää se, että samaan aikaan kun ollaan eläkkeiden verotuksen yhtenäistämiseksi säätämässä kansaneläke veronalaiseksi tuloksi, on samaan aikaan ehdotettu, että PEL:n mukainen perhe-eläke olisi edelleenkin saajansa verovapaata tuloa.[12]

2. HENKIVAKUUTUSSUMMAN JA HAUTAUSAVUN VEROVAPAUS

(1) Henkivakuutuksen tehokkuutta lesken suojana korostavat vakuutussumman verovapautta koskevat säännökset. Vakuutussopimuksen perusteella *leskelle maksettu kertakaikkinen vakuutussumma on kokonaisuudessaan TVL 22 §:n 21 kohdan nojalla saajansa verovapaata tuloa.* Verotuksen kannalta se on siten täysin yhteensovitusneutraali etuus. Vero-

9 *Andersson, E:* em. teos, s. 296.

10 *Andersson, E:* em. teos, s. 311, erit. av. 7.

11 *Andersson, E:* Pensionsreformen och beskattningen. Hbl 5. 7. 1981.

12 *Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kansaneläkelain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.* 1981 vp. n:o 98, s. 82.

vapaus ei kuitenkaan ulotu kaikkiin tapauksiin. Jos edunsaaja on muu kuin vakuutettu itse, hänen puolisonsa tai puolison lapsi, rinta- tai selkäperillinen, ottolapsi tai kuolinpesä, on vakuutussumma veronalaista tuloa Henkivakuutussumman veronalaisuutta koskevista säännöksistä johtuen edunsaajaksi määrätään aniharvoin em. sukulaispiirin ulkopuolelle jäävä henkilö.

TVL 22 §:n 21 kohta ei kuitenkaan tyhjentävästi sääntele kaikkia niitä tapauksia, joissa vakuutuksen nojalla suoritettu vakuutussumma on saajansa verovapaata tuloa. TVL 2a §:n 2 momentin mukaan aviopuolisoon rinnastetaan sellainen henkilö, joka on verovuonna elänyt jatkuvasti avioliiton omaisissa olosuhteissa yhteisessä taloudessa avioliittoa solmimatta sellaisen henkilön kanssa, jonka kanssa hänellä on ollut tai on yhteinen lapsi tai jonka kanssa hän on ollut aikaisemmin keskenään avioliitossa.[13] Mikäli näyttö avoliitosta on olemassa, on ns. avoleskelläkin oikeus saada henkivakuutussumma itselleen verovapaana tulona laissa säädetyin lisäedellytyksin.

(2) Vapaaehtoisen ja pakollisen ryhmähenkivakuutuksen perusteella maksettu vakuutussumma on saajansa verovapaata tuloa. Sitä vastoin edunsaaja olisi ollut verovelvollinen ryhmähenkivakuutukseen rinnastuvan taloudellisen tuen perusteella saamastaan etuudesta, ellei tämän etuuden verovapautta koskevaa erityissäännöstä olisi otettu tulo- ja varallisuusverolakiin. TVL 22 §:n 21 kohdan mukaan ryhmähenkivakuutukseen rinnastuvaa taloudellista tukea ei katsota veronalaiseksi tuloksi, jos sen suorittaa julkisoikeudellinen yhteisö tai eläkelaitos. Sen vuoksi esimerkiksi Suomen Pankin, Postipankin, Kansaneläkelaitoksen ja kuntien suorittamat ryhmähenkivakuutusta vastaavat taloudelliset tuet ovat saajansa verotuksessa kokonaisuudessaan tulo- ja varallisuusverotuksesta vapaita.

Henkivakuutussumman tuloverovapautta koskevat säännökset saattavat johtaa siihen, että edunsaaja voi vaurastua puolisonsa kuoleman johdosta. Epäkohta kärjistyy erityisesti niissä tapauksissa, joissa edunjättäjällä on ollut varaa ylläpitää useampia henkivakuutussopimuksia. Tähän epäkohtaan on ehdotettu puututtavaksi *perintöverotuksen* avulla. Valtionvarainministeriön asettama *perintöverotuksen uudistamistoimikunta* on ehdottanut, että henkivakuutussumma olisi perintöverotuksessa veronalaista varallisuutta siltä osin kuin samasta kuolintapahtumasta joh-

---

[13] Verohallinnon käsikirja. Henkilö- ja varallisuusverotus sekä verotusmenettely. Verovuosi 1980, s. 36 sekä *Andersson, E:* em. teos, s. 101 ss.

tuva vakuutusmäärä ja taloudellinen tuki ylittävät 50 000 markkaa.[14] Veronalaista määrää laskettaessa tulisi ehdotuksen mukaan ottaa huomioon *kaikki* erityyppisiin vakuutuksiin ja sopimusperusteisiin korvauksiin perustuvat säännöt. Tavoitteena on siten vastaisuudessa hyvin lievän yhteensovitussäännöstön luominen verotuksen suorittamista varten. Vapaaosasäännön soveltamisen johdosta suurin osa vakuutussaannoista jäisi kuitenkin yhä edelleen verotuksen ulkopuolelle.

(3) Leskelle suoritettava *hautausavustus on aina verovapaata tuloa* riippumatta siitä, millä perusteella sitä hänelle suoritetaan. Avustuskassojen ja eläkesäätiöiden sekä kansaneläkelaitoksen maksamat avustukset ovat samalla tavoin verovapaita kuin perhe- ja huoltoeläkkeisiin liitetyt hautausavustuksetkin täysin avun suuruudesta riippumatta.

Verovapaudesta on määräyksiä kahdessa kohtaa tulo- ja varallisuusverolakia. TVL 22 §:n 19 kohdan mukaan veronalaiseksi tuloksi ei katsota sellaista korvausta, mikä on kertakaikkisena suoritettu sotatoimessa aiheutuneen kuolemantapauksen johdosta joko valtion tai yleishyödyllisen yhteisön varoista surmansa saaneen omaisille. SoVL:n nojalla suoritettu hautausapu olisi jo tällä perusteella verovapaata tuloa. Yleissäännös hautausavun verovapaudesta on kuitenkin TVL 22 §:n 22 kohdassa ja sen mukaan hautausapua ei missään olosuhteissa pidetä verotettavana tulona.[15] Hautausavustus on verotuksellisesti kokonaan yhteensovitusneutraali etuus samalla tavoin kuin henkivakuutuskin. Tämä lisää sen merkitystä välittömästi puolison kuolemaa seuraavan ajan tukimuotona.

3. PERINTÖVEROTUS LESKEN SUOJANA

(1) Perintöverotus on perintöosuuksien suuruuteen perustuvaa pääomaverotusta. Se toimitetaan perukirjan perusteella, johon merkitään sekä vainajan että lesken varallisuus. Ellei ositusta ja perinnönjakoa ole ehditty suorittaa ennen verotuksen toimittamista, tekee perintöverolautakunta kaavamaisen osituksen ja perinnönjaon osuusverotuksen perustan

[14] *Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö* 1980: 16. Helsinki 1980, s. 32.

[15] Hautausavustuksen verovapaudesta ks. Verohallinnon käsikirja. Henkilö- ja varallisuusverotus sekä verotusmenettely. Verovuosi 1980, s. 69.

selvittämiseksi.[16] Jos eloonjäänyt puoliso on köyhempi ja puolisoilla oli avio-oikeus toistensa omaisuuteen, on leskellä oikeus saada AL:n mukaisessa todellisessa tai fiktiivisessa osituksessa itselleen tasinkoa. TVL 22 §:n 1 kohdan mukaan *lesken veronalaiseksi tuloksi ei katsota, mitä hän on saanut avio-oikeuden nojalla, naimaosana tai etuosana jakamattomasta pesästä.* Lesken AL 91 §:n mukainen etuosa on aina vähennettävä pesän omaisuuden arvosta, mikäli etuosan ottamisen edellytykset vain ovat olemassa.[17]

Vaikka eloonjäänyt puoliso olisi ollut varakkaampi kuin entinen puolisonsa, ei hän AL 103 §:n 2 momentin mukaan ole kuitenkaan velvollinen luovuttamaan omaisuuttaan tasinkona ensiksi kuolleen puolison perillisille. Eloonjääneen puolison tasinkoerioikeutta koskeva säännös on antanut aihetta toisistaan poikkeaviin tulkintoihin paitsi siviilioikeuden, myös finanssioikeuden alueella. *Olssonin* mukaan leski ei ole tasingonluovutusetuudestaan verovelvollinen. Perintövero onkin hänen käsityksensä mukaan määrättävä yksinomaan vainajan omaisuuden säästön perusteella, eikä tasinko-ositusta tule toimittaa.[18] Jos leski kuitenkin reaalisessa osituksessa luovuttaa tasinkoa ensiksi kuolleen perillisille, nämä ovat velvollisia ilmoittamaan saannostaan perintöverolautakunnalle.[19] Em. tulkinta ei ole ainoa mahdollinen, mutta sitä on pidettävä AL 103 §:n 2 momentin säätämisideologian mukaisena. Sen vuoksi tulkintamaksiimi puoltaa hyvin paikkaansa normatiivisena ohjeena siitä, miten verotuskäytännössä tulisi menetellä.[20]

Perintöverotuksen uudistamistoimikunta on ehdottanut perintöverotusta koskevien säännösten muuttamista siten, että tasingonluovutusetuutta koskevaa AL 103 §:n 2 momenttia ei huomioitaisi lesken eduksi

---

16 *Olsson, O:* Inbördes nyttjanderättstestamente s. 377.

17 *Skurnik, Hillel:* Eräitä lisänäkökohtia lesken etuosasta perintöverotuksessa. Verotus 1967, n:o 2, s. 55.

18 *Olsson, O:* em. artikkeli, s. 382. Samoin KHO D. 4374/13/79 sekä KHO D. 5207/15/80.

19 *Olsson, O:* em. artikkeli, s. 382.

20 Vrt. toisin *Puronen, P:* Perintö- ja lahjaverotus, s. 128—129. Purosen mukaan »kun otetaan huomioon ne käytännön vaikeudet, joita olisi jo sen selvittämisessä kumman puolison omaisuus on suurempi sekä se, että veronjärjestely on joka tapauksessa käytettävissä, ei laskennallisessa jaossa ja osituksessa ole syytä ottaa huomioon AL 103 § 2: a muulloin kuin tapauksissa, jolloin nimenomainen vaatimus sen soveltamisesta on tehty».

fiktiivisessä osituksessa, ellei leski ole ilmoittanut vetoavansa tähän etuuteen ennen verotuksen toimittamista. Jos leski kuitenkin myöhemmin käyttäisi oikeuttaan olla luovuttamatta osituksessa tasinkoa ensiksi kuolleen puolison perillisille ja perintöverotus olisi suoritettu olettaen, ettei leski vetoa yksipuoliseen avio-oikeuteensa, voitaisiin ehdotuksen mukaan suorittaa *veronjärjestely*.[21]

(2) Reaalisen tai fiktiivisen osituksen toimittamisen ja tasinkosiirtojen jälkeen voidaan vasta lopullisesti sanoa, mihin omaisuuteen lesken perintöoikeus tai testamentti kohdistuu. Tästä omaisuudesta leski on perintöverovelvollinen. *Perintö- ja lahjaverolain* (378/40) 11 §:n mukaan kuolinpesästä tulevien osuuksien saajat jaetaan sukulaisuusasteen perusteella kolmeen veroluokkaan. Ensimmäisessä veroluokassa, johon kuuluvat mm. leski ja rintaperilliset, perintövero on kaikkein alhaisin.

Avopuoliso ja kihlaleski sitä vastoin kuuluvat kolmanteen veroluokkaan ja heidän perintöveronsa on aviopuolisoon verrattuna kolminkertainen. Lisäksi he joutuvat suorittamaan TVL 22 §:n 1 momentin (845/80) mukaan kunnallisveroa sellaisesta jäämistösaannosta, jonka arvo ylittää 10 000 markkaa.[22] Vaikka avopuolison ja kihlalesken lievemmälle verotuskohtelulle olisikin olemassa painavia perusteita, ei edes vireillä olevissa uudistussuunnitelmissa ole katsottu olevan mahdollista nostaa heitä ensimmäiseen veroluokkaan tai vapauttaa kunnallisverovelvollisuudesta.[23]

(3) Leskellä on oikeus tehdä veronalaisesta perintöosuudestaan PerVerL 12 §:n mukaan 25 000 markan suuruinen *puolisovähennys*. Puolisovähennyksen suuruus nostettiin vuonna 1979 6 000 markasta yli nelinkertaiseksi, vaikka sillä oli olennaista merkitystä jo aikaisemminkin. Esimerkiksi vuonna 1977 leskeksi jääneistä 19 293 henkilöstä lähes

---

21 *Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö* 1980: 16, s. 58—59 sekä s. 108—109.

22 Em. säännöksen tulkinnasta ks. Verohallinnon käsikirja. Henkilö- ja varallisuusverotus sekä verotusmenettely. Verovuosi 1980, s. 144 ss.

23 Ks. esim. *perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö* 1980: 16, s. 63. Toimikunnan argumentaatio ei kuitenkaan ole vakuuttavaa. Sen mukaan »oikeustieteessä ei ole kehittynyt tai vakiintunut niin selkeätä avopuolison käsitettä, että sellainen voitaisiin ilman suuria riskejä ottaa pohjaksi kertaverotustyyppiseen perintö- tai lahjaverotukseen». Syyt avopuolison syrjimiseen ovat tätä pintaa syvemmällä. Vallitsevan käsityksen mukaan ei ole olemassa mitään perustetta sille, että suomalaisen yhteiskunnan tulisi noudattaa neutraliteettiperiaatetta aviopuolison ja avopuolison kohtelussa.

jokainen saattoi käyttää hyväkseen puolisovähennyksen. Vähennyksen tekemisen jälkeen ainoastaan 3 995 leskeä maksoi perintöveroa.[24] Perintöverotuksen uudistamistoimikunta on ehdottanut, että puolisovähennyksen määrä nostettaisiin 50 000 markkaan.[25]

(4) Puolisovähennyksen lisäksi leskellä on oikeus tehdä PerVerL 12 §:n 5 kohdan mukaan *koti-irtaimistovähennys*, milloin jäämistöön sisältyy perinnönjättäjän kotiin kuuluneita huone- ja talouskaluja, vaatteita sekä muuta asuntoirtaimistoa. Koti-irtaimistovähennyksen suuruus riippuu yksittäistapauksessa asuntoirtaimiston arvosta, mutta vähennyksen maksimisuuruus on 10 000 markkaa perintöosuutta kohden. Perintöverotuksen uudistamistoimikunta on ehdottanut tämän vähennyksen poistamista. Toimikunnan mukaan asuntoirtaimistovähennyksen kumoaminen kompensoitaisiin leskelle korottamalla puolisovähennys 50 000 markkaan.[26]

Mikäli lesken perintöosuus ei puolisovähennyksen ja koti-irtaimistovähennyksen tekemisen jälkeen kohoa 10 000 markkaan, *on jäännös* PerVerL 14 §:n mukaan *myös verosta vapaa. Valtaosa kaikista leskien jäämistösaannoista jää vähennysten tekemisen jälkeen perintöverotuksen ulkopuolelle*. Tämä on ollut lainsäätäjän tarkoituskin. Sanottua ilmentää parhaiten seuraava esimerkki.

Perukirjan mukaan lesken omaisuuden säästö on 60 000 markkaa ja vainajan omaisuuden nettoarvo 40 000 markkaa. Leski ei ole AL 103 §:n 2 momentin mukaan velvollinen luovuttamaan tasinkoa. Eloonjäänyt puoliso voi tehdä vainajan omaisuuden säästöstä ensin 25 000 markan puolisovähennyksen, jolloin veronalaiseksi perintöosuudeksi jää 15 000 markkaa. Jos pesässä on tämän vähennyksen jälkeen perinnönjättäjän kotiin kuulunutta asuntoirtaimistoa yli 5 000 markan arvosta, on loppuosa jäämistöstä kokonaan verovapaa, koska sen suuruus ei kohoa 10 000 markkaan.
(5) Perintöveroasteikon muutoksella vuonna 1979 (318/79) kevennettiin pienten jäämistösaantojen perintöverotusta tuntuvasti. Vaikka näitä asteikkomuutoksia onkin julkisuudessa luonnehdittu inflaatiotarkistuksiksi,

---

24 *Ruuttu, H:* Perintö- ja lahjaverotuksen taso sekä siihen vaikuttavat tekijät. Km 1980: 16. Liite 1, s. 7. Verotettujen jäämistöjen varoista tehtyjen puolisovähennysten arvo oli tutkimuksen mukaan 23 miljoonaa markkaa.

25 *Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö* 1980: 16, s. 82. Ehdotustaan toimikunta puoltaa mm. sillä perusteella, että »kansainvälisesti tarkastellen leski nauttii eri maissa huomattavia etuja perintöverotuksessa erilaisten vähennysten muodossa. Norjassa leskeä ei perintöveroteta lainkaan».

26 *Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö* 1980: 16, s. 83.

ei niiden merkitystä voi silti pitää vähäisenä[27] Niinpä ensimmäisessä veroluokassa oleva leski maksaa PerVerL 14 §:n mukaan perintöveroa seuraavan taulukon mukaisesti.

Taulukko n:o 11 Perintöveroasteikko

Verotettavan omaisuuden arvo	Veron vakioerä osuuden alarajan kohdalla	Vero-% ylimenevästä osasta
10 000— 25 000	200 mk	6
25 000— 50 000	1 100 mk	8
50 000— 100 000	3 100 mk	10
100 000— 200 000	8 100 mk	11
100 000— 300 000	19 100 mk	12
300 000— 500 000	31 100 mk	12,5
500 000— 700 000	56 100 mk	13
700 000—1 400 000	82 100 mk	13,5
1 400 000—	176 600 mk	14

Perintöveroasteikon progressio on lievä ja asteikon yläpää tulee vain harvoin sovellettavaksi. Esimerkiksi vuonna 1977 yli 200 000 markan suuruisia jäämistöjä oli 1 916 kpl ja näiden suurten jäämistöjen kokonaisarvo oli 854 miljoonaa markkaa.[28] Perintöveron kohtuullisuus vielä keskisuuressakin pesässä havainnollistuu parhaiten esimerkin avulla. Perukirjan mukaan lesken omaisuuden säästö on 100 000 markkaa ja vainajan omaisuuden säästö 150 000 markkaa. Leski saa ensinnäkin tasinkona 25 000 markkaa, mistä hän ei ole verovelvollinen. Lisäksi leski saa etuosana 5 000 markan arvosta omaisuutta. Tehtyään lain sallimat puolisovähennyksen ja koti-irtaimistovähennyksen, on vainajan omaisuuden säästö 85 000 markkaa. Leskelle maksettavaksi pantavan perintöveron suuruus on asteikon mukaan 6 600 markkaa.

[27] *Arvela, L:* Perintö- ja lahjaverolain uusista säännöksistä. Verotus 1/1980, s. 24.

[28] *Ruuttu, H:* em. liite, s. 6.

Lesken saaman käyttöoikeuden verottaminen

(1) Jos leski saa omaisuutta *PK 3 luvun nojalla* tai *rajoitetulla omistusoikeustestamentilla,* alkaa hänen perintöverovelvollisuutensa PerVerL 4 §:n mukaan perinnönjättäjän kuolemasta. Toissijaisten perillisten ja testamentissa tarkoitettujen toissijaissaajien perintöverovelvollisuus alkaa vasta silloin, kun he ovat saaneet haltuunsa jäämistöomaisuuden.

(2) Sitä vastoin niissä tapauksissa, joissa leski saa jäämistöomaisuuden haltuunsa *käyttöoikeustestamentin nojalla,* ei hän ole saannostaan perintöverovelvollinen. PerVerL 8 §:n mukaan eloonjäänyt puoliso ei ole velvollinen suorittamaan perintöveroa sellaisesta etuudesta, joka ei ole tullut hänelle omistusoikeuksin. Säännöstä täydentää sen kanssa soveltamisalaltaan päällekkäinen PerVerL 2 §:n 2 momentti, jonka mukaan perintö- tai lahjaveroa ei suoriteta testamentilla tai lahjana saadusta elinkautisesta nautintaoikeudesta, eläkkeellä taikka muusta elinkaudeksi tai määrävuosiksi annetusta etuudesta.

Eloonjäänyt puoliso on kuitenkin sellaisesta etuudesta *TVL:n mukaan verovelvollinen.*[29] Leskeä pidetään varallisuusverotusta toimitettaessa omistajan veroisena ja hänen saamansa etuus arvostetaan varallisuusverotuksen suorittamista varten TVL 49 §:n 4 momentissa määritellyllä tavalla. Lesken saaman käyttöoikeuden tuottamaa tuloa pidetään TVL 20 §:n 2 kohdan mukaan puolestaan tuloverotuksessa saajansa veronalaisena tulona.

Mikäli leski on saanut jäämistön käyttöoikeuksien ja maksaa saamastaan etuudesta tulo- ja varallisuusveroa joutuu omistusoikeuden saanut henkilötaho omaisuudenlisäyksestään heti perittävän kuoltua perintöverovelvolliseksi.[30] Alkuperäiseen ehdotukseen voimassa olevaksi perintö- ja lahjaverolaiksi sisältyi tästä poikkeava säännös, jonka mukaan omistajan perintöverovelvollisuuden alkaminen tällaisissa tapauksissa olisi lykkääntynyt. Perusteluina ehdotuksen tapahtuneelle hylkäämiselle esitettiin *omistajatahon vähennettyä perintöverovelvollisuutta.*[31] Perintöverovelvollinen saakin PerVerL 9 §:n 3 momentin mukaan vähentää perintöveros-

---

29 Tuloveron sekä perintö- ja lahjaveron välisestä suhteesta tarkemmin *Andersson, E:* Tulo- ja varallisuusverolaki, s. 130 ss. ja *sama:* Johdatus verooikeuteen, s. 114 ss. Ks. myös *Olsson, O:* em. artikkeli, s. 373.

30 *Andersson, E:* Arveskatteskyldighetens inträde och avstående från arv. JFT 1971, s. 175 ss.

31 *Andersson, E:* em. artikkeli, s. 175.

taan leskelle annetun etuuden pääomitetun arvon. Vähennysoikeuden on katsottu antavan riittävät takeet omistajatahon kohtuutonta verottamista vastaan.

Lesken saaman käyttöoikeuden verottaminen tulona ja varallisuutena on lesken kannalta edullista. Esimerkki vuodelta 1981 toimitettavasta verotuksesta selvittänee asiaa parhaiten. Leski sai käyttöoikeustestamentilla haltuunsa omakotitalon tontteineen ja irtaimistoineen ja käyttöoikeuden arvoksi arvioitiin 190 000 markkaa. Jäämistöön ei kuulunut vuokra-, korko- tms. muuta vastaavaa tuloa tuottavaa omaisuutta. *Asuntotulon verottamisesta eräissä tapauksissa annetun lain 1 §:n muuttamista koskevan lain* (741/80) mukaan asuntotulo vakituisesta asunnosta jätetään verottamatta siltä osin kuin sen perusteena olevan asunnon verotusarvo ei ylitä 190 000 markkaa. Lesken ei siten tarvitse maksaa lainkaan tuloveroa. Toisaalta lesken ei *vuodelta 1981 toimitettavassa valtionverotuksessa sovellettavista veroasteikoista ja veroprosenteista annetun lain (844/80)* 3 §:n mukaan tarvitse maksaa varallisuusveroa, jos verotettavan varallisuuden arvo jää alle 200 000 markan. Esimerkkitapauksessa lesken ei siten tarvitse maksaa lainkaan jäämistösaannostaan veroa.

(3) Lesken saaman käyttöoikeuden verottamista on suunniteltu uudistettavaksi. *Edward Anderssonin* johdalla työskennelleen perintöverotoimikunnan mukaan verotus tulisi uudistaa siten, että käyttöoikeuden saanut leski olisi saamastaan *etuudesta sen puoleen arvoon perintöverovelvollinen.*[32] Perintöverotuksessa otettaisiin ehdotuksen mukaan lukuun puolet toistuvaisedun pääomitetusta määrästä. Tuloverotus tapahtuisi jäljellä olevasta määrästä samalla tavoin kuin nykyisinkin. Leski olisi siten jäämistösaannostaan osaksi perintö- ja osaksi tulo- ja varallisuusverovelvollinen.

Vaikka perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietinnössä vuodelta 1980 arvostellaan Anderssonin toimikunnan ehdotusta teoreettisesta epäjohdonmukaisuudesta, päätyi se ehdottamaan samaa kaavamaista ratkaisua toistuvaisetuuden verottamista koskevan uudistuksen pohjaksi. Toimikunnan ehdotuksen mukaan toistuvaisedun arvosta olisi kuitenkin perintö- ja lahjaverotuksessa otettava huomioon *vain yksi neljännes.*[33] Leski maksaisi siten tulo- ja varallisuusveroa kolmesta neljänneksestä saamastaan etuudesta. Omistusoikeuden saanut henkilötaho maksaisi perintöveroa

[32] *Perintöverotoimikunnan mietintö* 1973: 107, s. 29—32 sekä s. 107.

[33] *Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö* 1980: 16, s. 30—31.

käyttöoikeuden arvolla vähennetystä omistusoikeuden arvosta aivan kuten nykyisinkin.[34]

Perintöverovelvollisuuden ulottaminen koskemaan myös käyttöoikeustilanteita oikeuttaisi lesken käyttämään hyväkseen myös puolisovähennyksen perintöverotuksessa. Tämän vuoksi lesken saaman käyttöoikeuden pääomitetun arvon tulisi olla hyvin suuri ennen kuin leski joutuisi siitä perintöverovelvolliseksi. Esimerkiksi 200 000 markan arvoiseksi arvioitu käyttöoikeus jäisi puolisovähennyksen tekemisen vuoksi kokonaan sekä perintöverotuksen että myös tulo- ja varallisuusverotuksen ulkopuolelle.

Lesken saaman avustuksen verottaminen

Saamansa perinnön tai testamentin lisäksi leski saattaa olla oikeutettu PK 8 luvun 2 §:n mukaiseen lesken avustukseen. Lesken saaman avustuksen verottamiskäytäntö vaihtelee täydellisestä verovapaudesta veronalaisuuteen saakka.[35] Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mukaan lesken saamia avustuksia tulisi perintöverotuksessa kohdella perinnön tavoin ja verotuksen toimittamiseksi lisätä avustus lesken perintöosuuteen.[36]

Verotuksen merkityksestä sosiaaliturvapolitiikan välineenä

(1) Puolison kuoleman johdosta leskelle maksettavien etuuksien verotusta koskevat ratkaisut ovat monissa kohdin ristiriidassa toistensa kanssa. Joissakin tapauksissa leski saa koko etuuden täysin verovapaana ja joskus hän taas saattaa joutua suorittamaan veroa saamastaan eläkkeestä täysimääräisenä yhteensovitettuna omien ansiotulojensa kanssa. Lopputulos on hyvin epäyhtenäinen, eikä se ole omiaan lisäämään kansalaisten luottamusta siihen, että oikeusjärjestys kohtelee heitä kaikkia samalla tavoin.

Epäyhtenäinen verotuskohtelu kumuloituu lisäksi erilaisiin vähennyksiin. Kun lasta huoltavalla leskellä eli tavallisimmin nuorella naisleskellä

34 *Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö* 1980: 16, s. 56.

35 Ks. *Puronen, P:* em. teos, s. 3.

36 *Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö* 1980: 16, s. 28—29.

on oikeus *yksinhuoltajavähennykseen* sekä valtion- että kunnallisverotuksessa, on tämän veronalaista tuloa alentavan vähennyksen vaikutus aivan toinen sellaisissa tapauksissa, joissa lesken saamaa perhe-eläkettä tai huoltoeläkettä ei yhteensoviteta hänen ansiotuloonsa verrattuna niihin tilanteisiin, joissa yhteensovittaminen on pakko toimittaa.[37]

(2) Verottajalla on kuitenkin periaatteessa käytettävänään keino, jolla se voi lievittää kaavamaisen verotuksen lopputulosta, jos se osoittautuu lesken kannalta kohtuuttoman ankaraksi. TVL 31 §:n 2 momentin mukaan jos lesken elatus on pääasiallisesti ollut verovelvollisen ansioiden varassa ja verovelvollinen on kuollut, tehdään *kuolleen puolison tulosta* kohtuulliseksi arvioitu veronmaksukyvyn alentumisvähennys. Kuolleen puolison varallisuusvero on, kuten *Andersson* painottaa, kuitenkin suoritettava kokonaisuudessaan.[38] Veronmaksukyvyn alentumisvähennys voidaan tehdä ainoastaan ensimmäisenä vuonna.

Veronmaksukyvyn alentumisvähennyksen suuruus riippuu yksittäistapauksessa verottajan harkinnasta. *Rekolan* mukaan aikaisemman lain vastaava vähennys saattoi tulla kysymykseen »pääasiallisesti ns. hellyttävissä tapauksissa».[39] Nykyisin vähennyksen myöntämiselle ei aseteta enää näin tiukkoja kriteereitä.[40] Verottajan on alennuksen suuruutta harkitessaan pyrittävä kohtuulliseen kokonaisratkaisuun, jolloin vähennyksen suuruuteen vaikuttavat mm. kuolinpesän suuruus ja lesken saamat perhe-eläkkeet ja muut etuudet, siitä riippumatta, ovatko ne veronalaista tuloa vai eivät.[41] Erilaisten etuuksien yhteensovittaminen veronmaksukyvyn alentumisesta johtuvan vähennyksen suuruuden määrittämiseksi edellyttää verottajalta erittäin korkeaa tietoisuutta suomalaisen yhteiskunnan sosiaaliturvajärjestelmästä.

(3) Eloonjääneen puolison verotuksellista kohtelua koskeva kartoitus osoittaa, että lesket nauttivat valtion erityistä suojelua myös verotuksel-

---

37 Yksinhuoltajavähennyksestä ks. *Andersson, E:* Tulo- ja varallisuusverolaki, s. 277 ss. sekä 287. Ks. myös Verohallinnon käsikirja. Henkilö- ja varallisuusverotus sekä verotusmenettely. Verovuosi 1980, s. 170 sekä s. 177. Leskellä on oikeus tehdä myös *ylimääräinen työtulovähennys* valtion verotuksessa, jos verovelvollinen on verovuonna elättänyt alaikäistä lastaan tai kasvattilastaan. Ks. em. lähde, s. 169 sekä *Andersson, E:* em. teos, s. 277.

38 *Andersson, E:* em. teos, s. 266.

39 *Rekola, A:* em. teos, s. 284.

40 *Andersson, E:* em. teos, s. 264.

41 Verohallinnon käsikirja. Henkilö- ja varallisuusverotus sekä verotusmenettely. Verovuosi 1980, s. 162.

lisesti. Verotuksellisesti yhteensovitusneutraalien etuuksien antaminen leskelle asettaa kuoleman kautta puolisostaan vapautuneet henkilöt suositummuisasemaan muihin kansalaisiin verrattuna. Jos epäyhtenäisen verotuskohtelun tarkoituksena olisi taloudellisen turvattomuuden tasapuolinen vähentäminen, ei siihen olisi mitään huomauttamista. Mutta kun säännöstön hajanaisuus on selitettävissä vain lainsäädäntöprosessin sattumanvaraisuudella, ei sitä voida puoltaa rationaalisilla argumenteilla.

Lainsäätäjän tulisikin tiedostaa säännöstön sisällöllinen epäjohdonmukaisuus ja pyrkiä yhdenmukaistamaan leskien verotuksellinen kohtelu. Siihen liittyen lainsäätäjän tulisi ottaa uudelleen arvioinnin kohteeksi kysymys siitä, onko olemassa erityisiä perusteita erottaa lesket omaksi ryhmäkseen verrattuna muihin taloudellisen turvallisuuden tarpeessa oleviin kansalaisiin. Näin verotusta voitaisiin edelleen käyttää sosiaaliturvapolitiikan välineenä, sillä erolla nykyiseen tilanteeseen verrattuna, että lainsäätäjän valinnat olisivat paremmin suhteutettuja muita etuuksia kanavoivan lainsäädännön sisältöön.

VIII SOSIAALIETUUKSIEN YHTEENSOVITTAMINEN

(1) Oikeusjärjestys on toiminnallinen kokonaisuus. Sitä ei ole mahdollista ymmärtää kokonaisuutena tyydyttävällä tavalla sellaisesta tutkimusperinteestä käsin, joka rakentuu eri oikeudenalojen tutkimusautonomian varaan. Oikeusjärjestyksen eri spesifioituneet toimintalohkot ovat tutkimuksen kannalta mielekkäitä paitsi itsenäisinä tutkimusobjekteina, myös *vuorovaikutussuhteen osina.* Tätä vuorovaikutussuhdetta sääntelevät yhteensovitussäännöt.

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa on kohdassa 4. Lesken sosiaaliturvan tason määräytyminen luonnosteltu käsitteistö yhteensovittamista koskevien kysymysten tarkastelulle. Seuraavassa jaksossa pyritään tähän analyysiin turvautuen tutkimaan sitä, miten yksittäiset sosiaaliturvaetuudet suhtautuvat toisiinsa.[1] Tutkimuksen luvut II—VII ovat olleet tässä suhteessa välttämättömiä ekskursioita yksittäisten etuuksien maailmaan. Ilman tämän perustason hahmottamista ei ole mahdollista edes viitteellisesti lähestyä kysymystä normatiivisen sosiaaliturvan todellisesta laajuudesta.

Yhteensovittamista koskevat kysymykset ovat jääneet miltei kokonaan vaille oikeustieteellistä tutkimusta. Käytännölliseltä kannalta asia on kuitenkin tärkeä. Näihin kysymyksiin törmätään päivittäin tuomioistuimissa, eläkelaitoksissa ja vakuutusyhtiöissä. Seuraavassa jaksossa tarkastellaan eloonjääneen puolison saamien sosiaalietuuksien yhteensovittamista *edunsaajan näkökulmasta.* Etuuksien suorittajien keskinäiset suhteet jäävät pääosin jakson ulkopuolelle.

---

[1] Vaihtoehtoinen tapa lähestyä yhteensovituskysymyksiä olisi analysoida yksityis- ja julkisoikeudellisten leskensuojajärjestelyjen vaikutusta toisiinsa. Se olisi kuitenkin huomattavasti paljon kapea-alaisempi, minkä vuoksi kokonaisuuden hallitseminen sen avulla ei olisi mahdollista. Em. tyyppisestä analyysistä ks. *Kruse, V:* Samordning af privatretlige og offentligretlige erstatningsydelser i anledning af personskader, s. 365 ss.

(2) Repetitio mater studiorum est. Suppeassa mielessä yhteensovituksella tarkoitetaan saman sosiaalietuustapahtuman johdosta sovellettavien lakien kanavoimien etuuksien sovittamista toisiinsa. Yhteensovitussäännöt määräävät kussakin tapauksessa sen, mitä korvausjärjestelmää on pidettävä ensisijaisena saajan näkökulmasta. Osa yhteensovitettavista etuuksista vaikuttaa molemminsuuntaisesti toistensa lopulliseen suuruuteen, osa vain yhteen suuntaan ja vihdoin osa etuuksista ei vaikuta lainkaan toistensa suuruuteen eli osa sosiaalietuuksista on yhteensovitusneutraaleja.[2]

Eri yhteensovitustilanteiden systematisoimiseksi on erotettu *neljä yhteensovitustasoa*. Erottamiskriteerinä on ollut se, millä perusteella leskellä on oikeus sosiaalietuuteen puolisonsa kuoleman johdosta. Jokaiseen yhteensovitustasoon sisältyy useampia sosiaalietuusjärjestelmiä, joita jäljempänä merkitään kirjaimilla A, B, C ... S. Yhteensovittaminen voi tapahtua ensinnäkin tietyn etuusjärjestelmän, esim. järjestelmä A:n sisällä. A voi kattaa useamman tyyppisiä suojamuotoja a_1, a_2 ... a_n, joihin leski on saman sosiaalietuustapahtuman johdosta oikeutettu. Kannanottoa siihen, miten a_1, a_2 ja a_n vaikuttavat toisiinsa, on edellä nimitetty *järjestelmän sisäiseksi yhteensovitukseksi.*

Koska yksittäinen yhteensovitustaso aina sisältää useampia etuusjärjestelmiä, jotka lisäksi saattavat hajautua useampiin eri säädöksiin, on seuraavassa vaiheessa otettava kantaa siihen, miten saman yhteensovitustason sisältämät etuudet vaikuttavat toisiinsa. Esimerkiksi etuus K, joka symbolisoi seuraavassa ansioperusteista perhe-eläkejärjestelmää, koostuu yli kolmestakymmenestä erillisestä perhe-eläkelaista K_1, K_2, K_3 ... K_n. *Horisontaaliseksi yhteensovitukseksi* on tutkimuksen alussa nimitetty sitä yhteensovitustilannetta, jossa samalle yhteensovitustasolle kuuluvien etuuksien keskinäinen suhde ratkaistaan. Samalle yhteensovitustasolle kuin ansioperusteinen perhe-eläkejärjestelmä sijoittuu myös muita sosiaalietuuksia. Kaikkien näiden etuuksien keskinäisen suhteen ratkaiseminen tapahtuu horisontaalisella yhteensovituksella. Yhteensovitus voi tapahtua kahden tai useamman etuuden suhteen.

Vertikaalinen yhteensovitus puolestaan tapahtuu eri yhteensovitustasojen sisältämien etuuksien välillä. Jos esimerkiksi olisi vain kaksi yhteensovitustasoa, tasot I ja II, ja niistä edelliseen sisältyisivät etuudet A, B, C, D ja jälkimmäiseen etuudet E, F, G, H, ratkaistaisiin vertikaali-

---

2 Ks. lähemmin edellä s. 12 ss.

sessa yhteensovituksessa kysymys siitä, miten nämä etuudet vaikuttavat toisiinsa. Yhteensovitustasoja ja yhteensovitustilanteita voidaan tämän tutkimuksen kannalta havainnollistaa seuraavalla asetelmalla.

Yksinkertainen laskutoimitus osoittaa, että jo horisontaalisten ja vertikaalisten yhteensovitustilanteiden yhteenlaskettu lukumäärä ylittää

Kuvio n:o 15. Yhteensovitustasot ja -tilanteet

	Yhteensovitustaso	Sosiaalietuus
I	Leskelle puolison kuolinsyystä ja työhistoriasta riippumatta suoraan lain nojalla suoritettavat etuudet	A, B, C, D, E
II	Puolison kuolinsyystä riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet	F, G, H, I, J
III	Puolison työhistoriasta riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet	K, L, M, N, O
IV	Puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet	P, Q, R, S

Kuviossa symboleilla tarkoitetaan seuraavia etuuksia:

A = avioliittolain suojakeinot
B = perintökaaren —»—
C = verotukselliset etuudet
D = yleinen perhe-eläke
E = kansaneläkelain mukainen hautausavustus
F = korvausperusteiset perhe-eläkkeet
G = sotilasvammalain mukainen huolto- ym. eläke
H = kuolinsyystä riippuen suoritettavat hautausavut
I = yksityinen tapaturmavakuutus
J = verotukselliset etuudet
K = ansioperusteiset perhe-eläkkeet
L = pakollinen ryhmähenkivakuutus ja siihen rinnastettavat etuudet
M = eläkesäätiöiden maksama hautausapu
N = ansioperusteisiin perhe-eläkkeisiin sidottu hautausapu
O = verotukselliset etuudet
P = vapaaehtoinen henkivakuutus
Q = avustuskassalain mukainen hautausapu
R = yksityinen tapaturmavakuutus
S = verotukselliset etuudet

kahdensadan rajan niissä tilanteissa, joissa oletetaan yhteensovituksen tulevan kysymykseen vain kahden eri muuttujan kesken. Jo yhdenkin muuttujan selvittäminen saattaa tarjota järjestelmän sisällä kymmeniä, ellei peräti satoja yhteensovitusmahdollisuuksia tilanteesta riippuen. Usein lisäksi on niin, että leski saa samanaikaisesti neljää — viittä etuutta, jolloin teoreettisten yhteensovitustilanteiden lukumäärä nousee tuhansiin. Kaikkien eri kombinaatioiden käsitteleminen olisi mahdollista ainoastaan tietokoneella ja on sangen kyseenalaista, olisiko se lainopillisesti kiintoisaa. Suurin osa yhteensovitustilanteista on hallittavissa esimerkin avulla. Seuraavaan jaksoon on pyritty kokoamaan yhteen sellaiset yhteensovitustilanteet, joilla on jotain käytännöllistä merkitystä edunsaajan kannalta. Samalla jakson tarkoitus on valaista yhteensovitustilanteiden rakennetta.

Luvun systematiikka on seuraavanlainen. Ensimmäisessä alajaksossa tarkastellaan järjestelmän sisäistä ja horisontaalista yhteensovitustilannetta erikseen jokaisella yhteensovitustasolla. Toisessa alajaksossa selvitetään tämän jälkeen vertikaalisen yhteensovittamisen ongelmia ja luvun viimeisessä jaksossa lopulta sitä kysymystä, miten eloonjääneen puolison ansiotulo ja varallisuus vaikuttavat hänen mahdollisuuksiinsa saada taloudellisia etuuksia puolisonsa kuoleman johdosta.

1. JÄRJESTELMÄN SISÄINEN JA HORISONTAALINEN YHTEENSOVITTAMINEN

Järjestelmän sisäisellä yhteensovituksella tarkoitetaan *yksittäisen etuusjärjestelmän nojalla* myönnettävien etuuksien vaikutusta toisiinsa. Yhteensovittamistilanteessa ratkaistaan ensin kunkin suojamekanismin suhteen itsenäisesti etuuden suuruus. Horisontaalisella yhteensovituksella puolestaan tarkoitetaan *samaan yhteensovitustasoon kuuluvien* etuuksien keskinäistä yhteensovittamista. Yhteensovitustasoja on ryhmitetty leskeytymistilanteessa neljä; puolison kuolinsyystä ja työhistoriasta riippumatta suoraan lain nojalla suoritettavat etuudet, puolison kuolinsyystä riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet, puolison työhistoriasta riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet ja neljäntenä puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet.

Ensimmäinen yhteensovitustaso

(1) Ensimmäinen yhteensovitustaso koskee leskelle *puolison kuolinsyystä ja työhistoriasta riippumatta suoritettavia etuuksia.* Leskellä on oikeus näissä tapauksissa perhe- ja perintöoikeudellisiin etuuksiin, vähennyksiin tulo- ja perintöverotuksessa, yleiseen perhe-eläkkeeseen ja kansaneläkelain mukaiseen hautausavustukseen.

Sosiaalietuuksien suorittaminen leskelle riippuu aina ensisijassa kunkin etuusjärjestelmän soveltamisen *muodollisten edellytysten täyttymisestä.* Siten esimerkiksi puolisonsa surmannut henkilö ei saa hyväkseen perintöoikeudellisia etuuksia, eikä lesken eläkettä makseta yleensä miespuoliselle leskelle. Jos leski on kuitenkin oikeutettu muodollisten kriteerien perusteella etuuteen, riippuu etuuden lopullinen suuruus kahdesta eri seikasta, ensinnäkin *sisällöllisistä tekijöistä* (esim. jäämistön suuruus, hautausavustuksen suuruus jne.) ja toisaalta *yhteensovittamista koskevista säännöistä.* Yhteensovittaminen koskee eri etuuksien sisällöllisten tekijöiden suhteuttamista toisiinsa. Yhteensovittamisessa ratkaistaan lopullisesti se, mitä merkitystä on edunsaajan kannalta sillä seikalla, että hän on periaatteessa samanaikaisesti oikeutettu kahteen tai useampaan sosiaalietuuteen.

(2) Avioliittolainsäädännön kanavoimat etuudet sijoittuvat ensimmäiselle yhteensovitustasolle. Suurin osa aviovarallisuussäännösten mukaisista etuuksista on ensisijaisia etuuksia, jotka suoritetaan leskelle muista etuuksista riippumatta.[3] AL 91 §:n mukainen etuosa, tasinko-oikeus ja AL 103 a §:n otto-oikeus, AL 103 §:n 2 momentin mukainen oikeus pidättäytyä tasingon suorittamisesta ovat kaikki luonteeltaan ensisijaisia etuuksia, joihin leski on oikeutettu riippumatta siitä, mitä muita etuuksia hänelle suoritetaan puolisonsa kuoleman johdosta. Järjestelmän sisäinen yhteensovitus voi kuitenkin vaikuttaa AL:n mukaisten etuuksien lopulliseen suuruuteen.

Jäämistöoikeudelliset etuudet ovat nekin suurelta osin ensisijaisia ja yhteensovitusneutraaleja etuuksia. Pesänselvityksen ja perinnönjaon yhteydessä on kuitenkin ratkaistava horisontaalisen yhteensovituksen yhteydessä kysymys siitä, tarvitseeko leski saamansa etuosan, AL 103 §:n 2 momentin antaman etuuden tai tasinkoetuuden lisäksi vielä PK 8 luvun 2 §:n mukaista toimeentuloavustusta vai ei. PK 8 luvun 2 §:n mukainen avustus on luonteeltaan *osittain tai kokonaan väistyvä etuus,* joka voi-

[3] Ks. edellä s. 60 ss.

daan yhteensovituksen toimittamisen jälkeen suorittaa täysimääräisenä vain harvoissa tapauksissa. Myös vertikaalinen yhteensovitus voi vaikuttaa PK 8 luvun 2 §:n mukaisen etuuden suuruuteen.[4]

(3) Lesken saamat perhe- ja perintöoikeudelliset etuudet voivat vaikuttaa siihen, saako leski ensimmäiselle yhteensovitustasolle kuuluvat muut etuudet täysimääräisinä vai ei. Tästä on hyvänä esimerkkinä yleisen perhe-eläkelain mukaisten etuuksien suuruuden määräytyminen.

Yleisen perhe-eläkelain mukaista lesken alkueläkkeen pohjaosaa maksetaan vuoden 1983 alusta lukien naispuoliselle leskelle hänen tuloistaan ja varallisuudestaan riippumatta. *Alkueläkkeen pohjaosa on suhteessa muihin etuuksiin ensisijainen etuus.* Sitä vastoin lesken saamilla perhe- ja perintöoikeudellisilla etuuksilla voi olla vaikutusta alkueläkkeen tulosidonnaisten osien suorittamiselle ja niillä on suorastaan ratkaiseva vaikutus arvioitaessa yksinäisen lesken oikeutta jatkoeläkkeeseen. Kaikkiin yleisen perhe-eläkelain mukaisiin lesken eläkkeisiin sisältyy vuoden 1983 alusta lukien kaksi tulosidonnaista osaa, lisäosa ja eläkkeensaajan asumistuki. Yksinäisen lesken jatkoeläke koostuu pelkästään tulosidonnaisista osista. Jos lesken tulot ja varallisuus yhdessä ylittävät tietyn vuositulorajan, ei leskellä ole oikeutta lisäosaan. Vastaavasti lesken varallisuus ja siitä saatu tulo vaikuttavat lesken mahdollisuuksiin saada osana leskeneläkettä asumistukea eläkkeensaajien asumistukilain perusteella[5]

Arvioitaessa lesken oikeutta tulosidonnaisiin osiin yleisen perhe-eläkelain nojalla on otettava huomioon myös lesken saamien perhe- ja perintöoikeudellisten etuuksien suuruus. Perhe- ja perintöoikeuden kanavoimien etuuksien ja yleisen perhe-eläkelain mukaisten tulosidonnaisten etuuksien kesken suoritetaan siten horisontaalitasolla yksisuuntainen yhteensovitus. *Yksisuuntaisessa yhteensovituksessa perhe- ja perintöoikeuden nojalla suoritettavat etuudet ovat ensisijaisia etuuksia ja yleisen perhe-eläkelain mukaiset tulosidonnaiset osat väistyviä etuuksia.*

(4) Ensimmäiseen yhteensovitustasoon kuuluvista etuuksista ensisijaisia ovat edellä mainittujen etuuksien lisäksi *kansaneläkelain mukainen hautausavustus* ja *verotukselliset etuudet.*[6] Hautausavustus ei ole kokonaan yhteensovitusneutraali sen vuoksi, että se saattaa vaikuttaa lesken oikeuteen saada PK 8 luvun 2 §:n mukaista toimeentuloavustusta.

---

4 Ks. edellä s. 85 ss.

5 Ks. yleisen perhe-eläkkeen myöntämisestä lähemmin edellä jaksoa III, s. 212 ss.

6 Ks. näiden osalta lähemmin edellä jaksoja VI, s. 328 ss. ja VII, s. 338 ss.

Eloonjääneen puolison saamat verotukselliset etuudet ovat järjestelmän sisäisessä yhteensovituksessa keskenään yhteensovitusneutraaleja, lukuunottamatta veronmaksukyvyn alentumisvähennystä. Sitä vastoin horisontaalisessa yhteensovituksessa perintövarallisuuden suuruudella voi olla vaikutusta vero-oikeudellisten etuuksien tasoon. Varattomassa kuolinpesässä leski ei voi käyttää täysimääräisesti hyväkseen puolisovähennystä eikä koti-irtaimistovähennystä. Tällöin ei kuitenkaan ole kysymyksessä varsinainen yhteensovitustilanne, vaan pikemminkin kuvattua tapausta on pidettävä esimerkkinä köyhyyden kasautumisesta.

Toinen yhteensovitustaso

(1) Toinen yhteensovitustaso käsittää leskelle *puolison kuolinsyystä riippuen suoritettavat ja niihin liittyvät etuudet.* Leskellä saattaa näissä tapauksissa olla oikeus korvausperusteiseen perhe-eläkkeeseen VahKorvL:n, rikosvahinkolain tai LiikVakL:n nojalla sekä oikeus TaVL:n mukaiseen huolto- tai perhe-eläkkeeseen tai SoVL:n mukaiseen huoltoeläkkeeseen. Lisäksi voi olla oikeus korvausperusteiseen hautausapuun ja vapaaehtoisen tapaturmavakuutuksen nojalla vakuutussummaan. Osa leskelle puolison kuolinsyystä riippuen maksettavista etuuksista on kokonaan verovapaata tuloa ja osa taas kokonaan veronalaista ansiotuloa.

(2) Korvausperusteisten perhe-eläkkeiden ja hautausapujen horisontaalinen ja järjestelmän sisäinen yhteensovitus on tarkoin säännelty. Mikäli leskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen tai huoltoeläkkeeseen sekä näihin liittyvään hautausapuun vain yhden korvausjärjestelmän puitteissa, ei kysymys horisontaalisesta yhteensovituksesta lainkaan aktualisoidu. *Vasta eri korvausjärjestelmien kollisiotilanteessa korvaustasoa koskeva ongelma on ratkaistava yhteensovitussäännöin.* Yhteensovitussäännöt ovat eräänlaisia lainvalintanormeja, jotka osoittavat useista mahdollisista säännöksistä kuhunkin yksittäistapaukseen ensisijaisesti sovellettavat säännökset.

Saman vahinkotapahtuman johdosta toisella yhteensovitustasolla yhtäaikaa sovellettavaksi tulevia normistoja, joiden perusteella leskellä on oikeus huolto- tai perhe-eläkkeeseen sekä hautausapuun, voivat olla mm. TaVL ja LiikVakL, SoVL ja LiikVakL, TaVL ja VahKorvL, SoVL ja VahKorvL sekä VahKorvL ja rikosvahinkolaki. Esimerkkiluettelo ei ole tyhjentävä, mutta sen avulla voidaan hallita korvausperusteisten etuuk-

sien horisontaalisen yhteensovittamisen keskeiset periaatteet toisella yhteensovitustasolla.

(3) Silloin kun puoliso kuolee *työmatkalla liikenneonnettomuudessa* täyttyvät sekä a) TaVL:n että b) LiikVakL:n soveltamisedellytykset. Jos surmansa saanut edunjättäjä oli onnettomuusajoneuvon *omistaja, kuljettaja tai haltija,* saa leski huoltoeläkettä ja 1. 1. 1982 lukien vastaavasti perhe-eläkettä ja hautausapua *ensisijaisesti TaVL:n nojalla.* LiikVakL 6 §:n 4 momentin mukaan leskellä on mahdollisuus saada *TaVL:n nojalla saamansa eläkkeen lisäksi* korvausta LiikVakL:n perusteella siltä osin kun vahinkoa ei korvata TaVakL:n mukaan.[7]

LiikVakL:n mukaan leskelle voidaan suorittaa korvausta esim. kohonneista kodinhoitokustannuksista, mikä ei TaVL:n mukaan ole mahdollista.[8] Lesken saaman sosiaalietuuden lopullinen suuruus voi siten koostua kahdesta eri erästä, joista toisen suorittaa tapaturmavakuutusyhtiö ja toisen liikennevakuutusyhtiö.

Niissä tapauksissa, joissa työmatkalla liikenneonnettomuudessa *kuollut puoliso ei omistanut, kuljettanut tai hallinnut* onnettomuusajoneuvoa, korvataan vahinko viime kädessä liikennevakuutuksen perusteella. Tapaturmavakuutusyhtiöllä on TaVL 61 §:n 2 momentin mukaan takautumisoikeus liikennevakuutusyhtiöön nähden suorittamastaan huoltoeläkkeestä ja hautausavusta.[9]

Leskelle maksettavan eläkkeen ja hautausavun suuruus määrätään ensin itsenäisesti kummankin korvausjärjestelmän mukaan. Mikäli tämän jälkeen käy ilmi, että a) leskelle LiikVakL:n perusteella maksettava perhe-eläke tai hautausapu on suurempi kuin TaVL:n mukainen huolto- tai perhe-eläke tai hautausapu, on leskellä oikeus erotuksen saamiseen TaVL 61 §:n 1 momentin mukaan liikennevakuutuksesta. Jos sitä vastoin b) TaVL:n perusteella maksettava huolto- tai perhe-eläke tai hautausapu on suurempi kuin LiikVakL:n nojalla maksettavat vastaavat etuudet, on leskellä oikeus TaVL:n mukaiseen eläkkeeseen tai hautausapuun myös

---

[7] TaVL:n ja LiikVakL:n välisten korvausten suhteesta ks. *Arti, A:* Liikennevahinkojen korvaaminen, s. 191—199. Ks. myös *Pentikäinen, T:* Vakuutusoppi, s. 424. Erityisesti hautausapujen osalta ks. *Arti, A:* Vahingonkorvauslaki, s. 268 sekä *Routamo, E. — Hoppu, E:* em. teos, s. 270.

[8] Ks. edellä s. 269 ss.

[9] TaVL 61 §:n 2 momentin mukaisesta takautumisoikeudesta ks. *Wilhelmsson, T:* Om försäkringsgivarens regressrätt. DL 1977, s. 394.

siltä osin kuin se ylittää LiikVakL:n nojalla maksettavan korvauksen. Leskelle suoritettavan kokonaiskorvauksen tulee siten olla aina suurin mahdollinen.

(4) Toisella yhteensovitustasolla saattavat samanaikaisesti tulla sovellettaviksi myös a) LiikVakL ja b) SoVL. Näistä edellinen on ensisijainen jälkimmäiseen nähden siinä mielessä että tapaturmavirastolla on SoVL 41 §:n 2 momentin mukaan takautumisoikeus suorittamastaan huoltoeläkkeestä ja hautausavusta muuhun korvausvelvolliseen nähden. *Edunsaajan näkökulmasta käsin kuitenkin molemmat järjestelmät tulevat sovellettavaksi yhtäaikaa samanveroisina.* Leskelle maksettavan eläkkeen ja hautausavun suuruus määritetään aluksi kummankin normiston perusteella toisistaan riippumatta. Horisontaalinen yhteensovitus tapahtuu vasta tämän lain soveltamisvaiheen jälkeen.[10]

Jos yhteensovittamistilanteessa käy ilmi, että leskellä on oikeus saada huoltoeläkettä ja hautausapua SoVL:n mukaan, suoritetaan leskelle ensinnäkin nämä etuudet. Mikäli leskellä kuitenkin on oikeus saada LiikVakL:n nojalla korvausta tätä enemmän, on hänellä SoVL 41 §:n 1 momentin mukaan oikeus saada *huoltoeläkkeen ja hautausavun lisäksi* perhe-eläkettä ja hautausapua siltä osin kuin kyseiset etuudet ylittävät SoVL:n mukaiset etuudet. Jos taas SoVL:n mukainen huoltoeläke ja hautausapu ovat suurempia kuin esim. LiikVakL:n mukaiset etuudet ovat, suoritetaan leskelle sosiaalietuuksia tällöin *vain SoVL:n mukaisesti.*

(5) VahKorvL kanavoi pääosin täydentävää leskenturvaa. Jos saman sosiaalietuustapahtuman johdosta voidaan soveltaa yhtäaikaisesti sekä a) TaVL:a että b) VahKorvL:a, määritetään leskelle tulevan eläkkeen ja hautausavun suuruus aluksi toisistaan riippumatta kummankin normiston perusteella. Sillä seikalla, että samaan tilanteeseen soveltuu kaksi eri säännöstä, ei ennen etuuksien yhteensovittamista tässä relaatiossa ole merkitystä korvaustason määräytymiselle. Yhteensovitustaso on eräässä mielessä toisen asteen lainsäädäntöä, perustasolla määritetään ensin eri korvauksien ja kuoleman johdosta maksettavien eläkkeiden suuruudet *itsenäisesti.* Sen jälkeen kun yksittäiset etuudet on näin määritetty, siirrytään yhteensovitustasolle. Toimitettavalla yhteensovituksella on kaksinaisfunktio. Ensinnäkin yhteensovituksessa ratkaistaan edunsaajan näkökulmasta se, mitä etuuksia hän saa ja kuinka suurina hän ne saa.

---

[10] LiikVakL:n ja SoVL:n mukaisten korvausten välisestä suhteesta ks. *Arti, A:* em. teos, s. 209.

Toisaalta yhteensovituksessa ratkaistaan myös eri korvausvelvollisten väliset suhteet.

Mikäli leskelle suoritettava perhe-eläke tai hautausapu VahKorvL:n mukaan osoittautuu suuremmaksi kuin TaVL:n mukainen eläke tai hautausapu, saa leski ensinnäkin TaVL:n nojalla huolto- tai perhe-eläkettä ja hautausapua.[11] Tämän lisäksi leskellä on oikeus TaVL 61 §:n 1 momentin mukaan saada VahKorvL:n nojalla korvausvelvolliselta VahKorvL:n ja TaVL:n perusteella suoritettavien eläkkeiden ja hautausapujen erotus. Leski saa siten näissä tapauksissa eläkettä ja hautausapua kahdesta eri lähteestä. Esimerkiksi KKO:n ratkaisussa 1975 II 51 surmansa saaneen leskelle ja lapsille maksettaviksi tuomituista elatusavuista *vähennettiin* TaVL:n nojalla suoritettavat huoltoeläkkeet. VahKorvL:n nojalla korvausvelvollinen on periaatteessa regressivastuussa TaVL 61 §:n 2 momentin mukaan yhdensuuntaisen yhteensovituksen jälkeen huolto- tai perhe-eläkkeen tai hautausavun suorittaneeseen tapaturmavakuutusyhtiöön tai tapaturmavirastoon nähden.[12]

Edunsaajana olevan lesken kannalta vastuunjako eri korvausjärjestelmien kesken on kollisiotilanteessa edullista. TaVL:n nojalla leskelle maksettava sosiaalietuus on turvallinen, koska sen suorittaa vakavarainen vakuutusyhtiö tai tapaturmavirasto. Perhe-eläkkeen ja hautausavun suorittamisvelvollisuuden asettaminen yksinomaan luonnollisen henkilön kannettavaksi saattaisi aiheuttaa epävarmuutta toistuvaisvelvollisuuden täyttämisessä.

(6) Toisella yhteensovitustasolla voi aktualisoitua myös kysymys rikosvahinkolain ja VahKorvL:n välisten etuuksien suhteesta. Harkittaessa lesken oikeutta perhe-eläkkeeseen VahKorvL:n nojalla, ei rikosvahinkolain mukaista perhe-eläkettä voi ottaa lainkaan huomioon. Korvausvelvollisuuden kesto ja perhe-eläkkeen suuruus ratkaistaan oikeudenkäynnissä yksinomaan VahKorvL:n nojalla.[13] Vasta silloin, kun rikoksentekijää ei voida tuomita velvolliseksi suorittamaan perhe-eläkettä VahKorvL:n nojalla tai jos rikoksentekijä ei kykene suoriutumaan tuomioistuimen

---

11 Tästä pääsäännöstä muodostavat kuitenkin poikkeuksen ne tilanteet, joissa sovelletaan *L eräissä vapaaehtoisissa töissä sattuvista tapaturmista* (408/42) sekä *L palo- ja pelastustoimesta* (559/75), joiden mukaan leskellä ei ole oikeutta TaVL:n mukaiseen korvaukseen, jos edunsaaja on oikeutettu korvaukseen muun lain perusteella. Ks. *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 270.

12 *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 267.

13 Ks. edellä s. 265 sekä *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 270.

asettamasta eläkkeen tai hautausavun suorittamisvelvollisuudesta, on leskellä oikeus rikosvahinkolain mukaisiin etuuksiin.[14]

VahKorvL:n ja rikosvahinkolain välisestä suhteesta johtuu myös se, että niiden keskinäisen yhteensovittamisen suorittaa joko tapaturmavirasto tai sen antaman päätöksen johdosta tehdystä valituksesta vakuutusoikeus. Rakenteelliselta kannalta näissä tilanteissa suoritettavaa horisontaalista yhteensovitusta voidaan pitää tyypillisenä esimerkkinä yksisuuntaisesta yhteensovituksesta. Yksisuuntaisessa yhteensovituksessa etuus (VahKorvL:n mukainen perhe-eläke) vaikuttaa toisen etuuden (rikosvahinkolain mukainen perhe-eläke) suorittamiseen, mutta jälkimmäinen ei vaikuta lesken oikeuteen saada perhe-eläkettä edellisen perusteella.

Rikosvahinkolain 3 §:n mukaan on sen perusteella maksettavasta perhe-eläkkeestä ja hautausavusta *vähennettävä*, mitä leski on oikeutettu saman vahingon johdosta saamaan tai on saanut jonkin muun lain perusteella. Rikoksentekijän maksettavaksi VahKorvL:n nojalla määrätty perhe-eläke tai hautausapu yhteensovitetaan kuitenkin rikosvahinkolain mukaisten etuuksien kanssa *ainoastaan siltä osin kuin niitä on todellisuudessa suoritettu.* Tässä yhteensovitussäännössä konkretisoituu lainsäätäjän tavoite turvata lesken asema niissä tapauksissa, joissa hänen puolisonsa on saanut rikoksen johdosta surmansa ja joissa VahKorvL:n nojalla korvausvelvollisen maksukyky on yleensä huono.

Tapaturmavirastolla on takautumisoikeus korvausvelvolliseen nähden suorittamastaan perhe-eläkkeestä ja hautausavusta. Rikosvahinkolain 19 §:n mukaan lesken oikeus VahKorvL:n nojalla suoritettavaan perhe-eläkkeeseen ja hautausapuun siirtyy valtiolle sinä päivänä, jolloin tapaturmavirasto on päättänyt maksaa korvausta ja enintään siltä osin kuin eläkettä tai etuutta on päätetty maksaa. Rikosvahinkojen korvaamisesta annetun lain muuttamista koskevalla lailla (973/81) on säädetty, että 1. 1. 1982 lukien valtion takautumisoikeuteen perustuva saaminen peritään *sakkorangaistuksen täytäntöönpanosta annetun lain* (318/63) mukaisessa järjestyksessä.[15]

(7) Osa leskelle yksinomaan puolison kuolinsyystä riippuen suoritettavista etuuksista on kokonaan yhteensovituksesta riippumattomia. Yksi-

[14] Ks. edellä s. 264.

[15] Ks. *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista annetun lain muuttamisesta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi* 212/81. 1981 vp, s. 6—7.

tyisen tapaturmavakuutuksen perusteella maksettava vakuutussumma jää kokonaan yhteensovituksen ulkopuolelle silloin, kun harkitaan lesken oikeutta perhe- tai huoltoeläkkeeseen TaVL:n, LiikVakL:n tai SoVL:n perusteella. Myös rikosvahinkolain 3 §:n 2 momentin mukaan vakuutuksen nojalla suoritettava korvaus on vähennettävä vain esinevahinkoja korvattaessa. Sen sijaan vakuutuksen nojalla suoritettava vakuutussumma on otettava huomioon harkittaessa lesken oikeutta perhe-eläkkeeseen VahKorvL:n nojalla.[16]

Toiselle yhteensovitustasolle kuuluvat verotukselliset etuudet, esim. perhe-eläkkeiden osittainen veronalaisuus ja verovapaus, tulevat sovellettaviksi aina liitännäisinä etuuksina. Verotuksellisten etuuksien suuruus riippuu siten aina sen perustana olevan sosiaalietuuden suuruudesta. Mitään varsinaista horisontaalista yhteensovitusta ei siten suoriteta verotuksellisten etuuksien ja muiden toiselle yhteensovitustasolle sijoittuvien etuuksien välillä.

Kolmas yhteensovitustaso

(1) Kolmas yhteensovitustaso koskee leskelle *puolison työhistoriasta riippuen maksettavia ja niihin liittyviä etuuksia.* Leskellä voi tässä sosiaalietuuskategoriassa olla oikeus ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen ja pakollisen ryhmähenkivakuutuksen nojalla maksettavaan vakuutussummaan tai siihen verrattavaan taloudelliseen tukeen. Lisäksi eloonjäänyt puoliso voi saada eläkesäätiön suorittamaa hautausapua ja perhe-eläkkeeseen kytkettyä hautausapua. Tarkasteltaessa näiden etuuksien horisontaalista ja järjestelmän sisäistä yhteensovittamista ei kiinnitetä mitään huomiota edunjättäjänä olevan henkilön jälkeen suoritettaviin muihin sosiaalietuuksiin.

(2) Työntekijä saattaa kartuttaa eläkettään ja jälkeensä maksettavaa perhe-eläkettä aktiiviaikanaan monissa eri työ- ja/tai virkasuhteissa. Erilaisia ansioperusteista perhe-eläketurvaa koskevia lakeja on voimassa yli

16 *Artin* mukaan sellaiset »etuudet, jotka korvauksen vaatija saa surmansa saaneen itse maksamista vakuutuksista tai muista lähteistä» eivät ole vähentäneet vahingon kärsineen oikeutta LiikVakL:n mukaiseen korvaukseen. Sen sijaan hän on taipuvainen vahvoin varauksin puoltamaan kantaa, jonka mukaan VahKorvL:n mukaisten etuuksien suuruus voi riippua erityisen painavista syistä em. etuudesta. Ks. *Arti, A:* Vahingonkorvauslaki, s. 297 sekä edellä s. 242 ss.

kolmekymmentä, minkä vuoksi pelkästään niiden kesken voi syntyä runsaat 400 sellaista tilannetta, jossa on mukana kaksi eri perhe-eläkesäännöstöä. Jos mukaan otettavien perhe-eläkesäännösten määrää lisätään yhdellä, nousee teoreettisten yhteensovitustilanteiden määrä yli neljäntuhannen. Kaikkien näiden tilanteiden käsitteleminen ei ole tyhjentävästi mahdollista, eikä siihen pyritäkään.

Eläketapahtuman sattuessa eri eläkesirpaleet on koottava oikeudellisin säännöin yhteen lopullisen eläkkeen suuruuden laskemiseksi. Lopullisen eläkkeen suuruuteen vaikuttavat eläkkeen perustana oleva palkka, palvelusajan pituuden laskemista koskevat säännöt, eläkeprosentin suuruus sekä ne määräykset, jotka koskevat *eläkkeiden tavoitetasoa.*[17] Juuri viimeksi mainittua seikkaa kontroilloidaan yhteensovitussääntöjen avulla.

Perhe-eläkkeiden yhteensovittamisesta on pidettävä erossa perhe-eläkkeen eri osien yhteenkokoaminen. *Perhe-eläkkeen osien yhteenkokoaminen* on pelkkä yhteenlaskutoimitus. Mikäli työntekijällä on ollut ennen kuolemaansa useita erillisiä eläkkeeseen oikeuttavia työ- ja virkasuhteita, on hänen jälkeensä anottava perhe-eläkettä pääsääntöisesti *erikseen* eri eläkejärjestelmistä vastaavilta eläkelaitoksilta. Eläkeprosentti määräytyy itsenäisesti kunkin perhe-eläkkeeseen oikeuttavan työ- tai virkasuhteen perusteella. *Kokonaisperhe-eläke muodostuu näin laskettavien yksittäisten eläke-erien summaksi.* Yksittäisten ansioperusteisten perhe-eläkeerien kesken ei yleensä tarvitse horisontaalitasolla suorittaa varsinaista yhteensovittamista. Vasta jos yksittäisten eläke-erien summa ylittää perhe-eläkkeiden tavoitetasoa koskevat määräykset, on eläkkeiden horisontaalisen yhteensovittamisen vuoro.

(3) Eläkkeiden suuruuden määrääminen voi edellyttää sekä järjestelmän sisäistä että horisontaalista yhteensovitusta. Yhteensovittaminen tietyn eläkejärjestelmän sisällä voi tulla ajankohtaiseksi silloin, kun työntekijä on eläessään tehnyt *vain saman* ansioeläkelain alaan kuuluvia töitä. Eläkkeen perustana olevan palkan, palvelusajan pituuden ja eläkeprosentin suuruuden laskemista koskevien sääntöjen soveltaminen saattaa johtaa siihen, että laskennallinen eläke kohoaisi suuremmaksi kuin sovellettavassa eläkejärjestelmässä on sovittu eläkkeiden tavoitetasoksi.

Järjestelmän sisäisellä yhteensovituksella rajoitetaan maksettava eläke sovituksi määräksi henkilön saamasta palkasta *yhteensovitusperusteen* ja

---

17 *Koivusalo, L:* Eläkkeiden yhteensovittaminen, s. 18—23 sekä *Jääskeläinen, J — Miettinen, A — Pentikäinen, T:* em. teos, passim.

yhteensovitusrajan (yhdistämisrajan) avulla.[18] TEL 8 §:n mukaan *yhteensovitusperusteella tarkoitetaan korkeinta peruseläkkeen perustana olevaa palkkaa.*[19] *Yhteensovitusraja eli yhdistämisraja on se prosenttimäärä eläkkeen perustana olevasta palkasta eli yhteensovitusperusteesta, joka on sovittu eläkkeen maksimisuuruudeksi.*[20] TEL:n ja siihen liittyvien lakien mukaan eläkkeen maksimisuuruus on 60 % eläkkeen perustana olevasta palkasta ja julkisen sektorin eläkkeissä yhteensovitusraja on 66 %. Vaikka työntekijä olisikin ansainnut saman järjestelmän mukaan eläkeprosentteja mainittua rajaa enemmän, mikä esim. TEL:n mukaan on mahdollista, toimii yhteensovitusraja eläkkeen suuruuden ehdottomana leikkurina.

(4) Työhistoriasta riippuvien ansioeläkkeiden yhteensovittaminen horisontaalitasolla tapahtuu *ensisijaisten eläkkeiden* ja *peruseläkkeiden kesken. Ensisijainen eläke maksetaan aina kokonaisuudessaan edunsaajalle,* eikä siihen puututa horisontaalisessa yhteensovituksessa, *kun taas peruseläkkeet ovat osittain väistyviä etuuksia.*[21] Jos ensisijaisten eläkkeiden ja peruseläkkeiden summa ylittää yhteensovitusrajan, maksetaan peruseläke laskennallista peruseläkettä pienempinä. Mikäli maksettavia peruseläkkeitä on useampia, alennetaan niitä keskenään samassa suhteessa.

Ansioperusteisten eläkkeiden jakautuminen ensisijaisiin eläkkeisiin ja peruseläkkeisiin vaihtelee eri eläkejärjestelmissä. Yleensä kaiken perustana on kuitenkin työntekijäin eläkelaissa omaksuttu jako ensisijaisiin ja peruseläkkeisiin. TEL 8 §:n mukaisia *ensisijaisia ansioperusteisia eläkkeitä* ovat a) merimieseläkelain mukainen eläke sekä b) valtion ja kunnan vanhaan eläkejärjestelmään perustuvat eläkkeet, jotka suoritetaan aina horisontaalisesta yhteensovituksesta riippumatta eläkkeeseen oikeutetulle henkilölle. Kunnallisen eläkesäännön 12 §:n mukaan sen nojalla myönnettävän peruseläkkeen yhdistämisestä eläkkeensaajan saaman muun eläkkeen kanssa noudatetaan samaa menettelyä kuin työntekijäin eläkelaissa. Niin ikään VEL:n mukaisen peruseläketurvan yhteensovittaminen tapahtuu TEL 8 §:n mukaan. Sitä vastoin esimerkiksi kunnallisen eläkesäännön ja valtion eläkelain mukaisen lisäeläketurvan yhteensovittamista muihin

---

18 *Jääskeläinen, J — Miettinen, A — Pentikäinen, T:* em. teos, s. 69, 192 ss, 252 ss.

19 *Jääskeläinen, J — Miettinen, A — Pentikäinen, T:* em. teos, s. 65 ss.

20 *Jääskeläinen, J — Miettinen, A — Pentikäinen, T:* s. 69 ss, 192 ss, 214 ss sekä 252 ss.

21 *Jääskeläinen, J — Miettinen, A — Pentikäinen, T:* em. teos, s. 74, 195 sekä s. 215.

eläkkeisiin koskevat omat erityissäännöksensä, joiden soveltaminen johtaa *perättäisiin yhteensovitustilanteisiin* ensin peruseläketurvan tasolla ja sen jälkeen lisäeläketurvan tasolla.[22]

Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden yhteensovittaminen horisontaalitasolla rakentuu samojen periaatteiden varaan kuin muunkin ansioperusteisen eläketurvan. Eri perhe-eläkkeet jaetaan *ensisijaisiin perhe-eläkkeisiin.* ja *perusperhe-eläkkeisiin.* Ensisijaiset perhe-eläkkeet maksetaan yhteensovituksesta riippumatta aina laskennallisen suuruisina, kun taas perusperhe-eläkkeet ovat luonteeltaan osittain väistyviä etuuksia. Mikäli ensisijaisten perhe-eläkkeiden ja laskennallisten perusperhe-eläkkeiden summa ylittää yhteensovitusrajan, alennetaan laskennallista perusperhe-eläkettä niin paljon, että perhe-eläkkeen tavoitetaso toteutuu. *Perhe-eläkkeiden yhteensovitusrajan suuruus riippuu edunsaajien lukumäärästä ja siitä eläkejärjestelmästä, jonka mukaan yhteensovius tapahtuu.*

Jos leskellä on oikeus perhe-eläkkeeseen sekä yksityisen sektorin että julkisen sektorin perhe-eläkelakien mukaan, määräytyy yhteensovitusraja kummankin eläkesektorin osalta erikseen. TEL 8 §:n 5 momentin mukaan yhteensovitusraja on 60 % eläkkeen perustana olevasta palkasta jos edunsaajia on kolme. Jos edunsaajia on kaksi, on yhteensovitusraja 45 % eläkkeen perustana olevasta palkasta ja jos edunsaajia on vain yksi, on yhteensovitusraja 30 % yhteensovitusperusteesta. Julkisen sektorin keskeisimmän perhe-eläkelain VPEL 7 §:n mukaan yhteensovitusraja on 30 % eläkkeen perustana olevasta palkasta, jos edunsaajia on yksi. Mikäli edunsaajia on kaksi, kohoaa yhteensovitusraja 45 % ja jos heitä on kolme, on yhteensovitusraja 60 %. Niissä tapauksissa, joissa edunsaajia on neljä tai useampia, on maksettavan perhe-eläkkeen määrä 66 % edunjättäjän palkasta.

(5) Perhe-eläkkeiden yhteensovitus suoritetaan tavallisesti *myönnettäessä perhe-eläke.* Jos yhteensovituksen perustana olevat eläketiedot jostain syystä myöhemmin muuttuvat, ei toimitettu yhteensovitus enää vastaa muuttunutta tilannetta. Kussakin perhe-eläkelaissa täsmällisemmin määrätyissä tilanteissa toimitetaan sen vuoksi perhe-eläkkeiden *yhteensovittaminen uudelleen.*

Suomalaisesta perhe-eläkejärjestelmästä puuttuu koordinoiva elin, joka suorittaisi keskitetysti eläkkeen osien yhteenkokoamisen ja eläk-

[22] *Jääskeläinen, J — Miettinen, A — Pentikäinen, T:* em. teos, s. 216, s. 251 sekä s. 255 ss.

keiden yhteensovituksen sekä niiden maksatuksen. Lukuisissa tapauksissa pankin antama tilitietolomake on ainoa kokonaisselvitys, josta perhe-eläkkeeseen oikeutettu leski voi nähdä eri perhe-eläke-erien yhteenlasketun summan. Tästä on kuitenkin olemassa tärkeä poikkeus. Jos työntekijä on ollut sekä TEL:n että LEL:n alaisissa työsuhteissa tai hänellä on ollut yrittäjäeläkelakien alaista yrittäjätoimintaa, maksaa hänen jälkeensä yhteenlasketun perhe-eläkkeen se eläkelaitos, jonka piiriin hän viimeksi kuului. Viimeinen eläkelaitos yhdistää TEL:n ja LEL:n tai MYEL:n ja YEL:n nojalla saatavat perhe-eläkkeet yhdeksi perhe-eläkkeeksi ja suorittaa myös niiden maksamisen. Tätä kutsutaan *viimeisen laitoksen periaatteeksi.*[23] Eläkkeensaajien kannalta olisi ehdottomasti suotavaa eläkeorganisaation täydentäminen sellaisella laitoksella, joka keskitetysti suorittaisi eläkkeiden maksamisen. Tällöin kansalaiset voisivat keskitetysti asioida yhdessä ainoassa viranomaisessa selvittääkseen perhe-eläketurvansa laajuuden.[24]

(6) Jos työntekijän jälkeen maksettava perhe-eläke perustuu hänen itsensä maksamaan *vapaaehtoiseen vakuutukseen,* jää se kokonaan yhteensovituksen ulkopuolelle. Niissä tapauksissa, joissa kustannusvastuu eläketurvasta oli jaettu työnantajan ja työntekijän kesken, jätetään perhe-eläke yhteensovituksen ulkopuolelle siltä osin kuin sen maksaminen perustuu työntekijän itsensä suorittamiin vakuutusmaksuihin.[25]

(7) Saamansa ansioperusteisen perhe-eläkkeen lisäksi eloonjääneellä puolisolla voi puolisonsa työhistoriasta riippuen olla oikeus *pakollisen ryhmähenkivakuutuksen nojalla maksettavaan vakuutussummaan*

---

23 *Jääskeläinen, J — Miettinen, A — Pentikäinen, T:* em. teos, s. 98, 117, 141, 154, 219 sekä 265.

24 *Eläkesääntökomitean mietinnössä* 1964 A 13 tehtiin ehdotus *eläkkeiden yhdistämislaiksi.* Ehdotuksen mukaan eläkkeiden yhdistäminen olisi toimitettu keskitetysti sekä työ- että virkasuhteisiin perustuvien eläkkeiden kesken ja yhteensovittamisessa olisi myös huomioitu edunsaajan TaVL:n, SoVL:n ja LiikVakL:n nojalla saamat etuudet. Tältä osin eläkkeiden yhdistämistä koskeva kysymys tulisi järjestää komitean ehdottamalla tavalla. Kuluneet vuodet eivät ole tehneet komitean ehdotusta tarpeettomaksi, päinvastoin tänä päivänä suomalainen eläkejärjestelmä tarvitsee kenties enemmän kuin koskaan ennen yhtenäistä yhteensovitusjärjestelmää. Ks. em. mietintö, s. 53—60. Sanotun ehdotuksen johdosta ks. *Suviranta, A:* Valtion eläkejärjestelmän uudistamisesta, s. 273—289.

25 *Jääskeläinen, J — Miettinen, A — Pentikäinen, T:* em. teos, s. 234—235.

tai *siihen rinnastuvaan taloudelliseen tukeen.*[26] Ansioperusteisten perhe-eläkkeiden määräämisessä ei oteta lainkaan huomioon näitä etuuksia, vaikka niiden suorittaminen perustuukin työnantajan maksamiin vakuutusmaksuihin. Pakollisen ryhmähenkivakuutuksen nojalla suoritettava vakuutussumma ja siihen rinnastuva taloudellinen tuki eivät kuitenkaan ole kokonaan yhteensovitusneutraaleja etuuksia. Vakuutussumman ja taloudellisen tuen *kesken* suoritetaan horisontaalitasolla yhteensovitus, joka rakenteellisesti on yksisuuntainen. Yhteensovituksen johdosta leskelle ja muille edunsaajille maksetaan vakuutussumma tai sitä vastaava taloudellinen tuki *ainoastaan yhden järjestelmän mukaan,* vaikka työnantaja olisikin suorittanut vakuutusmaksuja useamman työsuhteen perusteella.

Esimerkiksi valtion virkamiehen kuoltua suoritettavasta ryhmähenkivakuutusta vastaavasta edusta tehdyn virkaehtosopimuksen 3 §:n mukaan taloudellista tukea ei suoriteta leskelle, jos edunjättäjä oli valtion palveluksen jälkeen ollut muussa palveluksessa, jonka perusteella hänen edunsaajillaan on oikeus virkaehtosopimuksen mukaista tukea vastaavaan etuuteen lain, asetuksen, virka-, ohje- tai eläkesäännön taikka työ- tai muun virkaehtosopimuksen nojalla. Taloudellista tukea ei myöskään suoriteta leskelle niissä tapauksissa, joissa edunjättäjä oli ollut samanaikaisesti valtion palveluksen kanssa muussa palveluksesa, jonka perusteella hänen edunsaajillaan on oikeus taloudellista tukea vastaavaan etuuteen, mikäli jälkimmäisestä saatu ansio on ollut suurempi kuin valtion maksama palkka.

(8) Leskellä saattaa olla perhe-eläkkeen ja pakollisen ryhmähenkivakuutuksen nojalla maksetun vakuutussumman lisäksi oikeus *eläkesäätiön maksamaan hautausapuun.*[27] Eläkesäätiön suorittama hautausapu jää kolmannella yhteensovitustasolla horisontaalisen yhteensovituksen ulkopuolelle. Hautausavun suuruus riippuu *yksinomaan* eläkesäätiön säännöistä. Hautausapu ei vaikuta perhe-eläkkeen suuruuden määräämiseen, eikä perhe-eläkkeen maksaminen toisaalta vaikuta avun suuruuteen. Tässä relaatiossa eläkesäätiön suorittama hautausapu ja perhe-eläke ovat keskenään yhteensovitusneutraaleja.

Vastaavasti yhteensovitusneutraaleja ovat keskenään *merimieseläkelain nojalla leskelle suoritettava hautausapu* ja saman lain nojalla suoritettava perhe-eläke. Sitä vastoin leskellä on oikeus valtion viran tai

[26] Ks. näistä etuuksista lähemmin edellä jaksoa V, s. 297 ss.

[27] Ks. hautausavuista edellä lähemmin jaksoa VI, s. 328 ss.

toimenhaltijan perhe-eläkevakuutuksesta annetun lain mukaan hautausapuun vain niissä tapauksissa, joissa hänellä ei ole oikeutta saman lain mukaiseen perhe-eläkkeeseen.

Neljäs yhteensovitustaso

(1) Neljäs yhteensovitustaso koskee leskelle *puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavia ja niihin liittyviä etuuksia.* Leskellä saattaa olla oikeus puolison kuoltua maksettavaan vakuutussummaan vapaaehtoisen henkivakuutuksen tai vapaaehtoisen tapaturmavakuutuksen perusteella. Lisäksi leskelle voidaan suorittaa avustuskassasta hautausapua.

Näiden etuuksien suuruus määräytyy kutakin etuutta koskevan sopimuksen sisällön mukaan. Ainoan poikkeuksen tästä säännöstä muodostavat ne tilanteet, joissa sopimukseen sisältyy myös kulukorvausta koskeva ehto. Yleensä sopimukseen perustuvat etuudet ovat keskenään yhteensovitusneutraaleja ja jäävät siten kokonaan horisontaalisen yhteensovituksen ulkopuolelle. Puolison solmimien sopimusten perusteella leskelle maksettavien etuuksien suuruus on riippumaton myös lesken muilta yhteensovitustasoilta saamista etuuksista.

(2) Lainsäädäntöratkaisu ilmentää yhteiskunnan taloudellis-poliittista rakennetta. Suomalainen yhteiskunta ja sitä sääntelevä oikeusjärjestys rakentuvat tietyille ideologisille prinsiipeille, joita on pidetty loukkaamattomina. Eräs sellainen oikeusjärjestyksen ideologinen rakenneperiaate on ajatus kansalaisten yksityisautonomiasta, jonka mukaan jokainen ihminen on oman onnensa seppä ja jonka mukaan yhteiskunnan tulee puuttua mahdollisimman vähän yksilön vapauspiiriin.[28] Olennainen osa yksityisautonomian sisältöä on kansalaisen oikeus valita se, minkälaisia sopimuksia hän katsoo aiheelliseksi sopia ja mihin velvoittaa itsensä. Jokainen voi tehdä, näin ajatellaan, varallisuudellaan mitä haluaa ja jos hän haluaa käyttää sitä sosiaaliturvansa parantamiseen ja sosiaaliturvan kanavoimiseen omaisilleen on sitä pidettävä yksinomaan hänen omana asianaan. Niin kauan kuin suomalainen oikeusjärjestys rakentuu osaksikaan tällaiselle ajattelulle, seuraa siitä praktisella välttämättömyydellä nykyisen kaltainen yhteensovitussäännöstö: *sopimuksesta riippuvat etuudet ovat ensisijaisia etuuksia jo useimmiten myös täysin yhteensovitusneutraaleja.*

28 Ks. sopimusvapaudesta lähemmin *Wilhelmsson, T:* Om styrning av försäkringsvillkor, s. 14 ss.

2. VERTIKAALINEN YHTEENSOVITTAMINEN

Järjestelmän sisäisen ja horisontaalisen yhteensovittamisen jälkeen on ratkaistava kysymys eri yhteensovitustasojen mukaisten etuuksien vaikutuksesta toisiinsa. Vertikaaliakselilla tapahtuva yhteensovittaminen liittää lopullisesti yhteen sosiaaliturvan eri rakenneosat. Vasta sen jälkeen voidaan yksittäistapauksessa vastata kysymykseen: »Minkälainen on lesken taloudellinen ja sosiaalinen asema sosiaalietuuksia kanavoivan lainsäädännön mukaan esillä olevassa ratkaisutilanteessa?»

Ensimmäisen yhteensovitustason sisältämien etuuksien yhteensovittaminen muiden tasojen sisältämiin etuuksiin

(1) Ensimmäinen yhteensovitustaso koskee leskelle *puolison kuolinsyytä ja työhistoriasta riippumatta suoraan lain nojalla suoritettavia etuuksia.* Tarkasteltaessa yhteensovittamista vertikaaliakselilla, on vastattava kysymykseen siitä, millä tavoin tämän ensimmäisen etuuskategorian mukaisten etuuksien suorittamiseen vaikuttavat sellaiset etuudet, jotka leskelle maksetaan *puolison kuolinsyystä, työhistoriasta* ja *puolison solmimista sopimuksista riippuen.*

(2) Leskellä on oikeus perhe- ja perintöoikeudellisiin etuuksiin puolison kuolinsyystä riippumatta. Näiden etuuksien suuruus riippuu ennen muuta perhevarallisuuden suuruudesta. Pääsääntöisesti lesken muilta yhteensovitustasoilta saamilla etuuksilla ei ole mitään merkitystä sovellettaessa perhe- ja perintölainsäädäntöä. Poikkeuksen tästä ehdottomasta perhe- ja perintöoikeudellisten etuuksien ensisijaisuudesta muodostaa ainoastaan PK 8 luvun 2 §:n mukainen toimeentuloavustus, joka tässäkin relaatiossa on väistyvä etuus. Jos leski saa muiden sosiaalietuuskategorioiden nojalla riittävää turvaa, ei hänellä ole oikeutta saada avustusta perintökaaren nojalla.

Toisaalta toimeentuloavustus voi *täydentää* puuttuvaa sosiaaliturvaa joissakin tapauksissa. PK 8 luvun 2 §:n nojalla maksettavan avustuksen myöntäminen saattaa tulla ajankohtaiseksi sen vuoksi, ettei leskellä poikkeuksellisesti olekaan oikeutta esim. ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen tai vakuutussummaan. Perintökaaressa ei ole olemassa tätä tilannetta varten mitään täsmällisiä säännöksiä, vaan yksisuuntaisen vertikaalisen yhteensovituksen toimittaminen jää aina jaon suorittajan harkintaan. Käy-

tännössä perinnönjaosta huolehtivan henkilön on kuitenkin hyvin vaikea saada riittäviä tietoja leskelle suoritettavista etuuksista, jotta hän voisi ottaa perustellusti kantaa siihen, tulisiko niitä täydentää leskelle annettavalla avustuksella.

(3) Edellä on ensimmäiselle yhteensovitustasolle sijoitettu myös yleisen perhe-eläkelain mukaiset etuudet. Näiden etuuksien yhteensovittaminen muihin sosiaalietuuksiin on ratkaistu lainsäädäntöteknisesti lähes päinvastaisella tavalla kuin perintöoikeudellisten etuuksien kohdalla on menetelty. Avoimesti harkinnanvaraisten yhteensovittamissäännösten asemasta on pyritty *yhteensovittamistilanteen aukottomaan sääntelyyn.*

Yleisen perhe-eläkelain mukaisten etuuksien kanssa yhteensovitettavia etuuksia voi kanavoitua leskelle ensinnäkin kuolinsyystä riippuen. Vertikaalista yhteensovittamista koskevia säännöksiä on muutettu lailla perhe-eläkelain muuttamisesta (105/82), joka tulee voimaan vuoden 1983 alusta. Mainitun lain mukaan leski saa aina hänelle tulevista muista etuuksista lesken alkueläkkeenä pohjaosan. Pohjaosan suorittaminen on riippumaton lesken saamista muista etuuksista. Sen sijaan lesken eläkkeen tulosidonnaiset osat, lisäosa ja asumistuki, ovat sidoksissa lesken saamiin etuuksiin ja hänen tuloihinsa.

Jos leskelle maksetaan puolison kuolinsyystä riippuen SoVL:n mukaista huoltoeläkettä, pidetään tätä sellaisena tulona, joka vaikuttaa hänen mahdollisuuksiinsa saada lisäosaa ja asumistukea. Vielä vuoden 1982 loppuun saakka SoVL:n mukainen huoltoeläke ja perhe-eläkelain mukainen tukiosa ovat toisiinsa nähden yhteensovitusneutraaleja.[29] Vastaisuudessa leskeneläkkeen saamisen edellytykset siten tiukentuvat nykyisestään. SoVL:n mukainen lisähuoltoeläke säilyy kuitenkin suhteessa leskeneläkkeeseen yhteensovittamattomana etuutena.

Paitsi SoVL:n mukaan, voi leskellä olla oikeus puolisonsa kuolinsyystä riippuen myös huolto- tai perhe-eläkkeeseen TaVL:n nojalla. TaVL:n mukainen eläke ei vaikuta lesken oikeuteen saada PEL:n mukaista leskeneläkkeen alkuosaa. Sen sijaan PEL:n nojalla suoritettavat tulosidonnaiset eläkkeen osat ovat TaVL:n mukaiseen eläkkeeseen nähden väistyviä etuuksia. TaVL:n mukainen eläke vaikuttaa lisäosaa ja asumistukea vähentävästi ja määrätyn tason jälkeen estää kokonaan niiden suorittamisen.

---

29 Ks. yhteensovittamisesta ennen lakia perhe-eläkelain muuttamisesta (105/82) *Kojonen, K — Saari, J:* em. teos, s. 68—69.

Puolison kuolinsyystä riippuen leskellä saattaa olla oikeus saada eläkettä myös VahKorvL:n nojalla. VahKorvL:n nojalla suoritettava perhe-eläke on PEL:n mukaiseen perhe-eläkkeeseen nähden väistyvä etuus. Korkeimman oikeuden ratkaisun 1975 II 51 mukaan PEL:n nojalla suoritettava etuus on *vähennettävä* VahKorvL:n nojalla suoritettavasta perhe-eläkkeestä,. Tuomioistuimen tulee kuitenkin määrittää leskelle VahKorvL:n nojalla tuomittavan perhe-eläkkeen suuruus riippumatta lesken PEL:n nojalla saamasta leskeneläkkeestä ja vasta tämän jälkeen yhteensovittaa etuudet keskenään. Edunsaajan kannalta yhteensovitus merkitsee sitä, että hänen saamansa perhe-eläkkeen kokonaismäärä ei ole sama kuin PEL:n mukaisen ja VahKorvL:n mukaisen perhe-eläkkeen summa. Leskelle maksetaan vain PEL:n mukainen leskeneläke ja sen ja VahKorvL:n mukaisen perhe-eläkkeen erotus. Myös rikosvahinkolain mukaan maksettavasta perhe-eläkkeestä vähennetään ensin PEL:n mukainen lesken eläkkeen pohjaosa ja leskelle maksetaan perhe-eläkettä rikosvahinkolain mukaan vain tämän ylittävältä osalta. Tältä osin rikosvahinkolain mukainen perhe-eläke on PEL:n mukaiseen eläkkeeseen nähden väistyvä etuus.

Toisaalta lesken VahKorvL:n ja rikosvahinkolain nojalla saamaa perhe-eläkettä on pidettävä, siltä osin kuin sitä suoritetaan yhteensovittamisen jälkeen, sellaisena tulona, joka voi vaikuttaa lesken oikeuteen saada PEL:n mukaisia perhe-eläkkeen tulosidonnaisia osia. Jos esimerkiksi leski saa ensinnäkin PEL:n mukaisen perhe-eläkkeen pohjaosan ja sen lisäksi hän yhteensovittamisen jälkeen on oikeutettu saamaan 300 markkaa kuukaudessa VahKorvL:n nojalla, otetaan jälkimmäinen erä huomioon arvioitaessa hänen oikeuttaan leskeneläkkeeseen kuuluvaan lisäosaan ja asumistukeen. Tässä tapauksessa on kokonaisuudessaan kyse *polaarisesta yhteensovittamistilanteesta,* jossa PEL:n mukainen eläke vaikuttaa VahKorvL:n mukaisen perhe-eläkkeen suorittamisvelvollisuuteen ja päinvastoin.

Ensimmäiselle yhteensovitustasolle sijoittuvan PEL:n mukaisen leskeneläkkeen kanssa tulevat yhteensovitettaviksi myös kolmanteen yhteensovitustasoon kuuluvat etuudet eli ne etuudet, jotka leskelle maksetaan puolison työhistoriasta riippuen. Näissä tapauksissa leskelle voidaan suorittaa paitsi ansioperusteista perhe-eläkettä, myös vakuutussumma pakollisen ryhmähenkivakuutuksen nojalla tai siihen rinnastuva taloudellinen etuus sekä hautausapua.

PEL:n mukainen lesken eläke on ansioperusteisiin perhe-eläkkeisiin nähden ensisijainen etuus. Määrättäessä leskelle tulevaa ansioperusteista perhe-eläkettä, alennetaan laskennallista eläkettä PEL:n mukaisen leskeneläkkeen pohjaosan määrällä eli suoritetaan ns. PEL-vähennys. Jos yksisuuntainen yhteensovitus kuitenkin tulee toimitettavaksi julkisen sektorin perhe-eläkkeitä koskevan lisäeläketurvan ja PEL:n mukaisen eläkkeen kesken, niin yhteensovitusrajan ylittävä osa vähennetään lisäeläketurvan mukaisesta ansioperusteisesta perhe-eläkkeestä. PEL:n mukaisen leskeneläkkeen ja ansioperusteisen perhe-eläkkeen yhteensovittaminen vertikaalitasolla johtaa siihen, että leski saa eläkettä kahdesta eri lähteestä, osan kansaneläkelaitokselta ja osan ansioperusteisesta perhe-eläketurvasta huolehtivalta laitokselta.

Leskelle PEL:n nojalla suoritettava eläke ei vaikuta mitään erilaisten vapaaehtoisten tai pakollisten vakuutusten perusteella suoritettavien etuuksien suuruuteen eikä hautausapuihin. Nämä etuudet voivat kuitenkin välillisesti vaikuttaa lesken mahdollisuuksiin saada alkueläkkeen tulosidonnaisia osia tai jatkoeläkettä PEL:n mukaan. Mikäli leski saa vakuutusten ja hautausapujen yhteenlaskettuna summana määrätyn vuositulorajan ylittävän tosiasiallisen tulon, ei hänellä ole oikeutta leskeneläkkeen tulosidonnaisiin osiin.

(4) Ensimmäiselle yhteensovitustasolle kuuluu myös lesken oikeus saada KEL:n mukaista hautausavustusta. KEL:n mukainen hautausavustus on sekä horisontaalitasolla että vertikaaliakselilla kaikissa suhteissa ensisijainen etuus. Se on myös poikkeuksetta perhe-eläkkeisiin nähden yhteensovitusneutraali etuus. Sen sijaan KEL:n mukainen hautausavustus vaikuttaa VahKorvL:n mukaisen hautausavun suorittamiseen jälkimmäistä alentavasti.[30] Tuoreimmassa tätä kysymystä koskeneessa ratkaisussaan KKO määräsi vähennettäväksi hautaamisesta ja siihen liittyneistä kustannuksista sen, mitä kuolinpesälle olisi voitu suorittaa KEL:n nojalla hautausavustuksena.[31] Kaikkiin muihin leskelle suoritettaviin hautausapuihin nähden KEL:n mukainen hautausavustus on yhteensovitusneutraali.

---

30 *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 270 sekä *Arti, A:* Vahingonkorvausoikeus, s. 268.

31 Oikeustapausselostus 28. DL 1981. N:o 9—10, s. 74—76.

Toisen yhteensovitustason sisältämien etuuksien yhteensovittaminen kolmannen ja neljännen tason sisältämiin etuuksiin

(1) Toinen yhteensovitustaso koskee leskelle *puolison kuolinsyystä riippuen suoritettavia ja niihin liittyviä etuuksia.* Tähän ryhmään kuuluviksi etuuksiksi on edellä luettu puolison oikeus korvausperusteiseen perheeläkkeeseen, huoltoeläkkeesen ja mahdollisesti niihin liittyvään hautausapuun. Näiden etuuksien kanssa saattavat tulla yhteensovitettavaksi leskelle *puolison työhistoriasta* ja *puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavat etuudet.*

(2) Mikäli leskellä on saman sosiaalietuustapahtuman johdosta oikeus sekä toisen että kolmannen yhteensovitustason mukaisiin sosiaalietuuksiin, on näiden etuuksien kesken toimitettava vertikaaliakselilla yhteensovitus. Korvausperusteisten perhe- ja huoltoeläkkeiden yhteensovittamisesta ansioperusteisiin perhe-eläkkeisiin on yleensä tarkat määräykset. TaVL:n nojalla maksettavat huolto- ja perhe-eläkkeet sekä SoVL:n mukaiset huoltoeläkkeet ovat *ensisijaisia eläkkeitä.* Ensisijainen perhe-eläke määrätään itsenäisesti muista sosiaalietuuksista riippumatta ja myös maksetaan aina kokonaisuudessaan edunsaajana olevalle leskelle, eikä sen suuruuteen puututa vertikaalisessa yhteensovituksessa. Ansioperusteiset perhe-eläkkeet ovat vertikaalisessa yhteensovituksessa yleensä muihin eläke-etuuksiin nähden väistyviä etuuksia.

Kaikissa tapauksissa yleistys ei pidä kuitenkaan paikkaansa. Ensinnäkin poikkeuksen muodostaa SoVL:n mukaisen huoltoeläkkeen yhdistäminen kunnallisen eläkesäännön mukaisen lisäeläketurvan kanssa. Kunnallisen eläkesäännön 26 §:n mukaan sotilasvammalain mukainen huoltoeläke ei vaikuta lisäeläketurvan maksamiseen laskennallisen suuruisena, eikä lisäeläketurva puolestaan vaikuta SoVL:n mukaisen huoltoeläkkeen suuruuteen. Kyseessä ovat siten keskenään yhteensovituksesta riippumattomat eli yhteensovitusneutraalit etuudet.

Toinen poikkeus koskee VahKorvL:n mukaisen perhe-eläkkeen yhteensovittamista ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen. Kummankin perheeläkkeen suuruus määrätään aluksi toisistaan riippumatta. Ansioperusteinen perhe-eläke on VahKorvL:n nojalla maksettavaan korvaukseen nähden ensisijainen eläke ja se maksetaankin näissä tapauksissa laskennallisen suuruisena. VahKorvL:n mukainen perhe-eläke on väistyvä etuus, jota korvausvelvollisen on suoritettava ainoastaan siltä osin kuin ansioperusteinen perhe-eläke ei riitä kattamaan edunsaajalle aiheutunutta

vahinkoa.[32] Jos perhe-eläkkeen suorittamisvelvollisuus kuitenkin perustuu osaksi VahKorvL:n ja osaksi LiikVakL:n määräyksiin, on tällainen eläke ensisijainen eläke TEL 8 §:n mukaan suhteessa ansioperusteisiin perhe-eläkkeisiin.[33]

Ansioperusteinen perhe-eläke on ensisijainen etuus myös silloin, kun leskellä on oikeus saada eläkettä samanaikaisesti sekä rikosvahinkolain että jonkin perhe-eläkelain nojalla. Yhdensuuntaisessa yhteensovituksessa alennetaan rikosvahinkolain mukaista korvausta ansioperusteista perhe-eläkettä vastaavalla määrällä.

(3) Jos eloonjäänyt puoliso saa puolison kuolinsyystä riippuen kertasummaisia sosiaalietuuksia, hautausapua tai vakuutussumman yksityisen tapaturmavakuutuksen nojalla, on tällainen etuus suhteessa kolmannen ja neljännen etuuskategorian mukaisiin etuuksiin nähden poikkeuksetta yhteensovitusneutraali. Mikäli leski on oikeutettu toisen sosiaalietuuskategorian mukaisiin eläkkeisiin liittyen hautausapuun, maksetaan hautausapu hänelle täysin riippumatta siitä, tarvitseeko hän ko. summaa ja saako hän jonkin muun lain nojalla kolmannelta tai neljänneltä yhteensovitustasolta samantyyppistä apua hautajaiskustannuksista suoriutuakseen. Niinikään leskelle puolison solmimista sopimuksista riippuen suoritettavat summamääräiset etuudet jäävät paitsi horisontaalisen, myös vertikaalisen yhteensovituksen ulkopuolelle.[34]

3. SOSIAALIETUUSTAPAHTUMAN JOHDOSTA MAKSETTAVIEN ETUUKSIEN YHTEENSOVITTAMINEN SAAJAN ANSIOTULOON JA OMAISUUTEEN

(1) Leskiä on nuoria ja vanhoja, köyhiä ja rikkaita. Kaikilla leskillä on leskeytymistapahtumasta riippumatta omaa palkka- tai eläketuloa ja osalla leskiä on myös irtainta tai kiinteää omaisuutta. *Miten tämä sosiaalietuustapahtumasta riippumaton elintaso otetaan huomioon määrättäessä lesken oikeutta puolisonsa kuoleman johdosta suoritettavaan sosiaalietuuteen?* Teoriassa kaikki suoritettavat sosiaalietuudet voidaan asettaa

---

32 *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 267, sekä s. 270.

33 Ks. *Arti, A:* Liikennevahinkojen korvaaminen, s. 206—207.

34 Ks. lähemmin *Wilhelmsson, T:* Om försäkringsgivarens regressrätt, s. 403 ss.

riippuvaisiksi paitsi toisistaan, myös edunsaajan tuloista ja varallisuudesta, esimerkiksi samalla tavoin kuin PEL:n mukaisen lesken jatkoeläkkeen tulosidonnaisten osien osalta on menetelty. Tämä edellyttäisi kuitenkin nykyisen sosiaaliturvajärjestelmän kumoamista epäoikeudenmukaisena ja siirtymistä *kokonaan tarveharkintaiseen sosiaaliturvaan.* Tarveharkintaisen sosiaaliturvamallin omaksuneessa yhteiskunnassa sosiaaliturvaorganisaatio harkitsisi kussakin yksittäistapauksessa erikseen, tulisiko kansalaiselle maksaa ja kuinka paljon eläkettä ja hautausapua tai muuta vastaavaa sosiaalietuutta.

(2) Tälle vastakkainen vaihtoehto olisi sellaisen sosiaaliturvajärjestelmän luominen, jossa kaikki etuudet määräytyvät toisistaan ja edunsaajan tuloista sekä varallisuudesta riippumatta. Jälkimmäisen sosiaaliturvamallin omaksunutta yhteiskuntaa voi nimittää *kasaantuvien etuuksien yhteiskunnaksi.* Kasaantuvien etuuksien yhteiskunnassa ei ole olemassa eläkekattoja, ei sosiaalietuuksien yhteensovitusjärjestelmää ja mikä hyvin tyypillistä: sosiaalietuustapahtumasta riippumattomalla elintasolla ei ole juuri mitään merkitystä etuuden suuruuden määräytymiselle.

Suomalainen yhteiskunta on merkittävässä määrin kasaantuvien etuuksien yhteiskunta, mutta siihen liittyy tarveharkintaisen sosiaaliturvajärjestelmän omaksuneen yhteiskunnan piirteitä. Sellaisten sosiaaliturvaetuuksien kuin esimerkiksi asumistuen, sotilasavustuksen ja huoltoavun harkinnanvaraisuus ei kuitenkaan vielä kykene peittämään sitä tosiasiaa, että taloudellisesti merkittävä osa sosiaaliturvaa annetaan edunsaajille täysin tuloharkinnasta riippumatta.

(3) Suomalainen leskenturvajärjestelmä sisältää piirteitä molemmista edellä luonnostelluista sosiaaliturvamalleista. Tämä käy selkeästi ilmi tarkasteltaessa korvausvelvollisuutta lesken suojana. Osa korvausvelvollisuudesta rakentuu tarveharkintaisen sosiaaliturvan mallin varaan. VahKorvL:n mukaisen perhe-eläkkeen tuomitsemisen ehdottomana edellytyksenä on se, että elatukseen tai elatusapuun oikeutettu leski on jäänyt kuolemantapauksen johdosta tarpeellista elatusta vaille. Mikäli perhe-eläkkeeseen oikeutettu kykenee huolehtimaan omasta elatuksestaan ei hänelle tuomita lainkaan eläkettä. Myös rikosvahinkolain nojalla suoritettava korvaus on harkinnanvarainen: elatukseen oikeutetulle suoritetaan perhe-eläkettä vain niin paljon kuin mitä hän tarvitsee, kunnes hän voi itsensä elättää. Samaan tarveharkintaiseen sosiaaliturvan lohkoon kuuluu myös lesken oikeus korvaukseen liikennevahingon johdosta. Lesken sosiaalietuustapahtumasta riippumattomat tulot ja varallisuus vai-

kuttavat välittömästi LiikVahL:n nojalla suoritettavan perhe-eläkkeen määrään.

(4) Sitä vastoin SoVL ja TaVL rakentuvat aivan vastakkaiselle sosiaaliturvamallille. Leskellä on oikeus TaVL:n ja SoVL:n mukaiseen huolto- tai perhe-eläkkeeseen täysin riippumatta omista ansiotuloistaan ja varallisuudestaan. SoVL:n mukainen lisähuoltoeläke on kuitenkin tarveharkintainen ja voidaan myöntää vain niille henkilöille, joiden kuukausitulot jäävät tietyn minimirajan alapuolelle.

Ansioperusteinen perhe-eläkejärjestelmä on myös esimerkki kasaantuvien etuuksien järjestelmästä. Leskellä on oikeus ansioperusteiseen perhe-eläkkeeseen pääsääntöisesti muodollisilla perusteilla täysin riippumatta omasta elintasostaan. Ylimääräisiä ansioperusteisia perhe-eläkkeitä koskeviin säännöstöihin liittyy kuitenkin usein maininta siitä, että ylimääräistä perhe-eläkettä voidaan myöntää vain »erittäin säälittävissä tapauksissa» tai »erityisistä syistä». Kunnallisessa eläkesäännössä on mieslesken oikeus perhe-eläkkeeseen asetettu riippuvaksi siitä, onko miehen sosiaalietuustapahtumasta riippumaton elintaso niin alhainen, ettei hän tule toimeen ilman perhe-eläkettä.

Ansioperusteista perhe-eläketurvaa täydentävä PEL puolestaan sisältää aineksia molemmista sosiaaliturvamalleista. Lesken alkueläkkeen pohjaosa suoritetaan leskelle muodollisen avioliittoedellytyksen täyttyessä. Sen sijaan lesken oikeus jatkoeläkkeen tulosidonnaisiin osiin riippuu kansaneläkelaitoksen harkinnasta, jonka rajat on pyritty asettamaan mahdollisimman täsmällisesti perhe-eläkelaissa. Niinpä esimerkiksi lesken oma eläke vaikuttaa lesken jatkoeläkkeen saamiseen.

Eloonjäänyt puoliso saa summamääräiset kertakorvaukset miltei poikkeuksetta vapaasti kasaantuvina etuuksina itselleen. Henkivakuutussumman suuruus riippuu vain ja ainoastaan vakuutussopimuksen sisällöstä. Hautausavustuksen suuruus riippuu avustuskassan tai eläkesäätiön säännöistä tai hautausavustusta koskevista lain määräyksistä. Leskelle voidaan suorittaa korvausta jopa VahKorvL:n nojalla hautaamisesta aiheutuneista kustannuksista, vaikka hänellä itsellään olisi riittävästi varoja huolehtia hautajaiskuluista ja vaikka hän saisi jostain muusta lähteestä korvausta samaa tarkoitusta varten.[35]

Lesken saamat perhe- ja perintöoikeudelliset etuudet muodostavat sosiaalietuuksien joukossa oman erityisryhmänsä. Lesken sosiaalietuus-

---

[35] *Routamo, E — Hoppu, E:* em. teos, s. 265.

tapahtumasta riippumaton elintaso voi jopa nostaa lesken saaman etuuden suuruutta. Tästä on esimerkkinä tasinkoprivilegio-oikeutta koskevan etuuden suuruuden määräytyminen. Toisaalta lesken varattomuus on kompensoitu tasinko-oikeudella niissä tapauksissa, joissa puolisoilla oli avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Myös avustussäännöstön soveltaminen edellyttää lesken oman elintason tarkkaa huomioon ottamista.

Yksittäisiä sosiaalietuuksia koskevissa jaksoissa sosiaalietuuksien suuruuden riippuvuutta lesken omista tuloista ja varallisuudesta on tarkasteltu lähemmin, eikä niiden uudelleen esiinnostaminen tämän enempää ole tarpeen. Sosiaalietuustapahtuman johdosta maksettavien etuuksien ja saajan ansiotulon sekä varallisuuden yhteensovittamista koskevat säännöt kuitenkin osoittavat erään oikeusjärjestykselle tunnusomaisen piirteen. *Oikeusjärjestys ei ole johdonmukainen järjestys, vaan se on keskenään ristiriitaisten järjestelyjen muodostama kokonaisuus. Sisällöllinen johdonmukaisuus ja oikeusjärjestyksen ristiriidattomuus ovat kuitenkin tavoittelemisen arvoisia asioita lainsäädäntöideaaleina. Näiden kriteerien merkitys on sitä suurempi, mitä laajemmalle ja mitä syvemmälle oikeudellinen sääntely ulottuu.* Muussa tapauksessa oikeusjärjestyksen hahmottaminen ja rationaalisten uudistusvaihtoehtojen esittäminen muuttuu ensin työlääksi ja lopulta vieläkin työläämmäksi tehtäväksi.

IX YHTEENVETO

(1) Tutkimuksen lähtökohtana olevan olettaman mukaan eloonjääneen puolison sosiaaliturva muodostuu yksityis- ja julkisoikeudellisten säännösten kokonaisuudessa, sosiaaliturvan normatiivinen laajuus on koko oikeusjärjestyksen sisäinen asia. Lähtökohta saattaa vaikuttaa yksinkertaisuudessaan itsestäänselvyydeltä. Se kuitenkin poikkeaa perinteisestä sosiaaliturvakäsityksestä, jonka mukaan sosiaaliturva on määritelty sellaisiksi sosiaalipoliittisiksi pyrkimyksiksi ja toimenpiteiksi, joitten tarkoituksena on taata sosiaalisten riskien uhkaamille yksilöille toimeentulon jatkuvuus sosiaalivakuutuksen, sosiaaliavustuksen tai sosiaalihuollon menetelmin. Edellä mainituista lähtökohdista johtuen tutkimuksen kohteeksi valikoituivat kaikki sellaiset oikeudelliset järjestelyt, joiden avulla on pyritty ohjaamaan leskelle taloudellista tukea siitä riippumatta, onko kysymyksessä toistuvaisluontoinen vai kertaluontoinen etuus ja riippumatta myös siitä, kuka on etuuden kustantanut.

Mikä on tutkimuksen tulos? Suoritettu selvitys on osoittanut, että kaikilla tutkimuksen kohteeksi valituilla oikeudellisilla järjestelyillä on merkitystä lesken taloudellisen turvallisuuden kannalta. Yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa on siis hyvin perusteltua luopua perinteisestä sosiaaliturvakäsityksestä ja siirtyä tarkastelemaan sosiaaliturvan ohjailukeinoja laajemmasta perspektiivistä käsin. Aivan samalla tavoin kuin sosiaalivakuutuksen, sosiaaliavustuksen ja sosiaalihuollon keinoin voidaan ohjata toistuvaisetuuksia leskelle, aivan samalla tavoin taloudellista turvaa voidaan ohjailla perhe- ja perintöoikeuden, siviilioikeuden ja vero-oikeuden turvin. Nähdäkseni tämä tutkimustulos asettaa lainsäätäjälle velvoitteen siitä, että se kaikissa tilanteissa ottaa huomioon laadittavan lain sosiaaliset seuraamukset. Mutta eikö se ole triviaaliteetti, jonka valistunut lainvalmistelija olisi voinut sanoa ilman sen ihmeellisempää selvitystäkin. Epäilemättä näin on asianlaita. Se ei siis voi vakavassa mielessä olla tämän tutkimuksen merkittävin tulos.

Onko se sitten tutkimuksen tulos, että on voitu lähemmin osoittaa, miten oikeusjärjestys suosii naispuolisia leskiä. Tämä seikkahan on ollut kaikkien tiedossa. On notoorista, että oikeusjärjestys on tässä suhteessa matriarkaalinen. Ei notoorinen seikka voi olla tutkimuksen tulos. Samalla tavoin sekään ei ole uusi tieto, että tukea suoritetaan ainoastaan aviopuolisolle, eikä avopuolisolle. Oikeusjärjestys yksinkertaisesti suojaa avioliittoa, mikä seikka on ollut kaikkien tiedossa.

Entä sitten mikä arvo on annettava sille, että luvuissa II—VII on koottuna yhteen tärkeimmät etuusjärjestelmät lesken kannalta ja pyritty arvioimaan niiden sisältöä. Kun perinteinen lainopillinen tutkimus keskittyy yhteen tai useampaan säännökseen tai säädökseen, kattaa luvut II—VII kymmeniä säädöksiä ja tuhansia säännöksiä. Näiden lukujen kirjoittaminen on vaatinut perusselvitystä, mutta onko perusselvitys tutkimuksen tulos? Tuskinpa vain. Se on tutkimusta, mutta se ei ole tutkimuksen tulos.

Missä piilee villakoiran ydin? Se on asioiden esittämisjärjestys, sanalla sanoen se on tämän työn systematiikka. Tutkimustuloksena on ennen muuta pidettävä tutkimusobjektista kohonnutta systematiikkaa. Ja tähän liittyen eri systematiikan tasoja, ensinnäkin yksittäisten etuusjärjestelmien systematiikkaa ja sitten niitä yhdistävää yhteensovitustilanteiden systematiikkaa. Tämä tutkimustulos voi olla hyvä tai huono. Se on huono, ellei siitä ole apua oikeusjärjestyksen sisällön selvittämisessä. Ja se on käyttökelpoinen, jos sen turvin on mahdollista paremmin ymmärtää oikeusjärjestyksen sisältö. Se on osa tapaa, kuten *Aulis Aarnio* kirjoittaa, jolla ihminen ottaa oikeusnormien muodostaman kokonaisuuden rationaalisesti hallintaansa.[1] Tätä kautta systematiikka voi palvella yhteiskunnan uudistamista koskevaa keskustelua, sillä rationaalisten uudistusvaihtoehtojen esittäminen on mahdollista vain edellytyksellä, että hallitaan se todellisuus, jossa vaihtoehtoja esitetään.

Mitä on ongelmakeskeinen lainoppi?

Eri tieteiden välisen työnjaon mukaista on se, että jokaisen alan erityisasiantuntijat keskittyvät omiin spesiaaliongelmiinsa. On luonnollista, että tähtitieteilijä tutkii maailmankaikkeuden syntyä ja eräällä linnun-

[1] *Aarnio, A:* Mitä lainoppi on?, s. 95.

radalla sijaitsevan planeetan historiantutkija oman aikansa lähihistoriaa. Tieteellinen tieto on myös eriytynyt tavalla, joka usein tekee mahdottomaksi nähdä enää mitään yhteyksiä kaiken sen tiedon kesken, jolla olevaista jäsennetään. Oman alansa etevätkin tutkijat ovat toisensa tavatessaan kuin eri planeetoilta. He eivät ymmärrä toistensa puhetta silloin, kun se kääntyy koskemaan tutkimuksen erityiskysymyksiä ja tutkimuksen tuloksia.

Myös oikeustiede on jakautunut omiin erityisalueisiinsa. Monet oikeustieteen osa-alueet ovat niin kaukana toisistaan kuin itä lännestä, eikä tutkijoita yhdistä mikään muu keskenään kuin yhteinen peruskoulutus. Rikosoikeuden tutkija ei usein ymmärrä siviilioikeuden alan erityisongelmia ja siviilioikeuden tutkija on ymmällä julkisoikeuden alaan kuuluvien ongelmien edessä. Oikeustutkimus on atomisoitunut pienen pieniin osakysymyksiin, jolloin taito hallita kokonaisuutta katoaa. Yhteiskunnan oikeudellisen kehityksen ja sääntelyn suuret linjat ja ratkaisut häviävät irrallaan olevien yksittäisten säännösten ja erillistutkimusten paljouteen.

Yhteiskunnan tasapainoinen kehittäminen edellyttää kuitenkin kokonaisnäkemystä asioiden välisistä suhteista. Sellaisen saavuttaminen ei ole tyydyttävällä tavalla aina mahdollista nykyisen tutkimusperinteen vallitessa. Perinteinen oikeusdogmaattinen tutkimus ei yksin kykene tarjoamaan edellytyksiä kokonaiskuvan muodostamiselle. Tarvitaan jotain muuta, jotain hieman enemmän. Yksi vaihtoehto saattaisi olla ongelmakeskeinen lainoppi. Se herättää monia kysymyksiä, joihin kaikkiin ei voi antaa yksiselitteistä vastausta.

Aivan ensimmäinen kysymys koskee ongelman käsitettä. Millä kriteereillä me nimitämme jotain asiaa oikeudelliseksi ongelmaksi? Vastaukseni on lyhykäisyydessään seuraava. Jotta me voimme mielekkäällä tavalla puhua oikeudellisista ongelmista, on meidän oletettava tietty pätevällä tavalla annettujen oikeusnormien muodostama kokonaisuus. Ainakin tämän kokonaisuuden sisällä syntyviä kysymyksiä voimme nimittää oikeudellisiksi. Oikeudellinen ongelma voi tässä relaatiossa olla luonteeltaan juridis-tekninen, tulkintaopillinen, systemaattinen tai normilooginen tms. Useimmilla näistä kysymyksistä on myös välitön yhteys siihen todellisuuteen, jota normatiivisella järjestyksellä on haluttu ohjailla. Tässä katsannossa oikeudellinen ongelma on lähes poikkeuksetta samalla myös yhteiskunnallinen. Tämä on toinen tyyppi oikeudellisia ongelmia. Oikeudellisten ongelmien kolmas kategoria voidaan kirjoittaa muotoon: Mitä

keinoja lainsäätäjällä on jonkin yhteiskunnallisen epäkohdan korjaamiseksi? Oikeudellisista ongelmista viimeksi mainittu kysymys on lainopin näkökulmasta käsin terra incognita, tutkimaton alue.

Ongelmakeskeinen lainoppi pyrkii yhdistämään nämä kolme oikeudellisen ongelman tasoa toisiinsa.[2] Tässä suhteessa se eroaa tavanomaisesta, perinteisestä oikeusdogmatiikasta, joka tyytyy useimmiten vain oikeusjärjestyksen sisäisen näkökulman korostamiseen yhteiskunnallisen aspektin kustannuksella. Ero ei kuitenkaan ole ehkä niin hätkähdyttävä kuin miltä se saattaa ensiksi vaikuttaa. Ajatelkaamme vaikkapa *Simo Zittingin* tutkimusta »Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia».[3] Vaikka mainitussa tutkimuksessa keskitytäänkin ennen muuta systemaattisten ratkaisujen etsimiseen, on tutkimuksella ollut merkitystä pitkälti ohitse varsinaisen tutkimusteemankin. Ja vaikka tarkastelun kohteeksi otettaisiin mikä tahansa hyväksytty lainopillinen väitöskirja, on jokaisessa niistä ainakin yritetty tutkijan omista lähtökohdista käsin tarkastella jotakin oikeudelliseen muotoon puettua yhteiskunnallista ongelmaa. Mutta jos kerran näin on asianlaita, eikö puhe ongelmakeskeisestä lainopista ole silloin vain semanttista sumutusta, eräänlainen keisarin uusi vaatekerta, jonka lävitse näyttäytyy perinteinen lainoppi? Lainoppi on aina ongelmakeskeistä tai sitten se ei ole lainoppia, jos se ei ole ongelmakeskeistä, se voi olla vain eripainoksia säädöskokoelmasta, lausuu oitis kärkäs kriitikko.

Kriitikko ei ole aivan hakoteillä. On auliisti myönnettävä se, että perinteinen lainoppi on yrittänyt vastata moniin eri kysymyksiin. Ja, mikä on tunnustettava, se on moniin esittämiinsä kysymyksiin myös antanut oivallisia vastauksia. Perinteisen lainopin asettamat kysymykset ovat olleet kuitenkin sidoksissa eri oikeudenalojen tutkimusautonomiaan. Tutkija on leikannut mikroskooppinsa alle miltei näkymättömän viipaleen oikeusjärjestyksestä ja keskittänyt koko henkisen kapasiteettinsa sen tutkimiseen. Hän on saattanut kiitettävällä tavalla selvittää kaiken selvitettävissä olevan itse asettamillaan reunaehdoilla. Nämä tutkimustulokset ovat osa ongelmakeskeisen lainopin raaka-ainetta.

Ongelmakeskeinen lainoppi avaa uudenlaisen näkökulman oikeusjärjestykseen. Se pyrkii systematisoimaan oikeusjärjestystä, ei vain jotain

[2] Ks. *Aarnio, A:* Mitä lainoppi on?, s. 52 ss, jossa kirjoittaja luokittelee pedagogisia tarkoituksia silmällä pitäen oikeustutkimuksen eri alatyyppeihin.

[3] *Zitting, S:* Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia. Vammala 1951.

sen osa-aluetta. Ongelmakeskeisen lainopin perusajatus on oikeusjärjestyksen ykseys, jota ei saa kadottaa missään vaiheessa näkyvistä. Ongelmakeskeisen lainopin harjoittajalle jokainen reviirinvartija on vain majakka, josta hänen on otettava suuntaa. Kokonaisuuden systematisointi jonkun peruskysymyksen suhteen, siinä on kaiken ydin. Tämä erottaa perinteisen lainopin ongelmakeskeisestä lainopista.

Ongelmakeskeistä lainoppia voisi myös nimittää *Otto Brusiinin* tavoin realistiseksi oikeustieteeksi. Realistinen oikeustiede tutkii Brusiinin mukaan ensinnäkin niitä käytännöllisiä yhteiskunnallisia sosiaalisia päämääriä, joita oikeussäännös palvelee. Toisaalta oikeustieteen tehtävänä on valaista niitä yhteyksiä, joissa tietty oikeusohje on muihin oikeusohjeisiin nähden sekä tarkastella oikeusohjetta koko oikeusjärjestyksen tarkoituskompleksin valossa.[4] Näin ymmärrettynä oikeusdogmatiikalla on *»ensiluokkainen* käytännöllis-poliittinen arvo oikeusyhteisön valtavan koneiston voiteluaineena».[5] Edellä suoritettu tutkimus onkin Brusiinin tarkoittamassa mielessä oikeusdogmaattinen.

Jokaisella lähtökohdalla on omat rajoituksensa. Niin myös ongelmakeskeisellä lainopilla, tai jos niin halutaan, realistisella oikeustieteellä. Ensinnäkään ongelmakeskeistä lainoppia ei ole mahdollista menestyksellisesti harjoittaa ilman perinteisen lainopin suorittamaa perustutkimusta. Ongelmakeskeinen lainoppi ei voi tästä johtuen pyrkiä eikä saavuttaa hegemonia-asemaa oikeudellisten ilmiöiden tutkimisessa. Se voi vain täydentää tavanomaisen lainopin antamaa kuvaa oikeusjärjestyksestä, ei korvata tavanomaista lainoppia. Toisaalta voidaan helposti osoittaa lukemattomia oikeudellisesti säänneltyjä kysymyksiä, joita ei ole edes järkevää tarkastella oikeusjärjestyksen kokonaisuudessa.

Ongelmakeskeisen lainopin kohtalonkysymys liittyy sen tuottaman tiedon luonteeseen. Tuottaako ongelmakeskeinen lainoppi jossakin mielessä parempaa tietoa oikeusjärjestyksestä kuin tavanomainen lainoppi? Tähän ei ole olemassa mitään yksiselitteistä vastausta, kuten ei myöskään sille, mitä tarkoitamme, kun puhumme tiedosta oikeuden yhteydessä. Voimakkaasti yksinkertaistaen tiedon paremmuus lainopissa voinee tarkoittaa vain tiedon käyttöarvoa yksittäistapauksessa, lainoppi

---

4 *Brusiin, O:* Oikeustiede ja käytäntö, s. 197 ss sekä *Kangas, U:* Piirteitä Otto Brusiinin ajatusmaailmasta, s. 165.

5 *Brusiin, O:* Tuomarin harkinta normin puuttuessa, s. 190.

on *Lars D Erikssonin* terminologiaa lainatakseni »prakseologista toimintaa».[6] Tiedon käyttöarvokin on suhteellinen asia ja riippuu paljolti tiedon tarvitsijan intresseistä. Jos joku esimerkiksi haluaa selvittää vakuutusturvansa tarpeen, hän yksinkertaisesti soittaa vakuutusyhtiön vakuutusasiamiehelle ja pyytää häntä laskemaan tarvittavan vakuutuksen suuruuden. Yksityisen kansalaisen kannalta tämä tieto on epäilemättä parempaa kuin se tieto, mitä hän saa lukemalla tämän tutkimuksen vakuutusta koskevat jaksot. Tiedon paremmuus voi siten olla tiedon käyttöarvo yksittäistilanteessa. Mutta jos joku on kiinnostunut yhteiskunnan kehityksen oikeudellisesta ohjailusta, ei yksittäistilannetta koskeva tieto hänelle riitä. Vasta monien eri selvitysten jälkeen hänellä voi olla kokonaiskuva siitä, mitkä eri tekijät vaikuttavat säänneltävän kohteen sisällön muotoutumiseen. Hänen kannaltaan parempaa tietoa tarjoaa ongelmakeskeinen lainoppi. Ongelmakeskeinen lainoppi tarjoaa erään mahdollisuuden sekavan, ristiriitaisen ja osin jopa tolkuttoman oikeusjärjestyksen ajatukselliseen jäsentämiseen. Tässä suhteessa se muodostaa vakavasti otettavan vaihtoehdon monien oikeudellisesti säänneltyjen yhteiskuntapoliittisten kysymysten systematisoimiselle ja analysoimiselle.

---

[6] *Eriksson, Lars D:* Marxistisk teori och rättsvetenskap, s. 110.

LEGAL STATUS OF WIDOWED PERSONS

A Legal Dogmatic Study on the Extention of the Social Security for Widowed Persons

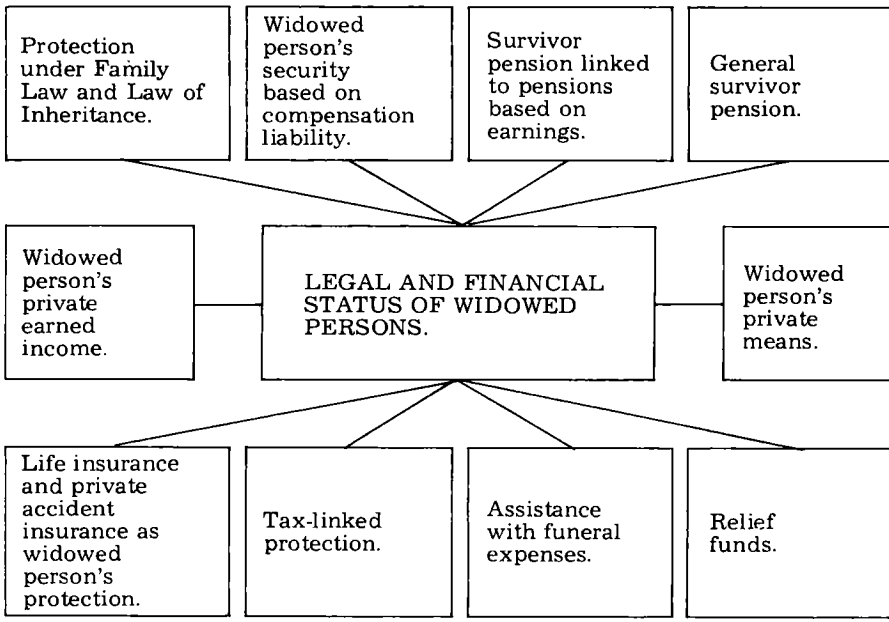
SUMMARY

(1) The study explains methods of instruction in the legal aspect of social security and their effectiveness. The legal status of widowed persons in Finland is taken as an example. Social security is traditionally understood to mean simply endeavours of social policy and action aimed at guaranteeing continuity of income by means of social insurance, aid and welfare for individuals exposed to social risks. But to define social security thus in terms of the systematic criteria of legislation does not seem accurate. Instead of the traditional notion this study adopts the view that *the normative extent of social security is the internal concern of the legal system as a whole.* When this extent is studied, all the legal mechanisms must be examined which direct funds for the removal of financial insecurity quite regardless of whether these mechanisms are considered part of public or private law. Nor is it significant whether social benefit is recurrent or non-recurrent. The only decisive factor is the effectiveness of the legal mechanism from the standpoint of the legislative aim involved.

With these points of departure all legal procedures were selected for study which could be supposed of importance for the financial security of a widowed person on the death of a spouse. They are shown graphically in the following diagram.

The descriptive material of the study has been systematized as far as possible by answering questions of structurally the same type for each system of benefit. Any system examined may, however, necessitate modification of the form of question and a search for answers to problems which are not included in the following list. The main questions to be studied are the following.

1. On what conditions can a widowed person receive benefit?
2. How is the size of the benefit determined?
3. Does the size of the benefit depend on the earnings of the widowed person or the spouse?

4. Are other benefits received by the widowed person or are his or her private means taken into account in fixing the size of the benefit?
5. Is a recurrent or a non-recurrent benefit involved?
6. If it is recurrent, how long is the widowed person entitled to it?
7. Is a widowed person able to secure his or her residential requirement by means of a benefit?
8. Is a benefit granted to a widowed person regardless of sex?
9. How does maintenance liability affect payment of a benefit?
10. To how large a section of the population does the system apply?
11. How should the system of benefits be improved?

In addition to the presentation of questions the first chapter of the study contains a brief review of international agreements affecting social security and the economic possibilities of a structure for it, In the final section of the first chapter statistical information on widowed persons in Finnish society is collected. This indicates that widows are considerably more common than widowers. As, moreover, widows on the average live far longer than widowers, the question of social security for widowed

persons corresponds closely to the same question for old women. There is also, however, a substantial group of widowed persons below 50 years of age. Besides this the statistics show that income available to women has risen on their becoming widows, while for men in the same situation there has been some fall.

(2) The second chapter deals with benefits as a form of protection in matters of family and inheritance. This section tests the assertion that Family Law and Law of Inheritance may be said to contain a certain function of social security policy which, when analysed, may be important for the law to be enacted. Mainly discussed here is material for the drafting of laws which is used as an aid to elucidation of the legislator's background of motivation in decisions affecting family wealth.

Analysis of the protection available to widowed persons under Family Law shows that legislative solutions reached with reference to the property relations of marriage partners may also be of importance for social security, but at the same time it is shown how haphazardly solutions based on the right of private ownership work in individual cases. Thus protection of a widowed person under Family Law is always linked organically with the uncertain prospect of its effectiveness. This must not be taken to mean, however, that its use as a means of social security policy should be altogether relinquished.

The same conclusion is reached in estimating the possibilities of social security based on inheritance legislation. The greatest weakness of social security based on rules governing matrimonial wealth and inheritance legislation is that regulation depends for its effectiveness on the wealth of the benefactor. If the latter has no inheritable property, provisions concerning benefits under Family Law and Law of Inheritance remain null and void. There are cases, however, in which the Law of Inheritance may have some importance as an arrangement to direct economic security. For closer analysis of such situations cases in three categories are distinguished in the study: the widowed person and direct heirs; the widowed person and more distant heirs; the widowed person and the legatee and other beneficiaries. These situations are examined in the light of law drafting models and an estimate is made of possible methods by which the interrelation of interests in the estate might be arranged, and of which model might best meet the protection needs of the surviving spouse.

With regard to the relation between widowed person and direct heirs the emphasis in law drafting models has shifted from ownership to legisla-

tion which allows the widowed person to control the undivided estate in somewhat the same manner as in Denmark and Norway. This right of the widowed person appears to be one of the best options in legislation for social security. While taking full account of the widowed person's requirements it also secures the interests of direct heirs. With regard to the widowed person and more distant heirs, however, it does not appear necessary to protect the latter as actively as direct heirs. For this reason the whole of the deceased's property in such cases can ultimately be made to advance the financial security of the widowed person. Further than this it is impossible to go by legal means.

Protection of a widowed person against a testator's will can also be made more effective than at present. In the study the possibilities of protecting a widowed person by giving him or her a right to a portion of the estate are estimated. This option is criticised, however, because a small fraction would be insignificant for the financial security of a widowed person. If the fraction were very large, on the other hand, it might endanger possibilities for other persons in need of security to improve their position through the property left.

(3) The third chapter deals with the survivor pension system in force for protection of widowed persons. In Finland this is based, first, on pensions tied to the earnings of the benefactor and, second, on the general system of survivor pensions. A feature of the tied system is that, while it channels social security to the kin of the benefactor, it also transfers differences of income direct to survivor pensions. Over twenty laws for earning-based survivor pensions are in force, and legislation on this subject is very disconnected. Certain basic rulings are common to all pension laws, however, a fact which has been used to advantage in systematizing survivor pensions. Common features include definition of the category of widowed persons entitled to a survivor pension, calculation of the salary on which the pension is based, and effect of length of service on the pensions concerned.

Most laws allow the payment of earning-tied survivor pensions to widows only. The study does not consider this justified, and suggests that the pension should be granted regardless of sex. Elsewhere too the system is criticised, though it is indisputably among the most effective mechanisms for protection of widowed persons in Finnish society. The final conclusion of the study is that the earning-tied system of survivor pensions in its present form should be abolished altogether. It should be

replaced by a system of support whereby provision of a survivor pension would depend on the wealth of the surviving spouse and on his or her possibilities for a livelihood.

In addition to the earning-tied system a general survivor pension law is in force in Finland. This does not depend on the working circumstances of the benefactor during his lifetime. In principle the general survivor pension is paid to all widows for six months after the death of the benefactor. After this the so-called initial pension ceases, but the widowed person has a right to an extended pension depending on income and means. Because this extended pension is income-tied, social security can be better applied in cases where a regular income is needed after the death of a spouse. In this sense the study regards the general survivor pension system as a more rational means of directing social security than the earning-tied system.

(4) The fourth chapter deals with compensation liability as protection for widowed persons. The purpose is to explain the meaning of arrangements for legal compensation in connection with the social security of widowed persons. Security based on the right of compensation for injury extends from the central areas of civil law to traffic damage, accidents at work and war casualties. One must be unfettered by the classic division into legal categories, however, if one wishes to obtain a full picture of compensation-based survivor pensions as part of the Finnish system of social security.

Selected for closer examination is the survivor pension in accordance with the law for injury compensation. By a process of legal dogmatics an estimate is made of who is entitled to a survivor pension, on what conditions it can be paid, how the size of the pension is determined etc. Next to be explained is the application of the traffic insurance law and, in connection with it, the norms established for calculation of the size of a pension. In addition the legislation for compensation in cases of injury caused by crime is examined, also the accident insurance law and compensation for wartime damage.

Analysis of various systems of legal compensation shows that social security based on liability for injury compensation still holds a central position in Finland. Survivor pensions with a basis of compensation are often extremely high, especially when their payment is secured with the aid of compulsory insurance.

(5) The fifth chapter examines various life insurance agreements as protection for widowed persons. Life insurance at its most typical directs social security to the widowed person on a lump sum basis. The importance of life insurance as a form of household social security was considerable before the introduction of social legislation in the true sense. To some extent, however, the improvement of statutory social security has reduced the importance of life insurance.

The policyholder is able to choose between several types of life insurance agreement. Most of the individual agreements now in force are on the savings principle. It is a feature of these that the policyholder receives back the sum of the payments made unless he or she dies before a specified time. More effective for family social security is the so-called risk life insurance, in which the amount of insurance is tied to the age of the benefactor. Most new agreements are for risk life insurance. Based on the same principle is also the so-called voluntary group life insurance. This is based on an agreement between an insurance company and a voluntary association of workers. All these categories of life insurance are important for widowed persons, even though their effectiveness is lessened by the fact that the applicability of this form of security depends on the activity of the policyholder. Many individual agreements remain unfulfilled or the agreement lapses because premiums are unpaid. Just over 60 % of agreements are still in force after three years. Available statistics also show that at death men have valid life insurance far more often than women. As most other legislation for the social security of widowed persons favours widows in particular, the statistics show that the inferior position of widowers has not been perceived by policyholders.

Alongside traditional life insurance the so-called compulsory group life insurance system was introduced in Finland in the mid-1970s. This is concerned with corporate social security, because the making of an agreement and the amount of insurance are matters decided as part of collective bargaining. Every person with an official or working contract comes under compulsory group life insurance (often unknowingly). Insurance sums to be paid on this basis have risen rapidly year by year, and the system is of particular importance to widowed persons who survive benefactors below 40 years of age. Because the scale of compensation descends sharply, compulsory group life insurance is no longer an effective means of social security when the benefactor has reached 55 years of age.

Regarding social security for households it is stressed in the study that life insurance is still an important means of securing the financial position of a widower. Of the various types of life insurance agreement the best for social security is considered to be the risk life insurance, which is at its biggest when the benefactor and in most cases the beneficiary are young. It is precisely in these circumstances that there is need for financial support to enable a widower after his wife's death to maintain his family and to repay loans incurred for education and accommodation.
(6) The sixth chapter deals with aid extended to widowed persons for funeral expenses. Funeral aid is apportioned as financial security of structurally the same type as life insurance. Benefits of various types to be paid as regular income, like survivor pensions for instance, guarantee to the widowed person that permanent basic requirements are met, while lump sum benefits help him or her to pay the special expenses caused by a new situation.

Legislation for funeral aid is disconnected. Part of the expense is met from sickness, pension and funeral funds in accordance with the law for relief funds. The amount of aid given may vary between a few thousand and thirty thousand marks. A further part of the aid is provided from pension funds established by employers. In many cases too, funeral aid is covered by survivor pension legislation. The study examines various types of funeral aid in detail, noting that in some cases they still have great importance in protecting a widowed person in the period immediately following a spouse's death.
(7) The seventh chapter discusses taxation of the social security benefits received by a surviving spouse. Finnish social policies are financed mainly by tax funds and employers' social security payments. However, taxation can be used not only for the financing of social security apportioned by other legislation, but also to support the aims of social policy. Thus tax legislation may be said to have a double function which it can discharge at once. Here the study uses progressive taxation as an example. Progressiveness is usually justified by the argument that it is a socially fair method of assessing taxation. With the aid of its mechanism the financing of social security is divided among the more affluent members of society. While for the purpose of redistribution those with higher earnings are taxed more severely, widowed persons at the bottom of the scale are supported by leaving their income wholly or partly untaxed.

Discussed in detail are the taxability of survivor pensions, rules for taxation of life insurance and inheritance tax as protection for widowed persons. The analysis shows that the rulings for taxation of benefits payable to a widowed person on the death of a spouse conflict with each other in many respects. In some cases the widowed person receives the whole benefit tax-free, and sometimes he or she must pay tax on the benefit received. The outcome is highly inconsistent, though generally speaking widowed persons are given special state protection in the matter of taxation. On the results of this examination a demand is made for uniformity of treatment. At the same time legislators might bring taxation of widowed persons into a better relation with the other social security benefits received by them.

(7) The seventh chapter asks how the various benefits received by widowed persons affect each other. The legal system is a functional entirety. It cannot be satisfactorily understood as such through a research tradition based on independence of study for different fields of law. From the examination viewpoint the specified sections of the legal system are soundly based above all as parts of a reciprocal relation. The latter is regulated by rules of adjustment which determine the ways in which benefits affect each other.

Sketched here is a set of concepts for the evaluation of judicial questions relating to adjustment. In the first place adjustment in a restricted sense is separated from adjustment in a broad sense. The first means the fitting together of benefits directed by laws applicable to the same occasion of social benefit. Adjustment in a broad sense means the fitting together of benefits granted as a result of successive occasions: the question, for instance, of the conditions on which a widowed person receives support for accommodation, welfare etc. Adjustment in a broad sense is an internal connecting line of the legal system which links together separate benefits and may enable the accumulation of benefits arising from successive occasions to be prevented. A special group of situations for adjustment is composed of cases in which benefits granted because of a certain occasion of social benefit depend on the earned income and wealth of the beneficiary. If application of the rules of adjustment causes the income available to a widowed person to fall below the income received while the spouse was alive, one speaks of undercompensation. Correspondingly, payment of benefits leads to overcompensation in cases where income available to a widowed person exceeds what was previously

available. Over-compensation may be deliberately aimed at as protection for the minimum livelihood of a widowed person, but may also arise from the unplanned accumulation of social benefits.

The compensation finally received by a widowed person on the death of a spouse is vitally affected by the system or systems of social benefit applied in the case concerned. The grounds for payment of such a social benefit may be arranged in four main categories. *Payment can be made to a widowed person regardless of the reason for the death of the spouse and the latter's work history.* This group includes benefits under Family Law and Law of Inheritance, tax benefits, the general survivor pension and funeral aid in accordance with the national pension law. The second main group is composed of *benefits granted to a widowed person dependent on the reason for the death of the spouse.* These include survivor pensions based on compensation. The third special group relates to *benefits depending on and connected with the work history of the spouse,* such as survivor pensions based on earnings. The fourth and last special group is formed by *benefits payable to a widowed person which are dependent on and connected with agreements made by the spouse.* Examples are voluntary life insurance and private accident insurance. Adjustment may be considered mainly between these four categories. It is then a vertical adjustment. On the other hand adjustment may be carried out between different forms of benefit within the same category. This is called horizontal adjustment. Finally adjustment may be applied within a system, when it is called an internal adjustment situation.

Adjustable benefits may be divided into three main types according to how the various benefits affect each other. We may first consider an adjustment situation in which benefit A affects B and B affects A. This may be called polarized adjustment. The second main group is formed by situations in which social benefit A affects the payment of a second benefit B, but B does not affect a widowed person's right to obtain benefit A or vice versa. The study calls this one-way adjustment. The third situation consists of cases where benefits to be paid do not affect each other: that is, A does not affect B nor does B affect A. We are here concerned with a benefit of neutral adjustment. With the aid of these concepts the seventh chapter examines how the benefits which were more closely analysed in earlier chapters affect each other.

The seventh chapter ends with discussion of the following question. When the living standard of a widowed person does not depend on the

occasion for social benefit, how is it taken into account when the right to a social benefit is assessed on the death of a spouse? In theory all benefits may be considered dependent not only on each other but also on the income and wealth of the beneficiary. In the study this is described as *need assessment social security*. The opposite alternative to it would be a social security system in which all benefits are determined independently of each other and of the wealth and income of the beneficiary. A society adopting the latter model may be called a *society of accumulating benefits*. Closer analysis shows that to an important extent Finland is a society of accumulating benefits which nonetheless retains features of the need assessment system.

(8) The eighth chapter is a short summary. The first question contained in it is: »What is the result of this study?» It is answered that the result is not information on separate systems of benefit but an exposition of their mutual relation. The system of classification which has emerged from the object of study must be regarded as the main result of this investigation. The result may be good or bad. It is bad if it does not assist the elucidation of the legal system. It is of service if it leads to better understanding of the function and mutual relation of the various elements of the legal system.

The second question to be raised concerns what is known as *problem-centred jurisprudence*. As a matter of historical development legal research has been reduced to consideration of tiny parti-issues, so that the ability to master questions in their entirety is disappearing. The main lines of juridical regulation and development in society vanish in the multiplicity of individual rules and separate studies. The tradition of legal dogmatic study is to concentrate too much on narrow concepts and their systematization and interpretation. But the balanced development of society demands a complete view of interrelations. To achieve this is impossible within the present research tradition. Something new, something more is needed. An alternative might be problem-centred jurisprudence, which seeks to unite the internal aspect of the legal system with analysis of the social function of law. Here it differs from traditional legal dogmatics, which is often content to stress merely the internal aspect of the legal system at the expense of the social aspect. Problem-centred jurisprudence, moreover, is not tied to the study of fields of justice separately, but stresses the functional entirety of the legal system. The various forms of legal regulation must be seen in functional relation to

each other. In this way problem-centred jurisprudence opens a new viewpoint on the legal system. It seeks to systematize the latter completely, not merely some part of it. The basic notion of problem-centred jurisprudence is the unity of the legal system, which must not be lost to sight at any stage. Systematization of the complete whole in relation to some basic question — such, in all its simplicity, is the heart of the foregoing study.

ASIAHAKEMISTO

aktiivinen leskenturva, s. 217
aktualiteettivaatimus, s. 243
alennettu hautausavustus, s. 336
alkueläke, s. 216, s. 219 ss.
ammattikassa, s. 329
ammattilaatikko, s. 328
ankara vastuu, s. 228
ansaintaperiaate, s. 195
ansaintateoria, s. 210
ansioeläkejärjestelmän tarkoitus, s. 177
ansioperusteinen eläke, s. 174
ansioperusteinen perhe-eläke, s. 201
ansiosidonnainen sosiaaliturva, s. 276
asevelvollisuusaika, s. 197
asuinmaaperiaate, s. 213
asumistuki, s. 219 ss., 379
asumisturva
— jäämistöoikeudellinen, s. 123 ss.
— PEL:n mukaan, s. 222
attraktioperiaate, s. 259
avioehtosopimus, s. 65 ss.
avioliitto-edellytys, s. 191
avio-oikeuden ulottuvuus, s. 38 ss.
aviovarallisuussuojan ulottuvuus, s. 62
aviovarallisuussäännöstön sosiaaliturvafunktio, s. 63
avoliitto, s. 280
avopuoliso, s. 235 ss., 240, 262, 274, 305, 309 ss., 344, 347
avustuskassa, s. 269, 328 ss.
basbeloppet, s. 41
edunjättäjän hypoteettinen eläkeikä, s. 251
edunsaaja, s. 321, 330, 344
edunsaajamääräys, s. 305 ss., 321
— määräyksen muuttaminen, s. 305, 322
edunsaajien lukumäärä, s. 202
elatukseen oikeutettu, s. 231 ss., 262
elatuksen vähentyminen, s. 247
elatusta vaille, s. 263 ss.
elatusteoria, s. 210
elatusvelvollinen, s. 262
elinkorko, s. 286
eloonjääneen puolison jakokompetenssi, s. 57
eläkekassa, s. 330
eläkeoikeuden jatkuvuusperiaate, s. 199
eläkepalkka, s. 201
eläkeperusteinen perhe-eläke, s. 174
eläkeprosentti, s. 201
eläkesirpale, s. 367
eläkesäätiö, s. 331 ss.
— mallisäännöt, s. 331
eläkevaihtoehto, s. 202
eläkkeen
— korottaminen, s. 197
— osien yhteenkokoaminen, s. 367
— osittaminen, s. 249
— perustana oleva palkka, s. 194
— saajan asuinpaikka, s. 289
eläkkeiden
— tavoitetaso, s. 367
— yhdistämislakiehdotus, s. 370
ensisijainen eläke, s. 368 ss., 377
entinen leski, s. 287
epäsolidaarinen eläkejärjestelmä, s. 277
eronnut puoliso, s. 192, 250, 274
erottamisoikeus
— eloonjääneen puolison, s. 68

— toissijaisten perillisten, s. 146 ss., 157 ss.
etuosa, s. 28, 68, 346, 359
etuoikeutettu
— tulo, s. 221, 222
— varallisuus, s. 222
etuus
— ensisijainen, s. 17
— kokonaan väistyvä, s. 17
— osittain väistyvä, s. 17
etuuksien kumuloituminen, s. 211
faktinen avioliitto, s. 336
fiktiivinen
— ositus, s. 147 ss., 346
— palvelusaika, s. 200
haasteen tiedoksianto, s. 79 ss.
haittaluokka, s. 274 ss.
hallintaoikeus
— ehdoton hallintaoikeus, s. 102 ss.
— tarveharkintainen hallintaoikeus, s. 102 ss.
— passiviteettiin perustuva hallintaoikeus, s. 102 ss.
hautausapu, s. 139
hautaus- ja eroavustuskassa, s. 330
henkivakuutus, s. 343 ss.
henkivakuutussopimuksen raukeaminen, s. 311
henkivakuutustoiminnan perusteet, s. 300
henkivakuutusyhtiö, s. 300
huoltoapu, s. 206, 213, 379
huoltoeläke, s. 270 ss., 283 ss.
huoltosäätiö, s. 332
hyvityssakko, s. 319
Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, s. 4, s. 9
ILO, s. 5 ss.
indeksisuoja, s. 207, 223, 255, 288, 293, 303, 331—332, 334
itsemurha, s. 324
jakamattomuussuoja, s. 42 ss., 99 ss.
jakovaade, s. 123 ss.
jatkoeläke, s. 216, 219 ss.
jälkikarenssisäännöstö, s. 198, 326
jäämistölainsäädännön sosiaaliturvatehtävä, s. 95
jäämistöoikeudellisen suojan esteet
— erityiset, s. 78 ss.
— yleiset, s. 78
kaavamainen ositus, s. 345
kasaantuvien etuuksien yhteiskunta, s. 379
keskiarvoperiaate, s. 194
kertakaikkinen korvaus, s. 291
kertasummainen etuus, s. 7, 328
kihla
— kumppani, s. 241, 236, 309
— lapsi, s. 92
— leski, s. 286, 347
kodinhoitokustannukset, s. 253 ss.
kohtuullistaminen, s. 64 ss., 254
korvausvelvollisuuden edellytykset
— normatiivinen, s. 228
— tosiasiallinen, s. 228
kotiapulaisen palkka, s. 254
koti-irtaimistovähennys, s. 348
kotitarvehakkuu, s. 120
kotityön arvo, s. 248
koulutus
— kustannukset, s. 218
— tuki, s. 213
kriittinen siviilioikeustiede, s. 227
kunnossapitovelvollisuus, s. 122
kuolleeksi julistaminen, s. 279, 294
käsityöläiskassa, s. 329
käteis- eli kassaperiaate, s. 343
käyttöoikeuden
— luovuttaminen, s. 112 ss.
— verottaminen, s. 350 ss.
köyhyyden kasautuminen, s. 361
lainsäädäntösystemaattiset vaihtoehdot, s. 35 ss.
lakiosa, s. 52 ss., 87, 94, 97, 98, 126 ss., 138, 164 ss., 168—169, 171
lapseneläke, s. 213
lapsikorotus, s. 322 ss.
lapsiperheen sosiaaliturva, s. 13
leskeneläke, s. 213
lesken koulutustuki, s. 217

lesken oikeus pidättäytyä tasingon suorittamisesta, s. 63 ss.
lesken tasinkoprivilegi, s. 63 ss., 307, 346
leski- ja orpokassat, s. 177
leskimiehen oikeus huoltoeläkkeeseen, s. 286
leskimorsian, s. 241
liikennevahinkolautakunta, s. 239 ss.
Liinamaa-vakuutus, s. 315
lisäeläketurva, s. 199—202
lisähuoltoeläke, s. 283 ss.
lisäosa, s. 216, 219—220
lykkäytymiskorotus, s. 197, s. 202
maatalousyrittäjien tapaturmavakuutus, s. 271
maksuvapautus, s. 303
miesleski, s. 6, 274, 327
muodollinen avioliittokriteeri, s. 272, 310, 321
myötäjäisraha, s. 210, 270, 281, 341 ss.
määräaikainen perhe-eläke, s. 257
neutraliteettiperiaate, s. 280, 347
odotusaika, s. 320
oikeudellinen aktiviteetti, s. 224
oikeudenmukaisuusstandardi, s. 187
oikeudenvastaisuusoppi, s. 229
oikeuspolitiikka
— institutionaalinen edellytys, s. 9
— kognitiivinen edellytys, s. 9
omainen, s. 305 ss., 322
omaisuuden tuotto, s. 199
omistussuhteiden mukainen jakojärjestelmä, s. 160
ongelma
— henkilön oikeusasema, s. 18
— lainsäädäntöteoreettinen, s. 18
— oikeudellinen, s. 384 ss.
ongelmakeskeinen lainoppi, s. 383 ss.
ongelmakeskeinen tutkimusote, s. 1
optio-oikeus, s. 171, 186
osahuoltoeläke, s. 283 ss.
osakehuoneisto, s. 128
osittaisjako, s. 126 ss., 169
ositus
— pakko, s. 64, 110, 146, 149
— peruste, s. 150
— sopimus, s. 234 ss.
ottolapsi, s. 93
otto-oikeus, s. 69 ss.
pakkoavoliitto, s. 280
pakkotulkintanormi, s. 306
pakollinen ryhmähenkivakuutus, s. 298, 315 ss.
passiivinen leskenturva, s. 217
passiviteettiin perustuva jakamattomuussuoja, s. 166 ss.
PEL-vähennys, s. 376
perhe-eläke kertakorvauksena, s. 256
perheen kokonaistulo, s. 247
perhe- ja perintöoikeuden sosiaaliturvatehtävä, s. 25 ss.
perinteinen oikeusdogmatiikka, s. 385
perintöoikeuden ja avio-oikeuden suhde, s. 31 ss.
perintöoikeuden perusta
— sukuperimys, s. 76 ss.
— sosiaalinen läheisyys, s. 76 ss.
— vaihtoehtoiset mallit, s. 77 ss., 95 ss.
perintöoikeus
— ensisijainen, s. 37, 47
— toissijainen, s. 37, 47
perintöoikeus omistusoikeuden siirtomekanismina, s. 56
perintöverotus, s. 345 ss.
perus
— eläke, s. 219, 368 ss.
— eläketurva, s. 199—200, 202 ss.
— määrä, s. 136
— osa, s. 216
— summa, s. 322 ss.
— toimeentulo, s. 293
peruutumisperusteet, s. 80 ss.
perättäiset yhteensovitustilanteet, s. 369
pohja
— laki, s. 182 ss.
— normisto, s. 284 ss.
— osa, s. 216, 219 ss.
polaarinen yhteensovittaminen, s. 375
prejudikaattiargumentaatio, s. 260

progressiivisuus, s. 338, 342, 349
puolisovähennys, s. 347 ss.
rajoitettu omistusoikeustestamentti, s. 154
realistinen oikeustiede, s. 386
rikollinen teko, s. 66, 185
rikosvahinkolain sosiaaliturvafunktio, s. 267
rintaperillinen, s. 91 ss.
rintaperillisen jäämistöoikeudellinen suoja, s. 50
riskihenkivakuutus, s. 303, 322
ryhmähenkivakuutuspooli, s. 317, 319
ryhmähenkivakuutusta vastaava taloudellinen tuki, s. 315
sairauskassa, s. 330
sekoittamiskielto, s. 109
siirtymävaiheen jakamattomuussuoja, s. 168, 170
sijoitus
— kohde, s. 112
— teoria, s. 119
sijoittamisvelvoite, s. 111 ss.
sopimus avioeron varalta, s. 234 ss.
sopimusvapaus, s. 164, 236, 372
sosiaalietuuden
— syntyperusteet, s. 15
— väärinkäyttö, s. 221
sosiaalietuuksien kumuloituminen, s. 7, 13 ss.
sosiaalietuus
— alikompensaatio, s. 14
— ylikompensaatio, s. 14
sosiaalinen
— läheisyys, s. 88
— stabiliteetti, s. 13
sosiaalipoliittinen veronmaksukyky, s. 338
sosiaalisten tulonsiirtojen suuruus, s. 10 ss.
sosiaaliturva
— kustannusrasitus, s. 10 ss.
— normatiivinen laajuus, s. 3
— perusoikeutena, s. 4 ss.
— taloudellinen turvattomuus, s. 2
sosiaaliturvafunktio, s. 4
sosiaaliturvakäsitys
— kokonaisvaltainen, s. 3
— perinteinen, s. 2
sosiaaliturvan
— kohdentaminen, s. 225
— vähimmäistasoa koskeva sopimus n:o 102, s. 6
sosiaaliturvasopimukset, s. 220
suhteellisuusperiaate, s. 242, 244, 265
sukuperimysideologia, s. 76
sukupuolten yhdenvertaisuus, s. 7
suppea tulokäsite, s. 339
surrogaatti, s. 115 ss.
suurvakuutus, s. 303
suvun oikeus jäämistöön, s. 84
systematisointi, s. 227, 383
syytinki, s. 206, 268, 339, 342
säilyttämisperiaate, s. 108 ss.
taannehtivuus, s. 185
takautuva perhe-eläke, s. 208
taloudellinen avioeste, s. 281
tapaturma-asiain korvauslautakunta, s. 278, 321
tapaturmakorotus, s. 322 ss.
tarpeellinen
— elatus, s. 242 ss.
— kustannus, s. 121
tarveharkintainen
— hallintaoikeus, s. 43
— sosiaaliturva, s. 379
tarveprinsiippi, s. 123
tasaeläkejärjestelmä, s. 288
tasajako-olettama, s. 161
tasinko
— oikeus, s. 359
— ositus, s. 67 ss.
tehtaankassa, s. 329
terveysselitys, s. 302
TGL-vakuutus, s. 316
toimeentuloavustus, s. 17, 44, 47, 49, 52 ss., 84 ss., 165, 337, 352, 359 ss., 373
toimeentulomahdollisuus, s. 6 ss.
toimeentulosidonnainen

— eläketurva, s. 288
— huoltoeläke, s. 290
toissijaiset edunsaajat, s. 321
toistuvais
— etuus, s. 7
— tuki, s. 217
— tulo, s. 328
tosiasiallinen elättäjä, s. 237
TSS-sopimus, s. 7
tulevan ajan huomioon ottaminen, s. 198, 200
tulontasaus, s. 342—343
tulovero, s. 339
tunnearvo, s. 141
tutkimusautonomia, s. 385
työehtosopimus, s. 317 ss.
työ- ja elinkeinotulojen myöhentyminen, s. 246
työkyvyttömyys
— edellytys, s. 188
— eläke, s. 216, 225, 326, 335
työkyvyttömyys-, vanhuus ja jälkeenjääneiden etuuksia koskeva sopimus n:o 128, s. 6
työntekijäin apukassa, s. 329
työtapaturma, s. 270 ss.
työttömyyseläke, s. 216, 225
työväenkassa, s. 329
täyden korvauksen periaate, s. 242, 247, 264
täydennysjako, s. 169
täysimääräinen
— asumistuki, s. 222
— hautausavustus, s. 336
täysi perhe-eläke, s. 202
täystehoinen eläketurva, s. 198, 199 ss.
uusi avioliitto, s. 20, 256 ss., 280
vahingonkorvaussäännöstön sosiaaliturvafunktio, s. 226
vahingonkorvausvelvollisuus, s. 118
vakuutettu, s. 300 ss.
vakuuttamiskelpoisuus, s. 302
vakuutuksenottaja, s. 300 ss.
vakuutusehdot, s. 300
vakuutusperiaate, s. 178
vakuutussopimuksen irtisanominen, s. 312 ss.
vallintatestamentti, s. 154
valvonta, s. 170, s. 167
vanhuuseläke, s. 326, 335
vapaaehtoinen tapaturmavakuutus, s. 270 ss.
vapaakirjaeläke, s. 199
varallisuusverotus, s. 339
vastuuvakuutus, s. 244
veroluokka-asteikko, s. 347
veronjärjestely, s. 345
veronmaksukyvyn alentumisvähennys, s. 353, 361
verotukseen kytketty sosiaaliturva, s. 338 ss.
verotuksen kaksinaisfunktio, s. 338
viimeisen laitoksen periaate, s. 370
väestön ikärakenne, s. 11
vähimmäisosuus, s. 137 ss.
vähimmäisprosentti, s. 201
yhdenvertaisuusperiaate, s. 187, 295, 306, 321, 331, 333
yhdistämisraja, s. 368
yhteensovitus
— harkinnanvarainen, s. 17
— horisontaalinen, s. 15, 356
— järjestelmän sisäinen, s. 15, 356
— laajassa mielessä, s. 13, 356
— muuttuneiden olosuhteiden johdosta, s. 369
— peruste, s. 367
— polaarinen eli vastakkainen, s. 17
— suppeassa mielessä, s. 13, 356
— tehtävät, s. 13, 363 ss.
— vertikaalinen, s. 15, 356, 373 ss.
— yhteensovitusneutraali etuus, s. 19
— yksisuuntainen, s. 17
yhteensovitusraja, s. 368, 369
yhteensovitustaso, s. 356
— ensimmäinen, s. 359 ss.
— toinen, s. 361 ss.
— kolmas, s. 366 ss.
— neljäs, s. 372 ss.
yhteisörationaalinen, s. 164

yksilöllinen henkivakuutus, s. 298 ss.
yksilöllinen jatkovakuutus, s. 312
yksinhuoltajavähennys, s. 353
yksipuolinen avio-oikeus, s. 39 ss.
yksityisautonomia, s. 372
ylieläke, s. 207
ylikompensaatio, s. 276
ylimääräinen perhe-eläke, s. 204 ss.
yllättävä olosuhteiden muuttuminen, s. 253
yrittäjätulo, s. 194